İNSÂN-I KÂMİL

Abdülkerîm el-Cîlî

Mütercim
Abdülaziz Mecdi Tolun

İZ YAYINCILIK

ABDÜLKERİM EL-CÎLÎ, Kutbuddin Abdulkerim b. İbrahim b. Abdulkerim el-Cîlî (Gilanî, Geylanî ve Cilanî olarak da anılır), H.767 yılında İran'ın Cilan kasabasında, bir başka rivayete göre de Bağdat yakınlarındaki Cîl kasabasında doğdu. Yaklaşık 20 yaşlarında seyahate başlayan Cîlî, Hindistan'a gitmiş, oradan da Arap Yarımadasına yönelmiştir. Eserlerinde "Şeyhim" diyerek saygıyla zikrettiği sufi İsmail el-Ceberîtî ile Yemen'in Zebid şehrinde tanışmıştır. Ölüm tarihi ve yeri hakkında bir kaç rivayet olmakla birlikte, Zebid şehrinde 826 veya 832 yılında olması kuvvetle muhtemeldir. İslami ilimler yanında harf ilmi, felek ilmi, Yunan ilimleri ve Coğrafyayı da çok iyi bildiğini eserlerinden anlamamız mümkündür. Cîlî'nin eserlerinin önemli bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Elimize ulaşan eserlerinden bazıları şunlardır: *el-İnsânü'l-Kâmil fi ma'rifeti'l-evahir ve'l-evail, el-Kehfü ve'r-rakim fi şerhi bismillahirrahmanirrahim, el-Kemâlâtü'l-İlâhiyye fi's-sıfâti'l-Muhammediyye, Şerhu müşkilâti'l-Futûhâti'l-Mekkiyye, Menâzıru'l-İlâhiyye, En-Namusu'l-A'zam ve'l-Kamusu'l-Akdem, Merâtibu'l-Vücûd*

ABDÜLAZİZ MECDİ TOLUN, Balıkesir'in Okçukara mahallesinde 1865 yılında doğdu. Dayısı Yahya Nefi Efendi'den özel olarak islami ilimleri okuyup icazet aldı. 1884 yılında Rüşdiye Mektebine ikinci muallim olarak tayin edildi. Görevli olarak önce Şam'a, sonra Girit'e gitti. Girit'te yayımlanan Hakikat gazetesinde edebi makaleler yazdı. İkinci Meşrutiyetten sonra yapılan ilk seçimlerde ve 1920'deki IV. Dönem olmak üzere iki defa mebus oldu. Cumhuriyetten sonra hiç bir resmi görevi kabul etmedi; evinde özel olarak dinî ve tasavvufî sohbetler verdi. Soyadı kanunundan sonra "Tolun" soyadını alan Abdulaziz Mecdi Efendi 1941 yılında İstanbul'da vefat etti. Önemli bazı eserleri şunlardır: *İnsan-ı Kâmil* (Tamamlanmamış bir eserdir); *İnsân-ı Kâmil Tercümesi* (Elinizdeki eserdir); *Din-i Muhammedî* (Sebilürreşad'da [nr.450-453, 456-457] yayınlanan makalelerden oluşur); *Divan* (Hayatı boyunca yazdığı şiirleri Osman Ergin tarafından toplanmış ve yayımlanmıştır); *Tecelliyat-ı İlahiyye Tercümesi; Merâtibü'l-vücûd Tercümesi.*

İZ YAYINCILIK: 266
İslâm Klasikleri dizisi: 19

2. Baskı; İstanbul, 2002

ISBN 975-355-325-0

dizgi, iç düzen: İz Yayıncılık
kapak: Hamdi Akyol
baskı : Umut Matbaası

İZ YAYINCILIK
Çatalçeşme Sokağı, Defne Han, No: 27/15 Cağaloğlu 34410 İstanbul
telefon: (212) 5207210
faks: (212) 5115791

www.izyayincilik.com
bilgi@izyayincilik.com

ABDÜLKERİM el-CÎLÎ

İNSÂN-I KÂMİL

Tercüme
ABDÜLAZİZ MECDİ TOLUN

Yayına Hazırlayanlar
Yrd. Doç. Dr. Selçuk Eraydın
Ekrem Demirli
Abdullah Kartal

İçindekiler

Sunuş

Abdülkerim el-Cîlî'nin *İnsân-ı Kâmil fi- Ma'rifeti'l-Evahir ve'l-Evail* isimli eseri

Abdülkerim el-Cîlî,15. yüzyılda yaşamış ve verdiği eserler ile kendinden sonraki dönemlerde ciddi tesirleri olmuş bir mutasavvıftır. Kaynakların verdiği bilgilere göre H. 767 tarihinde İran yakınlarındaki Cilan'da doğmuş, tasavvufî eğitimini İsmail el-Ceberiti yanında ikmal etmiştir.

Bir tarikat mensubu olmakla beraber, Cîlî'nin kendisinden sonra tarikat alanındaki tesirlerinden ziyade, Tasavvuf başta olmak üzere İslam düşüncesinin çeşitli alanlarında verdiği eserlerle müessir olduğunu görmekteyiz.

Şüphesiz ki eserlerinin başında *el-İnsânü'l-Kâmil fi- Marifeti'l-Evahir ve'l-Evail* isimli kitabı gelmektedir. Eserin analizine geçmeden önce, eserin tarih boyunca tesirleri hakkında kısa bir bilgilendirmenin yararlı olacağını düşünüyoruz.

İnsân-ı Kâmil'in tesirinin takip edilebileceği en önemli eserler kuşkusuz, eser üzerinde değişik dönemlerde yapılmış olan şerhlerdir. Bilindiği üzere şerh, İslam düşüncesi geleneğinde önemli bir literatürü teşkil eden telif tarzlarından birisidir. Bu itibarla Tasavvuf Tarihinde müessir olmuş büyük sufilerin eserleri şerh edilerek, her çağda düşüncelerin güncelliğini koruması ve nesiller arası kültürel bağların sağlanması temin edilmiştir. Nitekim bu bağlamda başta İbnü'l-Arabî'nin *Fusûs*'u olmak üzere, Mevlana Celaleddin Rumî'nin *Mesnevi*'si ve Sadreddin Konevi'nin eserleri üzerlerinde değişik dönemlerde pek

çok şerhler yazılmış, önemli bir şerh geleneği oluşmuş ve şarih-sufiler ortaya çıkmıştır.

Abdülkerim Cîlî'nin *el-İnsanü'l-Kamil fi- Marifeti'l-Evahir ve'l-Evail* isimli eseri de her ne kadar İbnü'l-Arabî'nin *Fusus*'u kadar olmasa da üzerinde değişik asırlarda şerhler yapılmış, tasavvuf tarihinde tesiri devam ede gelen eserlerden birisi olmuştur. Şüphesiz ki, burada şerhler üzerinde genişçe durmak ve her birisinin Cîlî'nin görüşlerini yorumlama ve diğer sufilerin düşünceleri ile irtıbatlandırmadaki tutum ve tavırlarını tespit etmek, bu yazının çerçevesini aşar. Bu şerhler üzerinde mukayeseli çalışmalar yapmanın ehemmiyetini tespit etmekle beraber, şimdilik sadece bu şerhlerin isimlerini ve müelliflerini tanıtmakla yetineceğiz.

1-Lâ'lizade Abdülbaki b. Ali'nin .(v.1159) Şerhi.

2-Ali b. Hicazi el-Buyumî(1183)'nin şerhi.

3-Abdülgani en-Nablusî'nin *"Keşfü'l-Beyan an-Esrarı'l-Edyan fi-Kitab-ı İnsâni'l- Kâmil ve Kamili'l-İnsan"* isimli şerhi: Bu eser, sadece kitabın son bölümünü teşkil eden ve tercümede *"Bi'l-umum Edyanın ve İbadatın Esrarı ve Kaffe-I Ahval ve Makamat'ın Nükteleri Hakkındadır"* başlığı altındaki son bölümünün şerhinden ibarettir.

4-Ahmed el-Ensarî'nin *"Muvazzahatü'l-Hal fi-Ba'zı Mesmuatı'l-Deccal"* isimli şerhi.

Bunlarm yanında özellikle İbnü'l-Arabî'ye yönelik bir takım eleştirilerinin cevaplandırılması ve İbnü'l-Arabî'nin görüşlerinin savunulması amacıyla İbnü'l-Arabî şarihleri tarafından çeşitli çalışmalarda Cîlî'nin görüşleri ele alınmıştır. Bunlara örnek olarak 17. asrın önemli sufilerinden Abdullah Bosnevî'nin *"Kitab u Kenzi'l-Mahdum fi-teb'iyeti'l-ilmi li'l-malum fir'red ala Abdilkerim el-Cîlî* isimli eseri zikredilebilir. Ayrıca Nablusî'nin yine ilim-ma'lûm ilişkisi konusunda Cîlî'nin İbnü'l-Arabî'yi eleştirdiği noktalara dair yazdığı ve Bosnevî'ye nazaran daha uzlaştırmacı bir tavır takındığı eseri zikr edilebilir. Aynı meselede Bosnevî'nin tutumuna yakın bir tavır sergileyen son devir önemli sufilerinden Fusus ve Mesnevi şarihi Ahmed Avni Bey'in Fusus şerhinde konu üzerindeki değerlendirmeleri de bu babta zikredilebilir.

Son olarak şunu söylemek mümkündür ki, Cîlî, kendisinden sonra müessir olmuş, düşünceleri kendisinden sonra gelen sufilerce dikkate alınmış önemli bir müellif mutasavvıftır.

Çağımızın önemli tasavvuf araştırmacılarından E. Ala Afifî, Cîlî'nin düşüncelerinin tasavvuf tarihindeki yeri ve bu düşüncelerin hangi çerçevede anlaşılması gerektiğine dair görüşlerini serdederken, bir takım farklılıklarıyla beraber Cîlî'nin de kendine özgü bir İbnü'l-Arabî takipçisi olduğunu vurgular. Ona göre İbnü'l-Arabî'den etkilenenler iki guruba ayrılmaktadır: Birinci gurup; Sadreddin Konevî, Abdurrezzak Kaşanî, Davud el-Kayserî, Müeyyidüddin el-Cendî ve Abdurrahman Cami gibi *Fusus* şarihleridir. Afifi'ye göre bu şerhlerin ve bu zatların *Fusus*'un işaretlerini derin bir şekilde anlamalarının, İbn Arabi'nin doktrinini yayma ve anlaşılmasını kolaylaştırma noktasında büyük bir etkisi olmuştur. Ancak bu kişiler, Afifi'ye göre, müellife bağlılıkta ve sisteminin kapalılıklarını izah ederken büyük ölçüde kendisinden feyz alsalar da, vahdet-i vücûd doktrini üzerinde şerh alanından, orijinal te'lif alanına yükselememişlerdir.

İkinci grup ise, İbnü'l- Arabî'yi takip ederek, doktrinin bazı yönleri şerhederek ve bu mezhebin mantığının gerektirdiği yeni ve uzak ufuklara ulaşarak vahdet-i vücûd ve onunla ilişkili nazariyeler hususunda eser yazan sufilerdir. Afifi, bunların en meşhurunun ve en orijinalinin olanının *"el-insanü'l-kamil fi ma'rifet-i evahir ve'l-evail"* isimli kitabın yazarı Abdulkerim el-Cîlî olduğunu ifade etmektedir.

Afifi'nin "Fusus şarihleri" olarak nitelediği sufiler hakkındaki değerlendirmesi, tartışmaya açık olmakla beraber, *İnsân-ı Kâmil* kitabının incelenmesiyle, bu değerlendirmesinin en azından Cîlî ile ilgili bölümününün doğru olduğu görülecektir Eserine kısa bir bakış bile, Cîlî'nin İbnü'l Arabî'nin kendine özgü bir takipçisi olduğu ve düşüncelerindeki temel kavram ve sisteminin İbnü'l-Arabî'den derin tesirler taşıdığını göstermeye kafidir. Nitekim çağımızın önemli bir tasavvuf araştırmacısı olan müsteşrik R. Nicholson da Cîlî ve eseri üzerinde yaptığı çalışmada Cîlî'yi katı bir vahdet-i vucûd mensubu ve İbnü'l-Arabî takipçisi olarak nitelemektedir.

Şu halde bazı ayrıntı ve teknik konularda İbnü'l-Arabî'ye bir takım eleştiriler yöneltmiş olsa bile, Cîlî genellikle İbnü'l-Arabî ve onun ta-

kipçilerinin teşkil ettiği tasavvufi çizgiden çok farklılık göstermeyen ve düşünceleri bu gelenekle beraber mütalaa olunabilecek bir sufidir.

Tercümesini yayına hazırladığımız *"el-insanü'l-Kâmil fi ma'rifeti'l-evahir ve'l-evail"* kitabının öncelikle ismi üzerinde durmak gereklidir. "Sonların ve ilklerin bilinmesinde İnsân-ı Kâmil" şeklinde kabaca tercüme edebileceğimiz bu kitabın ismi, okuyucuyu doğrudan tasavvufun en yüksek entellektüel konularıyla karşı karşıya bırakmış olur. "İlklerin ve sonların bilinmesinde İnsân-ı Kâmil ne demektir? Cîlî'nin eserinin hemen girişinde kendi yöntem ve tavrı hakkındaki ifadelerinde belirttiği "Bu kitaptaki her bilgi, hadis ve ayet ile müeyyeddir" ifadesinden hareket edersek, her ne kadar kendisi bunu zikretmese de bu isimlendirmenin bir hadise telmih ettiği anlaşılmaktadır. Bu hadiste de, Hz. Peygamber "Bana evvelîn ve ahirînin ilmi verildi" buyurmaktadır.

Bu bağlamda zikredilebilecek diğer bir hadis de, özellikle tasavvuf düşüncesi için büyük ehemmiyet ve anlama sahip olan "Ben bir gizli hazine idim, bilinmek istedim; halkı yarattım, ta ki bilineyim" anlamındaki hadis-i kudsîdir. Ayrıca "Allah'ın ilk yarattığı şey, benim nurumdur; Ey Cabir!" ve Hz. Peygamberin, tarihî ve maddî tezahüründen önce hakikat-ı Muhammediyyenin mevcudata önceliğini ifade ettiği,"Adem çamur ve su arasında iken ben nebi idim" hadisleri de kitabın isminin çağrıştırdığı hadislerden ilk akla gelenlerdir.

Tasavvufta "Varlık" meselesi, çok kısa olarak Hz. Peygamberin "Allah var idi, onunla beraber başka bir şey yoktu" hadisini tamamlayan "şimdi de, olduğu gibidir" cümlesiyle özetlenebilecek bir mahiyet arz etmektedir. Bu hadis-i şerifin anlamı, sonradan vahdet-i vucûd olarak ıstılahlaşan ve "mazhar ve tecellilerin ötesinde varlığın bir olduğu ve onun da Hakkın varlığından ibaret olduğu" şeklinde tanımlayabileceğimiz bir varlık anlayışı, sufilerin manevi ve ruhi tecrübeleriyle beslenerek ortaya konulmuştur.

Her türlü taayyün ve kayıttan bağımsız olan Mutlak Varlık veya Vucud-ı Hak, bulunduğu "ama" ya da la-taayyün mertebesinden, kendi zatını ve kendisinde mündemic olan kabiliyet ve sıfatları "bilmek" murat ettiğinde, belirli bir taayyün sırasıyla çeşitli mertebeler-

de zuhur etmiştir. Hak, kendi mutlakiyetinde baki kalmakla beraber, mukayyet varlığı ile ilahi ve kevni çeşitli mertebelerde tenezzül etmiş, "siva" dediğimiz Hakkın gayrısı ve gerçekte müstakil bir varlığı olmayan izafi varlık meydana gelmiştir. Böylece kesret ya da alem, Hakkın kemalinin tecelli ettiği mazharlardan ibaret olmaktadır.

Şüphesiz ki, Vucud-ı Hak, "kesret ve taaddüt" aleminde izafi vucûd ile her varlıkta zuhur etmiştir ve bu mazharlar bir yönü ile Hakkın bir sıfatının veya tecellisinin mazharı olmuştur. Zaten bu varlık anlayışına göre de alem, Hakkın kemalinin yansıdığı bir mazhardan ibarettir ve varlık sebebi de budur. Fakat Hakkın kemalini eksiksiz ve kamil bir şekilde yansıtmak ve Hakkın sıfatlarına ayna olmak sadece insana mahsustur. İşte tasavvuf açısından sadece insanın hamil olduğu hilafetin ve emanetin anlamı, Hakkın sıfatları ve kemalinin zuhuru için "kamil" bir mazhar olmaktan ibarettir.

İnsanın Allahın halifesi olması veya esma ve sıfatının tezahürü için tam mazhar olması her insan için bir hak olmakla beraber, fiilen bu imkan sadece İnsân-ı Kâmil için mümkündür. İnsân-ı Kâmil de, mutlak anlamda Hz. Peygamber, Hz. Peygamber'e niyabeten de diğer nebi ve velilerden ibarettir. Hakkın varlığının ilk tenezzül ve taayyün mertebesi, zatından zatına olan ve taayyün-i evvel mertebesi olarak isimlendirilen birinci taayyün mertebesidir. Bu mertebe, aynı zamanda Hakikat-ı Muhammediyye mertebesidir ve Zat-ı ilahîde mündemic olan kabiliyet ve sıfatlar yekdiğerinden temeyyüz etmeksizin, icmali olarak bu mertebeyededir. Bu mertebe, kendisinden sonra gelen bütün mertebelerin hakikatlerini camidir ve yine bu mertebe, Hz. Peygamberin hakikatinden ibarettir. İşte hem vucûd olarak ve hem de bilgi olarak kendisinden sonra gelen ilahi ve kevni bütün mertebelerin esası ve İnsân-ı Kâmil'in mertebesinden ibaret olan bu mertebe, yani hakikat-ı Muhammediye mertebesi kitabımızın isminin işaret ettiği mertebedir.

İnsân-ı Kâmil hakikatiyle bütün varlığın bilgisini camidir ve hakikatlere ait bütün bilgiler bu mertebeden kaynaklanmaktadır. Şu halde, "İlklerin ve sonrakilerin bilinmesinde İnsân-ı Kâmil", mutlak anlamda Hz. Peygamber'in hakikatinden ibaret olan birinci mertebenin

bilinmesinin kendisinden sonra gelen ilahi ve kevni bütün mertebelerin ve o mertebelerde taayyün eden varlıkların hakikatinin de bilinmesi demektir.

Tasavvufta Varlık meselesi hakkındaki bu kısa açıklamadan sonra, E. A. Afifi[1], R. Nicholson[2] ve Titus Burchart'ın[3] görüşlerinden de genişçe yararlanarak, eseri kısaca tanıtmak istiyoruz.

Cîlî, bu kitapta genel olarak "Varlık" problemini ele alır ve özellikle Tasavvuf Tarihinde Varlık meselesini en geniş şekilde inceleyen İbnü'l-Arabî'den aldığı felsefi ve tasavvufi ıstılahları, İbnü'l-Arabî'nin yöntemine yakın bir şekilde tanımlar. Abdülkerim Cîlî'nin de Varlık hakkındaki nihai tasavvuru, kendisinden önceki sufilerin de ifade ettiği "Varlık, özü ve hakikati itibarıyla bir ve aynı şeydir. Kesret ve taaddüd ise izafidir." Görüşünden ibarettir. Bu düşünce de, vahdet-i vucûddan başka bir şey değildir.

Cîlî, varlığın ve kendileriyle muttasıf olduğu sıfatların birliği görüşüne sahiptir. Cîlî, burada sıfatlarla ilahi zatın vasıflandığı sıfatlar veya bizzat Hakk'ın kendileriyle vasıflandığı sıfatları kast etmektedir. Cîlî'ye göre sıfatlar-İbnü'l- Arabî'de de olduğu gibi "alem" diye isimlendirdiğimiz harici varlıkların "ayn"ıdır.

Cîlî'nin varlığın tabiatı ile ilgili doktrini İbnü'l-Arabî'den mülhem üç eksen etrafında dönmektedir; bunlar, zat, sıfatlar ve isimlerdir. Cîlî, mutlak olarak sıfatı, "mevsufun halini bildiren veya halinin bilgisine ulaştıran şey"[4] şeklinde tanımlar. Yani Sıfat, mevsuf hakkında bilgi veren şeydir. Onun görüşüne göre, sıfatlar ile meydana geldiği hakikatler arasındaki fark, ancak olgular alemi için söz konusudur. Çünkü sıfat, bu alemde mevsufun aynı değildir. Ancak hakikat aleminde, yani âlem-ı batında gayriyet yoktur. Zat-ı ilahi, ya da Vücûd-ı Mutlak, ilahi sıfatların "ayn"ıdır. Alem, mazharlarda tecelli eden ilahi sıfatların dışında müstakil bir şey olmadığına göre, şöyle diyebiliriz: ilahi zat ve alem, ya da hak ve halk hakikatte aynı şeydir.

---

1 Kitabu't-tezkari, s.4-33.
2 Studies in İslamic Mysticism, 77-142.
3 Universal Man, İngilizceye Ancela Culme-Seymour tarafından tercüme edildi. 1995.
4 Cili, el-İnsanü'l-Kamil, s.20.

Cîlî, harici aleme gerçek bir varlık nisbet etmekte tereddüt göstermez. Bununla birlikte harici alemin Hakk'a nisbetinin, "kabuğun öze" nisbeti gibi olduğunu söylemektedir.

Vücûd-ı mutlak ya da zat-ı ilahi ise, gayb alemidir. "ibareler ile idrak edilemez; işaretlerin bilinmesiyle anlaşılamaz. Çünkü her hangi bir şeyin bilinmesi, kendisine uygun ve münasip veya kendisine zıt bir şey ile mümkündür. Halbuki zatın varlıkta ne benzeri, ne de zıddı vardır. Akıl, kendi mertebesinde zat hakkında hiç bir bilgi elde edemez. Ancak isim ve sıfatların perdelerini aşıp, mahlukattan ibaret olan "zahir varlığa" bakarsa, "hakikat"in bütün zıtları ihtiva eden bir "öz" olduğunu anlar: hakikat, ezeli ve ebedi, hak ve halk, kadim ve hadis, rab ve abd, zahir ve batın, vacip ve mümkün, mefkud ve mevcûd, sabit ve menfi, ve buna benzer zıtlıklardan ibarettir. Fakat bu ikilik, gerçekte rölatiftir ve bizim bakış açımıza göredir; bizzat varlık açısmdan ikilik söz konusu olamaz. Yani "hakikat", farklı iki varlığa tekabül etmemektedir. İki bakış açısı ile bakılan, gerçekte tek bir varlıktır. Hakikate zat açısmdan bakıldığında, "hak" denir; sıfatlar ve isimler cihetinden bakıldığında ise, "halk" denir. Zat, sıfat ve isimlerin "ayn"ıdır.[5]

Vücûdun tabiatı ile ilgili üçüncü esas, ilahi isimlerdir. Cîlî, "ism"i mutlak olarak müsemmayı anlaşılır kılan, hayalde canlandıran, vehimde hazırlayan, düşüncede tasarlayan, hatırda koruyan ve akılda var eden şey olarak tanımlamaktadır. Müsemma, mevcud veya ma'dum olsun ya da hazır veya gaib olsun fark etmez. İsmin müsemma ile ilişkisi, zahirin batın ile ilişkisi gibidir. Bu açıdan isim müsemmanın aynıdır.

Hak ancak halktan ibaret olan isimleri ve sıfatları ile bilinebilir. Hadis-i kudsîde şöyle denmektedir: "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim; ve mahlukatı yarattım. Beni onunla bildiler."

"Allah" ismi, bütün kemalatın maddesidir; bütün kemaller bu ismin feleği altında gizlidir. Allah'ın kemalinin ise nihayeti yoktur. Çünkü Hakk'm kendi nefsinden izhar ettiği her kemalin gaybmda da-

5 Ayn kavramı ve bu ıstılahın tasavvuf düşüncesindeki yeri ile alakalı olarak bk. Tahralı, Prof. Dr. Mustafa, Ayn Maddesi.

ha büyüğü vardır. Bütün mahlukat, ilahî kemalatın mazharlarıdır veya Cîlî'nin ifadesiyle zatın arşıdır.

Cîlî'ye göre varlık meselesindeki en önemli kavramlardan birisi de, uluhiyet mefhumudur. Ona göre "uluhiyet", vucudî hakikatlerin toplamından ibarettir. Diğer bir ifade ile uluhiyet, bütün ilahi ve kevni mertebeleri içine alan bir hakikattir ve her hak sahibine varlıktan hakkını verir;[6] Ayrıca uluhiyet, zatın en büyük mazharıdır.

Hak ve halktan her birisinin uluhiyette bir mazharı vardır. Hakk'm uluhiyette mazharı en büyük mertebededir. Halkın uluhiyette mazharı ise halkın çeşitlilik, değişim, yok olma ve varlıktan hakkı kadar olur.

Öyleyse uluhiyetin zahir ve batından oluşmak üzere iki yönü vardır; zahiri halk, batını ise hak'dır. Cîlî, bu ikisi arasındaki farkı tasavvufta sıklıkla kullanılan, su ile buz sembolü ile açıklamaktadır. Buna göre, buz zahir, su ise batındır. Zahirde buz, suyun gayrı; hakikatte ise aynıdır.

Cîlî'ye göre Mutlak Varlık, mutlaklığından taayyün ve tenezzül ettiğinde üç merhale geçirir. Birinci merhale, ahadiyet; ikincisi, hüviyet; üçüncüsü ise enniyettir. Ahadiyet merhalesinde zat, bütün itibar, nisbet, izafet, isimler ve sıfatlardan münezzehdir. Sadece ahadiyet ile vasf edilir. Bu sebepten zata, sade mutlak dahî denilemez. Bunun anlamı, vahdet, taayyün-ı evvel ve tenezzül mertebesidir.

İkinci merhalede veya ikinci tecellide Bir olan zata gaib zamiri "hüve" ile işaret edilir.

Üçüncü merhale, zatın varlıklar suretinde zuhur etmesidir. Bu da, Hakk'm halk suretinde tecellisinden ibarettir. Uluhiyette bi'l-kuvve mevcûd olan bu kemalat, bi'l-fiil mevcûd olur; ma'kûl olan, harici alemde müteayyin olur.

Cîlî, bu ontolojik nazariyelerden İnsân-ı Kâmil nazariyesini oluşturmak için yararlanır. Bu doktrinin özeti şudur; İnsan, Allah'ın haricdeki en mükemmel mazharı, Allah'ın kendi suretinde yarattığı varlık ve Hakk'ın kendisinde isim ve sıfatlarını gördüğü aynadır.

---

6 Cili, el-İnsanü'l-Kamil, s.23.

Alemdeki her şey Allah'ı bir sıfatının veya her hangi bir isminin tecellisine mazhar olabilmişken, Allah'ın kendi sureti üzerinde yarattığı insan Allah'ın birbirine zıt bütün isim ve sıfatlarını cami olan bir mazhardır. Alah'ın Kitab-ı kadiminde "iki elimle yarattığım şeye secde etmekten seni men eden nedir" diye buyurduğu, insanın bu "cami"lik özelliğinden ve kendi sureti üzerinde yaratılmış olmasından ibarettir. Nitekim Cili'nin de aktardığı gibi, bir sufinin "Allahı iki zıddı cem etmesi üzerine bildim" dediği, bir başka açıdan aynı gerçeğe işarettir.

Her insanm bi'l-kuvve sahip olduğu bu imkan, sadece İnsân-ı Kâmil için bi'l-fiil mümkündür. Bu itibarla İnsân-ı Kâmil, Allah'ın bütün isim ve sıfatlarını bi'l-fiil kendisinde tahakkuk ettiren varlıktan ibarettir. Bu da sadece Hz. Peyamber'e has bir imtiyazdır. Kendisinden önce veya sonra yaşamış bir nebi veya veliye bu ismin verilmesi, niyabet ve. vekalet tarikiyledir.

İbnü'l-Arabî'de olduğu gibi Cîlî'nin görüşüne göre de, İnsân-ı Kâmil varlığın başlangıcından ebediyete kadar tektir. Suretleri itibariyle ise, çoktur ve her zamanda o zamanın sahibi suretinde zuhur eder ve onun ismiyle isimlendirilir. Ancak gerçek ismi, Muhammed; künyesi Ebu'l-Kasım, özelliği ise, Abdullahdır..

Bu noktada Cîlî'nin görüşleri ile İbnü'l-Arabî'nin görüşleri arasındaki benzerlik ve uyum, dikkate değerdir.

Ontolojik durumuna bağlı olarak insanın bu alemde var oluş gayesinin bir gereği olarak insanın ahlaki sorumluluğu gündeme gelmektedir. İnsan, Mutlak Varlık'ın tenezzül ve taayyününe mukabil, manevi ve ruhi olarak terekki ederek ve Hakka miracını tamamlayarak isim ve sıfatların kendisinde tahakkuk etmesini sağlar. Bu terakki veya miracın ilk aşamasında salik, ilahi isimlerin tecellilerinin mazharı olur. Bunun neticesinde kul, bu tecellilerin altında "fani" olur.

Bu meydana geldiğinde kul, kendisinde tecelli eden ismin nurları altında yok olur. Kendisinde isimlerin tecelli ettiği kişi, ancak zat-ı sırf'ı müşahede eder; ismi müşahede etmez. Hak kulda hangi isim ile tecelli ederse, kul bu isimle müsemma olan zatın, abdin suretinde veya bütün varlığın suretinde tecelli ettiğini müşahede eder.

İkinci merhale, Hakk'ın kulda sıfatları ile tecelli etmesidir. Bu ise, kulun zatının Rabbın sıfatlarıyla vasıflanmayı kabul etmesidir. Bu durum, Hakk'ın kulu kendinden yok etmek ve varlığını silmek suretiyle ifna etmesi ile gerçekleşir. "Kulluk nuru silinir ve halki ruh fani olursa, Hak, hulul etmeksizin kulun heykelinde, sildiklerinin yerine zatından bir latife ikame eder. Tecelli bu latife üzerine olur. Hak kendinden başkasına tecelli etmez. Ancak biz bu ilahi latifeyi kuldan bedel olması itibariyle abd olarak isimlendiririz. Aksi taktirde ne Rab, ne de kul olurdu. Zira merbûb'un yok olmasıyla Rab da yok olurdu. Tek olan Allah'dan başka hiç bir şey yoktur."[7]

Mesela Hak kulda "hayat" sıfatıyla tecelli ederse, bütün alemin hayatı olur. Kul, bütün varlıklarda cisminde ve ruhunda kendi nüfuzunu görür. İsa (as.) bu sınıfa dahildir. Hak kulda kelam sıfatı ile tecelli ederse bütün mevcudat kulun kelimeleri olur. Bütün zati hakikatler ona açılır ve cihetsiz ve organsız sözü işitir[8]

Bundan sonra Cîlî, sıfatî tecellilerin sayımına geçmektedir. Tecellinin husûlünden sonra kuldan sadır olan şeyleri zikreder. Kul, bu tecellilerin her birisinde sadece Hakk'ın suretlerinden bir surettir. İşte bu "İnsân-ı Kâmil" diye isimlendirilen şeydir.

Nihayette son tecellî yani zatî tecellî gelir; ve bununla da mirac sona erer. Böylece İnsân-ı Kâmil Hak ile zatî birliğini idrak eder.

Tercümenin Yayınlanması Hakkında Bir Kaç Söz:

İnsân-ı Kâmil kitabı ilk olarak Lalizade Abdülbaki efendi tarafından tercüme edilmiştir. Daha sonra da eserin kısmî bir tercümesi Selanikli Ali Örfi Efendi tarafından yapılmış, fakat bu tercüme tamamlanmamıştır. Son devir önemli mutasavvıf ve ediplerinden birisi olan Abdülaziz Mecdi Tolun, 1937 yılında Tasavvuf Tarihinde büyük ehemmiyeti olan bu klasik eseri tercüme ederek, hem Türkçe'ye hem de tasavvuf kültürümüze önemli bir katkı sağlamıştır.

---

7 el-İnsanü'l-Kamil, s.37-38.
8 el-İnsanü'l-Kamil, s.39.

Osman Nuri Ergin, mütercimin tercümeye başlamadan önce İstanbul kütüphanelerinde bulunan eserin yazma nüshalarını incelediğini, hiç birisini sıhhatli ve güvenilir bulmadığını, bunlardan yaklaşık on nüshayı kullanarak tercümede esas olacak özel bir metin meydana getirdiğini belirtmektedir. Ayrıca bu metni oluşturma çalışmasının bir yıl gibi bir zaman sürdüğünü de belirtir.

Bizim araştırmalarımızda İstanbul Kütüphanelerinde böyle bir nüshanın varlığını tespit edemedik. Umulur ki, bu eserin yayınlanmasından sonra Arapça nüshanın da elde edilmesi mümkün olur ve halen tahkikli bir neşri yapılmayan kitabın sağlam bir metni elde edilmiş olur.

Eserin yayma hazırlanması, merhum hocamız Yrd. Doç. Dr. Selçuk Eraydın Bey ve Prof. Dr. Mustafa Tahralı Bey tarafından düşünülmüş ve merhum hocamız eserin yaklaşık dörtte birinin dizgisini ikmal etmişti. Ancak hocamızın elim bir trafik kazasında Hakkın rahmetine kavuşması üzerine çalışma tamamlanamamıştır. Hocamız Prof. Dr. Mustafa Tahralı Bey'in yönlendirme ve destekleri ile çalışmayı tamamlamaya niyetlendik. Merhum hocamızın bıraktığı yerden tercümenin yeni harflerle dizgisini tamamladık. Elimizde iki nüsha vardı. Bunların her ikisi de 1940 tarihini taşımakta idi. Dizgiden sonra her iki metni de mukabelede kullandık. Metinler birbirine yakın tarihlerde ve belki de aynı meclis dahilinde istinsah edilmiş olmalarından, aralarında kayda değir bir fark yoktu. Bazen birisinde cümle düşüklükleri, veya kelimelerin yanlış yazımlar bulunmaktaydı. Bu durumlarda Arapça metni de dikkate alarak, anlamı bozabilecek hatalardan uzak durmaya gayret ettik.

Bu çalışma bir metnin yayma hazırlanmasından ibarettir. Binaenaleyh, anlam ve ifadeyi bozmayan bir takım düşük cümlelerde veya anlaşılması nispeten güç olan yerlerde, her hangi bir tasarruf veya sadeleştirme yapmadık. Esasen tercümenin neredeyse 60 sene önce yapılmış olmasına rağmen, okunduğunda dini meselelere aşinalığı olan kimselerin fazla zorlanmayacakları derecede sade ve anlaşılır bir dili olduğu görülecektir. İnsân-ı Kâmilin orijinal dili, son derece ağır ve işlediği konular itibarıyla da oldukça derin bir eserdir. Buna rağmen mütercim merhum, son derece ağır ve sembolik anlatımları içeren şi-

irler de dahil olmak üzere, kısa ve anlaşılır bir dille zor bir metni tercüme etmeyi başarmıştır.

Mütercim, kullanımı yaygın olmayan kelimeleri tercih ettiğinde, parantez içinde bunların anlamlarını da verir. Biz de metnin anlaşılmasında yardımcı olabilecek bu kelimeleri parantez içinde verdik. Ayrıca tasavvuf alanında yapılmış benzer çalışmalarda genellikle kitaplara bir lügatçe ilave edildiği için, gerektiğinde onlardan yararlanabileceğini düşünerek, zait olabilecek bir lügatçe hazırlamaktan sarf-ı nazar ettik. İhtiyaç hasıl olduğunda, Prof. Dr. Mustafa Tahralı ve Yrd. Doç. Dr. Selçuk Eraydın Beylerin müştereken hazırladıkları *Fususu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*'nin lügatçesinden yararlanılabilir. Ayrıca *Fihi-Ma-fih* ve *Tedbirat-ı İlahiyye*'nin lügatçeleri de aynı ihtiyacı karşılayacak niteliktedir.

Osmanlıca bir metnin hazırlanmasının yeni harflere nakledilmesinin ne derece güçlükler barındırdığı malumdur. Özellikle izafetlerin muhafaza edilmesi, kelimelerin olabildiğice doğru okunması ve transkripsiyon işaretlerinin konmasmda mümkün mertebe hassasiyet gösterdik. Bütün dikkat ve hassasiyetlerimize rağmen, bir takım eksikliklerin bulunabileceğini de peşinen itiraf etmek gerekir. Bu gibi durumlarda okuyucunun basiretine güvenmekten başka çaremiz yoktur. Bunun yanında özellikle sözlüklerde p, t, gibi harflerle yazılmış kelimelerin zaman zaman b, d gibi yumuşak harflerle yazmak; ilahi ve kevni varlık alanına ait olan aynı anlamdaki kelimelerin hangisine ait olduklarını, büyük-küçük harf yazımıyla göstermeye çalıştık.

Tercüme içinde bazen mütercim parantez içinde bir takım notlar düşmüştür. Bunlardan kuşkusuz en önemlisi, mukaddimede geçen ve anlam açısından büyük ehemmiyet taşıyan ve eserin arapçasından farklı bir anlam verdiği "Sıfatlarını künhü ile ihatadan zatı acizdir" cümlesindeki tasarrufudur. Mütercimin ifadesine göre anlam açısından sakıncalı olan bu cümlenin tashihini, vakıasmda bizzat müellifin ruhundan sorduğunu, kendisine "Künh-ı zatını ihatadan Zat'ı sıfatlarını men etmiştir" ifadesinin doğrusu olduğunu beyan ettiğini belirtmektedir. Bir başkası da, meşhur bir hadiste geçen "Allah'ı genç bir delikanlı suretinde gördüm" ifadesini rivayet eden Cîlî'ye karşın, mütercimin hadisin bu rivayetini kabul etmeyerek, "en güzel surette gör-

düm" ifadesinin sahih olduğunu, diğer ifadenin bir takım tevillerinin bulunmasma rağmen doğru olmadığına dair yaptığı açıklamadır. Ayrıca İbnü'l-Arabî'nin ismi verilerek kitapta yöneltilen eleştirilerde mütercim eleştirilerin aslında lafız farkhhğından kaynaklandığını belirterek, her ne kadar Cîlî'yi suçlayıcı bir tutum takınmasa da, İbnü'l-Arabî'nin görüşünü tercih ettiğini ihsas ettirir. Bu gibi durumlarda ya metin içinde köşeli parantezlerle bu görüşlerin metinden ayrılmasını temin ettik, bazen de anlatım bütünlüğünü bozabilecek durumlarda dipnotlara aldık.

Metinde geçen ayetleri metinleri ile beraber verip, numaralarını gösterdik.

Eser, arapça aslına uygun olarak bablar olarak tercüme edilmiştir. Okuyucu karşısmda birinci babtan başlayarak son baba kadar tek bir metin görecektir. Modern eserlerin tasnif ve bölümleme tarzına aşina okuyucu için bu durum bir nebze zorluk çıkartabilir. Ancak yayında da eserin bu yapısına riayet edilmiş, kitabı orijinalinde bulunmayan bir tasnife tabi tutmadık.

İnsân-ı Kâmil yazarı, aynı zamanda bir şairdir ve Arapça divanları bulunmaktadır. Eserinde de sıklıkla düşüncelerini ifade ederken şiir sanatından yararlanmıştır. Kendisi de divanı bulunan bir şair olan Mütercim, arapça şiir tercümeleri için model olabilecek bir maharetle bu şiirleri Türkçe'ye aktarmıştır. Yaymda, "Kasidenin Tercümesi" "Beytin Tercümesi" "Manzumenin Tercümesi" gibi başlıklar altında yer alan şiirlerin tercümeleri, *italık karakter* ile ayırt ettik.

Bab başlık altlarında bazen ya konu hakkında farklı bir izahat veya bir doğrudan veya dolayh olarak başka meselelerin anlatıldığı fasıllar bulunmaktadır. Hatta zaman zaman bu fasılların uzunluğu bazı bab başlıklarından da uzun olmaktadır. Bu fasıllar da farklı bir mizanpaj ve yazı karakteri ile verilmiştir.

Son olarak böyle bir eserin hazırlanmasına girişen fakat ömrü vefa etmeyen rahmetli hocamız Selçuk Eraydın Beyi rahmetle anıyoruz. Teşvik ve yönlendirmeleriyle bu çalışmanın gerçekleşmesinde büyük katkıları olan muhterem hocamız Prof. Dr. Mustafa Tahralı Bey'e teşekkür etmeyi bir borç biliriz. Ayrıca kitabın yayınlanmasında büyük hassasiyet gösteren, başta muhterem hocamız Doç. Dr.

İlhan Kutluer Bey'e ve İz Yayıncılık'ın yönetici ve mensuplarına da teşekkür ederiz.

Osmanlı Devletinin 700. yılını idrak edeceğimiz senenin başlangıcında, Osmanlı'nın son devir alimlerinden birisi tarafından, İslam kültürünün en önemli kitaplarından birisi üzerine yapılmış bir tercümeyi yayına hazırlamanın mutluluğunu taşırken, mütercim merhumu da rahmet ve minnetle anarız.

Ekrem Demirli
Üsküdar
10/11/1998

İnsân-ı Kâmil

fî Ma'rifeti'l-Evâhir ve'l-evâil

Eserin adı: *El-İnsânü'l-Kâmil fî Ma'rifeti'l-Evâhiri ve'l-Evâil*'dir. Bu tercüme hakkında bir îzâhat-nâme yazılarak müellif Abdü'l-Kerîm Cîlî hazretlerinin oldukça mufassal bir hâl tercümesi ile birlikte eserin baş tarafına konulmuştur. [Maa'l-esef bizim elimize geçmedi.] Oradaki îzâhâtı buraya almak istedim, bununla berâber şu kadarcık îzâhât vermekle iktifâ edeceğim:

Bu eser Türkçe'ye bundan ikiyüz sene önce La'lî Zâde Abdülbâkî Efendi tarafından da tercüme edilmiş olduğu gibi, elli sene önce de Selânikli Ali Örfî Efendi tarafmdan, beşde bir derecesinde kısaltılarak, âdetâ meâlen tercüme edilmiştir.

La'lî Zâde Abdülbâkî Efendinin tercümesi, dilimizin iki yüz sene evvelki bünyesine ve şîvesine göredir ve muğlaktır. Mütercim metnin bilhassa manzûm kısımlarını aslâ tercüme etmemiş olduğu gibi, tercümesi güç veyâhud Türkçe ifâdesi o derece hoş görülmeyecek yerleri kapalı geçerek, satır satır, hattâ sahîfe sahîfe aynen arabça olarak almıştır. Hele edebiyât bakımından pek beliğ ve pek san'atkârâne olduğu mütehassıslar tarafından söylenen eserin dîbâcesi tercümeye olduğu gibi geçirilmiştir.

Şu halde gerek La'lî Zâde'nin, gerek Ali Örfî efendinin tercümeleri, aslına nazaran, îzâhât-ı kâfiyeyi câmi' değildir. İşte bundan dolayıdır ki, İnsân-ı Kâmil'in dilimizin bugünkü şîvesine göre yeniden tercümesine zarûret görülmüştür. Üstâd bu zahmeti deruhte buyurmuş ve bu lutfu yapmıştır. (Müstensihlere aittir)

بسم الله الرحمن الرحيم

Hamd ve senâ, kendisinin Allah ismiyle kâim olduğu için, yine kendisine, ya'nî Zât-ı ecell ve a'lâsına mahsûstur. O Allah, müstehak olduğu ve Zât'ının iktizâ ettiği her kemâl ile mütecellîdir. O Allah, mebnî-i hâl-i celâl'i noktasıyla kelimât-ı cemâli müstevfîdir.

O ma'bûd, kendinin hamd ve senâsını kendi işiticidir. Hâmid de, hamd de, mahmûd da O'dur. O ma'bûd, vücûd-ı mutlakın hakîkati ve halk ve Hak tesmiye olunan hüviyyetin aynıdır. Âdem sûreti üzerine zâhir olan âlemin aslıdır. Kâinât lafzının ma'nâsıdır. [Kainât bir lafız ise, Allah onun ma'nâsıdır.] Sûver-i muhteriâtın rûhudur. Her zerrede hulûl olmaksızın kemâliyle mevcûddur. Cemâl-i vechi, her gurreden âşikârdır. Celâl-i müstevcibin sâhibi ve kemâl-i müstev'ibi hâizdir. Cevâhir ve a'râz hakâyıkının zâtıdır; maânî ve a'râzın sûretidir. Vücûd ve ademin [Hakîkatte adem yoktur, Vücûd-ı Mutlak vardır. Hattâ adem ta'bîri de "vardan" çıkan bir ta'bîrdir. O varlık olmasa bunlar da çıkmazdı.] hüviyyeti, her vâlidin ve mevlûdun ayn-ı enniyyetidir.

Sıfâtıyla cemâl'in cemâl'i zuhûr etmiş, Zât'ıyla kemâlin kemâli tamam olmuştur. Sıfâtın vücûhu sahîfelerinde mehâsini âşikârdır. Ahadiyyetinin kayyûmiyyetiyle Zât'ın kâmetleri müstakîm olmuştur. Savâmitin lisanları O'nun ayn'ı olduğunu ifâde eder. Mehâsin ve mesâvînin uyûnu, O'nun zîneti olduğuna şehâdet eder. Ta'dâdda vahdeti der-kâr olup, ezellerde ve ebedlerde azâmetiyle teferrüd etmiştir.

Tenzîhe ihtiyaçtan münezzeh, teşbîh ve temsîlden mukaddestir. [Tenzîh, sıfât mertebesinde yapılan bir nevi' takdîsdir. Zât'ın ise, sıfâtın bâlâsında olduğu için tenzîhe ihtiyâcı yoktur.]

Ahadiyyetinde adedden müteâlî, azametinde hudûdun kendisini ihâtadan daha âlîdir. Kem (kaç), keyfe (nasıl), eyne (nerede), ta'rîfâtı kendi üzerine vâki' değildir.

İlim kendisini ihâta, ayn kendisini idrâk edemez. Hayâtı, vücûd-ı hayâtının nefsidir. Zât'ı, sıfâtının künhüyle kayyûmiyyetinin aynıdır. Eâlî ve esâfilin tecellî ettiği mânevî bir meclâsı, evâhir ve evâilin aynıdır. Kemâl-i bâzihin heyûlâsı, mecd-i şâmihin (yüksek şeref) azâmetinin menşeidir. Vücûd-ı dâire-i ilmînin ma'deni, eşyâdaki hayâtının sereyânıdır. Eşyâya olan ilmi, her gâib ve meşhûdu müdrik olan mahall-i basarîdir. Eşyâyı rü'yeti, eşyâdaki kelâmı semâa tecellîgâhdır. (Görmesi ve işitmesi, şey'-i mahsûstur.)

Mevcûdâtı semâı', mevcûdâtta muktezî olan Hak nizâmın aynıdır. İrâdesi, kelime-i bâhiresinin merkezi; kelime-i bâhiresi, sıfât-ı kâdiresinin menşeidir. Bakâsı, ademin butûniyle vücûdun zuhûrundaki hüviyyettir. Ulûhiyyeti, âbidin zilletiyle, Ma'bûd'un izzetini câmi'dir. Vasf-ı muhît ile müteferrid ve mütevahhiddir. Binâenaleyh arada ne vâlid, ne veled, ne şerîk vardır. Ridâsı, (elbisesi) azâmet ve kibriyâ; sirbâli, (gömleği) mecd ü bahâdır. Her müteharrikle her türlü hareketle müteharrik; her sâkinle, her türlü sükûn ile sâkindir. Bu hareket ve sükûnda, meşiyyet-i zât'iyye îcâbıyla hulûl yoktur. [Hulûl iki şey arasında olur. Halbuki zâhir ve bâtın şey'-i vâhid olduğundan, hulûl ve ittihâd gibi şeylerin tasavvuru bu mes'elede cârî olamaz.] Her zâtta her türlü halk ile zâhir; her halk ve Hak'da her türlü ma'nâ ile muttasıftır. Zâtıyla ezdâd-ı müteferrikayı câmi' ve vahidiyyetiyle cemî'-i a'dâda şâmildir. Binâenaleyh ferdâniyyetinde ezvâc ve efrâddan müteâlî ve mukaddestir. Ahadiyyeti, kesret-i mütenevvianın vitriyyeti (tek olması), izdivâcât-ı müteşeffianın aynıdır. Münezzehiyyetteki besâtet, teşbîhdeki terkîbin nefsi, zâtındaki teâlîsi ta'zimdeki izzetin hüviyyetidir.

Azametini ilimler ihâta, künh-i celâl'ini fehimler idrâk edemez. Onu idrâkten aczi, âlim i'tirâf etmiş; akl-ı kâmil, O'nun ittisâl ve infisâlindeki esrârını idrâkten geri kalmıştır. Vücûb ve cevâzın dâiresi,

tasrîh ve ilgâzın noktasıdır. İmkânın tarafeyninin (imkân-ı haricî ve imkân-ı aklî) hüviyyetidir. Cevher ve arazın, nebât ve hayvânın enniyyetidir.

Rûhâniyyât-ı âliye tenezzülünün bahri, melekût ve mülk evcinin i'tilâgâhı, şeytan ve hevâ mehbıtının hakîkati, küfür ve şirk zulmetlerinin dâfi' ve râfi'i, îmân ve idrâk beyâzının nûru, hidâyet cebîninin sâhibi, ğay (uzaklık) ve amâ zulmetlerinin gecesi, hâdis ve kadîmin mir'âtı, azâb ve naîm hüviyyetinin tecelligâhıdır.

Eşyâyı ihâtası, eşyânın "ayn"ı olmasıyladır. Sıfâtını künhü ile ihâtadan Zât'ı âcizdir. [Bu fıkra aslında ذاته عَجَزت عن الحيطة بكنهها صفاتها 'nın tercümesidir. Bu yanlış olan ma'nâyı tashîh için müellifin rûhuna sordum. ذاته عَجَزت عن الحيطة بكنهها صفاتها 'dır dedi. Tercümesi: Künh-i Zât'ını ihâtadan, Zât'ı, sıfâtını hacz ve men' etmiştir" demektir. A. Mecdî]

Evveliyyetinin evveli, âhiriyyetinin âhiri yoktur. Kayyûm-i ezelîdir, Bâkî-i ebedîdir. Onun kuvvet, kudret ve irâdesi taalluk etmedikçe, vücûdda bir zerrenin hareketine imkân yoktur. Vücûdun evvelsiz bidâyeti ve nihâyetsiz nihâyetine nazaran, olmuş ve olacak ne varsa, kâffesi kendisinin ma'lûmudur. Ve şehâdet ederim ki, bu ibârelerden müteâlî ve Zât'ı tasrîh ve işaretle bilinmekten mukaddes olan Allah'dan başka ilâh yoktur. O'na delâlet eden her işâret O'nun hakîkatinden uzak düşmüş ve O'na hidâyet eden her ibâre O'na vüsûlden yolunu şaşırmıştır. O, iktizâ-yı zâtî hasebiyle nefsini bilir ve zât'iyle kemâli muhît ve müstevfîdir.

Yine şehâdet ederim ki, efrâd-ı benî Âdem'den bir ferd olmak üzere ismi çağırılan Hz. Muhammed (s.a.v.) O Allah'ın abdi ve Resûl-i muazzamı ve Nebiyy-i mükerremi ve Hakk'ın ridâ-yı müzeyyeni, tırâz-ı efhamı, sâbık-ı akdemi, sırât-ı akvemidir. O Hz. Muhammed, mir'ât-ı Zât'ın tecellîgâhı, esmâ ve sıfâtının müsemmâsı, envâr-ı ceberûtunun mehbiti, esrâr-ı melekûtunun menzili, hakâyık-ı lâhûtun mecmaı, rekâik-ı nâsûtun menbaı olup, Cibrîl'in rûhu ile nefh eden, Mîkâil'in sırrıyla ibzâl-i lutf eden, Azrâil'in kahriyle yürüyen, İsrâfil'in cem'iyyetiyle neşr-i feyz eden odur.

Yine o Hz. Muhammed, zâttaki rahmâniyyetin arşı, esmâ ve sıfâtın kürsîsi, sidrelerin müntehâsı, aşâir-i ilâhiyye serîrinin saçağı, ya'nî maâşir-i enbiyâ ve evliyâya mahsûs kürsi-i nübüvvetin hâtimesi; tabîiyyâ-

tın heyûlâsı, ulûhiyyât atlasının feleği, rubûbiyyât ulviyyeti burucunun mıntıkası, teâlî ve terakkıyyât-ı mefharînin semâvâtı, ilim ve dirâyetin şems-i münîri, kemâlât ve füyûzât-ı bî-nihâyenin bedr-i tâmmı, ıstıfâ ve hidâyetin necm-i âlîsi, irâde harâretinin âteşi, gayb ve şehâdetin âb ı hayâtı, rahmet ve rubûbiyyet nefesinin rîh-i sabâsı, zillet ve ubûdiyyet arzının hâk-i feyz-nâki, seb'-ı mesânînin ya'nî birinci derecedeki fâtiha-i füyûzâtın ve ikinci derecedeki miftâhların sahibi, [Yirmi birinci bâbın âhirindeki îzâha nazaran "Seb'-i mesânî" yedi sıfat-ı zâtiyye-i ilâhiyyeden ibârettir. Binâenaleyh ذو السبع المثانى صاحب المفاتيح الثوانى ibâresinin tercümesinde "Sıfât-ı Zâtiyye ve sıfât-ı fiiliyyesinin mazharıdır" demek muvâfık olabilir.] kemâlin mazhar-ı tâmmı, cemâlin ve celâlin muktezâyı etemmidir.

Nazmın Tercümesi:

Güzelliğin ma'nâ-yı hakîkîsinin mir'âtı, ulviyyâtın mazharı, kemâlin tecelligâhı olan âb-ı hayât yenbû'udur.

Tulû'-ı ezelîsinden beri ufûle uğramayan bir şems olup, felek-i mehâsinin kutbudur.

Kemâl ta'bîri altında münderic olan ne kadar fezâil varsa, onun hüsn-i mecmû'undan dağılmış hardal dâneleridir.

Cenâb-ı Hak, onu ve âl'ini salât ve selâmıyla dâim münevver ve ahvâline sülûk ile kâim ve ef'âl ve akvâlinde onun nâib-i mesleği olan ashâbını da bu feyze mazhar eylesin.

Yine şehâdet ederim ki, Kur'an, Allah'ın kelâmı olup, hak ve hakîkat O'nun tazammun ettiği ma'nâlardadır. Rûh-ı Emîn o Kur'ân-ı mübîni Hâtemü'l-Enbiyâ ve'l-mürselînin kalbi üzerine inzâl eylemiştir.

Yine şehâdet ederim ki, enbiyâ hakdır, o enbiyâya nâzil olan kitablarla, suhuf-ı şerîfe çoktur. Bunların kâffesine îmân, vücûd-ı kat'î ile vâcibdir.

Kader hak, haşır ve neşir ile kabir arasındaki berzah kezâlik hak ve azâb-ı kabir vâki'dir. Ve hiç şübhe yoktur ki, bir gün kıyâmet kopacak ve Cenâb-ı Hak kabirlerdeki insanları ba's edecektir.

Yine şehâdet ederim ki, cennet hak, cehennem hak, sırat hak, yevm-i nüşûr hak ve hesâb hakdır.

Yine şehâdet ederim ki, hayrı ve şerri irâde eden Allah'dır. Bozmak ve doğrultmak O'nun yed-i kudretindedir. Umûr-ı hayriyye O'nun irâdesiyle, kudretiyle, takdîriyledir. Umûr-ı şerriyye yine O'nun irâdesiyle, kudretiyle, takdîriyle olup (lâkin rızâsıyla değildir.) ef'âl-i hasene O'nun te'yîdi ve hidâyetiyle, a'mâl-i seyyie O'nun kazâsıyla ise de, bunda abdin gavâyeti dâhildir. Sana isâbet eden hasenât Hak'dan, seyyiât nefsindendir. Böyle ise de sen "Hepsi, Hak'dandır" de!

"Ulu varlığın ibtidâsız bidâyeti O'ndan olduğu gibi, nihâyeti de, rücû'-ı küllî de O'nadır."

Besmele ve Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ ve Resûl'üne ve ashâbına tahiyyâtdan sonra, maksûda şurû' ile derim ki:

Ma'rifetullah ta'bîriyle şöhret alan "ilm-i billâh"da ve o ilimde insanın ebnâ-yı cinsine karşı fazîletinde derecesi, bu husûstaki ma'lûmâtıyla mütenâsibdir. İlhâm ve tevfîk-ı ilâhiye merbût olan maârif-i hakîkiyye, "harem-i emîn"dir. Nâs, bunun etrâfında mevâni' ve müşkilât ile hatve-endâz olur. Bu ilmin sahrâları galatât ve mezâlik-ı akdâm ile, denizleri mühlikât ile doludur. Bunun yolu ince kıldan daha ince ve keskin kılıcın yüzünden daha keskindir. Bu yolda sefer eden, maksadına vuslat-yâb olmak için îcâb-ı müşkilât ile nâil-i vuslat olamamak da muhtemeldir.

İşte bu müşkilâtı düşünerek tahkîkâtı bâhir, itkân ve tetkîkâtı zâhir bir kitâb te'lîf edip, bu yola sâlik olanlara, refîk-ı a'lâya vüsûl için refîk-ı refîk ve metâlibe tâlib olanlara şefîk-ı şefîk olmasını teemmül etmiş idim ve demiştim ki; sâlik bunun ucu bucağı olmayan sahrâlarında ve muzlim olan menâzilinde, o kitâbdaki maârifin ziyâsıyla tenevvür ederek, müşkilâtı ifhâm etsin.

Halbuki bir zamandayız ki, hakîkate inzicâb güneşleri, mürîdlerin kalbleri semâsından mefkûd olmuş ve sâliklerin semâvât tasavvurâtından keşf-i kamerleri ufûl etmiş; sâliklerin himmetleri za'fa uğrayarak, azîmet yıldızları gurûb etmiştir. Onun için bu denizde yüzenlerin nâil-i selâmet olanları kalîl olduğu gibi, nihâyetsiz sahrâlarının mühlikâtından necât bulanlar da nâdirdir.

Üç Beytin Tercümesi:

"Bu maksad-ı âlîdeki menzil o kadar müteâlîdir ki, bunun yolu ehvâl (korkunç şeyler) ve ahvâl ile mestûr olup; o yolda siyâh mızraklar dikilmiş, yeşil süngüler ve kesici kılıçlar dizilmiştir.

Ve o yolun ba'zı yerlerinde berk-ı hâtıf alevlendiği gibi, şiddetle esen sarsar-ı i'tirâzât hübûb etmekte bulunmuştur."

Halbuki ben te'lîf ettiğim bu kitâbı, keşf-i sahîh üzerine te'sîs ettiğim gibi, mesâilini de haber-i sahîh ile te'yîd etmiştim. O kitâbın ismini *"El-İnsânü'l-Kâmil fî Ma'rifeti'l-Evâhiri ve'l-Evâil"* tesmiye ettim.

O kitâbdaki teblîgâtı ikmâl ve ta'rîfât-ı lâzimeye mübâşeret ettiğim zaman, hâtırıma bu mes'elenin bir emr-i hatîr olduğu ve mesâil-i tahkîkıyyenin ehemmiyeti ve benim bu bâbdaki ma'lûmâtımın kılleti hutûr etti. Bu hâtıra sebebiyle o kitâb-ı müellefi parçalayarak, perîşân bir halde ve âdetâ yok denecek bir derecede, bir tarafa attım. O güneş battı, cemâl vechine hicâb perdesi çekildi. Bu sûretle kitâb son derecede unutulmuş bir hâle gelerek, eser mastûr olduktan sonra, haber mestûr oldu. Böyle bir emr-i acîb meydana getirdiğim için "İnsanın üzerine dehirden âdetâ tezekkür olunamıyacak zamân gelmiş ve geçmiştir" ma'nâsına olan هَلْ اَتىَ عَلىَ الْانْسانَ حينٌ منَ الدَّهْر لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذكُوراً (İnsân, 76/1) âyetini okudum. Lisân-ı hâl, latîf-i makâl ile "Cahûn" denilen Mekke tepesiyle Safâ denilen mahalle kadar gûyâ hiç ünsiyet edecek kimse olmadığı gibi, Mekke-i Mükerreme'de de hiç bir müsâmere vukû bulmamıştır" ma'nâsına olan/ كأن لم يكن بين الجحون الى الصفا انيس و لم يسمر بمكة سامر beyt-i arabîyi söyledim.

İşte bu sûretle kitâb mefkûd ve eseri gayr-i mevcûd olduktan sonra, ilhâm-ı ilâhî ile Hak bana kitâbın meydana çıkmasını ve beyânâtın tasrîh ve ilgâz arasında olmasını emr ettiği gibi, bu kitâbdan umûmî intifâ' olacağını da va'd etti.

Emr-i mutâa tebean, kitâbın tekrâr te'lîf ve terkîbine ibtidâ ederek, îzâhâtta Hakk'a mütevekkil oldum.

Ey tâlib, dikkatle dinle! İsm-i Alîm kâsesiyle eski küpten, ehl-i îmân ve teslîmin kâbiliyetlerine öyle bir ilâhî şarâb döküyorum ki, Hayy-i kerîmden olduğu için, mevcûd ve ma'dûmu sarhoş etmeğe kâfîdir.

Bu bâbdaki kasîdenin tercümesi:

"Aşk-ı ilâhî öyle bir şarâbdır ki, sana gecenin en karanlık zamânında güneşi gösterir.

Sabâhın ziyâsıyla, yıldızlar gâib olduğu zaman, en küçük olan Sühâ yıldızını irâe eder.

Bu şarâbın evsâfı ve mâhiyetindeki meziyyâtı, ifâdeden bâlâterdir.

Menfaatli, şumûllü öyle bir şarâbdır ki, insanın ömrünü kemiren zaman, bununla kesb-i safâ eder.

Bu şarâbın kendisini berrâk kabarcıklarından kâselere doldurup da tedvîr edilse, dehr onunla berâber zemzeme (negamât) ederek devrân eder.

Bu şarâbın verdiği zînet-i kalbiyye ile tezeyyün eden bir çok kadeh dostları, emr-i a'zam olan mülküllâhın miftâhlarını elde etmişlerdir.

Nice fakîr kimseler vardır ki, bunun nıtâk-ı izzetine mâlik olmakla, vücûd ve ademde sâhib-i servet olarak meydana gelmişlerdir.

Nice câhiller vardır ki, bu şarâbın nesîm-i safâsını koklamakla, nâil-i ilim ve hakîkat olarak İblîs ile Âdem mâhiyyetinden haber vermeğe başlamışlardır.

Nice ismi işitilmemiş kimseler vardır ki, bu şarâbın evsâfını işitmekle, izzet ve ikrâm arşı üzerinde, nâil-i şöhret olarak terakkî etmişlerdir.

Bu şarâbın peymânelerinin sırçaları ziyâsında hâsıl olan göz, bir kimseye bakarsa, o kimsenin müddet-i ömrünce gaflet sürmesini gözüne çekmeyeceği muhakkaktır.

Bu şarâb, nûr-ı mahz olan güneştir. Güneş değil, leyle-i zulmâdır.

Bu şarâb, bir hayret-i uzmâdır ki, insana teennî ve tebassur usûl-i âliyesini öğretir.

Bu şarâb, ziyâsıyla her hâili mâdûnunda bırakmıştır.

Bu şarâb, kitmânı mümkün olmayan bir bedr-i tâmdır, ayn-ı nûrdur. Ayn-ı şems değil, ayn-ı şemsdir.

Ayn-ı ziyâ değil, yüz değildir. Mahz-ı hüsündür, mahz-ı hüsün değil, öperken dudakları parlatıcı olan yüzdür.

Kokudur, ıtır değil; ıtırdır, koku değil; şarâptır peymânesi yok. Şarâb değil, ayn-ı peymânedir.

Ey kadeh dostlarım, bu kadîm küpün şarâbından içiniz, celîlü'l-kadr ve azîmü'ş-şân olan emelleri elde edersiniz.

Yemîn ile ricâ ediyorum, bunun ulüvv-i kadrini ihmâl etmeyin!

Bunu fevt edenin nasîbi, nedâmetten başka bir şey değildir.

Bu şarâbı içmek devletine nâil olan dostlarıma o şarâb mübârek olsun ve bu nev' dostlarıma, bâis-i selâmet olan selâmımı iblâğ ederim."

•

Mukaddime

بسم الله الرحمن الرحيم

Hamd ü senâ Cenâb-ı Hakk'a mahsûs, salât ve selâm, kendisinden sonra peygamber olmayan Peygamber'e ma'tûftur. Bu kitâbın te'lîfinden maksad-ı aksâ, Cenâb-ı Hak Teâlâ olduğu için, sırf Cenâb-ı Hak hakkında söz söyliyeceğimiz zarûrîdir.

Evvelâ Cenâb-ı Hakk'ın esmâsından bahs edeceğiz. Çünkü Cenâb-ı Hakk'a delâlet eden, esmâdır. Esmâ-i ilâhiyyeden sonra, sıfât-ı ilâhiyyeden bahs edeceğiz. Sıfât-ı ilâhiyyede Zât'ın kemâli mütenevvi' ve mecâli-i Hak'dan evvelâ zâhir olan sıfât-ı ilâhiyyedir. Sıfâttan sonra zuhûrda ancak Zât vardır. Şu îzâha nazaran sıfât mertebesi, esmâ-i ilâhiyye mertebesinden a'lâdır.

Sıfât-ı ilâhiyyeden sonra, Zât-ı ilâhiyyeden bahs edeceğiz. Ancak îzâhâtımız ibârelerin müsâade-i imkâniyyesine mebnî olacağı gibi, îzâhâtta, sûfiyye indinde mustalih olan şekl-i îzâha tenezzül zarûrî görülmüştür.

Şu kadar var ki, kitâbı mütâlaa edenler, maksadı kolay anlamaları için sözdeki ehemmiyetli noktayı, söz arasında müveşşah bir şekilde söyliyeceğiz.

Bu kitâbda öyle esrâr üzerine tenbîhâtta bulunacağım ki, ilm-i hakîkat vâzıı o esrârı hiç bir kitâba derc etmemiştir. Tabiî bu esrâr, ma'rifet-i Hakk'a ve âlem-i mülk ve âlem-i melekûtu ma'rifete müteallıktır. Mevcûd olan lügazları îzâh, remz-i maksûdu keşf mesleğimiz

ise de, gerek nesirde, gerek inşâdda ve şiirde ketm ü ifşâ tarîk-i beyânını iltizâm edeceğiz.

Binâenaleyh kitâbımızı mütâlaa edenlerin son derecede ehemmiyetle teemmül ve tefekkürü elzemdir. Çünki ba'zen öyle maânî vardır ki, işâret veyâ lügaz şeklinde söylenmedikçe anlaşılmaz. Bu gibi maânîde sarîh olarak maksad beyân edilse, fehm-i insânî maksadın hilâfına doğru cevelân edeceğinden, matlûbun husûlü mümteni' olur. Bu nev tarîk-i beyân, kesîrü'l-vukû' olan bir nüktedir. Meselâ "Onu gemiye yüklettik" ma'nâsına olan وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ اَلْوَاحٍ وَ دُسُرٍ (Kamer, 54/13) âyetinde bu nükte vâki'dir. Ve حملناه على سفينة "Onu bir gemiye yükledik" demeyip de ذات الواح و دسر denilmiştir. ("Elvâh", levhalar, "düsür" çiviler demektir.) Bu âyette حملناه على سفينة ذات الواح و دسر denilmiş olsa, zât-ı elvâh olmayan başka sefîne varmış gibi bir hâtıra meydana gelir.

Ben, bu kitâbımı mütâlaa edenden şunu iltimâs ve ricâ ederim ki, benim bu kitâbımda derc ettiğim ne kadar mebâhis var ise, o mebâhis Kur'ân-ı Kerîm ve ahâdîs-i şerîfe ile müeyyeddir. Şâyet kitâbımı okuyanın anlayışına nazaran Kur'ân'a veyâhud ahâdîse muhâlif bir şey zuhûr ederse, okuyan bilsin ki, anladığı ma'nâ, kendi anlaması cihetindendir; yoksa benim îzâh için kasd ettiğim murâdım noktasından değildir. Bu gibi husûsâtta, okuyan zâtın hakîkatin fehmine kendisi için fütuhât hâsıl oluncaya kadar, yâhud kitâbullahdan veyâ hadîs-i müeyyedden delîlini buluncaya kadar, o ma'nâ ile amel etmeyerek, teslîmiyeti de elden bırakmamalıdır.

Bu gibi husûsâtta inkârı terk ile teslîmin fâidesi, hakîkati bilmeğe vâsıl olmaktan mahrûm olmamak içindir. Bu bir emr-i kat'îdir ki, bizim ilmimizden bir şey inkâr eden kimse, inkârı devâm ettikçe, ilmimize vüsûlden mahrûmdur. Ve bu bâbda idrâk için başka bir yol yoktur. Hattâ, vehle-i ûlâda inkâra sapmakta hırmân-ı mutlaka uğramasından bile korkulur. Onun için îmân ve teslîmden başka tarîk-ı ma'rifet yoktur. Ve kitâbımızın mütâlaasına rağbet eden kimse bilmelidir ki, Kur'ân ile, ahâdîs ile müeyyed olmayan her ilim dalâlettir; fakat onun müeyyidini ve delîlini mütâlaa edenin bulamaması noktasından değil. Bu ilimde öyle mebhas-ı mühim vardır ki, kitâbullah ile ahâdîs ile müeyyeddir; fakat senin kudret-i isti'dâdın onu anlamaktan, seni men' etmiştir. Onu himmet-i zâtiyyenle idrâke muktedir olamazsın.

Bu adem-i iktidârla zannedèrsin ki, kitâbullah ile yâhud hadîs ile o bahis müeyyed değildir. Bunun için bâlâda dediğimiz vecihle tarîk-ı eslem, teslîmiyet ve inkârsız adem-i ameldir. Lutf-ı ilâhî sana dest-gîr oluncaya kadar sabr edersin.

Şurası da bir hakîkat-ı sâbitedir ki, senin kalbine vârid olan ilim, üç vecihden hâlî değildir.

Vech-i evvel: Mükâleme-i ilâhiyyedendir. Hâtır-ı rabbânî, yâhud hâtır-ı melekîden kalbine vârid olan, o mükâleme kabîlindendir. Bu mükâleme o şekilde olur ki, ne reddine, ne de inkârına imkân olamaz. Çünkü, Hak Teâlâ hazretlerinin kullarına mükâlemeleri ve ihbârları bilhassa makbûl olup, mahlûk için onu def' etmeğe imkân yoktur. Hak Teâlânın ibâdına mükâlemesinin alâmeti, sâmi'in mükâleme-i kalbiyyesini zarûrî olarak kelâmullah olduğunu bilmek ve onu istimâ'ı, külliyyet-i vücûduyla olmak ve bir cihetle takyîd edilememektir. Hattâ bir cihetten istimâ' etse, dîğer cihetlerden kat'-ı nazarla onu bir cihete tahsîsine de imkân olmaz. Görmezmisin ki, Mûsâ (a.s.), hitâb-ı ilâhîyi ağaçtan işitti, fakat bu istimâ'ı, cihetle takyîd etmedi; halbuki şecere cihettir. Hâtır-ı melekî zarûrî kabûlde, hâtır-ı rabbânî'ye karîbdir; fakat o kuvvette değildir. Şu kadar var ki, zarûretle kabûlde hâtır-ı rabbânî gibi mu'teberdir.

Mükâleme tarîkıyle Cenâb-ı Hak'dan vârid olan esrârın ehemmiyeti yalnız mükâlemeye mahsûs olmayıp, tecelliyâtı da böyledir. Ne zaman kuluna envâr-ı Hak'dan bir şey tecellî ederse, kulu vehle-i ûlâda onun nûr-ı Hak olduğunu şekl-i zarûrîde bilir. Bu tecellînin sıfâtî, yâhud zâtî, yâhud ilmî, yâhud aynî olmasında fark yoktur. Ne vakit senin üzerine böyle bir tecellî vâki' olur da, vehle-i ûlâda onun nûr-ı Hak, yâhud sıfat-ı Hak, yâhud zât-ı Hak olduğunu bilirsen, tecellî olduğunda şüphe etme. Bu mes'eleyi anlamak için iyi düşün! Bu bir denizdir ki, sâhili yoktur.

İlhâm-ı ilâhîye gelince: Sâlik, tarîk-ı hakîkatte mübtedî ise, ilhâm ile amel etmek için o ilhâmı kitâbullaha yâhud ahâdîs-i nebeviyyeye arz etmek lâzımdır. Eğer bu ikisinden şâhidini bulursa, şüphesiz ilhâmdır; şâhidini bulamazsa adem-i inkâr ile berâber o ilhâm ile amelden tevakkuf lâzımdır. Bu tevakkufun sebebi, bâlâda geçmiştir. Tevakkufun fâidesi, ba'zan şeytan, kalb-i mübtedîye ilhâm şeklinde gös-

tererek ba'zı şeyler ilkâ eder. Mübtedî ilhâmının bu kabilden olması muhtemel olduğu için, tevakkuf ve Hz. Allah'a teveccüh ve usûle temessük lâzımdır. O hâtırın ma'nâsına, o ilhâmın hakîkatine dâir fethi ilâhî oluncaya kadar sabır lâzımdır.

Vech-i sânî: İnsana gelen ilim, Ehl-i sünnet ve'l-cemâat'e nisbet olunan bir zâtın lisânından kalbine vârid olur. Bu sûrette o ilmin şâhidini veyâ mahmil-i sahîhini bulursan, o ilim makbûl ve mu'teberdir, onunla amel edersin. Bulamazsan, nûr-ı aklın, nûr-ı îmâna galebesi ile îmân-ı zaîfe düşenlerden olmayarak, o ilme tâbi' olmazsın. Bu nevi' ilimde tarîk-ı savâb, tevakkuf ve teslîm arasında hareketi müstelzim olan ilhâm mes'elesinde olduğu gibidir.

Vech-i sâlis: Kalbine vârid olan ilim, mezheb-i Hak'dan i'tizâl ile, ehl-i bid'at'a iltihâk eden bir şahsın lisânından vârid olursa, bu nevi' ilim merdûddur. Maamâfih, âkil bu nevi' ilmi de mutlaka inkâr etmeyip, her cihetle kitâbullaha ve ahâdîse muvâfık olanı kabûl ve kitâbullahın ve ehâdîsin reddettiğini reddeder. Maamâfih ehl-i kıble mesâilinde bu nevi' ilim pek nâdir vâki' olmuştur. Bu kabîlden olan ilmi, kitâbullah ve ahâdîs-i şerîfe min-vechin kabûl, min vechin reddetmiş ise, âkil o sûretle hareket eder.

Burada îzâhı muktezî bir mesele daha olup, o da kitâbullahda ve ahâdîs-i şerîfede vârid olan mesâil-i mütekâbiledir. Misâlleri: "Sen sevdiğini hidâyet edemezsin; fakat Cenâb-ı Hak istediğini hidâyet eder" ma'nâsına olan انَّكَ لاَ تَهْدِى مَنْ اَحْبَبْتَ وَ لكِنْ اللّهَ يَهْدِى مَنْ يَشاَءُ (Kasas, 27/56) âyeti ile; "Sen, elbette sırât-ı müstakîme hidâyet edersin" ma'nâsında olan وَ انَّكَ لَتَهْدِى الِىَ صِراَطٍ مُسْتَقِيم (Şûrâ, 42/52) âyeti. Keza اول ما خلق الاعقل، اول ما خلق الله القلم، اول ما خلق الله نور hadîsleri gibi. Ma'nâları: "Allah'ın evvelâ halk ettiği akıldır; Allah'ın evvelâ halk ettiği kalemdir; Allah'ın evvelâ halk ettiği, yâ Câbir Peygamber'inin nûrudur." Bunlar, yekdîğerlerine mukâbil gelmiştir. Bu gibi mesâil-i mütekâbilede ahsen-i vücûh, etemm-i vücûh ne ise, oraya haml etmekle te'vîl ederiz.

"Peygamberimiz için olmayıp da, Allah için olan hidâyet, Zâtullah'a hidâyettir. Peygamberimiz için olan hidâyet, Hakk'a musîl olan tarîka hidâyettir" deriz.

Sebk eden üç hadîste de deriz ki: Bunlardan murâd, şey'-i vâhiddir; aradaki taaddüt, nisbet i'tibârından dandır. Baksana "Esved, Burak,

Lâmi', Refref" elfâz-ı muhtelifeden olduğu halde, hepsi "merkeb"ten (binit) ibârettir. Nisbetin ihtilâfı, elfâzda ihtilâfı îcâb etmiştir.

Mukaddime burada hitâm bulmuştur.

Bu temhîdde maksadım:

Ey kitabımı mütâlaa eden zât! Seni vech-i vâhide nasb-ı nazarla vücûh-ı kesîreden mahcûb olanların vartasından çıkarmak ve bu kitapta benim lisânım üzerine, Cenâb-ı Hakk'ın icrâ ettiği sözleri, hüsn-i idrâk ederek tarîk-ı savâbı bulup, mübelleğ bir hâle bâliğ olmaklığını kolaylaştırmak içindir.

Ve minellahi't-tevfîk.

İşâret

Bir zaman şark ciheti gurebâsından bir garîb ile Cenâb-ı Hak bana mülâkât nasîb etti. [Garîb, lisân-ı hakîkatte, eşyâ-yı kevniyyeden ve ahvâl ve makâmât-ı ma'neviyyeden tecerrüd ederek, hakîkat-ı sırfa'ya dâhil olan zât-ı âlîye denir. Bu mertebeye varan zevât, hem her şeyden mücerred, hem her şeyle mukayyeddir. Böyle olan zevât, esrârını başkasına ifhâma kâdir olamadığı için, beyne'l-beşer garîb düşmüştür.] O zât, samedâniyyet yaşmağıyla ağzını kapamış, ahadiyyet gömleğine bürünmüş, celâl rubasını giyinmiş, hüsn-i cemâl tâcıyla taclanmış bir zât idi. Lisân-ı kemâl ile selâm verdi; selâmına hüsn-i tahiyyetle mukâbele ettim. Selâmdan sonra bedr-i kemâl olan yüzündeki perdeyi açtı. Onu mükemmel bir numûne-i âlî gördüm; bu zât, ahkâm-ı zâhireye ve bâtıneye vâkıf; usûlde farz olan yolun îcâbına göre çizilmiş bir proğram; hakîkaten bu sûretle hareket etmeyen her husûsta berâet-i zimmete nâil olamaz. Onu mi'yârımla ölçmek ve onunla inci gerdanlıklarını dizmek istedim. Fakat vehle-i ûlâda, kendisini kantarımla tarttırmak istemedi. "Sizi tartacak kantarı koymak için amûdum, gayr-i kâfîdir, kırıktır" diyerek ıslâh-ı beyn ettim.

Mükâleme sûretiyle mi'yârımın âlet-i mahsûsası intizâm peydâ edip, sâhib-i kürsî odada kendini gösterince, ben de kürsi-i iktidârımı nasb ederek mîzân-ı i'tibârı ele aldım. Bu yoldaki meâliyât kânûniyle hareket ederek, kudret-i ilmiyyem ile söze giriştim. Benim dâimâ mesleğim, kendimdeki ilmi ketm ederek hareket etmektir. Zât-ı mezkûru

vezn ederken dirhemler, miskâller hitâma erdi. Kîrât-ı tetkîk ile muzaffer olarak tahkîk ölçüsünü muntazam yaptım. Ellerimi kına ile boyadım, gözlerime hafîf gaflet sürmesini çektim; netîcede kilitleri kırıp, iki gözümü açınca, bana "o mahbûbe nerededir?" dedi. İftirâk lisânıyla cevâb verdim. Nefy ve isbât arasındaki ebyât-ı âtiyyeyi inşâd ettim:

Nazmın Tercümesi:

"O mahbûbe vücûd ile müştehir olduğu günden beri, benim indimde ademle muttasıftır.

Hayâl onu uzaktan varlıkta bir kudret olmak üzere görür.

Halbuki o, içinde defîneler müddehir olan ve senin için dikilmiş olan bir duvardan başka bir şey değildir.

İşte o duvar benim! O mahbûbe, beni kazıp çıkarsınlar diye varlığım duvarında meknûz defînedir.

Sen onu sûrette bir şebah ittihâz etsen de, o arada mûcib-i ibret-i rûhdur.

Cenâb-ı Hak onun hüsnünü ikmâl ettiği için, cemâl-i ilâhî ile münteşirdir.

O, senden başkasında kâim değildir. Onun sûretlerini görmek için sırrı iyi anla."

Sözümü işitip makâl ve hâletimle mütehallî olunca, bedrini benim hâlemde tedvîr ederek, ebyât-ı âtiyeyi inşâd etmiş ise de, ifşâ etmedi:

Ebyâtın Tercümesi:

O bir güzeldir ki, burka'-ı esrâr ile yüzü örtülür.

Sallanan saçları kalbin belâsı, gözleri insanın sihr-i ibtilâsıdır.

Aşk şarâbını sarhoş olanla berâber tatmış ve sarhoş olmuştur.

Sarhoşluğu sâyesinde rubalarının gizlediği esrâr âşikâr olmuştur.

O mahbûbe, her bedr-i tâmmı tahayyül ederek o bedirlerden kendisine hil'atlar yapmış.

O mahbûbenin en nâdir hil'atlere varıncaya kadar, hil'atleri tam olan bedirlerdendir.

Ellerinde ve bileklerindeki süslü kınaların nakışlarının rengini görerek omuzunun zîneti olan saçları da, bu rengi iktisâb etmiştir.

İskender'e tâc-ı izzeti giydiren ve Darâ'nın devâir-i saltanatında hüküm yürüten, odur.

O bir mahbûbedir ki, halkın kâffesinin rikâbına mâliktir.

Yeşille karışık beyâz rubalarıyla ve kırmızı dudaklarıyla bu kudrete nâildir.

Güzellik nâmına ne varsa, onu istikmâl etmiştir.

Benî Âmir kabîlesinin Leylâ'da hüsn-i zan ettikleri, onun cemâl-i hüsnünden bir parçadır.

Bâtınının gizlediği hüsn, izzetinin zâhiri; güzelliğinin bâtını, zâtının mehâsinidir."

Bunun parlak hitâbı, yüksek ifâdesini işitip anlayınca; Mevcûd ve adem-i mevcûda ve ahdine vefâ edene ve ahde hıyânet edene; rubalarıyla tesettür edene ve rubalarından üryân olana; âfâkda cemâlini neşr edene ve neşr-i cemâl etmeyene; hüsn-i beyânıyla efkâr ve ukûlü isti'bâd edene (köle ittihaz etmek mânâsmadır.); ve esrâr-ı kalbiyle ervâh ve esrârı kendine takrîb edene; ihâta-i külliyyesiyle âkile dehşet verene ve nokta-i ilmindeki kemâlâtı cem' edene ve setr ettiklerini açıktan ızhâr edene; ihâta-i ilmiyyesi dâiresinde herkese fâik olana, ya'nî şu ta'dâd ettiğim şeylere yemîn ederek, hakîkat perdelerinin kaldırılmasını ve ifâdeyi açık tarzda söylemesini ricâ ettim. Makâm-ı âlîsinde durmakla berâber, o makâmdan tenezzül etti ve âtîdeki ebyâtı inşâd eyledi:

Ebyâtın Tercümesi:

"Mevcûd, ma'dûm, menfî, bâkî hep benim.

Mahsûs, mevhûm ve zararlı yılan ve onu tedâvî eden benim.

Çözülen, düğümlenen, içilen şarâb ve şarâbı veren yine benim.

Defîne-i servet, fakr u zarûret ben olduğum gibi, hilkat de, halk da,

Hallâk da yine benim. Benim peymânelerimden içmeğe heves etme! Tiryâkımın zehri ondadır.

Benim hakîkatime doğru girmeğe tama' etme, o seddimle mesdûddur.

Benim zimâmımı hıfza çalışma, maamâfîh mîsâkımı da nakz etme; bana vücûd isbât etme!

Ey Bâkî, vücûdumu da nefy eyleme, kendini benden başka sanma.

Aynımdaki hiddet-i basarla söylüyorum; kendini benim aynımda sanma!

Şu kadar var ki, bu sözle kast ettiğim ma'nâyı, eşvâk ve ezvâkım gayb ve mestûr eylemiştir.

Beni gördüğün mertebede, sen de ol! O vakit doldurduğum peymânelerimden iç.

Belimden kuşağımı çözme! Aynı zamanda kaftanımı da giyme.

De ki: "Ben buyum"; ve de ki: "Ben bu değilim."

Evsâf ve ahlâkımı teemmül et, bürûdet benimledir;

Fakat kalbim harâretle iltihâb etmektedir. Ceyhûn'a gark olduğum halde susuzluk içindeyim.

Sırtımda hiçbir şey olmadığı halde, yüküm beni yormuştur.

Ağırlıklarımı hem azalt, hem çoğalt.

Bana sâkî olan kalbimdeki muhabbet-i ilâhiyyedir.

Benim hâlimi deve kuşu sana tamâmiyle tasvîr eder.

Kanatlarıyla kuş, boynu ile devedir.

Halbuki bu sözden maksadım ne devedir, ne kuştur; benim sebk etmiş bir remz ve işâretimdir.

Ne gözdür, ne gözdeki rü'yettir. Kirpiklerimin sırrından mütevellid bir sırdır.

Ecel de değil, fânî de değil, bâkî de değildir."

Bâlâda mevzû-i bahs olan bu sır, bir cevherdir ki, onun iki arazı vardır. Bir zâttır ki, onun iki vasfı vardır. O cevherin hüviyeti ilim ve kuvâdır. Ya, alîm ve hakîmden ibâret olup su sızılır enbûbelerinden akarak üç katlı şekilde meydana gelmiştir. Ya'nî mücerredden zuhûr eden ilm-i zâtî, ilm-i sıfâtî, ilm-i ef'âlîdir. Yâhud ulûm-i hâkimiyyesiyle teraşşuh eden kuvvetler olup, hüviyetinin sülüsü üstünde, basîti mürekkeb kılmıştır. Hüviyetinin sülüsü zâttır.

Eğer ilim asıldır dersen, kuvvetler fer'dir. Kuvvetler arazdır dersen, ilim fer'dir. Bu ilim iki türlüdür. Biri ilm-i kavlî, biri ilm-i amelîdir.

İlm-i kavlî: Senin sûretinin hey'eti üzerine terekküb eden ve derecendeki "enniyet"den taarrî eden enmûzecdir.

İlm-i amelî: Hakîmin ilmiyle intifâ'ında vesîle-i ihtidâsı ve emîrin hükm-i fermân-ı ısdârında vâsıta-i teblîği olan hikmettir.

Kezâlik, kuvvetler de iki kısımdır: Biri, kuvâ-yı cümeliye-i tafsîlî; birisi de kuvâ-yı cümeliye-i tahayyülîdir. Evvelkinin şartı hüsn-i mizâcdan ve usûlün istikâmetinden ve fürû'da sıhhat-i menkûl ile berâber akılda kemâlden hâsıl olan isti'dâddır. İkincisinden ibâret olan kuvâ-yı cümeliye-i tahayyülînin şartı, cevherin sâhib-i tahayyüz ikilik arasında kuvvetli temeyyüz olmaktan mütevellid kâbiliyettir.

Bâlâda "iki vasfı vardır" dediğimiz zâta gelince: O, sen ile benden ibârettir. İlâhımız, seninle benim için; benimle, senin içindir. Sen (ente=sen) ma'kûlünün kabûl ettiği cihetten değil, belki hüviyetin i'tibâriyle evsâf-ı abdiyyettensin. Ben (ene=ben) ma'kûlümün kabûl ettiği nokta-i nazardan değil, belki hakîkatim i'tibâriyle evsâf-ı rütebiyyedenim. Bizzât müşârun• ileyh olan odur. Ben, enniyetime nazaran "ene=ben"; ma'kûlünün kabûl ettiği haysiyyet i'tibâriyle "hüvallah" ahkâmındanım. Sen de hilkatin i'tibâriyle "hüve'l-abd"sın.

Zâtına bak, istersen "ene=ben" i'tibâriyle, istersen "ente=sen" i'tibâriyle; orada hakîkat-i külliyyeden başka bir şey yoktur. Vahdehû lâ şerîke leh olan Allah'ı tesbîh ederim.

Manzûme:

"Zâtın nefsinde iki vechi vardır. Biri süfliyete, biri ulviyete nâzırdır.

Her vechinde ibârede ve ifâde-i kelâmda zâtı, evsâfı ve ef'âli vardır.

"O birdir", dersen, doğru söyledin. "İkidir" dersen, yine doğru söyledin.

"Hakkıyla o ikidir, hayır iki değil üçtür" dersen, yine doğrudur.

İnsanın hakîkatı işte budur.

Hakîkati zâtından ibâret olan ahadiyyet'e bak! "Vâhiddir, Ahad'dir, Samed'dir" de!

Zâtı iki görürsen, "o zât, abd ve rab olduğu için ikidir" dersin.

Ammâ benim ezdâddan cem' ettiğim hakîkati düşünmekle yükselirsen, hayrette kalırsın, esfeline âlî, âlîsine esfel diyemezsin.

Belki "hakâyık-ı zâtına iki vasıf lâhik olan üçüncü hakîkattır," dersin.

İşte o hakîkat, "Ahmed" tesmiye olunan ve hakîkat-ı ekvân için "Muhammed" olan zât-ı âlîdir.

Azîz ile, Hâdî ile muarref olan odur.

Peygamber, rab olduğu için rûhum ona fedâ olsun.

Ey hidâyetin sırrı, ey vücûb ve imkânın mihveri, ey peykâr azametinin merkezi, ey vücûdun hey'et-i umûmiyesi dâiresinin ayn'ı!

Ey Kur'ân ve Furkân'ın nokta-i hakîkati! Ey kâmil, ey celâlet-i rahmâniyye ile tecemmül eden ve ekmelleri kâmil kılan mükemmil!

Dâire-i vücûdun ortasında, u'cûbelerin kutbu sensin; kemâlât-ı bî-nihâye, senin üzerinde deverân eder.

Seni tenzîh ettim, belki teşbîh ettim, belki "bâkî ve fânî olarak bilinen ve bilinmeyenlerin hepsi senindir," dedim.

Vücûd ve adem hakîkaten senindir. Ulviyet ve süfliyet senin iki rubandır.

Ziyâ ve onun zıddı sensin; belki ârif-i hayrân için leyle-i zulmâsın.

Kur'ân'da mişkât, zeyt, mısbâh bunlarla murâd insan olan sensin.

Vücûdun ezelî olduğu için "zeyt"sin; mahlûk olduğun için tenvîr eden "mişkât" yine sensin.

Vasfın, rabbin ayn-ı vasfı olduğu için de "misbâh-ı münîr" yine sensin.

Zulmetlerinin karanlıklarında ziyâ-ı lütfun ve kemâl-i merhametinle bana hâdî ol!

Ey rüsul-i kirâmın seyyidi! Ve ey imkânların mekâneti fevkınde mekânı olan zât-ı âlî!

Kerîm sıfatıyla muttasıf sensin, benim elimi tut!

"Abdülkerîm" denilen muhibb-i fânînin nisbeti sanadır.

Bendenin zimâmı, yed-i kudretindedir; zimâmımı tut! Îcâbına göre kemâlât vâdîlerinde irhâ ve ıtlâk eyle.

Ey ricâlara mülteca olan ma'şûkum! kalbim seninle mukayyeddir.

Sana karşı lisânımın bu feryâdları dahî muhabbetimdendir.

Ma'nâ vâdîleri üzerinde hâmil-i ma'nâ olarak teganni eden sûret kuşları teganni ettikçe, Cenâb-ı Hak sana salât etsin.

Âline, ashâbına, dâr-ı dînin erkânına ve ilmine vâris olanlara az çok ilim ve îmân ile senden haberi olanlara salât etsin.

Ey hayâtın "hâ"sı, ey insandaki sırrullahın "sin"i, salât ve ta'zîmât sana mahsûstur."

Mülâkât ettiğim bu zâtın sözünü işitip, peymâne-i kemâlinin fazlasını içince, o zâta "senin terekkübâtındaki vukûâtı ihtivâ eden acîb şeylerden bana haber ver" dedim. Cevâben dedi ki: Ben, Cebel-i Tûr'a suûd ettim, bahr-ı mescûru içtim, kitâb-ı mestûru okudum; anladım ki, bunlar kavânîn-i hakîkati terkîb eden birer remz ve işâretten ibârettir. Onlar kendisi için değil, senin içindir. Sözdeki alâmetlerden, edilleden indinde sahîh olan şeyleri işitmek, seni, kendi varlığından hârice atmasın. Şaşırıp da, "bu onun, şu benim; onun hâli benim hâlime müşâbih değil" deme! Bu zikr olunan şeyleri Cenâb-ı Hak senin için bir fihrist-i hakîkat yaptı. Bunlar mir'ât-ı lisânîdir. Onlar için hakîkat yoktur. Bunların hepsi, bunlarda sana âid olan hakîkati muâyene etmekliğin içindir. O muâyene sâyesinde, o muhîtten kendine bir muhît-i hâs ittihâz edersin. Bunun için zikr ettiğim şeyleri ne görürsün, ne anlarsın, ne bulursun, ne de elinle tutabilirsin. Eğer orada bir şey bulunmak lâzım gelirse, onu Hak Teâlâ ile bulabilirsin. Çünkü ârif كنت سمعه و بصره [Onun sem'i ve basarı olurum] hakîkatiyle tahakkuk edince, mevcûdâttan hiç bir şey ona mahfî olmaz. O zaman o ârif, Halik-ı kibriyânın ayn'ıdır.

Bundan sonra şunu da bil ki, onu mutlaka nefy de sahîh değildir. Çünkü o menfî olursa, arada sen de müntefi' olursun; çünkü o senin nümûnendir. Sen mevcûd ve eser-i sıfâtın gayr-i mefkûd olduğu halde, senin intifân nasıl sahîh olur?

Onun isbâtı da sahîh olmaz; çünkü onu isbât ettiğin vakitte, sanem ittihâz etmiş olursun, ganîmeti zâyi' edersin. Mefkûd olan bir şeyi isbât nasıl sahih olur? Yâhud sen mevcûd olduğun halde, nefyine nasıl imkân bulunur? Halbuki Hak Teâlâ hazretleri seni kendi sû-

reti üzerine hay, alîm, kâdir, mürîd, semî', basîr, mütekellim olarak yarattı. Bu hakâyıktan hiç bir şeyi kendinden def'a kâdir değilsin; çünkü o seni kendi sûreti üzerine yarattı ve evsâfıyla zînetlendirdi ve esmâsıyla seni tesmiye etti. O Hay'dır, sen de haysın. O Alîm'dir, sen de alîmsin; O Mürîd'dir, sen de mürîdsin; O Kâdir'dir, sen de kâdirsin; O Semî'dir, sen de semi'sin; O Basîr'dir, sen de basîrsin; O Mütekellim'dir, sen de mütekellimsin;O Zât'dır, sen de zâtsın; O Câmi'dir, sen de câmi'sin; O Mevcûd'dur, sen de mevcûdsun. O'nun rubûbiyeti vardır, كلكم راع و كلكم مسئول عن رعية "Hepiniz çobansınız ve hepiniz raiyyenizden mes'ulsünüz" hükmüne nazaran, senin de rubûbiyetin vardır. O'nun Kıdem'i var; sen de O'nun ezelî olup, kendisinden mufârakat etmeyen ilminde mevcûd-ı ezelî olduğun için, sen de kadîmsin.

Îzâh-ı sâbık vechiyle olan müşâhedeye nazaran ona muzâf olan her şey, sana da muzâfdır. Fakat O kibriyâ ve izzetle müteferrid, sen zül ve aczle münferidsin. Evvelâ aranızda mevcûd olan nisbetlerin hepsi sahîh olduğu gibi, bu noktada, seninle onun arasındaki nisbet munkatı' oldu."

Dedim ki: "Efendim! Evvelâ yaklaştırdın, sonra uzaklaştırdın. Evvelâ lübbünü, hakîkatini saçtığın halde, sonra üzerine kabuk geçirdin." Cevâben dedi ki:

"Hikmet-i ilâhiyyedeki kânun üzerine söz söyledim, idrâk-i beşer mîzânı üslûbuyla yazdım. Hakîkate karîb ve baîd olanlara ve bu mes'elede garîb olanlara mes'eleyi hüsn-i idrâk kolay olsun için bu sûretle yaptım."

Dedim ki: "Şarâb-ı hakîkatinden ve o şarâbın ağzındaki bakıyyesinden bana tekrâr içirmeyi ziyâdeleştir."

Cevâben dedi ki:

"Mâvi bir kubbe altında Ankâ'nın vasfından haber veren bir âlem işittim. O âlemi görmeğe heves ettim; işte o âleme girdim."

Yine dedim ki: Oraya dâir olan haberini tasrîh ve oraya âid olan eserini tashîh et, sıhhatini söyle!"

Yine cevâben dedi ki:

"İnsanı hakîkatte hayrette bırakan ve kimsenin görmediği büyük beyaz bir kuştan ibâret olan o Ankâ'nın, altıyüz kanadı ve yukarıya i'tilâ için, bin aded âlet-i tayerânı vardır. Harâm onun yanında mübâhdır. İsmi, Seffâh ibn Seffâh'dır. Kanatları üzerine güzel isimler yazılmıştır. "Bâ" harfi başında, "elif" harfi göğsünde, "cim" harfi alnında, "ha" harfi gerdânında; bâkî harfler, iki gözü arasında saf şeklinde yer tutmuştur. Bu kuşun alâmeti, elinde hâtem vardır. Pençelerinde emr-i kâtı' fermânı mevcûddur. Bu kuşta bir nokta vardır, bilmece oradadır. Refref'in fevkinde, kendisinin Burâk'ı vardır."

Yine dedim ki: "Bu kuşun mahalli neresidir?"

Cevâben dedi ki:

"Vüs'at ve kudret ma'deniyle hayret mekânındadır."

Böyle deyince ibâreyi bildim, işâreti anladım, mülkten ve melekten daha ileri geçerek, cevf-i felekde uçmağa başladım. "Ankâ-yı mağrib" tesmiye olunan o kuşun âleminde deverân ederken, o kuştan ne haber, ne de eser buldum. İsminin delâletiyle, evsâf ve kuyûd merâsiminden hârice çıktım. Bu sûretle sıfâttan tecerrüd edince, felek-i zât'a girmek müyesser oldu. İşte o sırada hayret denilen deryâya müstağrak oldum. O denizde iken kanatlarımı balık yuttu ve beni inci hazînesinin fevkında cevelân ettirmeğe başladı. O sırada balığın dalgası beni bir boşluğa attı; ve o boşlukta ne işitir, ne de görür olarak bir müddet eğlendim. Ne zaman ki gözümü açtım ve mekân ve imkân kaydından kurtuldum; anladım ki, o ibârât ve işârât hep bana imiş. İşte o zaman baktım ki, kanatlar benim ve kanatlarımda cevelân alâmetleri müheyyâ!

Yine gördüm ki,"elif" (Allah) göğsümde, "cim" (Cemâl) alnımda, "ha" (Hayât) gerdanımda. Bâlâda zikr olunanlardan bir zerre yoktur ki, o, bende mevcûd olmasın. Bu mertebeyi idrâk edince anladım ki, o zât-ı âlînin bu remiz ve işâret sözlerinden maksad, ben imişim. Nukat meydana çıktı, bilmece de bilindi, ben de ölüyü dirilterek kudret ibrâzına başladım.

Bu mülâkâtı rivâyet eden Abdülkerîm der ki: "O zât-ı âlî'ye emr-i mahtûm (farz olan) ve ke's-i mahtûm (mühürlenmiş kâse) nedir?" diye sordum. Bu suâle karşı, arab lisânından başka bir lisân ile tekellüm

ederek, sert söz söyledi. Sonra birtakım tenbîhât ile korkutup ifâdede aldatma şeklini iltizâm etti. Sonra tekrâr takarrub ve söylediği sözleri tercüme ederek dedi ki:

"Ma'kûl olan enmûzec-i âlî (mürşid), bir mahmil-i kelâmdır ki, nefsi için maksûd değildir; belki mahmûl (mürîd) için maksûddur. Ve o mahmilde nakş olunan kendisi için değil, belki, esfel-i menkûl içindir. Esfel dediğimiz de, müşârun ileyhdir. Sözlerin hepsi ona râci' ve hepsi ona dâirdir. Enmûzecde bulunan müşârun ileyhe nakş olunup da, bu mahmilde bulunanlar bu himâra (eşşek-mürîd) yüketilirse, o zaman esfel, a'lânın aynı olarak âlî, sâfilde mevcûd olur. Bunun için "enmûzec ile menkûş müşârun ileyh (sâlik) arasında nisbet yoktur" diyenler de vardır. Bunu diyenler, "enmûzecle murâd, müşârun ileyhde menkûş olanın aynıdır" demekte hatâ etmiştir.

Bunun için "müşârun ileyh, enmûzecin aynıdır" diyen de vardır. Bu sözü söyleyen de: "enmûzec, galatsız ulviyet sâhibidir. müşârun ileyh ise ıstılâhda yalnız süfliyet sâhibidir" sözünde hatâ etmiştir. Bunun için "enmûzec câmi'dir" diyen vardır. Bu sözde de, enmûzec yalnız sıfât-ı kemâle isim olup, sıfât-ı noksana isim olması bâkî kaldığı için hatâ vardır. Bunun için "müşârun ileyh menkûş, ünmûziciyet-i menkûşeyi câmi'dir" diyen de vardır. Menkûş müşârun ileyh, sıfât-ı noksan mahallinin ismi olduğunu işrâb ettiğinden, bu söz de hatâdır.

İşâretteki ta'yîn mahallini ve ibârelerdeki darlığı görmüyor musun? İşte zâtı idrâke erişmekten acze kâil olan da, bunların hepsini düşünerek kâil olmuştur; fakat bu kâil de hatâ etmiştir. Çünkü müşârun ileyhin şartı, enmûzecde olan şeyin, müşârun ileyhde intikâşıdır. Bu takdîrde enmûzec esrârındaki gizliliklere mücâneset sebebiyle kendisi için bir nevi' idrâk hâsıl olmak lâzım gelir. Bu takdîrde âciz demek değildir. Yine bu takdîrde idrâkten aczin, evsâf-ı ârifîn olması sahîh olmaz. Bunun delîli, ârîf-i billah bir şeyi idrâkten âczini i'tirâf ederse, bu i'tirâf o şeyin sıfâtına adem-i vukûfundandır. Çünkü, sıfât idrâk olunamaz. İdrâk olunamaması, ya adem-i tenâhîden nâşîdir veyâhud idrâk kâbiliyeti olmamasından nâşîdir. Bu mikdâr-ı idrâk, o şeyi lâyık olduğu vechile bilmek için kâfidir. İşte bu vechile bu mikdâr ma'rifet sende hâsıl

olunca, idrâk de hâsıl oldu demektir. Sıddîk-ı Ekber'in: "İdrâkden aczi idrâk, bir nevi' idrâktir", demek olan ادراك العجز عن الادراك ادراك demesi yerindedir. Dîğer bir rivâyette Hz. Ebû Bekir العجز عن دَرَكِ الادراك ادراك demiştir. Ma'nâsı "İdrâke ulaşmaktan acz, idrâktir"demektir. [Derek, arapçada, kuyuya saldıkları ipin, suya erişmemesinden nâşî, suya erişmek için ilâve edilen ip parçası demektir.]

İdrâkin husûlüyle idrâkten acz olmaz. Burada abd, izzetle muttasıftır ve acz, kendinden müntefîdir. Kur'ân'da لاَ تُدْرِكُهُ الاَبصارُ (En'âm, 6/103) buyrulması "Ebsâr-ı mahlûkat, onu idrâk edemez" ma'nâsınadır. Ammâ basar-ı hafiyy-i ezelî ki- abd onunla rü'yet eder- o basar mahlûk değildir; çünkü o basar, كنت بصره الذى يبصربه hadîsinin hakîkatidir. Bu sırrı iyi anla!

Manzûmenin Tercümesi:

"Bana ve acâib sâhibi olan Rabb'ine yemîn ederim.

Benim garâmda, ya'nî aşk-ı ilâhîde çok acîb şeylerim vardır.

Garâib üstünde devrân eden feleğin değirmeni üzerinde benim kutbum devrân eder.

Benim aşk-ı ilâhîdeki işâretli sözlerim, her kâtibin kırâatini yormuştur.

Ben o aşkı bir ibâre ile ızhâr ettim ki, idrâkinde isâbet olanlar da, bu dakîk olan ibârelerimi anlamadı.

O aşkı uzattım, zînetledim, gizli yollar içinde tasvîr ettim.

O aşktan, aşka tâlib olanların gözlerini doldurdum.

O şarâb-ı aşkı içmek isteyenleri, şarâba kandırdım.

Bu bahçenin ağaçlarını ben diktim. Meyvesini de ben devşirdim.

Ve bu sırrı göğüs kemiklerimde gizledim.

Bir taraftan maksadı ızhâr ettim, dîğer nokta-i nazardan bu sırrı bu işe mahrem olmayanlardan -yemîn ile söylüyorum- sakladım.

Bu sır, zâhir olup, gevezelerin lisânına düşerse, melâmetin ashâb-ı hakîkati insanı levm ve ta'yîb eder.

Bu mes'eleye yabancı olduğu halde, muhabbetle bana sâhib olanlar, benden bu gıdâyı aldılar.

Nush ve pend edenin sözünü anla.

Sana altın külçesini, eritmek usûliyle berâber hediye ediyorum.

Merâtib-i aliyyeye yükselen işâretleri bil!

Ve bu ma'rifet tahakkuk edince teşekkür et.

Çünkü, teşekkür en hayırlı yollardandır."

Ey kitabımı okuyan zât! Âtîdeki ma'lûmâtı iyi ihâta ederek, iyi öğren ve iyi bil! Kendisinin mihver-i feleği enmûzec olan ve tasarruf makinalarının kutbu bulunan tılsım [Tılsım, sırr-ı mektûm üstüne yapılan işâret-i mahsûsa demektir.] kutbu, tılsımlardan birinci tılsımdır. Nakış sûretleri tılsım-ı kutbiyle kâimdir. Böyle olmasa, onun ahkâmının vukû' ve sübûtuna çâre olamazdı. Tılsım-ı kutbînin zuhûrâtı, muhakkak şekline koyması olmasa, hey'et-i menkûşenin zuhûruna imkân olamazdı. O tılsım, bir mir'âttır ki, onun dâiresine mukâbil bir heykel tasavvur etmesen, mir'âta aksini veremezdi. Mukâbil bir sûret olmadıkça, mir'âtta aksin zuhûruna nereden imkân olurdu. Mir'ât'da mukâbelesiz sûretin vücûduna imkân olmadığı gibi, öyle bir sûretin, mir'âtın gayrisinde husûlüne yol yoktur. Mukâbele zamânında olsa bile mir'âtta şey-i zâid olarak vücûd bulan şeyin mir'âttan başka bir şey olduğuna da imkân yoktur. Çünkü mir'ât, başka bir şey ile imtizâc etmemiştir ki, onda başkası bulunabilsin. Halbuki sen, "o mir'âtda, şey'-i âhar tesmiye olunan şeyi gördüm" dersen, bu nasıl mümkün olur? Bizim *Kutbü'l-Acâib Felekü'l-Garâib* tesmiye olunan kitabımız, otuz tılsımdan ibâret olan bakıyye-i tılsımâtı da hâvîdir. Bu tılsımâtın kâffesi sırr-ı vücûdda merkûz ve müstetirdir. Bu tılsımâtı kitâb-ı mezkûrda musarrahan yazdığımız gibi, bu kitâbda da kâffesinin üzerine tenbîhât-ı lâzimeyi îfâ ettik. Bu kitâb dediğim *İnsân-ı Kâmil* adlı olan kitâbdır.

Nazar-ı mütâlaası *Kutbu'l-Acâib* kitâbı üzerine vâki' olup da tedkîk etmeyen, *İnsân-ı Kâmil*'i hakkıyla anlıyamaz. Kitâb-ı mezkûru mütâlaadan sonra *İnsân-ı Kâmil*'i mütâlaa ederse, evvelkinin münderecâtını İnsân-ı Kâmil'de tamâmiyle bulur. Çünkü bu *İnsân-ı Kâmil*, kitâb-ı mezkûrun anası, belki memesi gibidir. O kitâb da, bu kitâbın aslı, belki fer'i gibidir. Bu iki kitâb ile murâdı, iki hitâb ile muhâtab olanı anlarsan, remizleri, işâretleri hal ederek defînelere sâhib olursun.

Kutbu'l-Acâib'den murâd, kendisine işâret etmek istediğimiz sırdan başka bir şey değildir. *Felek-i garâib*'den de maksûdum, önünde mevcûd olandan, ya'nî o sırdan başka bir şey değildir.

İnsân-ı Kâmil'in îzâhâtı olmadıkça müşârun ileyhi halletmek mümkün olmadığı gibi, Hak Teâlâ ve tekaddes hazretlerini de esmâsı ve sıfâtı cihetinden, başka sûretle ma'rifete yol yoktur. Abd evvelâ Hakk'ı, sûret-i mutlakada, esmâ ve sıfâtında görüp, ba'dehû sûret-i muhakkakada olarak ma'rifet-i zâta terakkî eder. Beyânât-ı sâbıka ile neye işâret etmek istediğimizi iyi anla; çünkü bunların hepsi sana delâlet için "lügaz"dır.

Manzûmenin Tercümesi:

"Yâ Rabbi! seni idrâkde hayretteyim!

Aşkın yolunda yollarım daraldı.

Aklın tedbîrin husûl-i emelime yardımı yoktur.

Yâ Rabbi! kalbim seni nasıl tahammüle kuvvet bulabilsin?

Sen, benim kalbimi işgâl ve aşkı bana meşgûliyyet-i azîme yaptın.

Lübbüm, ya'nî kalbim tasalı; göz yaşlarım akıcı; ciğerimde ateş yanıcı; gözbebeğimin suyu akıcıdır.

"Ben mevcûd değilim" desem, rûhumun ma'dûm olması lâzım gelir.

Halbuki rûhum, kavlimde ve amelimde mevcûttur.

"Mevcûdum" desem, yine yalan söylemiş olurum.

Nâsda illet-i mûcibesiz hiçbir mevcûd görmedim."

Bir yere mühür basılınca, basıldığı yer müdevver, murabba', müselles olmakta mühre mutâbık olmak ve o mühürde matbu'dan ve menkûşdan mukâbil olduğu sûrete muvâfık olmak zarûrîdir. Fakat gılzatında ve cirminde aynı olmak, zarûrî değildir. Çünkü matbu, ba'zan cirmen tâbi'den büyük olur; ba'zı kere de aksi olup, tâbi' matbû'dan daha büyük olur. Bu bir sırdır ki, kemâlden ve tekârub-ı cemâl ve celâlden sonra ehlullahdan kâmil olan muhakkiklerin mevzu'-ı tefâvütüdür.

Bundan başka matbû' ba'zan tâbiîn aksine olur. Bu takdirde tâbi'de sağından sola doğru zuhûr eden, matbû'da soldan sağa doğru zuhûr eder. Bu da tâbi' ile matbû' arasındaki tezâd mevziidir ve rubûbiyette ubûdiyyet sırrının mazharıdır. Peygamber zî-şân (aleyhi salavâtü'r-rahmân) Efendimiz'den âtîde rivâyet olunan hadîsin sırrının ma'nâsı da budur. Risâlet-meâb Mi'râc'da urûc edip de, bütün perdeleri yırtarak tek bir perde kaldığı yere vâsıl olunca, onu da yırtmak istemişti. Kendisine: قف فان ربك يصلى denilmiştir. "Dur, Rabb'in namaz kılıyor", demektir.

Bu bir sırr-ı celîldir ki, kâmil ismi nokta-i nazarından bunu kâmil olanlardan başkası idrâk edemez. Bu sırra, ârifler içinde hakîkî olmayıp da ıttılâ-ı ilmî olarak vâkıf olan da vardır. Fakat bu vukûf, cemâl nokta-i nazarındandır. O cemâl, cemâlü'l-kemâldir, cemâl-ı mutlak değildir; kemâlü'l-cemâl de değildir. Bazısı da bu sırrı, tecellî-i celâlîde idrâk eder. Bu da celâlü'l-kemâldir. Celâl-ı mutlak değildir; kemâlü'l-celâl de değildir.

Fasıl:

Mevcûd ma'nâsına olan şey, cem'i iktizâ eder; enmûzec, izzeti îcâb eder; rakîm, zilleti iktizâ eder. Bunlardan her biri, kendi âleminde müstakil olup feleğinde sâbihdir. Sıfât-ı rakîmden bir şeyi enmûzece giydirirsen, enmûzec kânûnu üstünde yırtılır. Enmûzec hullelerinden bir şey rakîme giydirirsen, giydirdiğin şeyi kendine münâsib olmayan şeyin zuhûrundan dolayı rakîmı onda göremezsin. Ne zaman bu ikisinden birisine zâtı nisbet eder, öbürüsüne nisbet etmezsen, ikinci bir zâta muhtâc olmuş olursun, şirke düşersin.

Enmûzecden bir şeyde rakîm kuvvetiyle zât tasarruf ederse buna "zât-ı urûc" dersin. Rakîmden bir şeyde enmûzec kudretiyle, zât tasarruf ederse, buna "zât-ı tenezzül" dersin. Rakîmin kudretiyle, bir kısım için zât tasarruf ederse, "rakîm" tesmiye edersin. Enmûzec için, enmûzec kudretiyle zât tasarruf ederse "enmûzec" tesmiye edersin. Zât, zât-ı sırf üzerine olursa, orada ne resim, ne isim vardır.

Bu ibârelerdeki "rakîm" ile abdi; "enmûzec" ile Kutbü'l-Acâib Felekü'l-Garâib nâm kitâbı; "zât" ile İnsân-ı Kâmil tesmiye olunan bu kitâbımızı kast ediyoruz.

Manzûmenin Tercümesi:

"Bu güzelliğin televvünâtı, yanaklarında, ya'nî mezâhirinde zâhirdir.

Tıl'at-ı ezeliyyesinde telvîn ve televvün yoktur.

Toz rengi içinde kırmızı ve beyaz olarak sana mülâkî olur.

Onun beyazı yeşilliklerinin siyahlıklarındadır.

Sîmâsı böyle televvün gösterenin bu telvînâtı icrâ ettiği zaman, zâtında televvünü yoktur.

Her güzellikten müstağnî olan hüsn-i tıl'atı zuhûr edince, o zaman Vâhid-i Zât O'dur.

Ey teşbîhler arasında münezzehiyet ve güzelliği ni'metleri içinde büyüyen büyük ceylân yavrusu!

Sen ceylânlarının güzelliği ile meşhûr olan "Lu'lu'" nâm yerin ceylânlarından mısın?

Yoksa hüsn-i bedî' sâhibi olan Zeyneb misin?

Âşıkın senin hüsnünde hayret içinde hayrete düşmüştür.

Allah'a yemîn ediyorum, bana haber ver!

Yüzündeki benin ihtivâ ettiği garîb nüktelerin nepsini ihâta edebildim mi?

Düğümleri omuzlarının üstünde çözülen ve yüzünden salınan saçların düğümlerinin adedini îzâh edebildim mi?

Yanağındaki "fâk" (kapan) ve üstündeki "ben" tânesi, gönül kuşunu aşk ile sıkı tutarak hayrette bırakmıştır.

Sıfatlarının toplandığı tepeler üzerinde sallanan "Ahadiyet ağacı"nın üstünde durana yemîn ederek söylüyorum:

Bu diyârda benden başka başına miğfer giyen yoktur.

Bekçi benim! Kabîle sahrâlarında gezmektedir."

Fasıl:

Ahadiyyet, esmâ ve sıfâtın âsâr ve müessirâtıyla berâber in'idâmını taleb eder. Vâhidiyyet, esmâ ve sıfât-ı Hakk'ın zuhûruyla bu âlemin fenâsını taleb eder. Rubûbiyyet, âlemin bakâsını taleb eder. Ulûhiyyet, âlemin ayn-ı bakâda fenâsını,

ayn-ı fenâda bakâsını iktizâ eder. İzzet, Hak ile halk arasında münâsebetin ref'ini iktizâ eder. Kayyûmiyyet, Cenâb-ı Hak ile abdi arasında vukû'-ı nisbetin sıhhatini taleb eder; çünkü Kayyûm, bizâtihî kâim ve başkasının kıyâm-ı vücûdunda müessir demektir.

Bu ibârâtın muktezeyâtının bilinmesi de lâzımdır. Binâenaleyh deriz ki: ahadiyyet tecellîsi nokta-i nazarından, arada halk yoktur; çünki vücûdun her türlü sûretlerinde vâhidiyyet'in saltanatı zâhirdir. Rubûbiyyet tecellîsinde, halk ve Hak mevcûd olduğu için, Hak ve halk tasavvuru derkârdır. Ulûhiyyet tecellîsinde, sûreti halk olan ve ma'nâsı Hak olan halktan başka bir şey yoktur. Halk, Hakk'ın sûretidir; halkın ına'nâsı da Hak'dan başka bir şey değildir. İzzet tecellîsinde Allah ile abd arasında nisbet yoktur. Kayyûmiyyet tecellîsinde, sıfât-ı rabbiyyenin vücûdundan nâşî, merbûbun vücûdu da lâbüddür. Sıfât-ı merbûbun vücûdundan nâşî sıfât-ı rabbin vücûdu da zarûrîdir.

Hulâsaten deriz ki: Zâhir ismi nokta-i nazarından Hak eşyânın aynıdır; Bâtın ismi nokta-i nazarından eşyânın gayridir.

Manzûmenin Tercümesi:

"Hakk'ı tenzîh et; tenzîh Hak için vâcibdir, zât i'tibâriyle.

O'nun hakîkatini ne hâzır, ne gâib, ne âkil ne gâfil anlamıştır.

Onların bildikleri, zâta ve sıfâta âit râyihalardan bir kokudur, onun hakîkati değildir.

Onlar güzellik görürken arada ittihad var zannederlerse de, ben Hakk'ı şebîh ve nazîrlerden tenzîh ederim.

İlâh, hiçbir zaman "abd" değildir.

Zât-ı mütenâhînin gayri olan Zât-ı ilâhî'de tenâhî yoktur.

Zât, vâhiddir; ulviyet vasıfları Allah içindir: süfliyet abd-i zaîf içindir.

[Kâinât, mütenâhîlerden müteşekkil bir nâ-mütenâhîdir. A.Mecdî]

Bâb-ı evvel

Zât Hakkındadır

Ey hakîkat tâlibi bil! Mutlak zât, esmâ ve sıfâtın vücûdda değil, belki taayyünde aslı ve müstenedün ileyhi olan şeydir. Her isim yâhud sıfat ki, bir şeye istinâd etmiştir, işte o şey Zât'tır. İsterse Ankâ gibi ma'dûm, isterse mevcûd olsun.

Mevcûd iki türlüdür. Biri mevcûd-ı mahzdır, o da Zât-ı Bârî'den ibârettir; dîğeri ademe mülhak olan mevcûddur, bu da zât-ı mahlûkâttan ibârettir.

Mukaddes ve müteâlî olan Zât-ı Hakk'a gelince: O, kendinin ulu varlığı olan nefsinden ibârettir. Çünkü Zâtullâh, bi-nefsihî kâimdir. Hüviyetiyle esmâ ve sıfâta müstahak olan o Zât'tır. Kendindeki her bir ma'nâ-yı kudsî ile iktizâ eden her sûretle (tasavvur eder) sûretlenir.

Demek istiyorum ki, her na'tının iktizâ ettiği her vasıf ile muttasıftır. Kemâlinin iktizâ ettiği her mefhûma delâlet eden her isim, O'nun varlığı için arz-ı istihkâk etmiştir. Tenâhîden müberrâ olmak ve idrâki nefy ile ittisâf, cümle-i kemâlâtındandır. Binâenaleyh bu kemâlâtın idrâk olunamaması ile hükm edilmiştir. O kemâlâtı idrâk eden, kendi zât'ıdır; çünkü kendisinde cehlin vücûdu muhâldir. Bu ma'nâda, âtîdeki beyitleri söyledim:

Manzûmenin Tercümesi:

"Ey sıfatlarının kâffesini câmi' olan Allah'ım! haber ver.

Zât'ının kâffesini, mücmel veyâ mufassal olarak ihâta ettin mi?

Yoksa Zât'ının künhü ihâta olunmaktan âlî olduğu için Zât'ının künh-i Zât'ını ihâta edemediğini mi ihâta ettin?

Senin nihâyetin olmaktan seni tenzîh ederim ve senin kendine câhil olmaktan da seni tenzîh ederim.

Âh bu hayret tecelliyâtındaki hayretten âh!"

Ey tâlib-i hakîkat yine bil! Allah Teâlâ hazretlerinin Zât'ı, ahadiyyet'in gaybıdır. O ahadiyyet bir şeydir ki, onun üstünde vâki' olan ibârâtın kâffesinin vukûu bir cihettendir. O ibârâtın ahadiyyet ma'nâsını istîfâ edememesi ise, vücûh-ı kesîredendir. Birçok noktalardan ma'nâsını istîfâ mümkün olmadığından, ahadiyyet'i îzâha âit ibârâtın kâffesi gayr-i müstevfî bir şekilde vâki' olmuştur. Binâenaleyh ahadiyyet-i zâtiyye ne bir ibârenin mefhûmuyla, ne de bir işâretin ma'lûmiyle idrâk olunabilir; çünkü bir şeyi bilmek, ya ona mutâbık olan bir münâsibi veyâhud ona münâfî olan bir zıddı sebebiyle olur. Halbuki Zât-ı ilâhînin vücûdda ne münâsibi, ne mutâbıkı, ne münâfîsi, ne de zıddı vardır.

Binâenaleyh, ıstılâh nokta-i nazarından onun ma'nâsı için kelâm ve ifâde yoktur. Bunun içindir ki, halk için onu idrâk zarûrî müntefîdir. Zâtullâh hakkında mütekellim olan sâmit, müteharrik, sâkin nâzır, mebhûttür. Ukûl ve efhâmın onu idrâke kudreti pek kalîl ve idrâk ve efkârın Zâtullâh'da cevelânı ecell-i celîldir. Künhüne ilm-i hâdis ve ilm-i kadîm taalluk edemez. En küçük ve en büyük ta'rifât onu câmi' olamaz. Tâir-i kuds, bu cevv-i hâlînin fezâsında uçtu ve bu felek-i âlînin hevâsında bütün varlığı ile sebâhat etti. Onun için ekvândan gâib oldu. Tahkîk ve ıyân ile, esmâ ve sıfâtı yırttı. Sonra adem avucunda o tâir-i kuds tayarân ile halkalar teşkîl etti. Hudûs ve kıdem mesâfelerini kat' etti. Vücûdullâhın vâcib olup, câizü'l-vücûd olmadığını ve mefkûdun gâib olmadığını da anladı.

Tâir-i mezkûr, âlem-i masnûa rücû' murâd edince, kendisinde bir alâmetin husûlünü istedi. O güvercinin kanadı üzerine şu sûretle yazıldı:

"Ey zât ve isim ve zıl ve resim ve rûh ve cisim ve vasıf ve na't ve vesem (alâmet) olmayan tılsım! Vücûd ve adem senin içindir. Hudûs

ve kıdem de senindir. Zâtın için ma'dûm, nefsinde mevcûdsun; na'tınla ma'lûm, cinsinle mefkûdsun. Ke-enne sen, ancak mi'yâr olarak yaratıldın; gûyâ sen ahbârdan ibâretsin. Sarîh lügât ile zâtından bürhân ve delîl göster! Ben seni Hayy, Âlim, Mürîd, Kâdir, Mütekellim, Semî', Basîr olarak buldum. Sen cemâli muhtevî, celâli hâizsin. Nefsinle envâ'-ı kemâli istîâb etmişsin. Senden başka mevcûdu isbât tasavvur ettiğim zaman, başka hiçbir mevcûd bulmuyorum. Senin her güzelliğin fevkınde olan güzelliğin, etemmü'l-etemdir.

Bu tafsîlden sonra bu sözlerle muhâtab olan o tılsımdır. Belki benim, belki sensin.

Ey tılsım! Seni, ma'dûm olduğun yerde mevcûd bulduk.

[Yâhud "Bâlâdaki evsâf-ı ademiyyesinden dolayı ma'dûm zannolunan tılsımı, sondaki ta'bîr-i muhtasarda bulduk" demektir.]

Kasîde:

"Bu tılsımı idrâk noktaları pek dakîkdir;
Alemleri gaybdadır, tehlikeleri azîmdir,
Kılıçları insanı kımıldatmadan öldürür.
Göz onu görmez, hudûd onu ihâta edemez;
Vasıf o mevsûfu ihzâr edemez.
Böyle olan şeye kim nedîm olabilir?
İbâreler kâsır, işâretler zâyi';
Bununla müsâdeme eden kalbin erkânı yıkılmıştır.
Âlîdir, felek değil; rûhdur, melek değil;
Melikdir, mülkü vardır;
Buna mahrem olanlar pek nâdirü'l-vücûddur.
Gözdür, basar değil; ilimdir, haber değil; fiildir, eser değil.
Alemleri gaybdadır,
Felek üzerinde kutubdur;
Nücûm yollarını tenvîr eden güneştir.

Zükâklarda tâvûsdur; intizâm-i zînetleri âşikârdır.
Yazılmış enmûzecdir; ıstılâh ile sârîdir.
Kevnî vücûddan ârîdir.
Rûhum onun âlemleridir.
Renkli bûkalemûndur.
Tekvîn ve tezyîn edilmiş masnû' incidir.
Tedvîn edilmiş nefes, ya'nî hayâttır.
Kanı, dâimü'l-cereyân olan ölüdür.
Zâtı, mücerreddir, na'tı müferreddir.
Ya'nî esvât-ı latîfe ile terennüm edilmiştir.
Alâmetleri serd edilmiştir.
Onu yazan okuyabilir; mahz-i vücûd onundur.
Nefy de, kendine şâmildir.
Sıfâtının zâhir olduğu günden beri bilinir ve bilinmez.
Nefydir, aynı zamanda isbâttır.
Selbdir, aynı zamanda îcâbdır.
Remzdir, aynı zamanda hall edilmiştir.
Güzel kokuyu toplayan ve yayan odur.
Onu idrâke tama' etme!
Harîm-i haremine mülâkî olamazsın.
İ'tinâm etmek istiyorsan, söylediklerim ganîmettir.
Ankâ-yı mağribdir.
Bununla murâd sensin!
Kendine mülâyim olan şeylerden teşbîhli tenzîhdir.
Cûş ve hurûşu ziyâde olan dalgalardır.
Muhâtaralı olan denizdir.
Ateştir; alevi ziyâde, alevi tezyîd eden aşkındır.
Mechûldür, fakat tavsîf edildi.

Ma'rife olan nekredir.

Ülfet etmiş vahşîdir, kalb ile müsâlemeti vardır.

Eğer "biliyorsun" desem, ma'rifette i'tidâle riâyet edemezsin.

"Bilmiyorsun" desem, halbuki sen onu biliyorsun.

Benim sırrım, onun hüviyetidir.

Rûhum enniyetidir.

Kalbim onun kürsî-i zînetidir.

Cismim onun hâdimidir.

Ben onu taakkul ediyorum.

Bununla berâber ona karşı câhilim.

Onu kim elde edebilir?

Meâliyâtı, ganîmetleri insanı men' etmiştir.

Âlî olur, onu ketm ederim.

Yaklaşır, onu anlarım.

O kalbimi doldurur, ben onu yazarım.

Bunu idrâk eden, senin fikrine azamet ilkâ eder.

Onu tenzîh ettim, mücerred oldu;

teşbîh ettim, eşyâya sârî oldu.

Tecsîm ettim, mukâvemet edemediğim eşyâ ârız oldu.

Yaklaştırmak istedim imtinâ' etti.

Mehâsini nehb ve gâret eyledi.

Ona ancak intisâb ile mülâkî olabilirsin.

Rûhu sarsan şeyler kirpiklerindedir.

Sicili yanaklarındadır, ateşi alevlidir.

Sürmesi göz kapaklarındadır.

Kapaklarının kirpiği sinân-ı te'sîrdir.

Tükrüğünde bal vardır.

Boyu fidan şeklindedir.

Kıvırcık saçları salınmıştır;
Dişlerinin revnağı zâlimdir.
Bilekleri nakış ile esmerdir.
Saçları siyâhdır.
Letâfet-i bedendeki çirkinlikleri beyâzdır.
Emilecek dudakları, kırmızıdır.
Atf-ı nazarları sihirdir.
Letâifi vehimdir.
Bu hallerine hayret zarûrîdir.
Mechûldür, vasf edildi; menkûrdür, bilindi; vahşîdir, ülfet edildi.
Kalbim onunla mükâleme eder.
Yırtmak san'atıdır; öldürmek hasletidir; hicrân zînetidir.
Lezâizi acılıkla doludur.
Mürekkebdir, basît oldu; mukayyeddir, çözüldü;
Sûrettir, bilmeceli;
Zulmetleri mahz-ı nûrdur.
Arazın cevheri değil, marazın sıhhati değil.
Oktur, hedefi de odur. Bu okla taksîm yapanlar hayrette kalmıştır.
Ferddir, adedi çok; cem'dir, neferi yok.
Önümüz ve arkamız hepsi onun âlemidir.
Cehildir, ilim de o;
Harbdir, sulh da o;
Adâlettir, zulüm de o.
Mühlikâtı kabarmıştır.
Ağlatır, ferah verir; sarhoş eder, ayıklık verir;
Sudan kurtarır, suya gark eder.
Onunla muhâkeme olmak isterim.
Ba'zan benimle mülâabe eder, ba'zan sohbet eder.

Ba'zan yabancı olur, ba'zan benimle mükâleme eder.

Ba'zan dostluk gösterir, ba'zan vuslat gösterir;

Ba'zan benimle muhâsama ve muhâkeme olmak için karşıma geçer.

Eğer ferahlandı desem, gazablı olarak görünür;

Muzdarib oldu desem, metânetleri buna münâfîdir.

Vahşîdir, ülfet etmedi; mechûldür, bilinmedi; zâttır, vasf edilmedi.

Düstûrları gâyet ulvîdir.

Güneştir parladı; berkdir iltimâ' gösterdi; güvercindir, terennüm etti.

O hammâmeler benim fevkımdedir.

İki zıd kendisinde ictimâ' etti.

Bununla berâber bu ictimâ'da mümteni' olmadı.

Kaynaktır kaynadı; dalgaları heyecanlandı.

Tadan için zehirdir; koklayan için miskdir.

İçinde müstağrak olanların alâmetini de gâib eden denizdir."

Sonra o yeşil kuşun kanatları üzerine kibrît-i ahmer mürekkebi kalemiyle âtîdeki sözler yazıldı:

"Azamet ateştir; ilim sudur; kuvvetler havâdır; hikmet topraktır. Bunlar öyle anâsırdır ki, cevher-i ferdimiz bunlarla tahakkuk eder ve o cevherin iki arazı vardır: Biri ezel, biri ebed. İki sıfatı vardır: Biri Hak, biri halk. İki na'tı vardır: Biri kıdem, biri hudûs. İki ismi vardır: Biri Rab, biri abd. İki ciheti vardır: Biri zâhir, ya'nî dünyâ, biri bâtın, ya'nî âhiret. İki hükmü vardır: Biri vücûb, biri imkân. İki i'tibârı vardır: Birincisi nefsi için mefkûd, gayri için mevcûd olmak; ikincisi gayri için mefkûd, nefsi için mevcûd olmak.

O cevher, ma'rifette iki türlüdür: Biri evvelâ vücûbiyeti, sonra selbiyeti; ikincisi evvelâ selbiyeti, sonra vücûbiyeti. O cevher için bir nokta vardır: o noktayı fehmin galatâtı, ibârelerin o noktadan inhirâfâtı, işâretlerin o noktanın ma'nâsından insırâfâtı vardır. Ya'nî gerek ibâre, gerek işâret, o noktayı îzâha gayr-i kâfîdir.

Ey kuş! Başkasının okuması câiz olmayan bu kitâbı muhâfazada son derecede ihtiyât et. Tayr-ı mezkûr o feleklerde, memâtta hayât

içinde, helâkte bakâ içinde olarak cevelân etti. Nihâyette leff ettiği kanatlarını açtı; yumduğu gözünü keşf etti. Bu hâlet içinde nefsinden çıkmadığını, cinsinin gayrisine gitmediğini buldu, bildi. Denizden hâric olarak denize dâhil oldu. O denizin hem "reyyân"ı, hem "atşân"ı oldu. Hiçbir şey söylemedi ve o denizden hiçbir şey gâib etmedi. Kemâl-i mutlakı, nefsinden ve zâtından ibâret olduğunu sûret-i muhakkakada buldu. Maamâfîh, onun sıfâtından hiç bir sıfatın tamâmına da mâlik olmadı.

Esmâ, zât ve sıfâta hakkıyla muttasıf olduğu halde, ittifâk ve ihtilâf hükümlerinde kendisini zabt edecek bir zimâmı da bulunmadı. Sıfâtıyla kemâl-i temkîn üzerine tasarrufa kâdir olduğu halde, kemâlini ta'yînde bir şeye de mâlik olamadı.

Tayr-ı mezkûrun mahallinde ve âleminde kemâl-i cevelânı vardır. Maamâfîh cevelânı da, menâzil ve avâlime münhasırdır. Bedrinin kemâlini nefsinde muhakkak olarak görür; bununla berâber şemsinin küsûfunu men'e muktedir olamaz. Ârifi olduğu şeyin hem ârifi, hem câhilidir. Mahallinden başka yere rihlet eder, halbuki mahallinde vâkıftır. Lisansız kelâm kendisi için hem câiz, hem gayr-i câizdir. İrfânında istikâmet vardır; halel ve zelel yoktur. Âlem içinde irfâna en evvel dâhil olan odur. Beyân i'tibâriyle o irfândan en uzak olan yine odur.

Sâhasında nâsa nisbetle en uzak olan o olduğu gibi, o sâhaya en yakın olan da odur. Kelâmı okunmaz, ma'nâsı anlaşılmaz ve bilinmez; kelâmındaki harf üstünde bir nokta-i vehmiyye vardır. Dâire onun üstünde deverân eder. O noktanın kendi zâtında bir âlemi vardır. O âlem, dâire-i müstedîre hey'eti üzerindedir. Mezkûr noktanın üstü yine o dâireden bir noktadır. O dâire de o noktanm hey'et-i eczâsından bir cüzdür. Dâirenin hepsi, o noktanın besâtatı etrâfından bir taraftadır. O nokta nefsi i'tibâriyle basît, hey'eti i'tibâriyle mürekkeptir.

Zâtı cihetinden ferddir; vasfı i'tibâriyle nûrdur. İlmin onun üzerine tamâm-i vukûu olmadığından, zulmettir.

Bu bâlâdaki sözlerin hiç birisi, Zât-ı Müteâl'in hakîkatı üzerine vâki' değildir.

Zât-ı Müteâl'de lisanlar ebkemdir; zamân onu ihâtadan mahsûrdur. Allah azîmü'ş-şân, âlî, refî'us-sultân ve azîzü'd-deyyândır.

Beyitler:

"Hind'in mahallesindeki hânelerin eşikleri menâatla mebnî olduğundan, kimse yanaşamaz.

O mahallenin mekâneti, şan ve şerefi âlî, kapılarının derecesi yüksektir.

O mahallenin alt tarafında boyunlar vurulur ve halkın kâdir olamadığı şeyler yapılır.

O mahalle cihetinden bir rüzgâr eserse, ya'nî muhâceme vukû' bulursa, akılları selb ve kalbleri dehşete ilkâ eder."

İkinci Bâb

Ale'l-Itlâk İsim Beyânındadır

İsim, müsemmâyı fehimde ta'yîn, hayâlde tasvîr, nefisde ihzâr, fikirde tedbîr, zikirde muhâfaza, akılda îcâd eden şeydir.

Müsemmânın mevcûd, ma'dûm, hâzır, gâib olması müsâvîdir. Müsemmânın nefsini câhil olana kemâl-i ta'rîfi, evvelâ isim ile olur. Binâenaleyh ismin müsemmâya nisbeti, zâhirin, bâtına nisbeti gibidir. Bu i'tibârla isim, müsemmânın aynıdır.

Müsemmâlardan zâtında ma'dûm, yalnız isimde mevcûd olan müsemmâ da vardır; Ankâ-yı mağrib gibi.(Ankâ-yı magrib, ışıkla garâbet veren demektir.) Çünki ankâ-yı mağrib, yalnız isimde mevcûd olan şeyin adıdır. O Ankâ ismi, Ankâya vücûd iktisâb ettiren isimdir. O isim sâyesinde Ankâya iktizâ eden sıfatlar bilinmiştir.

Şu îzâh olunan şekildeki isim, müsemmânın gayridir. O i'tibâr ile ki, ıstılâhda Ankâ-yı mağrib mefhûmu, ukûl ve efkâra garâbet bahş eden ve büyüklüğünden dolayı misli gayr-i mevcûd hey'et-i mahsûsa üzerine menkûş bir şekilde bulunan şeyden ibârettir. Istılâhın gayrinde bu isim, bu hükme delâlet edemez. Gûyâ bu isim, ma'nâ-yı ma'kûl üzerine vaz'-ı küllî ile vaz' edilmiş olup, vücûdda bu ismin de bir mertebesi olduğunu ve ma'dûm olmadığını ve vücûdun hadd-i zâtında bu hükmü gayr-ı muhtevî zan edilmemesini bildirir. Bu sûretle Ankâ, müsemmâsını ma'rifete bir nev'-i tarîk olup fikir, ma'nâsını taakkule bu tarîk ile vâsıl olur.

Bu sözlerin içinden kabuğunu at, goncalarından gülü istihrâc et. "fefhem!"

Halkda Ankâ-yı mağrib, Hak'da Allah Teâlâ'nın isminin zıddıdır. Ankâ'nın müsemmâsı zâtında adem-i mahz olduğu gibi, Allah Teâlâ'nın zâtında müsemmâsı, vücûd-ı mahzdır. Şu halde Ankâ, müsemmâya vusûlün ancak isim ile olabileceğini bildirmek husûsunda ismullâha mukâbildir. İşte bu takdîrde Ankâ-yı mağrib, bu i'tibâr ile mevcûddur.

Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerine ma'rifetin yolu, esmâ ve sıfâtındandır. Çünkü esmâ ve sıfâtının kâffesi bu Allah isminin tahtında dâhildir. Binâenaleyh esmâ ve sıfâtın tavassutu olmadıkça Hakk'a vusûl mümkün olmadığı âşikârdır. Bu îzâhdan Allah Teâlâ'ya bu isim, ya'nî Allah ismi yolundan başka tarîk ile vusûl yolu yoktur. Hakîkatle tahakkuku i'tibâriyle vücûda vücûd iktisâb ettiren, bu Allah ismidir. Bu bâbdaki yol, bununla tavazzuh etmiştir. Bu isim, insanda kâmil olan ma'nânın mührüdür. Ve bu isim ile merhûm, Rahmân'a muttasıl olmuştur. Yalnız hâtemin nakşına nazar eden, yalnız isim ile, Allah ile berâberdir. Hâtemin menkûşâtından teâlî etmiş ise, sıfât ile, Allah ile berâberdir. Hâtemi fekk ederek vasfı ve ismi tecâvüz etmişse, tecâvüz eden kimse, zâtı ile Allah'la berâberdir; sıfâtından da gayr-i mahcûbdur. Bu zât, yıkılmak isteyen duvarı ikâme eder ve kopmak isteyen mührü de (hâtemi) muhkem yaparsa, Hak ve halk denilen iki yetîmi derece-i kemâle eriştirir. Bu sûretle o iki yetîm duvardaki defîneyi çıkarırlar.

Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri bu Allah ismini, insan için mir'ât yaptı. İnsan vechi ile o mir'âta nazar ederse كان الله و لا شيء معه "Allah var, O'nunla berâber hiçbir şey yok" sözlerinin hakîkatini bilir ve sem'inin sem'ullâh olduğu; basarının, basarullah olduğu; kelâmının kelâmullah olduğu; hayâtının hayâtullah olduğu; ilminin, ilmullah olduğu; irâdesinin, irâdetullah olduğu; kudretinin kudretullah olduğu kendisi için münkeşif olur; ve bu inkişâf, asâlet tarîkı iledir.

Yine o sûrette bunların kâffesinin kendisine nisbeti âriyet ve mecâz tarîkıyla ve Cenâb-ı Hak için mâlikiyet ve hakîkat tarîkıyla olduğu kendisinin ma'lûmu olur. Cenâb-ı Hak Kur'ân'da: وَ اللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَ ما تَعْمَلُونَ (Saffât, 37/96)"Allah sizi ve sizin ef'âlinizi yaratmıştır" buyurmuştur.

Yine Kur'ân'da إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ أَوْثَانًا وَ تَخْلُقُونَ إِفْكًا (Ankebût, 29/17) "Hak'dan başkasına taparsanız, onlar sanemlerdir ve ifk (iftirâ) yaratmış olursunuz" buyurmuştur. Burada onların yarattığı şey, Allah'ın yarattığı şeydir. Onlara nisbet olunan halk, âriyet ve mecâz tarîkıyla, Cenâb-ı Hak için, mâlikiyet tarîkıyladır.

Bu isim mir'âtına bir kimsenin vechi bakarsa, bu ilmi zevken iktisâb eder ve onun indinde ulûm, tevhîdden sâbit olan "vâhidiyet" ilmidir. Ve bu makâm kimin için hâsıl olursa, Allah'a duâ eden kimseye mücîb olur. O kimse ismullahın mazharı olmuş olur. Bu mertebeden terakkî eder ve adem küdûretinden, vücûd-ı vâcibe ilim şekliyle tasaffî ve terakkî eder. Ve Cenâb-ı Hak o kimseyi hudûs habâsetinden, kıdemin zuhûruyla tathîr ederse, o kimse Allah isminin mir'âtı olur. Bu sûretle ismullah ile berâber mütekâbil iki mir'ât gibi olur. Bu iki mir'âttan birisinde olan, öbürüsünde de bulunur. Bu mertebeye nâil olan kimseye duâ edene Cenâb-ı Hak mücîb olur. Allah o zâtın gazabı ile gazablanır, rızâsıyla râzı olur. Ve bu zâtın indinde ulûm-ı tevhîdden sâbit olan ilim, ahadiyet ve onun mâdûnundaki ilimlerdir. Bu makâm ile tecelli-i Zâtî makâmı arasında latîf bir sır daha vardır. Bu makâmın sâhibi, yalnız Kur'ân okur. Tecelli-i Zâtî'ye mazhar olan, kütüb-i münzelenin hepsini okur, bunu anla!

Şurası da bilinmelidir ki, bu Allah ismi, kemâlâtın kâffesinin heyûlâsıdır. Bu ismin feleği tahtında, gayr-i mevcûd hiçbir kemâl yoktur. Onun içindir ki, kemâlullahın nihâyeti yoktur. Çünkü Cenâb-ı Hak, Zât'ından ne kadar kemâl ızhâr ederse, gaybda ondan daha büyük kemâlât vardır. Nihâyet-i kemâl-i ilâhîye erişmek için yol yoktur. Ya'nî Hakk'ın kendi indinde Zât'ına tahsîs ettiği hiç bir kemâl bâkî kalmamak üzere, nihâyet-i kemâle vusûl mümkün değildir.

Umûr-ı ma'kûleden olan heyûlâda hâricde hiç bir sûretin kâbiliyyeti bâkî kalmamak üzere cemî-i suverin zuhûruna da aslâ imkân yoktur; bu bir emr-i zarûrîdir. Binâenaleyh heyûlânın tahtında dâhil sûretler için "gâyet" tasavvuru yoktur. Mahlûk olan, heyûlâda böyle olursa Kebîr-i Müteâl olan Hak hakkında "gâyet" tasavvuru nasıl olabilir?

Tecelliyât-ı ilâhiyyeden böyle bir tecellî bir kimsede hâsıl olursa, درك العجز عن الادراك ادراك "İdrâke ulaşmaktan aczı idrâk, idrâktir" der. Fa-

kat aynullah olan tecelliyât-i ilâhiyyeye mazhar olan, ya'nî ilmi ve hakîkatı i'tibâriyle bu mazhar-ı âlîye erişen kimse, idrâkten acze kâil değildir; acze münâfî olana da kâil değildir. Belki, iki taraf onun için müsâvî olur. O zâtın makâmı, bir makâmdır ki, ondan ta'bîr mümkün değildir. Bu, Cenâb-ı Hakk'a vusûlde en âlî bir mertebedir. Bu mertebeyi iste ve bundan gâfil olma!

Beyitler:

"Allah büyüktür, bu deniz ale't-tevâlî dalgalıdır.

İçinde esen rüzgârın heyecânından mütehassıl mevceler sâhile inciler döker.

Rubalarını çıkar ve bu denize gark ol; ve o denizde yüzmek hevesine düşme.

O denizde yüzen, bâis-i iftihâr değildir. Bu denizde öl!

Allah'ın denizinde ölen kimseler, safâ-yı mutlak içinde hayâtullâh ile haydır."

Bu "Allah" ismi, meâni-i ilâhiyye sûretlerinin kemâli için heyûlâ olduğundan, Cenâb-ı Hakk'ın zât'ından zât'ına olan tecelliyâtın kâffesi, bu ismin ihâtası tahtında dâhildir. Bunun daha ötesi "zât'ın zât'da butûnu" tesmiye olunan zulmet-i mahzadır. O zulmetin nûru, bu isimdir. Bu isimde Cenâb-ı Hak nefsini görür ve bu isim ile halk, ma'rifet-i Hakk'a vâsıl olur.

"Allah" ismi, mütekellimînin ıstılâhında ulûhiyyete müstahık Zât'ın alemidir. Ulemâ bu isimde ihtilâf ettiler. Ba'zıları "ism-i câmiddir, gayr-i müştaktır" dediler. Bu bizim mezhebimizdir. Çünkü Hak, o isim ile kendisini "müştak" ve "müştakkun minhi" halk etmezden evvel tesmiye etmiştir. Ba'zıları, taaşşuk etti ma'nâsına "Elihe, ye'lühu"dan müştaktır" dediler. [İlâh, taaşşuk eden demektir.] Onlara göre iştikâkta vech-i münâsebet, kâinâtın irâde-i ilâhiyye üzerine cereyanda ubûdiyyet-i Hakk'a taaşşuku ve azamet ve izzet-i ilâhiyyeye karşı tezellülüdür. Bu ma'nâca kâinât bu taaşşuka boyun eğmekten kendini alamaz. Çünkü Hakk'a ubûdiyete taaşşuk, vücûdunun mâhiyetini teşkîl etmiştir. Bu âdetâ demirin mıknâtısa taaşşuk-i zâtîsi gibidir.

Kâinâtın bu taaşşuku, insanların anlayamadığı tesbîhdir. Kâinâtın

ikinci bir tesbîhi daha vardır; tesbîh, Hakk'ın kâinatta zuhûrunu kabûl tesbîhidir. Kâinâtın üçüncü bir tesbîhi daha vardır; bu da halk ismi ile Hak'da kevnin zuhûrudur. Kâinâtın tesbîhleri çoktur. Esmâ-i ilâhiyyeden her isme nisbetle kâinâtın tesbîh-i hâssı vardır. İşte bu Cenâb-ı Hakk'ın ân-ı vâhidde, lisân-ı vâhidle tesbîhât-ı kesîre-i nâ-mütenâhiyye ile tesbîhidir. Efrâd-ı vücûddan her ferd, Cenâb-ı Hak ile berâber tesbîh hâlindedir.

Bu isim, "müştaktır" diyenler, "elihe, me'lûhün" kelimelerinin tasarrufuna nazar ettiler. "Câmid olsa, tasrîf edilmezdi" dediler ve şunu ilâve ettiler ki, bu ismin aslı ma'bûd için vaz' edilmiş "İlâh" kelimesidir. Üzerine "lâm-i ta'rîf" dâhil olunca "el-İlâh" olmuştur. Kesret-i isti'mâlinden nâşî orta yerindeki elif hazf olununca, "Allah" bâkî kalmıştır. Bu isimde ulemâ-i lisânın birçok sözleri vardır. Biz teberrük için bu kadarla iktifâ ediyoruz.

Bu isim, ya'nî lafza-i celâl beş harflidir. Çünkü "he"den evvel olan "elif" telaffuzda sâbittir. Telaffuz hatta hâkim olduğu için, hattan sükûtuna i'tibâr olunmaz. Lafza-i celâl'deki birinci "elif", içinde kesret müstehlek olan ahadiyetten ibârettir. Kesretin ahadiyette istihlâki demek, kesret için "vechen mine'l-vücûh" bakâ kalmamak demektir. كُلُّ شَيْءٍ هالِكٌ الاّ وَجْهَهُ (Kasas, 28/88) âyetinin hakîkatı budur; ya'nî o şeyin vechi, o şeyde Hakk'ın ahadiyeti demektir; ve o şeyin hükmü, o ahadiyet'ten neş'et ettiği için, hükmü zâtî olmayan kesrete i'tibâr yoktur.

Ahadiyet, Zât-ı bahtın nefsi için, nefsinde nefsiyle olan tecelliyâtının evvelidir. Böyle olduğu için lafza-i celâlin evvelindeki "elif" başka harfe muttasıl olmayarak, başa yazılmıştır. Bu infirâdda evsâf-ı hakkıyye ve nuût-ı halkiyyeden kendisinde hiçbir şey zâhir olmayan ahadiyet'e tenbîh vardır. Binâenaleyh o ahadiyet, "ahadiyyet-i mahza" olup, esmâ ve sıfât ve ef'âl ve te'sîrât ve mahlûkâtın kâffesi onda mündemicdir. Bu indimâca, "elif"in besâitinin "elif"de indimâcına işâret vardır. Çünkü "elif"in besâitı "elîf, lâm, fe"dir. Besâidden olan "elif" besâtati ve besâtetde indirâcı câmi' olan zâta delâlet eder."Lâm" şekl-i kâimiyle sıfât-ı kadîmeye delâlet eder. Dîğer harfe vâsıta-i ittisâl olan keşîdesiyle de, sıfâtının müteallıkâtına delâlet eder.

Sıfâtın müteallıkâtı, sıfâta mensûb olan ef'âl-i kadîmeden ibârettir. "Fâ" hey'etiyle mef'ûle delâlet eder; noktasıyla Hakk'ın zât-ı halkta vücûduna delâlet eder. "Fâ" başının müdevver, içinin boş olmasıyla, feyz-i ilâhîyi kabûl eden mümkünün adem-i tenâhîsine delâlet eder.

"Fâ"nın başının müdevver olması, mümkün için, adem-i tenâhîye işâret mahallidir, dedik. Bunun sebebi, dâirenin ibtidâ ve intihâsı ma'lûm olmadığındandır. İçinin boş olmasının feyz-i ilâhîyi kabûle mahall-i işâret olmasının sebebi, mücevvef olan şeyin kendisini dolduracak bir şeyi kabûl etmesinin zarûrî olmasındandır.

Burada başka bir nükte daha vardır. O nükte de, "fâ"nın başındaki noktanın mahalli, konulduğu yer olmayıp, gûyâ o noktanın asıl mahalli "fâ"nın dâire olan başının içidir. İşte nükte buna işârettir. Ve bu işâretin öyle bir işâret-i latîfesi vardır ki, o işâret de, insanın hâmil olduğu emânetedir. O emânet ise, kemâl-i ulûhiyetten ibârettir. Gök ve yer ve bunlardaki mevcûdât, o emâneti yüklenmeğe muktedir olmamış ve insan buna lâyık görülmüştür. Tıpkı bunun gibi "fâ"nın hey'et-i mecmûası noktaya mahal olmayıp, yalnız mücevvef olan başı o noktaya mahaldir.

O re's-i mücevvef dediğimiz de insandan ibârettir; çünkü insan bu âlemin reîsidir. Bunun için اول ما خلق الله روح نبيك يا جابر [Ey Câbir, Allah Teâlâ önce senin peygamberinin rûhunu yarattı] hadîsi vârid olmuştur.

Yine tıpkı bunun gibi, kâtibin elindeki kalemin evvelâ tahrîr ve tasvîr ettiği, "fâ"nın başıdır. Bu noktadan ve bu nükteden ve bu sözden ve bu sözün üst tarafındaki kelâmdan şu netîce çıkar ki, Hakk'ın ahadiyet'i, bâtın-ı azîm olup, hakâyık, esmâ ve sıfât ve ef'âl ve müessirât ve mahlûkâttan her şeyin hükmü, o ahadiyet'in bâtınındadır. Yalnız arada bâkî kalan, ahadiyyet tesmiye olunan sıfat-ı zâtiyyesidir.

Bu lafza-i celâl hakkında *"El-Kehfü ve'r-Rakîmu fî Şerhi Bismillâhirrahmânirrahîm"* adlı kitâbımızda daha mufassal îzâhât vardır, oraya bakılsın.

Lafza-i celâl'de ikinci harf, birinci "lâm"dır. O da celâlden ibârettir. Onun için "elif"in yanı-başına yazıldı. Çünkü celâl, tecelliyât-ı zâtiyyenin a'lâsıdır ve zâttaki cemâle mukaddemdir. Hadîs-i Nebe-

vî'de العظمة ازاری والكبرياء ردای buyrulması, bu hikmete mebnîdir. "Azamet benim gömleğim; kibriyâ benim rubamdır" demektir. İnsana izârdan ve ridâdan yakın bir şey yoktur. Bundan şu sâbit olur ki, sıfât-ı celâliyye, sıfât-ı cemâliyyeden mukaddemdir. Bu îzâh سبقت رحمتی علی غضبی "Rahmetim, gazabımı geçti" hadîsine münâfî değildir. Çünkü rahmet-i sâbıka, umûm ve şumûl şartıyla hâsıldır. Umûm ve şumûl ise celâldendir. Şurası da bilinmelidir ki; sıfat-ı vâhide-i cemâliyye, zuhûrda kemâlini istîfâ ederse veyâhud kemâle yaklaşırsa, "Celâl" tesmiye olunur. Saltanat-ı cemâliyyenin kuvvetli zuhûru, bunun sebebidir. Şu halde cemâlden rahmet mefhûmu ve o rahmetin umûmu ve şumûlü ve intihâsı, celâlden ibârettir.

Lafza-i celâlden üçüncü harf, ikinci "lâm"dır. Bu da mezâhir-i hakîkiyyeye sârî olan cemâl-i mutlaktan ibârettir.

Sıfât-ı cemâliyyenin kâffesi iki sıfata rücû' eder: Biri, ilim; biri, lutuf. Sıfât-ı celâliyyenin kâffesi de yine iki sıfata rücû' eder: Birisi, azamet; biri, kudret. İki evvelki sıfatların nihâyeti bu azamet ve kudrete müncer olur. Gûyâ bu sıfatlar vasf-ı vâhid gibidir. Bundan dolayı halk için zâhir olan cemâl, cemâl-i celâldir; ve halk için zâhir olan celâl, celâl-i cemâlden ibârettir. Bunların her birisi arasında telâzüm cârîdir. Bu iki tecellîye misâl getirmek lâzım gelirse, deriz ki: "Fecir" tamâmiyle bir misâldir. Çünkü fecir, ziyâ-yı şemsin mebâdîsinin evvelinden, nihâyet-i tulû'a kadar olan zamandır. Cemâl nisbeti, fecir nisbeti gibidir; celâl nisbeti, tulû' nisbeti gibidir. Bu ziyâ o fecirden, o fecir bu ziyâdandır." İşte cemâlü'l-celâl ve celâlü'l-cemâlin ma'nâsı budur.

Bu "lâm", bu cemâl ve celâl mazharlarına merâtib ihtilâfiyle işârettir. "Lâm"ın besâitı "lâm, elif, mîm"dir. Bu harflerin aded-i hesâbîsi "71"dir. O aded, Cenâb-ı Hakk'ın kendisiyle, halk arasına çektiği hicâbların adedidir. Nitekim Cenâb-ı Peygamber: ان لله نيفا و سبعين حجاب من نور و ظلمة؛ لو كشفها لاحرقت سبحات وجهه ما انتهى اليه بصره "Cenâb-ı Hakk'ın yetmişten ziyâde nûrdan ve zulmetten hicâbı vardır. O hicâbı keşf etse, azamet vechesi kendine müntehî gözleri yakar." Burada "hicâb-ı nûrânî" cemâl, "hicâb-ı zulmânî" celâlden ibârettir. "Sebehât-ı vechinin kendine müntehî olan basarı yakması" demek, o makâma vâsıl olandan asla ve kat'a eser kalmaz demektir. O hâle sûfiyye, "mahk" ve "sahk" tesmiye ederler.

Bu "lâm" harfinin adedlerinden her aded, Cenâb-ı Hakk'ın mahlûkâtından kendisini setr eden hicâblarının mertebelerinden birer mertebeye işârettir. Her mertebede, hicâb mertebelerinden bin hicâb daha vardır; meselâ "izzet" gibi. Çünkü izzet, mertebe-i kevniyyede insanı takyîd eden birinci hicâbdır; lâkin o hicâbın bin vechi, her vechin ayrıca hicâbı vardır.

Dîğer hücûb-ı ilâhiyyeyi bu izzet misâline kıyâs ile anlıyabilirsin. Eğer ihtisâr kasdı olmasaydı, bu bâbda etemm-i vücûh, ekmel-i vücûh, ehass-ı vücûh, efdal-i vücûh üzerine teşrîhâtta bulunurduk.

Lafza-i celâl'den dördüncü harf, kitâbette sâkıt, telaffuzda sâbit olan "elif"dir. Bu elif, nihâyet ve gâyeti olmayan kemâlâtı istîâb eden elifdir. Hatta sükûtu, adem-i gâyetinin, adem-i nihâyetinin işâretidir. Çünkü sâkıt olan şeyin ne aynı, ne de eseri idrâk olunabilir. Telaffuzda sübûtu ise, zât-ı Hak'da mevcûd olan nefs-i kemâlin, hakîkat-i vücûdiyyesine işârettir. Binâenaleyh, ehlullahdan kâmil olan kimsenin ekmeliyette terakkîsi kemâlde olur. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri ise, bilâ-zevâl tecelliyâtında dâimdir. Hakk'ın tecelliyâtından her bir tecellî, ekmeliyyette birer terakkîdir. Tecelliyâtda ikincinin, birinciyi câmi' olması nokta-i nazarından, Hakk'ın tecelliyâtı da ale'd-devâm terakkîdedir.

Bunun için muhakkikler demişlerdir ki; Her nefesde avâlimin kâffesi terakkîdedir; çünkü avâlim, tecelliyât-ı Hakk'ın eseridir. O tecelliyât ise, terakkîdedir. Bundan avâlimin de terakkîde olması lâzım gelir. Hak Sübhânehû ve Teâlâ dâimâ terakkîde olup, terakkî ile de halk için zuhûr kasd olunması i'tibâriyle Cenâb-ı Âli-i İlâhî hakkında bu sözler câiz olmuştur. Yoksa Allah Teâlâ hazretleri, ziyâde ve noksândan âlî ve evsâf-ı ekvân ile ittisâfdan müberrâdır.

Lafza-i celâl'den beşinci harf "he"dir. Bu "he" insanın 'ayn'ı olan hüviyyet-i Hakk'a işârettir. Cenâb-ı Hak, Kur'ân'da قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ (İhlâs, 112/1) buyurdu. Buradaki "hüve" insan demektir. "Yâ Muhammed, insanın Allah-ı Ahad olduğunu söyle" demektir. Üst tarafına râci' olan "hüve" zamîri "kul" (de ki) kelimesinin fâiline, ya'nî "ente" ye râci'dir. Eğer böyle olmasa, "hüve" zamîrinin gayr-i mezkûre râci' olması lâzım gelirdi.

"Kul" (de ki) kelimesinin fâili, tahtında müstetir "ente", burada ilm-i beyânın iltifât kâidesiyle muhâtab gâib makâmına ikâme edil-

miştir. Ve bu iltifât ile burada maksûdun bizzât, yalnız muhâtab olmayıp, gâib ve hâzır, bu husûsda müsâvîdir, denilmek istenilmiştir.

وَلَوْ تَرَى اِذْ وُقِفُوا (En'âm, 6/27) "Durdurulduklarıı vakitte sen görsen" nazm-ı celîlinde de hüküm böyledir. Orada "terâ" kelimesinde müstetir olan "ente"den yalnız Hz. Muhammed maksûd olmayıp, belki her râî kasd olunmuştur. Bu hulâsaya nazaran "he"nin başının müdevver olmasında Hakkî ve halkî olan ulu varlık fabrikasının, insan üzerinde devrânına işâret vardır. İnsan, âlem-i misâlde "hâ"nın kendisine işâret ettiği dâire gibidir. Şu halde nasıl istersen öyle söyle. İstersen, "dâire Hak'dır" de! İstersen "dâire halktır, cevfi Hak'dır" de! "O insan hem Hak'dır, hem halktır" de! İstersen ibhâm ile söyle; sûret-i mübhemede söylediğin zaman, insanın devrî olması lâzım gelir. Onun devrânı, ubûdiyet ve acz zilletini hâvî olan mahlûk ile kemâl ve izzeti câmi' olan sûret-i "Rahmân"da zâhir olan iki vücûd arasındadır.

Cenâb-ı Hak Kur'ân'da وَاللّٰهُ هُوَ الْوَلِىُّ (Şûrâ, 42/28) "Allah velîden ibârettir" buyurmuştur. Bununla insân-ı kâmil kasd olunmuştur. Bunlar hakkında Cenâb-ı Hak yine Kur'ân'da اَلاَ اِنَّ اَوْلِيَاءَ اللّٰهِ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ (Yûnus, 10/62) "Evliyâ için ne korku, ne de hüzün vardır" buyurmuştur. Bunun hikmeti, havf gibi, hüzün gibi ve bunlara benzeyen hâlât gibi şeylerin Allah'a nisbetle muhâl olmasıdır. Çünkü Allah "Veliyyü'l-Hamîd"dir. وَهُوَ يُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْئٍ قَدِيرٌ (Şûrâ, '2/9) "O (Velî) ölüleri diriltir ve O, her şeye kâdirdir". Bu âyette "Hüve" (O) zamîri, "velî"ye râci'dir. Ya'nî "Velî" sûret-i halkıyyede vücûd gösteren Hak demektir. Yâhud, maâni-i ilâhiyye ile mütehakkık halk demektir. Her hâle ve takdîre ve her makâl ve takrîre göre, noksan ve kemâl vasıflarını câmi', şems-i âlî nûruyla arz-ı mükevvenâtta sâtı' olan insân-ı kâmildir. Ya'nî velîdir. Semâ da odur, arz da (yer) odur, tûl da odur, arz (genişlik) da odur. Bu ma'nâda âtîdeki kasîdeyi söyledim:

Kasîde:

"Dâreynde mülk benimdir.

Dâreynde lutfunu temennî edecek, yâhud kahrından korkacak kendimden başka kimse görmüyorum.

Benden evvel başka bir vücûd yoktur ki, ona mülhak olayım.

Benden sonra yine başka bir vücûd yoktur ki, onun ma'nâsını anlamağa koşayım.

Kemâlâtın her türlüsünü hâiz olan benim.

Ben, her türlü celâlin cemâliyim.

Ben, ondan başka bir şey değilim.

Ma'denden, nebâttan, hayvânâttan ve bunlardaki havâs ve hâlâttan;

Ve anâsırdan ve tabîatten ve zerrât-ı kevniyye ve kazâ-yı mutlaktan ve denizlerden ve sahrâlardan ve ağaçlardan;

Yâhud yüksek dağlardan ve suver-i ma'neviyyeden ve uyûn-ı insâniyyenin hüsn-i nazarla baktığı menâzırdan;

Ve tefekkür ve tahayyülden, akıl ve nefisten ve kalbden, kalbin içinden;

Ve melâike şekillerinden ve İblîs'den ve şehvet-i beşeriyyeden ve onun muktezeyâtından;

Ve her sâbık-ı mütekaddim ve her lâhık-ı müteahhirden ve her nâil-i siyâdet olan veyâhud siyâdet da'vâsında bulunandan;

Ve Leylâ'sı muhabbetiyle yanan âşıktan;

Ve arştan ve muhîtinden ve kürsîden ve meclâ-yı âlî olan Refref'den ve parlak yıldızlardan;

Ve matlûb-ı kulûb olan cennât-ı âliyeden ve sidre-i müntehâdan;

Ve ba'zı ashâb-ı sülûkde zuhûr eden salsala-i ceresden her ne varsa, bunların hepsi benim.

Bunların hepsi benim meşhedimdedir.

"İllâ hüve" hakîkatiyle mütecellî olan benim.

Ben halkın rabbi ve seyyidiyim.

Mevcûdât nâmına ne varsa, hepsi benim ismim olup, zâtım onların müsemmâsıdır.

Mülk ve melekût benim nescim ve san'atımdır.

Ve bâis-i gayb ve ceberût benim neş'etimdir.

Fakat dikkat et!

Bu zikr olunanların hepsi, zât nokta-i nazarından olup, bundan kat'-ı nazar, mevlâsına münîb olan abd-i âciz yine benim.

Fakîrim, hakîrim, hâzı'ım, mütezellilim, esîr-i zünûbum, hatâyâya müstağrakım.

Ey arab-ı kirâm! Benim âmâlimin hülâsası sizsiniz.

Maksûdum sizsiniz, âşık-ı sâdık-ı mütehayyirin en iftihâr ile iltica ettiği zât-ı âlî sizdendir.

Temennî ettiğim şeylerde şefîim sizsiniz.

Ey kemâlâtın kâffesini hâiz olan ulu zât!

Sâbıka-i kemâlâtta en şanlı sebkat senin içindir.

Âlimlerin şeyhinin üstâdı aşkına, o âlimlerin şeyhi aşkına;

Ve kâmillerin hâmil olduğu nûr-ı şa'şa'adâr aşkına;

Her gece ve gündüz selâmım ve hürmetim sizin üzerinize olsun;

Ve bu tahiyye-i hürmet, ile'l-ebed ber-devâm olsun."

•

Üçüncü Bâb

Sıfat-ı Mutlaka Hakkındadır

Sıfat, sana mevsûfun hâlini tebliğ eden şeydir. Ya'nî mevsûfun hâlini bilmeyi fehmine îsâl eden, onun keyfiyetini sana bildiren, mevsûfu vehminde cem' eden, fikrinde îzâh eden, aklına takrîb eden şey demektir. Binâenaleyh mevsûfun hâlini sıfatıyla zevk edersen ve bunu kendi nefsine kıyâs eder ve nefsinde vezn edersen şekli şudur:

Ya tabîatın ona meyl eder, mülâyim geldiğinden; yâhud tabîatın ondan nefret eder, muhâlif göründüğünden. Bu ta'bîrlerin sırrını anla, bunu teemmül et, bunu zevk eyle! Cem'iyyetin rahmânının mührü, sâmianı ancak bu sûretle mühürler. Bu sözün kışrı, hakîkatin lübbüne vusûlden seni men' etmesin, sana hicâb olmasın, vech-i idrâkine nikâb olmasın.

Şunu da bil ki; sıfat, mevsûfa tâbi'dir. Bunun ma'nâsı: Sen mevsûfun aynı olduğunu iyice bilmedikçe, ne başkasının sıfatlarıyla, ne de kendi sıfatlarınla mevsûf olur, ne de bu bâbda bir hakîkate erişirsin. Mevsûfun aynı olduğun tahakkuk ederse, ya'nî bu hakîkate ilm-i yakînî hâsıl olursa, o zaman "alîm" sensin; bu takdîrde ilim, zarûrî olarak sana tâbi'dir; ziyâde te'kîde ihtiyâcın olmaz. Çünkü, sıfat mevsûfa müteallaktır ve mevsûfa tâbi'dir; mevsûfun vücûduyla mevcûd, in'idâmıyla mefkûd olur.

Ulemâ-yı arabiyye indinde sıfat iki türlüdür: Biri, sıfat-ı fezâiliyye, biri sıfat-ı fâzıliyyedir. Fezâiliyye "hayât" gibi, zât-ı insâna taalluk

eden sıfatlardır. Sıfat-ı fâzılıyye, hem zât-ı insâna, hem hârice taalluk eden sıfattır; kerem ve emsâli gibi. İlm-i nahiv erbâbına göre, "esmâ-i nuûtiyye" denilen ve hadd-i zâtında vasfiyet ifâde eden isimler, muhakkikîn-i ârifîn indinde "esmâ-i Hak" ünvânı ile yâd olunur. Bu esmâ da iki kısımdır: zâtiyye, sıfâtiyye. Zâtiyye: Ahad, Vâhid, Ferd, Samed, Azîm, Hayy, Azîz, Kebîr, Müteâl ve emsâli... gibi.

Sıfâtiyye: Alîm, Kâdir...gibi.

Bu sıfatlar, isterse Mu'tî ve Hallâk gibi esmâ-i nefsiyyeden olsun; isterse evsâf-ı ef'âliyyeden olsun, ikisi de sıfâtiyyedir. Sıfât-ı ilâhiyye içinde evsâfın aslı, "Rahmân" ismidir. Çünkü bu "Rahmân" ismi, Cenâb-ı Hakk'ın "Allah" ismine mukâbildir. İkisinde de ihâta ve şumûl vardır. Aralarındaki fark "Rahmân" ihâta ve şumûl ile berâber "vasfiyyet"in mazharıdır. "Allah" ismi, şumûl ve ihâta ile "ismiyet"in mazharıdır.

Şurası da bilinmelidir ki, "Rahmân", vücûddan mertebe-i ilmiyye sâhibinin alemidir; noksandan ârî olan kemâl-i müstev'ebe [ihâta edilen demektir] şâmil olmak, bu alemde şarttır. Yalnız halka nazar yoktur.

Allah ismi "Vacibü'l-Vücûd"un zâtına alemdir; fakat Hakk'a mensûb kemâl ve halka şâmil vasıf, noksana da şâmil olmak şartıyladır. Şu halde "Allah" âmm ve "Rahmân" hâssdır. Ya'nî "Rahmân" ismi kemâlât-ı ilâhiyyeye muhtasdır, "Allah" ismi, hem halka, hem Hakk'a şâmildir. "Rahmân" ismi kemâlâttan bir nevi' kemâl ile ihtisâs peydâ ederse, o vakit ma'nâsı delâlet-i umûmiyyesinden, o kemâle lâyık isme intikâl eder: "Rab" ve "Melik" ve emsâli isimler gibi. Çünkü "Rab" ve "Melik" gibi isimlerden her biri muhtevî oldukları vasfın i'tâ ettiği mertebede "min haysü'l-ma'nâ" münhasırdır. "Rahmân" ismi böyle değildir; çünkü onun ma'nâsının mefhûmu cemî'-i kemâlâtı istîâb eden kemâl sâhibi demektir.

Hulâsa: "Rahmân" cemî'-i sıfât-ı ilâhiyyeyi câmi' bir sıfattır. Şurası da bilinmelidir ki: sıfat, muhakkik olan âriflere göre idrâk olunamaz ve sıfatın gâyeti yoktur. Zât böyle değildir. [Zât bilinir, görülmez; sıfat görünür, bilinmez. Sıfatın görülmesi eser itibariyledir.] Ârif bilir ki, o zât, zâtullâh'dır; fakat o zât'ın sıfâtına âid muktezeyât-ı kemâliyyenin nelerden ibâret olduğunu idrâk edemez. Binâenaleyh ârif Zâtullâh'a

nazaran beyyine üzerinedir, sıfâta nazaran beyyine üzerine değildir. Bunun misâli, abd, mertebe-i kevniyyeden, mertebe-i kudsiyyeye terakkî ederek keşfe nâil olunca, zâtullâh'ın ayn-ı zâtı olduğunu bilir. Bu takdîrde Zât'ı idrâk etmiş ve bilmiş olur. من عرف نفسه فقد عرف ربه hadîsinin ma'nâsı budur. "Nefsini (rûhunu) bilen, Rabb'ini bilir" demektir.

Bu ma'rifet hâsıl olduktan sonra, abd için bakî kalan şey, o Zât'a muktezî olan sıfâtı "kemâ hüve hakkuhû" (hakkıyla bilmek) ve Zât-ı ilâhiyyenin evsâfıyla sûret-i ittisafını anlamaktır. İşte bâki kalan, bu nokta-i mühimmedir. Fakat sıfatın gâyetini elbette ve elbette idrâke yol yoktur.

Bunun sıfat-ı ilmiyyede emsâli: abd-i ilâhî, sıfat-ı ilmiyyeyi hâsıl edebilir, fakat tafsîlâtıyla idrâk edemez. Bildiği kendisine ma'lûm olan, kalbine nâzil olan mikdârdan ibârettir. Şu halde sıfat-ı ilmiyyeden meselâ vücûdda (varlıkta) ne kadar âdem olduğunu bilse bile, o âdemlerden her birerlerinin isimlerini bilemez; onu da bilse vasıflarını bilemez; onu da bilse, ayrı ayrı zâtlarını bilemez; onu da bilse, ayrı ayrı nefislerini bilemez; onu da bilse, ale'l-infirâd, ahvâl-i şahsiyyelerini bilemez. Bu, ilâ gayri'n-nihâye temâdî eder. Dîğer sıfatlar da böyledir. Bu sıfatların her biri de, bu sûretle kalbe nâzil olan mikdâr-ı ma'lûma ta'bîdir.

Hülâsa: Sıfat-ı ilmiyyeyi ihâta-i külliyyesiyle mufassalan istîâba imkân olmayıp, bu istîâb, sûret-i mücmelede tahakkuk eder. Ya'nî Zât'ı, "min haysü'z-zât" idrâk etmek ve o idrâkin husûlüne zafer-yâb olmak ve bu husûsda bir şey fevt etmemek mümkündür. Binâenaleyh bu tafsilâta göre idrâk olunan zât'tan başka ve o idrâk olunamayan da sıfâttan başka bir şey değildir. Çünki adem-i tenâhî zât'tan değil, zât'ın sıfatlarındandır. [Zât'a adem-i tenâhi nisbeti, zâtın zâtı itibâriyle değil, sıfatına taalluku itibâriyledir. Zîrâ, gayr-ı mütenâhi olan sıfattır.]

Netîce: Zât müdrektir, ma'lûmdur, muhakkaktır; sıfât, mechûldür, gayr-i mütenâhîdir. Ehlullâhdan çoğu bu meselede mahcûblardır; çünkü Cenâb-ı Hak onlara zâtlarının, ayn-i zâtı olduğunu idrâk keşfini ihsân edince onlar, sıfâtını da idrâki taleb ettiler. Nefislerinde bu talebin husûlüne imkân olmayınca, inkâra düştüler. Bunun için onlar, nidâ ettiği vakitte, icâbet-i ilâhiyyeye nâil olamadılar. Onların musalarına (rûhlarına) إنّنِي أنا اللّهُ لا إلهَ إلاّ أنا فاعْبُدْنِي (Tâhâ, 20/14) "Matlûbun

olan Allah benim; benden başka ilâh yoktur, bana ibâdet et!" dediği zaman, Hakk'a ibâdet edemediler; ve Mûsâ'ya "Sen mahlûktan başka bir şey değilsin" dediler. Çünkü Cenâb-ı Hak hakkındaki i'tikâdlarında zât'ının idrâk olunup, sıfâtının idrâk olunamıyacağına dâir i'tikâdları yok idi. Halbuki tecellî, onların i'tikâdlarının hilâfına idi. Binâenaleyh inkâr hâsıl oldu. Zât'ın idrâk olunduğu gibi, sıfâtın da zât'da şuhûd sûretiyle idrâk olunacağını zannettiler, halbuki bu mümteni'dir. Bu mümteni' olmak, yalnız Hak'da olmayıp, mahlûkda dahî böyledir. Sen nefsini rü'yet ve muâyene edince, zâtını bilirsin; fakat şecâat, sehâvet, ilim gibi sende olan sıfatlar şuhûd ile idrâk olunmaz; belki o sıfatlar senden tedrîcen, mikdâr-ı ma'lûm üzerine zâhir olur. Bir sıfat zâhir olup da, eseri görülürse, o sıfatın senin için olduğuna hükm olunur. Sıfâtın kâffesi sende muntavî ise de, kâffesi birden gayr-i müdrek, gayr-i meşhûddur. Bunu aklın sana nisbet etmesi, âdet-i ma'lûm, kânûn-ı mefhûm tarîki üzerine yürümekten nâşîdir.

Şurası da bilinmelidir ki, zât-ı aliyyeyi idrâk şu şekildedir: Keşf-i ilâhî tarîki ile bilirsin ki, sen O'sun; O, sendir; ve arada ittihâd ve hulûl yoktur. Abd, zât mertebesinde abd; Rab, Rab'dır. Abd, Rab; Rab abd olamaz. İlm-i istidlâlî ve nazarînin fevkınde olan keşf-i ilâhî ile ve zevk tarîki ile bu şekilde ma'rifet hâsıl olursa, zât-ı aliyyeyi idrâk hâsıl olmuş demektir.

Bu şekil, sahk-i zâtî ve mahk-i zâtî denilen mertebeden sonra hâsıl olur. [Sahk-ı zâtı, büsbütün mahv ve fâni olup, zât-ı ilâhiyyenin tecellisinden ibârettir. Mahk da bunun aynıdır.] Bu keşfin alâmeti: ârif olan, rabb'inin zuhûruyla, nefsinden fânî, sâniyen sırr-ı rubûbiyyetin zuhûruyla rabb'inden fânî, sâlisen tahakkukât-ı zâtiyye ile müteallakât-ı sıfâttan fânî olmaktır. Bu sûret senin için hâsıl olunca, zât'ı idrâk etmiş olursun ve zât'ı idrâkin, nefsinde bundan ziyâdeye ihtiyâç yoktur. Ammâ hüviyyetine taalluk eden ilim, kudret, semi', basar, azamet, kahır, kibriyâ ve emsâli sıfatlar, medârik-i sıfâttandır. Bu mertebede, bâlâdaki iki zâttan (rabbinden ve nefsinde fâni) her birini idrâk kuvve-i azamiyyesinin ve ulüvv-i himmetinin ve esrâr-ı hakâyıka duhûl-i ilmin derecâtıyla mütenâsibdir. Bunu, "zâtiyyûn"dan olan kimselerden her birisi, (rabb'inden ve nefsinden fa'nî) kuvve-i azamiyyesinin ve uluvv-i himmetinin esrâr-ı hakâyıka duhûl-i ilmi-

nin derecesine göre idrâk edebilir. Bu takdîre göre, istediğini söyle. İstersen, "Zât idrâk olunamaz," dersin! Bu, sıfâtın aynı olması i'tibâriyledir. لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ (En'âm, 6/103) "Cenâb-ı Hakk'ı basarlar idrâk edemez" âyeti buna işârettir. Çünkü basarlar sıfâttandır; sıfatı idrâk etmeyen, zâtı da idrâk edemez.

İstersen, "Zât idrâk olunur" dersin. Bu, tafsîlât-ı sâbıka i'tibâriyle olur. Bu bir mes'ele-i mühimmedir ki, ekser-i ehlullâh üzerine hafî olmuştur ve bu husûsda benden evvel hiç bir kimse, bir söz söylememiştir. Bu tafsîl, nevâdir-i zamândandır, teemmül-i mühimme şâyândır. Bu tedkîk-i amîk, öyle bir tecellîdir ki, buna keşfi açılıp da Cenâb-ı Hakk'ın evsâfıyla ittisâfdaki lezzeti zevk edenler nâil olurlar.

Bundan sonra bir mertebe daha terakkî ederse, Hakk'ın kendi evsâfıyla ittisâfı keyfiyetini ma'rifete de nâil olur. İşte tenâhî (sülûkde nihâyet) ve esrâra duhûl, bu mertebededir, bunu anla! Fakat bunu da kemâl ile müntehî ve zü'l-Celâl'e mukarreb olmayanlar anlayamazlar. Bu makâmın dûnunda ne mızraklar, ne kılıçlar vardır. [Ya'nî o mertebeye vüsûl için mezâhîm-i kesîre-i ma'neviyye vardır, demektir.]

İki Beytin Tercümesi:

"Kalbim beni, âb-ı hayâtını birden içmeklik için hırslandırdı.

Halbuki hayretle söylerim, orada ölen ne harîsler vardır.

Yine benim için kalbin ahdini yudum yudum içenler arasında da tama'-ı kadîmim vardır.

*Halbuki orada da ne tama'lar hâib ve hâsir olmuştur."**

---

* [Aşkın âb-ı hayât ilmini def'aten yutmak için kalbimi hırslandırdım;
Fakat hayrettir ki, böyle def'aten suyu yutarken ölen harîsler çoktur.
Aynı zamanda benim âb-ı hayât ilmimi yudum yudum içenler arasında da tama'ım vardır.
Bu tama' bir araz-ı kadîmdir. Ya'nî tedrîcen ahz bu yolda daha ziyâde mu'tâddır.
Halbuki bu bâbda tama'a düşenlerden birçok kimselerin hayrete uğradığı da görülmüştür, şeklinde tercüme daha muvâfıktır. Mecdî.]

Benim bu yolda başka türlü de bir sözüm vardır; o söz, evvelki sözüme muhâliftir; fakat bu tezâd bu muhâlefet-i lafza nazarandır. Yoksa hakîkatte tezâd yoktur; çünkü hakâyık arasındaki ezdâdın kâffesi, hakîkat nokta-i nazarından müttehidü'l-ma'nâdır. O söz, ber-vech-i âtîdir:

Sıfât, ıtlâkı nokta-i nazarından maâni-i ma'lûmedir. Zât ise emr-i mechûldür. Emr-i mechûlü idrâkten ise, maâni-i ma'lûmeyi idrâk evlâdır. Şu halde sıfâtta "adem-i idrâk" sahîh olunca, zâtı idrâk için "vechen mine'l-vücûh" yol yoktur. Bu hakîkate nazaran Hakk'ın ne sıfâtı, ne de zât'ı müdrek değildir.

Şurası da ma'lûmun olsun ki, Rahmân sıfatı "fa'lân" vezni üzerinedir. Arabçada kelimedeki ziyâde harf, ziyâde ma'nâya delâlet ettiğinden bu vezin, mevsûfun sıfatıyla ittisâfında ve sıfatın mevsûfda zuhûrunda mübâlağaya delâlet eder. Bu hikmete mebnî, Allah'ın rahmeti her şeyi ihâta etmiştir. Hattâ ehl-i nârın âhir emrinin rahmete rücû'u da bu ihâtadandır. Bu Rahmân isminin (sıfatının) tahtında cemî'-i esmâ-ı ilâhiyye-i zâtiyye mündemicdir. O esmâ-ı zâtiyye yedidir: Hayat, İlim, Kudret, İrâde, Semi' Basar, Kelâm. Bu Rahmân isminin harfleri de yedidir. Birincisi "elif"dir; hayâttan ibârettir. Hayât-ı ilâhiyyenin kâffe-i eşyâya sereyânını ve eşyânın hayât-ı ilâhiyye ile kıyâmını görmüyor musun? Tıpkı böyle "elif" de bi-nefsihî harflerin hepsine sârî ve hepsinde mevcûddur. Hiçbir harf yoktur ki, "elif" o harfte telaffuz ve kitâbet i'tibâriyle mevcûd olmasın. Kitâbette meselâ "be" bast edilmiş eliftir. "Cim" iki tarafı eğri olan eliftir. Dîğer harfler de böyledir. Telaffuz i'tibâriyle "elif"in her harfte vücûduna gelince: Harfi bast ettiğin zaman elif, ya onun basîtında veyâhud basîtının basîtında bulursun. Şu halde "elif"in fikdânı için imkân yoktur. Meselâ "be"yi bast edince "bâ" dersin, "Elif" meydana çıktı. "Cim" bast edince "cîm, yâ, mîm" dersin, yine "elif" ortasında çıktı. "Ye=yâ"da kezâlik "elif" mevcuttur. "Mim" de böyledir. Onda da "mîm, yâ, mîm" gelir. Harflerin hepsi bu misâl üzerinedir.

Hulâsa, "elif" harfi, cemî'-i mevcûdâta sârî olan hayât-ı Rahmâniyye'nin mazharıdır.

"Lâm" ise, ilm'in mazharıdır. "Lâm"ın şekl-i kâimi, Hakk'ın zât'ına, ilminin mahallidir. Ta'rîfesi, ya'nî dîğer harfe vâsıta-i ittisâl olan keşîdesi, mahlûkâta ilminin mahallidir.

"Râ" ise, *ketm-i ademden, zuhûr-ı vücûda ızhâr olunan*, kudret-i ilâhiyyenin mazharıdır. Bilineni görürsün, mefkûdu mevcûd bulursun.

"Hâ" harfi, boğazın göğüse muttasıl olan yerinden çıkar. İrâde-i ilâhiyye de, nefs-i ilâhî de bize nisbetle mechûldür. Neyi murâd etmiş ve ne sûretle hükm edeceği ne görülür, ne bilinir. Şu halde irâde-i ilâhiyye gayb-ı mahzdır.

"Mîm" ise sem'in mazharıdır. Görmüyor musun? "Mîm" harfi ağzın zâhiri olan dudaktan çıkar. Bunun için söylenmeyen bir söz işitilmez; söylenen söz ise zâhir olmuştur; o söz, ister telaffuzî, ister hâlî olsun. Hülâsa "hüviyyetin" "hâ"sına benzeyen "mîm"in başı dâiresi, kelâmı semâ'ın mahallidir. Çünkü dâirenin nihâyeti, bidâyetinin aynıdır. Kelâm da tıpkı bunun gibidir. Kelâm ile başlayanlar, nihâyet-i kelâma avdet ederler. "Mîm"in ta'rîfe, ya'nî keşîde-i ittisâli olan kısmı, hâli olsun, makâlî olsun, mevcûdâtın kelâmmı semâ' mahallidir.

"Mîm" ile "nûn" arasındaki "elif"e gelince: Bu "elif", basar mazharıdır. Bunun adetten karşılığı "vâhid"dir. O vâhid de, Hak sübhânehû ve Teâlâ'nın zât'ının görülmediğine işârettir. "Elif" de kitâbette sâkıt, telaffuzda sâbittir. Kitâbetteki sükûtu, Cenâb-ı Hakk'ın mahlûkâtı nefsinde gördüğüne işârettir. O mahlûkât, O'nun için "gayr" değildir. Telaffuzda sâbit olması, Hakk'm zât'ının, zât'ıyla mahlûkâttan temeyyüzüne ve mahlûkâttaki zillet ve noksan gibi sıfatlardan takaddüs ve teâlîsine işârettir.

"Nûn"a gelince, Cenâb-ı Hakk'ın mazhar-ı kelâmıdır. Cenâب-ı Hak Kur'ân'da ن و القَلم و ما يسطرون (Kalem, 68/1) buyurdu. Bu, "levh-i mahfûz"dan kinâyedir. Levh-i mahfûz ise, Cenâb-ı Hakk'ın ما فرطنا فى الكتاب من شيء (*En'âm, 6/38*) *"Biz kitâbda hiçbir şeyi eksik yapmadık"* âyetiyle tavsîf ettiği kitâbullâhdır. Hakk'm kitâbı ise, kelâmı demektir.

Şurası da bilinmelidir ki: "Nûn" mâhiyyet-i zâtiyyesiyle cümle-i vâhide olarak, ahvâl ve evsâfıyla berâber suver-i mahlûkâtın intikâşından ibârettir. Bu intikâş, Cenâb-ı Hakk'm suver-i mahlûkâta "kün/ol!" ile hitâb ettiği kelimetullâhdan ibârettir. O "kün" kelimesi, kalem-i nûrâni-i ilâhînin levhde yazdığı sûretle olur. O levh, kelimât-ı ilâhiyyenin mazharıdır. Çünki "kün" lafzından sâdır olan her şey, levh-i mahfûzun ihâtası altındadır. İşte bu nükteye mebnî biz, "nûn" kelâmullâhm mazharıdır dedik.

Şurası da bilinmelidir ki; "nûn"un üstündeki nokta, suver-i mahlûkât ile zâhir olan Zâtullâh'a işârettir. Mahlûkâttan evvelâ zâhir olan Zât'dır, sonra mahlûk zâhir olur. Çünki Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ının nûru, mahlûkun nûrundan a'lâ ve azhardır. Bunun içindir ki Rasûlullâh (s.a.v.) الصَّدَقَةُ أوَّل ما تَقَعُ فى كَفِّ الرَّحْمَنِ ثُمَّ تقع في كف السَّائل buyurmuştur. Ya'nî "Sadaka, evvelen "Rahmân"ın avucuna, sonra sâilin üvucuna düşer." Nasıl böyle olmasın ki, Sıddîk-ı Ekber de ما رأيْتُ شيئاً الاّ و رأيْتُ الله قبْلَه buyurmuştur. "Ben bir şeyde evvelâ Allah'ı görmedikçe, o şeyi görmem." Bu sûretle noktanın Allah'a işâret olduğunu anlayınca, "nûn" dâiresinin de mahlûkâta işâret olduğunu anlarsın. Biz *"El-Kehfü ve'r-Rakîm Fî Şerhi Bismillâhirrâhmânirrahîm"* adlı kitâbımızda "Rahmân" ismi hakkında daha vâsi' ma'lûmât beyân ettik. Arzu eden o kitâba mürâcaat eylesin. Bu ism-i kerîme ve bu ism-i kerîmin ihtivâ ettiği esrâra dikkatle bak! Efkârın o esrârda hayrete düşmemesi kâbil değildir.

Bu ism-i şerîfin harflerinin esrârı ve basîtleriyle berâber adedinin mikdârı ve her harfin ihtirâât ve infisâlât-ı kevniyyeden ihtivâ ettiği şeyler hakkında bahsi uzatmış olsaydık, fehimlere hayret verecek o kadar acâib ve garâib izhâr ederdik ki, kitâbı mütâlaa eden, bunu nereden aldığımıza şaşar kalırdı. O nevi' bahsi terk ettiğimizin sebebi kıskanmak veyâhut buhl değildir. Fakat kitâbı okuyan ve yazan usanmasın diye, bu kitâbda ihtisâr kasd ettik. Çünkü melâl, intifâ'-ı maksûdun fevtine sebeb olur. Maamâfih bu kitâbda derc ettiğimiz esrâr, terk ettiğimizden daha büyüktür.

Allahu'l-Müsteân ve aleyhi't-tüklân. "Allah'dan yardım taleb olunur ve tevekkül O'nadır," demektir.

Dördüncü Bâb

Uluhiyet Hakkındadır

Hakâyık-ı vücûdiyyenin kâffesine ve o hakâyıkı mertebelerinde hıfza ulûhiyet derler. Hakâyık-ı vücûd ta'bîriyle, mezâhirle zâhirin ahkâmını, ya'nî Hak ile halkı kasd ediyoruz. Merâtib-i ilâhiyye ve merâtib-i kevniyyenin kâffesine şumûl ve bunlardan her birine mertebe-i vücûddan hakkını i'tâ, ulûhiyetin ma'nâsıdır; Allah, o mertebe sâhibinin ismidir. Bu isim, Vâcibü'l-Vucûd Teâlâ ve tekaddes hazretlerinin zât'ından başkası için olamaz. Binâenaleyh mezâhir-i zâtiyyenin a'lâsı, mazhar-ı ulûhiyyettir. Çünkü ulûhiyetin her mazhar üzerine, ihâta-i külliyyesi ve şumûl-i mutlakı ve her vasıf ve isim üzerine saltanatı vardır.

Ulûhiyet, Ümmü'l-Kitâb'dır; Kur'ân ahadiyet'tir; Furkân vahidiyet'tir; Kitâb-ı Mecîd, rahmâniyet'tir. Bu ta'bîrâttan her biri i'tibârîdir. Yoksa kavmin (sûfiyye) ıstılâhına göre i'tibâr-ı evvele nazaran Ümmü'l-Kitâb (insan), künh-i Zâtın mâhiyetidir. Kur'ân (insan) Zâttan ibârettir. Furkân (insan) sıfâttan ibârettir, Kitâb (insan), Vücûd-ı Mutlaktan ibârettir.

Bu ibârelere âit tafsîlât bu kitâbın mahall-i mahsûsunda gelecektir. Kavmin ıstılâhı ve bizim hakîkatine işâret ettiğimiz sözleri bilince, bu iki îzâh arasında ihtilâf olmayıp, ihtilâfın ibârede olduğunu ve sıfâtın şey'-i vâhid olduğunu idrâk etmiş oldun. Bu zikr ettiğimiz îzâhâtı güzelce anlamış isen, senin için âtîdeki îzâhım da tebeyyün etmiş olur.

O îzâh şu sûretledir:

Ulûhiyetin saltanatı (Bir şeyi azametle ihâta ve saltanatı) altında bulunan esmânın a'lâsı "Ahadiyet"tir. [Bütün evliyâ Vâhidiyyet'te durur, Ahadiyet zât mertebesidir, orada durulmaz.] Vâhidiyet, Hakk'ın ahadiyet'ten tenezzülâtının evvelidir. Vâhidiyet'in şâmil olduğu merâtibin a'lâsı da mertebe-i rahmâniyye'dir. Mezâhir-i rahmâniyye'nin a'lâsı da rubûbiyettedir. Merâtib-i rubûbiyyetin a'lâsı da, "Melik" ism-i kerîmindedir. Melikiyet, rubûbiyetin; rubûbiyet, rahmâniyetin; rahmâniyet, vahidiyet'in; vâhidiyet, ahadiyet'in; ahadiyet ulûhiyetin tahtındadır. Çünkü ulûhiyet, hakâyık-ı vücûdiyye ve gayr-ı vücûdiyenin ihâta-i külliyye ve şumûl-i mutlak ile hakkını i'tâdan ibârettir. Ahadiyet, hakâyık-ı vücûddan bir hakîkattir.

Hülâsa, ulûhiyet en bâlâdadır. Bunun için Hakk'ın Allah ismi, isimlerinin a'lâsıdır ve "Ahad" isminden daha âlîdir.

Ahadiyet, mezâhir-i zâtın nefsine ihtisâsı demektir. Ulûhiyet, mezâhir-i zâtın nefsine ve gayrisine şumûlü i'tibâriyle olduğundan efdaldir. Onun için ehlullâh, ahadiyet tecellîsini men' etmişlerdir, ulûhiyet tecellîsini men' etmemişlerdir; çünkü ahadiyet, Zât-ı mahz olup, sıfâtın o zâtta aslâ zuhûru mutasavver değildir; nerede kaldı ki, mahlûk o ahadiyet'le zâhir olsun. Binâenaleyh her nokta-i nazardan ahadiyet'i mahlûka nisbet mümteni'dir.

Hülâsa, ahadiyet bi-zâtihî kâim olan Kadîm-i Mutlak içindir. Vâcibü'l-vücûd'un zât'ı hakkında zât'ı için kendi nefsinden hiç bir şey kendisine hafî olmadığından ahadiyet'in ona ihtisâsı hakkında söz yoktur.

Eğer sen, "O" oldunsa sen, "sen" değilsin; belki O'sun. Eğer "O" sen olduysa O değil, belki sensin sen! Kim bu tecellîye mazhar olabilirse, bilsin ki o tecellî, vâhidiyet tecelliyâtındandır, ahadiyet tecelliyâtından değildir. Çünkü ahadiyet tecellîsinde ne "ente=sen" ne "hû=o"yu zikre imkân yoktur, bunu anla!

Bu kitâbın bâb-ı mahsûsunda ahadiyet hakkında muktezî sözler derc edilmiştir.

Şurası da ma'lûm olsun ki: vücûd ile adem yekdîğere mukâbildir. Felek-i ulûhiyet bu ikisini muhîttir; çünkü ulûhiyet kadîm, hâdis, halk, Hak, vücûd ve adem gibi yekdîğere zıd olan sıfatları câ-

mi'dir. Binâenaleyh ulûhiyette vâcib olan şey, vâcib olarak zuhûrundan sonra muhâl olarak da zâhir olabilir. Muhâl olan şey, muhâl olarak zuhûrundan sonra vâcib olarak da zuhûr edebilir. Ve ulûhiyette Hak, halk sûretiyle de zâhir olur. رأيْتُ ربّي في صورة شابٍّ أمرد hadîs-i şerîfinde olduğu gibi. "Ben, Rabb'imi sakalsız genç sûretinde gördüm," demektir.

[Mu'teber hadîs kitâblarında "Şâbbun emred/ sakalsız genç" ta'bîri mevcûd değildir. Ancak Tirmîzî'den "Sâd" sûresinin tefsîrinde رأيْتُ ربّي تبارك و تعالى في أحسن صورة "Rabb'im Tebâreke ve Teâlâ'yı en güzel sûrette gördüm" tarzında, yukarıdaki hadîsin son kısmının bulunmadığı bir hadîs-i şerîf nakl ederler, doğru olan da budur. Çünkü Rasûl-i Ekrem, rabb'ini gördüyse, en güzel şekilde görmüştür. "Genç delikanlı" ta'bîrinden Allah'a sığınmak lâzımdır.

Ancak böyle lafızda bir hadîs-i şerîfi kabul edenlerin te'vîl ve tefsîri şudur: "Bu tecellînin insanların hâllerine uygun eşyâ sûretinde olmasından dolayıdır. Meselâ Hz. Mûsâ tecellîyi ağaç şeklinde gördüğü gibi, Peygamberimiz de genç delikanlı sûretinde görmüştür.]

Kezâlik ulûhiyette halk, Hak sûretiyle de zâhir olur.

خَلَقَ اللّٰهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِه hadîsinde olduğu gibi. "Hak Adem'i kendi sûretinde yarattı" demektir.

Bu îzâh olunan tezâd üzerine ulûhiyetin, her şeye hakâyıktan şâmil olduğu hakîkatle hakkını i'tâ ettiği anlaşılır. Şu halde Hakk'ın ulûhiyette zuhûru ekmel-i merâtib ve a'lâ-yı merâtib ve efdal-i mezâhir ve a'lâ-yı mezâhir üzerinedir. Halkın ulûhiyette zuhûru ise, mümkinâtın tenevvüât ve tegayyürât ve adem ve vücûd nokta-i nazarlarından müstehık olduğu mertebeye göredir. Vücûdun ulûhiyette zuhûru, Hak ve halkın ve bunlardan her birisinin efrâdının mertebece müstehak olduğu kemâl üzerinedir. Ademin ulûhiyette zuhûru, fenâ-yı mahzda gayr-i mevcûd olan vech-i ekmelde bütûnu, sırâfeti, harif ve inmihâkı (mahv olmak) üzerine müterettebdir.

Ademin ulûhiyette zuhûru meselesi, öyle bir sırdır ki, bu sırrı tarîk-ı aklîden ve tarîk-ı fikrîden idrâk ve ma'rifete yol yoktur. Tecelli-i ilâhî ile ma'rûf olan tecelli-i umûmi-i ilâhî içinden, bu zevk-ı mahsûsa keşf-i ilâhî ile vâsıl olabilen bu sırrı anlar.

[Adem tasavvuru, Zât-ı baht-ı ilâhîde olmayıp, Zât'ın sıfâta taallukunda mutasavverdir. Suver-i cismiyye-i hâriciyyenin tebdîl-i şekil ve sûretle, şekl-i evvelinin in'idâmı bu kabîldendir.]

Bu bir sırdır ki, evliyâullâhdan kâmil olanların hayrete düştüğü yerdir. İşte bu ulûhiyete Cenâb-ı Peygamber أَنَاَ أَعْرَفَكُمْ بِاللّٰهِ وَ اَشَدُّكُمْ خَوْفاً مِنْهُ hadîsiyle işâret etmiştir. *"Ben Allah'ı sizden daha çok bilen ve sizden* çok Allah'dan korkan bir kimseyim" demektir. Rasûlullâh, "Rab'den, Rahmân'dan" dememiş, "Allah'dan korkarım" demiştir. Bu sırra وَمَاَ اَدْرِى ماَ يُفْعَلُ بِى وَلاَ بِكُمْ (Ahkâf, '6/9) âyetinde de işâret vardır. Ma'nâsı: "Bana ne işlenecek, size ne işlenecek, ben onu bilmem" demektir.

Ya'nî Peygamber bâlâdaki hadîs ile demek istiyor ki: Ben mevcûdâtın içinden Allah'a ve o Allah'ın dergâhında ızhâr olunacak şeye en çok vâkıf bir kimseyim; fakat tecellî-i ilâhîde hangi sûrette zâhir olacağım, onu bilemem. Ulûhiyetin hükmü neyi iktizâ ederse, ona göre zâhir olurum. Ulûhiyetin hükmünde ise, nakîzi olmayan kânun yoktur; binâenaleyh o hüküm bilinir ve bilinmez ve o hükme cehâlet taalluk eder ve etmez. Çünkü ulûhiyet tecellîsi için âlem-i kesret tafsîlâtında hadd-i tevakkuf yoktur; binâenaleyh ulûhiyete idrâk tafsîlinin taallukuna vechen mine'l-vücûh imkân yoktur. Çünkü nihâyeti olmayan Hak üzerine bu nevi' idrâkin vukû'u muhâldir. Şüphe yoktur ki, nihâyeti olmayan şeyi idrâk için yol yoktur. Lâkin Cenâb-ı Hak, ba'zan külliyet ve icmâl sûretiyle ba'zı kimseler için tecellî eder. Bu tecellîden hisse-yâb olan kâmiller derece ve merâtib i'tibâriyle mütefâvittirler. O icmâlden ne mikdâr tafsîle mazhar olurlarsa ve kebîr-i müteâl olan Hakk'ın onlarda tecellîsi ne derecede olursa, hisseleri o tecellî ile mütenâsibdir. Binâenaleyh kâmillerde âsâr-ı kemâl, tecelliyâtın zuhûr ve âsârına tâbi'dir.

Kasîdenin Tercümesi:

"Ey sabâ rüzgârı! Göz yaşı ile kalb ateşi arasında yanan âşıkın haberini, diyâr-ı ma'neviyye ricâline eriştir;

Ve o diyâra gündüzün nüzûle tahammül edemiyeceğin için, gece vakti nâzil ol!

O diyâr bir yerdir ki, orada ceylânlar, arslanları avlar ve o diyârda arslanlar ava dadanmamışlardır.

Biz, o ricâl ile berâber durmağa tahammülü kaybettiğimizden, bizden ayrıldılar.

Biz de onların ziyâretinden uzak olmağa râzı olduk.

Mehâsin-i ilâhiyye kalbe Kur'ân'ını yazdı ve o Kur'ân'ı kalb üzerine kudretle inzâl etti.

Kalb de, aşk âyetini okudu.

Hattâ sırr-ı iştihâr sûresini ikmâl etti.

Nikâbdan cemâl zâhir oldu.

Nazar edenleri istitâr ile güldürdü.

O hüsne taaccüb ederek fem-i hakîkatten öyle bir söz çıktı ki, "tesettür şarâbı" demek olan ağzının suyu ile sarhoş etti.

Kalbleri esîr olarak görünce fakrın sıhhati ile ganîmet buldunuz, diyerek âtîdeki beyânâtta bulundu:

Fakîre, sırr-ı ilâhî dedi ki: Vücûdda benden başka ne varsa hepsi bendendir.

Vücûd benim zâtımdır; ben onu kendi ihtiyârımla tenevvuâta uğrattım.

Ben bir rü'yâ gibiyim; bir gün kırmızılık, bir gün sarılıkla televvün gösteririm.

Kırmızılık beyazı mahv ile tecellî edince, kesret meydana geldi.

Bu kesret televvünâta ârızdır, yoksa benim zâtımda inkısâm ve benim zâtımda teferruk muhâldir.

Teferruk, televvündedir ve setr o televvüne âit olup, bende cârî değildir.

Alemlerimde cemâd, nebât, rûh-ı ârî nâmına ne varsa, hepsi benim sûretlerim olup, o eşkâl perdelerdir.

O sûretler izâle olunursa ben, zâil olmam; onlar, zâil olur.

O sûretlerin yekdîğeriyle i'tilâfı, ihtilâf şeklindedir.

*Bu bir mertebedir ki, benim dârımın, târem-i i'tilâsında (en yüksek tepesi) i'tilânmadır.**

Bana mahsûs bir ma'nâ vardır, o ma'nâ zâhir olunca, ben onun ma'nâlarından, fakrdan gınâ hâsıl etmiş bir ma'nâ olurum.

---

* Ya'ni benim ve arzın yükselme semâsında yükselir.

Ma'nâ-yı sânî zâil olursa, ben mine'l-ezel, ile'l-ebed ârî olmadığım libâsdan yine ârî olmam.

Benim, tecelligâh-ı nûr olan zât-ı azîzim için olan her ma'nâ, o sûretlerle müterekkebdir.

Ulûhiyetim, zâtım için asıldır, belki fer'dir.

Artık sen benim şikârımı anla ve taaccüb eyle ki, hükmen asl olan şey, meclâ-yı sirâyeti olan fer'i setr etmektedir.

Sözüm seni dehşete ilkâ etmesin.

Benim fer'im istitârda olandan başka değildir.

Her fer, o asıl üzerine ibtinâ etmiştir.

O asıl, benim zâhirim ve bâtınım için asıldır.

Zâhir olunca, ben o asılda tecellî ederim.

İzâle olununca istitârda kalırım.

Sen onu bilirsin, göremezsin; beni de görürsün, bilemezsin.

Bu bir düstûrdur ki, benim için dâimî cârîdir. Halbuki ben görülmekten ve gizlenmekten müstağnîyim."

Hülâsa: Ulûhiyet, eseri meşhûd, nazarda mefkûddur. Hükmü bilinir, resmi görülmez; zât ise, ayn'ı mer'î; enniyeti, ya'nî vasfı mechûldür. Zâtı ayânen görürsün, fakat bunun için idrâke bâis, îzâh-ı kâfi bulamazsın. Görmüyor musun? Bir adamı gördüğün vakitte bilirsin ki, o adam müteaddid vasıflarla mevsûftur. O adamda sâbit olan vasıflar, senin ilim ve i'ktikâdın ile husûle gelir. O evsâfı müşâhede edemezsin. Ammâ zâtına gelince; hey'et-i mahsûsasıyla zâtını aynen görürsün. Fakat o zâtta vâkıf olamadığın bakıyye-i evsâfı bilemezsin; çünkü mümkündür ki, o zâtın bin tâne vasfı olsun da, sana onlardan bâliğ olan ba'zısı olabilsin!

Netîce: zât, mer'î; evsâf, mechûldür; evsâfından ancak âsârını görebilirsin. Ammâ vasfın nefsini elbette ve elbette görmek mümkün değildir. Bunu bir misâl ile îzâh edelim: Şecî' olan bir adamın muhârebe zamânında ikdâmını görürsün. Bu ikdâm şecâat değildir, şecâatin eseridir. Kerîm olan kimseden de, atâsını görürsün: bu görülen "kerem" değil, keremin eseridir. Çünkü sıfat, zâtta müstetirdir. O sıfatın

zuhûruna imkân yoktur. Eğer zuhûru câiz olursa, zâtından infisâli de câiz olurdu; bu ise gayr-ı mümkindir, bu sırrı anla!

Ulûhiyet için bir sır daha vardır. Şey'iyyet ismi kendisine ıtlâk olunan eşyâdan her ferd, ulûhiyetin heymânesi altında dâhil olan eşyâ efrâdının bakıyyesinin kâffesini zâtıyla ihtivâ eder. O şey, kadîm olsun, hâdis olsun, mevcûd olsun, ma'dûm olsun müsâvîdir. Bunun temsîli şu sûretledir. Yekdîğere mütekâbil aynalar vaz' olunduğu zaman, bunların kâffesini o aynalardan her biri ihtivâ eder. "Yekdîğere mukâbil vaz' olunan aynalardan her birinde âharın ihtivâ ettiği şey mevcuttur" denildiği zaman, o aynalardan birisinde mevcûd olan ancak onda mer'î olan şeydir. Mecmûunu ihtivâ eden dîğer aynalardan her birisi ki –efrâd-ı müteaddideden ibârettir– bunların, ya'nî bu efrâd-ı müteaddidenin hâricinde kalması lâzım gelir diye tefekkür olunursa, vücûdun efrâdından her ferdin ihtivâ ettiği şeyi yalnız zâtının istihkâkına göre olup, ondan ziyâde değildir, demek câiz olur. Yok eğer merâi-yi mukâbileden her birinde kâffesinin vücûdunu i'tibâr etmek tefekkür olunur da, "mevcûdâtın kâffesi efrâd-ı vücûddan her ferdde mevcûttur" denilirse, bu da câizdir. Hakîkate nazaran ise bu sözler maksûdun lübbü üzerine geçirilmiş kabuktan ibârettir. Bunları söylediğim bir nevi' tuzak olup, şebeke-i âhadiyyet'e tayr fikrinin düşmemesi ümniyesine ma'tûftur.

Hülâsatü'l-hülâsa: Zât'ta sıfâttan müstehak olduğu her şeyi görürsün. Bu sözlerimden kışrı bir tarafa atarak, lübbünü ahz eyle. Yüzdeki nikâbı görüp de, yüzü görmekten a'mâ olanlar gibi olma!

Kasîdenin Tercümesi:

"Kalem sizinle sâbit, sizinle sâkin, sizinle mütekallibü'l-etvârdır.

Hüsnünüzün hayâli, ebedî bir sûrette kalbime gelir gider.

Siz, benim nefsimden başka bir şey değilsiniz.

Nefsimden hârice nereye kaçabilirsiniz?

Ben nefsimi terk ettim.

Sizin varlığınızdaki takallübât-ı etvâr ile mütekallib olmaktayım.

Ben, 'ben'i terk edince, ben 'ben'i buldum.

Arada ne ana ve ne de baba vardır.

Mâ-kablimi de, mâ-ba'dimi de inkâr ettim.

Kendimden, vechine bâis-i takarrub olan ihtisâsı kendimden nefy ettim.

Bu babda şekkim şüphem yoktur.

O "Kuddûs", benim.

Amâ-yı ezelî kudsiyeti hicâbındayım.

Herkes için bâis-i taaccüb olan kemâlâtı hâvî ferd, benim.

Ben, varlık değirmeni dâiresinin kutbuyum.

Evsâf-ı aliyyeyi istîâb eden ulviyet, bendedir.

Bâis-i taaccüb ben olduğum gibi, taaccübü ihtivâ eden her şahıs da benim.

Benim hurşîd-i vücûdum, felek-i mehâsinde dâimî şa'şa'a-nümâ olmakta olup, gurûbu yoktur.

Benim için, mekânın fevkındeki mekânda kimsenin takarrub edemiyeceği bir ulviyetim vardır.

Her kılın bittiği yerde, benim âşikâr kemâlim vardır.

Her türlü sesle, her dalda terennüm eden, benim tayr-ı rûhumdur.

Ba'zan zâhir, ba'zan müstetir olan sûretimin her bir tecelligâhında, kemâlin kâffesini hâiz olan benim!

Bunun içindir ki, takallubum dâimîdir.

Ben derim ki, Hakk'ın mahlûkuyum; halbuki Hak benim zâtımdır.

Siz bana taaccüb edin: Tekzîbi mümkün olmayan sözümden nefsimi tenzîh ederim.

Cenâb-ı Hak (celle ve a'lâ) hazretleri ulviyet ve kudsiyet sâhibidir.

Benim halkımdaki şimşekler, yağmur yağdırmayan şimşeklerdir, berklerdir.

Ben, var değilim, O "lem-yezel"dir.

Sözü niçin uzatayım, söz zâyi' oldu.

Ne kelâm vardır, ne de bâis-i taaccüb; sükût vardır.

Benim mehâsinim, ulviyetleri cem' etti.

Günâhkâr da benim, mağfiret eden de benim!"

Beşinci Bâb

Ahadiyet Hakkındadır

Ahadiyet, yalnız zât tecellîsinden ibârettir. Bu tecellîde esmânın, sıfâtın ve bunların müessirâtından hiçbir şeyin zuhûru yoktur. Hakkıyet ve halkıyet i'tibârâtının kâffesinden mücerred olarak tecellî eden zât-ı sırfa'nın ismi "ahadiyet"tir.

Sen kendi zâtında müstağrak olur, i'tibârâtını ve evsâfını unutur ve hâtırâtından kat'-ı nazar ederek kendini kendinde tefekkür edersen, kâinâtta tecellî-i ahadiyyet'e senden ziyâde mazhar-ı etem olan bir şey olamaz. Sen, sende ol! Hakkıyet evsâfından müstehak olduğun şeyleri kendine nisbeti unut! Nuût-ı halkıyyeyi de (sıfât) bir tarafa bırak; işte insandaki bu hâlet, kâinâtta ahadiyet'in mazhar-ı etemmidir, bunu anla!

Ahadiyet, zâtın, zulmet-i amâiyyeden, nûr-ı mecâlîye birinci tenezzülüdür. Zât'ın en yüksek tecelliyâtı işte bu tecellîdir. Çünkü bu tecellîde zât, evsâfdan, esmâdan, işârâttan, nisebden, i'tibârâttan münezzeh olup, bunların kâffesinin zâtta vücûdu bu tecellîde butûn hükmüyledir; zuhûr hükmüyle değildir. Lisân-ı umûmîdeki bu ahadiyet, kesret-i mütenevvianın aynıdır.

Bunun misâli: Uzaktan bir duvara bakan kimse, çamurdan, kerpiçten, tuğladan, ağaçtan inşâ edilmiş bir duvar görür. Bu rü'yette levâzım-ı inşâiyyeyi ale'l-infirâd rü'yet olmayıp, yalnız duvarı hey'et-i umûmiyyesiyle rü'yet vardır. O duvarın ahadiyeti, o duvarın levâzım-ı inşâiyyesinin mecmû'undan ibârettir. Yoksa duvar o levâzım-ı

inşâiyyenin ismi değildir. Belki hey'et-i mahsûsa-i cidâriyyenin ismidir. Kezâlik sen, müşâhede-i gaybiyyende ve enniyetindeki istiğrâkında ancak hüviyetini müşâhede edersin. Senin bu müşâhedende, sana mensûb olan hakâyıktan hiç bir şey meşhûd değildir. Halbuki sen sende muntavî hakayıkın mecmû'undan ibâretsin. Zâtındaki istiğrâkın, hüviyetin i'tibâriyle, tecellî-i zâtının ismi olarak senin ahadiyetindir. Bu istiğrâkında sana mensûb hakâyıkın mecmû'u, mutasavver değildir.

Hülâsa: Her ne kadar sen, sana mensûb olan hakâyıkdan ibâret isen de, senin tecelli-i zâtında mazhar-ı ahadiyet, ibârâtdan kat'-ı nazar zâtındır. Bu ahadiyet, cenâb-ı ilâhîde zât-ı sırfa'dan ibâret olup, o sırâfette esmâ', sıfât, âsâr ve müessirâttan tecerrüd zarûrîdir. Şu halde cenâb-ı ilâhîdeki ahadiyet, mecâlînin a'lâsıdır; çünkü bu tecellîden sonraki her tecellîde bir nevi' ihtisâs vardır; hattâ ulûhiyette bile. Çünkü ulûhiyet umûm ve şumûl ile mütehassıstır.

Netîce: Ahadiyet, zuhûr-ı zâtînin evvelidir. Mahlûk için ahadiyetle ittisâf mümteni'dir; çünkü ahadiyet, hakkıyet ve halkıyetten mücerred olan "zât-ı sırfa"dır. Onun, ya'nî abdin üzerine mahlûkıyetle hükm olunmuştur. Binâenaleyh onun için, ahadiyetle ittisâfa imkân yoktur. Kezâlik ittisâf dediğimiz bir nevi' iftiâl ve taammüldür; bu ise ahadiyetin hükmüne mugâyirdir. Binâenaleyh, ahadiyet hükmü ebediyyen mahlûk için olamaz.

Hülâsa: Ahadiyet, Cenâb-ı Hakk'a mahsûs bir tecelli-i zâtî'dir. Nefsini bu tecellîde görürsen, bu şuhûd Allah'ın ve rabb'indendir; halkıyetinle onu iddia etme! Mahlûk için bu tecellîde elbette nasîb yoktur. O tecellî, tecelliyât-ı zâtiyyenin evveli olarak yalnız Allah'ındır. Sen nefsinle, zâttan ve halktan ve Hak'dan murâd sen olduğunu bildinse, halka inkıtâ' eyle ve Hak sübhânehû ve Teâlâ'ya da zâtında esmâ' ve sıfâtından müstehak olduğu şey ile hükm et! Allah için müşâhede ettiğin şeyi, nefsin için müşâhede etmiş olanlardan olursun.

Manzûmenin Tercümesi:

"Zât'ında münezzeh, esmâ ve sıfâtında mukaddes olan Allah, nefsinin ayn'ı ise de, o "ayn" için müstehak olduğu şeye şehâdet eder!

"Onun hüsnüne evsâfıyla nefsimde müstehak oldum" deme!

Hamr-ı hakîkatı kâselerle iç! Mecâlis-i insde hamrı terke kâil olma!

Onun zâtındaki hürmeti muhâfaza ederek, ismini senden kinâye ittihâz etsen;

Meclâ-yı zilleti ismine mir'ât ve izz-i rif'ati O'nun ismine ve evsâfına mazhar kılsan;

Hazînenin üstüne kendinden bir duvar yaparak, câhilin müşâhedesine mânia teşkîl etsen, sana bir zarar mı verir?

Bu bir emânettir, sen bunun emîn-i metîni olup, esrârını keşf-i esrâr edeceklere, ya'nî ağyâre söyleme!"

Altıncı Bâb

Vâhidiyet Hakkındadır

Manzûmenin Tercümesi:

"Vâhidiyet" Zât'ın mazharıdır. Tefrîk-ı sıfâtı câmi' olarak zuhûr eder.

Sıfâtın kâffesi vâhidiyet'de vâhid-i mütekessirdir.

Bizzât vâhid olan şeyin kesretine sen taaccüb et!

Vâhid'de, işâret-i karîbe ile işâret-i baîde yekdîğerinin aynı olduğu gibi;

Hükm-i hakîkatte nidâ ile münâdî ve musaggar ile mükebber şey'-i vâhiddir.

Vâhidiyet, kesretin vahdette münderic olarak teşettüte uğramaksızın hakîkatinden ibârettir.

Vâhidiyette sıfatların her biri yekdîğerinin hükmündedir.

Vâhidiyette nefy, isbâtın aynıdır.

Zâtullâh'ın Furkân'ı, câmiiyetin sûresi olup, evsâfın taaddüdü âyetler gibidir.

Sen, o Furkân'ı oku ve kendinden o kitâbın sırrını da oku!

Kitâb-ı mübîn sensin; Mektûbât sendedir."

Şurası da bilinmelidir ki, vâhidiyette zât, sıfat olarak; sıfat, zât olarak tecellî eder. Bu i'tibârla sıfatlardan her birisi birbirinin aynıdır. "Muntakim" "Allah"ın aynı olduğu gibi, "Allah" da "Muntakim"in aynıdır. Kezâlik vâhidiyet nefs-i ni'mette, ayn-ı nıkmette zuhûr edince, rahmetten ibâret olan ni'met, azâbın aynından ibâret olan nıkme-

tin aynı olduğu gibi, azâbdan ibâret olan nıkmet de, rahmetten ibâret olan ni'metten ibârettir. Bunlardan her biri zâtın sıfâtında ve âsârında zuhûru i'tibâriyledir. Binâenaleyh vâhidiyyet hükmü ile zât için her hangi şey zâhir olursa, orada her şey aynıdır; fakat bu tecellî-i vâhidi i'tibâriyledir. Yoksa, her zî-hakka hakkını i'tâ i'tibâriyle değildir. Bu ikincisi, tecellî-i zâtî-i ilâhîde olur. Yine şurası da bilinmelidir ki, ahadiyet, vâhidiyet, ulûhiyet arasındaki fark ber-vech-i âtîdir:

Ahadiyet'te esmâ ve sıfâttan hiçbir şey zâhir olmaz. Ahadiyet şe'n–i zâtîsinde zât-ı sırfa'dan ibârettir ve ahadiyette, esmâ ve sıfât, müessirâtıyla berâber zâhir olur. Lâkin bu zuhûr zât hükmüyledir; yoksa, zâttan iftirâk hükmüyle değildir. Binâenaleyh, o sıfatlardan herbiri yekdîğerinin aynıdır.

Ulûhiyette, esmâ ve sıfât her birinin istihkâkı hükmüyle zâhir olur. Ulûhiyette Mün'im, Muntakim'in zıddı; Muntakim, Mün'im'in zıddı olarak zâhirdir. Kezâlik bâkî esmâ ve sıfât da böyledir; hattâ ahadiyet bile. Çünkü ahadiyet, ulûhiyet'te ahadiyet'in muktezâsına göre zâhir olduğu gibi, vâhidiyette de ulûhiyet, vâhidiyet'in muktezâsına göre zâhirdir; binâenaleyh ulûhiyet tecellîsi, kâffe-i tecelliyât ahkâmına şâmildir.

•

Ulûhiyet, her zî-hakka hakkını i'tâ tecellîsidir. Ahadiyet, كان الله و لا شيئ معه "Kendisiyle berâber hiçbir şey mevcûd olmadığı halde, Allah mevcûd idi" tecellîsidir.

Vâhidiyet, وَ هُوَ الآنْ عَلى مَا عَلَيْه كان "O şimdi de olduğu tecellî üzerindedir" tecellîsidir. Kur'ân'da كُلُّ شَيْئٍ هالك الا وَجْهَهُ (Kasas, 28/88) [O'nun vechinden başka her şey hâliktir] âyeti bu sırra âittir. Bunun için ahadiyet, vâhidiyetten a'lâdır; çünkü ahadiyet zât-ı mahz'dır. Ulûhiyet de, ahadiyet'ten a'lâdır; çünkü ahadiyet'e hakkını i'tâ eden ulûhiyettir. Çünkü ulûhiyet'in hükmü, her zî-hakka hakkını i'tâdır. Bundan dolayı Allah ismi, esmânın a'lâsı, ecma'ı, eazzi, erfaıdır.

Ulûhiyetin ahadiyet üzerine rüchânı, küllün cüz'ü üzerine rüchânı gibidir. Ahadiyetin, bâkî tecelliyât-ı zâtiyyeye rüchânı, aslın fer'e rüchânı gibidir. Vâhidiyet'in, bâkî tecelliyâta rüchânı, cem'in fark üzerine rüchânı gibidir. Bu ma'nâların senden nerede olduğuna dikkat et ve bunu kendinde teemmül eyle!

Manzûmenin Tercümesi:

"Meyveleri devşir, o meyvelerin ağacı, sen meyvelerini devşiresin diye dikilmiştir.

Şevâhid ile, edille ile, ta'lîl ve isbâtı bırak!

Onlar seni hakîkate ihtidâ edemez.

Şarâbı ağızdan iç! O meyvelerin ağız şarâbı, ağızdadır.

Binâenaleyh şifâhî söylenir.

Şarâb-ı hakîkatin peymânelerini saklayan kimsenin rağmına olarak, o peymâneleri sen döndür.

Onun mehâsinini Suâd (yani, mahbûbe) ızhâr etmiştir.

Sen gizleme!

Mâsivâ ile iğtirârı bırak; mâsivâ, bu hakîtati müdrik değildir.

İçini ye, içini saklayan kabuğu at!

Sırrı ifşâya heves-nâk olan mered-i sakîlden hazer et ve ondan uzaklaş!"

•

Yedinci Bâb

Rahmâniyet Hakkındadır

Rahmâniyet, hakâyık-ı esmâ ve sıfât ile zuhûrdan ibârettir. Rahmâniyet, esmâ-ı zâtiyye gibi zâta muhtass şeylere şâmil olduğu gibi, mahlûkâta vechi olan hakâyık ve sıfâta da şâmildir. Alîm, Kâdir, Semî' ve hakâyık-ı vücûdiyyeye taalluku olarak sıfât-ı mezkûreye benzeyen sıfatlar gibi.

Rahmâniyet, merâtib-i hakkıyyenin kâffesine isimdir. O merâtibde, merâtib-i halkıyyenin iştirâki yoktur; binâenaleyh rahmâniyet, ulûhiyet'ten ehasdır. Çünkü, rahmâniyet Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin müteferrid olduğu sıfâtına mahsûs olarak müteferriddir.

Ulûhiyet ise ahkâm-ı hakkıyye ve halkıyyeyi câmi'dir. Onun için umûm ve şumûl, ulûhiyete; husûs, rahmâniyete âiddir. Rahmâniyet bu i'tibâr ile ulûhiyetten eazdır; çünkü rahmâniyet, Zât'ın merâtib-i aliyyede zuhûrundan ve Zât'ın merâtib-i deniyyeden takaddüsünden ibârettir. Binâenaleyh zât'ın câmiiyet i'tibâriyle merâtib-i aliyyeye muhtas olan mezâhirden mazhar-ı mahsûsu, ancak rahmâniyettir.

Şu halde rahmâniyet mertebesinin ulûhiyete nisbeti, şekerin, şeker kamışına nisbeti gibidir. Şeker, kamışta bulunan a'lâ bir mertebedir; kamış ise hem şekeri, hem de başka eczâ-i kimyeviyyeyi hâvî olduğu için delâleti umûmîdir. Bu i'tibârı düşünerek şeker, şeker kamışına nisbetle efdaldir diye tefekkür edersen, rahmâniyet, ulûhiyetten efdal olur. Yok eğer kamışın hem şekeri, hem de başka eczâ-i kimyeviyyeyi ihâtasını düşünerek, kamış efdaldir dersen, ulûhiyet rahmâniyetten

efdal olur. Rahmâniyet mertebesinde zâhir ve bâhir olan isim Rahmân ismidir; çünkü bu isim hem esmâ-i zâtiyye'yi, hem de evsâf-ı nefsiyyeyi câmi'dir.

Evsâf-ı nefsiyye yedi olup, Hayât, İlim, Kudret, İrâde, Kelâm, Semi', Basar'dan ibârettir.

Esmâ-i zâtiyye, ahadiyet, vâhidiyet, samediyet, azamet, kuddûsiyet ve emsâli gibi zât'a mahsûs olan isimlerdir. Bu esmâ-i zâtiyye ancak Vâcibü'l-vücûd ve Melik-i ma'bûd olan Hakk'ın zât'ına mahsûstur. Bu rahmâniyet mertebesinin Rahmân ismine ihtisâsı, rahmetin merâtib-i hakkıyye ve halkıyyeye şumûlü i'tibâriyledir. Rahmetin merâtib-i hakkıyyede zuhûru, merâtib-i halkıyyede zuhûruna sebeb olmuştur. Binâenaleyh kâffe-i mevcûdâta şâmil olan rahmet, hazret-i rahmâniyye'dendir.

Hakk'ın mevcûdâta taalluk eden rahmetinin birincisi, âlemi, maâni-i esmâiyye ve sıfâtiyye sûretleri kılmasından ibârettir. Hakk'ın rahmetinin ikincisi: âlemi, nefsinden îcâd etmesindedir. وَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعاً مِنْهُ (Câsiye, 45/13) âyeti bunun şâhididir. "Yerde ve gökte ne varsa, bunların hepsini size musahhar kılmıştır. Bu teshîr O'ndandır." Bunun için, nefes-i ilâhînin mevcûdâtta zuhûru sırrının sirâyetiyle, eczâ-i âlemden her ferdde ve her cüz'de kemâl ile zâhir olmuştur. Ve o nefes-i ilâhî, mezâhirin taaddüdüyle taaddüd etmez. Belki o mezâhirin kâffesinde nefsindeki zât-ı kerîmin iktizâsına göre vâhiddir. Hâsılı sıfât-ı kemâliyyenin kâffesi o sırrın sirâyetindendir.

Cemî'-i mevcûdâta sârî olan vücûd ta'bîrinde, zerrât-ı vücûddan her zerrede zuhûruna da işâret-i latîfe vardır. Bu sereyânın sırrı ise, Hakk'ın âlemi nefsinden halk etmesi iledir. Nefs-i ilâhî ise tecezzî kabûl etmez. Binâenaleyh âlemde ne varsa, kemâliyle O'dur. O şeye "halkıyet" ismi âriyet hükmüyledir. Bu meselenin tahkîki bu sûretledir; yoksa ba'zı müelliflerin"Evsâf-ı ilâhiyye ibâd üzerine âriyet hükmüyledir" şeklindeki îzâhâtı zu'm-ı mahzdır. Kendisine zu'mu nisbet ettiğim müellif-i mezkûr:

اعارته طرفا رآها به فكان البصير لها طرفها beyitleriyle müddeâsına işâret etmiştir: Zât-ı Hak, abde evsâf-ı ilâhiyyeden olan nazarı âriyet vermiş ve o sûretle abd görmüştür. Zât'ı basîr olan nazar işte bu âriyet-i nazardır."

Bu îzâha zu'mdur dediğimin sebebi, eşyâda âriyet olan, o eşyâya vücûd-ı halkîyı nisbetten başka bir şey değildir. Eşyâda vücûd-ı hakkî asıldır. Hak, hakâyıkına "halkıyet" ismini âriyet vermiştir. Esrâr-ı ulûhiyyeti ve muktezeyât-ı ulûhiyetten olan tezâdı, bu sûretle ızhâr etmiştir.

Hülâsa: Hak, âlemin heyûlâsıdır. [Heyûlâ, bir cismin fezâda işgal ettiği mahall-i halîdir.] Cenâb-ı Hak Kur'ân'da: وَ ماَ خَلَقْناَ السَّموَاتِ وَالْاَرْضَ وَ ماَ بَيْنَهُماَ الاَّ بِالْحَقِّ (Hicr, 15/85) buyurmuştur. "Gökleri ve yerleri ve arasındaki eşyâyı ancak hak olarak biz halk ettik" demektir. Alemin misâli kar gibidir. Hak Sübhânehû ve Teâlâ, bu karda asıl olan su gibidir; su o karın aslıdır. Mâ-i müncemid üzerine kar ismini ıtlâk âriyettir. O kara mâiyet ismini ıtlâk hakîkattir. Bu tahkîka *"El-Bevâdiru'l-Gaybiyye Fî'n-Nevâdiri'l-Ayniyye"* adlı kasîdemizde lâzım gelen tenbîhâtı yaptık. O bir kasîde-i azîmedir ki zaman, hakâyık urbası üstüne böyle bir zînet işlememiş ve kasîdenin ulviyet-i mefâhiminden dolayı Dehr, onu anlamak semâhatını gösterememiştir. Kasîde-i mezkûrede tenbîh-i mevziî, âtîdeki dört beyittedir:

Tercümesi:

"Halk temsîlde kar gibidir; sen o karın içindeki su gibisin. Hakîkatte kar, sudan başka bir şey değildir.

Kar ile su arasındaki gayriyet, şerâ'yiin muktezeyâtı ahkâmına tâbi'dir;

Fakat eriyince karlık hükmü mürtefi' olur, yerine su hükmü vâki' olur.

Sen, bahâ (güzellik) ve hüsn-i tecelliyât-ı vâhidiyyesinde ezdâdı hem cem' ettin; Hem de o ezdâddan teferruk sûretiyle neşr-i nûr eyledin."

Şurası da bilinmelidir ki, rahmâniyet, mazhar-ı a'zam, meclâ-yı ekmel ve eamdır. Onun için rahmâniyetin arşı, rubûbiyettir; kürsîsi melekiyettir; azameti Refref'dir; kudreti Ceres'dir; kahrı, Salsala-i ceresdir. Rahmâniyette mekânetini ve mevcûdâtın kâffesinde sereyânını ve bu sûretle muktezeyât-ı kemâliyyenin kâffesini muhît olarak zâhir olan isim, "Rahmân" ismidir. Rahmân'ın mevcûdât üzerindeki istîlâyı hükmü, Rahmân'ın arş üzerinde istivâsı demektir. Zîrâ her mevcûdda zâtullâh, istîlâ hükmüyle mevcûddur. O mevcûd O'nun arşı-

dır. Ya'nî zât-ı Hak'dan o mevcûdda zâhir olan vech i'tibâriyle o mevcûd, Hakk'm arşıdır. Bu kitâbda mahall-i mahsûsuna vâsıl olduğumuzda, arş hakkında lâzım gelen izâhât verilecektir.

Rahmân'm istîlâsını izâha gelince: Bunun ma'nâsı, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin kudretiyle, ilim ile ve mevcûdâtın kâffesini ihâta ile, "mekâneti" demektir. Ve bu mekânette Rahmân'm hulûlden ve temâstan münezzeh olarak istivâ hükmüyle vücûdu zâhirdir. Hulûl ve temâs nasıl mümkün olabilir? Çünkü o Rahmân, mevcûdâtm nefsinin ayn'ıdır. Hak Teâlâ'nın mevcûdâtta vücûdu, Rahmân ismi nokta-i nazarmdan, bu sûretledir; çünkü Rahmân, mahlûkda zuhûruyla ve mahlûkatı nefsinden ızhâr ile mahlûka rahmet etmiştir; bu iki emr, aynıyla vâki'dir.

Şurası da bilinmelidir ki; Hayâl, bir şeyi zihinde bir sûretle şekle koyunca, o teşekkül ve tahayyül mahlûk olur. Hâlık ise her mahlûkta mevcûddur. O tahayyül ve teşekkül ise sende mevcûd olduğu ve sende Hakk'm vücûdu i'tibâriyle sen de Hak olduğun için bu tasvîr Hak'da ve Hak o tasvîrde mevcûddur. Bu bâbda kadri pek celîl olan sırra tenbîhâtı yaptım; sırr-ı kader gibi, sırr-ı ilm-i ilâhî gibi. Ve Hakk'm Vâhid olup Hak ve halkın o Vâhid'le bilinmesi gibi, tecelli-i rahmânîden, ahadiyyet'in menşe-i kudret olduğunu ve ilmin aslının tecelli-i rahmânîden vâhidiyet olduğunu bilmek gibi birçok esrâr-ı ilâhîye, bu tenbîh ile vukûf mümkündür.

Bundan başka bu îzâhâtm altında ve bu bâbdaki kelimât-ı mestûrenin zımnında işâret edilmiş ince nüktecikler vardır. Bâbın evvelinden, âhirine doğru düşün, kabuğu at, lübbünü ahz eyle! Hakk'm savâbı tevfîk ettiğini anlarsm.

Fasıl:

Rahîm ile Rahmân, rahmetten müştak iki isimdir. Lâkin Rahmân ma'nâca umûmî, Rahîm ma'nâca husûsî olup, daha tâmmü'd-delâledir. Rahmân'ın umûmî olması, cemî'-i mevcûdâtta rahmetin zuhûrundan nâşîdir. Rahîm'in de husûsî olması, ehl-i saâdete ihtisâsmdan dolayıdır. Rahmân'ın rahmetinde nıkmet de mümtezic olabilir. Lezzet ve râyihası kerîh olan devâyı içmek gibi. Çünkü bunda marîza rahmet ol-

makla berâber, tab'a mülâyim olmayan şey de mevcûddur. Rahîm'in delâlet ettiği rahmete, hiçbir şey karışmaz. O, mahz-ı ni'mettir ve bu ni'met ancak saâdet-i kâmile ashâbında bulunur. Asârıyla ve müessirâtıyla sıfât ve esmâsında rahmetin vücûdu da, Rahîm isminin zımnında münderic rahmettendir.

Rahîm, Rahmân'a nisbetle heykel-i insandaki göz gibidir. Ya'nî Rahîm, daha azîz, daha refî'u'ş-şândır, daha husûsîdir. Rahmân'ın her türlü merhamete şumûl-i mutlakı vardır. Bunun için Rahîm'deki rahmet, kemâliyle ancak âhirette zâhir olur denilmiştir. Çünkü âhiret dünyâdan daha vâsi'dir. Çünkü dünyâdaki her ni'mete keder karışması da zarûrîdir. Böyle kederle mahlût olmak, tecelliyât-ı rahîmiyyeden değil, tecelliyât-ı rahmâniyyedendir. Rahmân ile Rahîm isimleri hakkında "*El-Kehfü ve'r-Rakîmu* fî-Şerhi Bismillâhirrahmânirahîm" adlı kitâbımızda daha vâsi' beyânâtımız vardır; onları bilmek isteyen, o kitâba mürâcaat etsin.

Allah dâimâ hak söyler ve hak yola hidâyet eyler.

•

Sekizinci Bâb

Rububiyet Hakkındadır

Rubûbiyet, mevcûdâtı taleb eden esmâyı muktezî mertebenin ismidir. Rubûbiyetin tahtında Alîm, Semî', Basîr, Kayyûm, Mürîd, Melik ve bunlara benzeyen esmâ dâhildir. Çünkü bu esmâ ve sıfâttan her birisi, taalluk edecek mevcûd taleb eder: Alîm, ma'lûmu; Kâdir, makdûru; Mürîd, murâdı iktizâ eder. Bunlara benzeyen isimler de böyledir.

Rab isminin altında bulunan esmâ, Allah ile halk arasında müşterek olan esmâ ile ihtisâs-ı te'sîri ile halka muhtas olan esmâdır. Hakk'a mahsûs olan ve halka da vechi bulunan esmâ-i müştereke, "Alîm" ismi gibidir. Çünkü Alîm ismi nefsîdir. "Nefsini bilir, halkı bilir" ta'bîri sahîhtir; Semî' de böyledir. "Nefsini işitir, başkasını işitir" denilir. Basîr ismi de böyledir. "Nefsini görür, gayrisini görür" denilebilir.

Allah ile halk arasında bâlâdaki isimler gibi müşterek olan esmâdan maksadımız, o esmânın iki vechi olup, bir vechinin Cenâb-ı İlâhî'ye ihtisâsı, dîğer vechinin mahlûkâta âid olması demektir. Halka muhtas olan esmâ, esmâ-i fiiliyye ile Kâdir ismi gibidir. Esmâ-i fiiliyyeden "Hâlık"da, "mevcûdâtı yarattı" dersin; "nefsini yarattı" diyemezsin. Esmâ-i fiiliyyeden "Râzık'da "mevcûdâta rızık verdi" dersin, "nefsine rızık verdi" diyemezsin. Kezâlik "Kâdir" isminde "nefsi üzerine kâdir oldu" da diyemezsin.

Bu câiz olmayan ta'bîrât, te'vîl sûretiyle câiz olsa bile, esmâ'-i mezkûreden halka muhtastır. Çünkü esmâ'-i fiiliyye Melik isminin

tahtındadır. Memleketi olmayan, Melik olamaz. Melik ismi ile Rab isminin arasındaki fark: Melik bir isimdir ki, esmâ-i fiiliyye o isim mertebesi tahtındadır. O esmâ-i fiiliyyeye, "halka mahsûstur" demekle işâret ettim. Rab ismi ise, bir mertebenin ismidir ki, o mertebe tahtında esmâ'-i müşterekenin bâlâdaki iki nev'iyle halka mahsûs olan esmâ dâhildir.

Rab ismi ile Rahmân ismi arasındaki fark: Rahmân bir mertebenin ismidir ki, kâffe-i evsâf-ı aliyye-i ilâhiyye o mertebeye mahsûstur; Zât-ı ilâhî ister o evsâf ile müteferrid olsun, Azîm ile Ferd gibi; isterse Alîm ve Basîr gibi iştirâk husûliyle olsun; isterse Hâlık, Râzık gibi mahlûkâta muhtas olsun. Rahmân ismi ile Allah ismi arasındaki fark: Allah, bir mertebe-i zâtiyyenin ismidir ki, o mertebe ulviyâtı ve süfliyâtı ile hakâyık-ı mevcûdâtı câmi'dir. Binâenaleyh Rahmân ismi, Allah isminin ihâtası altına girmiştir. Rab ismi ise, Rahmân isminin ihâtası tahtındadır. Melik ismi ise, Rab isminin ihâtası altındadır.

Hülâsa; rubûbiyet, Rahmân'ın arşıdır, ya'nî bir mazhardır ki, Rahmân o mazharda zâhir ve o mazhardan mevcûdâta nâzırdır. Rahmân'ın bu mertebesinde Allah ile ibâdı arasında nisbet sahihtir. Görmüyor musun? Risâlet-meâb Efendimiz'in şu sözünü ki, "Rahm-i nisâyı, hakv-ı Rahmân'dan, ya'nî Rahmân'ın böğründen alınmış buldum" demiştir. Çünkü "hakv" (böğür) heykel-i insânîde mahall-i vasattır. Rubûbiyet de rahmâniyetin vasatıdır; çünkü rahmâniyet Hakk'ın müteferrid olduğu evsâf ile, halkın müşârik olduğu evsâf ve mahlûkâta mahsûs olan evsâfı câmi'dir. Binâenaleyh esmâ-i müştereke vasatta vâki'dir. Ya'nî mahall-i rubûbiyettir. Rahm-i nisânın hakv-ı Rahmân'a taalluku, Rab ile merbûb arasındaki ittisâl münâsebetindendir; çünkü hiçbir Rab yoktur ki, onun merbûbu olmasın; hiçbir merbûb yoktur ki, onun Rabb'i olmasın. Şu halde bu mertebede Allah ile kulları arasında nisbet mevcûddur. Bu taallukun hakve taallukuna bak! Ve bu taallukun sırrını iyiden iyi anla! Yoksa Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, kendinden munfasıl olan şeye ittisâlden, yâhud kendisine muttasıl olan şeyden munfasıl olmaktan münezzehtir.

Bu îzâh-ı dakîkadan sonra, bizim "Hak" tesmiye ettiğimizde, yâhud "mahlûkât" ile kinâye eylediğimizde tenevvuât-ı tecelliyâtından başka söz kalmamıştır.

Manzûmenin Tercümesi:

"İster yaklaşın, ister uzaklaşın; "biz" dediğimiz, sizden başka bir şey değildir.

İster izhâr edin, isterseniz ızmâr edin; vücûdda sizden başka bir şey yoktur.

O, sizin cemâlinizin sûretidir. Bunun ma'nâsı yine sizden ibârettir.

Sizin tekevvününüzle vücûd meydana geldi. O'nun vücûduyla, sizin tekevvününüz hâsıl oldu.

Siz, mâsivâ rubasını keşf ile onun hüsnünü ızhâr ettiniz.

Bu kıymetli hüsnü başkasına nisbet ettiğiniz zaman, ihânet etmiş oldunuz; gafletle "mâsivâ" dediniz.

Yâ hû! "Biz" demekle kalbiniz yumuşadı mı? Hakîkatin sizin isminizle ve sizin de "halk" ismiyle tesmiyeniz âdet olmuştur.

Cemâlin mehâsinini tenvî' ettiğiniz zaman vefâda hıyânet etmemiş olursunuz.

Halka nisbet olunan kemâl lâ-yezâldir, o sizin içindir."

Şurası da bilinmelidir ki, rubûbiyetin iki tecellîsi vardır. Biri tecelli-i ma'nevî, diğeri tecelli-i sûrî.

Tecelli-i ma'nevî, envâ'-ı kemâlâtı muhtevî olan kânûn-ı tenzîhin muktezâsına göre, rubûbiyetin esmâ ve sıfâtta zuhûrundan ibârettir. Tecelli-i sûrî, envâ'-ı noksandan, mahlûkun ihtivâ ettiği şeylerde kânûn-ı teşbîhin muktezâsına göre, rubûbiyetin mahlûkâtta zuhûrudur. Mazharın teşbîhten istihkâkına göre, mahlûkâttan bir halkta rubûbiyet zâhir olunca, yine Cenâb-ı Rab, kendine lâyık olan münezzehiyeti üzerinedir.

Hülâsa: Mesele, teşbîhe mülhak olan sûret ile, tenzîhe mülhak ma'nâ arasındadır. Tecelli-i sûrî zâhir olursa, ma'nevî onun mazharıdır. Tecelli-i ma'nevî zâhir olunca, tecelli-i sûrî onun mazharıdır. Ba'zan da ikisinden birinin hükmü âhara gâlib olarak, ikincisi birincisinin tahtında müstetir olur. Bu takdîrde hicâb üzerine emr-i vâhidle hükm olunur. Bu sırrı anla!.

Allah hakkı söyler ve sebîl-i savâba hidâyet eyler.

Dokuzuncu Bâb

Amâ' Hakkındadır

Manzûmenin Tercümesi:

"Amâ' sırr-ı ezelden, mahall-i evveldir. Bu bir felektir ki, güzellik güneşleri orada ufûle uğramıştır.

Bu zât, Allah'ın zât'ı olup, sırr-ı ezeldeki o varlığından hurûc etmemiş, belki esmâ ve sıfâta tenezzül eylemiştir.

Bu hakîkatin sırrına misâl-i âlî olarak, taşta müstetir olan ateşin istitârını söyliyebiliriz.

Ateş taşta müstetir olup zâhir olsa bile, yine taşta müstetir olan ateş hükmü haleldâr olmaz.

Amâ'ya nazar ederek size bu misâli söylemiş isek de, Allah Teâlâ misâl ile îzâhdan âlîdir.

Bu Amâ', ukûlün hayretini mûcibdir, ukûlün dehşetleri içindeki bu hayrette ukûl için kâbil-i ta'bîr olmayan bir amâ'dır.

O amâ', esnâ-yı taallukta ne zulmet, ne de ziyâ nazar-ı i'tibâra alınmayarak zât-ı bahta râci'dir.

Ve bu tafsîlden ne Ahadiyyet-i mechûle, ne de mechûl olan kesretin vâhidiyyeti mutasavver değildir.

Zâtının letâfetinde gâib olan eltafu'l-letâifliği, sırrındaki istitârı amâ'-ı evveldir."

Şurası da bilinmelidir ki; Amâ', hakîkatü'l-hakâyıkdan ibârettir. Bunda hakkıyet ve halkıyetle ittisâf mutasavver değildir. O, zât-ı

mahz'dır; çünkü hakkıyet ve halkıyetle muttasıf olmadığı gibi "Lâ hakkıyyetün ve lâ halkıyyetün" mertebesine de muzâf değildir. Bu adem-i izâfetten dolayı ne vasıf, ne de isim iktizâ eder. İşte Risâlet-meâb Efendimiz'in العماء ما فوقه هواء و لا تحته هواء "Amâ'nın ne altında, ne üstünde hava vardır" buyurduğu amâ'da ne Hak, ne de halk tasavvuru yoktur, demektir.

Şu halde amâ', ahadiyet'e mukâbildir. Ahadiyet'te esmâ ve sıfât muzmahil olup, kendisinde hiçbir şeyin zuhûru olmadığı gibi, Amâ'da da bunlardan hiçbir şeyin ne tecellisi, ne de zuhûru vardır. Amâ' ile ahadiyet arasındaki fark, ahadiyet, teâlî muktezâsıyla zâtın zâtta hükmüdür ki, zuhûr-ı zâti-yi ahadiyyeden ibârettir. Amâ', ıtlâk muktezâsıyla zâtın hükmüdür. Onun için kendisinden teâlî ve tedânî fehm olunmaz.

Amâ', butûn-ı zâti-yi amâîden ibârettir. Hâsılı Amâ' ahadiyet'e mukâbildir. Şu kadar var ki, ahadiyette sırâfet-i zâtiyye tecellî hükmüyledir, Amâ'da sırâfet-i zâtiyye istitâr hükmüyledir.

Netîce: Allah Teâlâ nefsinden tesettür ederek tecellîden, yâhut nefsi için tecellî ederek istitârdan müteâlîdir. O Allah tecellî, istitâr, butûn, zuhûr, şuûn, nisbet, i'tibârât, izâfât, esmâ ve sıfâttan muktezâ-yı zât ne ise, ona göredir; kendisi için tagayyür ve tahavvül yoktur. Bir şeyi telebbüs edip, dîğerini terk etmek, yâhud bir şey hal' edip, ya'nî o şeyden tecerrüd edip, başkasını ahz etmek, onun için mutasavver değildir. Onun zât-ı celîlinin hükmü, ezelde ne ise, hâzırda ve ebedde dahî öyledir. "Halkullâhı, ya'nî zâtına mahsûs vasfı tebdîl yoktur" ma'nâsına olan لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ (Rûm; 30/30) âyeti bu bâbda delîldir.

Sûretlerde ve sûretlerin gayri niseb, izâfât, i'tibârât ve bunların emsâli şeylerdeki tagayyürât, tebeddülât Allah'ın bizim üzerimize tecellîsi, onun bizim ile zuhûru nokta-i nazarındandır. Halbuki o Allah, bizim üzerimize tecellî veyâhut bizim ile zuhûrdan evvel, nefsinde ne kemâl üzere ise, ondan sonra da zâtına mahsûs olan o tecellîdedir. Onun için ancak bir tecellî vardır. O bir tecellînin ismi, ancak ism-i Vâhid'dir. O ism-i Vâhidin ancak bir vasfı vardır. Bunların kâffesi için gayr-i müteaddid olan Hakk-ı vâhid vardır. O ezelde nefsi için nasıl tecellî etmiş ise, ebeddeki tecellîsi de onun aynıdır.

Gazelin Tercümesi:

"Zeyneb, ahidlerinden her bir ahd üzerinde sâbittir.

Hâdisât-ı zamâniyye onu tağyîr etmedi ki, benden sakınsın, benden çekinsin, benden ihticâb etsin.

Zeyneb, o ahidlerini muhâfaza ederek "Muhassab" nâm mevkîdeki ahidlerini de zâyi' etmedi.

Eğer ağyâr, Zeyneb'in benden ictinâbını nakl ederlerse, bu ictinâb, Zeyneb'in ictinâbı değil;

Ağyârın o ictinâbın husûlünü arzu ettikleri için söyledikleri ictinâbdır.

Ağyâr, beni Zeyneb'den men' ile beni Zeyneb'den hicrâna uğratmakla gürültü çıkarırlarsa, ehemmiyetten ârîdir.

Zeyneb'in sağnaklı yağmur gibi olan lutufları arasında, cefâ berkının yağmursuz kalacağı şübhesizdir.

Ey Zeyneb'in meclis-i ünsünde olan nedîmler! Zeyneb'in dudağına değen peymâneleri, ellerinizle tutarak için!

Zeyneb'in meclis-i ünsüne nedîm olamamaktan mütevellid nedâmetin, hasretin kanıyla o peymâneler boyanmıştır.

Zeyneb'den muânaka ve teslîmiyet beklemeyin! Yarasa kuşlarının güneşe yaklaşmağa ihtimâli yoktur.

Zeyneb cemâlini açmazsa, âtıfetindendir; büsbütün hicâba da girmezse o da âşıkına merhametindendir.

Hakîkatte Zeyneb'in cemâlinin küfvü yine kendi cemâlidir. Ankâ-yı mağribe nazîre aramaktan sizi tahzîr ederim."

Hakk'a mahsûs olan bu tecelli-i vâhid-i mezkûr ile Hak, başkasına tecellî etmez. Halk için elbette ve elbette o tecellîden nasîb yoktur. Çünkü o tecelli-i zâtî, ne i'tibârı, ne de inkısâmı, ne izâfeti, ne evsâfı, ne de bunlardan bir şeyi kabûl eder. Tecellîsinde halk için nisbet olursa i'tibâra, nisbete, vasfa, yâhut bunlara benzeyen bir şeye ihtiyâc zarûrîdir. Bunların hepsi de, ezelden ebede kadar zâtına ihtisâsı olan o tecelli-i zâtî ahkâmına mugâyirdir. Bu tecellîden başka olan tecelliyât-ı ilâhiyye, ister zâtiyye olsun, isterse fiiliyye olsun, isterse sıfâtiyye olsun, isterse ismiyye olsun; bunlarm da hakîkaten Hakk'a nisbeti var-

sa da, o da Hakk'ın zuhûru ve kulları üzerine tecellîsinin muktezâsı cihetindendir.

Hülâsa-i kelâm: "Mebhûsun anh" olan bu tecelli-i zâtî ki envâ'-ı tecelliyâtı câmi'dir-Hakk'ın bu tecellîde olması, tecelli-i âharla tecellîsine mâni' değildir. Lâkin bu takdîrde tecelli-i zâtiyyeden maadâ olan tecelliyât, tecelli-i zâtînin tahtındadır; tıpkı, nücûmun güneş altında hem mevcûd, hem ma'dûm olması gibi. Envâr-ı nücûmiyye hadd-i zâtında nûr-ı şemsden ise de, zuhûr-ı şemsî ile mevcûd, ma'dûm olur. Bâkî tecelliyât-ı ilâhiyye de, tecelli-i zâtî âsumânından bir reşha veyâhut onun deryâsından bir katredir.

Nefsi için ihtiyâr ettiği bu tecelli-i zâtînin saltanatı zâhir olunca, bâkî tecelliyâtının vücûduyla berâber ma'dûm addolunmasına sebeb, tecelli-i zâtînin, ilm-i ilâhî-i zâtîden inbiâs etmesi nokta-i nazarındandır. Zâtına müstehak ve lâyık olan bâkî tecelliyâttaki istihkâk, ilm-i gayrîn taalluku i'tibâriyledir. Binâenaleyh derece-i sâniyededir, bu sırrı anla!

Cevâd-ı lisân, meydân-ı beyânda sür'atle koşarak ebediyen zâhir olmaması lâzım gelen hükmü izhâr etti. Onun için bu burhandaki inânını (dizginini) tutmağa mecbûr olarak, esâs bahsinde tercümânı olduğu meselenin şerhine yine lisânı sevk ediyor. Onun için tafsîlât-ı sâbıkayı bildirdikten sonra deriz ki:

Amâ', butûn ve istitârda ıtlâk i'tibâriyle nefs-i zâttan ibârettir. Ahadiyet, zuhûrda teâli i'tibâriyle zâtın nefsinden ibârettir. Bunda i'tibârâtın sukûtu da vâcibdir. Benim zuhûr veyâhut istitâr i'tibâriyle dediğim, ma'nâyı fehm-i sâmia îsâl içindir. Yoksa "butûn-ı i'tibârî, hükm-i amâdan; zuhûr-ı i'tibârî, hükm-i ahadiyettendir" demek değildir, bunu anla!

Şurasını da dikkatle bilmek lâzımdır, Allah'dan temsîl-i âlî ile söylüyorum: Bütün varlığınla mevcûdiyetinden kat'-ı nazar edince, sen kendi nefsinde kendinde amâdasın! Bu tasavvur-ı fikrî de varlığı ve levâzım-ı vücûdiyyeni bilsen de, mevcûdiyetten alâka-i fikriyyeni kesince, senin amâda bir zât olduğun tahakkuk eder. Dikkat etmiyor musun? Hak Sübhânehû ve Teâlâ senin aynın ve hüviyetindir. Sen bu hakîkatle ittisâfından ve buna istihkâkından gaflet ediyorsun. Halbuki Hakk'ın bu ayniyeti cihetinden sen, kendinden mahcûb değilsin ve bu

i'tibâr-ı dakîk ile kendinden amâdasın. Çünkü Hakk'ın hükmü, nefsinden muhtecib olmamaktır. Bu takdirde senin nefsin için zuhûrunda Hak hükmüyle, senin o dakîkada amâda olduğun tahakkuk eder.

Zâten amâ' ise, "Hak hükmüyle hakîkatinden istitâr" demektir. Şu halde hem nefsin için zâhir, hem kendinden bâtın oldun. Bu nevi' emsâli biz nâs için îrâd etsek de, bunu âlim olanlardan başkası taakkul edemez. Bunun içindir ki, Hz. Rasûl-i Ekrem, halkı halk etmezden evvel Hakk'ın nerede olduğu suâl olunduğu zaman, "Amâ'dadır" cevâbını vermiştir. Çünkü tecellî, mâhiyeti, ya'nî nefs-i kelimenin ismindeki delâlet muktezâsıyla kendinden evvel istitârın sebkini iktizâ eder. İşte buradaki kabliyyet, kabliyyet-i hükmiyyedir, kabliyyet-i tevkıtiyye değildir. Zîrâ Hak ile halkı arasında tevkıtiyet, infisâl, infikâk, ittisâl, telâzüm bulunmaktan Hak müteâlidir. Çünkü tevkıtiyet, infisâl, infikâk, ittisâl, telâzüm, Hakk'ın mahlûkâtındandır. Kendisi ile mahlûkâtı arasına başka mahlûk giremez. Girmek lâzım gelse teselsül, devir lâzım gelir. Bunlar da muhâldir.

Netîce: Hakk'ın kabliyeti, ba'diyeti, evveliyeti, âhiriyeti, hükmîdir, i'tibârîdir, izâfîdir; zamânî, mekânî değildir. O Hak, halkı halktan evvel nasıl Amâ'da ise, halkı halktan sonra da ayniyle o Amâ'dadır.

Bundan şu netîce çıkarılır ki; Amâ', i'tibârâtın ademiyle berâber, zâta sebk eden hüküm demektir; halkı halk ise, zuhûru iktizâ eder. O zuhûr, i'tibârâtın vücûduyla berâber zâta lâhik olan hüküm demektir. Böyle olunca bu sebkıyet, o kabliyetin aynıdır. Bu luhûk ise, aynıyla ba'diyettir. Hakîkatte ise ne kabl ve ba'd vardır; çünkü "kabl"de O, "ba'd" da O, "evvel" de O, "âhir" de O'dur.

Bundan daha acîb olarak söylüyorum: İ'tibâr, nisbet, cihet olmaksızın Hakk'ın zuhûru butûnunun aynıdır. Bu ayniyetin ma'nâsı, "bunun hakikatidir" demekle ta'bîr olunur. Şu halde evveliyeti, âhiriyetinin aynı; kabliyeti, ba'diyetinin aynıdır.

Bu bâbda akıllar hayrettedir. Azametine vusûl munkatı'dır. Bunu ne mefhûm, ne de ma'kûl tasavvur ve tasvîr edebilir.

Onuncu Bâb

Tenzîh Hakkındadır

Tenzîh, asâlet ve teâlî tarîkıyla nefsinden nefsi için istihkâkı vechiyle, evsâfıyla, esmâsıyla, zâtıyla kadîmin infirâdından ibârettir. Muhdesin mümâselesi, müşâbehesi i'tibârı arada yoktur. Hak Sübhânehû ve Teâlâ bundan münferiddir. Bu takdîre göre bizim elimizdeki tenzîh, tenzîh-i muhdestir. Tenzîh-i kadîm ona lâhik olmuştur. Çünkü tenzîh-i muhdes, karşısında kendi cinsinden bir şeye nisbet olan şeyde olur. Tenzîh-i kadîmin karşısında kendi cinsinden nisbet yoktur. Çünkü Hak zıddı kabûl etmez. Bunun için tenzîhin keyfiyeti bilinmez. Bizim "Hakk'ı tenzîh, tenzîhten tenzîh ile olur" dediğimiz bu sebebe mebnîdir. Hakk'm nefsi için olan tenzîhini, başkası bilemez; orada ma'lûm olan bir şey varsa "tenzîh-i muhdes"dir. Çünkü tenzîh-i muhdes i'tibârı, kendisine nisbet mümkün olan bir hükümden bir şeyin tecerrüdü demektir. Tenzîh işte bu şeyde olur. Hak için teşbîh-i zâtî yok ki, onda tenzîhe müstehak olsun; çünkü zâtı, Kibriyâ'sının muktezâsına göre nefsinde münezzehtir. Bu takdîre göre hangi i'tibâr ile olursa olsun, hangi meclâda zuhûr ederse etsin, رايت ربى فى صورة شاب امرد "Ben Rabb'imi tüyleri henüz terlemiş genç olarak gördüm" gibi teşbîhi olsun; yâhut نور اني اراه "O nûrdur, ben onu nasıl görürüm" gibi tenzîhi olsun; tenzîh-i zâtî-yi Hak için hüküm lâzımdır; sıfatın mevsûfa lüzûmu gibi. Hak bu meclâda zâtmdan zâtı için tenzîh-i kadîm ile müstehak olduğu kemâl üzeredir. Bu tenzîhi, Hak'dan başkasına nisbet câiz değildir ve onu başkası bilmez. Binâenaleyh Hak, esmâsında, sıfâtında, zât'ında, mazharında, tecelliyâtın-

da hudûsa nisbet olunan her şeyden kıdemi hükmüyle müteferriddir. Buradaki hudûs vechen mine'l-vücûh olsa da, yine hüküm ayniyle böyledir.

Bu îzâha göre tenzîhi, tenzîh-i halkî gibi; teşbîhi, teşbîh-i halkî gibi değildir. Böyle tenzîh ve teşbîhten Hak müteâlî ve müteferriddir.

"Tenzîh Hakk'a değil, tathîr-i mahalle râci'dir" diyenler varsa da, bunların murâdı, karşısında teşbîh olan tenzîh-i halkî demektir. Çünkü abd, evsâf-ı Hak'dan olan sıfatlarla muttasıf olunca, mahalli tâhir ve bu tenzîh-i ilâhîyi yapmasıyla nekâis-ı muhdesâttan hâlis ve sâfî olur. Binâenaleyh o nevi' tenzîh abde râci'dir. Hak ise başkasının iştirâk edemiyeceği tenzîh üzerinde bâkîdir. O tenzîhde halk için mecâl yoktur. Demek istiyorum ki, Hakk'a mahsûs tenzîhde mahlûk cihetine râci' bir şey yoktur. Belki o tenzîh, istihkâk-ı nefs-i ilâhî üzerine zât-ı Hak için müteferriddir. Bu işâret ettiğimiz şeyi anla!

Şurası da bilinmelidir ki; ben bu kitâbımda, yâhud müellefâtımdan başka bir te'lîfimde "Bu emir, Hakk'a mahsûstur, mahlûkun onda nasîbi yoktur" yâhud "bu halka mahsûstur, Hakk'a nisbet olunmaz" ta'bîrini isti'mâl edersem, bu ta'bîrden maksadım, "zâttan o isim ile müsemmâ olan veche nâzırdır" demektir. Yoksa zât, zâta râci'dir demek değildir. Bunu iyi teemmül eyle. Çünkü bu keyfiyet zâtın hem Hak, hem halk vecihlerini câmi' olması üzerine mebnîdir. Hak için müstehak olduğu şeyin; halk için de müstehak olduğu şeyin nisbeti lâzımdır. Bu nisbetten imtizâc olmaksızın zâtın muktezâsına göre mertebesindeki her vecih, hâli üzerine bâkîdir. İki vecihten birisi, öbür vecihte zâhir olursa, iki hükümden her biri de, öbüründe mevcûttur, demektir. Bunun îzâhı teşbîh bâbında gelecektir.

Araz ve cevher olmayan zât, kemâlinde müteâlî ve mukaddestir.

Manzûmenin Tercümesi:

"Ey kendisiyle iki araz kâim olan cevher; (Bi-nefsihî mevcûd ma'nâsına) Ey hükmünde ikilik olan "Bir!"

Senin ulviyete dâir olan güzelliklerin, ezdâdın muhtelif olmakla berâber, senin için vâhid olmuştur.

Sen, hüsn-i vâhid olan ferd-i yektâsın. Kemâl, senin için noksansız tamam olmuştur.

Sen, bâtın da olsan, zâhir de olsan, ulviyet-i sübhâniyyen istihkâkında dâimsin.

Hudûsundan ârî olan ceberût-i azametinde münezzehsin, mukaddessin, müteâlîsin.

Mahlûk, olsa olsa ancak mislini idrâk eder; Hak ise ekvândan münezzehtir."

Onbirinci Bâb

Teşbîh Hakkındadır

Teşbîh-i ilâhî, cemâl-i ilâhî sûretinden ibârettir. Çünkü cemâl-i ilâhînin ma'nâları vardır. O ma'nâlar esmâ' ve evsâf-ı ilâhiyyedir. Cemâl-i ilâhînin sûretleri de vardır. O sûretler mahsûs, yâhut ma'kûl şeklinde olarak maâni-i mezkûrenin tecelliyâtıdır: "Mahsûs" رأيت ربي في صورة شاب امرد ya'nî "Rabb'imi sakalsız genç sûretinde gördüm."; ma'kûl انا عند ظن عبدى فليظن بى ما شاء hadîsinde olduğu gibi. "Ben abdimin bana zannı vecihleyim, nasıl isterse beni öyle zannetsin."

İşte teşbîh ile murâd, bu mahsûs ve ma'kûl olan sûrettir. Şübhe yoktur ki, Hak Teâlâ sûret-i cemâl ile zuhûrunda yine tenzîhten müstehak olduğu şey üzerinedir. Cenâb-ı ilâhîye tenzîhten hakkını verdiğin gibi, o cenâb-ı âlîye teşbîh-i ilâhîden de hakkını vermelisin.

Şurası da bilinmelidir ki, Allah hakkındaki teşbîh, tenzîhe muhâliftir; çünkü bu teşbîh, Hakk-ı ilâhîde emr-i aynîdir. Fakat bunu ehlullâhdan ancak kâmil olanlar müşâhede edebilir. Kâmil olanlardan mâadâ ârif-i billâh olanlar, bizim bu sözümüzü yalnız imânî ve taklîdî olarak idrâk edebilirler. Hüsnünün ve cemâlinin sûretlerinin muktezâsı ne ise, imânları yalnız ona taalluk eder. Zîrâ suver-i mevcûdâttan her sûret, onun sûret-i hüsnüdür. O sûreti vech-i teşbîhi üzerine müşâhede eder de, tenzîhden bir şey müşâhede etmezsen, Hakk'ın sana hüsnünü ve cemâlini vech-i vâhidden gösterdiği anlaşılır. Yok eğer sûret-i teşbîhiyyeyi sana müşâhede ettirir ve bu teşbîhe tenzîh-i ilâhî-

nin de taalluku olursa, Hakk'ın sana cemâlini ve celâlini hem teşbîh, hem tenzîhde göstermiş olduğu anlaşılır.

فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ (Bakara, 2/115) "Ne tarafa yüz çevirirseniz, Hakk'ın hüsn-i tecellîsi oradadır". İstersen tenzîh et, istersen teşbîh et! Fakat sen her halde O'nun tecelliyâtında müstağraksın; senin için o tecelliyâttan infikâke imkân yoktur. Çünkü sen ve senin hüviyetin ve ahvâlin ve a'mâlin ve maânînin kâffesi Hakk'ın sûret-i cemâlidir. Bu takdirde teşbîh-i halkîde bâkî kalırsan, sûret-i hüsnü müşâhede edersin. Yok senin teşbîhinde tenzîh fütûhâtı da olursa, o zaman sen hüsnünün ve cemâlinin sûreti ve ma'nâsısın. Eğer teşbîh ve tenzîhden daha ilerisine mazhar olursan, o vakit teşbîh ve tenzîhin fevkındesin; bu ise sırr-ı zâttır.

Mısrâ'ın tercümesi:

"Muhabbette nefsin için kimi seçersen, onu ihtiyâr et!"

Şurası da bilinmelidir ki; Hak için teşbîh iki türlüdür. Biri teşbîh-i zâtî, biri teşbîh-i vasfîdir.

Teşbîh-i zâtî: Mahsûs olan mevcûdât sûretlerinde, yâhut hayâlde mahsûsâta benzeyen şeylerde Hakk'ın tecellî ettiği sûrettir.

Teşbîh-i vasfî: Mahsûsa benzeyen şeylerden münezzeh olan maânî-i esmâiyye sûretlerinde tecellîsidir. Suver-i mezkûre, zihinde taakkul olunup da, histe keyfiyeti olmayan sûretlerdir. Eğer keyfiyet olursa, teşbîh-i zâtîye mültehak olur; çünkü tekeyyüf, kemâl-i teşbîhtendir. Kemâl ise zâta lâyıktır. Teşbîh-i vasfîde ise hiçbir nevi' ile ve hiçbir misâl zikrini hâvî olan cins ile tekeyyüf mümkün olmaz. Görmüyor musun? Hak Sübhânehû ve Teâlâ, Kur'ân'daki Nûr âyetinde, Nûr-ı zâtîsini "mişkât, mısbâh, zücâce" ile nakil ve temsîl etti. O teşbîh-i zâtînin sûreti insandan ibârettir; çünkü mişkât, (lambanın konulduğu yer) ile murâd, insanın sadrı; zücâce ile murâd, insanın kalbi; mısbâh ile murâd, insanın sırrıdır. O âyetteki "şecere-i mübâreke"den murâd, gayba îmândır. O gayb, Hakk'ın halkta, Hak olarak zuhûrudur. Çünkü Hakk'ın ma'nâsı meşhûd olan halk sûretinde gayb olması demektir. İşte "gayba îmân" bu imândır.

Nûr âyetindeki "zeytûne"den murâd, hakîkat-ı mutlakadır. Çünkü hakîkat-ı mutlaka ne min külli'l-vücûh Hak, ne de min külli'l-vücûh halktır. Şecere-i îmâniyye de, "şarkıyye" değildir; ya'ni, teşbîhi nefy edecek sûrette tenzîh-i mutlakı şâmil değildir. "Garbiyye" de değildir; tenzîhi nefy ederek, teşbîh-i mutlakı da muhtevî değildir; belki teşbîh kabuğu ile tenzîh lübbü arasında ta'sîr olunan bir hakîkattir. Bu ta'sîr vukû' bulunca yakînden ibâret olan zeytin, ateş messetmese de alevlenmesi, nûr saçması muhakkaku'l-vukû'dur. O zeytinin kendi nûruyla, kendi zulmeti ref' olunur. O zeyt-i yakîn, nûr üstünde nûrdur. Ya'ni nûr-ı iyânî ile ile muâyene sûretindeki nûr-ı teşbîh ve nûr-ı îmâniyyeden ibâret olan nûr-ı tenzîh ile birbirinin fevkmde iki nûrun muhassalası olan nûr-ı vâhid-i hakîkattir. Bu sûretle Allah Teâlâ, istediği kimseyi nûruna hidâyet eder ve bu bâbda nâs için emsâl zikr eder. Allah her şeyi alîmdir.

Bu zikr olunan teşbîh, teşbîh-i zâtîdir. Darb-ı mesel nev'iyle zâhir olsa da, o mesel hüsnün sûretlerinin biridir; tıpkı ilmin âlem-i misâlde "leben" sûretinde zuhûru gibi. Çünkü o hey'et-i lebeniyye, ilmin ona mahmûl olmasından dolayı, ilmin ma'nâsının sûretlerinden biridir.

Her mesel ki, onda "mümesselun bih" zâhir olmuştur, o mesel, o "mümesselun bih"in sûretlerinin birisidir. Çünkü o, mümessel ile zâhir oluyor ve ona haml olunuyor. Bu dakîkayı iyi anla!

Hülâsa: Mişkât, mısbâh, zücâce, şecere, ne şarkî ne de garbî olan zeytin, izâa ve nâr, "nûrun alâ nûr" olan nûr ve bunların kâffesi, ma'nâların zevâhiri i'tibâriyle Zâtullâhın cemâli için suver-i zâtiyyedir. Allah her şeyi alîmdir; ya'ni cemâlinin ma'nâsını alîmdir. Çünkü ilim, âlimdeki ma'nâdan ibârettir. Bunu anla!

Allah hakkı söyler ve her şeyi bilir.

Onikinci Bâb

Tecellî-i Ef'al Hakkındadır

Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin ef'âlinde tecellîsi o meşhedden ibârettir ki, abd, o meşhedde eşyada kudretin cereyânını görür ve Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerini her şeyin muharriki ve müsekkini olmak üzere bilir ve bu sûretle şehâdet eder. Bu şuhûdda, abdden fiili nefy ile Hakk'a isbât zarûrîdir. Abd bu meşhedde kuvvetten, kudretten, irâdeden meslûbdur. Nâs bu meşhedde müteaddid etvâra tâbi'dir. Ba'zılarma evvelâ Hak irâdesini, sonra ef'âlini gösterir. Abd için meslûbü'l-fiil ve'l-irâde olmak bu meşheddedir. Bu mertebe, tecelliyât-ı ef'âliyyenin a'lâ mertebesidir.

Ba'zılarına da Hak, evvelen irâdesini göstermeyip, mahlûkâtta tasarrufâtını ve o tasarrufâtın kudret-i saltanatı altmda cereyânını gösterir. Ba'zıları da ef'âli, esnâ-yı sudûrunda mahlûktan görerek, akabinde Hakk'a rücû' eder. Ba'zılarmda da bu şuhûd, ef'âl-i mahlûktan sâdır olduktan sonra vâki' olur. Bu şuhûda nâil olan kimse, bu hâli başkasmda görürse, ehl-i hakîkat indinde o hâli müsellemdir. Ammâ nefsinde görürse, zâhir-i sünnete muvâfık olmadıkça onu teslîm etmeyiz.

Tecelli-i fi'li-i ilâhîde bir kimseye Cenâb-ı Hak evvelen irâdesini gösterip, sonra o kimse Hakk'ın o fiilde tasarrufunu, fiilinin sudûrundan evvel, fiilin sudûru zamânmda, fiilin sudûrundan sonra görürse, onun bu müşâhedesini teslîm ederiz. Yalnız yine o kimseyi zâhir-i şerîatla mutâlebe ederiz. Fakat bu kimse sâdık ise, Allah ile kendisi ara-

sında halâsa nâil olmuştur. Emir ve nehy-i ilâhîye muhâlif olan yerlerde zâhirin ahkâmını tatbîk lüzûmuna binâen bir kimseden hadd-i şer'îyi îcâb eden bir fiil sudûrunda, had ikâmesi lâzım olduğunu ve binâenaleyh, kudretle ihticâca kimse için salâhiyet olmadığını teslîm etmek mes'elesi, âşikâr bir mes'eledir.

Mes'ele böyle olduğu halde, fiilin sudûrundan evvel, sudûru esnâsında, sudûrundan sonra tasarruf-ı Hakk'ı gören kimsenin müşâhedesini teslîm edip de, cereyân-ı kudreti, fiilin sudûrundan sonra gören kimse hakkında teslîm etmemek husûsundaki fikrimizin îzâhına gelince: Birinci şıkta hükm-i ilâhînin lüzûmuna kâil olmak ve hükm-i ilâhî mûcibince o tecellîye mazhariyette müşâhedenin îcâbına göre hareket ettiğini tasdîk etmek lâzım geldiğinden, Allah'ın hakkını edâ noktasından o kimsedeki tecellînin muktezâsına göre cereyân hâdistir. Ya'ni müşâhedesini teslîme kâil olmak muktezîdir. Yalnız onun hareketinde Allah'ın Kur'ân'da emr ettiği hakkı edâ mes'elesi bâkî kalmış olur. Ve hadd-i şer'îyi îcâb eden yerde, Kitâb-ı Kerîmin îcâbı vechile had icrâsına kâil olmak lâzımdır. Bizim şıkk-ı evveldeki mes'elede müşâhedesini teslîm edişimiz, o kimsenin nefsiyle Allah arasındaki şuhûdu takrîr içindir.

Sudûr-ı fiilinden sonra cereyân-ı kudreti müşâhede eden kimse hakkında, kendine âit olursa, teslîm etmemek, gayrisine âit olursa teslîm etmek ve kendisine âit olduğu zaman, Kitâb ve Sünnet'e muvâfık olmadıkça teslîm etmemek keyfiyeti, bu müşâhedeyi o kimsenin Hak'dan bilmeyip, nefsine ircâ' etmesi korkusuna mebnîdir. Çünkü zındık da ma'siyeti işledikten sonra sudûr-ı fiil hakkında "Allah'ın irâdesiyle, kudretiyle, fiiliyle bu ma'sıyet vukû' buldu, bunda benim dahlim yoktur," der. İşte şıkk-ı sânîdekinin müşâhedesini Kitâb ve Sünnet'e muvâfık olmadıkça teslîm etmemek, o kimse hâlinin zındıkın hâline benzememesi içindir. Bu da, bir makâmdır.

Tecelli-i ef'âle mazhar olanlardan ba'zıları da fiilinde, fiil-i ilâhîyi müşâhede ederek, kendi fiilini fiil-i ilâhîye tâbi' kılar. Tâatta olunca nefsine mutî', ma'sıyette olunca, nefsine âsîdir, der. Bu tecellînin mazharı da "havil"den, "kudret"den, "irâde"den meslûbdur.

Tecelli-i ef'âle mazhar olanlardan ba'zıları da, fiilinde kendi fiilini görmeyip, ancak fiil-i ilâhîyi müşâhede eder. O kimsenin nefsine fiil

nisbeti yoktur. Bu kısımdan olanlar "tâatta mutî'im, ma'sıyette âsîyim," demez. Bu müşâhedeye mazhar olanların muktezeyât-ı ahvâliyesindendir ki, onlardan birisi seninle yer, "yemedim" diye yemîn eder. Seninle berâber içer, "içmedim" diye yemîn eder. Sonra da "yemîn etmedim" diye yemîn eder. Bu nevi'den olanlar, indallah çok sâdık olan (sadûk) ebrârdandır. Bu bir nüktedir ki, bu müşâhedeyi zevk edip de vukû'-ı aynî ile bu müşâhede nefsinde vâki' olmayan kimse, bu nükteyi anlayamaz.

Tecelli-i ef'âle mazhar olanlardan ba'zıları da fi'lullâhı başkalarında görür, nefsinde görmez; ya'ni kendine mahsûs olan hâlâtta görmez. Tecelli-i ef'âle mazhar olanlardan ba'ziları da fiil-i ilâhîyi ancak nefsinde görür, başkalarında görmez. Bu müşâhede, bundan evvelki müşâhedelerden daha yüksektir. Tecelli-i ef'âle mazhar olanlardan ba'zıları da tâaatta fiil-i ilâhîyi müşâhede edip, maâsîde cereyan-ı kudreti müşâhede etmez. O kimse tâatındaki tecelli-i ef'âl nokta-i nazarından Allah ile berâberdir. Hak Teâlâ maâsîdeki fiilini o kimseye rahmet için perde altına almıştır. Bu tecellî o kimsenin ma'siyete düşmemesine sebeb olur; fakat bu hâlet o kimsenin za'fına delîldir. Çünkü müşâhedesi kavî olsa, fiil-i ilâhîyi tâatta gördüğü gibi, ma'siyette de müşâhede ederek, zâhir-i şer'i muhâfazaya çalışırdı.

Tecellî-i ef'âle mazhar olanlardan ba'zıları da fiil-i ilâhîyi yalnız maâsîde görür. Bu Hak'dan bir nevi' ibtilâdır, tâatta göremez. Bu vasıf ile muttasıf olan kimse, iki âdemin birisidir; ya o âdemin, mutî' olmasını Cenâb-ı Hak sevdiği ve tâatı başka hâle takdîm etmesini irâde ettiği için, tâatte ondan muhtecib olmuştur. Bu maâsîde fiilini onun için ızhâr etmiştir. Bundaki hikmet: Cenâb-ı Hakk'ın tâatte o kimseden muhtecib olup, ma'sıyette zâhir olması, müşâhede-i Hak'da kemâl-i ilâhîye mazhariyetini te'mîn içindir. Bunun alâmeti o kimsenin ma'siyet üzerinde devâm etmeyip, tâata avdet etmesidir. Yâhut bu ma'siyet tecellîsine mazhar olan kimse bir âdemdir ki, ma'sıyete kudrette kendisinde mekânet hâsıl olmuş ve bu sûretle istidrâca ma'rûz olmuştur. Hak ondan muhtecibdir. O kimse ma'sıyette bâkî kalır ve ma'sıyete devâm eder. Böyle bir hâletten Cenâb-ı Hakk'a sığınırız ve O'ndan istiâze ederiz.

Tecelli-i ef'âle mazhar olanlardan ba'zıları da, bu tecellîye vakit vakit mazhar olur. Onun hâli, şu tercüme ettiğimiz beyt-i arabînin hâlidir:

"Sevdiğim Necid'e giderse, ben oraya giderim;

Eğer "Gavr" denilen yere sefer ederse, ben de o mevkiye rihlet ederim."

Tecelli-i ef'âle mazhar olanlardan ba'zıları da, fiil-i ilâhîyi müşâhedede ma'siyet üzerine cereyân ettiği için muzdaribdir: Ağlar, tazarru' eder, mahzûn olur, istiğfâr eder; üstündeki cereyân-ı kudretin ma'siyet sudûruna sebeb olmasından kendisinin muhâfazasını ister. Bu hâlet, o kimsenin sıdkına ve müşâhedesinin sâfiyetine ve uğradığı şehvet-i nefsiyyeden berâetine delîldir.

Tecelli-i ef'âle mazhar olanlardan ba'zıları da, ma'siyet tecellîsinde ne tazarru' eder, ne de mahzûn olur, ne de muhâfaza edilmesini ister; belki üstündeki cereyân-ı kudretin altında sâkindir. Ne tarafa tevcîh edilirse, o tarafa doğru hareket eder; kendinde aslâ ızdırâb yoktur. Bu hâlet, bu müşâhede o kimsenin keşfindeki kuvvete delîldir ve bu mertebe, vesâvis-i nefsiyyeden sâlim ise, bundan evvelki mertebeden a'lâdır.

Tecelli-i ef'âle mazhar olanlardan ba'zılarının da Cenâb-ı Hak ma'siyetini tâata tebdîl eder, maâsîdeki ve tâattaki cereyân-ı kudreti müşâhede eder ve Hak ona, kendi üstündeki cereyân-ı ma'sıyeti gösterir. Ve Hak kendi indinde o ma'sıyeti tâat olarak yazar. Binâenaleyh indallah, o kimseden sâdır olan ahvâle "ma'siyet" ismi verilmez. Bunlardan ba'zılarının da nefs-i ma'siyeti, tâat olur. Allah'ın irâdesine muvâfık olduğu için, onun hakkındaki irâdenin hilâfına bir şey ile emrolunursa da, yine o kimsenin hâli böyledir. Binâenaleyh bu nevi'den olanlar, bu müşâhedede emir ve emre muhâlefet noktasından âsî, Hakk'ın irâdesi ve O'nun hareketinin o irâdeye muvâfakatı noktasından mutî'dir. Bu nevi'den olanlar, fiilden evvel Hakk'ın irâdesini müşâhede etmiştir. Ondan sâdır olan isyân, irâde-i Hakk'a muvâfıktır. Bununla berâber o kimse kendisi üzerinde cârî olan kudreti ve Hakk'ın kendini taklîbini görmektedir. Bunlardan bir kısmı da, ibtilâya ma'rûzdur. Ya'ni hakîkaten ve şer'an mezmûm olan şey ile Hak onun için tecellî eder. Kendinin hızlânda olduğu hâl içinde Hakk'ın taklîbini müşâhede eder. Kendinin hızlâna uğradığını bilerek ma'sıyeti işler. Çünkü onun o hâldeki hareketi, fiilinde Hakk'ın zuhûrunu müşâhedesinin muktezâsına tâbi'dir.

Şiirin Tercümesi:

"Zeyneb seni sohbetten ve vuslattan men' ettiği için iştikâ etme!

Zeyneb'in bu hicrânına, bu ibtilâsına sabırlı ol, tarzında bir hanım bana nasîhat söylemektedir.

O hanıma cevâbda dedim ki: Beni kendi hâlime bırak!

Zeyneb beni hızlân yolundan, başka yola; hızlân me'vâsından, başka me'vâya da'vet etmedi.

Mâmâfih Zeyneb'den benim nasîbimin çirkinliği muhakkak değildir;

Benim bu şikâyetim, işlediğim işin muhakkak olan çirkinliğindendir."

Mülâkât:

Ehl-i gaybdan bir racul-i kebîr, müşâhedesi bâlâdaki hızlân şeklinde olan bir fakîr ile ictimâ' etti. O zât: Ey fakîr! Cenâb-ı Hak ile edebe mülâzemet ederek, zâhiri muhâfazaya çalışsan ve Hak'dan selâmet taleb etsen, Hak ile muâmelede sana daha münâsib değil midir? dedi. Fakîr dedi ki:

"Efendim, hızlân hil'atını giyip de, yâhut isyân kemerini bağlayıp da, Hakk'ın irâdesine muvâfık hareket etmek mi edebe daha muvâfıktır? Yoksa tâat rubasmı giyip de, O'nun irâdesine muhâlefeti taleb etmek mi muvâfıktır? Halbuki bilirsin ki, O'nun irâdesinden başka bir şey olamaz."

Fakîr bu sözü söyledi, "beni bırak" dedi ve gitti.

Şurası da ma'lûm olsun ki, tecelli-i ef'âle mazhar olanların makâmı ne kadar büyük, merâmı ne kadar celîl olsa da, yine bunlar hakîkat-ı emrden mahcûbdurlar. Bunların Hak'dan fevt ettikleri şey, nâil olduklarından daha büyüktür. Çünkü Hakk'm ef'âlindeki tecellîsi, esmâ ve sıfâtmdaki tecelliyâtına hicâbdır. Tecelliyât-ı ef'âliyyeden bu kadarını zikr etmek kâfîdir; çünkü o tecelliyat pek çoktur. Bizim bu kitâbdaki maksadımız ihtisâr ve tatvîl arasında tavassuta riâyettir.

Allah hakkı söyler, doğru yolu gösterir.

Onüçüncü Bâb

Tecellî-i Esmâ Hakkındadır

Cenâb-ı Hak, kullarından bir kul üzerine "esmâ-ı ilâhiyye"sinden bir isim ile tecellî ederse, o kul, o ismin envârı altında muzmahil olur. Hakk'a ne vakit o isim ile nidâ etsen, o isim kendi üstüne vâki' olduğu için, mazhar-ı isim olan o kul, senin nidâna cevâb verir.

Tecelliyât-ı esmâiyyeden birinci meşhed, Cenâb-ı Hakk'ın kuluna, "Mevcûd" ismiyle tecellî etmesindedir. "Mevcûd" ismi o tecellîde abde ıtlâk olunur. Bundan daha a'lâ tecellîsi "Vâhid" ismiyle tecellîsindedir. Ondan daha a'lâ tecellîsi "Allah" ismiyle tecellîsindedir. Allah ismiyle tecellîde abd, büsbütün muzmahil olarak, kendinin varlık dağı yıkılır; Hak o kimseye hakîkât-ı Tûr'u üstünde انني أنا الله (Tâhâ, 20/14) "Şübhesiz ben Allah'ım" nefhasıyla nidâ eder. İşte o zaman Allah, abd ismini mahv ederek, onun için Allah ismini isbât eder. "Yâ Allah" diye nidâ etsen o kul, لبيك و سعديك diye cevâb verir. Abd bu mertebeden daha terakkî ederek, Cenâb-ı Hak ona kudret ihsân eder ve onu fenâdan sonra bakâya nâil ederse, o abde nidâ eden kimseye Allah cevâb verir. Meselâ o kimseye "Yâ Muhammed!" diye nidâ etsen, Allah لبيك و سعديك diye cevâb verir.

Abd, daha ziyâde terakkî ve kesb-i kudret ederse, Hak o abd için "Rahmân" ismiyle tecellî eder. Daha sonra "Rab" ismiyle, daha sonra "Melik" ismiyle, daha sonra "Alîm" ismiyle, daha sonra "Kâdir" ismiyle tecellî eder.

Abd, esmâ-ı mezkûreden her bir isimde Allah'ın tecellîsini gördükçe, tertîb i'tibâriyle daha evvelki mertebeden yüksek izzete nâil olduğunu anlar. Çünkü Hakk'ın tafsîldeki tecellîsi, icmâldeki tecellîsinden daha yüksektir. Binâenaleyh Hakk'ın abdine "Rahmân" ismiyle tecellîsi, "Allah" ismiyle zuhûrundaki icmâlin tafsîlidir. "Rab" ismiyle tecellîsi de, "Rahmân" ismiyle zâhir olan icmâlin tafsîlidir. Kezâlik "Melik" ismiyle zuhûrundaki tecellîsi, "Rab" ismiyle zâhir olan tecellîsindeki icmâlin tafsîlidir. ["Alîm" ve "Kâdir" isimleriyle tecellîsi, "Melik" ismiyle zuhûrundaki icmâlin tafsîlidir-Mecdî] Bâki esmâ-ı ilâhiyye de böyledir. Fakat tecelliyât-ı zâtiyye bu îzâha tamâmiyle muhâliftir. Çünkü merâtib-i mezkûreden bir mertebenin îcâbına göre zât, nefsi için tecellî edince "eamm" olan isim, "ehass" olan ismin fevkındedir. Binâenaleyh "Rahmân", "Rabb"in fevkında, "Allah" bu ikisinin fevkındedir. Bu mes'eleyi iyi anla!

Fakat tecelliyât-ı esmâiyye-i mezkûre, tecelliyât-ı zâtiyye gibi değildir. Abd, hakîkatı yine "zâtiyye" olan tecelliyât-ı esmâiyyede nihâyete vararak, ya'nî cemî'-i esmâ-ı ilâhiyye o abdi, ismin müsemmâsını taleb ettiği gibi taleb eder ve o abd, o esmâ-ı mezkûreyi matlûb olursa, işte bu terakkiyâta mazhar olanın tâir-i ünsü, riyâz-ı kuds üzerinde âtîde tercümesi yazılan beş beyt-i arabînin mazmûnuyla terennümâta başlar:

"Münâdî Leylâ'nın ismiyle nidâ ederse, cevâbı ben veririm.

Bana birisi nidâ ederse, bana olan o nidâya Leylâ cevâb verir.

Bunun sebebi, biz ikimiz rûh-ı vâhid olduğumuz halde, iki cismi işgâl ettik.

Bu acîb bir vahdettir; zâtı, vâhid olduğu halde, iki ismi olan bir şahıs gibiyiz.

O şahsa hangi isim ile nidâ edilse, nidâda isâbet vardır.

Leylâ'nın zâtı, benim zâtım; benim ismim Leylâ'nın ismidir.

Leylâ benim zâtımdır ve ismi benim ismimdir.

O Leylâ ile benim hâlimin ittihâdı pek garîbtir.

Hakîkatte iki zât olup da, birleştirilerek bir zât olmuş gibi değiliz.

Belki âşık ile ma'şûk, zât-ı vâhidden ibârettir."

Tecelliyât-ı esmâiyyede taaccüb olunacak bir şey varsa, o da bu tecellîye mazhar olan kimse, ismi görmez, zât-ı sırfı müşâhede eder. Yalnız ehl-i temyîzden olanlar, esmâ-ı mezkûreden hangi isim ile Hakk'ın tecellîsine mazhar olmuşsa, o ismin saltanatını bilir. Çünkü o zâta o isim ile istidlâl mümkün olmuştur.

Bu temyîze mazhar olanlar, "Allah, Rahmân, Alîm", yâhud bunlara benzeyen esmâ-ı ilâhiyyeden hangisinin taht-ı saltanatında ise, mazhar-ı tecellî olanın vakti üzerine hâkim olan, o isimdir. O kimsenin zâttan meşhedi de budur.

Tecelliyât-ı esmâiyyeye mazhar olanlar, muhtelif nevi'lere taksîm edilmiştir. Bunlardan ba'zılarının yollarını zikr edeceğiz. Çünkü esmânın kâffesini ta'dâd için imkân yoktur. Hattâ Hakk'ın tecellî ettiği her bir isimde bile insanlar ve insanların o isme tarâik-ı vusûlleri muhteliftir. Ben bu isimlere bilhassa sülûkümde müşâhede ettiğim şekilde olarak izâhât vereceğim. Çünkü benim bu kitâbda ister başkasından, ister kendimden hikâye tarîkiyle zikr ettiğim ne kadar ahvâl ve makâmât varsa, bunların kâffesi keşif ve muâyene tarîkiyle "Seyr-i fillâh"ım zamânında mazhar olduğum fütûhât vechiyledir. İşte, şimdi sâlik olan insanların, tecelliyât-ı esmâiyyedeki nevi'lerini ta'dâda başlıyorum:

Tecelliyât-ı esmâiyyeye mazhar olanlardan ba'zıları Hakk'ın "Kadîm" ismiyle tecellîsine mazhar olur. Bu tecellîye mazhariyetin yolu şu sûretledir: Hak o kimseye, halkı halktan evvel kendinin ilminde mevcûd olduğunu ve bu sûretle ilm-i Hakk'ın vücûduyla onun da ilm-i ilâhîde mevcûd bulunduğu ve ilm-i ilâhînin, vücûd-ı ilâhî ile mevcûd olduğunu keşf eder. Hak, kadîmdir, ilim de kadîmdir; zîrâ ma'lûm da ilme nisbetle şübhesizdir ki, ilme lâhıkdır. Binâenaleyh o da kadîmdir. Çünkü ilim tahakkuk edince, şübhesiz vücûd-ı ma'lûm da tahakkuk eder. Zîrâ âlime, âlimiyet ismini i'tâ eden "ma'lûm"dur. Bu i'tibâr ile, ilm-i ilâhîde mevcûdâtın kadîm olduğu sâbit olur. Bu keşfe mazhar olan abdin kadîm ismi ile, Hakk'a rücû'u sahîh olunca, Hakk'ın zâtındaki kıdem-i ilâhî o abde mütecellî olup, abdin hâdis olması muzmahil olur; hudûsundan fânî, Allah ile kadîm olarak bâkî kalır.

Ba'zılarında da tecellî, Hakk'ın "Hak" ismiyle vukû' bulur. O kimsenin bu tecellîye tarîk-ı vusûlü de şu sûretledir: Cenâb-ı Hak o kim-

seye وَ ما خَلَقْنا السَّموآتِ وَ الْاَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما الاَّ بِالْحَقّ (Ahkâf, 46/3) "Gökleri ve yeri ve ikisi arasında bulunanları biz hak ile yarattık" âyet-i kerîmesindeki Hakk'ın sırr-ı hakîkatini keşf eder. Bu sûretle Hakk'ın Hak ismi nokta-i nazarından zâtı o kimseye tecellî edince, halkıyet o kimseden fânî olup, mukaddesü'z-zât, münezzehü's-sıfât olarak bâkî kalır.

Ba'zılarında da Hak "Vâhid" ismiyle tecellî eder. O kimsenin bu tecellîye tarîk-ı vusûlü ber-vech-i âtîdir:

Hak o kimseye, bünyâd-ı aslı-yi âlemi, denizden mevcelerin zuhûru gibi, âlim'in zât'ından zuhûrunu keşf eder. O kimse, Cenâb-ı Hakk'ın taaddüd-i mahlûkâtta vâhidiyetini müşâhede eder. O müşâhede esnâsmda varlığı dağı yıkılır ve Kelîm-i rûhî (yâ'ni Mûsâ) bayılır, düşer. Binâenaleyh kesreti vâhid-i hakîkînin vahdetinde bularak yok olur gider. Bu tecellîde mahlûkât yok olup, Hak lâ-yezâl olarak bâkî kalır. Ba'zılarına da Hak "Kuddûs" ismiyle tecellî eder. Bu nevi'den olanların tarîk-ı vusûlü de îzâh-ı âtî vechiyledir.

Cenâb-ı Hak o kimseye وَ نَفَخْتُ فيهِ مِنْ رُوحى (Hicr, 15/29) "Ona rûhumdan üfledim"in sırrını keşf ederek, o kimseye rûhun nefsinden başka bir şey olmadığını bildirir. Rûhullâh ise mukaddestir, münezzehtir. İşte bu müşâhedede Hak o kimseye "Kuddûs" ismiyle tecellî eder. Abd, nakâyıs-ı ekvândan fânî ve vasf-ı hudûstan münezzeh olarak Allah ile bâkî olur.

Bunlardan bir kısmına da Hak "Zâhir" ismiyle tecellî eder. Ya'nî Cenâb-ı Hakk'ın zâhir olduğunu bilmekliğe tarîk olsun diye, kesâif-i muhdesâtta nûr-ı ilâhînin zuhûru sırrını keşf eder. Bu müşâhedede Hak "Zâhir" ismiyle tecellî edince, abd Hakk'ın vücûdunun zuhûrunda, halkın fânî ve bâtın olduğunu anlayarak, Hak zâhir ve abd bâtın olur.

Bunlardan bir kısmına da Hak "Bâtm" ismiyle tecellî eder. Bunda tarîk-ı vusûl şudur: Bu kısımdan olanlar keşfinde eşyânın Allah ismi ile kıyâmmı, Hakk'm bâtın-ı eşyâ olduğunu anlar. Bâtm ismiyle Hak ona tecellî edince, nûr-ı Hakk'ın zuhûru ile abd, muntamis olur. Hak onun için bâtın, o abd, Hak için zâhir olur.

Bunlardan bir kısmma da Hak, "Allah" ismiyle tecellî eder. Bu tecellîye tarîk-ı vusûl, bir şekle münhasır değildir. Belki esmâullâhdan

her ismin tecellîsine göre mütecellîdir. Çünkü kâbiliyetlerin ihtilâfıyla mezâhirdeki ta'dâdât-ı muhtelifeden dolayı, esmâ-ı ilâhiyye tecelliyâtını mazbût bir şekle koymak mümkün olmadığı bâlâda sebk etmiştir. Hak bir kimseye "Allah" ismiyle tecellî ederse, o kimse nefsinden fâni olur. Allah ondan ivaz olarak o kimsede bâkîdir. Bu tecellîye mazhar olanın heykeli, hâdis olmak köleliğinden kurtulur. O ekvân kuyûdâtından kayıtları çözülür. Bu kimse bu tecellîde "ahadiyyü'z-zât", "vâhidiyyetü's-sıfât"tır; âbâ ve ümmühâtı tanımaz. Kim Allah'ı zikr ederse, o kimseyi zikr etmiştir. Kim Allah'a bakarsa, ona bakmıştır. Bu tecellî şekl-i âlîsinde o kimsenin lisân-ı hâli, âtîde tercüme edilen manzûmenin garîb olan makâli ve meâlidir.

Manzûmenin Tercümesi:

"Sevdiğim beni sakladı. Bende benden niyâbet ızhâr etti.

Evet! O, benden ivazdır. Belki, benim aynım, ayniyle vâki'dir.

Ben, o oldum; O, ben oldu.

Bu vücûd-ı müfrette nizâ edecek başka vücûd yoktur.

Ben O'nunla O'nda bâkî oldum. Aramızda hitâb "tâ"sı [ente=sen] yoktur.

Benim hâlim O'nunla hem mâzî, hem muzâri'dir.

Nefsimi ref' ettim; akıl da berâber gitti.

Ben uykudan uyandırıldım. Artık uyku içinde yatmıyorum.

Ben, beni hakîkat gözü ile Hak olarak gördüm.

Tulûâtın hepsi, benim cebîn-i hüsnümdedir.

Cemâlimi açtım, sonra mecâlî ve merâi olarak tenevvuâtımla incilâ gösterdim.

O mir'âtlarda kemâlât muntabı' olsun diye, bu incilâ vukû' buldu.

O'nun evsâfı, benim vasfımdır. Benim zâtım, O'nun zâtıdır.

O'nun ahlâkı, benim için cemâl matla'larıdır.

Benim ismim, hakkıyla O'nun ismidir.

O'nun zâtının ismi, benim ismimdir.

Nuût ve evsâf-ı sâire, benim için tevâbi' kabîlindendir."

Tecelli-i esmâya mazhar olanlardan ba'zısına da Cenâb-ı Hak "Rahmân" ismiyle tecellî eder. Bunun tarîk-ı vusûlü şu sûretledir:

Hak kuluna "Allah" ismiyle tecellî ederek o kimseyi cemî'-i mevcûdâta sârî olan mecd ve azamet evsâfını şâmil, mertebe-i aliyye-i kübrâya zâtıyla delâlet ettiği için, bu feyz-i tecellî yüzünden "Rahmân" ismi haysiyetinden de tecelli-i zâtî sâhibine vusûle yol verilmiş olur. Bu tecellîye mazhar olan kulun şânı, kendi üzerine esmâ-ı ilâhiyyenin ismen nüzûlüdür. Nûr-ı zâtından Cenâb-ı Hakk'ın o kula vedîa kıldığı feyz ne mikdâr ise, o kul esmâ-ı ilâhiyyeyi kabûlde, o sûretle ber-devâm olur. Binâenaleyh tetâbi'-i füyûzât ile kendisine "Rab" ismi tecellîsi de nâzil olur. "Rab" ismini kabûl edip, o isim ile Hakk'ın kendisinde tecellîsi hâsıl olunca, "Rab" isminin saltanatı altındaki esmâ-ı nefsiyye-i müştereke de, o abd üzerine tenezzül eder. Esmâ-ı nefsiyye-i müştereke, "Alîm", Kadîr" ve emsâli esmâdır.

Esmâ-ı nefsiyyenin tenezzülüyle o abd üzerine "Melik" ismi de nâzil olup, o abdin o ismi kabûlü ve Hakk'ın zâtına bu sûretle tecellîsi husûlünde, kemâlâtıyla berâber, sâir esmâ-ı ilâhiyye de nâzil olarak "Kayyûm" ismine müntehî olunca, o ismin füyûzâtı, tecelli-i Hak ile, kendisine bâis-i kuvvet olduğu esnâda, abd-i mezkûr, tecelliyât-ı esmâiyyeden, tecelliyât-ı sıfâtiyyeye intikâl eder.

Ondördüncü Bâb

Tecellî-i Sıfat Hakkındadır

Cenâb-ı Hakk'ın zâtı, bir kul üzerine, sıfâtından bir sıfatla tecellî edince, o abd o sıfatın feleğinde sebâhat eder. Bu sûretle o, icmâl tarîkiyle olmak üzere o sıfat feleğinde gâyesine bâliğ olur.

"Bu bülûğ, icmâl sûretiyledir", dedik. Çünkü tafsil tarîkıyle bülûğ mümkün değildir. Zîrâ "sıfâtiyyûnun" tafsîlâta nâiliyeti, icmâl nokta-i nazarındandır. Abd, o sıfatın feleğinde sebâhat ve hükm-i icmâl ile istikmâl-i mertebe edince, o sıfatın arşı üzerinde müstevlî ve o sıfatla mevsûf olur. Bu mertebeye nâil olunca, başka bir sıfatı telakkîye de mazhariyet hasıl olur. İşte bu sûretle sıfâtın kâffesini istikmâle nâil olmuş bulunur.

Kardeşim! Bu îzâhım seni müşkilâta düşürmesin; çünkü Cenâb-ı Hakk'ın irâdesi, bir kulun üzerine bir isim veyâhut bir sıfatla tecellîye taalluk ederse, o abdi nefsinden ma'dûm, vucûdundan meslûb kılmak sûretiyle abdi ifnâ eder. Nûr-ı abdiyet, nûr-ı halkıyette fânî olunca, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, o heykel-i abdîde hulûl olmaksızın zâtında bir latîfe ikâme eder. O latîfe o abdden ne munfasıl, ne de o abde muttasıldır. Bu latîfe-i ilâhiyye o abdden selb olunan şeye ivazdır. Çünkü Hakk'm kulları üzerine tecellîsi, fazl ve cûd bâbındandır. İbâdını ifnâ edip de, ona karşı lutfuyla ivaz ihsân etmezse, bu bir nevi' nikmet olur. Cenâb-ı Hak ise nikmetten münezzeh, ni'metle muttasıftır.

O "ivaz" dediğimiz latîfe-i ilâhiyyeye "Rûhu'l-Kudüs" tesmiye olunur. Cenâb-ı Hak, abdi ifnâsına ivaz olarak zâtından böyle bir latîfe-i ilâhiyye ikâme edince, tecellîsi o latîfe-i ilâhiyye üzerinedir. Şu halde tecellîsi nefsinden başkasına değildir. Bizim o latîfe-i ilâhiyyeye "Abd" tesmiye ettiğimiz, abdin ivaz olması i'tibâriyledir; yoksa arada ne abd, ne de rab vardır. Çünkü merbûbun intifâsıyla, "Rab" ismi de müntefî' olur. O tecellîde Vâhid, Ahad ve Kahhâr olan Allah'dan başka bir şey yoktur. Bunun için ben nazm-ı âtîyi söyledim:

Nazmın Tercümesi:

"Halk için vücûd ismi, mecâz tarîkıyledir.

Hakîkatte "Vâhid-i Ahad" olan Hak'dan başka bir şey yoktur.

Hakk'ın envârı zuhûr edince ism-i mezkûru (halk ismini) selb lâzımdır.

Binâenaleyh o halk ne mevcûddur, ne de ma'dûmdur.

Hak halkı ifnâ etti. Onlar Hakk'ın aynında ma'dûmlardır.

Fenâda bekâları dâimdir; bunu inkâra da hakları yoktur.

Halk ma'dûm olunca vücûd, Hakk'ın oldu.

Onlar ma'dûm olmazdan evvel de hüküm böyle idi.

Bu takdîrde abd, ebediyen mefkûd; Hak ise, lâ-yezâl olarak mevcûddur.

*Şu kadar var ki, Hak, melâhatını ızhâr edince halkı nûr-ı Hakk'a kisve yaptığı için, ittihâd hâsıl oldu.**

Halkı ifnâ etti; fânîden kendisi ivaz oldu.

Ve onların fâniliğinde bekâ ile kâim oldu.

Hakîkatte ise, onların kıyâmı hiç yok idi.

Bahr-ı vahdette halkın hükmü emvâc gibidir.

Emvâc, kesretiyle berâber denizle müttehiddir.

Deniz hareket ederse, hepsi dalga olur;

Sâkin olursa ne emvâc vardır, ne de emvâcın adedi."

---

* Burada ittihâd, vahdet ma'nâsındadır.

Şurası da bilinmelidir ki: Tecelli-i sıfâtî, zât-ı abdin, sıfât-ı rab ile ittisâfı kabûlünden ibârettir. Bu kabûl aslîdir, hükmîdir, kat'îdir, mevsûfun sıfatıyla ittisâfı gibidir. Çünkü yukarıda geçtiği vechile, latîfe-i ilâhiyye, heykel-i abdîde, abdden ivaz olarak abd makâmma kâim olmuştur. O latîfe-i ilâhiyyenin, evsâf-ı ilâhiyye ile ittisâfı aslî, hükmî, kat'î olduğu için, Hakk'ın ancak kendisi için, kendisi ile muttasıf olduğu ve abd için arada hiçbir şey olmadığı tahakkuk eder.

Tecelliyât-ı sıfâtiyyede insanlar kâbiliyetleri ve kesret-i ilmiyyeleri ve kuvve-i irfâniyyeleri îcâbâtına göre muhteliftir. Bunlardan ba'zısına Hak, sıfat-ı hayâtiyye ile tecellî eder. Bu tecellîde abd bi'l-umûm âlemin hayâtından ibâret olur.

Mevcûdâtın kâffesinde hayâtın sereyânını görür. Bu rü'yeti, mevcûdâtm ecsâm ve ervâhına şâmildir. Ve o tecellîde abd, mevcûdât sûretlerinin ayn-ı maâni olduğunu ve aynı zamanda o sûretlerin maâni ile kâim ve kendi hayâtından ibâret bulunduğunu müşâhede eder.

Binâenaleyh akvâl, a'mâl gibi ma'nâdan ibâret olsun, yâhut ervâh gibi sûret-i latîfeden ibâret olsun, yâhut ecsâm gibi sûret-i kesîfeden ibâret olsun, abd-i mezkûr bunların kâffesinin hayâtından ibâret olmuş olur. Bu tecellîye mazhar olan, mevcûdât-ı mezkûrenin kendinden keyfiyet istimdâdını da müşâhede eder ve bunu vâsıtasız kendi nefsinden bilir. Bu, kendisi için zevk-ı ilâhî, zevk-ı keşfî, zevk-ı gaybî, zevk-ı aynîdir.

Ben bu tecellîde bir müddet durdum. Mevcûdâtın hayâtını kendimde müşâhede ederdim ve mevcûdâttan her şeyin iktizâsına göre, hayâtımdan kendisine taalluk eden mikdâra nazar ederdim. Ben o tecellîde iken vâhidü'l-hayât, gayr-ı münkasım bi'z-zât idim. Nihâyet beni, yed-i inâyet-i ilâhiyye bu tecellîden başka tecellîye nakl etti; başkası da yoktur.

Tecellî-i sıfâta mazhar olanlardan ba'zısına da Hak, sıfat-ı ilmiyye ile tecellî eder. Bu tecellî, şu sûretledir: Hak o kimseye, cemî'-i mevcûdâta sârî olan sıfat-ı hayâtiyye ile tecellî edince, mazhar-ı tecellî olan kimse hayâtın kuvve-i ahadiyyesiyle, bütün mümkinâtın muktezeyâtını zevk etmiş olur. İşte bu zekvten sonra, zât-ı İlâhî onun üzerine sıfat-ı ilmiyye ile tecellî eder ve o kimse, avâlimin kâffesini mebde'den meâda kadar bütün fürûâtıyla bilmiş olur. Ve bu ilmin şumûlü îcâbıy-

la her şeyin nasıl tekevvün ettiğini ve hâl-i hâzırdaki keynûnetini; ve tekevvün edenin eşkâlini ve etmeyenin nasıl tekevvün etmediğini; tekevvün etmeyenin, neden tekevvün etmediğini; tekevvün eylese ne keyfiyetle tekevvün ederdi? bunların kâffesini, ilm-i aslî ve ilm-i hükmî, ilm-i keşfî, ilm-i zevkî ile bilir ve bu ilmi zâtından ma'lûmâta sârî olduğu için, ilminin icmâlini, tafsîlini, küllünü, cüz'ünü ve icmâldeki tafsîlâtını dahî bilmiş olur; fakat bu ilim, gaybü'l-gaybdadır. Fakat ledünnî, ya'ni zâtî olan, ya'ni tecelli-i zâta mazhar olan, gaybu'l-gaybdan şehâdetü'ş-şehâdeye tafsîl ile tenezzül eder ve gaybdaki icmâlin tafsîlini müşâhede eder ve icmâl-i küllîyi gaybu'l-gaybda bilir.

Sıfâtî olan, ya'ni tecelli-i sıfâta mazhar olan böyle değildir. Onun ilmî olan ıttılâı, gaybü'l-gaybda vukû' bulur. Bu bir sözdür ki, bunu "garebâ"dan başkası anlayamaz ve ümenâ-yı üdebâdan başkası zevk edemez.

Tecelli-i sıfâta mazhar olanlardan ba'zısı da Hakk'ın sıfat-ı basariyyesi tecellîsine mazhar olur. Hak bir kimse üzerine sıfat-ı basariyye-i ilmiyye-i ihata-i keşfiyyesiyle tecellî edince, "Basar" sıfatıyla da onun üzerine tecellî eder. Bu tecellîye mazhar olanın basarı, o kimsenin mevzi'-i ilmidir. Hakk'a âit, halka âit hiçbir ilim yoktur ki, o abdin basarı, onun üzerine vâki' olmasın. O kimse mevcûdâtı gaybu'l-gaybda olduğu gibi görür. Pek çok taaccüb olunacak bir mes'eledir ki, o kimse âlem-i şehâdette mevcûdâtı bilmez.

Bak! Bu meşhed-i a'lâya, bu manzar ve meclâya, ne kadar acîb ve ne kadar tatlıdır. Bunun sebebi şudur: Sıfâtiyyûndan olan kimsenin yed-i Hakk'ında olandan ya'ni Hakk'a âit tecellîsinde mevcûd olan şeyden, yed-i hakkında, ya'ni halka âit tecellîsinde bir şey yoktur; arada ikilik de yoktur. Ya'ni o kimsenin gaybında olan şey, şehâdetinde zâhir olmaz; ba'zı eşyâda olursa da, pek nâdirdir. O nâdir olan şeyi Hak, ona ikrâm olarak ızhâr eder; fakat zâtiyyûndan olan böyle değildir. Onun şehâdeti gaybı, gaybı şehâdetidir. Bu mes'ele güzel anlaşılsın!

Tecelli-i sıfâta mazhar olanlardan ba'zısına da Hak "Semi'" sıfatıyla tecellî eder. O kimse cemâdâtın, nebâtâtın, hayvânâtın nutkunu ve melâikenin kelâmını ve lugâtın ihtilâfını işitir. Onun yanında uzak, yakın gibidir. Bunun sebebi şudur ki, Hak o kimseye Semi' sıfatıyla tecellî edince, o sıfatın kuvve-i ahadiyyesiyle lügatlerin ihtilâfını, cemâ-

dâtın, nebâtâtın sadâsını işitir. İşte bu tecellîde ben rahmâniyet ilmini "Rahmân"dan işittim; kırâat-ı Kur'ân'ı ta'lîm ettim. Ben ratl (140 Dirhem=1 Ratl) idim; o mîzân idi. Bu sırrı ehl-i Kur'ân olanlar -ki onlar havâss-ı ehlullâhdır- bunlardan başkası anlayamaz.

Tecellî-i sıfâta mazhar olanlardan ba'zısına da Hak, "Kelâm" sıfatıyla tecellî eder. Mevcûdât bu tecellîye mazhar olanın kelâmmdan olur. Bunun sebebi şudur ki: Cenâb-ı Hak, abdi üzerine sıfat-ı hayâtiyye ile tecellî edip, kendinin esrâr-ı hayâtiyyesini de o abde sıfat-ı ilmiyyesiyle bildirdikten ve kendisine basar-ı ilâhî kuvvetini verdikten ve kendisine mesma'-ı ilâhî kudretini ihsân ettikten sonra o abd, hayâtın kuvve-i ahadiyyesiyle tekellüm ettiği için, mevcûdât onun kelâmmdan olmuştur. Bu tecellîde kelâmının, ezelde nasıl ise, ebedde de öyle olduğunu müşâhede ederek, kelimâtma nefâd (tükenmek) olmadığını, ya'ni kelimâtınm âhiri olmadığını müşâhede eder.

İşte bu tecellîde Cenâb-ı Hak, ibâdına esmâ' ve hicab olmaksızın olan tecellî-i evvel ile kullarına söyler. Kelâm tecellîsine mazhar olanlardan ba'zısma da, nefsinden hakîkat-ı zâtiyyesi kendisine hitâb eder. Böyle olanlar işittiği hitâbı, lisân olmaksızın cihetsiz işitirler. Ve o nevi'den olanların hitâbı işitmesi kulağıyla değil, bütün varlığıyladır. O kimseye "Ente habîbî, ente mahbûbî, ente'l-murâd, ente vechî fi'l-ibâd, ente'l-maksadu'l-esnâ, ente'l-matlûbu'l-a'lâ, ente sırrî fi'l-esrâr, ente nûrî fi'l-envâr, ente aynî, ente zeynî, ente cemâlî, ente kemâlî, ente ismî, ente zâtî, ente na'tî, ente sıfâtî; ene ismüke, ene resmüke, ene alâmetüke, ene vesmüke, habîbî ente hulâsatü'l-ekvân, ve'l-maksûdü mine'l-vücûd, ve'l-hadsân" diye hitâbât vukû' bulur.*

Daha ziyâde iltifât olarak: "Beni müşâhedeye yaklaş; ben sana vücûdumla yaklaştım, benden uzak olma! وَ نَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (Kâ'f, 50/16) diyen benim. "Ben insana şah damarından daha yakınım" demektir.

---

* Sen, habîbimsin; sen, mahbûbumsun; sen murâdımsın; sen, kullarım içinde vechimsin; sen, en yüce maksadsın; sen, en yüce arzusun; sen, sırlar içinde sırrımsın; sen, nûrlar içinde nûrumsun; sen, benim hakîkatimsin; sen, benim zînetimsin; cemâlimsin; sen, benim kemâlimsin; ismimsin; benim zâtımsın; benim na'tımsın; sıfatımsın; Ben, senin isminim; senin resminim; senin alametinim; senin misâlinim; varlıkların hülasası ve varlık ve hudûsten maksad, sensin sevgilim!"

"Abd ismiyle mukayyed olma; Rab olmasa, abd olmazdı. Ben seni ızhâr ettiğim gibi, sen beni ızhâr ettin. Senin ubûdiyetin olmasa, benim için rubûbiyet olmazdı. Ben seni îcâd ettiğim gibi, sen de beni îcâd ettin. Senin vücûdun olmasa, benim vücûdum mevcûd olmazdı."

"Ey sevgilim yaklaş, yaklaş! Ey sevgilim, yüksel! Ey sevgilim, ben seni vasfım için irâde, nefsim için ıstınâ' ettim (yaptım). Nefsini başkası için irâde etme; benden başkasını kendin için murâd ittihâz etme! Sevdiğim, beni kokladığın şeyde kokla. Yenilen şeyde beni ye! Beni mevhûmda tahayyül, ma'lûmda taakkul eyle. Sevdiğim, beni mahsûste müşâhede eyle! Sevdiğim, dokunulan şeyde bana dokun, yenilen şeyde beni ye, benimle murâd sensin, benden kinâye sensin." Bu nevi' hitâbât ne tatlı muâtafa, ne lezzetli mülâtafadır!

Kelâma mazhar olanlardan ba'zılarına da, Hak halk lisânından tekellüm eder. O kimse sözü cihetten işitir; fakat cihetten olmadığını bilir. Sayha halktan gelir; fakat onu Hak'dan işitir. Bu bâbda şu iki beyti söyledim:

Tercümesi:

"Leylâ ile o kadar meşgûlüm ki, başkasını düşünmeğe vaktim yoktur.

Hattâ cemâdâtı görünce, cemâdâta Leylâ'ya hitâb eder gibi hitâb ederim.

Buna taaccüb etme! Ben Leylâ'dan başkasına hitâb ederim.

Meselâ muhâtabım cemâddır, acîb olan şudur ki, cevâb Leylâ'nın cevâbıdır."

Kelâma mazhar olanlardan ba'zısını da Hak, âlem-i ecsâmdan, âlem-i ervâha yükseltir. Bunlarda da müteaddid mertebe vardır. Ba'zılarına hitâb kalbinde olur. Ba'zıları da rûhuyla birinci kat semâya (Kamer'e), ba'zıları da ikinciye, üçüncüye çıkar. Bu bâbda her insan, ihsân olunan kısmet-i ilâhiyyeye göredir. Ba'zısı da sidre-i müntehâya suûd ederek, kendisine kelâm ve hitâb orada olur. Mazhar-ı kelâm olan kimselerden her birinin derecesi, hakâyıka duhûlünün mikdârına göredir. Hakk'ın muhâtabasına, derecesine göre nâil olur. Çünkü Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, dâimâ eşyâyı mevâzi'-i münâsibesine vaz' eder.

Nâil-i kelâm olanlardan ba'zısma da mükâleme esnâsında nûrdan sürâdikât (paravana) kurulur. Ba'zısına da nûrdan minber nasb olunur. Ba'zıları da bâtında nûr görür; hitâbı o cihet-i nûriyyeden işitir. Bu nûrun rü'yeti, kebîr, ekber, müstedîr, müstatîl olabilir. Bunlardan ba'zıları da, sûret-i rûhâniyye görür, onunla muhâtaba eder.

Hülâsa: Bu nevi' hitâbâta, hitâb-ı ilâhî denilmesi, kelâmın Hak'dan olduğunu Hakk'ın bildirmesi ile olabilir ve Hak'dan olduğu zaman, delîle de muhtâc olmaz. Belki alâ sebîli'l-vehle olur. Çünkü kelâmullâhın kendine mahsûs hâssası hafî olmadığından, işittiği sözün kelâmullâh olduğunu bilmek lâzımdır. Kelâmullâh olduğu şununla sâbit olur ki, orada delîle, beyâna ihtiyâç yoktur; belki abd, mücerred hitâbı semâ' ile, hitâbın kelâmullâh olduğunu bilir.

Sidre-i müntehâya suûd edenlerden ba'zılarına da, ber-vech-i âtî hitâbât olmuştur:

"Sevdiğim, senin enniyetin benim hüviyetimdir.

"Sen" "O"nun aynıdır. "Sen" lafzı, "O" lafzının aynı demektir.

"O" dediğimizde, "ben"den başka bir şey değildir.

Sevdiğim, senin bâtının benim terkîbim; senin kesretin, benim vahdetim; belki senin terkîbin, benim besâtatım; senin cehlin, benim dirâyetimdir. Seninle murâd benim.

Ben senin içinim; kendim için değil! Benimle murâd sensin.

Sen benim içinsin, kendin için değil!

Sevdiğim, dâire-i vücûdun üstünde döndüğü nokta sensin!

Şu halde o dâirede âbid de sen, ma'bûd da sensin!

Nûr sensin, zuhûr sensin, hüsün sensin, zînet sensin; sen insan için göz, göz için insan gibisin!"

Manzûmenin Tercümesi:

"Ey rûhun rûhunun rûhu! Ey âyet-i kübrâ!

Ey yanmış olan ciğerlerin hüzünlerinin tesellîsi!

Ey emellerin müntehâsı! Ey maksatların gâyesi!

Senin sözün, benim indimde ne kadar tatlı ve ne kadar acıdır.

Ey hakîkat Ka'besi! Ey neşe ve safâ kıblesi!

Ey gaybın ırâkâtı! Ey âşıkın irfânı! Ey tıl'at-ı garrâ!

Biz sana geldik; mülk-i zâtımızda seni halîfe yaptık.

Dünyâ ve âhiret senindir; keyfe-mâ yeşâ' tasarruf et.

Sen olmasan, biz olmazdık; ben olmasam, sen olmazdın.

Sen oldun, biz de olduk. Hakîkat ise bilinmez.

Seninle izzet ve gınâyı kasd ediyoruz.

Seninle fakrı kasd ediyoruz; halbuki fakr da yoktur."

Nâil-i kelâm olanlardan bazılarına da gaybden nidâ olunur. Bu sûretle ahbara vukûundan evvel muttali olur. Bu nev' nidâ-i gaybî, bu nev' eşhasta bazen Hak'dan sual vukûunda zâhir olur. Bu kısım, ekserdir. Bazısına da Hak'dan ibtida tarikiyle olur. Nâil-i kelâm olanlardan bazıları da, kerâmet taleb eder; Cenâb-ı Hak da kerâmet ikrâm eder. O kimsenin bu kerâmeti, âlem-i mahsûsa rucûunda Allah ile muhabbet makâmına delîl olur.

Nâil-i kelâm olanların ahvâline âit bu kadar îzâh kâfîdir. Şimdi mevzû'-i bahs olan tecelliyât-ı sıfâtiyyeye rücû' ediyoruz.

Tecelli-i sıfâta mazhar olanlardan ba'zılarına da Hak, irâde sıfatıyla tecellî eder; mahlûkât onun irâdesine göre olur. Bunun sûret-i husûlü şöyledir: Allah Teâlâ hazretleri bir kimseye "Tekellüm" sıfatıyla tecellî edince, o tekellümün ahadiyyeti kuvvetiyle mahlûkâtın ahvâline tamâmiyle vâkıf olur. Binâenaleyh eşyâ onun irâdesiyle husûl bulmuş demektir. Bu tecellîye vâsıl olanlardan bir çoğu, ric'at-ı kahkariyyeye uğrayarak, Hak'dan gördüğünü inkâr ederler. Buna sebeb şudur: Hak, o kimseye eşyânın onun irâdesiyle olduğunu âlem-i gayb-ı ilâhîde şuhûd-i aynî ile müşâhede ettirince, abd kendi nefsinden bu hâleti âlem-i şehâdette de ister. Buna muvaffak olamayınca, gaybdaki şuhûd-i aynîyi inkâr ederek, ric'at-ı kahkariyyeye uğrar; kalbinin sırçası kırılır. Hakk'ı şuhûddan sonra inkâr ve bulduktan sonra fikdâna uğratmış olur. Âlem-i gaybdaki şuhûd-i aynînin, âlem-i şehâdette de vukû'una muvaffak olmak, "zâtiyyûnun" hasâisindendir.

Tecelli-i sıfâta mazhar olanlardan ba'zısına da, Cenâb-ı Hak, kudret sıfatıyla tecellî eder. Âlem-i gaybîde, kudretiyle tekevvün eden eşyâ, âlem-i aynîdeki enmûzecinde de hâsıl olur. Bu kudrette terakkî ve bu kudretle teâlî edince, kendinin ketm ettiği şey, kendine zâhir olur.

İşte bu tecellîde ben, salsala-i ceres (zil sesi) işittim. İşitince, öyle dehşet hâsıl oldu ki, terkîbim münhal, resmim muzmahil, ismim mahv ve nâbûd oldu. Mülâkî olduğum şeyin şiddetinden, şecere-i âliyeye ta'lîk olunan bez parçasına döndüm. Rîh-i şedîd, o bez parçasını lâ-yenkatı' sallıyordu. Berkler, ra'dlardan başka bir şey görmüyordum; bulutlar envâr yağdırıyor, denizler ateş olarak temevvüc ediyordu; yer göğe karıştı. Ben, birbirinin üstünde olan zulmet dalgaları içinde gâib idim. Kudret benim için kavîden daha kavî olan şeyleri ihrâc ederek, yüksekten yükseğe çıkmak için mevâkii (mevâni') yırtıyordu. Hattâ celâle-i sürâdık-ı müteâle vurdu. Cemâlin kalın ipi, (halatı) hayâl iğnesinin ince borusundan (delik) geçti. Manzar-ı a'lâda sağ elin bükülmüş baş parmağı doğruldu. İşte o anda amâ zâil olarak, eşyâ tekevvün etti. Cûdî Dağı üzerine gemi oturunca: "Ey yer, gök tav'an ve kerhen geliniz," diye nidâ olundu. Yer gök de "mutî' olarak geldik," dediler." (A'râf, 7/40)

Manzûmenin Tercümesi:

"Zamanda istediğin gibi tasarruf et. Sen efendisin, biz sana köleleriz.

Ve düşmanların boynuna kılıcını çek! Senin kılıcın muhârebede çeliktendir.

İstediğini bağışla, istediğini men' et. Bu men'in buhulden dolayı değil, belki istediğini ihsân husûsunda salâhiyetindendir.

İstediğini takrîb ile saîd kıl! İstediğini teb'îd ile şakî kıl! Saîd kıldığın karîb, şakî kıldığın baîddir.

İstediğine istediğin ümniyyeyi temlîk et.

İstediğini hakîr kıl; hakîr kıldığın kimse için bir daha siyâdet mümkün değildir. Onun için siyâdet yoktur.

Çözülmeyen, istediğin düğümü çöz, istediğini düğümle! O düğümlü olarak kalır.

Hükümde ıkâbdan korkma, hepsi senin kılıcının altındadır.

Deprenemez mülk, melekût senindir. Ceberût ve mele-i a'lâ senindir.

Arş-ı mecîd senin mekân-ı izzetindir. Kürsü üzerinde istediğini ızhar, istediğini iâde edersin."

Himmet ashâbının tasarrufları, bu tecellîdendir. Alem-i hayâl ve âlem-i hayâlde sûret bulan garâib ve acâib ahvâl yine bu tecellîdendir. Sihr-i âlî de bu tecellîdendir. Ehl-i cennetin cennette istediklerinin arzuları vechile zuhûru da, bu tecellîdendir. İbnü'l-Arabî'nin kitâbında zikr ettiği vechile, tıynet-i Adem'den bakıyye olan arz-ı simsime'ye (susam) müteallık acâib de bu tecellîdendir. Su üzerinde yürümek, havada uçmak, azı çok yapmak, çoğu az yapmak ve bunlara benzer havârik-ı âdât yine bu tecellîdendir.

Kardeşim! bu îzâhım sizi müşkilâta îkâ' etmesin. Bunların hepsi nev'-i vâhidden ibârettir. Ancak vücûh-ı ihtilâf ile ta'bîrât muhteliftir. Bununla saîd olan saîd, şakî olan şakî olur, bunu anla!

Sana bir nebze ifâde ile ve yazdığım bu lügaz ile bir çok esrâra remz ve işâret ettim. Eğer o esrâra vukûf ve ıttılâ' peydâ edersen, perde-i istitârda olan sırr-ı kadere muttali' olmuş bulunursun. Sen de o vakit, bir şey için "kün" dersin, netîcesi "yekûn" olur. Ya'ni "ol!" dersin, "olur". Zâten Allah Teâlâ hazretlerinin emri, "kâf" ile "nûn" arasındadır.

Tecelli-i sıfâta mazhar olanlardan ba'zılarında Cenâb-ı Hak, rahmâniyet sıfatı ile tecellî eder. Bunun husûlü şu sûretledir: Cenâb-ı Hak bir abdi için arş-ı rubûbiyet nasb edince abd, arş-ı rubûbiyet üzerine müstevlî olup, önüne kürsi-i iktidâr vad' olunur. O zaman onun rahmeti mevcûdâta sâridir. O kimse "Kudsiyyu'z-zât, kayyûmiyu's-sıfât"tır. Ayât-ı Kur'âniyye'den okuduğu âyet, "Allah, sen mâlikü'l-mülksün; istediğine mülkü i'tâ, istediğinden mülkü nez' edersin. İstediğini azîz, istediğini zelîl kılarsın. Hayır senin yed-i kudretindedir. Sen her şeye kâdirsin. Geceyi gündüze, gündüzü geceye idhâl edersin. Ölüden diri, diriden ölü çıkarırsın. İstediğine hesâpsız rızık verirsin" (Al-i İmrân, 3/26,27) ma'nâsında olan âyet-i kerîmedir.

Bunların hepsi, o kimsenin âlem-i gaybındadır. Şek ve reybden münezzehtir; cebinde olan şey'i, muâyene kabîlindendir. Bu mertebe, "sıfâtiyyûn" ile "zâtiyyûn" arasındaki farktır.

Tecelli-i sıfâta mazhar olanlardan ba'zısına da Cenâb-ı Hak ulûhiyetle tecellî eder. O kimse, ezdâdı câmi'dir. Beyâz ve sevâdı muhîttir. Esâfil ve eâlîyi, türâb ve leâlîyi muhtevîdir.

Abd, bu mertebede ismi ve vasfı taakkul ederse de, neşir ve leffi (haşr u neşri) inkâr eder. O, işi serâb gibi görür. Serâbı, susuz olan kimse gördüğü vakitte, onu su zanneder; yanına varınca hiç bir şey bulamaz; ancak orada Allah'ı bulur, hesâbını O, tesviye eyler. Ve bu mertebeye nâil olan kitâbını yemîn ve yesâriyle ahz eder. Ve o mertebede söylediği söz: بُعْداً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ "Zâlimler uzak olsun" der.

Şurası da ma'lûm olsun ki: Nûr, kitâb-ı mestûrdur. O nûr ile Hak istediğini idlâl, istediğini ihdâ eder. Nitekim Kur'ân-ı Ker`m'de يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً وَيَهْدِى بِهِ كَثِيراً (Bakara, 2/26) buyrulmuştur. "Çoğunu idlâl, çoğunu ihdâ eder" demektir.

Şurası da ma'lûm olsun ki; bu ulûhiyete, bu nûr tecellîsi olmaksızın yol açık değildir. O Allah'ın sırâtıdır, ya'ni yoludur. O yol, o kimse için hidâyet, başkaları için idlâldir. Her iki emir ile hitâb vukû' bulup da, iki hükme de i'tibâr olunursa, iki isimle de tesmiye olunursa (ya'ni hem "Allah" hem "abd"), nücûm-ı zevâhir gurûb eder. Halbuki o nücûm, onun eflâkinde meşrika ve mağribe dâirdir. Bu tecellînin hasâisindendir ki, abd ona mazhar olunca, kâffe-i ehl-i milel (Edyân ve mezâhib-i muhtelife) ve nihalin reylerini tasvîb eder; ve onlardan her birisinin me'hazlerinin aslını bilir ve saîd olanın ne sûretle saîd olduğunu ve şakî olanın, nasıl şakî olduğunu ve nesiyle şakî olduğunu, ehl-i milelden her birisinin içine esbâb-ı dalâl nasıl girdiğini müşâhede eder.

Yine bu tecell`nin hasâisindendir ki, abd o tecellîde ehl-i milel ve nihalin reylerinin kâffesini tahtie eder; hattâ müslimîni, mü'minîni, muhsinîni, ârif-i billâh olanları bile tahtie eder. Onun tasvîb ettiği, ancak kâmil olan muhakkıkların re'yidir.

Yine bu tecellînin hasâisindendir ki, buna mazhar olan abd için ne nefy, ne de isbât mümkündür; ve ne vasfı söyler, ne de zâta, ne de isme, ne de resme meyl eder. Ben bu tecellîde melâike-i müheymen ile ictimâ' ettim. Onları, müşâhedelerinin ihtilâfına göre makâmlarında mütehayyir gördüm. Nice beht ve hayrete düşen var, onu cemâl hayrette bırakmış; nice sâkit olan var, celâl onun ağzına gem vurmuş; ni-

ce nâtık var, kemâl onun lisânını ıtlâk etmiş. Nicelerini, hüviyetinde gâib; nicelerini, enniyetinde hâzır; nicelerini, vücûdu fikdâna uğramış; nicelerini, şuhûdda vücûd bulmuş; nicelerini, dehşetle hayrette; nicelerini, hayretle dehşette; nicelerini, fenâda erimiş; nicelerini bakâya irtikâ etmiş; nicelerini, vücûdda müstehlek; nicelerini, şuhûdda müstağrak; nicelerini, adem-i mahzda sâcid; nicelerini, vücûd-ı farzın vücûbunda âbid; nicelerini, nâr-ı ahadiyette muhterik; nicelerini, ebhâr-ı hamdiyette mağrûk; nicelerini, üns-i fâkıd, kuds-i vâcid; nicelerini, ins-i vâcid; nicelerini, kuds-i fâkıd olarak gördüm. Bunların ahvâli, nâzıra dehşet-bahşâ olduğu gibi, sözleri de hayrette kalanı hidâyete sâiktir. Bunların içinden şuhûdu ekmel, neş'eti ve makâmı a'lâ olana, hayrette kalıp güç kanâat eden kimsenin meyli gibi değil, belki istitlâ' sûretiyle meyil edenin meyli gibi, meyl ettim. Ona dedim ki: Ey rûh-ı kâmil-i karîb, ey rûh-ı akdes-i edîb! Benim için mechûl olan meşhûddaki hâlinden bana haber ver! Merâsimini bana bildir, ismini sarîh söyle."

Tasrîhten i'râz eden kimsenin i'râzı gibi, benden i'râz ve muhbir-i fasîhin ikbâli gibi ikbâl etti. Sonra dizleri üzerine oturdu, hayretinde inhimâk gösterdi. Hâlinden sordum, îzâh etti.

Sonra dedi ki: Benim ismimden sorma; kayd-ı merâsimde mahsûr olursun; büsbütün de terk etme, hakkın bi'l-külliye mahv olur. Sıfâta çok meyil etme; zât'ıyla Rabb'in senden mahcûb olur. Büsbütün zât'a da hasr-ı efkâr etme; adem-i rufâtı (toz olmuş gibi) taleb etmiş olursun. Bu bâbda nefy küfrân, isbât hüsrândır. Bunlar, (sıfat ile zât) iki denizdir. Hak olan, bunların yekdiğerine karışmamasını te'mîn eden berzahtır. Beni isbât edersen, beni kendinden başka bir vücûd olarak ikâme etmiş olursun. Nefy edersen, ma'nânın hakîkatinden mahcûb olursun. "Sen, benim", diyecek olursan, benim fennim nerede, senin fennin nerede! Yok, senden başkayım, diyecek olursan, benim hayrımdaki her ma'nâyı fevt etmiş olursun. Eğer hayrete düşersen, bir nevi' hakîr olursun, acze kâil olursun ve vasf-ı izzeti fevt edersin. Kemâle ve gâyete vusûlü iddiâ edersen, o zaman senin işin henüz nihâyette değil, bidâyettedir. Bunların hepsini terk edersen, nevm-i gaflete düşmüş olursun. O zaman heyhât, maksad-ı âlâ nerede? O zaman seni fevt eden, fevt etti. Yok, arş-ı sıfâtın üstünde zâtında kâim olursan, senin kemâlin nerede, benim kemâlim nerede? Benim olan, senin olur mu?

Manzûmenin Tercümesi:

"Hayretim nedendir, diye hayretimde hayrete düştüm. Onu tefekkürde vehmim dâimî hayrettedir.

Bilmiyorum, bu tahayyür benim kalbimin tecâhülünden mi, yoksa ilminden midir?

Cehâletindendir, dersem, yalandır. İlmindendir dersem, ondaki hayretim nedendir?"

Benim feleğim, felek-i a'lâdır. Mescidim, Mescid-i Aksâ'dır. O mescid, etrâfını ziyâret eden hey'etler için mübârektir; vârid olacaklar için akan tatlı sudur.

Kim benim denizimde yüzebilirse, onu gerdanıma gerdanlık yaparım. Kim benim küheylanıma binebilirse, ona memâlikimi gezdiririm. Kim haddini tecâvüz ederse ve kendinde mevcûd olmayanı iddiâ ederse, devâm-ı hicâb ile ona buğz ederim.

لاَ تَفْتَرواُ عَلىَ اللّٰه كَذباً فَيُسْحتَكُمْ بِعَذاَب (Tâhâ, 20/61) "Allah'a yalan iftirâ etmeyin, sizi azâb ile kökünüzden söker."

Sırât-ı müstakîm, benim; mu'vec ve kavîm, hâdis ve kadîm yine benim. Bu sûretle hazret-i vücûdda ve hazret-i mükâlemede münâdeme (yekdiğeriyle latîfe etme) peymâneleri devr etti. Bir hâle geldik ki, dalgalanan dalgalandı, ibrikcağızdan suyun boşanmasına bedel ziyâ parladı. Ona rekb-i masûn (gizli kâfile) ve bâis-i ihtilâf olan nebe-i azîmden (Nebe', 78/2,3) sordum.

"Söyliyeceğimiz sözü dinle: Söylediğin bu isimler, esmânın zirve-i bâlâsında söylenen isimlerdendir," dedi. Ve bana efsah-ı lisân ile, en sarîh beyân ile, yanında mevcûd olan esrârı saklamayarak söylemeğe başladı.

Dedim ki: Bunun hakîkati nedir?

Dedi ki: اَلرَّحْمٰنُ عَلَّمَ الْقُرآنَ (Rahmân, 55/1,2) "Rahmân Kur'ân'ı öğretti."

Dedim ki: Ey muktedir zât! Bana benden haber ver!"

Dedi ki: خَلَقَ الْانْساَنَ عَلَّمَهُ الْبَياَنَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ بِحُسْباَنٍ وَالنَّجْمُ وَ الشَّجَرُ يَسْجُداَنِ وَالسَّماَءَ رَفَعَهاَ وَ وَضَعَ الْميزاَنَ (Rahmân, 55/3-7) "Allah insanı yarattı, ona ifâde-i merâmı öğretti. Ay ile güneşin devrânı hesâba tâbi'dir. Nebât ve eşcâr Rah-

mân'a secde ederler. İlm-i âlîyi yükseltti, beyne'l-beşer mîzân münâsebeti tesîs etti."

Dedim ki: Ey yeni olan eski, bana benden haber ver! Beni benden bana reddet!"

Cevâben dedi ki: اذا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَ اذا النُّجومُ انْكَدَرَتْ وَ اذا الْجبالُ سُيِّرَتْ وَ اذا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ (Tekvîr, 81/1-7) "Güneş nûrunu gâib ederek siyâh top gibi olduğu zaman, yıldızlar karardığı zaman, dağlar yürüdüğü zaman, arabın kıymetli develeri vaz'-ı hamlden muattal kaldığı zaman, kuşlar dehşetlerinden birbiri üzerine yığıldığı zaman, denizler ateş gibi kızdırıldığı zaman, nüfûs-ı mütezâdde birbirine çift olduğu zaman." O sırada alîm olan zât, lisân-ı hakîm ile dedi ki:
وَ اذا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ وَ اذا الصُّحُفُ نُشِرَتْ وَ اذا السَّماءُ كُشِطَتْ وَ اذا الْجَحيمُ سُعِّرَتْ وَ اذا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ عَلِمَتْ نَفْسٌ ما اَحْضَرَتْ (Tekvîr, 81, 8-14) "Zamân-ı câhiliyette Arab usûlünce kız çocuğuna, "hangi günâh sebebiyle öldürüldün?" diye sorulduğu zaman; a'mâl ve ahlâk defterleri neşr eylediği zaman; evin tavanı sökülür gibi sakf-ı semâ kaldırıldığı zaman; cehennem kızdırıldığı zaman; cennet ashâbı zînetlendirildiği zaman; her nefis âlem-i kevnde ne hazırladığını bilecektir."

Dedim ki: Ey hakîm-i acîb! Bana "Ankâ-yı Mağrib'den haber ver! "Kâf" ve "nûn" arasında gizli olan defîneye beni ulaştır."

Dedi ki: Benden sana kadîmin (Allah'ın) haber verdiği, benden sana söz olarak yeter."

Dedim ki: Bu beni müstağnî kılmaz."

Dedi ki: Biraz daha ziyâde edeyim."

Dedim ki: Ziyâde et!"

Dedi ki: Haber-i sedîd, re'y-i reşîd ile, benden sana lâzım geldiği kadar ziyâde söylendi."

Dedim ki: Bunu anlamak bana baîddir. Yâ Mevlânâ! Sen kimsin?"

Cevâben, "İbâdın zâtıyım" dedi. Sonra: وَ هُمْ فيها لاَ يَسْمَعُونَ (Enbiyâ, 21/100) "Onların orada kulağma söz gitmez" âyetini okudu.
اِنَّما قَوْلُنا لِشَيْءٍ اذا اَرَدْناهُ اَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (Nahl, 16/ 40) âyetini ilave etti. "Biz bir şeyi murâd ettiğimiz zaman, o şeye "ol" deriz, olur."

Sûret-i meşrûha vechile aramızda makâmât ve hazerâttan bahs ile

ibkâr-ı efkârını ızhâr etmeğe başladı. Sohbet bir dereceye geldi ki, nesîm-i saâdet esti ve o nesîm ile siyâdet bayrağı dalgalandı. Onun kokusunun lezzetini kokladım, neşr-i revâyih etmesinin lezzâtıyla bizzât zâtımda lezzât hâsıl oldu. Bu lezzât, beni benden aldı; beni benden bana cezb etti; kuvâ-yı ma'neviyyem çözüldü; aşkımın hiddeti eridi. Tekevvün eden şeylerle, sâbık ve lâhik ma'lûmât mahv oldu. Kabîlenin merâsimi söndü. Ne ölü, ne diri hiç bir şey bâkî kalmadı. İşte o sırada ben, mevte-i ebediyye ile meyyit, sahka-i sermediyye ile mün'adim oldum. Bu bir hâletti ki, bundan sonra ne ba's var, ne nüşûr, ne de gâib olmak var, ne de huzûr!

İşte bu sûretle, hay olan fânî ve dâr-ı kevndeki helâk olunca nefsine: لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ (Gâfir, 40/16) diye sordu: لله الْواَحد الْقَهَّار (Gâfir, 40/ 16) diye cevâb verdi. Ma'nâsı: "Bugün mülk kimindir? "Vâhidü'l-Kahhâr" olan Allah'ındır."

•

Onbeşinci Bâb

Tecellî-i Zât Hakkındadır

Şiirin Tercümesi:

"Sendeki zât için, sâdırâtı (kalbe gelen varidât, ilim, sıfatların kâffesi) aradan çıkarılırsa, lezzât-ı azîme vardır.

Zâttan başka her toplu denilen şey müteferriktir.

Zât, vâsıfın vasfından münezzeh olarak tecellî eder; o tecellîde ne i'tibâr, ne de izâfet vardır.

Zât, güneş gibi âşikâr olunca, yıldızlarının evsâfı muhtefî olur.

Bu bir nefydir; ammâ hükümde onun için isbât vardır.

Zât, zulmetten ibârettir. Ne sabâhtır, ne de şafaktır.

O menzile giden kâfileler için yolda hayret sahrâları vardır.

Nice deliller, zâtı kasd ederek kâfileye delîl olmak istedi.

Delîl hayrette kaldı. Kâfileyi sevk edecek şimâl rüzgârları da esmedi.

Zâtın yolları hafîdir; resmi, alâmeti yoktur.

Ona sa'y ile vuslat mümteni'dir. Ona azametler hicâb-ı hâmî olmuştur.

Zâtın yolu gizli, zahmetli, kadîm bir yoldur.

Fakat onu vuslata heves eden vehim kâfileleri, tevakkufta kalarak ileriye gidememişlerdir.

Zâta karşı âlimlerin ilimleri, cehâletin mesâ zulmeti (akşam karanlığı) gibidir.

Bu yolda rüşd ve hidâyet, gayy ve dalâlet, adem-i vusûlde müsavîdirler.

Zâtın sırâfetinden dolayı akıl onunla imtizâca muzaffer olamamıştır.

Fikir için de bu vâdîde bir koku zuhûr etmemiştir.

Hidâyet ateşi, zât yollarında alâmet yapamamıştır. Bakâ nûrlarının zâta îsâl edecek zıyâsı yoktur.

Zâtın öyle yolları vardır ki, o yollara sülûk eden sâlikler değil, delîlleri bile hayrette kalmışlardır.

Sâliklerin değil, delillerinin bile hayât ve memâtından haber yoktur.

Zâtın evsâfı, zâtın bahr-ı izzetinde müstağraktır. Onun künhünü istîfâda, evsâf da, emvâttan başka bir şey değildir.

Zâtın mâhiyetini isim ile, vasıf ile istîfâya yol yoktur.

İşte zâtın ulviyeti bu manzûmede teşrîh olunduğu vecihledir."

Şurası da bilinmelidir ki, zât, Vücûd-ı Mutlaktan ibârettir; onda i'tibârât, izâfât, niseb ve vecihlerin kâffesi sâkıttır. Fakat bunların sükûtu, Vücûd-ı Mutlaktan hâric olmak sûretiyle değil, belki i'tibârât-ı mezkûrenin kâffesi vücûd-ı mutlak cümlesinden olmak sûretiyledir. Ya'ni o i'tibârât, vücûd-ı mutlakta ne nefisleriyle, ne de nisbetleriyle melhûz olmayıp, belki vücûd-ı mutlakın ayn-ı mâhiyetinde olmak sûretiyle melhûzdur. İşte o vücûd-ı mutlak, öyle bir zât-ı sâzicden (sâde) ibârettir ki, onda ne ismin, ne na'tın, ne nisbetin, ne de izâfetin, ne de bunlara benzeyen bir şeyin zuhûru yoktur. Şayet, bu zikr olunanlardan bir şey zâtta zâhir olursa, o zaman nisbet, zât-ı sırfa taalluk etmeyip, belki mazhara taalluk eder. Çünkü zâtın nefsinde hükmü, külliyâta, cüz'iyâta, nisebe, izâfâta şumûlünden ibârettir. Fakat bu şumûl, zikr olunan i'tibârâtın bakâsı hükmüyle değil, belki ahadiyyet-i zâtın saltanatı altında izmihlâli hükmüyledir. Ne zaman zâtta vasıf, yâhut isim, yâhut na't i'tibârı olursa, o i'tibâra nazar, i'tibâr olunan şey içindir; yoksa zât için değildir. Bunun için biz, "zât, Vücûd-ı Mutlaktır" dedik; "vücûd-ı kadîmdir", "vücûd-ı vâcibdir" demedik. Eğer öyle demiş olsaydık, bundan takyîd lâzım gelirdi. Yoksa ma'lûmdur ki, burada zâttan murâd, kadîm olan vâcibü'l-vücûdun zâtıdır. Bizim "el-Vücûdu'l-Mutlak" sözümüzdeki "el-Mutlak" ta'bîrimizden ıtlâk vasfı ile takyîd lâzım gelmez. Çünkü "mut-

lak"ın mefhûmu, kendisinde vechen-mine'l-vücûh takyîd olmayan şey demektir.

Bu çok latîf bir meseledir, bunu anla!

Şurası da bilinmelidir ki: Sırf ve sâde olan zât, sırâfetinden ve sezâcetinden tenezzül edince, zâtın sırâfet ve sezâcetine mülhak olan üç meclâsı vardır.

Meclâ-yı evvel, ahadiyettir. Ahadiyette, i'tibârâttan, izâfâttan, esmâdan, sıfâttan ve daha başkalarından hiç bir şey için zuhûr yoktur. Ahadiyet, zât-ı sırftan ibârettir. Yalnız zâta, ahadiyetin nisbeti vardır. Bu nisbet sebebiyle zât, sırâfetten tenezzül etmiştir.

İkinci meclâ, hüviyettir. Hüviyette, zikr olunan i'tibârât ve izâfât gibi şeylerden hiç birinin zuhûru yoktur. Yalnız hüviyette ahadiyet'in zuhûru vardır. Bunun için hüviyet, sırâfete mülhak olmuşsa da, bu iltihâkı ahadiyet'in sezâcete iltihâkına nisbetle daha dûndur. Çünkü hüviyette, hüviyetle gâibe işâret tarîkıyle gaybûbet taakkulu vardır, bunu anla!

Üçüncü meclâ, enniyettir. Enniyette dahî i'tibârât ve izafât gibi şeyler için zuhûr olmayıp, bunda mutlakan hüviyetin zuhûru vardır. Enniyetin sezâcete iltihâkı, hüviyetin sezâcete iltihâkından daha dûndur. Çünkü enniyette kasd-ı mahsûs ve huzûr ve hâzır taalluku vardır. Kasd-ı mahsûs ile olan şey "Hakk'a değil" bize nisbetle, rütbe-i gâibden ve müteakkal olan bâtından daha yakındır. Bunu düşün ve anla!

Cenâb-ı Hak Kur'ân'da إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ (Neml, 27/9) buyurdu. Bu nazm-ı celîlde "ene" ahadiyet'e işârettir; çünkü "ene" takyîd olmaksızın isbât-ı mahza delâlet eder. Ahadiyet de, zât-ı mahz-ı mutlaktan ibâret olup, kendisinde hiç bir vecihle takyîd yoktur. "İnnehû" daki "hüve" zamîrine gelince; bu da, ahadiyet'e mülhak olan "Hüviyet"e işârettir. Bunun için "inne" ile berâber, mürekkeb olarak zâhir oldu. "Ene" kelimesi de, "ahadiyet"e mülhak olan "hüviyet"e mülhak "enniyet"e işârettir. Bunun için kelâmda mübtedâdır ve ihbârda müstenedünileyh oldu; haber ona istinâd etti. Haber, "ene"ye mesned olan "Allah" lafzıdır. Burada "enâniyet", hüviyet ve ahadiyet menzilesine tenzîl olunmuştur.

Bu üç meclâdan her birisi, zât-ı sâzic- i sırftan ibârettir. Bu üç meclâdan sonra ancak "vahidiyet"den ibâret olan meclâ vardır. O meclânın mertebesinden "Ulûhiyet"le ta'bîr olunmuştur ve o mertebeye müstehak olan "Allah" ismidir. Ayet-i kerîme de, tertîb üzerine îzâh-ı mezkûre delâlet etmektedir.

Bu mes'ele de iyi teemmül olunsun.

Bu zikr olunan îzâhâtı anladınsa, şunu da bilmekliğin lâzımdır ki; "Zâtiyyûn", kendilerinde latîfe-i ilâhiyye-i zâtiyye bulunan kimselerden ibârettir. İzâhât-ı sâbıkada beyân olmuştu ki, Cenâb-ı Hak abdi üzerine tecellî edip de, o abdi nefsinden fânî kılınca, o abdde bir latîfe-i ilâhiyye ikâme eder. İşte o latîfe ba'zan "zâtiyye" ba'zan da "sıfâtiyye" olur. Eğer o latife-i ilâhiyye, zâtiyye olursa, bu mertebe-i âliyeye mazhar olan heykel-i insânî, "ferd-i kâmil ve gavs-ı câmi'"dir. Emr-i vücûd, onun üzerinde döner; rükû' ve sücûd ona olur. Cenâb-ı Hak âlemi onunla muhâfaza eder. "Mehdî" ve "Hâtem" ta'bîr olunan odur. Adem (a.s.) kıssasında müşârun-ileyh olan "Halîfe" de budur. Hakâyık-ı mevcûdât, onun imtisâl-i emrine, hadîdin, hacer-i miknâtısîye incizâbı gibi müncezibdir. Bu zât, kâinât üzerinde azametiyle gâlib ve kâhirdir. Her istediğini kudretiyle işler; ondan hiçbir şey mestûr değildir. Bunun sebebi, o velîdeki latîfe-i ilâhiyye zât-ı sâzicden ibâret olup, ne hakkıyye-i ilâhiyye, ne de halkıyye-i abdiyye mertebesiyle mukayyed değildir. Bunun için mevcûdât-ı ilâhiyye ve halkıyye rütbelerinden her mertebeye hakkını i'tâ eden odur.

Çünkü o mertebede hakâyıka hakkını i'tâya mâni' olacak bir şey yoktur. Zât'da mâsik ve mâni' olan, zâtı bir rütbe veyâhut bir isim veyâhut müteayyen veyâ halkıyye olarak bir sıfat ile takyîdden neş'et eder. Halbuki o zâttan bu mâsik (tutucu) ve mâni', mürtefi' olmuştur. Çünkü o, zât-ı sâzicden ibârettir. Eşyânın kâffesi onun yanında bi'l-kuvve değil, bi'l-fiil mevcûddur; çünkü mâni' yoktur. Eşyânın zevâtında ba'zan bi'l-kuvve, ba'zan bi'l-fiil olması, mevâni' yüzünden olur. Mevâniin irtifâı da, ya zât üzerine bir "vârid" veyâhut zâttan bir "sâdır" sebebiyledir. Bundan başka mâni'in irtifâı ba'zan hâle, yâhut vakte, yâhut sıfata, yâhut bunlara benzeyen bir şeye tevakkuf eder. Zat-ı mezkûr ise bunların kâffesinden münezzeh olmuştur.

Netîce, o zât her şeye halkını ve hidâyetini i'tâ eder. (Tâhâ, 20/50)

Tecelli-i zât meselesi şöyle dursun, ehlullâh, tecelli-i ahadiyyeti bile îzâhdan men' etmiş olmasalardı, ben zât hakkında garâib-i tecelliyât, acâib-i tedelliyât husûsunda lâzım gelen sözleri söylerdim. Hem o sûretle ki, tecelliyât hakkındaki izâhâtımız, zâtiyye-i mahza olarak ilâhî olur. İsim ve sıfat ve başkaları için o tecelliyât arasına girmeğe mecâl ve imkân olmazdı ve o îzâhât-ı dakîkayı ricâl-i gayb miftahları ile hazâin-i gayb-ı ilâhî mahzeninden şehâdet âlemi safahâtı üzerine en latîf ibâre, en zarîf işâretle dökerdin. Ve mefâtîh-i mezkûre ile kilitli olan akfâl-i ukûlü (kilit) açarak, "abd" denilen kalın iplik ve vuslat iğneleri borusundan (deliğinden) geçer; sıfât hicâblarıyla mahfûz ve envâr ve zulümât ile mestûr olan cennet-i zâta girerdi. Allah istediğini nûruna hidâyet eder ve bu misillü emsâli, nâs için zikr ederek, gafleti izâle eder.

Allah, her şeyi âlimdir. (Nûr, 24/35)

•

Onaltıncı Bâb

Hayat Hakkındadır

Bir şeyin nefsi için vücûdu, o şeyin hayât-ı tâmmesidir. Bir şeyin başkası için vücûdu, o şeyin hayât-ı izâfiyyesidir. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, nefsi için mevcûddur; binâenaleyh "Hay"dır. Hayâtı, hayât-ı tâmmedir; o'na memât lâhik olmaz.

Halk, varlığı i'tibâriyle "Allah için mevcûd" demektir. Binâenaleyh halkın hayâtı, hayât-ı izâfiyyedir; onun için hayâtına fenâ ve mevt lâhik olur.

Bundan sonra şurası da bir hakîkat-ı mahzadır ki, Allah'ın halktaki hayâtı, hayât-ı vâhide-i tâmmedir. Lâkin halk, o hayâtta mütefâvittirler. Halktan ba'zılarında hayât, sûret-i tâmme üzerine zâhir olur. Bu "İnsân-ı Kâmil"dir. Çünkü İnsân-ı Kâmil, nefsi için mecâzî ve izâfî olmayarak, vücûd-ı hakîkî ile mevcûddur. Binâenaleyh onun rabb'i (kendisi), hayât-ı tâmme ile haydır. İnsân-ı kâmil'den başkaları böyle değildir; Melâike-i illiyyûn -ki, onlara "melâike-i müheymîn" de derler; bunlarla berâber "Kalem-i a'lâ, Levh-i mahfûz" ve o nevi'den başkaları gibi, anâsırdan mürekkeb olmayan şeyler, insân-ı kâmil'e mülhaktır. Bunu anla!

Mevcûdâttan ba'zılarında hayât, sûreti üzerine zâhir olur, ammâ tam değildir; insân-ı hayvânî ve melek ve cin gibi. Çünkü bunlardan her birisi, nefsi için mevcûddur, kendinin şöyle ve böyle olduğunu bilir. Lâkin o vücûd, onun için hakîkî değildir. Çünkü gayrisiyle kâimdir. Böyle olduğu için, onun rabb'i Hak için mevcûddur, onun için mevcûd değildir. Binâenaleyh, hayâtı tam değildir.

Mevcûdâttan ba'zılarında da hayât zâhirdir; ammâ sûreti üzerine değildir; bâkî hayvânâtın hayâtı gibi. Mevcûdâttan ba'zılarında da hayât bâtındır. Binâenaleyh kendisi için değil, gayrisi için mevcûddur; nebâtât, meâdin, maânî ve bunlara benzeyen şeyler gibi.

Hülâsatü'l-hülâsa: Zikr olunan eşyânın kâffesinde hayât, mevcûddur. Mevcûdâttan hiç bir şey yoktur ki, hay olmasın. Çünkü vücûdu, ayn-ı hayâtıdır. Yalnız fark, hayâtın tam veyâhut gayr-i tam olmasındadır. Böyle de değil, belki hayâtı tam olan Hakk'ın hayâtından başka bir hayât yoktur. Çünkü Hak, mertebesinin istihkâkı derecesi üzerindedir. Noksan veyâhut ziyâde olunca, o mertebenin ma'dûm olması lâzım gelir.

Bundan şu netîceyi alırız ki: Vücûdda, hayâtı, hayât-ı tâmme ile hay olandan başka mevcûd yoktur. Çünkü hayât, "ayn-ı vâhide"dir. Onun noksânına ve inkısâmına imkân yoktur. Çünkü cevher-i ferdin tecezzîsi muhâldir. Binâenaleyh hayât, bu cevher-i ferdden ibâret olup, her şeyde nefsi için kemâliyle mevcûddur. Binâenaleyh bir şeyin şey'iyeti, o şeyin hayâtıdır. O hayât da, eşyâya bais-i kıyâm ve kıvâm olan "hayâtullâh"dan ibârettir. İşte eşyânın Cenâb-ı Hakk'ı "hay" ismi cihetinden tesbîhi, bundan ibârettir. Çünkü vücûdda her şey, Hakk'ı her ism-i ilâhîye nazaran tesbîhtedir.

Şu halde mevcûdâtın Allah'ı hay ismi cihetinden tesbîhi, hayâtiyle vücûdunun aynı olmasından ibârettir.

Eşyânın "Alîm" ismi cihetinden Hakk'ı tesbîhi, ilm-i ilâhî tahtına duhûlünden ibârettir. Eşyânın Cenâb-ı Hakk'a "Yâ Alîm" demesi, Hakk'ın o eşyâ üzerine bir "sıfat-ı mütehassısa" ile hükm etmesinden neş'et ederek, eşyânın kendi nefislerinden Hakk'a ilim i'tâsı demektir.*

Eşyânın Hakk'ı "Kadîr" ismi cihetinden tesbîhi, kudretinin altına duhûlünden ibârettir. "Mürîd" ismi cihetinden Hakk'ı tesbîhi, istihkâkına göre, eşyâyı Hakk'ın irâdesine tahsîs demektir.

Eşyânın Hakk'ı "Semî'" ismi cihetinden tesbîhi, eşyânın Hakk'a kelâmını ismâı demektir. Bu kelâm da, hakâyık-ı eşyânın istihkâkına

* (Ya'ni Hak'dan mevhûb olan ilmi Hakk'a karşı "Yâ Alîm" diyerek tekrârı demektir.)

göre lisân-ı hâl iledir. Fakat Allah ile eşyâ arasında bu kelâm, lisân-ı makâl ile olur.

Eşyânın Hakk'ı "Basîr" cihetinden tesbîhi, eşyânın hakîkatteki istihkâkı vech ile, basar-ı ilâhî tahtında taayyünü demektir.

Eşyânın Hakk'ı "Mütekellim" ismiyle tesbîhi, eşyânın, kelime-i ilâhiyyeden vücûd bulması demektir. Bâkî esmâ-ı ilâhiyyeyi de buna kıyâs et!

Bunu bildinse, şunu da bil ki; Eşyânın hayâtı, eşyâya nisbetle "hâdis" Allah'a nisbetle "kadîm"dir. Çünkü o hayât, hayât-ı ilâhiyyedir. Hakk'ın hayâtı, Hakk'ın sıfatıdır; Hakk'ın sıfatı ise, zâtına mülhaktır. Bunu ne zaman taakkul etmek istersen, kendi hayâtına bak ve hayâtını sana olan ihtisâsı cihetinden takyîd et! O zaman sana mahsûs olan rûhtan başka bir şey bulamazsın. Rûhun ise, rûh-ı hâdistir. Nazarını sana mahsûs olan bu hayâttan kaldırıp da, şuhûd nokta-i nazarından her hay olan mevcûdun hayâtı da, senin hayâtın gibi olduğunu zevk edebilirsen, o zaman hayâtın, cemî'-i mevcûdâta sereyânını müşâhede eder ve derhal anlarsın ki, âlemin bâis-i kıyâmı olan hayât, Hakk'ın hayâtından ibârettir. İşte o hayât, hayât-ı kadîme-i ilâhiyyedir.

Bu zikr olunan îzâhâtımda, hattâ benim kitâbımın her tarafında işâret ettiğim esrârı iyi anla! Çünkü bu kitâbda derc edilen mesailin çoğu, hiç bir kimse tarafından zikr edilmemiştir. Yalnız her ilimde o ilmin ıstılâhâtına göre, ifâde-i merâm zarûrî olduğundan, ıstılâhâta âit aksâmdan mâadâ, benim bu kitâbımda derc ettiğim îzâhâtı, benim bildiğim hiçbir kitâbda, benim işittiğim hiçbir hitâbda, beni sebkat eden yoktur. Yerde gökte kendisine hiç bir şey bâis-i hicâb olmayan bir göz ile Hakk'ın bana ihsân ettiği şuhûd, bana bu feyzi ihsân etmiştir. Küçük veyâhut büyük hiçbir mes'ele-i mühimme yoktur ki, Kitâb-ı Mübeyyede (insân-ı kâmilin kalbinden ibârettir) mezkûr olmasın.

Şurası da bilinmelidir ki; Fikr-i maânîden, eşkâlden, hey'etten, sûretlerden, sözlerden, amellerden, maâdinden, nebâttan ve daha başkalarından kendisine "vücûd" ismi verilen her şeyin nefsinden, nefsi için hayât-ı tâmmesi vardır. Bunların hayâtı da, hayât-ı insâniyye gibidir. Lâkin pek çok kimselerin nazarı bu husûsta mahcûb olduğu için, bâlâda zikr olunanları, insan derecesinden tenzîl ederek, "bunların vücûdu, başkalarının vücûduna merbûttur" demeğe mecbûr olduk. Yoksa,

eşyâdan her şeyin nefsinde nefsi için vücûdu ve hayât-ı tâmmesi vardır. O vücûd ve o hayât ile söyler, taakkul eder, işitir, görür, kudret ve irâde gösterir ve istediğini işler. Bu hakîkat, keşf tarîkıyle ma'lûm olur. Biz bunu "îyânî" olarak müşâhede ettik. Bu hakîkati, ihbârât-ı ilâhiyye de te'yîd etmiştir. Çünkü bir hadîs ile menkûldür ki, yevm-i kıyâmette insanların amelleri sûret peydâ ederek sâhibine gelir ve ona: "Ben senin amelinim", diye hitâb eder. O amel gider, diğer amelinin sûreti gelir, o da hitâb eder. Bu sûretle amellerinin sûretleri vürûdunda tetâbi' olur. Kezâlik güzel söz, kıyâmette, güzel şekilde; çirkin söz, kıyâmette çirkin sûrette insana, ya'ni sâhibine görünür. Bu hadîslerden mâada Kur'ân'da وَاِنْ مِنْ شَيْئٍ اِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ (İsrâ, 17) "Eşyâdan hiçbir şey yoktur ki, Hakk'ı tesbîh etmesin" ma'nâsında olan âyet de bu bâbda müeyyidâttandır.

Eşyânın kâffesi, Allah'ı lisân-ı makâl ile tesbîh eder. Bunu, keşfi açılan kimse işitir. Lisân-ı hâl ile de tesbîh eder; nitekim bu bâbda beyânı geçmiştir. Eşyânm lisân-ı makâl ile tesbîhi hakîkîdir, mecâzî değildir, bunu anla!

A'zâ ve cevârih-i insâniyyenin nutku da bu kabildendir. Hakk'a hamd ü senâ ederim ki, keşf-i ilâhî bizi bu feyze muvaffak etti. Bizim bugün gayba îmânımız, îmân-ı taklîdî değil, îmân-ı tahkîkîdir. Halbuki bize göre gayb da yoktur. Bu ta'bîri, mevtın ve mevki' nisbeti i'tibâriyle söyledik; yoksa bizim gaybımız, şehâdetimizin, şehâdetimiz, gaybımızm aynıdır. Bâlâdaki te'yîd-i naklîyi zikr etmekliğim de muhâtab içindir; yoksa biz keşfe bu te'yîd-i naklî ile vâsıl olduk demek değildir.

Anla! İyi düşün, inşâallah rüşd-i hakîkîye nâil olursun.

Allah Hakkı söyler ve tarîk-ı savâbı irâe eder.

Onyedinci Bâb

İlmi Hakkındadır

Nazmın Tercümesi:

"İlm-i ilâhî, "Hay" olan Hakk'ın eşyâyı idrâki demektir.

Maa-mâfih bu ilim, Hakk'a nisbetle gınâ sûretiyle zâhirdir. Ya'ni Hak, ilminden de müstağnîdir.

İsm-i âlîm-i ilâhî, emr-i vücûdu, ihâta-i külliyye ile istîfâ şartıyla müdriktir.

Binaenaleyh, kadîmin allâmesi ve gizli olmaksızın hâdisâtın da âlimidir.

İlm-i mukaddesin hakîkati, şey'-i vâhiddir. Bu ilimde külliyet, cüz'iyet tasavvuru yoktur.

İlm-i ilâhî gaybda mücmel, âlem-i şehâdete nisbetle mufassaldır.

Alem-i şehâdete nisbetle mufassal olan ilmi, gaybdaki mücmelin tamâmiyle aynıdır; bunda şübhe yoktur.

Cenâb-ı Hak, ilm-i mezkûr ile zâtını ve bizi ve bütün kâinâtı bilir.

Biz de yine o ilim ile hem Hakk'ı, hem zâtımızı biliriz.

Cemî'-i eşyâya şâmil olan bu tek ilme taaccüb etmemek kâbil değildir. Sen de taaccüb et!"

Şurası da ma'lûm olsun ki; ilim, sıfat-ı nefsiyye-i ezeliyyedir. Cenâb-ı Hakk'ın zâtına ve mahlûkâtına olan ilmi, ilm-i vâhiddir; münkasim ve müteaddid değildir. Şu kadar var ki, nefsini kendi istihkâkına göre, halkını da onların istihkâkına göre bilir.

"Ma'lâmât-ı ilâhiyye, kendi nefsinden Hakk'a ilim i'tâ etti" denilmek câiz değildir. Böyle denilirse, Hakk'ın başkasından bir şey istifâde etmiş olduğu mahzûru yüz gösterir. Bu meselede İmâm Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (r.a.) hazretleri "Hakk'ın ma'lûmâtı, nefsinden Hakk'a ilim i'tâ etti" dediği için, sehv etmiştir. Biz, imâm-ı mezkûru ma'zûr görürüz ve "bu mesele hakkında son ıttılâı budur" demeyiz. Fakat biz, İbnü'l-Arabî hazretlerinin bu ifâdesini gördükten sonra, Cenâb-ı Hakk'm o ma'lûmâtı kendine hâs ilm-i aslî ile bildiğini keşf ettik. Cenâb-ı Hakk'm bu ilm-i aslîsi, zâtları îcâbıyla, ma'lûmât-ı ilâhiyye muktezeyâtından müstefâd değildir. Şu kadar var ki, Cenâb-ı Hakk'ın ilm-i aslîsine mutâbık olarak, o ma'lûmât da ilme iktizâ gösterdi. Hak, o ma'lûmâta derece-i sâniyede, o ilm-i ilâhîsine mutâbık olarak iktizâ-yı ma'lûmâta da hükm etti. İmâm-ı mezkûr, Cenâb-ı Hakk'ın, ma'lûmât-ı mezkûrenin nefsindeki iktizâyı hükm ettiğine bakarak zannetti ki, Hakk'ın ilmi, ma'lûmâtm iktizâsından ibârettir.

Bunun için "ma'lûmat kendi nefislerinden Hakk'a ilim i'tâ etti", dedi. O ma'lûmatı, halk ve îcâddan evvel ilm-i küllî, ilm-i aslî, ilm-i nefsî ile olan ilmine mutâbık olarak o ma'lûmâtm iktizâ gösterdiğini düşünmek mes'elesi, imâm-ı mezkûru fevt etti. Çünkü ma'lûmât-ı mezkûre, ilm-i ilâhîde ancak Hakk'ın ilmiyle taayyün etti. Yoksa evvelâ ma'lûmâtın zâtları iktizâ gösterip, o iktizâdan sonra, ma'lûmâtın nefsinden, ilm-i ilâhînin aynı olarak birtakım umûr hâsıl oldu da, ilminin muktezâsıyla hükmü derece-i sâniyede yaptı, demek değildir.

Hakk'ın ma'lûmât için olan hükmü ancak, ilmine mutâbık olan hükmüdür. Bunu iyi düşün! Bu bir mes'ele-i latîfedir. Eğer hakîkat benim dediğim gibi olmasa, Cenâb-ı Hakk'ın alemlerden müstağnî olması sahîh olmazdı. Çünkü "ma'lûmât, kendi nefislerinden, Hakk'a ilim i'tâ etti", diyecek olursak, Cenâb-ı Hak için husûl-i ilmin ma'lûmâta muhtâc olması lâzım gelir. Bir vasfın başka bir şeye tevakkufu (ihtiyâcı), o vasfın o şeye iftikârı demektir. Halbûki ilm-i vasfî, Cenâb-ı Hak için vasf-ı nefsîdir. Böyle bir iftikâr olsa, o zaman kendi nefsinde, başka bir şeye müftekır olduğu anlaşılır. Halbuki Cenâb-ı Hak böyle tevakkuf ve iftikârdan ulüvv-i kebîr ile müteâlîdir.*

---

* Bu mes'ele, meşhûr olan "ilim ma'lûma mı tâbi', yoksa ma'lûm ilme mi tâbi'dir?" mes'ele-i mühimmesidir. Mes'ele münâziun fîhdir. Ulemâdan her iki ciheti iltizâm

Bu îzâha göre ilim, mutlak olarak Hakk'a nisbet olunursa, Hakk'a "Alîm" tesmiye olunur. Eşyânın kendisine nisbetle ma'lûmiyeti tefekkür olunursa, Hakk'a "Alim" tesmiye olunur. İlmin ve eşyânın ma'lûmiyetinin ikisi birden Hakk'a nisbet olunursa, Hakk'a "Allâm" tesmiye olunur. Binâenaleyh "Alîm" sıfat-ı nefsiyyenin ismidir; bunda ilimden mâadâ bir şeye nazar yoktur. Çünkü ilim, nefsin zâtı için kemâldeki istihkâkından ibârettir. "Alim" ismi ise, sıfat-ı fiiliyyenin ismidir. Çünkü âlimde ilim, eşyâya nisbetle mutasavverdir. O ilim ister nefsi için, ister gayrisi için olsun, her ikisi de müsâvîdir. "Fiiliyyedir" dedik; çünkü nefsine ve gayrisine nisbetle âlimdir, denir. Şu halde sıfat-ı fiiliyye olması zarûrîdir.

"Allâm" ismine gelince; nisbet-i ilmiyyeye nazaran alîm gibi, sıfat-ı nefsiyyenin ismidir; ma'lûmiyet-i eşyâya nisbetine nazaran, sıfat-ı fiiliyyenin ismidir. Bunun için halkı âlim ismi ile tavsîf gâlibdir; alîm ve Allâm ismiyle tavsîf olunmaz; falan kimse âlimdir, denir, alîmdir, allâmdır denmez; meğer ki araya bir takyîd gire. O takdirde, falan kimse şu veyâ şu işi alîmdir, denir. Falan fende allâmdır, denmez. Ale'l-ıtlâk allâm da denmez. Eğer bir şahsı bu vasıf ile tavsîf lâzım gelirse "kezâ fende allâmdır" denilebilirse de, bu da mecâz sûretiyle olur. Falan kimse allâmedir denilmesi, bu kabîlden değildir. Çünkü allâme, ism-i ilâhîye mahsûs değildir; Allah allâmedir, denilmez, bunu anla!

Şurası da bilinmelidir ki: İlim, hayâta evsâf-ı ilâhiyyenin en yakınıdır; hayât, zâta akreb-i evsâf olduğu gibi. Çünkü bundan evvelki bâbda îzâh ettik ki, bir şeyin nefsi için vücûdu, o şeyin hayâtının aynıdır. Bir şeyin vücûdu da zâtından başka bir şey değildir.

Netîce: Zât'a vasf-ı hayâttan yakın bir şey yoktur. Hayâta da ilimden yakın bir şey yoktur. Çünkü her diri olanın, elbette bir şey bilmesi lâzım gelir, hayvânât ve hevâmm-ı arzın ilmi gibi; ilhâmî olmak, yâhut insan ve melâike ve cinnin ilmi gibi bedîhi, zarûrî, tasdîkî olmak müsâvîdir. Hayvânât ve haşerâttaki ilm-i ilhâmî, me'kel, mesken, ha-

---

eden vardır. Şu kadar var ki, ma'lûma nazaran ilmin zât gibi olması ve zât sıfatın ve sıfat zâtın aynı olması kaziyesine nazaran ilim min-vechin ma'lûma, ma'lûm min-vechin ilme tâbi'dir. Bu îzâha göre, aradaki nizâ' lafzî kalır. Maamâfih, ilmin ma'lûma nisbetle takaddüm-i zâtîsi zarûrîdir. (Li'l-mütercim)

reket, sükûn gibi, kendilerine lâyık olan ve olmayan şeylerde olabilir. Hasılı bu ilim her hay için lâzımdır.

Bu tafsîlden âşikârdır ki, ilim, hayâta nisbetle, akreb-i evsâfdır. Onun için Hak Teâlâ hazretleri, ilimden kinâye olarak Kur'ân'da ilme "hayât"tır, dedi. أفَمَنْ كَانَ مَيْتاً فَأحْيَيْنَاهُ (En'âm, 6/122) buyurdu. Ya'ni "Câhil idi, biz ona ilim i'tâ ettik" demektir. وَ جَعَلْنَا لَهُ نُوراً يَمْشِي بِهِ فِى النَّاسِ (En'âm, 6/122) "Ona nûr yaptık, nâs içinde onunla yürür." Ya'ni ilminin muktezâsıyla hareket eder, demektir. كَمَنْ مَثَلُهُ فِى الظُّلُمَاتِ (En'âm, 6/122) "Zulümâtta olan kimse gibi". Ya'ni, ayn-ı cehilden ibâret olan zulmet-i tabiâtteki kimse gibi. لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا (En'âm, 6/122) "O zulümâttan dışarı çıkamaz." Ya'ni, zulmet ancak zulmete hidâyet eder. Binâenaleyh cehil ile ilme vuslat mümkün değildir, demektir. Ya'ni, cehl-i tabîî ile ilme vusûl mümkün değildir. Câhilin cehl ile, cehilden çıkmasına imkân yoktur كَذَالِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (En'âm, 6/122) "İşte bu sûretle kafirlere kendi ilimleri zînetli göründü."

Burada "kâfirîn", kendi vücûdlarıyla vücûd-ı Hakk'ı setr edenler demektir. O nevi'den olanlar, kendilerinden ve mevcûdâttan yalnız mahlûkiyetlerini görürler, başka bir şey görmezler; bu sûretle vechullâhı setr ederler ve dâimâ "Allah'ın vasfı mahlûk olmamak, mesbûkun bi'l-adem olmamaktır", derler. Bilmezler ki, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, her ne kadar mahlûkâtında zâhir olmuşsa da, o mahlûkâtta nefsine lâyık olan vasf-ı âlî ile zâhir olmuştur. Kendisine nekâyıs-ı hâdisâttan hiç bir şey lâhik olmaz. Şayet, nakâyıs-ı hâdisâttan bir şey kendine istinâd ederse, derhal o nakâyısda kemâli zâhir olup, o hâdisâttan noksan hükmü mürtefi' ve nekâyıs, Hakk'a isnâd ile kâmil olur. Hâsılı kâmilden ancak kâmil olan şey vücûd bulur ve kâmile ancak ona lâhik olmağa lâyık olan şey, istinâd eder.

Bu bâbda ben âtîdeki iki beyti söyledim, tercüme şudur:

"Hakk'ın cemâli, kabîhin noksânını ikmâl eder; celâli ise, zelîli a'lâ eder. Kabîhde Hak zâhir olunca, kubhu mürtefi'dir.

Hakk'ın celâli, zelîlin derecesini a'lâ eder; binâenaleyh orada ne noksan, ne zelîl mevcûd kalır."

Bâlâda sebkat ettiği vechile ilim, hayâta lâzım olduğu gibi, hayât da ilme lâzımdır. Çünkü hayâtı olmayan bir alimin vücûdu muhâldir.

Binâenaleyh ilim ile hayât, lâzım-ı melzûm kabîlindendir. Bunu bilince, sana "her ikisi de ne lâzım, ne melzûmdur" demek de câizdir. Böyle dediğin taktirde, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarından her sıfatın nefsinde istiklâlini düşünmüş olursun. Sıfat-ı ilâhiyyeden her sıfatta istiklâl olmasa, ba'zı sıfatının, diğer sıfâtından; veyâhut sıfatlarının mecmû'undan mürekkeb olması lâzım gelir. Halbuki hakîkat böyle değildir. Cenâb-ı Hak, sıfâtının bu sûretle terekkübünden ulluv-i kebîr ile âlîdir. Binâenaleyh bu takdîre göre, meselâ hâlikiyet sıfatı, kudretten, irâdeden, kelâmdan mürekkeb değildir. Her ne kadar mahlûk, bu üç sıfatla mevcûd ise de, Hak'da sıfat-ı halkiyet, Hakk'ın müstakil sıfat-ı vâhidesidir; başkasından mürekkeb değildir. Başkasına nisbetle ne lâzımdır, ne melzûmdur. Diğer sıfât-ı ilâhiyye de böyledir. Bu mes'eleyi iyi düşün!

Bununla berâber Hak hakkında bu îzâhımız sahîh olunca, kezâlik halk hakkında da sahîh olur. Çünkü Hak Teâlâ hazretleri, Âdem'i sûreti üzerine yarattı. Binâenaleyh "Rahmân" sıfatlarından her bir sıfatın insanda da bir nüshası bulunmak muktezîdir. "Rahmân"a nisbet olunan her şey, insanda da mevcûddur. Hattâ insan vâsıtasıyla muhâlin vücûbuna bile hükm edebilirsin. Görmüyor musun, muhâli farz ederek ilmi olmayan "hayy", hayâtı olmayan "âlim" vardır, demek câizdir. O ilmi olmayan hayy, yâhut hayâtı olmayan âlim, senin âlem-i farazında ve hayâlinde mevcûddur; o ise Rabb'in için mahlûktur. Çünkü hayâl, içinde olan ile berâber Allah Teâlâ'nın mahlûkudur. Bu takdîre göre başkası hakkında muhâl olan şey, insan vâsıtasıyla âlemde mevcûd oldu.

Şurası da bilinmelidir ki, âlem-i mahsûs, âlem-i hayâlin fer'idir. Çünkü hayâl, âlem-i mahsûsün melekûtudur. Melekûtta bulunan şey, elbette mülkte de zâhir olmak muktezîdir. Mülkte de, kâbiliyete, vakte, hâle göre melekûtta mevcûd olanın bir nüshası bulunur. Bu babdaki kelimâtın altında, şerhi mümkün olmayan esrâr-ı ilâhiyye mündericdir; bu esrârı ihmâl etme! Çünkü bu esrâr, gayb miftahlarıdır. Senin eline sağlam olarak geçerse, vücûdun a'lâsında ve esfelinde bulunan ne kadar kilit varsa, o miftâhlarla açabilirsin.

İnşâllâhu Teâlâ, bu kitâbın mahall-i mahsûsunda âlem-i melekûta âit olan tafsîlât zikr olunacaktır.

Yukarıdaki îzâhâta nazaran ilim ve hayât ve gayri sıfatlar hakkında, istersen telâzüme, istersen adem-i telâzüme kâil olursun ve cenâb-ı ilâhîde Peygamber'i lisânından انَّ اَرْضى واسعَةٌ فَاِيَّاىَ فَاَعْبُدُون (Ankebût, 29/56) "Benim yerim vâsi'dir, ibâdeti bana yapınız" âyeti mısdâkınca, vüs'at-ı efkâr ile hareket edersin.

Manzûmenin Tercümesi:

"Taşması dâimiyyü'l-heyecân olan bahre taaccüb etmemek kâbil değildir.

Dâimâ kabarmakta, dâimâ emvâcı telâtum etmektedir.

O denizin her köşesinden muhtelif rüzgârlar eser.

Dağ gibi olan dalgalarını kenarlarına yığar.

O denizdeki mevceler, yekdîğerini ta'kîb etmektedir.

Ra'dın sadâsı, dalgaların çarpışması esnâsındaki savt-ı mehîb gibidir.

O denizdeki berkler, her nazırın gözbebeğini kapar.

Berkın iltimâı, kılıçların esnâ-yı muhârebedeki parlamaları gibidir.

O denizde bulutlar, biribiri üzerine yığılır;

Ve safahât fezâsından dâimî yağmurlar yağdırır.

Deniz hâricinde, birbiri üzerine yığılan zulmetler, bu denizdeki zulmetlere nazaran katre gibidir.

Böyle bir denizde kendi evsâfının sefâetini, zâtında müstağrak olan âşık, ne sûretle nâil-i selâmet olur?

Ta'bîr-i âharla, eli ayağı yüzmekten kesilen bir yüzücü, o denizde ne yapabilir ve onu necâta kim sevk edebilir?

"Allahu Ekber" o denizde selâmet mümkün müdür?

Heyhât, heyhât, heyhât!"

Onsekizinci Bâb

İrade-i İlâhiyye Hakkındadır

Manzûmenin Tercümesi:

"İrâde-i ilâhiyye, tecelliyât-ı in'itâfiye-i ilâhiyyenin evvelidir.

Bu irâde, Hak için ve bizim için mûcib-i nefehâttır.

Hak için nefehâtü'l-kuds, halk için nefehâtü'l-ünsdür.

Ma'rife olmaktan, nekre çeşnisi gösteren "kenz-i hafî"den cemâl-i ilâhînin zuhûru bu irâde iledir.

O cemâlin mehâsini, etrâfına saçılmıştır.

Halkıyet tevehhümü, tecelliyâtın bir nevi' sûretidir.

Hakk'ın mehâsini, nefsinde îcâd-ı mahlûkâtı iktizâ etmese, mahlûkât mahlûk olmazdı.

O mahlûkât da olmasa sırr-ı Hak, hüsn-i sıfât ile mevsûf olmazdı.

Mahlûkât Hak ile zâhir oldu. Hakk'ın zuhûr-ı cemâli, mahlûkât iledir.

Her biri, dîğeri için mehâsinin mezâhiridir.

Mü'min-i Ferd-i Vahîd olan Hak, mü'min için mir'ât gibidir.

Bu bâbda vârid olan hadîs, bunu müeyyiddir.

Hak, Mü'min'dir: Mü'min olan kimse ile iki mir'ât gibi olup, bizzât tekâbülleri vardır.

Hakk'ın mehâsini bizimle âşikâr oldu. Bizim mehâsinimiz de Hak'la âşikâr oldu.

Arada tefrika yoktur.

O bizimle tesemmî, belki biz de onunla tesemmî ettik.

Her biri, dîğeri için âyât nüshasıdır.

Hakk'ın bilinmekliğe irâdesi taalluk etmeseydi, defîne-i ilâhiyye hafâyâsını ibrâz etmezdi.

Bunun içindir ki, irâdenin hükmü, sâir evsâfa takaddüm etmiştir."

Şu hakîkat de ma'lûmun olsun ki; irâde-i ilâhiyye, iktizâ-yı zâtîye göre, ilm-i Hakk'ın tecellîsi sıfatından ibârettir. İşte o muktezî, irâdeden ibârettir.

Hülâsa: İlm-i ilâhînin iktizâsına göre Hakk'ın ma'lûmâtını vücûda tahsîsinden ibâret olup, Hak'daki bu vasfa "irâde" tesmiye olunur. Bizde mahlûk olan irâde, Hakk'ın irâdesinin aynıdır. Şu kadar var ki, o irâde bize nisbet olunca, bize lâzım olan hudûs, vasfımıza da lâzım olmuştur. Onun için "bizim irâdemiz mahlûktur" dedik. Yoksa o irâde, Allah'a nisbetle irâde-i kadîme-i ilâhiyyesinin aynıdır. Eşyâyı, matlûb-ı vech ile ibrâzdan bizi men' eden irâdenin bize nisbetidir. İşte o nisbet mahlûktur. Bize nisbet olunan o irâde mürtefi' olup da, "alâ-mâ-hüve aleyh" Hakk'a nisbet olunursa, eşyâ o irâde ile münfail ve müteessir olur. Bunu anla!

Nitekim bizim vücûdumuz bize nisbetle mahlûk, Allah'a nisbetle kadîmdir. Bu nisbet, zarûrî bir hakîkat olup, ona ıttıla' keşf ile, zevk ile, ayn makâmına kâim olan ilim ile bilinebilir. Şu halde burada şâyân-ı dikkat olan işte bu nisbettir, bunu anla!

Şurası da bilinmelidir ki; irâdenin mahlûkâtta dokuz mazharı vardır.

Mazhar-ı evvel, kalbin meyli, kalbin matlûba incizâbından ibârettir. Bu meyil kuvvetlenir ve devâm ederse ismine "Vela" denir. Bu, irâdenin mazhar-ı sânîsidir.

Meyl-i mezkûr, iştidâd peydâ ederek ziyâdelenirse "Sabâbet" tesmiye olunur. Buna sabâbet denilmesinin sebebi, kalb kendisini sevdiğine karşı büsbütün salıverdiğinden, döküldüğü zaman suyun insıbâbına benzediği içindir. Çünkü, dökülünce suyun akmamasına ihtimâl yoktur. Bu sabâbet, irâdenin mazhar-ı sâlîsidir.

Meyl-i mezkûr, kalbi bi'l-külliye meşâgil-i sâireden fâriğ kılarak, kesb-i temkîn eylerse, "Şefaf" tesmiye olunur. Bu, irâdenin mazhar-ı râbiidir.

Meyl-i mezkûr kalbi, fuâd-ı insâniyyede müstahkem olarak, başka şeye meşgûliyetten büsbütün alıkoyarsa, adına "hevâ" denir. Bu, irâdenin mazhar-ı hâmisidir.

Meyl-i mezkûr kalbi, cesedde istîlâ hükmünü gösterecek derecede iştidâd peydâ ederse "garâm" tesmiye olunur. Bu, irâdenin mazhar-ı sâdîsidir.

Meyl-i mezkûr kalbi ziyâdelenerek, esbâb-ı mûcibeyi izâle edecek hâle gelirse, adına "hubb" tesmiye olunur. Bu, irâdenin mazhar-ı sâbiîdir. Meyl-i mezkûr kalbi, muhibbi nefsinden fâni kılacak derecede heyecân peydâ ederse adına "vüdd" tesmiye olunur. Bu, irâdenin mazhar-ı sâminidir.

Meyl-i mezkûr kalbi, kabararak muhibbi ve mahbûbu ifnâ edecek derecede kesb-i şiddet ederse, adına "aşk" tesmiye olunur. Bu makâmda âşık, ma'şûkunu görünce, farkına varamaz. Yine o halde ma'şûkuna feryâd eder. Buna misâl olarak yazıyorum:

Leylâ bir gün Mecnûn'un yanına vararak, konuşmak için kendisini da'vet ettiği sırada, Mecnûn: "Beni bırak, ben seni düşünemiyorum, ben Leylâ ile meşgûlüm" demiştir. Bu mertebe, takarrub ve vusûl makâmâtının âhiridir. Ârif, bu makâmda ma'rûfunu inkâr eyler. Arada ne ârif, ne ma'rûf, ne âşık, ne ma'şûk kalır; tek başına aşk kalır. İşte bu nevi' aşk, resim, isim, na't, vasıf altına girmeyen zât-ı mahz-ı sırftan ibârettir. O, ya'nî aşk, ibtidâ-i zuhûrunda âşıkı ifnâ ederse, âşık için ne isim, ne resim, ne na't, ne vasf kalır. Âşık aşkında büsbütün mahv olursa aşk, ma'şûk ve âşıkı ifnâya başlar. Evvelâ ismi, sonra vasfı, sonra zâtı ifnâda ber-devâm olur. O mertebede ne âşık kalır, ne ma'şûk! Bu mertebede âşık iki sûretle zâhir, iki sıfatla mevsûf olur; kendine âşık da denir, ma'şûk da denir. Ben, bu bâbda âtîdeki üç beyti söyledim.

Beyitlerin Tercümesi:

"Aşk, Allah'ın alevlendirilmiş ateşidir. O ateşin tulû'u ve ufûlü gönüllerde olur.

Bu bir "nebe-i azîmdir" (büyük haber). Bu mertebeye vâsıl olanlar, bu nebe-i azîmde ihtilaf etmişlerdir. Ba'zısı mekânette, ba'zısı adem-i mekânettedir.

O mertebede olanları, nokta-i vâhide-i aşkta vâhid gördüğün halde, onlardan her biri başlı başına müteferriktir."

Şurası da bilinmelidir ki; "fenâ" zuhûl hükmünün istîlâsıyla insanda hâsıl olan adem-i şuûrdan ibârettir. Âşıkın nefsinden fenâsı, nefsine adem-i şuûru; mahbûbundan fânî olması, varlığının mahbûbu varlığında mahv ve nâbûd olması demektir.

Hülâsa, "fenâ," kavmin (sûfiyyenin) ıstılâhında, bir şahsın kendi nefsine ve nefsinin levâzımına adem-i şuûru demektir.

Bunu bildikten sonra şunu da bil ki, mahlûkâtı ahvâline ve eşkâline tahsîs eden irâde-i ilâhiyyede illet-i mûcibe ve sebeb yoktur. O irâde, Hak'dan illetsiz sâdırdır; sırf ihtiyâr-ı ilâhîden ibârettir. O, ya'nî irâde azamet ahkâmından bir hüküm, ulûhiyet evsafından bir vasıftır. Nefsine mahsûs olan ulûhiyet ve azameti bir illetten, bir sebebten neş'et etmemiştir. Bu meselede İmâm Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (r.a.) hazretleri bu re'yimize muhâliftir. Çünkü İmâm-ı mezkûr: "Allah'a muhtâr tesmiye olunamaz; çünkü Allah bir şeyi ihtiyârıyla işlemez; belki âlemin nefsindeki iktizâya göre işler. Âlemin nefsinden iktizâ ettiği şey de, o âlemin bulunduğu vecihten ibârettir. Binaenaleyh Hak muhtâr olmaz" demiştir.

İşte İmâm Muhyiddîn'in *Fütuhât-ı Mekiyye*'deki sözü budur. Muhyiddîn-i Arabî irâde-i ilâhiyye tecellîsinde muzaffer olduğu bir sır üzerine, bu sözü söylemişse de, kendisini fevt eden esrâr, muzaffer olduğu esrârdan daha çoktur. Bu da azamet-i ilâhiyye muktezeyâtındandır. Biz, İmâm-ı mezkûrun muzaffer olduğu sırra mazhar olduktan sonra, tecelli-i izzet-i ilâhiyyede Hakk'ın eşyâda muhtâr, zarûretten sâdır olmayan meşiyyetin ahkâmı ile eşyâda mutasarrıf olduğuna muttali' olduk. İrâde, bir şe'n-i ilâhî ve vasf-ı zâtîdir. Nitekim Cenâb-ı Hak, Kur'ân'da nefsinden açık beyân ile رَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَ يَخْتَارُ (Kasas, 28/68) buyurmuştur. "Rabb'in istediğini halk eder ve bu halkta muhtârdır."

Hülâsa: Hak, Kâdir-i Muhtâr, Azîz-i Cebbâr, Mütekebbir-i Kahhâr'dır.

Ondokuzuncu Bâb

Kudret-i İlâhiyye Hakkındadır

Kudret, kuvve-i zâtiyyeden ibârettir, Allah'dan başkası için olamaz. Kudretin şânı, ma'lumât-ı ilâhiyyeyi, muktezâ-yı ilmine göre âlem-i a'yan-ı hâriciyyeye ibrâz ve ızhârdan ibârettir.

Âlem-i aynî, bu tecellînin meclâsıdır. Ya'nî âlem-i aynî, ademden vücûd bulan ma'lûmât-ı ilâhiyye a'yânının mazharıdır. Çünkü Cenâb-ı Hak, o ma'lûmâtın ademden mevcûd olduğunu, ilm-i ilâhîsinde bilir.

Binâenaleyh kudret, mevcûdâtı ademden ızhâr eden kuvvetten ibârettir. Kudret, sıfat-ı nefsiyye-i ilâhiyyedir; rubûbiyet onunla zâhirdir. O, ya'nî kudret-i ilâhiyye bizde mevcûd olan kudretin aynıdır. Yalnız kudretin bize nisbetine, "kudret-i hâdise"; Hakk'a nisbetine, "kudret-i kadîme" tesmiye olunur. Kudret, bize nisbetle ihtirââttan âcizdir. Yine o kudret, ayniyle Allah'a nisbet olunduğu zaman, eşyâyı ihtirâ' ve ketm-i ademden şuhûd-ı vücûda ızhâr eder. Bunu anla! Bu bir sırr-ı celîldir ki, onu ehlullâhdan "zâtiyyûn"dan başkasına keşf etmek muvafık değildir.

Kudret, bizim indimizde ma'dûmu, îcâddan ibârettir. İmâm Muhyiddîn İbnü'l-Arabî bu mes'elede de muhâliftir. Çünki İmâm-ı mezkûr, "Allah eşyâyı ademden halk etmedi, yalnız o eşyâyı vücûd-ı ilmîden, aynîye ızhâr etti" demiştir. Muhyiddîn'in kelâmı budur. Bu sözün akilda isnâd edecek vechi varsa da, za'f üzerinedir. Çünkü ma'dûmu ihtirâ'dan ve ma'dûmu adem-i mahzdan, vücûd-ı mahza

ibrâzda, kudret-i ilâhiyyenin acze düşmesinden ben, Rabb'imi tenzîh ederim.

Şunu da bil ki; İmâm-ı mezkûr'un dediği münker değildir. Çünkü imâmın bununla murâdı, eşyânın ilm-i ilâhîde olan vücûdu, sonra âlem-i aynîye ibrâzı olduğu için, bu ibrâz, vücûd-ı ilmîden, vücûd-ı aynîye karşı olmuştur. Yalnız şurası imâm-ı mezkûru fevt etmiştir ki, Allah'ın kendi nefsinde, kendine vücûd hükmü, eşyânın ilminde vücûduna hükmünden evveldir.*

Bu halde o hükm-i ilâhîye nazaran mevcûdât ma'dûmdur; vücûd yalnız Cenâb-ı Hakk'ındır. Cenâb-ı Hak için kıdem, işte bu sûretle sahîh olmuştur. Böyle olmasa, bütün mevcûdâtın her veche göre, kıdem-i ilâhî ile berâber yürümesi lâzım gelir. Cenâb-ı Hak ise bundan âlîdir. Bundan şu neticeyi alırız ki, Cenâb-ı Hak eşyâyı ilminde ademden icâd etti; ya'nî Hak o eşyâyı kendi ilminde ademden mevcûd olarak bildi. Bunu düşün! Sonra o eşyâyı ilminde, aynda ibrâz ile îcâd etti. Binâenaleyh o eşyâ, aslında ilm-i ilâhîde, adem-i mahzdan vücûd bulmuştur.

Hülâsatü'l-hülâsa: Hak Teâlâ, eşyâyı adem-i mahzdan îcâd etmiştir. Şurası da bilinmelidir ki, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin kendi nefsine ve mahlûkâtına olan ilmi, ilm-i vâhiddir; zâtına olan ilminin nefsiyle, mahlûkâtını da bilir. Lâkin o mahlûkât Hakk'ın kıdemiyle kadîm değildir. Çünkü Hak mahlûkâtını hudûs ile bilmiştir. Mahlûkât ilm-i ilâhîde hadd-i zâtında muhdesetü'l-hüküm, aynında mesbûkun bi'l-ademdir. Hakk'ın ilmi, kadîmdir, ademle mesbûk değildir. Bâlâda "Hakk'ın vücûduna "vücûd" ile hükmü, mevcudâtın vücûduna hükmünden evveldir" demiştik. Bu kabliyet burada, kabliyyet-i hükmiyye-i asliyyedir; zamâniyye değildir. Çünkü Hakk'ın nefsi ile müstakil olan vücûdu, vücûd-ı evveldir. Mahlûkâtta Hakk'a ihtiyâç olduğu için, onların vücûdu, vücûd-ı sânîdir. Binâenaleyh mahlûkât vücûd-ı evvelde ma'dûmdur. Hak Sübhânehû ve Teâlâ haz-

* Maamâfih, müellifin eşyanın vücûduna Cenâb-ı Hakk'ın hükmü, kendi vücûduna hükmünden sonradır" tarzındaki keşfi, o kadar kuvvetli değildir. Çünkü, Cenâb-ı Hakk'ın kendi vücûduna hükmünün içinde, eşyanın vücûduna hükmü de dahildir. Binâenaleyh, İmam Muhyiddîn'in "Cenâb-ı Hak eşyayı vücûd-ı ilmîden, vücûd-ı aynîye nakletti" dediği yerindedir. Mecdî

retleri, mahlûkâtı ilminde adem-i mahzdan ihtirâ'-ı ilâhî ile îcâd edip, sonra âlem-i ilmîden kudretiyle, âlem-i aynîye ızhâr etmiştir. Hakk'ın mahlûkâtı îcâdı, ademden ilme, ilimden ayn'a îcâd sûretiyledir; başka sûret için yol yoktur.

Bu izâha karşı, "Hakk'ın ilminde îcâddan evvel mahlûkâta cehli lâzım gelir" diye i'tirâz olunmasın; çünkü burada zaman yoktur. Burada bulunan ancak kabliyyet-i hükmiyyedir. Bu kabliyyet-i hükmiyyeyi, ulûhiyet, nefsiyle izzet ve azametinden ve evsâfından âlemlerden istiğnâsından dolayı îcâd etmiştir. O mahlûkâtın, ilminde vücûduyla adem-i aslîsi arasında zaman yoktur ki, ilminde îcâddan evvel Hakk'a cehl lâzım gelir denilebilsin. Allah bundan ulüvv-i kebîr ile âlîdir.

Bu îzâhâtımızı iyi anla!

Bizim bu îzâhâtımız, keşf-i ilâhîden ihsân olunan îzâhâttır. Bunu bu kitâbda îrâd etmekten maksadımız, Allah için, Resûl'ü için, mü'minîn için nasîhat olarak bir tenbîhten ibârettir. İmâm üzerine i'tirâz için de değildir.* Çünkü İmâm, bâlâda îzâh olunan murâdına göre musîbdir, bizim beyân ettiğimiz hükme göre muhtîdir. وَ فَوْقَ كُلِّ ذِى عِلْمٍ عَلِيمٌ (Yûsuf, 12 /76) ["Her ilim sâhibinin fevkında, âlim vardır" demektir.]

Bu îzâhı bildikten sonra, şunu da bil ki, kudret-i ilâhiyye bir sıfattır ki, o sıfatın sübûtuyla Hak'dan "min-külli'l-vücûh" acz müntefî olmuştur. [Bu ta'bîrimizden "Kudret sâbit olmasaydı, aczin sübûtu lâzım gelirdi" ma'nâsı çıkarılamaz. Çünkü kudret sâbittir] Adem-i sübût tasavvuru câiz değildir. O kudret ebediyen sâbit, acz de ebediyen müntefîdir.

* Bu teşrihât, tecelliyât-ı sıfatiyyeye nazarandır. Şuûn-i zâtiyyeye nazaran değildir. Binâenaleyh, bâlâda İmam Muhyiddîn'e verilen hak yerindedir. Mecdî.

Yirminci Bâb

Kelâm-ı İlâhî Hakkındadır

Nazmın Tercümesi:

"Kelâm, Hak'da zâhir olan vücûddan ibârettir; vücûd-ı câizin hükmünü de muhtevîdir.

İlm-i ilâhîde kelimât, okunamıyan harflerden ibârettir.

Çünkü orada temâyüz yoktur; temâyüz zuhûrdadır.

O zuhûrdan "kün" lafzıyla ta'bîr ettiler. O zuhûr Hakk'ın bilinmesi içindir.

Şunu bil ki: Hak için "kün" demek hak'dır. O'nun "kün" demesiyle, âciz olan "kevn" tekevvün eder.

Kelâm Hakk'ındır; hakîkaten de olsa böyle, mecâzen de olsa böyledir. Her ikisi de, câizdir."

Şurası da hulâsaten bilinmelidir ki; Kelâm-ı ilâhî, Hakk'ın ilmini ızhâr i'tibâriyle, tecelli-i ilmîsinden ibârettir. İsterse o kelimât, a'yân-ı mevcûdenin nefsi olsun, isterse vahy ile, mükâleme-i ilâhiyye, yâhut bunlara benzeyen şeylerle ibâdının anlıyabileceği maânîden ibâret olsun. Çünkü kelâm-ı ilâhî fi'l-cümle sıfat-ı vâhide-i nefsiyyeden ibârettir.

Bu sıfatın iki ciheti vardır: Cihet-i ûlânın da iki nev'i vardır.

Nev'-i evvel; Arş-ı rubûbiyetin fevkından, emr-i ulûhiyetle, makâm-ı izzetten kelâm-ı ilâhînin sâdır olmasıdır. Bu kelâm öyle bir emr-i âlîdir ki, buna muhâlefete imkân yoktur. Kâinâtın bu emre itâ-

atının şeklini kâinât ne bilir, ne anlar. Ancak Hak bu tecellîde, takdîr-i vücûdunu murâd ettiği kevnin kelâmını işitir. Sonra kevn ne sûretle emr olunduysa, o vecihle cereyân eder. Bu Allah'dan bir inâyet ve rahmet-i sâbıkadır. Bu sûretle vücûda tâat ismi verilmesi sahîh ve o vücûd saîd olur. Buna Cenâb-ı Hak, yere göğe hitâb ederek söylediği ائْتيناَ طوْعاً اَوْ كَرْهاً قاَلَتاَ اَتيْناَ طاَئعينَ (Fussılet, 41/11) "İster, istemez geliniz. Yer gök dediler ki: Mutî' olarak geldik" âyet-i kerîmesiyle işâret etmiştir.

Hak, ekvâna tâatla hükm etti. Kâinât da mükreh ve mecbûrî olmayarak geldi. Bu Allah'dan tefaddul ve inâyettir Bunun için, rahmeti gazabını sebk etmiştir. Çünkü ikrâh ile değil, itâatla hüküm ve emr etti; mutî' olan nâil-i rahmettir. Mecbûrî geliniz, diye hükm etseydi, o zaman bu hüküm tefaddul değil, adl olurdu. Çünkü kudrette ekvânı, varlığa cebr etmek hâssası mevcûddur. Zâten mahlûkâtın ihtiyârı yoktur. Böyle ikrâh ile emr etseydi gazab, rahmeti sebk etmiş olurdu. Fakat rahmeti gazabını sebk ettiği için, ekvâna itâatle hükm etti. Binâenaleyh mevcûdât, hey'et-i umûmiyesiyle mutî'dir. Hakîkatte arada hiç âsî yoktur. Mevcûdâtm kâffesinin mutî' olduğuna âyet-i mezkûredeki اَتَيْناَ طاَئعينَ (Fussılet, 41/11) "Mutî' olarak geldik" kavl-i celîli şâhiddir. Her mutìin nasîbi de rahmetten başka bir şey değildir. Bunun içindir ki, cehennemin hükmü nihâyette Cebbâr'ın o cehenneme ayağını koymasıyla müntehî olur. Cebbâr, nâra kademini koyunca "yeter, yeter," diyerek ateş söner ve ateşin yerine cırcır otu biter. Nitekim Nebî (s.a.v.)'den bu bâbda bir hadîs de vârid olmuştur; bunu inşâallahu Teâlâ bu kitâbın mahall-i mahsûsunda beyân edeceğiz. İşte bu îzâhâtımız kelâm-ı kadîm-i ilâhîden cihet-i ûlânın birinci nev'ine âittir.

Kelâm-ı kadîm-i ilâhînin cihet-i ûlâdan nev'-i sânîsine gelince: Enbiyâya inzâl olunan kütüb-i mukaddese gibi ve enbiyâ ve onların mâdûnunda olan evliyâ ile mükâlemât-ı ilâhiyye gibi Hak ile halk arasında lügat-ı üns ile makâm-ı rubûbiyetten sâdır olan kelâm-ı ilâhîdir. Bu nevi', –bâlâdaki nev'-i evvelde olduğu gibi– emre, adem-i muhâlefetin imkânsızlığı şeklinde olmayıp, kütüb-i münzeledeki evâmirde mahlûktan tâat ve ma'sıyet vâki' olmuştur. Çünkü bu nevi'den olan kelâm-ı ilâhî, lügat-ı üns ile sâdır olmuştur. Bu babda me'mûr olanlar tâatta muhayyer gibidir. "Muhayyerîn" ta'bîriyle şunu kasd ediyo-

rum ki; ma'siyette azâb ile cezâ-i adâlet, itâatta sevâb ile mükâfât fazl-ı ilâhî olsun için ef'alde ihtiyâr nisbetini, Cenâb-ı Hak bu nevi'den me'mûr olanlara vermiştir. Bu nevi' kelâm-ı ilâhîde, ihtiyâr nisbetini me'mûr olanlara vermek, bir nevi' fazl-ı ilâhîdir. Çünkü o ihtiyâr, onlarda i'tâ-yı ilâhî ile hâsıldır. Bu sûretle ihtiyâr i'tâsı, kendilerine sevâb verilmesinin sıhhatine vesîle olsun içindir. Netîce: Bu nevi'de sevâb fazl-ı ilâhî, ıkâb adl-i sübhânî'dir.

Kelâm-ı ilâhîden cihet-i sâniyeye gelince: Ma'lûmun olsun ki, Hakk'ın bu cihetteki kelâmı, a'yân-ı mümkinenin nefsinden ibârettir; ve mümkünâttan her mümkün kelimât-ı Hak'dan bir kelimedir. Bunun için mümkünâtta bitmek ve tükenmek gayr-i mümkündür. Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân-ı Kerîm'de قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مداداً لكلمات ربّى لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَن تَنْفَدَ كلماتُ ربّى و لَوْ جئْنا بِمثْله مَدَداً (Kehf, 18/109) buyurması, bunun delîl-i bâhiridir. "Rabb'imin kelimâtını yazmak için deniz mürekkeb olsa, Rabb'imin kelimâtı bitmeden o deniz elbette biterdi. Bir misli midâd ile daha imdâd olunsa hüküm yine böyledir" demektir.

Binâenaleyh mümkünât Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin kelimâtından ibârettir. Bunun sebebi, kelâm, hulâsa i'tibâriyle mütekellimin ilmindeki ma'nânın sûretinden ibârettir. Mütekellim, bununla o sûreti ibrâz ile o ma'nâyı sâmi'in fehmine îsâl etmek ister. Bu ma'nâca olan kelâmullâh, mevcûdâttan ibâret olup, sûret-i ayniyye-i mahsûse-i ma'kûle-i mevcûdeden ibârettir. Bunlardan her birisi ilm-i ilâhîde mevcûd olan ma'nâların sûretleridir. İlm-i ilâhîde mevcûd olan ma'nâlar, a'yân-ı sâbiteden ibârettir. İstersen o a'yân-ı sâbiteye "Hakâyık-ı eşyâ" de; istersen "tertîb-i ulûhiyet" de; istersen "vahdetin besâtatıdır" de; istersen "gaybın tafsîlidir" de; istersen "Cemâlin sûretidir" de; istersen "esmâ ve sıfâtın âsârıdır" de; istersen "Hakk'ın ma'lûmâtıdır" de; istersen "hurûfât-ı âliyât" de!

Muhyiddîn Arabî hazretleri "a'yân-ı sâbite"ye, "huruf-ı âliyât" ta'bîrini kullanmış ve كنّا حُرُوفْ عاليات لم تُقَلْ demiştir. "Biz ilm-i ilâhîde henüz söylenmemiş, okunmamış hurûf-ı âliyeden ibâret idik" demektir.

Hulâsa: Mütekellim, bir sözü söylemek için hareket-i irâdiyyeye, gayb demek olan sadırdan zâhir-i şeffeye çıkan huruf ile memzûc nefese muhtâc olduğu gibi, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri de, mahlûkâtı âlem-i gaybdan, âlem-i şehâdete ibrâz için evvelen irâde ede-

rek, sonra kudretle o mahlûkâtı ızhâr eder. Hak'da irâde, mütekellimin nefesindeki hareket-i irâdiyyeye mukâbildir. Kudret de, âlem-i gaybdan, âlem-i şehâdete ibrâz için, hurûf ile sadırdan şeffeye hâric olan nefese mukâbildir. Mahlûkâtı tekvîn de, mütekellimin nefesindeki hey'et-i mahsûsa üzerine kelimeyi terkîbe mukâbildir.

Tesbîh ederim o Cenâb-ı Hakk'ı ki, insanı kendisi için nüsha-i kâmile olarak yaratmıştır. Nefsine nazar ederek tedkîk etsen, Hakk'ın her sıfatına karşı, nefsinde bir nüsha bulursun. Bu takdirde hüviyetine bak, hangi şeyin nüshasıdır? Enniyetine bak, hangi şeyin nüshasıdır? Rûhuna bak, hangi şeyin nüshasıdır? Aklına, bak, hangi şeyin nüshasıdır? Fikrine bak, hangi şeyin nüshasıdır? Hayaline bak, hangi şeyin nüshasıdır? Sûretine bak, hangi şeyin nüshasıdır? Vehm-i acîbine bak, hangi şeyin nüshasıdır? Kezâlik basarma bak, hafızana bak, sem'ine, ilmine, hayâtına, kudretine, kelâmına, irâdene, kalbine, kalıbına bak; bunlardan her biri, kelimât-ı ilâhiyyeden hangi kemâlin nüshası ve hangi ilâhî cemâlin hüsnünün sûretidir?

Ahd-ı merbût, şart-ı meşrût olmasa bu îzhdan daha açık şekilde beyânatta bulunur ve o beyânâtı sekr-i samedânîye uğrayanlara nakl-i iştihâ ve sahve gelenlere gıdâ-yı safâ yapardım. Fakat, ufak bir basîreti olan kimse için bu kadar işâret kâfîdir.

Bu bâbda îrâd ettiğim esrâr üzerine tenbîhâtta bulunmak izninin benden evvel kimseye verildiğini bilmiyorum. Ben bunları emr olunduğum için söyledim. Bu kitabın ekserîsi bu kabîldendir. Fakat ben kışrı, lübâb üzerine mahfaza yapıyorum. Ulu'l-elbâbdan olan, o kışrı atar ve lübbünü bulur, o esrârı anlayarak telaffuz edebilir. Hicâbda kalıp da, sırra vâkıf olmayan, olduğu yerde durur.

Allah hakkı söyler ve tarîk-ı savâba hidâyet eyler.

Yirmibirinci Bâb

Sem'i İlâhî Hakkındadır

Nazmın Tercümesi:

"Sem'-i ilâhî, Hakk'ın eşyâyı nutukları i'tibâriyle bilmesi demektir.

Eşyâdaki nutk ba'zan lafzî olur, ba'zan lisân-ı hâl ile olur.

Lisân-ı hâl ile olan, duâ nutku demektir.

Bu lisân-ı hâl ile olan nutk, Cenâb-ı Hakk'ın indinde nutk-ı füshâ gibi iktizâya mutâbık olarak söylenen nutk değildir."

Şurası da ma'lûm olsun ki: Sem'-i ilâhî, ma'lûmu ifâde tarîkiyle Hakk'ın tecelli-i ilminden ibârettir. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, her işittiğini işitmezden evvel ve işittikten sonra bildiği için sem', ma'lûmdan husûl tarîkıyle Hakk'ın tecelli-i ilmınden başka bir şey değildir; ma'lûm olan şey, isterse Hakk'ın nefsi olsun, isterse mahlûkâtı olsun, bunu anla!"

Sem'-i ilâhî, Hakk'a mahsûs vasf-ı nefsîden ibârettir. O vasfı Hakk'm nefsindeki kemâli iktizâ etmiştir. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, nefsinin kelâmını ve şuûnâtının kelâmını işitir. Kezâlik mahlûkâtının kelâmını da hem nutukları, hem de ahvâlleri i'tibâriyle işitir. Kendi kelâmı haysiyetinden nefsi için olan simâı, ma'lûmdur. Şuûnu i'tibâriyle, kendine mahsûs olan semâı, esmâ ve sıfâtındaki i'tibârât ve taleb-i müessirât nokta-i nazarından esmâsının ve sıfâtının muktezâsıdır. Bu takdîrde kendi nefsine olan icâbeti, o muktezâyı ibrâzdan ve o âsârın esmâ ve sıfât için zuhûrundan ibârettir. Peygamber-i zî-şânın اهل القرآن اهل الله و خاصه "Ehl-i Kur'ân, ehlullâh ve Hakk'ın

havâssıdır" buyurmuştur. Bu hadîs ile kendilerine işâret olunan "zâtiyyûn" ve zâtiyyûndan olan ibâdına Rahmân'ın Kur'ân ta'lîmi, bu ikinci istimâ', ya'nî şuûn-ı zâtiyyeyi istimâ' kabîlindendir. Zâtiyyûndan olan abd, esmânın, sıfâtın, zevâtın muhâtabâtını işitir ve o muhâtabâta mevsûfun sıfatına icâbesi gibi cevap verir. Bu ikinci semâ', semâ'-ı kelâmîden çok kıymetlidir.

Bunun îzâhına gelince, semâ'-ı kelâmîde Cenâb-ı Hak kuluna 'Semi' sıfatını iâde edince o abd, kelâmullâhı sem'-i ilâhî ile işitir. O semi'de taaddüd olmadığı gibi, evsâfın ve esmânın zât ile berâber zâttaki ahvâlini bilmez. Halbuki Rahmân'ın ibâdına Kur'ân ta'lîmi şeklinde olan ikinci semâ', ya'nî semâ'-ı şuûnî bu kabîldendir; çünkü sıfat-ı sem'iyye, semâ'-ı sânîde abd için hakîkat-ı zâtiyyedir. Evvelkisi gibi müsteâr değildir, müstefâd da değildir. Abdın zâtı için bu tecelli-i sem'i sahîh olunca, o abd için arş-ı rahmâniyet kurulur. Rabb'i o arş üzerinde istîlâ ile tecellî eder. Eğer o kulun evvelâ şuûnu istimâı olmasa, Zât-ı deyyân'dan esmâ ve evsâf bu semâı iktizâ etmezdi ve o abde huzûr-ı Rahmân'da âdâb-ı Kur'ân ile teeddüb etmek mümkün olmazdı.

Bu yazılan öyle bir sözdür ki, bunu üdebâ-ı ümenâ-i gurabâdan başkası anlayamaz. O üdebâ-ı ümenâ, bu kelâm-ı sânîyi semâ' husûsunda, tahakkuk mertebesine varan "efrâd"dan ibârettir. "Kelâm-ı sânî" dediğimiz için intihâ yoktur. Çünkü Hakk'ın kelimâtına nihâyet yoktur. Kelimât-ı mezkûre, efrâd-ı mezkûre hakkında tecelliyâtın tenevvuâtı demektir. O nev' ricâl-i âliyede lugat-ı esmâ ve sıfât ile zâtın muhâtabası dâim olup, bu mükâlemâta onların icâbetleri de lâ-yezâldir. Ve bu icâbetleri, zâtlarının hakîkatiyle olup, mevsûfun sıfatına icâbeti gibidir. Bu zikr ettiğimiz esmâ ve sıfât, bizim elimizde bulunan, ya'nî derece-i irfânımıza Hakk'ın esmâ ve sıfâtından dâhil olanlar kabîlinden olmayıp, esmâ ve sıfât-ı mezkûre, o ricâle muhtasdır. O ricâl için bildiğimiz esmâ ve sıfattan başka ilm-i Hak'da seçilmiş bir takım esmâ ve evsâf vardır. O esmâ ve evsâf, Allah'ın indinde bu dereceye varanlara mahsûstur. Bu esmâ-i müntehabe, Cenâb-ı Hakk'ın kavli ile şuûnuna ve kavlinin Cenâb-ı Hak ile olan ve şuûn-ı mezkûreden ibâret bulunan ahvâline mahsûstur.

Kavlin ahvâli abde nisbetle mahlûk, şuûn-ı Hakk'a nisbetle kadîmdir. Esmâ ve evsâftan nezd-i ilâhîde olan şuûn, gayb-ı ilâhîde münte-

hab olan esrârdır. Bu nükteyi anla! Çünkü bu nükte, nevârid-i zamândandır.

Kelâm-ı sânîyi kırâatâ اقْرَاْ بِسْمِ رَبِّكَ الَّذِى خَلَقَ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَاْ وَ رَبُّكَ الْاَكْرَمُ الَّذِى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَالَمْ يَعْلَمْ (Alak, 96/1-5) "Yaratan Rabbînin adıyla oku! O, insanı bir aşılanmış yumurtadan yarattı. Oku! İnsana bilmediklerini belleten; kalemle yazmayı öğreten Rabbin en büyük kerem sâhibidir" âyetinde Nebiyy-i zî-şâna işâret vardır. Çünkü bu kırâat ehl-i husûsun kırâatidir. "Ehl-i husûs" dediğimiz, ehl-i Kur'ân olanlardır. Ehl-i Kur'ân dediğimiz, muhammediyyûn'dan "zâtiyyûn" dâiresine dâhil bulunanlardır. İşte bu zâtiyyûn, ehlullâhın içinden, "havâss" ta'bîr olunan "Efrâd"dır.

Kelâm-ı ilâhîyi kırâat ve zâtullâhdan sem'-i ilâhî ile istimâ'a gelince: Sem'ullâh ile olan bu istimâ', kırâat-i Kur'ân değil, kırâat-i Furkân'dır. Kırâat-i Furkân, ehl-i ıstıfânın kırâatidir. Bunlar, "Mûseviyyûn-ı nefsiyyûn" derecesine varanlardır. Cenâb-ı Hak, Hz. Mûsâ'ya وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِى (Tâhâ, 20/41) "Seni nefsim için intihâb ettim" buyurdu. Bu nükteden dolayıdır ki, tâife-i mûseviyye, "nefsiyyûn"dur. Tâife-i ûlâ ise zâtiyyûn olup, Cenâb-ı Hak bunun için Hz. Muhammed'ine وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعاً مِنَ الْمَثَانِى وَ الْقُرْآنَ الْعَظِيمِ (Hicr, 15/87) buyurdu. "Sana seb'-i mesânîyi ve Kur'ân-ı azîmi verdik" demektir. Seb'-i mesânî, Cenâb-ı Hakk'ın yedi olan sıfât-ı zâtiyyesinden ibârettir. Bu husûsu, "Bismillâhirrâhmânirrahîm" şerhine âit yazılan *El-Kehfü ve'r-Rakîm* adlı kitâbımızda îzâh ettik. Bâlâdaki Kur'ân-ı azîm de, zâtullâh'dan ibârettir. Bu ma'nâya da Hz. Peygamber (s.a.v.):

اهل القرآن اهل الله و خاصه hadîsiyle işâret etti.

Hulâsa: Ehl-i Kur'ân zâtiyyûn, ehl-i Furkân nefsiyyûndur; ikisinin arasındaki fark, makâm-ı Habîb ile, makâm-ı Kelîm arasındaki farktır. Allah hakkı söyler, Allah her şeyi âlimdir.

Yirmiikinci Bâb

Basar-ı İlâhî Hakkındadır

Nazmın Tercümesi:

"Allah'ın basarı, ilminin mahall-i tecellîsidir.

Allah nefsini gördüğü gibi, âlemi de görür.

Allah'ın ma'lûmunun kâffesi, basarının aynıdır.

Allah'ın bunların kâffesini ayânen görmesi dâimdir."

Basar ve şuhûd-ı ilâhî de, zuhûru i'tibâriyle ilm-i Hakk'ın aynıdır.

Bu bir emr-i lâzımdır.

Cenâb-ı Hak, ma'lûmunu zâtıyla müşâhede eder.

Hakk'ın bu şuhûdu, ilm-i azîmden ibârettir.

İlim ile basar, Hakk'ın iki vasfıdır.

Hakîkatte şey'-i vâhid ise de, iki sıfat i'tibâr edilince bu başka, o biri başkadır.

Çünkü Basîr ile Alîm bir değildir; ayrı ayrı sıfatlardır."

Cenâb-ı Hak bizi ve seni muvaffak kılsın ve şurası da ma'lûmun olsun ki; Hak Teâlâ'nın basarı, ma'lûmâtını şuhûdu i'tibâriyle, zâtından ibârettir. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın ilmi, mebde-i ilmî i'tibâriyle ayn-ı zâttır. Çünkü Hak, zâtı ile bilir ve zâtı ile görür ve zâtında taaddüd yoktur. İlminin mahalli, basarının mahallidir. İlim ile basar her ne kadar hakîkatte şey'-i vâhid ise de, iki sıfattır. Binâenaleyh basarı ile murâd, meşhed-i İyânîde tecelli-i ilminden başka bir şey değildir. Kezâ-

lik ilmi ile de murâd, âlem-i ayndaki manzarını idrâkten başka bir şey değildir. Cenâb-ı Hak, zâtı ile zâtını, kezâlik zâtıyla mahlûkâtını görür. Binâenaleyh zâtını görmesi, mahlûkâtını görmesinin aynıdır. Çünkü basar, vasf-ı vâhid-i ilâhîdir. Aradaki fark, merâîde, ya'nî meşhûdâttadır. İşte bu sûretle Hakk'ın eşyâyı rü'yeti lâ-yezâldir. Şu kadar var ki, irâdesi taalluk etmedikçe, bir şeye nazar etmez. Bu bir nükte-i şerîfedir, bunu anla!

İzâh-ı mezkûre nazaran eşyâ ebediyen ve hiç bir zaman Hak'dan mahcûb ve mestûr değildir. Lâkin şimdi izâh edildiği vecihle meşiyeti taalluk etmedikçe bir şey üzerine nazarı vâki' değildir. İşte hadîs-i nebevîde vârid olduğu vecihle, Allah'ın kalbe şöyle ve şöyle her gün nazarı vardır, buyurulması bu kabîldendir. Ammâ Kur'ân'da وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ (Âl-i İmrân, 3/77) buyrulması bu kabîlden değildir. "Allah onlara söz söylemez ve onlara nazar etmez" demektir. Çünkü bu âyetteki nazar, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine takrîb ettiği kullarına lutuf buyurduğu rahmet-i ilâhiyyesinden ibârettir. Bâlâdaki hadîsteki nazar ise böyle değildir. O nazar kalbedir; hadîste vârid olduğu vecihledir.

Bâlâda, sıfat-ı nazariyye-i ilâhiyyeye âit serd edilen îzâhât, yalnız sıfat-ı nazariyyeye mahsûs olmayıp, başka evsâf-ı ilâhiyyeye de sârîdir. وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ (Muhammed, 47/31) "Sizden mücâhidleri ve sâbirleri bilmek için elbette sizi tecrübe edeceğiz" âyetini görmüyor musun? Zannetme ki, Cenâb-ı Hak onları ibtilâdan evvel bilmiyordu; Allah, cehilden müteâlîdir.

Kezâlik kalbe nazarda da her gün şöyle şöyle nazar ettiği kalb, nazar-ı ilâhîden hiçbir zaman mefkûd değildir.

Nazar-ı ilâhî hakkındaki bu îzâhâtın altında öyle esrâr ketm olmuştur ki, bu sûretle tenbîhten başka şekilde o esrârı keşf mümkün olmaz. İrfânı olan irfânına mülâzemet ve müdâvemet eder. Te'vîle zâhib olân elbette bir nevi' ta'tîle düşmek tehlikesindedir. Bunu anla!

Şurası da ma'lûmun olsun ki: Basala-i ayndan, eşyâya nâzır olan müdrike-i basariyye, insandaki basardan ibârettir. Bu basala-i ayniyye, eşyâya kendisinden bakmayıp da, mahall-i kalbîden bakarsa, o basarın adına "basîret" tesmiye olunur. İşte o basîret, ayniyle Hakk'a nisbet olunan "basar-ı kadîm"dir. Bu sır senin için keşf olunursa, -o

da ancak Allah'ın lutfuyla keşf olunur- hakâyık-ı eşyâyı olduğu gibi görmeğe muvaffak olursun. Basarından hiç bir şey muhtecib ve mestûr olmaz.

Bu kelimât ile sana işâret ettiğim sırr-ı acîbi anla! O kelimâtın gelin gibi olan ma'nâlarından, perdenin eteklerini kaldır. İşini Cenâb-ı Hakk'a reddet; sen, sensiz sen ol! Hattâ sen de olma; belki istediği gibi sende tasarruf eden Allah olsun. "İstediği gibi tasarruf" dediğim, evsâf ve esmâsının iktizâsına göre tasarrufu demektir.

Bu kelimâttaki kışr-ı sâtiri at! Lübâb-ı zâhirîni (parlak öz) tenâvül et! اني وَجَّهْتُ وَجْهِىَ للّذى فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَ الْأَرْضَ حَنيفاً وَ ما أنا مِنَ الْمُشْرِكينَ (En'âm, 6/79) "Ben yüzümü yeri ve göğü halk eden zât ve ecell-i a'lâya istikâmetle tevcîh ettim. Ben müşriklerden değilim" âyetinin hakîkatini anla!

Yirmiüçüncü Bâb

Cemâl-i İlâhî Hakkındadır

Ey tâlib-i hakîkat! Ma'lûmun olsun ki, cemâl-i ilâhî Allah'ın evsâf-ı ulyâ ve esmâ-ı hüsnâsından ibârettir. Bu ta'bîr umûmîdir. Husûsî olarak îzâh olunursa, rahmet sıfatı, ilim sıfatı, lutuf sıfatı, in'âm sıfatı, cûd ve ihsân sıfatı, rezzâkıyet ve hallakiyet sıfatları, nef' sıfatı ve bunlara benzeyen sıfatların kâffesi sıfât-ı cemâliyyedir. Burada bir de sıfât-ı müştereke vardır. O sıfâtın bir vechi cemâle, bir vechi celâle nâzırdır: "Rab" ismi gibi; çünkü terbiye ve îcâd i'tibâriyle Rab, ism-i cemâldir. Rubûbiyet ve kudret i'tibâriyle, ism-i celâldir. Allah ve Rahmân isimleri de böyledir. Rahîm ismi böyle değildir; çünkü Rahîm, cemâl ismidir. Başka sıfâtı da bunlara kıyâs eyle!

Şurası da ma'lûmun olsun ki; Hakk'ın cemâli ne kadar mütenevvi' olsa da, iki nevi'den hâlî değildir: Nevv-i evvel ma'nevîdir. Bu da esmâ-ı hüsnâ ve evsâf-ı ulyânın ma'nâlarından ibârettir. Bu nevi', Hakk'ın kendisini şuhûda mahsûstur.

Nev'-i sânî, sûrîdir. Bu da bütün fürûât ve envâı i'tibâriyle mahlûkât ta'bîr olunan âlem-i mutlaktan ibârettir. O âlem-i mutlak bir mecâli-i ilâhiyyede zuhûr eden hüsn-i mutlak-ı ilâhîdir. "Halk" tesmiye ettiğimiz işte bu mecâlînin ismidir. Bu tesmiye de, hüsn-i ilâhî cümlesindendir. Tenevvu', cemâl i'tibâriyle olmayarak, cemâl-i ilâhîye mecâli olması i'tibâriyle bu âlemden her kabîh ve melîh olan gibidir. Çünkü mertebe-i vücûddan, mertebesini muhâfaza için kabîh cinsini kubhu üzerine ibrâz, hüsn-i ilâhîden olduğu gibi, hasen cinsini hüsnâ

üzerine ibrâz da, vücûddan mertebesini muhâfaza için yine hüsn-i ilâhîdendir.

Şurası da ma'lûm olsun ki, eşyâda kubuh, o şeyin nefsi için olmayıp, i'tibâra tâbi'dir. Bu îzâha nazaran, bu âlemde kubuh nâmına ne varsa hepsi i'tibâra tâbi'dir.

Bu îzâha nazaran kubh-ı mutlak hükmü, vücûddan mürtefi' olunca, hüsn-i mutlaktan başka bir şey kalmaz. Maâsînin kubhunu görmüyor musun? O kubuh, nehy i'tibâriyle zâhir olmuştur. Çirkin olan râyihanın kubhunu görmüyor musun? O kubuh, tab'ına mülâyim olmayan kimse i'tibâriyledir. Ammâ necâset böceğinin yanında ve çirkin koku tab'ına mülâyim olan kimsenin indinde, râyiha-i kabîhadaki kubuh, kubh-ı mehâsindendir. Kezâlik görmüyor musun ihrâk bi'n-nârı? Bunun kubuh olması, ateş içinde insanın helâk ve telef olması i'tibâriyledir. Halbuki, o ateş semendelin indinde son derece güzeldir. Semendel bir hayvandır ki, hayâtı ancak ateşte olabilir.

Hulâsa: Bu îzâhâta nazaran âlemde kabîh nâmına bir şey yoktur. Allah'ın halk ettiği her şey bi'l-asâle melîhdir. Çünkü hüsnünün ve cemâlinin sûretidir. Şu halde eşyâda, eşyâya kubuh nisbeti i'tibârî olmaktan başka bir şey değildir. Hattâ kelime-i haseneyi de görmüyor musun, ba'zı evkâtında kabîh olur; bu da i'tibâra tâbi'dir. Çünkü kelime-i hasene, nefsinde hasendir.

Netîce: Bu mukaddemâttan şu ma'lûm oldu ki, vücûd, bütün kemâliyle hüsn-i ilâhî sûretleri olup, mezâhir-i cemâlden ibârettir. Bizim, "bütün kemâliyle vücûd" dediğimiz ta'bîrde mahsûs, ma'kûl, mevhûm, hayâl, evvel, âhir, zâhir, bâtın, akvâl, ef'âl, sûretler ve ma'nâların kâffesi dâhildir. Çünkü bunların hepsi, suver-i cemâl ve tecelliyât-ı kemâldir. Benim bu ma'nâda *Kasîde-i Ayniyye*'de söylediğim sözler âtîde mestûrdur.

Kasîdenin Tercümesi:

"Yâ Rabbî! Eşyâyı halk ettiğin zaman, eşyâda tecellî ettin.

O eşyâ senden baîd değildir. Senin hucub-i azametin o eşyâdadır.

Zât-ı hüsnünden halkı kat' ile meydana getirdin.

Halk sana ne muttasıl, ne de senden munfasıldır.

Eşyâ, ulûhiyet rütbesinin iktizâ ettiği ahkâmdan ibârettir.

Ezdâdı cem', ulûhiyettedir. Halk, Hak olarak sensin.

Sen imâmımızsın; âlî ve sâfil ne varsa, senden ibârettir.

Halk temsîlde kar gibidir; sen, o karı teşkîl eden su mesâbesindesin.

Hakîkatte kar sudan başka bir şey değildir.

Yalnız şerîatlerin iktizâ ettiği ahkâmda, su ile kar birbirinden ayrılır.

Karın erimesiyle, kar hükmü mürtefi' olur. Onun yerine su hükmü vaz' olunur.

Bu bir emr-i vâki'dir, ya'nî nefsü'l-emre mutâbıktır.

Ezdâd, vâhidü'l-hüsünde ictimâ' etmiştir ve tefrika yine o vâhidü'l-hüsündür.

O vâhidü'l-hüsn, ezdâd-ı mütenevviadan şa'şaa-nemâdır.

Kemâle gelmiş olan her fidana benzeyen kâmet üzerindeki sûretten tecellî eden melâhatteki her güzellik;

Alın saçlarının safları arasında görülen her siyâhlık;

Kırmızı yanaklarındaki sâfî ve hâlis olan her kırmızılık,

Hint kılıcı gibi şiddetle te'sîr eden ve kesen;

Kirpiklerle âşıkını öldüren her sürmeli göz üstüne sallanan saçlarla, bölük bölük zînet gösteren güzel;

Muntazam bacakların üstündeki boya gibi olan her esmerlik;

Melâhatla safâ tezyîn eden her güzel; hüsnü latîf veya kesîf görülen latîf;

Hüsn-i letâfetle bedâat irâe eden her kesîf; bedâeti meşhûd olan her cemîlin cemâlı;

Hâsılı bu ta'dâd olunan mehâsinin kâffesi, bunları halk edenin mehâsininden ibârettir.

Sen bunları halk edeni tevhîd et; zinhâr O'na şerîk koşma!

O'nun şumûl-i küllîsi her şeyi muhîttir.

Zinhâr o mehâsine "âriyettir" diye telaffuz etme.

Zîrâ hüsün ve kubuh, bizzât O'na râci'dir.

Her kubhu ne zaman O'nun hüsnüne nisbet edersen, derhal zihnine mehâsini ihtivâ eden ma'nâlar tebâdür eder.

Kabîhin noksânı, O'nun cemâl-i mükemmelidir.

O'nun tecellî ettiği şeyde, noksan ve çirkinlik olması ihtimâli yoktur.

O'nun celâli, derecesi âdî olanın, derecesini yükseltir.

O celâl nerede lâyih ve âşikâr olursa, orada âdîlik tasavvuru mürtefi'dir.

Hulâsa: Hakk'ın inânını her gördüğüne ıtlâk et. Senin meşhûdâtının kâffesi, o Hâlık'ın mecâli-i kudretidir.

Şurası da ma'lûm olsun ki; Cemâl-i ma'nevî ki,—esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin ma'nâlarından ibârettir— o esmâ ve sıfâtta hakîkatiyle mütecellî olan kemâlî şuhûd, Hakk'a mahsûstur. Ammâ esmâ ve sıfâtı ale'l-ıtlâk müşâhede, Hakk'a mahsûs değildir. Çünkü mu'tekadât ashâbından her kimse için mu'tekadı olan rab hakkında bir nevi' i'tikâdı vardır: Yâ, rabbı hakkında "esmâ-ı hüsnâ ve sıfât-ı ulyâ müstehaktır" der; veyâhut başka türlü bir i'tikâdı vardır. Her mu'tekadın sûretini müşâhedede sûret, müşâhede için zarûrîdir. İşte o sûret de, kezâlik cemâl-i ilâhî sûretidir. Bu takdîre göre o sûrette cemâl-i ilâhînin zuhûru, zuhûr-ı sûrîdir, ma'nevî değildir.

Bu tafsîlden çıkan netîce şudur ki: Kemâliyle cemâl-i ma'nevîyi şuhûd, Hak'dan başkası için muhâldir. Bu hakîkati idrâk edemeyenlerin sözlerinden Allah uluvv-i kebîr ile müteâlî ve mukaddestir.

Yirmidördüncü Bâb

Celâl-i İlâhî Hakkındadır

Ma'lûm olsun ki, celâl-i ilâhî, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyede, Hakk'ın o esmâ ve sıfâtta mâhiyyet-i asliyyeleri üzerine olduğu gibi zuhûruyla zâttan ibârettir. Bu, mücmel bir ta'rîftir. Mufassal olarak ta'rîf olunursa, celâl-i ilâhî, azamet ve kibriyâ, mecd ü senâ ve her cemâlden ibârettir. Çünkü cemâlin zuhûrunda şiddet olursa, ona da "celâl" tesmiye olunur. Tıpkı celâl-i ilâhînin halk üzerine mebâdi-i zuhûrunda, celâle, "cemâl" tesmiye edildiği gibi. "Her cemâlin celâli ve her celâlin cemâli vardır," diyen, bu sözü bu nükteye göre söylemiştir. Fakat halkın halka nisbetle tahakkuk edebilen ellerinde bulunan cemâl-i ilâhî, kendileri için zuhûru i'tibâriyle ancak ya cemâlü'l-celâl, yâhut celâlü'l-cemâldir. Ammâ cemâl-i mutlakı ve celâl-ı mutlakı şuhûd, Hak'dan başkası için olamaz. Halkın o mes'eleye münâsebeti yoktur.

Celâli îzâh ederken, "hakîkatiyle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyede, mâhiyyet-i asliyyeleri üzerine zuhûr i'tibâriyle zâttan ibârettir" demiştik. Bu şuhûd da yine Hak'dan başkası için müstehîldir.

Bâlâda cemâli îzâh ederken de, "cemâl evsâf-ı ulyâ, esmâ-ı hüsnâdan ibârettir" demiştik. Burada da esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeyi istîfâ halk için muhâldir. Çünkü Allah'ın indinde intihâb-ı ilâhîye mahsûs esmâ-ı ilâhiyye vardır; onlar da cemâldir. Binâenaleyh şu sâbit olur ki, cemâl-i mutlak ve celâl-i mutlakı şuhûd, Hak Teâlâ'ya mahsûstur. Bunu bildikten sonra, şunu da bil ki, Hakk'ın esmâ ve sıfâtı hakîkatlerinin muktezeyâtına göre dört kısımdır:

1-Esmâ ve sıfât-ı zâtiyye
Allah
el-Ahad
el-Vahid
el-Ferd
el-Vitir
es-Samed
el-Kuddûs
el-Hay
en-Nûr
el-Hak

2-Esmâ ve sıfât-ı celâliyye
el-Kebîr
el-Müteal
el-Azîz
el-Azîm
el-Celîl
el-Kahhâr
el-Kâdir
el-Muktedir
el-Mâcid
el-Mütekebbir
el-Kâbız
el-Hâfız
el-Müzil
er-Rakîb
el-Vâsi'
eş-Şehîd
el-Kavî
el-Metîn
el-Mümit
el-Muîd
el-Muntekim
-Zü'l-Celâli ve'l-ikrâm
el-Mâni'
ed-Dârr
el-Vâris
es-Sabûr
Zu'l-batş
el-Basîr
ed-Deyyân
el-Muazzib
el-Mufaddıl
el-Mecîd
Zü'l-havl
-ellezî lem yekün lehü küfüvven ahad
eş-Şedîd
el-Kâhir
el-Gayyûr
Şedîdu'l-ikâb

3-Esmâ ve sıfât-ı müştereke-i kemâliyye
er-Rahmân
el-Melik
er-Rab
el-Müheymin
el-Hâlik
es-Semi'
el-Basîr
el-Hakem
el-Adlü'l-hikem
el-Velî
el-Kayyum
el-Mukaddim
el-Müehhir
el-Evvel
el-Ahir
ez-Zâhir
el-Bâtın
el-Velî
el-Müteâlî
Malikü'l-Mülk
el-Muksid
el-Câmi
el-Gani
ellezî leyse ke müslıhi şey'un
el-Muhîd
es-Sultan
el-Mürîd

4-Esmâ ve sıfât-ı cemâliyye
el-Alîm
er-Rahîm
es-Selâm
el-Mü'min
el-Bâri
el-Musavvir
el-Gaffâr
el-Vahhâb
er-Rezzâk
el-Fettâh
el-Bâsit
er-Rafi'
el-Latîf
el-Habîr
el-Muiz
el-Hafîz
el-Mükît
el-Mükît
el-Hasîb
el-Cemîl
el-Halîm
el-Kerîm
el-Vekîl
el-Hamîd
el-Mübdî
el-Hay
es-Sabûr
el-Vâcid
ed-Dâim
el-Bâkî
el-Birr
el-Münim
el-Afüvv
el-Gatûr
er-Raûf
el-Muğnî
el-Mûtî
en-Nafî'
el-Hâdî
el-Bedî'
er-Raşîd
el-Karîb
el-Mücmil
el-Mucîb
el-Kefîl
el-Hannân
el-Mennân
el-Kâmil
-lem yelid ve lem yûled
el-Kâfî
el-Cevâd
Zü't-tavl
eş-Şâfî
el-Müafî
el-Mütekellim

Bir kısmı sıfât-ı cemâl, bir kısmı sıfât-ı celâldir; bir kısmı cemâl ile celâl arasında müşterektir; bunlar sıfât-ı kemâldir. Bir kısmı da sıfât-ı zâtiyyedir. Atîdeki cetvel bunların kâffesini mutazammındır.

Şurası da ma'lûm olsun ki: Esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeden her ismin, her sıfatın eseri vardır. İşte o eser cemâlin, yâhut celâlin veyâhut kemâlin mazharıdır. Meselâ, ma'lûmât umûmiyetle "Alîm" isminin eseridir. O ma'lûmât, ilm-i Hakk'ın mazharıdır. Kezâlik merhûmât, ya'nî nâil-i rahmet olanlar, rahmet-i ilâhiyyenin mazharlarıdır. Nâil-i selâmet olanlar "Selâm" isminin mazharlarıdır. Hiç bir mevcûd yoktur ki, adem-i mahzdan selâmette olmasın. Hiç bir mevcûd yoktur ki, ona rahmet-i ilâhiyye erişmesin.

Rahmetin vusûlü, ya Hakk'ın rahmeti îcâdıyla veyâhut bir şeyin vücûdundan sonra "rahmet-i hâssa"ya nâiliyetledir. Kezâlik, hiç bir mevcûd yoktur ki, Allah'ın ma'lûmu olmasın.

Bu îzâha nazaran mevcûdâtın kâffesi, sûret-i mutlakada esmâ-ı cemâliyyenin mazharlarıdır. Çünkü esmâ ve evsâf-ı cemâliyyeden hiç bir isim, hiç bir sıfat yoktur ki, eseri i'tibâriyle vücûda şâmil olmasın. Bu şumûl umûmî, yâhut husûsî olabilir. Hâsılı mevcûdâtın kâffesi, cemâl-i Hakk'ın mazharlarıdırlar.

Kezâlik, her sıfat-ı celâliyye de eseri iktizâ eder: Kâdir, Rakîb, Vâsi' isimleri gibi. Çünkü bunların eserleri vücûda sârîdir. Mevcûdât, ba'zı sıfât-ı celâliyye i'tibâriyle, mezâhir-i celâldir. Çünkü hiç bir mevcûd yoktur ki, o mevcûd celâl-i Hakk'ın sûreti ve celâl-i Hakk'ın mazharı olmasın.

Esmâ-ı celâliyyeden bir kısım da vardır ki, mevcûdâttan ba'zısına muhtass olup, mevcûdâtın dîğer aksâmında bulunmaz; Muntakim, Muazzib, Dârr, Mâni' ve bunlara benzeyen esmâ gibi. Çünkü mevcûdâtın ba'zısı bu esmâya mazhardır; mevcûdâtın hepsi mazhar değildir. Ammâ esmâ-ı cemâl böyle değildir. Çünkü esmâ-ı cemâlden her biri vücûda şâmildir. İşte سبقت رحمتي علي غضبي "Rahmetim gazabımı sebk etmiştir" hadîs-i şerîfinin sırrı budur. Bu îzâhâtı iyi anla!

Ammâ esmâ-ı kemâliyye-i müşterekeye gelince: Rahmân, Melik, Rab, Mâlikü'l-Mülk, Sultân, Velî isimleri gibi ba'zı esmâ-ı kemâliyye, bu mertebe içindir. Bunların kâffesinde umûm ve şumûl vardır. Vü-

cûd, "bi-cümletin" esmâ-ı mertebeden her ismin mazharı ve sûretidir. "Bi-cümletin" ta'bîrinden maksad, her vecihle ve her i'tibâr ile demektir. Binâenaleyh mevcûdât esmâ-ı mertebeden her ismin sûreti olmuş olur. Ammâ esmâ-ı cemâl ve esmâ-ı celâl böyle değildir. Bunlarda vücûd, her ismin mazharıdır; ammâ bir vech veyâhut vücûh-ı müteaddide-i münhasıra iledir. Kezâlik i'tibâr-ı vâhid ile veyâhut i'tibârât-ı münhasıra iledir, bunu anla!

Esmâ-ı müşterekeden ba'zıları da vücûdun kâffesine mazhar olmaklığı iktizâ ederse de, min-külli'l-vücûh değildir. Basîr, Semî', Hâlık, Hakîm ve bunlara benzeyen esmâ-ı ilâhiyye bu kabîldendir. Esmâ-ı müşterekeden ba'zıları da, mevcûdâtın o esmâya sûret ve mazhar olmasını iktizâ etmez. Ganî, Adl, Kayyûm ve bunlara benzeyen esmâ-ı ilâhiyye gibi. Bu kısımdan olan esmâ-ı ilâhiyye, esmâ-ı zâtiyyeye mülhaktır. Bunlara, "esmâ-ı müşterekedendir" dediğimizin sebebi, bu nevi' esmâda cemâl ve celâl kokusu olduğundandır, bunu anla!

İzâhât-ı mezkûreye vâkıf olduktan sonra, şunu da bilmekliğin lâzımdır ki; İnsân-ı kâmil, esmâ-ı ilâhiyyenin kâffesine mazhardır. O esmâ-ı ilâhiyye ister müşterek, isterse gayr-ı müşterek, isterse zâtiyye, isterse celâliyye, isterse cemâliyye olsun, hepsi birdir. İnsân-ı kâmil, bu nevi'lerin kâffesine mazhardır.

Cemâl-i mutlak mazharı olan cennet, celâl-ı mutlak mazharı olan cahîm, dünyâ ve âhiret denilen iki âlem, insân-ı kâmilden mâadâ bütün mevcûdâtıyla berâber esmâ-ı mertebenin mazharlarıdır. Fakat esmâ-ı zâtiyyenin mazharları değildirler. Esmâ-ı zâtiyyenin vesâir esmânın mazhar-ı tâmmı, tek başına insân-ı kâmildir. Mevcûdâttan hiç bir şeyin bu esmâ-ı zâtiyyeye nisbetle elbette ve elbette kudret ve münâsebeti yoktur. انَّا عَرَضْنَا الْامَانَةَ عَلَى السَّموَاتِ وَ الْارْض وَ الجبال فَابَيْنَ انْ يَحْمِلْنَها وَ اَشْفَقْنَ منْهاَ وَحَمَلَها الْانْسانُ (Ahzâb, 33/72) âyet-i kerîmesi bu sırra işârettir. Ayetin ma'nâsı: "Biz emâneti göklere, yere, dağlara arz ettik; o emâneti yüklenmekten ibâ ve imtinâ' ettiler ve o emânetten kaçtılar. O emâneti insan yüklendi" demektir.

Bu âyetteki emânetten maksad, zâtı ve esmâsı ve sıfâtı i'tibâriyle Hak'dan başka bir şey değildir. Vücûdda bütün varlığıyla zikr olunan emâneti, insân-ı kâmilden başka hâmil olan yoktur. İşte bu ma'nâya Peygamberimiz أُنْزِلَ عَلَى الْقُرْآنُ جُمْلَةً واَحِدَةً hadîsiyle işâret buyur-

muştur. "Kur'ân benim üzerime cümle-i vâhide olarak inzâl olundu" demektir.

Hulâsa: Semâvât, daha yukarısı ve aşağısı; arz ve arzdan aşağısı ve arzın üstünde bulunan envâ'-ı mahlûkâtın kâffesi, Hakk'ın esmâ ve sıfâtının kâffesiyle tahakkuktan âciz oldukları için, o esmâ ve sıfâttan ibâ ve imtinâ' ettiler. Çünkü kâbiliyetleri buna müsâid değildi. Bu esmâ ve sıfâttan kaçındılar, kusûrları ve za'fları buna bâis oldu. Hakk'ın esmâ ve sıfâtının kâffesini insan yüklendi. Bundan dolayı, nefsi için zalûm oldu. Ya'nî nefsine hakkını tamâmiyle vermek, kendisine mümkün olmadı. Nefsine o hakkı tamâmiyle vermek, Cenâb-ı Hakk'a hakk-ı senâyı tamâmiyle îfâya mütevakkıftır. Cenâb-ı Hak, ما قدروا الله حق قدره (Zümer, 39/67) buyurdu. "Allah'ın derecesini hakkıyla takdîr edemediler" demektir.

İnsanın "zalûm" olması demek, nefsini hakk-ı takdîr ile takdîr edemediğinden dolayı nefsine zulûm etti demektir. Sonra bu âyette Cenâb-ı Hak, insanı "cehûl" vasfıyla tavsîf ederek ma'zûr olduğunu da bildirdi. Ya'nî, insanın kadri azîm olduğu halde, insan buna câhil ve bundan gâfildir. Binâenaleyh ma'zûrdur. Çünkü, Allah'a hakk-ı senâ ile senâ ederek, nefsinin derecesini takdîr etmedi.

Ayet-i mezkûrenin ma'nâsında ikinci bir tevcîh daha vardır. O tevcîh şu sûretledir: Bu âyetteki "zalûm" ism-i fâil değil, ism-i mef'ûldür. "İnsan zalûmdur", demek, "insan mazlûmdur" demektir. Çünkü, insân-ı kâmilin derecesi celîl, mansıbı azîm olduğu için, onun hukûkuna tamâmiyle riâyete kimse kâdir değildir. Bu nokta-i nazardan mahlûkâtın insân-ı kâmile muâmelesi i'tibâriyle, insân-ı kâmil mazlûmdur. Kezâlik "cehûl" kelimesi ism-i fâil değil, ism-i mef'ûldür; mechûldür demektir. Çünkü insân-ı kâmilin hakîkati, bir bahr-i amîk olduğu için bilinemez. Ve bu ma'nâya göre cehûl ta'bîri, sâir mahlûkâtın, insân-ı kâmile muâmeleyi bilememekte ma'zûr olduklarını Hakk'ın beyânıdır. Bu özür ile insân-ı kâmile muâmele zulmünün vebâlinden mahlûkât halâs olur. Ve zât-ı ilâhî, esmâ-ı ilâhiyye, sıfat-ı ilâhiyyenin zuhûrundan ibâret olan insân-ı kâmilin âhirette derecesi üzerindeki perde açıldığı zaman, bu ma'zeret erbâb-ı vebâle bâis-i mağfiret olur. İnsân-ı kâmile âid merâtibin ba'zısı, bu kitâbın mahall-i mahsûsunda gelecektir, bunu anla!

Allah, hakkı söyler ve doğru yola hidâyet eyler.

Yirmibeşinci Bâb

Kemâl-i İlâhî Hakkındadır

Ma'lûmun olsun ki, Allah'ın kemâli, mâhiyetinden ibârettir. Allah'ın mâhiyeti ise idrâki ve gâyeti kâbil olmayan mâhiyettir. Allah'ın kemâlinin ne gâyeti, ne nihâyeti vardır. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, kendi mâhiyetini bilir ve mâhiyetinin idrâk olunamıyacağını da idrâk eder. Ve mâhiyet-i ilâhiyyenin ne Hak için, ne de başkası için nihâyeti yoktur. Demek istiyorum ki; Cenâb-ı Hak, mâhiyet-i zâtiyyesinin kendi nefsindeki hakîkatiyle, ne kendisi için, ne başkası için idrâk olunamıyacağını idrâkten sonra, kendi mâhiyetini bilir. "Mâhiyetini bilir dediğimiz", Hakk'ın ihâta-i ilmiyyesindeki kemâl ve adem-i cehilden dolayı, müstehak olduğu mertebe icâbına göredir. "Mâhiyetin ne kendisi için, ne başkası için idrâk olunamıyacağını idrâk eder" dediğimiz, kibriyâsı ve adem-i intihâsı nokta-i nazarından istihkâkının icâbına göredir. Çünkü bir şey, mütenâhî olmadıkça idrâk olunamaz. Ya'nî idrâk olunan şey, mutlakâ mütenâhîdir. Halbuki Cenâb-ı Hakk'ın nihâyeti yoktur. Nihâyeti olmayan bir şeyi ise idrâk muhâldir.

Şu halde, Cenâb-ı Hakk'ın mâhiyetini idrâk hükmîdir. Şumûl-i ilmîsi ve nefsine adem-i cehli husûsundaki istihkâkına ma'tûftur. Yoksa mâhiyeti her vech ile idrâki kabûl eder demek değildir. Bunu anla!*

---

* Müellifin bu izâhından anlaşılıyorki, idrâk kelimesine "lugat" ma'nâsını vermiştir. Lugat ma'nâsı verilmeyip de, idrâkin diğer sıfat-ı ilâhiyye gibi, Allah'a mahsûs bir sıfat-ı ilâhiyye olduğu kabul edilirse, o zaman Hakk'a mahsus olan ilim ve kudret

Bu gizliliği şedîd olan bir mes'ele-i mühimmedir. Olmaya ki, bu mes'elede ayakların kaysın. Bu mes'ele makâm-ı hayret mes'elesidir. Yine bu ma'nâdan olarak yazdığım uzun bir kasîdeden âtîdeki üç beyti söyledim.

Tercümesi:

"Ey sıfâtının kâffesini câmi' olan Allah'ım! Bana haber ver.

Mücmel veyâ mufassal olarak zâtının kâffesini ihâta ettin mi?

Yoksa zâtın künhü ile ihâta olunmaktan âlî olduğu için, zâtının ihâta olunamıyacağını mı ihâta ettin?

Zâtının nihâyeti olmaktan seni tenzîh ederim.

Ve zâtının, zâtına câhil olmasından da seni tenzîh ederim.

Ah!.. Hayret...Tecelliyâtındaki hayretten âh!.."

Şurası da ma'lûm olsun ki: Cenâb-ı Hakk'ın kemâli, mahlûkâtın kemâline benzemez. Çünkü mahlûkâtın kemâli, zâtlarında mevcûd olan maânî iledir. O maânî, mahlûkâtın zâtlarına mugâyirdir. Halbuki kemâl-i ilâhî zâtı üzerine zâid maânî ile olmayıp, zâtıyladır. Zâtı üzerine zâid maânî ile olmaktan Cenâb-ı Hak, uluvv-i kebîr ile müteâlîdir.

Hulâsa: Hakk'ın kemâli zâtının aynıdır. Bunun içindir ki, Hak için gınâ-yı mutlak ve kemâl-i tâm sahîh olmuştur. Çünkü Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri için maâni-i kemâliyye taakkul olunsa da, o maânî zâtının gayri değildir. Hakk'ın kendisine mahsûs kemâl-i muhîtinin ma'kûliyeti, emr-i zâtîdir. Zâtı üzerine zâid de değil ve zâtına mugâyir de değildir. Hattâ kemâl-i ma'kûliyetinin nefsi de değildir. Böyle bir hüküm, Allah'dan başkası için mümkün olamaz. Çünkü mevcûdâttan her hangi bir mevcûdu bir vasıf ile tavsîf etsen, o vasıf o mevcûdun gayri olmak iktizâ eder. Zîrâ mahlûk, kâbil-i inkısâm ve kâbil-i taaddüddür.

---

gibi sıfatlarda düşünüldüğü vechile, idrâkte de gayr-ı mütenâhîlik tasavvur olunması, zarûrî olur. Şu halde Cenâb-ı Hak zâtına mahsûs olan nâ-mütenâhî idrâkiyle nâ-mütenâhî zâtını bilir. Ve bu mesele-i mühimmede müelifin kayd eylediği gizlilik meydân-ı vuzûha çıkmış olur. Mecdî.

O vasfın o mevcûda nisbetle aynı olması da muktezîdir. Çünkü o vasıf, o mevcûdun üzerine terettüb eden bir hüküm demek olduğu gibi, vücûduna bâis-i terekküb olan ta'rîfi de demektir.

Meselâ: الانسان حيوان ناطق "İnsan konuşan bir hayvandır" desen; bu ta'bîrde hayvâniyet, nefsinde ve ma'kûliyetinde insana mugâyirdir. Kezâlik nutuk da, kendi başına tefekkür olunca, insana ve hayvâniyete mugâyirdir. Bu böyle olmakla berâber, hayvâniyet ve nâtıkıyet, insanın aynı olmağı da muktezîdir. Çünkü insan, bu ikisinden mürekkebtir. Bu ikisi olmadıkça, kendisi için vücûd yoktur. Binâenaleyh insan bu ikisine mugâyir değildir.

Bu îzâha göre, mahlûka âid olan vasıf, inkısâm cihetiyle zâtının gayridir; terkîb cihetiyle zâtının aynıdır. Halbuki Hak hakkında mesele böyle değildir. Çünkü inkısâm ve terkîb, Hak hakkında muhâldir. Zîrâ Hakk'ın sıfâtı için "kendinin aynı değildir, zâtının gayri değildir," denilemez. Böyle bir ta'bîr mümkün olsa da, evsâfın taaddüdü ve yekdîğere zıd olması nokta-i nazarından, bizim taakkulumuz cihetiyle olabilir.

O, ya'nî Allah'ın sıfâtı, nefsindeki hakîkatle demek olan mâhiyeti ve hüviyeti cihetiyle zâtının aynıdır. Binâenaleyh "sıfât kendisinin aynı değildir," denemez. Bu sûretle mahlûk hükmünden temeyyüz eder. Çünkü mahlûkun sıfatı, zâtının gayri değil, aynı da değildir. Bu hüküm Cenâb-ı Hak hakkında sahîh olsa da, mecâz sûretiyle sahîh olabilir. Bu bir mes'eledir ki, bunda akâid ulemâsının ekserîsi hatâ etmiştir. İmam Muhyiddîn Arabî, bu meseleyi bizim îzâhımıza muvâfık olarak îrâd etmişse de, îzâhı ne bizim nokta-i nazarımıza, ne de bizim ibâremize muvâfık şekilde değildir. Belki başka ta'bîr ile, başka ma'nâ ile söylemiştir. Fakat o, ekser mütekellimîni (Akâid ulemâsı) "Hakk'ın sıfâtı, kendisinin aynı da değil, gayrı da değil" dedikleri için tahtıe etmiştir. Ve "bu ta'bîr nefsü'l-emre göre câiz olmayan bir ta'bîrdir," demiştir. Ammâ biz, keşf–i ilâhî ile vâkıf olduk ki, Hakk'ın sıfâtı, zâtının aynıdır. Fakat bu ayniyet, ne taaddüd, ne adem-i taaddüd i'tibâriyledir. Ben bu meselede temsîl-i âlî olmak üzere noktayı müşâhede ettim. O nokta dediğimiz, mertebe-i ilâhiyyeye lâyık bir üslûbda her türlü cemâli, celâli, kemâli câmi' ve müstev'ib olan kemâlât-ı ilâhiyyenin nefs-i ma'kûliyetidir.

Şunu kasd ediyorum ki, kemâlât-ı câmia, noktanın vücûdunda müstehlek olduğu gibi, nokta da kemâlâtın vücûdunda müstehlektir. O, ya'nî nokta ve kemâlât ta'bîr ettiğimiz şeyin, ahadiyetine adem-i intihâ taakkul olunmak lâzımdır. Ve o âhadiyette ibtidânm evveliyetini düşünmek muhâldir. Hattâ bu meselede öyle gizli, öyle dakîk, öyle azîz, öyle celîl şeyler vardır ki, ta'bîr mümkün değildir.

Beytin Tercümesi:

"Zikr etmek istediğim şeylerden olan oldu.

Sen hayır zannet de haberi sorma."

Şunu da ehemiyetle bil ki, bu nokta misâli Zât-ı Müteâl'e nisbetle lâyık bir misâl değildir. Çünkü misâl, nefsinde mahlûktur. Hak ise bu zikr olunan temsîl gibi değildir; çünkü Hak kadîmdir, halk ise hâdistir. Fehvânî (zâhirî)* ta'bîrler, ya'nî zâhirî ibâreler, maâni-i zevkıyyeyi hâmil değildir. Maâni-i zevkıyyeyi hâmil olabilmesi, zevkî tezevvuk husûsunda sâbık-ı kemâlî olan kimse için olabilir. İbârât, o zaman zevke matıyye (binek) olabilir. Çünkü ibârât, emr-i mühimm-i ilâhî meselesini olduğu gibi tahammüle tâkatı hâiz değildir. Olsa olsa, o emr-i mühimden bir parça ahz edebilir.

Her kim, "ya'kûbiyyu'l-hüzn" olursa, müjdecinin kamîs-i Yûsuf'u getirip, üstüne atmasıyla, basarındaki amâ, kesb-i incilâ eder. Zevk-ı sâbık yok ise, matlûb üzerine idrâkin vukû'u baîddir. Meğer ki, îmân ve tasdîk sâhibi olup ve kendi yanındakini terk ederek, Hakk'm kendine ilkâ ettiği tahkîki ahz edebilirse, o zaman اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَ هُوَ شَهِيدٌ (Kâf, 50/37) sırrına mazhariyetle işâret olunan kimselerden olur. Ya'nî îmânının kuvvetiyle kendisine söylenen sözü tasdîk ederek, aynen müşâhede etmiş gibi olur; a'nî, zevk-ı sâbıkı olan mükâşiftir. Mükâşif, her tarafı kalb olan kimsedir. Cenâb-ı Hak اِنَّ فِى ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَ هُوَ شَهِيدٌ (Kâf, 50/37) buyurmuştur. Ma'nâsı: "Bunda, kalbi olan kimse için veyâhut sem'ini tasdîk ile berâber ilkâ eden kimse için tezekkür vardır" demektir.

---

* Fehvânî, Cenâb-ı Hakk'ın kavline âlem-i misâldir, hitâbî değildir. Fakat müellif, bunu "telaffuz kalıbına girmiş olan nutk" yerinde kullanmıştır. Mecdî.

Yirmialtıncı Bâb

Hüviyet Hakkındadır

Hakk'ın hüviyeti, esmâ ve sıfâtının kâffesini nazar-ı i'tibâra almak üzere zuhûru mümkün olmayan gaybından ibârettir.

Gûyâ hüviyet, vahidiyet'in bâtınına işârettir. Burada "gûyâ" dediğimin sebebi, hüviyetin isme, yâhut vasfa, yâhut na'ta, yâhut mertebeye, yâhut esmâ ve sıfât i'tibârı olmaksızın mutlak zât'a adem-i ihtisâsından dolayıdır. Belki hüviyet, alâ sebîli'l-cümle ve alâ sebîli'l-infirâd bunların kâffesine işârettir. Hüviyetin şe'ni, butûnu ve gaybûbiyeti iş'ârdan ibârettir.

"Hüviyet" gâibe işârete mevzû' olan "hüve" lafzından me'hûzdur. Cenâb-ı Hak hakkında hüviyet, gaybûbet mefhûmuyla berâber esmâ ve sıfâtı i'tibâr etmek üzere "künh" ve "zât"a işâretten ibârettir. Atîdeki manzûm sözüm, bunun için söylenmiştir.

Tercüme:

"Hüviyet, zât-ı Vâhid'in gaybıdır.

O hüviyetin meşhûd olarak zuhûru, muhâldir.

Gûyâ hüviyet, şe'n-i butûn üzerine vâki' olan na'ttır.

Ve bunu da inkâr edecek kimse yoktur."

Şurası da ma'lûm olsun ki: Bu isim Allah isminden ehassdır. "Hüve" Allah isminin sırrıdır. Görmüyor musun? "Allah" lafzı şekl-i mahsûs-ı hattîsı üzerine mevcûd oldukça, bunun ma'nâsı vardır. Ve o ma'nâ Hakk'a râci'dir. Allah lafzının harfleri fek olursa, kalan harfler de yine ma'nâyı müfîddir.

Meselâ, Allah isminden "Elif" hazf olunsa, "Lillâh" bâkî kalır; ma'nâsı vardır. "Lâm-ı evvel" hazf olunsa, "Lehû" bakî kalır, yine ma'nâsı vardır. "Lâm-ı sânî" de hazf olunsa "He" bâkî kalır. Bu "He" de, "Hû"nun aslı olan "He"dir. "Hüve"nin aslı, "Vav"sız "Hâ-yı vâhide"den ibârettir. "Vav"ın luhûku işbâ' kabîlindendir. İstimrâr-ı âdî, bu iki şeyi, kelime-i vâhide yapmıştır. "Hüve" ismi, efdal isimdir.

Mekke-i Mükerreme'de ba'zı ehlullâh ile 799 târihinde ictimâ' ettim. Benimle "İsm-i A'zam" hakkında müzâkere ettiler. Resûlullâh (s.a.v.) انه فى آخر سورة البقرة و اول سورة آل عمران "Bakara sûresinin âhirinde ve Âl-i İmrân sûresinin evvelindedir." buyurmuştur.

Bundan anlaşıldığına göre İsm–i â'zam, "Hüve" kelimesidir; çünkü "Hâ" sûretü'l-Bakara ta'bîrinin âhiri, "Vâv" dâ اول سورة آل عمران ta'bîrinin evvelidir.

Bu ârifin kelâmı her ne kadar makbûl ise de, ben "İsm-i A'zam" için başka koku buluyorum. Bu ârif-i billâhın sözünü îrâd etmekliğim, bu ismin şerefine ve işâret-i nebeviyye'nin bu cihetten vukû' bulan bir işâretine tenbîh içindir.

Şurası ma'lûm olsun ki, "hüve" zihinde hâzır olan şeyden ibârettir. O hâzır, zâhir-i histen, gâib-i hayâle işâret olmak üzere râci'dir. O "gâib" ta'bîr ettiğimiz şey, hayâlden de gâib olsa, kendisine "hüve" lafzıyla işâret sahîh olmazdı.

Binâenaleyh "hüve" lafzıyla olan işâret, ancak hâzıradır. Görmüyor musun? Zamîr bir şey mezkûr olmadıkça, ona râci' olamaz. Bu mezkûriyet ya lafzen, ya karîneten, veyâhut zamîr-i şân veyâ zamîr-i kıssa gibi hâlen olabilir. Bizim bu îzâhımızın fâidesi şudur ki, "hüve" lafzı, kendisinde adem, veyâhut gaybûbet, yâhut fenâ-ı ademe benzeyen şey bulunmamak şartıyla, vücûd-ı mahz üzerine vâki'dir. Çünkü gâib, meşhûd olmadığı nokta-i nazardan ma'dûm demektir. Binâenaleyh ma'dûm olan şeye "hüve" lafzıyla işâret sahîh olmaz.

Bu kelâmdan şu netîceyi alırız ki: "Hüviyet" her kemâl-i vücûdî ve her kemâl-i şuhûdîyi câmi' olan vücûd-ı mahz-ı sarîhten ibârettir. Gaybetle vukû' bulan hükmün sebebi, vücûd-ı mahzı istîfâ, gayr-i mümkün olduğu içindir. Vücûd-ı mahzı istîfâ mümkün olmadığı gibi, idrâk da olunamaz. Bunun için hüviyet, kendisine idrâk taalluk etmediği için, gaybdan ibârettir, denilmiştir.

Bu sırrı anla! Bunu anla, demekle, tedkîk-i fehme luzûm gösterdiğimizin sebebi şudur ki: Hakk'ın gaybı şehâdetinden başka, şehâdeti de gaybından başka bir şey değildir. Fakat insan ve insandan başka her mahlûk böyle değildir. Bunların da şehâdeti ve gaybı varsa da, şehâdeti bir cihettendir ve bir i'tibâra göredir. Gaybı da dîğer cihettendir ve dîğer bir i'tibâra göredir. Ammâ Hakk'ın gaybı, şehâdetinin aynı, şehâdeti gaybının aynıdır. Daha doğrusu Cenâb-ı Hakk'ın nefsine göre ne gayb ve ne de şehâdet vardır. Belki O'nun nefsindeki gaybı, kendine lâyık olan gayb ve şehâdeti, kendisine lâyık olan şehâdettir. Bunu Cenâb-ı Hak, kendi nefsi için bilir. Bunu bizim taakkulümüz mümkün değildir; çünkü Cenâb-ı Hakk'ın gaybını da, şehâdetini de hakîkatıyla bilmek ancak Zât'a mahsûstur.

•

Yirmiyedinci Bâb

Enniyet (enaniyet) Hakkındadır

Hakk'ın enniyeti, kendisine mahsûs olan şey ile ta'rîf-i nefsi husûsunda kasd-ı mahsûstan ibârettir. Enniyet, zuhûrun butûna şumûlü i'tibâriyle zâhir-i Hakk'a işârettir. Cenâb-ı Hak اِنَّهُ اَنَا اللّٰهُ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنَا (Neml, 28/9; Tâhâ, 20/14) buyurdu. Cenâb-ı Hak buyuruyor ki "hüve" lafzıyla işâret olunan hüviyet, "ene" lafzıyla işâret olunan enniyet"in aynıdır. Binâenaleyh hüviyet, enniyette taakkul olunmuştur. Bu îzâh bizim "Hakk'ın zâhiri, bâtınının, bâtını zâhirinin aynıdır; bir cihetten bâtındır, dîğer cihetten zâhirdir demek değil" dediğimizin ma'nâsıdır. Görmüyor musun, Cenâb-ı Hak bu cümleyi "inne" ile nasıl te'kîd etti. Sözü "inne" ile müekked olarak getirmesinin sebebi şudur ki, her hangi kelâmda, sâmiin zihninde tereddüt olursa, o sözde te'kîd müstahsendir. Her hangi kelâmda sâmiin inkârı olursa, o sözde te'kîd vâcibtir. Ammâ sâmi' hayâliyyu'z-zihn olursa, te'kîde ihtiyâç yoktur. Vahdette butûn ile zuhûru bir görmek i'tibârında, akıl için tereddüd ve istib'âd vardır.

Akıl der ki: Bir şeyin bâtını zâhiri ve zâhiri, bâtını nasıl olabilir? Ve şey'-i vâhidi, zâhir ve bâtına taksîmde fâide nedir? diyerek, nefsin bu meselede ya tereddüd, yâhut inkârı vardır. Onun için Cenâb-ı Hak "inne" lafzıyla te'kîd ederek, Hz. Mûsâ'ya "Hüviyetiyle işâret olunan ahadiyet-i bâtına, "ene" lafzıyla işâret olunan enniyet-i zâhirenin aynıdır; ve sen bu ikisi arasında min-vechin tegâyür, yâhut infisâl, yâhut infikâk vardır zu'munda bulunma!" dedi ve sonra, bedel ile bu ma'nâyı tefsîr etti. Bedel dediğimiz, alem-i zâtîden ibâret olan "Allah"

ismidir. Ve bunda ulûhiyetin tazammun ettiği câmiiyete ve şumûle işâret vardır. Zîrâ Cenâb-ı Hak Mûsâ'ya: "Hakk'm butûnu ve gaybı, zuhûrunun ve şehâdetinin aynıdır" dediği için, bu mesele hakîkatü'l-ulûhiyetten olduğunu Mûsâ'ya tenbîh etti. Zîrâ ulûhiyet, nefsinde ahadiyet hükmüyle ve husûl-i mugâyerette dahî, adem-i tegâyür i'tibâriyle iki nakîza ve iki zıdda şumûlü muktezîdir. Bu mesele, hayret meselesidir. Sonra Cenâb-ı Hak اِنَّهُ اَنَا اللّٰه cümlesini, لاَ اِلَهَ اِلاَّ اَنَا ile tefsîr etti. Ya'nî "İbâdet olunan ilâhlar, benden başka değildir." O evsânda (putlar) ve eflâkte ve tabâyı'da ve her millet ahâlîsinin ibâdet ettiği şeylerde, kudreti zâhir olan benim. "Mazhar olmaları i'tibâriyle o ilâhlarm hakîkatte kâffesi benim" demektir.

Bunun içindir ki Cenâb-ı Hak, "ilâh" lafzı îrâd etti ve onları bu "ilâh" lafzıyla tesmiye eyledi. Bu tesmiye, onların tefekkürleri cihetinden hakîkatte Hakk'm tesmiye-i hakîkiyyesidir, tesmiye-i mecâziyye değildir.

Ehl-i zâhirin bu meselede: "Hakk'ın bu ta'bîr ile murâdı, onların "ilâh" tesmiye etmeleri cihetindendir; yoksa hakîkatte onların nefislerinde bu tesmiyeyi yapabilmeleri noktasından değildir" diye zu'm ettikleri gibi değildir.

Bu, onlardan, ya'nî ehl-i zâhirden galat ve Hakk'a iftirâdır. Çünkü eşyânın kâffesi, belki sırr-ı vücûdda bulunanlarm cemî'i, zâtullâh cihetinden hakîkate nisbet olunca, bu tesmiye, tesmiye-i hakîkiyyedir. Çünkü Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, eşyânın aynıdır ve ilâhiyetle tesmiye, tesmiye-i hakîkiyyedir. Ehl-i hicabdan olan mukallidlerin zu'm ettiği gibi, tesmiye-i mecâziyye değildir. Eğer öyle olmak lâzım gelse, kelâmın meâli: "O taşlar, o kevâkib, o tabâyi', o eşyâ ki, siz onlara ibâdet ediyorsunuz; bunlar ilâh değildir, benden başka ilâh yoktur, bana ibâdet ediniz!" demek olurdu. Halbuki Cenâb-ı Hak, o mu'tekadât ashâbına, onların, ilâh zannettikleri şeylerin zâhirinden ibâret olduğunu beyân ederek, bu ma'nâca hükm-i ulûhiyetin zikr olunan şeylerde hakîkat olduğunu bildirmek istedi. Onların hakîkat olduğunu bilmeyerek bu mezâhire karşı ettikleri ibâdetin, hakîkatte Allah'a râci' olacağını beyân ederek "Lâ ilâhe illâ ene" dedi. Demek istiyor ki: İlâh ıtlâk olunan her şeyin hakîkatı benim. Âlemde benden başkasına ibâdet mümkün değildir. Benden başkasına nasıl ibâdet

edebilirler? Halbuki ben onları, bana ibâdet etsinler için halk ettim. Ve bu âlemde benim halk ettiğim şeyden murâdım ne ise, ondan başka bir şeyin husûlüne imkân yoktur.

İşte Risâlet-meâb Efendimiz'in bu mukâmda كل ميسر لما خلق له buyurduğu, bu nükteye mebnîdir. "Her insan ne için yaratılmışsa, o şey kendisine kolay gösterilir." Ya'nî Hakk'a ibâdet husûsunda ne için yaratılmışsa, demektir. Çünkü Cenâb-ı Hak وَ ما خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالاْنْسَ الاَّ لِيَعْبُدُونْ (Zâriyât, 51/56); kezâ وَ انْ منْ شَيْئٍ الاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِه (İsrâ, 17/44) buyurmuştur. "Ben ins ve cinni ancak bana ibâdet etsin için yarattım" ve "Eşyâdan hiç bir şey yoktur ki, Hakk'a hamd-i ilâhî ile tesbîh etmesin" demektir.

Hulâsa: Cenâb-ı Hak Hz. Mûsâ'ya ber-vech-i âtî tenbîh ediyor. "O âliheye ibâdet edenler, Cenâb-ı Hakk'a ibâdeti o mazhara tahsîs ederek ibâdet etmişlerdir. Yâ Musâ! sen Cenâb-ı Hakk'a cemî'-i mezâhir cihetinden ibâdet et! "Lâ ilâhe illâ ene" dediğimin ma'nâsı budur. Ya'nî hakîkatte benden başka ilâh yoktur. Onların ilâh ıtlâk ettikleri şeylerin kâffesi, benim!

Cenâb-ı Hak bunu Mûsâ'ya: "Ene", Allah ismiyle mertebesine işâret olunan "hüve"nin aynıdır. Binâenaleyh: Yâ Mûsâ, bana hüviyetin ayn'ından ibâret olan mezâhirin kâffesini câmi' olan "enniyet" cihetinden ibâdet et!" diye bildirdikten sonra hitâb etmiştir. Bu hitâb, Cenâb-ı Hakk'ın Peygamber'i olan Hz. Mûsâ'ya bir inâyetidir. İnâyeti şu sûretledir ki, Hz. Mûsâ cemî'-i mezâhir i'tibâriyle ibâdet edince, Cenâb-ı Hakk'a bir cihetten ibâdet edip, dîğer cihetten ibâdet etmemek kusûrundan kurtulmuş olur.

Bir cihetten ibâdet edip, dîğer cihetten ibâdet etmese, ibâdet etmediği cihetten Hakk'ı fevt etmiş olurdu. Binâenaleyh bir cihetten nâil-i hidâyet olsa da, dîğer cihetten dalâlete düşmüş olurdu. İşte milel-i müteferrika ahâlîsinin tarîk-ı ilâhîden inhirâf ile dalâlete düşmesi, ibâdeti bir cihete tahsîslerindendir. Fakat "Lâ ilâhe illâ ene" mefhûmuyla şerh olunan ve Allah ile tefsîr olunan enniyetin, münderic-i hüviyette taakkul edilmiş olan mezâhir ve tecelliyât ve şuûn ve muktezeyât ve kemâlât-ı ilâhiyyenin kâffesini câmi' bulunan enniyet noktasından Cenâb-ı Hakk'a ibâdet edilirse, o ibâdet lâyık olduğu vecihle ibâdet olur. İşte bu ma'nâya Cenâb-ı Hak Kur'an'da وَ انَّ هذا صراطى مُسْتَقيماً فاتَّبعُوهُ وَ لاَ تَتَّبعوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبيله (En'âm, 6/153) âye-

ti ile işâret etmiştir. "İşte bu gösterdiğim yol, doğru yoldur. O yola tâbi' olun ve sebîl-i savâbdan bâis-i teferruk olan müteaddid yollara tâbi' olmayın" demektir. Müteferrık yollara ve i'tikâdlara tâbi' olanlar da sırâtullâh üzerine ise de, müteferrık yollara ittiba' ile tefrikaya düştüklerinden, i'tikâdlarına şirk ve ilhâd girmiştir. Ammâ muvahhid olan Muhammedîler böyle değildir. Onlar hakîkî sırâtullâh üzerinedir. Hangi abd-i ilâhî sırâtullâh üzerine yürürse; من عرف نفسه فقد عرف ربه "Kim kendini bilirse, Rabb'ini bilir" sırrı kendine zâhir olur. Bu sır zâhir olduktan sonra Allah'a bi-hakkın ibâdetle ibâdetin yolunu arar. Hak ibâdetle Hakk'a ibâdet, esmâ ve sıfat-ı ilâhiyye hakâyıkıyla tahakkuk etmekle olur. Çünkü bu nevi' ibâdeti ifâ eden kul, Hakk'ın eşyâ-yı zâhire ve bâtınenin aynı olduğunu bilir. Ve bunu bilince Hakk'ın Mûsâ ta'bîr olunanın "ayn"ı olduğunu bilir. O zaman Mûsâ, Hak için hakîkatı bularak, hak ibâdetle ibâdet etmek yolunu tamâmiyle bulmak için, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeye muktezî kemâlâtın icâbâtını Hakk'ın kendine ne sûretle bildirdiğini taleb etmeğe başlar. Halbuki bunu da istîfâ mümkün değildir. Binâenaleyh Cenâb-ı Hakk'a hakk-ı ibâdetle ibâdet de mümkün değildir. Çünkü Cenâb-ı Hak, gayr-i mütenâhîdir; esmâ ve sıfâtının da nihâyeti yoktur.

Netîce: Hakk-ı ibâdetle ibâdetin de nihâyeti yoktur. Bu makâmda Risâlet-meâb Efendimiz ما عرفناك حَقَّ مَعْرِفَتِكَ وَ لا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبادَتِكَ اَنْتَ كَمَا اَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ buyurmuştur."Yâ Rabbî, seni hakk-ı ma'rifetle bilemedik ve sana, senin kendi nefsine olan senân gibi hakk-ı ibâdetle ibâdet edemedik" demektir. Bu makâmda Hz. Sıddîk da العجز عن درك الادراك ادراك buyurmuştur. "İdrâke ulaşmaktan acz, bir nevi' idrâktir" demektir. Ben ebyât-ı âtiyeyi bu ma'nâ için nazm ettim.

Tercümesi:

"Ey ma'nâsı akılları hayrete düşüren sûret!

Ey neş'eti ekvânı zühûle uğratan dehşet!

Ey gâyetlerin, gâyet-i kusvâsı!

Ve ey nihâyetsizliğin nihâyeti!

Ki ma'nâsını tefekkür arasında en âkili şaşkınlığa düşüren sâhib-i kudret!

Kereminle kendi nefsini hakkıyla senâ, yine sana âittir.

Sen hamd ü senâda sânîden ve işrâkten münezzehsin.

Merd-i âkil seni idrâk ile emeline nâil olamaz.

Mecd ü azamette senin gâyetin ve nihâyetin olmaktan seni tenzîh ederim.

Benim seni bilmek husûsunda ma'rifetim kusûrumu i'tirâftan ibârettir.

Seni idrâke ulaşmaktan âciz olmak, bizim için idrâktir."

Ba'zan da sûfiyye, enniyeti abd mefhûmu üzerine ıtlâk ederler. Çünkü enniyet, şâhid-i hâzırı iş'ârdır. Her meşhûdun hüviyeti, onun ayn'ıdır. Binâenaleyh hüviyeti gayba, ya'nî zât-ı Hakk'a ıtlâk ettiler. Enniyeti de şehâdete, ya'nî ma'kûl-i abde ıtlâk ettiler.

Bu bir nüktedir, bunu anla!

•

Yirmisekizinci Bâb

Ezel Hakkındadır

Ezel, "kabliyet" mefhûmundan ibârettir. O kabliyetle, "Cenâb-ı Hakk'ın kemâlindeki iktizâ-yı zâtîsiyle hükm edilmiştir" demektir. Yoksa, hâdisât üzerine zamân-ı tavîl ile Hakk'ın takaddümü ma'nâsına olarak "ezel" ta'bîr olunmamıştır.

Arif-i billâh olmayan kimselerin fehmine şıkk-ı sânî şeklinde vârid olması, onların noksânı olup, Cenâb-ı Hak ondan uluvv-i kebîr ile müteâlîdir.

Ezele, şıkk-ı sânî sûretinde ma'nâ verilmesinin butlânını bu kitâbın yukarıdaki kısımlarında izâh ettik. Bizim varlığımızdan evvel Cenâb-ı Hak mevcûd olduğu gibi, O'nun ezeliyeti şu anda da mevcûttur. Ezeliyette hiçbir zaman tagayyür yoktur. Ebedü'l-abâdda da ezelî olarak lâ-yezâldir.

Ebedin ma'nâsı, bu bâbı velî eden bâbda inşâllâh beyân olunacaktır. İşte Cenâb-ı Hak hakkındaki ezel, ber-vech-i bâlâ îzâh olunduğu vechiledir.

Vücûd-ı hâdis için de ezel vardır. Vücûd-ı hâdisin ezeli, hâdisin vücûduna takaddüm eden zamândan ibârettir. Binâenaleyh her hâdisin ezeli, dîğer hâdisâtın ezelinden başkadır. Bu îzâha göre ma'denin ezeli, nebâtın ezelinden başkadır. Çünkü ma'den nebâttan evveldir. Ne kadar nebât varsa, onların vücûdu, ma'denin vücûdundan sonradır. Şu halde nebâta nisbetle ezeliyet, ma'denin vücûdu zamanı olur. Ya'nî ma'denin vücûdundan daha evvelki zaman, onun ezeli demek değil-

dir. Ma'denin ezeli de, cevherin vücûdu zamânıdır. Cevherin ezeli de, tabâyiin vücûdu zamânıdır. Tabâyiin ezeli de, anâsırın vücûdu zamânıdır. Anâsırın ezeli de, heyûlânın vücûdu zamânıdır. Heyûlânın ezeli de hebânın vücûdu zamânıdır. Hebânın ezeli de, illiyyînin vücûdu zamânıdır. "İlliyyîn" dediğimiz, "kalem-i a'lâ, akıl, rûh" tesmiye olunan melek ve emsâli şeylerdir. İşte bunlar ve âlemin kâffesinin ezeli, kelime-i hazrettir. "Kelime-i hazret" dediğimizin ma'nâsı, Cenâb-ı Hakk'ın bir şeye "kün" dediği anda, onun vücûd bulması demektir.

Ammâ ezel-i mutlaka Cenâb-ı Hakk'ın nefsinden başka hiç bir şeyin istihkâkı yoktur. Mahlûkâttan hiçbir şeyin ezel-i mutlakta ne hükmen, ne aynen vücûdu yoktur.

Mesleğimiz sâliklerinden bir zât كنا في الازل عند الله "Ezelde biz Allah'ın yanında idik" demişse de, onun dediği ezel, halk ezelidir. Yoksa halktan hiç bir şey, Hakk'ın ezeliyetinde mevcûd değildir. Hakk'ın ezeli, "ezelü'l-âzâl"dir. Bu ezelü'l-âzâl, Hak için hükm-i zâtîdir. Ona kemâl-i zâtıyle Hak müstehaktır.

Şurası da bilinmelidir ki, "ezel" ne vücûd ile, ne de adem ile mevsûf olamaz. Vücûd ile mevsûf olamaması, ezel bir emr-i hükmî olup, aynî ve vücûdî olmadığındandır. Ademle mevsûf olamaması, nisbetten, hükümden, adem-i mahzdan evvel olmasından dolayıdır. Ne nisbeti, ne de hükmü kabûl etmez. Onun için kendisinden tavsîf-i hükmî mürtefi'dir. Hulâsa: Hakk'ın ezeli, ebedi; ebedi, ezelidir.

Şurası da bilinmelidir ki; Hakk'ın ezeli, nefsine mahsûs olduğu için, halk mefhûmu o ezelde ne hükmen, ne de aynen mevcûd değildir. Çünkü Hakk'ın ezeli kendine mahsûs olan kabliyet hükmünden ibârettir. Binâenaleyh Hakk'm o kabliyetinde halk için vechen-mine'l-vücûh hüküm yoktur. Burada "taayyün-i ilmî, yâhut taayyün-i vücûdî i'tibâriyle halkın da, Hakk'm kabliyetinde vücûdu vardır," denilemez. Çünkü halk için vücûd-ı ilmî ile hükm olunsa, halkın, vücûd-ı Hak ile berâber mevcûd olması lâzım gelir. Halbuki Hak, îzâh-ı mezkûru هَلْ اَتَى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا (İnsân, 76/1) âyetiyle te'yîd etmiştir. Bu âyette ulemânın kâffesi, "hel" kelimesinin "kad" ma'nâsında olduğunda ittifâk etmişlerdir. Ma'nâsı "İnsan üzerine öyle zaman göçmiştir ki, insan o zamanda mezkûr bile değildi" demektir.

Bu âyette "Dehir" Cenâb-ı Hak'dan ibâret; "hîn" tecelliyât-ı ilâhiyyeden bir tecellî demektir. Ayetteki "lem yekün şey'en" ya'nî "İnsân şey'-i mezkûr değildi ve onun o tecellîde vücûdu yok idi" ma'nâsınadır. "O tecellîde vücûdu yok idi" dediğimiz, vücûd-ı aynî'ye, vücûd-ı ilmîye şâmildir. Çünkü insan o tecellîde şey'-i mezkûr olmadığı için, ma'lûm değildir. İşte bu zikr olunan tecellî, Hakk'ın nefsine mahsûs olan ezelidir.

Ammâ Cenâb-ı Hak ezelde ervâhâ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى A'râf, 7/172) "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim? Evet! Rabb'imizsin" cevâbını verdiler," buyurduğu rivâyetine gelince: orada da ezel, mahlûkâtın ezellerindendir. Görmüyor musun, "o ervâhı" Cenâb-ı Hak, "Adem (a.s.)'ın zahrından zerreler gibi ihrâc ettim," diyor. Bunun ma'nâsı, ma'lûmâtın âlem-i ilmîde taayyünü hâlinden ibârettir. Ervâhı zerrelere teşbîh etmesi, gâyet latîf ve görünmez oldukları içindir. Cenâb-ı Hakk'ın onlara "elestü birabbiküm" buyurması, onlarda isti'dâd-ı ilâhî hâsıl etmesinden ibârettir. Ervâhın da "belâ" cevâbını vermesi, mezâhir-i ilâhiyye olmayı kabullerine sebeb olan kâbiliyet ve isti'dâdlarına işârettir. Onlara Cenâb-ı Hak, "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" diye sûal buyurması, onlara ihsân ettiği isti'dâdın îcâbını ve kendilerine verdiği kâbiliyet-i fıtriyyenin rubûbiyeti ikrâr ederek, inkâr edemiyeceklerini bildiği içindir. Onun için ervâh, "belâ" cevâbını verdi.

Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân'da onlara bu sûretle şehâdet etmesi, bizim yevm-i kıyâmette onların rubûbiyet-i ilâhiyyeye îmân ettiklerini ve tevhîde kâil olduklarını şehâdet etmekliğimiz içindir. Çünkü biz, ya'nî "Ümmet-i Muhammed" yevm-i kıyâmette nâs üzerine şâhid olacağız. Yevm-i kıyâmette meleklerin o ervâha küfür veyâ inkâr isnâd eylemeleri makbûl değildir. Çünkü bu şehâdet, onlar için esâsen hâsıl değildir. Zîrâ melekler meselâ küfür zannettikleri şeyin bâtınına olan ıttılâ-ı ihâhîye vâkif değildirler.

Binâenaleyh onların şehâdeti tahkîkten nâşî olmayıp, bizim şehâdetimiz tahkîka müsteniddir. Çünkü bu hakîkati Cenâb-ı Hak bize haber vermiştir. Binâenaleyh bizim hüccetimiz, hüccet-i bâligadır; çünkü bizim hüccetimiz Cenâb-ı Hakk'ın halka karşı saâdetle olan şehâdetinin hücceti demektir.

Meleklerin hücceti bâtıldır; çünkü melekler zâhire göre hükmetmektedirler. Meleklerin hükümleri, zâhirden başkasına taalluk etmez. Görmüyor musun, Âdem (a.s.) kıssasında Adem'in yeryüzünde fesâd yapacağına hükm ederek ve kendilerinin tesbîh ve Cenâb-ı Hakk'ı takdîsini düşünerek, "biz muslihleriz" dediler. Halbuki Adem'in bâtınında olan hakîkat ki -hakâyık-ı rahmâniyye ve sıfât-ı rabbâniyyedir-, bu ciheti düşünebilmeyi de düşünemediler.

Cenâb-ı Hakk'ın Adem üzerine Hakk'm sıfatıyla tecellîsi zâhir olunca ve melekleri ve başkalarını muhît olan sıfat-ı ilmiyye-i ilâhiyyenin Adem'de bulunduğunu meleklere bildirince سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَا الاّ مَا عَلَّمْتَنَا (Bakara, 2/32) i'tirâfını ızhâr ettiler. Binâenaleyh "Yâ Rabbî, biz, senin bize bildirdiğinden başkasını bilemeyiz ve seni tesbîh ederiz" ma'nâsında olan bu âyetteki ilimleri mukayyeddir, ya'nî zâhire ma'tûftur. Ammâ Adem böyle değildir. O, eşyâyı ale'l-ıtlâk ilm-i ilâhî ile bilir. Zîrâ ilm-i ilâhî ile murâd, ilm-i mezkûr-ı Adem'dir. Hakk'ın sıfâtı, onun, ya'nî Adem'in sıfâtı, Hakk'ın zâtı, onun, ya'nî Adem'in zâtıdır. Bu sırrı iyi anla!

•

Yirmidokuzuncu Bâb

Ebed Hakkındadır

Ebed, Allah için ba'diyet mefhûmundan ibârettir. Vücûd-ı vâcib-i zâtîsinin iktizâsı cihetinden Allah için "ebed" bir hükümdür. Çünkü Allah'ın kendi nefsi için olan varlığı, zâtı ile kâimdir. Zâtı ile kâim olduğu içindir ki, kendisi için bakâ, sahîh olmuştur. Çünkü Allah, ademle mesbûk değildir. Mümkünden evvel ve sonra, kendisine bakâ ile hükm olunması, işte bu sûretle zâtıyla kâim olup, başkasına adem-i ihtiyâcından dolayıdır. Mümkün böyle değildir. Mümkün de gayr-i mütenâhî ise de, vücûdu inkıtâa mahkûmdur. Çünkü adem ile mesbûktur Her adem ile mesbûk olanın, mercii yine ademdir. Binâenaleyh mümkün üzerine in'idâm ile hüküm zarûrîdir. Böyle olmasa, mümkünün de bakâda Hak ile berâber yürümesi lâzım gelir; bu ise muhâldir. Bu sûretle mümkünün in'idâm ve Hakk'ın bakâ ile muttasıf olmasından nâşîdir ki, Allah için ba'diyetle hüküm sahîh olmuştur.

Şurası da ma'lûm olmalıdır ki, ba'diyet ile kabliyet, Allah için hükmîdir, zamânî değildir. Çünkü Allah üzerine zamân mürûru muhâldir. Bu işâret ettiğimiz şeyi anla!

Hulâsa: Hakk'ın ebedi, mümkünin vücûdunun inkıtâından sonra Hakk'ın vücûdundaki istimrâr i'tibâriyle şe'n-i zâtîsinden ibârettir.

Şurası da bilinmelidir ki; mümkünâttan her mümkünün de ebedi vardır. Dünyânın ebedi, dünyanın âhirete tahavvülüyledir. Ahiretin ebedi, âhiretin Hakk'a tahavvülüyledir. Şu kadar var ki, mümkünâtın

ebedlerinin inkıtâıyla hüküm, zarûrîdir. O ebedler, ister ehl-i cennetin ebedleri, isterse ehl-i nârın ebedleri olsun; bu nevi' ebedler ne kadar devâm etse, ne kadar bakâsı uzun olsa, yine inkıtâ' ile mahkûmdur. Çünkü Hakk'm ebediyetini tasavvur, Hak'dan maâdâsına inkıtâ' ile hükmetmeğe bizi mecbûr kılmaktadır.

Binâenaleyh Hakk'ın bakâsına kadar, mahlûkun devâm-ı vücûduna imkân yoktur. Biz bu meselenin îzâhını ibâre-i ma'kûle şekline sokmuş olduk; çünkü biz, keşf-i ıyânî ile müşâhede ettik. İsteyen bu îzâhımıza îmân eder, istemeyen etmez.

Şurası da bilinmelidir ki, ahvâl-i âhirette her bir hâl için "ebediyet" hükmü vardır. O ahvâl isterse nâil-i rahmet olanların, isterse dâhil-i azâb olanlarm ahvâlinden olsun, fark yoktur. Bu bir sırr-ı azîzdir ki, bu sırrı, nâil-i keşf olanlar zevk edebilir. Ve o kimse, o hâl-i uhrevîde ebediyyen inkıtâ' olmadığını bilir. Bu hâl-i uhrevî, hâlet-i vâhide-i mahsûsadır. Ba'zan o hâl, olduğu şekilden başka bir hâle intikâl eder, ba'zan da intikâl etmez. Başka bir hâle inkılâb ederse, hükm-i mezkûr ikinci halde de dâimdir. Bu hüküm, ahvâl-i âhiretten ne munkatı', ne de muhtel olur. Bu bir emr-i şuhûdîdir, aklın bunda mecâli yoktur. Çünkü akıl, bunu halledemez.

İnşâllâhu Teâlâ cennet ve cehennem bahislerinde bu kelâmın îzâhât-ı kâfiyesi gelecektir.

Hulâsa: Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin ebedi, ebedü'l-âbâddır; ezeli de, ezelü'l-âzâldir.

Şurası da bilinmelidir ki, Hakk'ın ebedi, ezelinin; ezeli, ebedinin aynıdır. Çünkü ebed, izâfî olan iki tarafın Hak'dan inkıtâından ibârettir. Hakk'ın bakâ ile infirâd-ı zât'ı, bununla tahakkuk eder. Evveliyet izâfetinin Hak'dan inkıtâıyla, evveliyet taallukundan evvel, Hakk'ın vücûduna "ezel" tesmiye olunur. Hak'dan âhiriyet izâfetinin inkıtâıyla, âhiriyet taallukundan sonra Hakk'ın bakâsına, "ebed" tesmiye olunur.

Bu ikisi, ya'nî ezel ile ebed Allah için iki vasıftır. Vücûd-ı vâcibini taakkul için izâfet-i zamâniyye bu vasıfları ızhâr etmiştir. Yoksa, ne ezel vardır, ne de ebed vardır. Hiçbir şey kendisiyle berâber olmamak üzere Allah mevcûddur. Ve el-ân da o vücûd ile yine Hak mevcûddur.Yine kendisiyle beraber, kendisinden başka bir şey yoktur.

Allah için, ebedden ibâret olan ezelden başka bir vakit yoktur. "Ebed" dediğimiz, kendi üzerine zaman murûru olmaksızın, Hakk'ın vücûduna hüküm ile beraber, hükm-i zamanın bakâ-ı ilâhiyyeye uzayabilmesi hükmünün inkıta'ından ibârettir.

Hulâsa: Hakk'ın bakâsı, zamanın inkıta'ından ve Hak ile beraber zamanın devâmı olmasından ibâret olup, "ebed" dediğimiz işte budur.

Otuzuncu Bâb

Allah'ın Kıdemi Hakkındadır

Kıdem, vücûb-i zâtî hükmünden ibârettir. Vücûb-i zâtîyi Hak için, Hakk'ın kadîm ismi izhâr etmiştir. Çünkü her vâcib-i bi'z-zât olan şeyin vücûdu, adem ile mesbûk olamaz. Her adem ile mesbûk olmayan şeyin de, hükümde kadîm olması zarûrîdir. Yoksa Allah kıdemden de müteâlîdir. Çünkü kıdem, kadîm üzerine murûr-ı zamanın uzamasından ibârettir. Hak bundan müteâlîdir. Şu halde Hakk'ın kıdemi, vücûb-ı zâtîsine lâzım olan hükümden ibârettir. Yoksa Allah ile halk arasında ve her ikisini cem' eden vakît ve zaman yoktur. Belki Allah'ın vücûdunun vücûd-ı mahlûkâta takaddümü, "kıdem" tesmiye olunan şeydir. Mahlûkâtın hâdis olması, onu îcâd eden mûcide iftikârından dolayı olup, "hudûs" ile müsemmâ olan da budur.

Hudûs için ikinci bir ma'nâ daha vardır. O da şey-i gayr-ı mezkûr olduktan sonra, bir şeyin vücûdunun zuhûrundan ibârettir. Çünkü mahlûk hakkında lâzım ve şâî olan hudûs, o mahlûkun kendisini îcâd eden mûcide iftikârından başka bir şey değildir. İşte mahlûka hudûs ismini iktizâ eden şey, bu iftikârdır.

Mahlûk, ilm-i ilâhîde mevcûd olmakla berâber, nefs-i vücûdda hâdistir. Çünkü kendisini îcâd eden bir mûcide muftekirdir. Binâenaleyh zuhûrundan evvel ilm-i ilâhîde mevcûd olsa da, mahlûka kadîm ismini ıtlak sâhih olamaz. Çünkü mahlûkta başkasının vücûduyla mevcûd olmak, hükm-i aslîdir. Şu halde mahlûkun vücûdu, vücûd-ı Hak üzerine terettüb etmiştir. İşte, hudûsun "ma'nâ-i sânî"si budur.

Bu izâha göre ilm-i ilâhîdeki a'yân-ı sâbite muhdestir; bu i'tibâra ve bu tevcîhe nazaran kadîm değildir.

Bu bir mes'ele-i mühimmedir ki, eimme-i irfân bu mes'elede gaflet etmişlerdir. Eimme-i irfândan hiç birisi yoktur ki, izâhında a'yân-ı sâbitenin kıdemine hükm i'tâsına dâir sözü olmasın.

A'yân-ı sâbitenin kıdemine kâil olmak da mümkündür. Fakat bu da, başka bir i'tibâra göre, başka bir tevcîhe göredir. İşte onu da sana izâh ediyorum: Ma'lûmdur ki, ilm-i ilâhî kadîmdir; yâ'nî ilm-i ilâhî üzerine kıdem ile hükm olunmuştur. "Kıdem" dediğimiz de, vücûb-ı zâtîden ibârettir. Çünkü Hakk'ın sıfâtı, ahkâm-i ilâhiyye nokta-i nazarından cenâb-ı âlîsine layık olan her şeyde zât'a mülhaktır. İlme ilim ıtlakı, ma'lûmun vücûdu olmaksızın sahîh olamaz. Çünkü, âlimin adem-i vücûduyla ilmin ve ma'lûmun vücûdu muhâl olduğu gibi, ma'lûmsuz ilmin de vücûdu muhâldir. Binâenaleyh, a'yân-ı sâbiteden ibâret olan ma'lûmat-ı ilâhiyye, kıdem hükmünde ilme mülhâktır. Ma'lûmat-ı ilâhiyye ise, Hakk'a nisbetle kadîm, kendi mevcûdiyetlerine nazaran muhdestir. Şu halde halk, Hakk'a lühûk hükmü ile mülhâk demektir. Çünkü vücûd-ı halkînin Hakk'a rucûu, emr-i vâkî' cihetiyle aynî, zâtları i'tibâriyle hükmîdir.

Bu öyle mühim bir mes'eledir ki, bunu efrâd-ı kümmelden başkası idrâk edemez. Zîrâ, ezvâk-ı ilâhiyyeden olan bu nev'i zevk, muhakkikîne mahsûstur. Diğer ârif-i billâh olanların bu zevkte nâsibi yoktur. İşte bu sûretle kıdemin mahlûkât hakkında emr-i hükmî, hudûsun emr-i aynî olmasından dolayı, biz mahlûkâtın zâtları i'tibâriyle istihkâklarını min-haysü'l-hükm, kendilerine vukû' bulan nisbet üzerine takdîm ettik. O hüküm dediğimiz, ilm-i ilâhînin onlara taallukudur. Bunu anla!

Hülâsa: Hakk'ın kıdemi, Hak için emr-i hükmi-yi zâti-yi vücûbîdir. Halkın hudûsu da, halk için emr-i hükmi-yi zâti-yi vücûbîdir. Bu izâha nazaran mahlûkâta "hüviyetleri i'tibâriyle Hak'tır" denemez. "Hak'tır" denilebilmesi, Hakk'a delâletleri nazar-ı i'tibâra alınarak, min-haysü'l-hükümdür. Yoksa Hak nefsinde, zâtı cihetinden eşyânın kendisine mülhâk olmaktan münezzehtir. Eşyânın Hakk'a mülhâk olması, ancak hüküm cihetindendir. İşte bu izâh ettiğimiz lûhûkun, lûhûk-ı zâtî olduğu mükâşif ârif için âşikâr olsa da, o ârifin bu ıttılâı',

kâbiliyetinin derecesine göredir. Yoksa, Hakk'ın nefsinden nefsine karşı olan ilmi gibi değildir.

Şeriât lisânlarının bu bâbtaki izâhâtı, Hakk'ın zâtına mahsûs kemâl ile infirâdını tasrîh etmektedir. Teşrî', hakîkât-i emr üzerine vâkî' olmuştur. Yoksa teşrî', hakîkâtü'l- hakâike vâkıf olmayanın zu'm ettiği gibi değildir. Hakîkâtü'l-hakâike vâkıf olmayanlara ba'zı şeyler zâhir olsa da, eşyâ-i müteaddide kendilerini fevt eder. Binâenaleyh o nev'i ricâl, "Teşrî', kışr-ı zâhirden ibârettir" der. Bilmez ki, teşrî', hakîkât-ı emrin lübbünü de, kışrını da câmî'dir. Hz. Risâlet—meâb Efendimiz, emâneti hakkıyla îfâ etmiş ve ümmete hakkıyla nasîhatını yapmıştır. Hiç bir hidâyet terk etmemiştir ki, o hidâyete lâzım gelen tenbîhi yapmamış olsun. Hiç bir ma'rifeti terk etmemiştir ki, o ma'rifete hidâyet eylemesin. O Risâlet—meâb ne güzel emîn-i kâmil, ne güzel âlim-i billâh âmilidir!

Hülâsatü'l-hülâsa: Kıdem, zât-ı vâcibü'l-vücûd için emr-i hükmîdir.

Ezel ile kıdemin farkına gelince; ezel, Allah için kabliyet mefhûmundan ibârettir. Yâ'nî ezel, Hakk'ın eşyâdan evvel vücûdunu îfâde eder. Kıdem, Hakk'ın adem ile mesbûk olmadığını îfâde eder. Yâ'nî eşyâya nisbetle olan kabliyetinde, ademin sebkâti yoktur. Binâenaleyh ezel ile kıdem, bir ma'nâya değildir. Bunu anla!

Manzûmenin Tercümesi:

"Kadîm, Vâcibü'l-Vücûddur. Cenâb-ı Hâlık için bu sûretle hüküm, vâciptir.

Allah'ın kıdeminde müddet yâhut, yekdiğerini ta'kîb eden "ezmine" mefhûmlarını nazar-ı i'tibâra alma.

Hakk'a, şe'n-i zâtîsi olan kıdemi nisbet et. O şe'n-i zâtîden dolayıdır ki, Hakk'ın vücûb-ı zâtîsine hüküm vâciptir.

Bunun ma'nâsı, Hakk'ın vücûdu, in'idam ile mesbûk değildir.

Ve vücûdu ademe ma'rûz olarak, munkati' ve zâil değildir.

Belki Hak, zâtındaki istiğnâsından dolayı "kadîm" tesmiye olunmuştur.

Bu hüküm, dâimî bir hükümdür."

Otuzbirinci Bâb

Eyyamullah Hakkındadır

Hakk'ın eyyâmı, envâ'-ı kemâlâtından zâtının muktezâsı i'tibâriyle, tecellîyâtı ve zuhûru demektir. Tecellîyât-ı ilâhiyyeden her tecellî için hükm-i ilâhî vardır. O hükm-i ilâhîye "şe'n" ta'bîr olunur. O şe'nden ibâret olan hükm-i ilâhînin o tecellîye layık vücûdda eseri vardır. Binâenaleyh vücûdun ihtilâfı, yâ'nî, her zamanda tağayyürü, o şe'n-i ilâhînin eseridir. O şe'n-i ilâhîyi tağayyürle, vücûd üzerine hâkim olan tecellî iktizâ eder. İşte كل يوم هو في شان (Rahman 29) âyetinin ma'nâsı budur.

Şurası da bilinmelidir ki, bu âyet için ikinci bir ma'nâ daha vardır. O ma'nâ Hakk'a râci'dir. Her tecellî için bir şe'n ve her şe'n için vücûd-ı hâdiste bir eser olduğu gibi, o tecellî için bir de mukteza vardır. O mukteza, zâtı i'tibâriyle nefs-i Hak'ta olan tenevvû'dan ibârettir. Çünkü Cenâb-ı Hak, her ne kadar nefsinde tağayyürü kabul etmezse de, her tecellîde onun için bir tağayyür vardır. İşte "tahavvul fi's-suver" ta'bîr ettikleri budur.

Hülâsa adem-i tağayyür, Hak için hükm-i zâtîdir. Tecellîyâtta tenevvû' ise Hak için emr-i vucûdi-yi aynîdir. Şu halde Hak, hem mütenevvi' hem gayr-ı mütenevvi' ma'nâsına olarak, hem müteğayyir hem de gayr-i müteğayyirdir. Yâ'nî sûretlerde mütehâvvil, kemâl-ı zâtîsinin iktizâsına göre kendi zâtında gayr-i mütehâvvildir. Çünkü Cenâb-ı Hak, kemâl-i zâtîsi ne ise onun üzerine olup, o kemâlden ta-

ğayyüru için imkân yoktur. Bu i'tibâr ile Allah tağayyürden uluvv-i kebîr ile müteâlîdir. İşte كل يوم هو في شان (Rahman 29) kavl-i ilâhîsinin sırrı bu olup, "ma'nâ-i sânîdir" dediğimiz budur.

Şurası da bilinmelidir ki, Cenâb-ı Hak, kulu üzerine tecellî edince Hakk'a nisbetle o tecellîye "şe'n-i ilâhî", abde nisbetle o tecellîye "hâl" tesmiye olunur. Bu tecellîye esmâ-i ilâhiyyeden bir ismin yâhut, evsâf-ı ilâhiyyeden bir vasfın hâkim olması zarûrîdir. İşte hâkim olan isim, yâhut o vasıf, o tecellînin ismidir. Vâkıâa, bizim yed-i kudretimizde esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeden bu tecellîye mahsûs isim yâhut vâsıf yoksa da, tecellîye mazhar olan velînin hâlinin ismi, o mazhar olduğu tecellî-i ilâhînin isminin aynıdır. İşte, انه سيحمد يوم القيامة بمحامد لم يحمده بها hadîs-i şerîfi ile, الهم اني اسالك وادعوك بكل اسم سميت به نفسك واثرت به في علم الغيب عندك duâ-i peygamberîsinin ma'-nâsı budur. Türkçesi: Cenâb-ı Hak, kıyâmet gününde dünyada etmediği bir takım hamd ve senâlar ile nefsine hamd eder." Dîğeri: Ya Rabbi, ben kendini tesmiye ettiğin, yâhut âlem-i gaybde kendine ihtiyâr ve tahsîs ettiğin her isim ile senden isterim ve duâ ederim" demektir.

Hakk'm nefsine tesmiye eylediği isimler, kullarına nisbetle Hakk'ın sebeb-i ma'rûfiyeti olan isimlerdir. Alem-i gaybda nefsi için ihtiyâr ve tahsîs ettiği isimler, tecelliyât-ı ilâhiyyeye mazhar olan kullarının ahvâlini müş'ir olan isimlerdir. O isimler, mazhar-ı tecellî olanın gaybında ihtiyâr ve tahsîs edilmiş isimlerdir. اسالك وادعوك nin ma'nâsı, "o tecellîye müteallik adâptan riâyeti vâcip olanlarla kıyâm" demektir. Bu bir zevktir ki, bu meşhede vâsıl olmayan bunu bilemez. Çünkü aklm nazar-ı fikrî tarîkinden bu sırra erişmesi, kâbil değildir; meğer ki kuvvetli imân sâhibi olup, imânı aklm fevkine çıkarak, kilidi açmış ola.

Bu mukademâttan ma'lûm olmuştur ki, yevm-i ilâhî, tecellî-i ilâhîden ibârettir, halk arasında ma'rûf olan eyyâm değildir. Çünkü, eyyâm ve ezmân-ı mahlûkanın Hak üzerine murûru muhâldir. Şu halde الذين لا يرجون ايام الله (Casiye 14) âyetinin ma'nâsı, "Allah'ın tecellîsini recâ etmeyen kimseler" demektir. Çünkü, o nev'i recâda bulunmayanlar, Hakk'm vücûdunu inkâr edip, imân etmeyenlerdir. Bir şeyi inkâr eden ve o şeyin ademine kâil olan, elbette o şeyin zuhûrunu istemez, demektir. İşte o nev'i kimseler, لا يرجون لقضاء الله (Yunus 11) âyetiyle ken-

dilerine işâret olunan kimselerdir. Çünkü Hakk'ın likâsı, Hakk'ın kurbiyeti ve tecellîsi demektir. İster bu tecellî dünyada, ister âhirette olsun. Bunu anla!

Allah, hakkı söyler ve sebîl-i savâba hidâyet eder.

Otuzikinci Bâb

Salsalatü'l-Ceres Hakkındadır

Salsalatü'l-ceres, sıfat-ı kâdiriyye-i ilâhiyyenin şiddetli inkişâfı demektir. Bu inkişâf, bir nev'i azâmetle tecellî etmek sûretiyle olur. Salsala, kahr-ı ilâhî hey'etinin zuhûrundan ibârettir. Bunun sebebi, sâlik-i ilâhî olan abd, kudret hakîkatiyle tahakkuka doğru ilerleyince, bu hâlin mebâdîsinde kendisine salsala-i ceres zâhir olur. İşte o salsala, abdı kuvvet ve azâmet tarîkiyle kahr eder. Bu kahır esnâsında, hakâikin tesâdümünden bir gıcırtı ve inilti nev'inden ses işitilir. Bu kabîlden işitilen ses, hâriçte salsala-i ceres, yâ'nî, çan sesi gibidir.

Bu bir mertebedir ki, o mertebe hazret-i azâmete duhûle cür'etten kulûbu men eder. Bu men', o mertebeye vâsıl olanı kahr için, mâ'nevî bir kuvvet yüzündendir. Bu kâhir olan kuvvet, mertebe-i ilâhiyye ile kulûb-ı ibâd arasma haylûlet eden hicâb-ı a'zamdır. Salsala-i ceres işitmedikçe, mertebe-i ilâhiyyenin inkişâfına yol yoktur.

Beni, semâvâtü'l-ûlâ'ya isrâ (gece yürütmek) ettikleri gece, bu makâm-ı esnâ'ya ve manzar-ı ezhâ'ya (çok güzel) vâsıl olduğum zaman, o mahâllin hey'etinden öyle bir hâlet-i müdhişe hâsıl oldu ki, kuvâ-i akliyyem münhâl, terâkib-i unsûriyyem muzmâhil, eczâ-i bedenim perişan, göğsümün kemikleri parça parça oldu. O esnâda heybetiyle dağları yıkmak ve izzetiyle ins ve cinne baş eğdirmek kudretinde olan salsala-i ceres'ten başka bir şey işitmiyordum. Ateş sağnakları yağdıran ve fakat envârdan müteşekkil olan bulutlardan başka bir

şey görmüyordum. Bununla berâber ba'zısı ba'zısının fevkinde yığılmış olan bıhâr-ı zât'ın zulmetleri içinde idim. O zulûmâtın ne üstünde gök, ne altında yer var idi. Cibâl-i sâbite ve râkideyi yürütülmüş gördüm. Yeri gördüm; bâriz, yâ'nî üzerinde ağaçlar ve dağlar yok. وحشرناهم فلم نغادر منهم احدا وعرضوا علي ربك صفا (Kehf 47) âyetinin ma'nâsı tahakkuk etmişti. "Biz halkı hiç kimse bâki kalmamak üzere topladık ve Allah'a karşı saf olarak hepsi arz oldular." demektir. Halkın bu sûretle Hakk'a karşı saf olarak durması, ezelen ve ebeden zâil olmayıp, dâimdir.

Dedim ki: "Göğe ne oldu?"

"Yarıldı, rabbinin emrine itaat etti. Müstehak olduğu hale ma'rûz oldu" denildi.

Dedim ki: "Yere ne oldu?"

Denildi ki: "Vâd'iyetinde tağayyür hâsıl olarak uzatıldı ve içindeki şeyleri attı ve boşaldı."

Dedim ki: "Güneşe ne oldu?"

Denildi ki: "Ziyâsı, giderek tortop oldu, yıldızlar karardı, dağlar yürütüldü. Arabın kıymetli develeri hamilden ta'tîle uğradı. Kuşlar dehşetinden bir yere toplandı. Denizler kızdırılarak ateş hâlini aldı. Nufûs-ı mütezâdde birbiriyle birleşti. Arab adetince küçük iken öldürülen kız çocuklarına "hangi günahla öldürüldünüz?" diye soruldu. Herkesin sahâif-i a'mâli neşredildi. Evin tavanı kal' olunur gibi, gökler söküldü, Cehennem kızdırıldı, Cennet müstehak olanlara takrîb edildi." Dedim ki: "Bana ne oldu?"

Müşkülâtımın hallâlı dedi ki: "Her insan, hayâtında hazırladığı amellerini bildi."

Bu vukû' bulan hâlet-i müdhişe, benim için bir kıyâmet-i suğrâ idi. Cenâb-ı Hak bunu benim gözümün önüne kıyâmet-i kübrâ'ya mîsâl olarak dikti. Hâl ve vaziyetten haberdâr olayım da, hizb-i irfâna girmeğe hevesnâk olanları tarîk-i savâba hidâyet edeyim şeklinde bana intibâh veriyordu.

O sırada sâil-i tedkîk, tercümân-ı tahkîkten sordu. Ve sıfattan, zâttan câhil olmamak ve husûl-ı irfân ile makâm-ı ilâhîden haberdâr ol-

mak; insanın mâhiyetini bilmek ve ne sûrette insanın kitabı Kur'an olur, bunu anlamak; zü'l-celâl ve'l-ikrâma vusûl ile emr-i sülûkü hatm etmek ne sûretle mümkün olur, diye istifhâm ve istizâh etti. Evvelâ tebessüm göstererek, sonra sûret ile tahakkuk eden dahk ile güldü. "Bu ibârâtın kısm-ı âtîde işârâtı vardır" diye tercümân-ı tahkîk remzetti. فلا اقسم بالخنس الجوار الكنس والليل اذا عسعس والصبح اذا تنفس انه لقول رسول كريم ذي قوة عند ذي العرش المكين مطاع ثم امين (Tekvir 15) dedi, yâ'nî, bu âyeti okudu. "Manzûme-i şemsiyyeden olan kevâkîb-i seb'iyye ve semâda sâbit diğer yıldızlara; karardığı zaman geceye; ziyâsı şems ile parlayan sabaha yemin ederek söylüyorum: Kur'an rasûl-ı kerîmin kavlidir. O rasûl-ı kerîm, sâhib-i arşın yanında mekânetle ve kudretle metîn olan kuvvet sâhibidir. Emrine itaat olunmuştur. Vahyi için zât-ı emîndir." demektir.

Tercümân-ı tahkîk, bu sûretle cevâb verince, iki gözünün arasından öptüm ve anlatmak istediği işâretleri anladım.

Altı Beyitlik Olan Manzûmenin Tercümesi:

"Vuslat-ı ilâhî öyle bir hâlettir ki, bunun izâhını mübâh görmek doğru değildir.

Sen istediğin gibi zannet. Bu iş çok geniş bir iştir.

Aşık, sevgilisi de halvetinin sahnında cilvegîr.

Mülk, mülkün mâliki, cünûdü hepsi bir yere toplanmış;

Habîbine kurbiyet sevdasındaki gelin, celâl mertebesinin fevkinde kemâl ile mütecellî ve ziyâsı su gibi akmakta dâim.

Ufuk duvarında bulutlar, yağmur dökmekte;

Ra'd, zecr ve şiddet îfâsında; berk, iltimâ'ında ber-devâm.

Deniz dalgalanmakta, rüzgar esmekte, ateş kıvılcım saçmakta, sular fışkırmakta;

Felek-i devvâr, bütün heybetiyle sâhib-i izzetin izzetine karşı ma'rûz olduğu şiddetle zelîl olarak dönmekte;

Ve sâhib-i izzete baş eğmektedir."

Otuzüçüncü Bâb

Ümmü'l-Kitab Hakkındadır

Manzûmenin Tercümesi:

"Ümmü'l-kitabın künhü, zât-ı ilâhîde bir nokta olup, sıfâtın neş'eti o noktadandır.

Ümmü'l-kitab, hokkadaki mürekkeb gibidir.

Harfler, o mürekkepten tertîbât hükmüyle varak-ı vücûd üzerinde âşikâr olur.

Harflerden noktasız olanlar, zâtıyla kadîme müteallik olanlardır.

Noktalı olan harfler, hâdisâttan ibâret olup, o hâdisât o noktalar üzerine târi ve ârızdır.

Harfler ne zaman terekküb ederse, kelîmeler hâsıl olur. İşte o kelîmât, mahlûkâtın ayn'ıdır."

Şurası da ma'lûm olsun ki, "Ümmü'l-kitab", künh-i zâtînin mâhiyetinden ibârettir. Bu mâhiyete, ba'zı cihâtı i'tibâriyle "mâhiyyât-ı hakâik" ta'bîr olunmuştur. Binâenaleyh künh-i zâtın mâhiyeti, ümmü'l-kitab olmuştur. Çünkü vücûd künh-i zâtın mâhiyetinde hurûfun mürekkebde indirâcı gibi münderictir, ister hurûf-ı mühmeleden olsun, isterse hurûf-ı mu'cemeden olsun. Mürekkebe hiçbir harfin ismi verilmez. Bunlar hakkında biraz aşağıda izâhât verilecektir. Mâhiyyât-ı hakâika isim, na't, vasf, vücûd, adem, hak, halk gibi ta'bîrât ıtlak olunamaz. Kitab, kendisinde adem melhûz olmayan vücûd-ı mutlaktan ibârettir. Mecdî

Esmâ-i hurûften hiç bir harfin ismini mürekkebe ıtlak câiz olmadığı gibi, künh-i zâtın mâhiyetine de "vücûd" ve "adem" isimleri ıtlak olunamaz. Çünkü *künh-i zâtın mâhiyeti, umûr-ı ma'kûleden değildir.* Gayr-i ma'kûl üzerine bir şey ile hükm etmek ise muhâldir. Binâenaleyh künh-i zâtın mâhiyetine "Hak'tır" yâhut "halktır", "gayr ve ayn'dır", denilemez.

Künh-i Hakk'ın mâhiyeti öyle bir mâhiyettir ki, hiç bir ta'bîrin inhisârı altına giremez. Hangi ta'bîr ile ta'bîr olunsa, her cihetten o ta'bîrin zıddını da şâmildir. Bir i'tibâra göre künh-i zâtın mâhiyeti ulûhiyetten ibârettir. Bir i'tibâra göre künh-i zâtın mâhiyeti eşyânın mahâlli ve vücûdun masdarıdır. Vücûd, o mâhiyette bi'l-fiildir. Hurma ağacının hurma çekirdeğinde olduğu gibi, vücûdun da mâhiyyet-i hakâikte bi'l-kuvve olduğunu akıl iktizâ ederse de, şuhûd-ı mânevî vücûdun o mâhiyette *bi'l-kuvve olmayıp, bi'l-fiil olduğunu bildirmektedir.*

Mâhiyyet-i hakâikte vücûdun bi'l-fiil olması mukteza-i zâtiyye-i ilâhiyye icâbındandır. Şu kadar var ki, icmâl-i mutlak, akıl üzerine icrâ-i hükm ederek aklı, vücûdun, mâhiyyet-i hakâikte bilkuvve olmasına kâil eylemiştir. Fakat şuhûd-ı mânevî böyle değildir. Çünkü, şuhûd-ı mânevî, tafsîlin icmâlde bakâsı mutasavver olmak üzere, o mücmeli sana mufassal olarak bildirir.

Bu bir emr-i zevkiyye-i şuhûdiyye-i keşfîdir. Akıl bunu nazar-ı fikrî tarîkinden idrâk edemez. Akıl bu mahâlle kadar yükselir ve eşyâ kendisinde mütecellî olursa, o zaman bu hakîkâtı olduğu gibi kabul ve idrâk edebilir.

Yukarıdaki izâhtan, Kitabın vücûd-ı mutlaktan ibâret olduğu ve vücûd ve adem ile "mahkûmun aleyh" olmayan şeyin de, Ümmü'l-kitab olduğu senin için tebeyyün etti. Şurası da tebeyyün etti ki, "Ümmü'l-kitab" dediğimiz, mâhiyyet-i hakâikten ibârettir. Çünkü kitab, ondan tevellüd etmiş gibidir. Zîrâ, kitapta künh-i mâhiyetin iki vechinden bir vechi vardır. Çünkü vücûd, künh-i mâhiyetin iki tarafından birisi olup, adem ikincisidir. Bunun içindir ki, künh-i mâhiyet, vücûd ile adem ta'bîrlerini kabul etmemiştir. Çünkü künh-i mâhiyette vücûh-ı müteaddideden her hangi vech bulunursa, zıddının da mevcûd olduğunda şüphe yoktur. Şu halde Cenâb-ı Hakk'ın peygamber lisânı üzerine inzâl ettiği Kitab, mâhiyyet-i hakâikin iki cihetinden

birisi olan Vücûd-ı Mutlak'ın ahkâmından ibârettir. Bu takdîrde Vücûd-ı Mutlak'ı bilmek, Kitabı bilmek demektir. Cenâb-ı Hak da bu hakîkâte كل شئ احصيناه في امام مبين (Yasin 12); ve yine ولا رطب ولا يابس الا في كتاب مبين (Enam 59); ve yine وكل شئ فصلناه تفصيلا (İsra 12) âyetleriyle işâret etmiştir. Ma'nâları: "Her şeyi imâm-ı mubînde (Vücûd-ı Mutlak'ta) tafsîl ettik." "Ratb ve yâbis hiç bir şey yoktur ki, Kitâb-ı mubînde olmasın." "Her şeyi mufassal olmak üzere Kur'an'da tafsîl ettik." demektir.

Ümmü'l-kitab'm künh-i zâtın mâhiyetinden ve kitabın da Vücûd-ı Mutlak'tan ibâret olduğunu bildikten sonra, şurası da ma'lûm olsun ki, Kitab, sûrelerden, âyetlerden, kelîmelerden, hurûftan ibârettir. Sûreler, tecellîyât-ı kemâliyyeden ibâret olan suver-i zâtiyyeden ibârettir. Her sûrede, o sûreyi diğer sûrelerden fark ve temyîz edecek ma'nâ-i mahsûsun bulunması zarûrîdir. Şu hâlde her sûret-i ilâhiyye-i kemâliyye için, şe'n-i zâtî zarûrî olup, o sûret, o şe'n-i zâtî ile başkalarından temeyyüz eder. Eğer tatvîl-i kelâmı mucîb olmasaydı, Kitabullâh'tan her sûrenin sûret-i ilâhiyyesi hakkında tenbîhât ve tafsîlât-ı lâzımeyi îfâ ederdik.

Ayetler, cem'in hakîkatlerinden ibârettir. Her âyet, ma'nâ-i mahsûs i'tibâriyle cem-i ilâhîye delâlet eder. O cem'-i ilâhî, kırâat olunan o âyetin mefhûmundan anlaşılır. Her cem' için de, bir ism-i cemâlî ve ism-i celâlînin bulunması zarûrîdir. O cem'deki tecellî-i ilâhî, o isim nazar-ı i'tibâra alınarak tahassus eder.

"Mevcûdda âyet, cem'den ibârettir" dedik. Zîrâ âyet, kelîmât-i müteaddideden teşekkül etmiş ibâre-i vâhidedir. Cem' ise, ayn-ı vâhide-i ilâhiyye-i hakkiyye ile, eşyâ-i müteferrika-ı şuhûddan başka bir şey değildir. Kelîmât-ı ilâhiyye, mahlûkât-ı ayniyyenin hakâkikinden ibârettir. "Mahlûkât-ı ayniyye" dediğimiz, "âlem-i şehâdette taayyün eden mahlûkât" demektir.

Hurûfa gelince; iki kısım olup, noktalı olan harfler ilm-i ilâhîdeki a'yân-ı sâbiteden ibârettir. Noktasız olanlar, iki nev'idir. Bir nev'ine başka harfler taalluk ederse de, kendileri başka harfe taalluk

---

1. Mâhiyyât-ı hakâika isim, na't, vasf, vücûd, adem, hak, halk gibi ta'bîrât ıtlak olunamaz. Kitab, kendisinde adem melhûz olmayan vücûd-ı mutlaktan ibârettir. Mecdî

etmezler.[2] Bunlar beştir: Elif, Dâl, Ra, Vav, Lâm-eliftir. Bunlar muktezeyât-ı kemâliyyeye işârettir. Muktezeyât-ı kemâliyye de beştir: Zât, hayât, ilim, kudret irâde. Bu beşten dördünün, zât olmaksızın vücûduna ihtimâl olmadığı gibi, bu dört olmaksızın da zâtın kemâline ihtimâl yoktur.

Hurûf-ı mühmeleden nev'-i sânî o harflerdir ki, başka harfler kendilerine taalluk ettiği gibi, bunlar da başka harflere taalluk ederler.[3] Bunlar da dokuzdur: Ha, sin, sâd, ta, ayn, kâf, lâm, mim, he'dir. Bu dokuz ile işâret, İnsân-ı Kâmiledir. Çünkü İnsân-ı Kâmil, hazerât-ı hamse-i ilâhiyyeyi câmi' olduğu gibi, halka müteallik dört şeyden ibâret olan anâsır-ı erbaa ile mevâlidini de câmi'dir. İnsân-ı Kâmil harflerinin noktasız olmasındaki sebep, Cenâb-ı Hakk'ın İnsân-ı Kâmili kendi sûreti üzerine yarattığındandır. Fakat hakâik-i mutlaka-i ilâhiyye, hakâik-i mukayyede-i insaniyyeden mütemeyyizdir. Çünkü insan, kendini îcâd eden bir mûcide istinâd etmiştir; o mûcid de kendisi ise de. Çünkü insân-ı kâmilin hükmü, başkasına istinât etmektedir. İşte bunun için hurûf-ı mühmeleden ibâret olan harfleri de, hem başka harflere müteallik, hem başka harfler, o insanın harflerine müteallıktir.

Harflerin hakîkâtlerini ve eliften nasıl neş'et ettiklerini; elifin, noktadan keyfiyet-i neş'etini *"el-Kehfu ve'r-Rakîmu fi-Şerh-i Bismillâhirrahmanirrâhîm"* adlı kitabımızda tafsîl ettik. Bilmek isteyen o kitabı mütalaâ etsin.

Vâcibü'l-Vücûd'un, kâim-i bi'z-zât olup, bütün mevcûdatın ona ihtiyacıyla berâber Vâcibü'l-Vücûd'un vücûdda gayr'a muhtaç olmadığından nâşî, Kitâb-ı ilâhîde bu ma'nâya işâret için vad' olunan harfler, hurûf-ı mühmeleden olmuştur. Çünkü şimdi yazıldığı vechile elif, ra, vav, dâl, lâm-elif harflerine diğer harfler taalluk ile muhtaçtır. Bu harfler ise, başka harflere taalluk ve ittisâl ihtiyâcı göstermemiştir. Çünkü hurûf-ı mezkûreden her birisi, harflerden hiç birisine müteallik olmayıp, hurûfun kâffesi mezkûr harflere müteallik ve muttasıldır. "Lâm-elif iki harftir" diye i'tirâz olunmasın; çünkü hadîs-i nebevî, lâm elifin harf-ı vâhid olduğunu tasrîh etmiştir. Bunu anla!

Şurası da ma'lûm olsun ki, hurûf, kelîmât değildir. Çünkü, a'yân-ı sâbite, "kün" kelîmesinin ihâtası altına girmemiştir. A'yân-ı sâbite an-

---

2. Yâ'nî, kendilerine üst taraftan harf bitişip, kendileri alt taraftan harfe bitişmezler.

cak îcâd-ı aynî zamanında "kün" kelîmesinin ihâtası altına girer. Ammâ evc-i âlîsinde ve taayyün-i ilmîsinde tekvîn ismi, a'yân-ı sâbite üzerine dâhil olamaz. Bu ma'nâca a'yân-ı sâbite, Hak'tır, halk değildir. Zîrâ halk, "kün" kelîmesinin altına dâhil olan şeyden ibârettir. A'yân-ı sâbite ise, ilmullâhda bu vasf ile hâdis değildir. Belki, ilhâk hükmü ile hâdise mülhaktır. Bunun sebebi, a'yân-ı sâbitenin kendi zâtlarında vücûd-ı hâdislerinin kadîme ihtiyâcından nâşîdir. Bunun beyânı, bu kitabın yukarısında sebkât etti.

Netîce: "Hurûf" ile ta'bîr olunan a'yân-i mevcûde, âlem-i ilmîde ilm-i ilâhîye; ilm-i ilâhî de, âlim-i bi'z-zât olan Hakk'a mülhaktır. İşte bu ikinci i'tibâr ile a'yân-ı sâbite, kadîmdir. Bunun tafsîli, "Kıdem" bâbında sebkat etmiştir.

Yukarıdaki izâhâta nazaran hurûfu, ayâti, sûreleri câmi' olan Vücûd-ı Mutlak'ın, her birinin hakîkatlerinin işâretleri vechile, Kitab'tan ibâret olduğunu bilmiş oldun.

Şurasını da bil ki, levh, vücûdda taayyünu iktizâ eden şeyden ibârettir. Vücûdda taayyünü iktizâ, tertîb hükmü üzerine olur; gayr-ı münhâsır olan muktezâ-i ilâhî üzerine olmaz. Çünkü bu muktezâ-i ilâhî, levh'te bulunmaz; ehl-i cennetin, ehl-i nârın, ehl-i tecellîyâtın ve bunlara müşâbih olanların ahvâlini tafsîl gibi. Gayr-ı münhâsır olan muktezâ-i ilâhî, Kitapta mevcûddur. Bu takdîre göre kitap, küll-i âm; levh, cüz-i hâstır. Bunların tafsîlâtı, inşaallahu teâlâ âtîde gelecektir. Allah, hakkı söyler ve yolu gösterir.

Otuzdördüncü Bâb

Kur'ân Hakkındadır

Manzûmenin Tercümesi:

"Kur'an, Zât-ı mahz'dan ibârettir. O Zât'ın ahadiyeti hak'tır, farzdır.

Ahadiyet, Kur'an'ın meşhedidir. Hüviyeti nokta-i nazarından son derece muğlaktır.

Yâ'nî o hakîkati keşf, müşkülden müşkül ve anlaşılamayan bir hakîkat-ı azîmedir.

Kur'an'dan matlûbunu okursun. O matlûb, o Kur'an'ın izhâr ettiği hakîkattir.

Kur'an'ı halâvetiyle senâ-i mahz'dan ibâret olan letâfeti ile okumak Kur'an'ın hilyesidir.

Fakat zât nokta-i nazarından Kur'an için, ne külliyet ne de ba'ziyet vardır.

Kur'an'ın zâtındaki lezzeti, zevk-i ma'nevî cihetindendir; me'kûlât-i maddiyyeden bir şey ısırmak demek gibi değildir.

O lezzeti idrâk edebilmek, Kur'an'dır. İşte tarâvet-i uzmâ, o lezzetten ibârettir."

Ma'lûm olsun ki, Kur'an kâffe-i sıfâtın kendisinde muzmâhil olduğu zâttan ibârettir. Kur'an, ahadiyet tesmiye olunan meclâdan ibâret olmuş olur. Cenâb-ı Hak, bu ma'nâca olan Kur'an'ı, peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz üzerine inzâl ettiği için Hz. Muhammed'in ekvânda meşhedi "ahadiyet" oldu. Kur'an'ı inzâlin ma'nâsı, "şevâhik-i ulviyye-i azâmette müteâlî olan hakîkât-ı aha-

diyye bütün kemâlâtıyla cesed-i Muhammedî'de zâhir oldu" demektir. Hakîkât-ı ahadiyyede nüzûl, urûc muhâl olduğu halde, hakîkât-ı mezkûre evc-i ulvîsinde Muhammed (s.a.v.) üzerine nâzil olmuştur. Binâenaleyh Hz. Muhammed'in cesedi, cemi'-i hakâik-i ilâhiyye ile tahakkuk ederek, Hz. Muhammed, ism-i Vâhid'in meclâsı olmuştur. Hz. Muhammed cesedi ile hakâik-i ilâhiyyenin meclâsı olduğu gibi, hüviyeti ile de ahadiyetin meclâsı olup, zâtı ile de ayn-ı zât-ı ilâhîdir.

İşte bu nükteye mebnîdir ki, Hz. Muhammed انزل علي القرآن جملة واحدة buyurmuştur. "Kur'an, benim üzerime cümle-i vâhide olarak inzâl olundu" demektir. Bu hadîs ile Hz. Peygamber, kendisinin ber-vech-i bâlâ olan tahakkukunun, tahakkuk-ı zâtiyye-i külliyye-i cismâniyye olduğunu bildirmektedir. İşte, "Kur'an-ı Kerîm" ta'bîriyle bu cümle-i vâhideye mazhariyete işâret olunmuştur. Bu ihsân, kerem-i tâmm-i ilâhîdir. Çünkü Cenâb-ı Hak, kendisinde hiç bir şey iddihar etmeyip, kemâlâtın kâffesini kerem-i ilâhî-yi zâtî olarak, Hz. Muhammed üzerine ifâza eylemiştir.

Ammâ Kur'an-ı Hakîm, yine hakâik-i ilâhiyyenin nüzûlu demek ise de, bunda hikmet-i ilâhiyyenin iktizâsına göre, sûret-i tedrîciyyede abdın zâtında hakâik-i ilâhiyye ile tahakkuka abdin urûcu şarttır. Çünkü zât'da tahakkuk için, hikmet-i ilâhiyyenin iktizâsı budur; yâ'nî, sûret-i tedrîciyyede husûl şarttır. Başka cihetle o feyze vusûle imkân yoktur. Zîrâ, insanın ibtidâ-i halkındaki cesedine hakâik-i ilâhiyyenin kâffesinin def'aten tahakkuku mümkün değildir. Şu kadar var ki, fıtrâtında ulûhiyet neş'esi üzerine yaratılan kimse, tertîb-i ilâhînin iktizâsına göre, sûret-i tedrîciyyede hakâik kendisine münkeşif olarak terakkî etmeye başlar. Bu hakîkâta Cenâb-ı Hak Kur'an'da ونزلناه تنزيلا (İsra, 106) âyetiyle işâret etmiştir. "Kur'an'ı müteferrik olarak inzâl ettik" demektir.

Bu tedrîcî terakkî hükmü, asla munkati' olmayarak, abd terakkîde Cenâb-ı Hak da tecellîde ber-devâm olur. Çünkü gayr-i mütenâhî olan şeyi def'aten istîfâ mümkün değildir. Ma'lûmdur ki, Cenâb-ı Hak nefsinde gayr-i mütenâhîdir.

انزل علي القرآن جملة واحدة hadîs-i şerîf'inin ma'nâsı ve fâidesi nedir?" diye suâl olunursa, iki vecih ile cevâb veririz. Cevâbın birisi, min-haysü'l-

hükümdür. Çünkü abd-i kâmile Cenâb-ı Hak zâtıyla tecellî edince, o abd-ı kâmil, şuhûdunun îcâbıyla tecellî edenin zât-ı gayr-ı mütenâhî olduğuna ve o zâtın aslındaki fehâmet-i ulviyyesinden mufârakât etmeksizin nâzil olduğuna hükm eder. İkinci cevâbımız, bakâ-i beşerînin ve rusûm-ı halkiyyenin kemâliyle izmihlâlini istîfâ nokta-i nazarındandır. Çünkü hakâik-i ilâhiyye, âsârıyle a'zâ-i cesedden her uzuvda zâhir olunca, rusûm-ı halkiyyenin izmihlâli zarûrî olur. Şu halde hadîsteki, "cümleten vâhideten" kaydı, yine hadîsteki "aleyye" kaydına merbûttur.

Bu takdîre göre, vech-i sânînin ma'nâsı, hakâik-i ilâhiyyenin tahakkuku ile, *nekâis-i halkiyyenin kâffesinin zevâli demektir. Bunu müey*yid olarak diğer hadîs-i nebevîde انزل القرآن دفعة واحدة الي سماء الدنيا ثم انزله الحق آيات مقطعة بعد ذالك buyurmuştur. Ma'nâsı: Kur'an def'a-i vâhide olarak semâ-i dünyâya inzâl olundu. Sonra Cenâb-ı Hak, o Kur'an'ı parça, parça âyet olarak bana inzâl etti." demektir. İşte bu hadîs-i sânî, hadîs-i evvelin ma'nâsı demektir. Bu izâha göre, Kur'an'ın def'a-i vâhide olarak semâ-i dünyaya inzâli, tahakkuk-ı zâtîye işâret olup, parça parça âyetlerin nüzûlu de, abdin zâtında tedrîcî olarak terakkîsiyle berâber, esmâ ve sıfât âsârının zuhûruna işârettir.

ولقد آتيناك سبعا من المثاني والقرآن العظيم (Hicr; 87) âyet-i kerîmesindeki Kur'an'dan murâd, nuzûl ve fehâmet-i zâtiyye i'tibârı olmaksızın cümle-i zâtiyyeden ibârettir; yâ'nî merâtib, sıfât, şuûn, i'tibârâtın kâffesini câmi' olan hüviyyet-i mutlaka'dan ibâret olarak, mutlak ahadiyyet-i zâtiyye demektir. Mezkûr ahadiyyet-i mutlaka kemâlâtın kâffesiyle berâber, "zât-ı sâzic" (sade) ile ta'bîr olunmuştur. İşte bunun içindir ki, Kur'an bu azâmetten dolayı, "azîm" ta'bîrine mukârin olmuştur. Ayetteki "seb-i mesânî" ise, vücûd-ı cesedîde sıfât-ı seb'a-i zâtiyyenin tahakkukuyla abdde zâhir olan feyizden ibârettir. الرحمن علم القرآن (Rahman 1) âyeti de abd üzerine, Rahmân'ın tecellîsiyle abdin nefsinde bulduğu lezzet-i rahmânîye işârettir. O lezzeti, zâtı bilmek kazandırır ve o zaman abd, sıfâtın hakâikiyle tahakkuk etmiş olur. O zaman, abde Kur'an'ı ancak Rahmân ta'lim etmiştir. Bu izâha göre cemi'-i esmâ ve sıfâttan ibâret olan Rahman tecellîsi olmaksızın, Zât'a vusûl imkânı yoktur. Çünkü ma'lûmdur ki, Cenâb-ı Hak ancak esmâ ve sıfâtı tarîkinden bilinebîlir.

Bu izâhı iyi anla! Bu izâhı gurebâdan başkası anlayamaz. "Gurebâ" dediğimiz, efrâd-ı kümmelden ibârettir. "Efrâd-ı kümmel" dediğimiz, ibâdullâh arasından nazargâh-ı hâss-i ilâhî olan evliyâdır.

Allah, hakkı söyler ve yolu gösterir.

Otuzbeşinci Bâb

Furkan Hakkındadır

Beş Beytin Tercümesi:

"Zâtullâh Kur'an, sıfâtullâh Furkan'dır.

Cem'in farkı, tahkîkdir; farkın cem'i, vücûddur.

Sıfâttaki tefrika ve ihtilâf iki na't olup, iki cem'dir.

Tevhidin ahadiyetinde zâtın hükmü, Furkan'dır.

Çünkü vasf, zât-ı ilâhîden münfekk olmayan bir şe'ndir."

Şurası da ma'lûm olsun ki; Furkan, tenevvuâtın ihtilâfı mu'teber olmak üzere, esmâ ve sıfâtın hakîkâtından ibârettir. O tenevvuât i'tibâriyle her sıfat ve her isim, başka sıfat ve isimlerden temeyyüz ettiği için, esmâ-i hüsnâ ve sıfât-ı ulyâsı i'tibâriyle nefs-i Hak'ta fark husûlu demektir. Çünkü "rahîm" ismi, "şedîd" isminin; "mun'im" ismi "muntakîm" isminin gayrı olduğu gibi; "rızâ" sıfâtı da "gazâb" sıfâtından başkadır. سبقت رحمتي علي غضبي hadîs-i kudsî-yi peygamberîsinde buna işâret vardır. Zîrâ sâbık, mesbûktan efdaldır. Mertebeye âit olan esmâ-i ilâhiyyede de böyledir. Rahmân mertebesi rubûbiyet mertebesinden, ulûhiyet mertebesi diğerlerinin kâffesinden a'lâdır. İşte bu sûretle esmânın ba'zıları ba'zılarından temeyyüz ederek, esmâda fark hâsıl olmuştur. A'lâ olan ism-i ilâhî, mertebede ma-ba'dında olan isimden efdaldır. Şu halde Allah ismi, Rahman isminden; Rahmân ismi, Rab isminden; Rab ismi, Melik isminden efdaldır. Diğer esmâ ve sıfât da böyledir.

"Esmâ ve sıfâtta efdaliyet" dediğimiz, onların a'yânında sâbittir; yoksa "onlardan bir şeyde noksan yâhut mefdûliyet i'tibârı vardır," demek değildir. Belki, isimler ve sıfâtın efdaliyetinde a'yânının ın iktizâ ettiği şeyden dolayıdır. Bunun için ba'zı esmâ ve sıfât, diğer esmâ ve sıfât üzerine hâkimdir. Bu dakîkaya mebnîdir ki, hadîs-i şerîfte اعوذ بمعافاتك من عقوبتك واعوذ برضاك من سخطك واعوذ بك منك لا احصي ثناء عليك buyurulmuştur. Ma'nâsı: Affınla ukûbetinden, rızân ile gazâbından sana sığınırım ve senden sana sığınırım. Ben sana hakkıyla senâyı ta'dâd edemem" demektir. İşte bu hadîsten anlaşıldığı vechile, nefs-i zâtta fark vardır. Hadîsteki muâfât, mufâale bâbındandır. Fiil-i af, fiil-i ukûbetten efdaldır. Bunun için ukûbetten, af ile istiâze etmiştir. Gazâbtan da rızâ ile istiâze (sığınmak) etmiştir.

Yukarıda rızâ sıfâtı, gazâb sıfâtından efdal olduğunu söylemiştik. Yine hadîste zâtından zâtına iltica etmiştir. Şu halde ef'alde, sıfâtta farkın vücûdu zâhir olduğu gibi, vâhidiyyet-i zâtta da fark hâsıl olmuştur. Vâhidiyyet-i zâtta fark olmamak lâzım ise de, muhâl ve vâcib gibi iki nakîzi, iki zıddı cem' etmek şuûn-ı zâtın garâibindendir. Akılda muhâl olan ve ta'bîrde câiz olmayan her şeyi, zât'ta vücûdu i'tibâriyle ahkâm-ı lâzimeden olarak müşâhede edersin.

Bu dakîkaya mebnîdir ki, İmâm Ebû Saîd el-Harrâz عرفت الله بجمعه بين الضدين demiştir. "Ben Allah'ı iki zıddın arasını cem' etmesiyle bildim" demektir. Zannetme ki, Allah, yalnız evveli, âhiri; zâhiri, bâtını câmi'dir. Belki Allah, bunları câmi' olduğu gibi, hakk'ı da, halkı da; tefâdulu da, adem-i tefâdulu da; muhâli de, vâcibi de; ma'dûmu da mevcûdu da; mahdûdu da ve bunlardan başka ne kadar nekâis ve ezdâd var ise, ilâ-gayr'in-nihâye hepsini câmi'dir. Cenâb-ı Hak, bunları şe'n-i zâtî ile câmi' olup, hüviyeti de bundan ibârettir. İşte Ebû Saîd el-Harraz'ın ففهم، واذا عرفت فالزم diye remzettiği ma'nâ, bizim izâhımızdan ibârettir.

Allah, savâba hidâyet eder. Her şeyde rucû-ı küllî O'nadır.

Otuzaltıncı Bâb

Tevrat Hakkındadır

Cenâb-ı Hak, Tevrât'ı Hz. Mûsâ üzerine dokuz levhada inzâl etti ve bu dokuz levhadan yedisini ümmetine teblîğ edip, diğer iki levhayı terk etmesini emretti. Çünkü, ukûl-ı beşeriyye o vakît, iki levhada mevcûd olan esrârı kabule müstâid değildi. Hz. Mûsâ, o iki levhayı da ibrâz etse idi, matlûbu fevt etmiş olurdu. İnsanlardan hiç bir kimse, kendisine imân etmezdi. O iki levha, o zaman ahâlisine mahsûs olmayıp, yalnız Hz. Mûsâ'ya mahsûs idi.

Nâs'a teblîğ ile emrolunduğu yedi levhada, "ulûm-ı evvelîn ve âhirîn" mevcûd idi. Yalnız Hz. Muhammed, Hz. İbrahîm, Hz. İsâ ile verese-i Muhammed'e mahsûs olan ilim, o levhalarda mevcûd değildi. Tevrât'ın tazammun etmediği bu husûsiyet, Hz. Muhammed ve velâyetine vâris olanlarla, Hz. İbrahîm ve İsâ'ya bir nev'i ikrâmdır.

Teblîğe memûr olduğu elvâh-i seb'a, mermer denilen taştan idi. Kendine mahsûs olan iki levha mermerden olmayıp, nûrdandır. Diğer yedi levhanın taştan olması, mûsevî tâifelerinden Hz. Mûsâ'ya inanmayanların kuvvet-i kulûbuna müeeddî olmuştur. Elvâhın ihtivâ ettiği evâmir ve nevâhi-yi ilâhî elvâhın adedine mutabık olarak yedi kısımdır.

Birinci levh nûr, ikinci levh hüdâdır. Cenâb-ı Hak Kur'an'da انا انزلنا التورية فيها هدى ونوروتحكم بها النبيون (Maide 44) âyetiyle bu iki levh'a işâret etmiştir. "Biz Tevrât'ı inzâl ettik, Tevrât'ta hidâyet ve nûr vardır. Enbiyâ onunla hükmederler." demektir.

Üçüncü levh, hikmete; dördüncü levh, kuvâya; beşinci levh, ahkâm-ı ilâhiyyeye; altıncı levh, ubûdiyete; yedinci levh, tarîk-i şekâvetten tarîk-i saâdetin tefrikiyle evlâ olan ahkâmı beyâna âittir. İşte bu yedi levh ile Hz. Mûsâ, kavmine teblîğât yapmakla emrolunmuştur.

Hz. Mûsâ'ya mahsûs olan iki levh'a gelince; birinci levh, rubûbiyete, ikinci levh kudrete dâirdir. Dokuz levhin kâffesinin teblîğiyle Hz. Mûsâ me'mûr olmadığı için, Mûsâ aleyhisselâm'ın kavminden hiç bir kimse kâmil olarak zuhûr etmedi.[4] Fakat Hz. Muhammed (s.a.v.), böyle değildir. Çünkü Hz. Muhammed, hiç bir şeyi terk etmeyerek, hepsini bize teblîğ etti. Kur'an'da ما فرطنا في الكتاب من شي وكل شئ فصلناه تفصيلا (En'am 38) âyetleri bu müddeâmızın delîlidir. Bunun için millet-i Ahmedî, milletlerin hayırlısı oldu ve Hz. Muhammed dîni ile, edyânın kâffesi nesh edildi. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.) diğer edyândaki ahkâmın kâffesini bize teblîğ ettiği gibi, diğer edyânda olmayan ahkâmı da edyân-ı sâire üzerine ziyâde olarak ümmetine teblîğ etti. Binâenaleyh edyân-i sâire noksanı ihtivâ ettiğinden mensûh ve dîn-i Muhammedî kemâl ile meşhûr oldu.

Cenâb-ı Hak Kur'an'da اليوم اكملت لكم دينكم واتممت عليكم نعمتي (Maide 3) âyetiyle dîn-i Muhammedî'nin kemâlini tasrîh buyurmuştur. "Bugün sizin için dininizi ikmâl ve ni'metimi sizin üzerinize itmâm eyledim" demektir. Böyle bir âyet Hz. Muhamed'den başkasına nâzil olmadı. Eğer başka bir peygambere böyle bir âyet nâzil olsaydı, o peygamberin "hatemü'l-enbiyâ" olması lâzım gelirdi. Hatemü'l-enbiyâ olmak, ancak, Hz. Muhammed için sahîh oldu. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.) hikmet, hidâyet, ilim, esrâr nâmına hiç bir şeyi bırakmadan, beyân-ı münâsible; esrârdan olanı bile ya tasrîh, ya telvîh, ya işâret, ya kinâye, ya istiâre, yâhut muhkem, müfesser, müevvel, müteşâbih ve daha başka türlü eşkâl-i beyân ile, muktezî olan teblîgâtı yaptı. Binâenaleyh, başkası için teblîgâta müdâheleye mahâl kalmadı. Hz. Muhammed, emr-i teblîğde müstakil oldu.

Nübüvvet, kendisiyle hatmedildi. Çünkü ihtiyaç messeden hiç bir şeyi terk etmeyip, onu Hak'tan ümmetine getirmiş oldu. Kâmil olan-

---

3. Yâ'nî iki cihetinden ittisâlı kabul ederler.
4. Yâ'nî Hz. Mûsâ'nın kavminden hiç bir kimse, Hz. Mûsâ'nın ilmine vâris olacak derecede kâmil olarak yetişmedi.

lardan ondan sonra gelmesi melhûz olanlar için tebyîn ve teblîği muktezî başka bir şey, hiç bir kimse bulamaz. Çünkü iktizâ edeni, Hz. Muhammed işlemiş olduğundan, gelecek kâmilin ona tâbi' olması zarûrîdir.

Netîce: Hz. Muhammed'le nübüvvet-i teşrî' ahkâmı munkati' olmuş ve Hz. Muhammed kemâliyle bize getirmiş olduğu ve başka kimsenin getirmediği ahkâm ile hatemü'l-enbiyâ olmuştur. Eğer Hz. Mûsâ, kendine mahsûs olan iki levhanın (rubûbiyet ve ubûdiyet) teblîğiyle emrolunmuş olsaydı, kendisinden sonra Hz. İsâ'nın peygamber ba's olunmasına hâcet kalmazdı. Çünkü Hz. İsâ'nın kavmine tebligâtı, o iki levhadaki esrârdan ibârettir. Bunun içindir ki, Hz. İsâ hatve-i ûlâda kudret ve rubûbiyetiyle zuhûr etti: Beşikte söz söyledi, ekmeh ve abras'ı iyi etti ve ölüleri diriltti ve Mûsâ (a.s.)'ın dînini nesh etti. Çünkü Mûsâ (a.s.)'ın teblîğ etmediği şeyi teblîğ etti.

Lâkin, esrârdan olan bu ahkâmı izhâr ettiği için, kavmi kendinden sonra dalâlete düştü, Hz. İsâ'ya ibâdete başladı. "Allah üçün üçüncüsüdür" demeğe cesâret ettiler. "Üç" dediğimiz, baba, ana, oğuldan ibâret olup, "ekânim-i selâse" tesmiye ettikleridir. Kavm-i İsâ'daki bu dalâlet, aralarında bâis-i iftirak olmuştur. Ümmetinden ba'zıları "İsâ, ibnullâh", yâ'nî, "Allah'ın oğludur" dediler. İsâ ümmetinden "melekiyye" tesmiye olunan bunlardır. İsâ kavminden ba'zıları da "Cenâb-ı Hak nâzil olarak Adem oğlunu aldı, tekrar semâya avdet etti; yâ'nî Adem sûretiyle tasavvur ederek, sonra ulviyyet-i asliyyesine rucû etti" dediler. Kavm-i İsâ'dan "Ya'kûbiyye" denilenler de bunlardır. Yine kavm-i İsâ'dan ba'zıları, "Allah nefsinde üç şeyden ibârettir ve o üç şey, "Rûhu'l-kuds" denilen baba; "Meryem" denilen ana; "İsâ" denilen oğuldur." dediler.

Hâsılı kavm-i İsâ'nın hepsi dalâlete düştüler. Çünkü i'tikâd ettikleri şeylerin kâffesi, İsâ'nın getirdiği esrâra muvâfık değildi. Kavminin zâhiren anladıkları, kendilerini uğradıkları dalâlete müeeddî oldu. Bunun içindir ki, Cenâb-ı Hak Hz. İsâ'ya انت قلت للناس اتخذوني وامي الهين من دون الله (Maide; 116-17) ya'nî "Sen, "Allah'ı bırakıp da beni ve anamı ilâh ittihâz edin" dedin mi?" diye sorunca, سبحان ما كون لي ان اقول ما ليس لي بحق diyerek ve bu teşbîhte tenzîh takdîm eyleyerek, cevap verdi. "Ya rabbi! Seni tenzîh ederim, ben müstehâk olmadığım şeyi nasıl

söyleyebilirim" demektir. Yâ'nî, senin ile benim aramda nâsıl mugayeret edebilirim ve nasıl Allah'ı bırakıp da bana ibâdet edin diyebilirim? Halbuki benim hakîkâtımın ve zât'ımın ayn'ısın. Ben de senin hakîkâtının ve zât'ının ayn'ıyım. Benimle senin aranda muğâyeret yoktur."

İsâ, bu sözleriyle nefsini kavminin i'tikâd ettiği şeyden tenzîh etti. Çünkü kavmi, tenzîhi terk ederek mutlak teşbîh ile i'tikâd ettiler. Halbuki bu, Cenâb-ı Hakk'a nisbetle layık değildir. Sonra İsâ, ان كنت قلته dedi. Yâ'nî, "Böyle söylediysem ve hakîkât-ı İseviye Allah olduğu nisbetini söylemiş isem", فقد علمته "sen, onu bildin." Yâ'nî, "Benim bu bâbta söylediğim söz, tenzîh ile teşbîh arasını cem'den başka bir şey değildir ve kesrette vâhidin zuhûrunu ta'rife müteallliktir. Kavmim, kendi anlayışlarına göre dalâlete düştüler. Onların anlayışları benim murâdım değildir." يعلم ما في نفسي "Sen, benim nefsimde olan şeyi bilirsin." Yâ'nî hakîkât-ı ilâhiyyenin zuhûruna âit teblîğ ettiğim ahkâm, onların i'tikâdına muvafık mıdır, muhâlif midir? Benim bu bâbtaki murâdım nedir? Onu sen bilirsin. ولا اعلم ما في نفسك "Ben senin nefsinde olanı bilmem." Yâ'nî, ben onlara lâzım gelen ahkâmı teblîğ ettim. Fakat senin onları hidâyetten dalâlete sevk edeceğini bilmiyordum. Eğer bilmiş olsaydım, onları idlâl edecek hiç bir şeyi teblîğ etmezdim. انك انت علام الغيوب "Yâ'nî sen gaybları en çok bilensin." Halbuki ben gaybları bilmem, beni ma'zûr gör. ما قلت لهم الا ما امرتني بهم "Ben onlara senin bana emrettiğinden başka bir şey söylemedim." Nefsimde bulduğum ilmi, onlara teblîğ ettim ve onlara lâzım gelen nush ve pendi îfâ ettim. Onlar da nefislerinde hakîkâte yol bulsunlar, dedim. Onlara hakîkât-ı ilâhiyyeyi izhâr ettim. O hakîkâtın kendi nefislerinde zuhûrunu bulsunlar, bilsinler, dedim. Benim onlara söylediğim, ان اعبدوا لله ربي و ربكم "Sizin ve benim rabbim olan Allah'a ibâdet edin" dedim. Nefsimi hakîkat-ı ilâhiyye ile tahsîs etmedim. Belki bu hakîkâtın onlarda da şumûlunu mutlak olarak söyledim. Yâ'nî sen benim rabbim, yâ'nî hakîkâtım olduğun gibi, onların da rabbi ve hakîkâtı olduğunu onlara bildirdim."

Hülasa: Hz. İsâ'nın ber-vech-i bâlâ getirmiş olduğu ilim, Tevrât üzerine ziyâdeden ibârettir. Bu ziyâdede sır-ı rubûbiyet ile kudret vardır. İsâ bunu izhâr ettiği için, kavmi küfre düştü. Çünkü sırr-ı ru-

bûbiyeti ifşâ, küfürdür. Hz. İsâ, bizim Peygamber'in yaptığı gibi bu ilmi setrederek, ibârelerin kışırları ve işârâtının perdeleri arasında söylemiş olsaydı, kavmi kendinden sonra dalâlete ve dînin kemâli hakkında kendisinden sonra Hz. Muhammed'in Furkan'da ve Kur'an'da getirmiş olduğu ulûhiyet ve zât ilminden başkasına ihtiyaç kalmazdı. Furkan ve Kur'an hakkında zât ve sıfâttan ibâret olduklarına dâir izâhat bâlâda geçmiştir.

Cenâb-ı Hak peygamberimize zât ve sıfât ilimlerini bir âyette cem' ederek bildirmiştir. O âyet de ليس كمثله شئ وهو السميع البصير (Şura 11) âyetidir. "Allah'ın misli yoktur. Allah, semî' ve basîrdir" demektir. Misli olmaması zât'a, semî' ve basîr olması sıfâta mütealliktir.

Hz. Mûsâ, Hz. İsâ'nın teblîğ ettiği rubûbiyet, kudret sırlarını kavmine teblîğ etmiş olsaydı, Hz. Mûsâ'yı kavmi Firavun'u katl mes'elesinde ithâm ederdi. Çünkü Firavun, انا ربكم الاعلي (Naziat 24) demiştir. Sırr-ı rubûbiyeti ifşâ, Firavun'un iddiâ ettiğinden başka bir şey değildir. Lâkin Firavun, bu sözü hakîkâte vâkıf olmadan söylediği için, Mûsâ onunla mukâtele etti ve ona gâlebe etti.

Hz. Mûsâ, Tevrât'ta ilm-i rubûbiyetten bir şey izhâr etmiş olsaydı, kavmi ona karşı küfre düşer ve Firavun ile mukâtelesinde Mûsâ'yı ithâm ederlerdi. Bunun için Cenâb-ı Hak, sırr-ı rubûbiyeti ketm ile Mûsâ'ya emretti. Cenâb-ı Hak, Hz. Muhammed'e de başkasının idrâk edemeyeceği şeyleri ketm ile emretmiştir. Peygamberimizden mervî olan hadîs-i şerîf ki, اوتيت ليلة اسري بي ثلاثة علوم؛ فعلم اخذ علي في كتمه وعلم حيرت في تبليغه وعلم امرت تبليغه dır. Yâ'nî, "Mi'raca çıktığım zaman bana üç türlü ilim verildi. Birisinin ketmiyle benden mîsak alındı. Öbürünün teblîğinde muhayyer kılındım. Diğer bir ilmin de, teblîğiyle emrolundum" demektir. Teblîği ile emrolunduğu ilim, şerâi' ilmidir. Teblîğinde muhayyer olduğu ilim, hakâik ilmidir. Ketmi ile me'mûr olduğu ilim, esrâr-ı ilâhiyyedir. Bunların üçünü Cenâb-ı Hak, Kur'an-ı Azîm'inde beyân etti. Teblîği ile emrolunduğu ilim, ilm-i zâhirdir. Teblîğinde muhayyer olduğu ilim, ilm-i bâtındır. سنريهم آياتنا في الآفاق وف انفهم حتي يتبين لهم انه الحق (Fussilet 53) ve, وما خلقنا السموات والارض وما بينهما الا بالحق (Hicr 85); وسخر لكم ما في السموات وما في الارض جميعا منه (Casiye 13); (Hicr 29) âyetleri ilm-i bâtına müteallik olan âyetlerdir. Ma'nâları: Onlara âyetlerimizi, delîllerimizi afâkta ve kendi nefislerinde göstereceğiz, kendileri için

Allah'ın hak olduğu tebeyyün etsin"; "Yerde ve gökte ve bunların arasında ne varsa onları biz hak ile halk ettik. Yerde ve gökte ne varsa bunların kâffesini Hak tarafından size müsahhâr kıldık"; "Ben insana rûhumdan nefhettim." demektir.

Bu âyetlerin hakâike delâlet eden vechi olduğu gibi, şerâi'ye taalluk eden ciheti de vardır. Binâenaleyh tahayyur gibidir. Kimin fehmi, ilâhî olursa maksad-ı aksâ'ya bâliğ olur. Kimin fehmi o mertebede olmayıp da, hakâik kendisine ansızın söylendiği zaman inkâr edecek kimselerden olursa, o maksâd-ı aksâ'ya erişemez. Binâenaleyh ma'nâ-i hakîkî onlardan mektûmdur. Böyle iki cihetle ma'nâyı şâmil olmasa, adem-i fehm dalâlet ve şekâvete bâis olâbilirdi.

Ketmi ile me'mur olduğu ilim de, Kur'an'da mevdu'dur, fakat te'vîl sûretiyledir. Çünkü ketm, pek gizli şekildedir. O nev'i mektûmâta evvelâ keşf-i ilâhî tarîkiyle nefsinde ilm-i hakîkât peydâ olarak; ondan sonra, Kur'an'ı işiten kimseler muttali' olâbilir. Bu nev'i idrâk-i âlîye nâil olanlar, peygamberin ketm ile me'mûr olduğu şeylerin Kur'an'dan mahâllini bilirler. وما يعلم تاويله الا الله (Ali İmran 7) âyetinde lafzâ-i celâl üzerine tevakkuf eden kırâate göre bu âyet, mevzû'-i bahs olan ilme işârettir. Ma'nâsı: Müteşâbih olan âyetin ma'nâsını ancak Allah bilir." Çünkü nefsinde te'vîle muttali' olan, "müsemmâ- billâh" demektir. Bunu anla!

Kalemi tutan parmaklarım, vâdi-i beyânda yine küheylânlık ederek, ebediyen izhârı hâtıra gelmeyen şeyi izhâr etti. Tevrât'a müteallik izâhâta tekrar rucû' ediyoruz.

Şurası da ma'lûmun olsun ki, Tevrât esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin tecellîyâtından ibârettir. Bu tecellî, Cenâb-ı Hakk'ın mezâhir-i hakkiyyede zuhûru demektir. Çünkü Cenâb-ı Hak, esmâsını sıfâtına; sıfâtını, zâtına delîl olarak nasbetmiştir. Sıfât-ı ilâhiyye, Hakk'ın mezâhiridir. Hakk'm halkta zuhûru ise, esmâ ve sıfât vâsıtasıyladır. Başka türlü zuhûra imkân yoktur. Zîrâ halk, ma'nâ-i ilâhiyyenin kâffesinden hâli olarak, sâde yaratılmıştır. Sâde olmakla berâber, beyaz rubâ gibidir, mukâbilinde bulunan şeyin nakşi ile menkûş olur. Şu halde Hakk'm esmâsıyla tesemmîsi, halkı sıfâtı üzerine delîl bulsunlar içindir. Halk sıfât-ı Hakk'ı esmâsıyla bilir ve ehl-i Hak, bu vâsıta ile nâil-i hidâyet olur. Binâenaleyh ehl-i Hak, esmâ ve sıfâtın mir'atı gibidir.

Ehl-i Hak'da esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye zâhir olunca, nefislerini esmâ-i zâtiyye ve sıfât-ı ilâhiyyeden müntekiş olan şey ile müşâhede ederler. Onlar Allah'ı zikrettiği vâkitte, zikrettikleri isim ile mezkûr olan kendileridir. Bu ma'nâ Tevrât'ın me'haz-ı iştikâkı olan "tevriye"den ibârettir. Tevriye, lugatte ma'nâyı, iki mefhûmdan en baîd olan şey üzerine "haml" demektir. Hakk'm avâm lisânında sarîh olarak zikri, hayâl i'tikâdından başka bir şey değildir. Avâm için bundan başkası yoktur. Arifîne göre Hak ise, zâtlarının hakîkâtından ibârettir. Zât ile murâd âriflerdir. İşte konuştuğumuz lisân, Tevrât'ta lisân-i işârettir.

Hz. Mûsâ'ya inzâl olunan elvâh-ı seb'anın münderecâtına gelince; levh-i evvel, levh-i nûrdur.

Şurası ma'lûmun olsun ki, bir levh için bâis-i tesmiye, o levhada mezkûr olan bir nev'i ilimdir. Fakat levhada yalnız o ilmin bulunup da başkasının bulunmaması, şart değildir. Belki levhada bâis-i tesmiye olan ilim ile, diğer levhalardaki ilimlerden de bulunabilir. Şu kadar var ki, bir levhada hangi hüküm gâlip ise, levh onunla tesmiye olunur. Kur'an sûrelerinde de böyledir. Hangi sûrede hangi ilmin hükmü gâlip ise, sûre o sûretle tesmiye olunur. Halbuki o sûrede de bâis-i tesmiye olan şey ile, başkası da mevcûddur.

"Nûr" tesmiye olunan levhada, Cenâb-ı Hakk'ı vâhidiyetiyle ifrâd ile, tenzîh-i mutlak ile ve Hak için halktan bâis-i temeyyüz olan şeylerle Hakk'm evsâfı ve Hakk'a mahsûs olan ahkâmı vardır. Cenâb-ı Hakk'm esmâ-i hüsnâsı, sıfât-ı ulyâsıyla berâber Hakk'a mahsûs olan rubûbiyet ve kudrete âit beyânât da bu levhadadır. Bunlarm kâffesi, "levh-i nûr" tesmiye olunan levhada Cenâb-ı Hakk'ın nefsi için müstehâk olduğu kudsiyet ve tenzîh tarîkiyledir.

"Levh-i hüdâ" tesmiye olunan ikinci levh'a gelince, bu levhada ihbârât-ı ilâhiyye-i zevkiyye vardır. Bu da mü'minînin kalbinde olan nûr-ı ilhâmînin tenezzülü sûresidir. Çünkü hüdâ, mâhiyyet-i zâtiyyesinde sırr-ı vücûdiyye-i ilhâmiyyeden ibârettir. İbâdullâhın kalbine füc'aten geliverir. İşte bu gelen sır, cezbe-i ilâhî nûrudur. Arif, o cezbin içinde tarîk-i ilâhîde menâzil-i âliyyeye terakkî eder. "Tarîk-i ilâhî" dediğimiz, sırâtullâhtan ibârettir. Bu nûr-ı cezb, heykel-i insanîye inzâl edilen nûr-ı ilâhînin mahâll-i kudsî, mekân-i ulvîsine rucuû'

keyfiyetinden ibârettir. Şu halde hüdâ, o nûra mazhar olan kimsenin ahadiyet tarîkiyle mekânet-i zülfâ, müstevâ-yi ezhâ'ya (ahsen-i arş) vusûl husûsunda nâil olduğu dereceden ibârettir.

Bu terakkîdeki mebde' ve müntehâda mekân tasavvuru yoktur. Vâsıl olduğu yer, mekânsız mekândır. Alem-i şehâdetin ahvâline, ümem-i sâlife ve müstakbelenin ahbârına, âlem-i ervâhtan ibâret olan melekûta, âlem-i ervâh üzerine hâkim âlemden ibâret bulunan ceberûta; yâ'nî hazretu'l-kuds'a müteallik ulûmun kâffesi bu levh-i sânîdedir. Berzâh'a, kıyâmete, mîzâna, hesaba, cennete, cehenneme dâir olan ilim de bu levh-i sânî münderecâtındandır. Melâikeye âit haberler de bu levhadadır. Eşkâle, tılsımlara ve bunlara benzeyen rukye (nüsha) gibi şeylere müteallik esrâr ilmi de bu levhadadır.

Benî İsrâil'den olanlardan bu nev'i ilimdeki esrâra vâkıf olanlar, o esrâr vâsıtasıyla hariku'l-âde şeyler yapmış ve kerâmâttan izhâr ettiklerini bu sayede izhâr eylemişlerdir.

"Levh-i hikmet", tesmiye olunan üçüncü levhada hatâir, (kabir etrafına çekilen parmaklık) kudsiyye-i ilâhîde tecellî ve zevk tarîkiyle sülûk-ı kalbînin keyfiyetini ma'rifet mezkûrdür. Hall-ı na'leyn (pabuçları çıkarmak), Tûr'a terakkî, şecere ile mükâleme, karanlık gecede ateş görmek, bu sülûk aksâmındandır. Çünkü bunların hepsi, esrâr-ı ilâhiyyedir. Bu levh, hikmet-i ilâhiyyeye âit aksâmın kâffesini de câmi'dir. Teshîr tarîkiyle tenezzülât-i rûhâniyyeye âit ilim ve bunlara benzeyen ilimler, yine bu levhin cümle-i münderecâtındandır. İlm-i feleke, yâ'nî kozmoğrafya'ya, hey'ete, hesaba, havâss-i eşcâra ve havâss-i ahcâra ve bunlara benzeyen şeylere dâir ilimler de bu levhin münderecâtındandır. Bu levhadaki ilmi, benî İsrâil'den iyi bilenlere "râhib" derler. Râhib, benî İsrâil lugatinde, "dünyayı târik, mevlâsına râğib olan müteellih" demektir.

"Levh-i râbi", levh-i kuvâdır. Kuvâ-yi beşeriyyede tenzîlât-i hikemiyye ilmi mevcûddur. Bu, ezvâka âit bir ilimdir. Benî İsrâil'den bunu tahsil eden kimseye "hibr" derler. Hibr, âlim demektir. Hz. Mûsâ'nın Tevrât'ındaki ulûma vâkıf olanların en yüksek mertebesi, bu "hibr" mertebesidir. Ve bu levhin ekserisi rumûz, emsâl ve işârâttır. Cenâb-ı Hak, onları hikmet-i ilâhiyyeyi kuvâ-yi beşeriyyeye dökmek için Tevrât'ta nasb etmiştir.

Hz. Yahyâ için hitâb olarak Kur'an'da يا يحيى خذ الكتاب بقوة وآتيناه الحكم صبيا (Meryem 12) denilmesi işte, o rumûz ve işârâta tenbîhtir. "Ey Yahyâ kitabı kuvvetle al. Biz, Yahyâ'ya çocuk olduğu halde, kalbî hâkimiyet ihsân ettik." demektir. Kitabı kuvvetle ahz edebilmek, ilim ve hikmeti taallümle, nûr-ı ilâhîye hidâyet-yâb olarak, hikmet-i ilâhiyyenin iktizâsı vechile, o nûru kuvâ-yi beşeriyyesine ifrâğ edebilen kimseler için olur. Başkası için olamaz.

Bu bir emr-i zevkîdir. Bunu tahsîl etmeyen kimse anlayamaz. Bu havâssa mahsûstur, avâm için değildir. İlm-i simyâ, kerâmete benzeyen sihr-i âlî keyfiyeti de, bu levhin münderecâtındandır. Sihr-i âlî dediğimin sebebi, o nev'i sihr, araya edviye-i maddiyye, fi'l-i zâhirî, lisânla telaffuz girmeksizin mücerred insandaki kuvve-i sihriyye-i teshîriyye ile yapıldığı içindir. Bu kuvveti haîz olanların arzusu vechile, umûr-ı mutlaka cereyân eder. Bu kuvvete mazhar olan, ancak hayâlde vücûdu mutasavver olan şeyi, histe mevcûd ve mahsûs olarak izhâr edebilir. Hatta bu kuvvette olan sâhir, kendine nazar edenlerin basarını nefsindeki hayâle idhâl ederek, istediği şeyi tasvîr ve mezkûr nâzırlara basarlarıyla şekl-i mutasavveri gösterebilir. Bu irâe, hayâlde olduğu halde, yanında bulunanlar onu âlem-i histe zannederler. Ben tarîk-i tevhîdimdeki sülûkümde, bu nev'i hâlâta marûz oldum. Vücûdda mevcûd herhangi bir sûretle, istersem, tasavvura muktedir olurdum. Hangi işi işlemek istersem, onu yapmaya kâdir olurdum. Fakat, bu hâlin mühlik olduğunu bildiğim için, onu terk ettim. Nihâyet Cenâb-ı Hak, bana "Kâf" ve "Nûn" arasında masûn olan kudret ve dereceyi ihsân buyurdu.

Beşinci levh, "levh-i ahkâm"dır. Evâmir ve nevâhi-yi ilâhiyye bu beşinci levhadadır. Evâmir ve nevâhi dediğimiz, Cenâb-ı Hakk'ın benî israil'e helâl veya haram olarak farz kıldığı ahkâmdır. Yahûdiyyenin mebnî-i aleyhi olan "teşrî-i Mûsâ," bu levhadadır.

Levh-i sâdis, "levh-i ubûdiyet"tir. Bu levhada zillet, iftikâr, havf, hudû' gibi halka bâis-i feyz olacak ahkâm-ı lâzıme mevcûddur. Hatta Hz. Mûsâ tehzîb-i ahlâkta gösterdiği şiddet icâbındandır ki, "Sizden biriniz fenalığa fenalıkla mukâbele ederse, Firavun'un rubûbiyetine âit iddiâ ettiği hatayı iddia etmiş olur" demiştir. Çünkü kul için rubûbiyet iddiâsına hak yoktur. Teslîm, tevekkül, tevfîz, rızâ, havf, recâ,

rağbet, zühd, Hakk'a teveccüh ve emsâline âit esrâr ilmi de bu levhadadır.

Yedinci levhada Cenâb-ı Hakk'a vusûl tarîki ve tarîk-i saâdetin şekâvetten tefrîki mezkûrdür. Tarîk-i saâdette esâsen câiz olduğu halde, işlenmemesi evlâ olan hareketleri beyân da bu levhadadır.

Kavm-i Mûsâ'nın dinlerinde rağbete ve rûhbâniyete âit meydana çıkardıkları bid'atlerin hepsi, bu levhadan çıkarılmıştır. Bid'atı meydana çıkaranlar, kendi fikirlerini ve kendi akıllarını kelâm-ı Mûsâ'dan, belki kelâm-ı ilâhîden ahkâm çıkarmak husûsunda vâsıta yapmışlardır. Ahkâm-ı ilâhiyyeye hak riâyetiyle riâyet etmemişlerdir. Eğer meydana getirdikleri istihrâcâtı, ihbâr-ı ilâhî ve keşf-i ilâhî sûretiyle yapmış olsalardı, Cenâb-ı Hak o istihrâcı onlar için bâis-i kudret yapardı.

Cenâb-ı Hak, bu istihrâcta onlara nasıl kudret verir? Onların ahkâma hak riâyetiyle riâyetleri mümkün olsaydı, elbette Cenâb-ı Hak o ahkâmı, peygamberi olan Mûsâ lisânıyla emrederdi. O nev'i ahkâmdan Hz. Mûsâ'nın i'razı (yüz çevirmesi), o ahkâmı câhil olduğundan değildir. Belki kendi haklarında rıfk ve merhâmetten nâşidir. Böyle bid'at olarak ahkâm çıkaranlar ve ahkâm-ı ilâhiyyeye hakkıyla riâyet etmeyenler, amellerinin cezası olarak ukûbete giriftâr oldular. Edyâna, ebdâna, müteallik bir çok ilim yine bu levhada mezkûrdür.

Cenâb-ı Hakk'ın ihsân ettiği keşfin muktezâsına göre şu varaklarda Tevrât'ın tazammun ettiği ahkâmın kâffesini toplamış oldum. Kastımız ihtisâr olmayıp da, izâhât-ı vâzihayâ girişmiş olsaydık, tatvîl-i kesîre ihtiyaç görülürdü. Halbuki tatvîlde fâide yoktur.

İşte Tevrât'ın tazammun ettiği ahkâmın hülâsası bâlâdaki izâh-ı mücmelden ibârettir. Bunu anla!

Allah hakkı söyler ve yolu gösterir.

Otuzyedinci Bâb
Zebûr Hakkındadır

Zebûr, Süryânî bir kelîmedir, "kitap" mânâsınadır. Bunu, Arab da isti'mâl etmiştir. Hatta Kur'an'da وكل شئ فعلوه في الزبر (Kamer 52) âyeti nâzil olmuştur. Burada "zubur," kitaplar demektir.

Zebûr, Hz. Davûd'a mufassal âyetlerden ibâret olarak nâzil olmuştur. Fakat Cenâb-ı Hakk'ın inzâli itmâm olarak Zebûr meydana gelmedikçe, Davûd kavmine Zebûr'u ihraç etmemiştir. Zebûr âyetlerinin nuzûlü itmâm olunca, def'a-i vâhide olarak kavmine ihraç etmiştir.

Davûd (a.s.) muhâverede de nâs'ın en latîfü'l-kelâmı olanı; seciyye i'tibâriyle de, nâs'm en güzeli olan bir zâttır. Zebûr'u tilâvet ettiği zaman, sadâsını işiten hayvanât-i vuhûş ve tuyûr tavakkufa mecbûr olurdu.

Hz. Davûd, bedeni zayıf, boyu kısa bir adamdır. Fakat kuvve-i şedîde sâhibi idi. Zamanında isti'mâl olunan ilimlere en çok vâkıf olan bir zât idi.

Şurası da bilinmelidir ki, Cenâb-ı Hakk'm enbiyâ üzerine inzâl ettiği her kitapta vad' ettiği ilimler, o nebînin derece-i malumâtı ile mütenâsibtir. Bu bir hikmet-i ilâhiyyedir. Peygamberin kendisine mensûb kavmine getirdiği kitapta kendisinin bilmediği bir şeyin bulunması, hikmet-i ilâhiyyeye muhâliftir. Binâenaleyh enbiyâya nâzil olan kutûb-ı ilâhiyyenin ba'zısı, ba'zısından efdaliyetle temeyyüz etmiştir. Bu temeyyüz, bir resûlün başka bir peygambere nisbetle olan temeyyüzüyle mütenâsibtir. Bunun için Cenâb-ı Hakk'm enbiyâyaya inzâl

ettiği kitaplar içinde Kur'an, efdal-i kütüptur. Zîrâ Hz. Muhammed, enbiyânın efdalıdır.

"Kelâm-i ilâhîden bir kısmının diğer aksâmmdan efdal olmaması iktizâ eder" diye bir suâl edecek olursan, cevapta deriz ki: Fâtîhâ'nın Kur'an âyetlerinin efdalı olduğuna dâir hadîs vârid olmuştur. Kur'an âyetleri arasmda efdâliyet sahîh olunca, kütüb-ı ilâhiyye arasında da efdâliyet bulunmasmda bir mani' yoktur."

Şurası da bilinmelidir ki, Zebûr'un ekser âyetleri mev'izelerdir. Bâkî âyetleri, Cenâb-ı Hakk'a istihkâkına göre hamd ve senâdan ibârettir. Şerâi'ye dâir olan âyetler, âyât-i mahsûsâdır. Şu kadar var ki, o mev'izelerde, hamd ve senâlarda ulûm-ı hakîkiyye-i ilâhîye âit âyetler olduğu gibi; Vücûd-ı Mutlak'a, Hakk'ın halka tecellîsine, teshîre, tedbîre, hakâik-i mevcûdâtın muktezeyâtına, kâbiliyetlerle, isti'dâdâta, tâbiîyyâta, riyâziyyâta, mantıka, mebâhiseye, hikmete, firâsete ve bunlara benzeyen ulûm-ı mühimmeye dâir ulûmler mevcûddur. Bunların her birisi iştiba', yâ'nî telmîh ve işâret sûretiyledir. Yalnız esrâr-ı ilâhiyyeden bir sırrı ifşâya müeeddî olmayacak sûrette, izhârında zarar olmayan bir kısım tasrîhât-i ilâhiyye de vardır.

Davûd (a.s.) kesîru'l-ibâdet bir zât olup, keşf-i ilâhî ile mantıku't-tayrı da bilirdi ve kuvve-i ilâhî ile kuşlarla görüşürdü ve istediği ma'nâları hangi lafız ile olursa olsun, kuşların a'zânma ve ezhânına iblağ edebilirdi. Davûd aleyhisselâm'ın kuşlarla görüşmesi, ber-vech-i bâlâ kuvve-i ilâhî ile olup, Davûd'un hâlini bilmeyenlerin zu'm ettiği gibi değildir. Bu zu'm edenler, elfâz-ı mahsûsa-i mustalâha üzerine, kuşlara mahsûs lugatle Davûd'un tekellüm ettiğine kâildirler. Halbuki hakîkât böyle değildir. Kuşların muhtelif savtlarından çıkan muhtelif mânâları anlamak sûretiyle, kuşlarla mükâleme ederdi. Bu keşf-i ilâhî tarîkiyle vukû'bulan bir hâlettir. İşte Davûd'un oğlu Süleymân'ın وعلمنا منطق الطير (Neml 16) "Bize kuş dili öğretildi," demesinin ma'nâsı, bu keşfe işârettir.

Bu kuşlarla mükâleme, Hz. Davud'da devam etmiş bir hâlet-i mahsûsa olduğundan, bâlâda yazıldığı vechile, kuşlar arasında yekdiğeriyle mükâlemeye mahsûs lugat vardır, zu'muna düşenler olmuştur. Bu nev'i zu'm sâhipleri, Hz. Davûd'un bu bâbdaki idrâk ve mükâlemesi, bu husûstaki lugât-ı mevdûa'yı bildiğinden nâşîdir fikrindedir.

Halbuki hakîkât böyle olmayıp, lugât-ı mevdûa olmadığı halde, Davûd'un çıkardığı ma'nâ, kuşların çıkardığı esvattandır. Kuşlar için bir hâl âriz olduğu vakit, çıkardığı sadâyı kuşlarm ve başkalarının anlaması, ilhâm-ı ilâhî kabîlindendir. Çünkü kuşların rûhunda letâfet vardır; kendilerine mahsûs ahvâlde, o hâle münâsib bir nev'i sadâ çıkarırlar ve o sadâyı kuşlardan yâhut insanlardan ilhâm ile anlayabilen anlar. Mes'ele sâir hayvanâtta da ayniyle böyledir.

Hülâsa, Davûd (a.s.) esvât-ı tuyûriyyeden, esvât-ı hayvâniyyeden anladığını, keşf-i ilâhî ile anlardı.

Hz. Davûd kendisi, kuşlardan, hayvanlardan birine bir şey söylemek murâd ettiği vâkitte, isterse lugat-ı Süryânî ile söyler, isterse başka lugatle, isterse esvât-ı hayvaniyye ve tuyûriyye şeklinde ses çıkararak, o hayvana kuvve-i ilâhî ile istediğini anlatırdı. Bu hâlet-i âliyye, Davûd için ihsân-ı ilâhîdir. Bu nev'i mükâleme, yalnız Davûd ile Süleymân'a mahsûs ve münhâsır olmayıp, cemi'-i hülefâya şâmil bir emr-i umûmîdir. "Hülefâ" demekle hilâfet-i kübrâ-i ilâhîye nâil olan zevât-ı âliyye'yi kast ediyoruz.

Davûd ile Süleymân'a münhâsır olan bu mükâlemenin kendilerine inhisârı, mûcize şeklinde zuhûrundadır. Yoksa efrâddan ve aktâbdan her zât için, memleket-i vücûdiyyenin her tarafmda tasarruf hakkı vardır. O nev'i ricâl-i âlî, gecede ve gündüzde vukû' bulan her hareketi bilebilirler. Lugât-ı tuyûru anlamak ise, onlar için en kolaydır. Hatta Şiblî demiştir ki: "Karanlık gecede, siyah taş üzerinde kara karınca hareket eder de, ben onu işitmezsem, bana verilen velâyetin mahdû' ve mahkûr olduğuna kâil olmam lâzım gelir." Başka birisi de, "Bu nev'i hareketleri ben nasıl bilmem diyebilirim; çünkü, o nev'i hareketler benim kuvvetim sayesinde hâsıl olan şeylerdir. Onların muharriki benim. Muharriki olduğum şeyi, ben nasıl bilmem, derim?" demiştir.

Hadîs-i şerîfte de vârid olmuştur ki, Hz. Peygamber, bir cinnîye yapışıp mescidin direğine bağlamak istedi. Sonra, Hz. Süleymân'm duâsını tefekkür etti de, cinnîyi salıverdi.

İşte bu izâhtan anlaşılmıştır ki, Hz. Süleymân'ın رب هب لي ملكا لا ينبغي لاحد من بعدي (Sad 35) "Ya rabbi, bana bir saltanât-ı mânevî ihsân et ki, benden sonra o saltanat kimseye verilmesin" demekte maksâdı, bu

nev'i hilâfet-i ilâhiyye ile tahaddî (meydan okumak, iddiâ) ve zuhûru taleptir.

İşte bu Süleymân'm istediği, Hz. Süleymân'dan sonra şekl-i kâmilde olarak kimseye verilmemiştir. Ammâ ba'zı husûsâtta olmak üzere, enbiyâda ve enbiyâya tâbi' olan evliyâda o hilâfet-i ilâhiyye zuhûr etmiştir.

Şurası da bilinmelidir ki, Zebûr, işârette sıfât-ı fi'liyye tecellîyâtından ibârettir. Tevrât ise, yalnız esmâ-i sıfâtiyyenin kâffesinin tecellîyâtından ibârettir. İncil, yalnız esmâ-i zâtiyyenin tecelliyâtından ibârettir. Furkan, zâtî olsun, sıfâtî olsun, esmâ ve sıfâtın kâffesinin tecelliyâtından ibârettir. Kur'an ise, mahz-ı zâttan ibârettir.

Kur'an'a, Furkan'a, Tevrât'a âit izâhât-ı lâzıme yukarıda geçmiştir.

Zebûr'un sıfât-ı fi'liyye tecelliyâtından ibâret olmasına sebeb, ef'al-i iktidâriyye-i ilâhiyyeye âit furuâtın tafsîline âit olduğundandır. Bunun için Davûd (a.s.), âlemde hâlîfetullâh oldu. Zebûr da, kendisine vahy olunan ahkâm ile zuhûr etti. Cibâl-i râsiyeyi (muhkem) yürütür, demiri yumuşatır, mahlûkâtın kâffesine hükmü sâri olurdu. Sonra bu saltanât-ı mânevî'ye Süleymân vâris oldu. Süleymân, Davûd'un vârisi, Davûd ise Hakk-ı Mutlak'ın vârisidir. Binâenaleyh Davûd, efdaldır. Çünkü Cenâb-ı Hak, hilâfeti bidâyeten ona ihsân etti ve يا داود انا جعلناك خليفة في الارض (Sad 26) hitâb-ı ilâhîsine o mazhar oldu. Böyle bir mazhariyet, Hz. Süleymân için olmuşsa da, inhisâr şeklinde kendine vukû' bulan ihsânı daha sonradır.

Hz. Davûd, hilâfet-i ilâhiyyenin zâhiren ve bâtınen bir kimseye münhasır olamayacağını bildi. Cenâb-ı Hak ona bu hilâfeti zuhûr cihetiyle verdi. Görmüyor musun?, Hz. Süleymân رب هب لي ملكا لا ينبغي لا حد من بعدي (Sad 35) diye talepte bulunduğu zaman, Cenâb-ı Hak cevâbında فسخرنا له الريح تجري بامره (Sad 36) "Ona rüzgarı müsahhâr kıldık, onun istediği gibi eser," diye cevap verdi. Sonra da Süleymân'a ihsân olunan iktidarât-ı ilâhiyyeyi Cenâb-ı Hak Kur'an'da saydı. Fakat "Süleymân'a istediğini verdik" demedi. Çünkü, Süleymân'ın istediği, halktan hiç bir kimseye münhâsır olamaz. O bir ihtisâs-ı ilâhîdir. Hak teâlâ hangi mazharda zâtıyla zuhûr etmek isterse, o mazhar yeryüzünde halîfetullâh olur. ولقد كتبنا في الزبور بعد الذكر ام الارض رثها عبادي الصالحون (Enbiya 105) âyeti, buna işârettir. "Biz Zebûr'da zikirden sonra yere ibâdı-

mız içinde sâlih olanlar vâris olur diye yazdık" demektir. Burada "sâlihîn"den maksat, "verâset-i ilâhiyyeye sâlih olan kimse" demektir. "Arz" ile maksat, "mecâli-yi hakkıyye ile maâni-yi hakkıyye arasında maksûd olan hakâik-i vücûdiyye" demektir. ان ارضي واسعة فاياي فاعبدون (Ankebut 56) âyeti buna işârettir. Yâ'nî "Benim hakâik-i vücûdiyyem geniştir, bana ibâdet edin" demektir.

"Memleket-i kübrâ-yı ilâhiyye Allah'tan, yâ'nî, hakîkat-ı Süleymâniye'den sonra başkasına layık olmaz diye i'tibâr olunursa, Hz. Süleymân'ın duâsı sahîh olduğu için, müstecâb olmuştur," dersen, sözünde sâdıksın. Yok eğer, "hilâfet-i ilâhiyyenin Hz. Süleymân'a inhisârı gayr-ı mümkün olduğundan ve Hz. Süleymân'dan sonra aktâb ve efrâd için de bu hilâfete nâiliyet mümkün bulunduğundan Hz. Süleymân'ın duâsı gayr-ı müstecâbtır," dersen, yine sözünde sâdıksın. Artık sen nâsıl istersen, öyle i'tibâr et!

Hz. Davûd, hilâfet-i ilâhiyyenin kendisine inhisârını mümteni' gördüğünden, bu talebini terk etti. Hz. Süleymân ise, kendisine âit hakk-ı mânevînin mezâhir-i ilâhiyyede teferrüdünü istediği için, edeb-i ilâhî vechile hareket ederek, hilâfet-i ilâhiyyenin kendisine inhisârını taleb etti. Bu nev'i taleb mümteni ise de, vüs-i ilâhî ve imkân-ı vücûdî i'tibâriyle câizdir. Lâkin böyle bir devlete bir kimse nâil olmuş mudur, olmamış mıdır? Burası ma'lûm değildir. İşte bu makâmda Cenâb-ı Hak evliyâsından haber vererek, وما قدروا الله حق قدره ve سبحان ربك رب العزة عما يصفون (En'am 91) buyurmuştur.

Bu nokta-i nazardan Hz. Süleymân'ın talebi gibi taleb, mümteni'dir. İşte bunun içindir ki, Sıddık-ı Ekber, العجز عن درك الادراك ادراك "İdrâke vâsıl olmaktan aciz olmak, idrâktir" buyurmuştur. Yine bunun içindir ki, Hz. Peygamber, لا احصي ثناء عليك انت كما اثنيت على نفسك buyurmuştur. "Senin kendi nefsine ettiğin senâ gibi, ben sana hamd ve senâyı ta'dad edemem" demektir.

Hz. Peygamber, husûlu mümkün olmayan şeyi talepte teeddüb *ederek rabbinin kemâlatını izhâr için aczini i'tirâf* etmiştir. Halbuki Hz. Peygamber, Cenâb-ı Hakk'ı Hz. Süleymân'dan ziyâde âriftir. Hz. Süleymân, matlûbunu mütenâhî zannederek husûlunu taleb etti. Hz. Peygamber, adem-i tenâhîyi tamamıyla müdrik olduğundan, idrâk olunamayacak şeyin idrâkini talepten teeddüb etti. Demek is-

tiyorum ki, teeddüb ederek öyle bir maksâdın husûlune duâyı terk etti. Çünkü Hz. Peygamber biliyordu ki, Allah bu hilâfet-i ilâhiyye inhisârını kimse için yapmadı. O bir mes'ele-i husûsiyye-i zâtiyyedir. Onu Cenâb-ı Hak, kâffe-i mahlûkâtından gizli olarak, nefsi için intihâb etmiştir.

Bu izâha nazaran sen, iki zâtın arasındaki farkı düşün! Birisi rabbini ma'rifet husûsunda bir hadd-i nihâyet, öbürü de ma'rifet-i rab husûsunda nihâyet olmadığına kâildir!

İşte bu makâmdadır ki, evliyâdan "Muhammediyyûn" sıfâtına dâhil olanlar bir takım sözler söylemişlerdir. Meselâ şeyhimiz Abdulkâdir Geylânî hazretleri, meâşir-i enbiyâya hitâben "Size lakab-ı nübüvvet ihsân olundu. Bize size ihsân olunmayan ihsân olundu" demiştir. Bunu İmâm Muhyiddin İbnü-l Arabî hazretleri, *Futuhât-ı Mekkiyye'* de isnâd-ı sahîh ile beyân etmiştir. Şeyh Velî Ebû'l-Ğays İbn Cemîl hazretleri de "Biz evliyâ, bir denize daldık ki, enbiyâ o denizin sâhilinde tevekkuftadır" demiştir. Bu nev'i sözlerin te'vîl ile vech-i vecîhi olsa da, bizim mezhebimizde mutlak nebî, mutlak velîden efdaldır.

Nübüvvet ve velâyete âit -inşaallah teâlâ- bu kitabta mebhas-i mahsûsâ gelecektir. Allah, doğru yola hidâyet eder.

Otuzsekizinci Bâb

İncil Hakkındadır

Cenâb-ı Hak, İncil'i Hz. İsâ'ya Süryânî lugatiyle inzâl etti ve İncil, onyedi lisân üzerine okundu. Kur'an'ın evveli "Bismillâhirrahmanirrahîm" olduğu gibi, İncil'in evveli de "Bi-ismi'l-Eb ve'l-Üm ve'l-İbn"dir.

Hz. İsâ'nın kavmi, bu besmeleyi zâhirine atf ederek, baba, ana, oğul denilen "Rûhu'l-kuds, Meryem ve İsâ"dan ibârettir zannettiler. Onun için "Allah, üçün üçüncüsüdür" dediler. Bilmediler ki, "Eb" ile murâd ismullâh; "Üm" ile murâd "mâhiyet-i hakâik" ta'bîr olunan künh-i zât; "İbn" ile murâd kitab, yâ'nî vücûd-ı mutlaktır. Çünkü vücûd-ı mutlak, künh-i zâtın fer'i ve netîcesi olduğundan "ibn" demektir. Kur'an'da و عنده ام الكتاب (Ra'd 39) denilmesi, bu zikrettiğimize işârettir. Bunun tafsîli mahâllinde geçmiş idi. Hz. İsâ'nın cevâb olarak Cenâb-ı Hakk'a, "Ya rabbi, ben kavmime senin teblîğ hakkında emrin ne ise onu söyledim" dediği buna işârettir. Hz. İsâ'nın teblîğ ettiği ان اعبدو الله ربي و ربكم (Maide 117) âyetidir. "Ya rabbi ben onlara benim ve sizin rabbiniz olan Allah'a ibâdet edin dedim." Hz. İsâ'nın bu sûretle cevâbından besmelenin zâhiri üzerine haml olunmayıp, belki o besmelenin ma'nâsını beyân ve izâhta kavl-i mezkûrü ziyâde etmesinden kavminin tevehhümünü nefyettiği ma'lûm olur. Kavminin tevehhüm ettiği, şimdi söylediğim vechile besmelenin zâhirine atf ile ibn, üm, rûhu'l-kuds'dan ibâret olduğuna zâhib olmalarıdır. Hz. İsâ'nın bu beyân ve izâhtaki ziyâdesi ind-i ilâhîde kendinin berâetini hâsıl etmiştir. Çünkü İsâ kavmine hakîkâtı beyân ve izâh etti. Fakat

kavmi, İsâ'nın izâhı üzerinde tevakkuf etmeyerek, Allah'ın kelâmından kendi anladıkları ne ise, ona zâhib oldular.

Şu halde Hz. İsâ'nın makâm-ı cevapta "Ya rabbi! ben onlara senin emrini teblîğ ettim" demesi, kavmi için beyân-ı özürden ibâret olmuş olur. Yâ'nî Hz. İsâ, "Evvelâ besmele-i mezkûreden ibâret olan İncil ile beni kavmime gönderen sensin. Ve ben onlara senin emrini teblîğ edince, senin kelâmından zâhir olan ne ise, ona zâhib oldular. Bunların bu zehâbları kendilerinde hâsıl olan ilmin netîcesidir. Onları levm ve ta'yîb eyleme, ya rabbi!" tarzında beyân-ı ma'zeret etmiştir. Bu izâha göre onların şirkleri, ayn-ı tevhîdden ibâret olmuş olur. Çünkü İsâ'nın kavmi, nefislerinde vukû' bulan ihbâr-ı ilâhî ile kendilerinde hâsıl olan ilmin îcâbı ne ise, onu işlediler. Binâenaleyh ictihâd edip de, ictihâdmda hata eden müctehid gibidirler. İctihâdında hata eden müctehid için, yine ictihâd ecri vardır.

Hz. İsâ'ya Cenâb-ı Hak انت قلت للناس اتخذوني وامي الهين من دون الله (Maide 116) yâ'nî, "Sen Allah'ı bırakın da, beni ve vâlidemi ilâh olarak ittihâz edin diye nâs'a söyledin mi?" diye, suâl -i ilâhî vukû' bulunca, Hz. İsâ bâlâdaki ma'zereti der-meyân etti. Bunun içindir ki, اعبدوا الله ربي و ربكم cevâbını verdikten sonra وان تغفر لهم فانك انت العزيز الحكيم kelâmını da ilave etti. "Ya rabbi onları mağfiret edersen, muvafıktır. Çünkü sen azîz ve hakîmsin" demektir. Böyle demeyip de, "Onlara azâb edersen, sen şedîdü'l-ikâbsın" demedi. Yâhut buna benzeyen diğer bir şey söylemedi. Belki mağfireti zikretti ve mağfireti zikretmekle Hak'tan onlara mağfiret taleb etmiş oldu. Bundan anlaşılır ki, Hz. İsâ kavminin hak'tan dışarıya çıkmadığına hükmetti. Çünkü enbiyâdan hiç birisi, müstehak-ı ukûbet olan bir kimse için mağfiret talebini Hak'tan istememiştir. Hz. İbrahîm hakkında وما كان استغفار ابراهيم لابيه الا عن موعدة وعدها اياه فلما تبين له انه عدو لله تبرأ منه (Tevbe 114) âyeti bu bâbta delîl-i kat'idir. Ma'nâsı: İbrahîm'in babası hakkındaki istiğfarı, mukaddemen babasına karşı sebk etmiş olan bir va'dinin netîcesi idi. Babasının aduvullâh olduğu kendisi için tebeyyün edince, babasından teberrî etti." demektir. Enbiyânın kâffesi böyledir. Müstehâk-ı ukûbet olan kimse için mağfiret taleb etmemişlerdir.

Binâenaleyh Hz. İsâ'nın kavmine mağfiret taleb etmesi, onların bu mağfirete istihkâkını bildiği içindir. Çünkü, kavmi hakîkât-ı emrde bâtıl üzerine olsalar da, kendi nefislerinde hâsıl olan ittilâa göre

hak üzerinedirler. Binâenaleyh hakîkât-ı emirlerinin icâbı vechile bâtıl üzerinde oldukları için, ukubete giriftâr olsalar da, kendilerine mahsûs i'tikâdda hak üzerine oldukları için, nihâyet-i emirleri i'tikâdları vechile zuhûr eder. Onun için Hz. İsâ îfâdeyi gâyet güzel yaparak ان تعذبهم فانهم عبادك (Maide 117) dedi. "Ya rabbi onlara azâb edersen onlar senin kullarındır." Yâ'nî sana ibâdet ediyorlardı ve sana karşı inatları yoktu ve mevlâsı olmayan kafirler gibi, mevlâsı olmayanlardan değillerdi. Çünkü hakîkâtte onlar, haklıdır. Zîrâ Hak, İsâ'nın, vâlidesinin, Rûhu'l-kuds'un hakîkâtıdır; belki Hak, her şeyin hakîkâtıdır. İşte Hz. İsâ'nın ان تعذبهم فانهم عبادك dediğinin manâsı budur.

Hz. İsâ kavminin ibâdullâhtan olduğuna şehâdet etti. Bu şehâdet de bir şehâdet-i kâfiyedir. Yine bunun içindir ki, Cenâb-ı Hak sebk eden âyetlerin alt tarafında هذا يوم ينفع الصاديقن صدقهم عند ربهم (Maide 119) buyurdu. Yâ'nî "Kıyâmet gününde sâdık olanların sıdkı, rablerinin indinde kendilerine menfaat-bahş olur. Kıyâmet günü böyle bir gündür" demektir. Bu âyet, Hz. İsâ'nın taleb ettiği şeyi, Cenâb-ı Hakk'ın incâz ettiğine işârettir. Bundan anlaşılıyor ki, Hz. İsâ "Kavmim hakîkât-ı emre nisbetle muhâlefette iseler de, benim kelâmımı te'vîl husûsunda kendilerine zâhir olan şeyde ve bu i'tibâr ile nefislerinde sâdık oldukları için bu sıdkları Allah'ın indinde kendilerine mûcib-i menfaat olur" demek istiyor. Şu kadar var ki, bu sûretle menfaata nâil olmaları, rablerinin indindedir, başkasının indinde değildir. Çünkü biz, zâhir hâle ve hakîkât-ı emre nazaran onların dalâlette olduğuna hükm ederiz. Bunun için "azâba giriftârdırlar" deriz.

Hülâsa, kavm-i İsâ'nın kendi nefislerindeki i'tikâdlarının hakîkâti, netîce i'tibâriyle Allah ile berâber bir nev'i hak üzerine olduğu için, onların bu i'tikâddaki sadakâtleri ind-i ilâhîde kendilerine menfaati mûcib olarak, hükümlerinin netîcesi rahmet-i ilâhiyyeye müncer olmuştur.

Netîce: Cenâb-ı Hak, onlara nefislerinde İsâ hakkındaki i'tikâdları vechile tecellî etmiş ve i'tikâdları bu sûretle zâhir olmuş olduğundan, bu nokta-i nazardan Hak üzerine oldukları anlaşılmıştır.

Hülâsa: Hak, onlara i'tikâdları vechile tecellî etmiştir. Çünkü, Cenâb-ı Hak abdinin kendine zannı ne vechile ise, ona göredir. İzahât-ı mezkûre netîcesinden şu anlaşılır ki, İncil esmâ-i zâtın tecellîyâtından

ibârettir. Yâ'nî, zâtın esmâdaki tecellîsi demektir. Binâenaleyh İsâ da Meryem de Rûhu'l-kuds de, Cenâb-ı Hakk'ın kavm-i İsâ'ya vâhidiyetle tecellîsi, tecellîyât-i mezkûredendir. Yâ'nî esmâ-i zât tecellîyâtındandır. Kavm-i İsâ, Hakk'ı bu mezâhirden her mazharda gördüler. İşte bu tecellî i'tibâriyle, kavm-i İsâ zehâblarında haklı olsalar da, hataya ve dalâlete de düşmüşlerdir. Hataları şundan dolayıdır ki, Hakk'ın İsâ, Meryem ve Rûhu'l-kuds'de inhisârına zâhib oldular.

Dalâletleri şundan dolayıdır ki, izâh edilen vâhidiyette tecessüm-i mutlak'a ve teşbîh-i mukayyed'e kâil oldular. Halbuki vâhidiyette bu nev'i takyîd câiz değildir. İşte hata ve dalâletlerinin menşei budur. Bunu anla!

İncil'de en esaslı zikrolunan düstûr-i ilâhî, nâmûs-i lahûtiyyenin vücûd-ı nâsûtte kıyâmı düstûrüdür. Bu da, Hakk'ın halkta zuhûrunun muktezâsından başka bir şey değildir. Fakat Nâsâra, bu mes'elede tecsîme ve ulûhiyetin hasrına zâhib oldukları için, İncil'de bulunan düstûr-i mezkûre muhâlefet etmişlerdir. Hakîkâtte İncil ahkâmıyla hareket eden "Muhammedîyyûn"dur. Çünkü İncil, bütün kemâliyle hülasa olarak Kur'an âyetlerinden bir âyette münderictir. O âyet de ونفخت فيه من روحي âyetidir. "Adem'e rûhumdan nefhettim" demektir. Allah'ın rûhu ise, Allah'tan başka bir şey değildir. Cenâb-ı Hak, bu âyetle Adem'de zuhûrunu ihbâr etmiştir. Bu ihbârını سنريهم آياتنا في الآفاق وف انفهم حتي يتبين لهم انه الحق âyetiyle de te'yîd etmiştir. Yâ'nî "âfâk" ta'bîr olunan âlemin kâffesinde ve kendi nefislerinde Hak olan O'dur. Sonra da o ihbâr-ı sabıkı ان الزين يبايعونك انما يبايعون الله âyetiyle ve ومن يطع الرسول فقد اطاع الله (Nisa 80) âyetinde sarâheten söylemiştir. Birinci âyet, peygambere hitâb olarak "Sana bey'at edenler Allah'a bey'at etmişlerdir"; ikinci âyet, "Rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur" demektir. İşte sûret-i meşrûhâ vechile Muhammed Ümmeti, hakîkât-ı emre ittilâ' husûsunda nâil-i hidâyet olmuşlardır ve vücûd-ı hakkîyi yalnız Adem'e hasr etmemişlerdir. Vâkıaa, ونفخت âyeti, yalnız Adem'i ta'yîn etmişse de, lâkin ümmet-i Muhammed teeddüb ederek, Adem ile murâdın nev-i insânî efrâdından her ferd olduğunu bilmişler ve Hakk'ı eczâ-i vücûdun her cüz'ünde kemâliyle müşâhede etmişlerdir. Ve bu sûretle, Cenâb-ı Hakk'ın حتي يتبين لهم انه الحق emr-i ilâhîsine imtîsâl etmişlerdir. İşte Hz. Muhammed ve

ona tâbi' olan müslümanlar, bu sûretle hakk-ı tâm üstündedirler. Eğer bu âyet, İncil'de nâzil olsa idi, İsâ'nın kavmi de bu hakîkâte vâkıf olurlardı. Fakat böyle olamaz, yâ'nî İncil'de nâzil olamaz. Çünkü Cenâb-ı Hak, inzâl ettiği her kitab ile, bir çoklarını idlâl ve bir çoklarını da ihdâ etmiştir. Nitekim, Kur'an-ı Azîm'de buna dâir âyet vardır. Ulemâ-i rüsûmü görmüyor musun ki, sebk eden iki âyetin te'vîlinde nasıl dalâlete düştüler de, zâhib oldukları yola zâhib oldular? Vâkıaa onların zehâbı da vücûh-ı hak'tan bir vecih ise de, ulemâ-i rüsûm indinde muhkem olan usûl-ı zâhire îcâbıyla kendileri Allah'tan ve Allah'ı bilmekten uzak düşmüşlerdir. Fakat erbâb-ı hakîkât, yine bu iki âyet ile ma'rifetullâha nâil olmak hidâyetine mazhar olmuşlardır. Öbürleri için bâis-i dalâlet olan şey, bunlar için bâis-i hidâyettir.

Cenâb-ı Hak, Kur'an'da يضل به كثيرا ويهد به كثيرا وما يضل به الا الفاسقين (Bakara 26) buyurmuştur. "Cenâb-ı Hak, bununla bir çoklarını idlâl ve bir çoklarını ihdâ eder ve Allah'ın idlâl eylediği fasıklardan başkası değildir."

Araplar, yumurta büzülüp de yavru çıkarmağa sâlih olmadığı zaman derler. فسقت البيغة "Yumurta büzüldü" demektir. Burada "fasıkîn" ile murâd, "tecellî-i ilâhîyi kabulden kâbiliyetleri fâsid olan kavim" demektir. Çünkü bu nev'iden olan kimseler indinde, "Allah, halkta zâhir olamaz" tasavvuru sâbittir. Hak, halkta zâhir olamaz değil, belki o nev'i adamlarda zâhir olmaz.

Bahsimiz, ulemâ-i rüsûmde idi. Ulemâ-i rüsûm, kendi zehâbları vechile zât-ı ilâhî ahkâmından olan tenzîhe âit usûl ve kavâidden böyle bildikleri te'yîdât ile hareket ederek, umûr-ı ayniyyeyi terk ve evsâf-ı hükmiyyeyi ahz etmişlerdir. Biliyorlar ki, o evsâf-ı hükmiyye ayniyle, kemâliyle, umûr-ı ayniyye ve vücûd-ı halkiyye-i hakkiyye içindir. Cenâb-ı Hak, Kur'an-ı Kerîm'in müteaddit yerlerinde bu hakîkâtı nefsinden haber vermiştir. فاينما تولوا فثم وجه الله (Bakara 115) ve وفي انفسكم افلا تبصرون (Zariyat 21) ve وما خلقنا السموات والارض وما بينهما الا بالحق (Hicr 85) وسخر لكم ما في السموات وما في الارض جميعا منه âyetleri bu bâbta edille-i kâtia'dandır. "Yüzünüzü nereye çevirirseniz, Allah'ın son tecellîsi oradadır; Hakk'ı kendi nefislerinizde görmüyor musunuz? Yerde gökte ve bunların arasında yarattığımız ne var ise, hepsi hak iledir, Hak'tır. Yerde ve gökte mevcûdat nâmına ne varsa, hepsi Hak'tan sizin için müsahhârdır" demektir.

Bundan başka Hz. Peygamber'in "Allah, kulunun sem'i, kulunun basarı, kulunun yed'i ve lisânidir" ma'nâsında olan hadîsi de, bu bâbta delîldir. Ta'dâdı mümkün olmayan bunlara benzeyen delîller de vardır. Bunu anla.

Allah hakkı söyler ve yolu gösterir.

Otuzdokuzuncu Bâb

Cenab-ı Hakk'ın Her Gecenin Sülüs-i Ahirinde Sema-i Dünyaya Nuzûlü Hakkındadır

Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in ينزل في الثلث الآخر من كل ليلة الي سماء الدنيافيقول هل هل, hadîs-i şerîfi, Cenâb-ı Hakk'ın zerrât-ı vücûdiyyeden her zerrede zuhûruna işârettir.

Hadîsin Türkçesi: "Cenâb-ı Hak, her gecenin sülüs-i âhirinde semâ-i dünyaya nâzil olarak "bir şey isteyen yok mu?" diye söyler" demektir. Bu hadîsteki "leyle" ile murâd, zulmet-i halkiyyedir. "Semâ-i dünyâ" ile murâd, vücûd-ı halkın zâhiridir. "Sülüs-i âhir" ile murâd, vücûd-ı halkın hakîkâtıdır.

Çünkü mevcûdâttan her şey, üç kısma ayrılır. Bir kısmı, zâhirdir. Bu kısma "mülk" tesmiye olunur. Bir kısmı, bâtmdır. Bu kısma, "melekût" tesmiye olunur. Üçüncü kısım, taksîm-i mülkî ve melekûttan münezzehtir. İşte hadîs-i şerîfte lisân-ı işâretle "sülüs-i âhir" tesmiye olunan bu kısım, kısm-ı ceberûtî-yi ilâhiyyedir.

"Kısm-ı ceberûtî, inkısamdan münezzehtir", dedik. Zîrâ, bir şeyin adem-i inkısamı nazar-ı i'tibâra alınırsa, o şey için sûretinden ibâret olan zâhiri nefisten ibâret olan bâtmı taakkul olunmak zarûrî olduğu gibi; o şeye bâis-i kıyâm olacak bir hakîkâtın vücûdu da bulunmak zarûrîdir. İşte, sülüs-i âhir ile işâret, âşikâr oldu. Hakk'm tenezzülü demek, nefs-i teşbîh-i halkîde Hakk'm tenzîh ile zuhûru demektir.

Bu hadîs-i şerîfle başka bir işâretle, başka bir i'tibârı da nazar-ı i'tibâra almak mümkündür. Bu işâret bundan evvelki işâretten daha yüksektir. Bunun izâhı, ber-vech-i âtî ilme mutevakkıftır.

"Sülüs-i âhir" ile murâd, abd üzerine tecellî eden sıfât-ı ilâhiyyeden ibârettir. Ve hakîkât-ı zâtın zuhûru ancak, o sıfât-ı mütecellîyenin evâhirindedir; mebâdîsinde, evâsıtında olmaz. Bu bir emr-i zevkîdir, ancak keşf ile bilinir.

Demek istiyorum ki, zât zuhûru, sıfât-ı mütecellîyenin evâhirindedir. Halbuki sıfâttan hiç bir şey için de, intihâ yoktur. Mezkûr intihâ, zât ahkâmındandır.[5] Şu halde zâtın zuhûru, leyle-i sıfâttan sülüs-i âhirde zâhir olur demektir. Hadîs-i şerîfteki الي سماء الدنيا ta'bîri, Hakk'ın halka esmâ-i ilâhiyye ile bâis-i ma'rifet olan sıfâta nuzûlü demektir. Zâta ve sıfâta nisbetle esmâ-i ilâhiyye, dünya demektir. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın sıfât-ı ulyâsı olduğu gibi, halkın ona karşı ubûdiyeti vardır. Ubûdiyet, ulviyetin zıdd-ı tâmmı olan "denâet"ten müştak olarak, dünyadır. Esmâ-i ilâhiyye ise, halkın ubûdiyetine bâis-i kıyâm olan semâ-i dünya demektir.

İ'tibârât-ı mezkûreden şu hâsıldır ki; Cenâb-ı Hak, kullarına o kulların bilmiş olduğu sıfatlarda zâhir olur ve bu zuhûr, o sıfatın zuhûrundaki tenâhî zamanında hâsıldır. Yâ'nî ibâd-ı ilâhî, sıfât-ı mezkûrenin kemâl-i zuhûrundan evvel sıfâtla berâberdirler, *Allah ile* berâber değildirler. Sıfat-ı ilâhî zuhûrda tenâhîye başlayınca, ıbâd-ı ilâhî sıfat ile değil, zât ile berâber olurlar. Bunu anla!

Bu hadîs-i şerîfin sır tarîkiyle başka bir işâreti de vardır. Bu işâret-i âhire, evliyâdan kâmil olanlar hakkında vukû' bulur. Bunun izâhı: "Leyl" ile murâd, zât-ı ilâhî; "sülüs-i âhir" ile murâd, zât'a nisbetle câiz olan kemâl-i ma'rifettir. Çünkü Hakk'ı ma'rifet, iki sûretle olur. Birisi, kemâlini idrâk câiz olan ma'rifet, birisi de, kemâlini idrâk câiz olmayan ma'rifettir. İşte sülüs-i âhir ile murâd, Hakk'a nisbetle câiz olan kemâl-i ma'rifettir.

Zîrâ velînin Cenâb-ı Hakk'ı ma'rifeti üç sûretle olur: Birinci ma'rifet, من عرف نفسه فقد عرف ربه "Kendini bilen rabbını bilir" hadîsinin ma'nâsını ma'rifettir. Bunun ma'nâsı, bâlâda geçti.[6]

---

5. Bu ta'bîrin izâhı, bu izâhı ta'kîb eden teşrihâttan münfehimdir. Maamafih, ibâre pek vecizdir. "İntihâ, zât ahkâmındandır" demek değildir. Belki, intihâsı olmayan tecelliyât-ı sıfâtiyyenin tecelliyât-ı zâtiyye ile Hakk'ın zuhûrunda sıfâta ait hükmün intihâsı demektir. Zuhûr-ı zâtta esmâ ve sıfâta dair bütün ahkâmın, sırr-ı zâtta izmihlâli ma'nâsına olarak, zâtın ale'l-umûm, izâfât ve nisebten ve sâireden tecerrüdü, zât bâbında geçmiş idi. (Mecdi)
6. Buna dâir izâhat, sıfât hakkındaki üçüncü bâbtadır.

İkinci ma'rifet, Ulûhiyeti ma'rifettir. Bu da, Cenâb-ı Hakk'ın zâtını müstehâk olduğu sıfatlarla bilmektir. Bu ikinci ma'rifet, ma'rifet-i nefs ile mukayyed olan ma'rifet-i rabten sonra vukû' bulur.

Üçüncü ma'rifet, bir zevk-i ilâhîden ibârettir ki, abdin vücûduna sirâyet ederek, abd o ma'rifetle rabbı hakkında gaybten şehâdete nâzil olur. Yâ'nî, cesedinde rubûbiyet âsârı zâhir olur. Bu derecede abdin yed'i için kudret, lisânı için tekvîn, ricli için hatve, gözü için kendisinde hiç bir şey mestûr olmamak üzere inkişâf, sem'i için hazret-i vücûdiyyedeki her mütekellimin sözünü isğâ kudreti hâsıl olur. Bu ma'nâya Hz. Peygamber meşhûr olan hâdis-i kudsîsinde حتي اكون سمعه الذي يسمع به و بصره الذي يبصر به işâret buyurmuştur. Bu derecede Hak zâhir, abd bâtındır.

Bu izâhattan şu hâsıl olur ki, hadîsteki "nuzûl-ı rab"den murâd, muktezeyât-i rubûbiyetten olan âsâr ve sıfât-ı ilâhiyyenin zuhûrudur. "Semâ-i dünya" ile murâd da, velînin zâhir cismidir. "Sülüs-i âhir" ile de murâd, abdin vücûduna sâri olan ma'rifet-i zevkiyye-i ilâhîdir. İşte abd-ı ilâhî için mahk (helâk) ve sahk (ezmek) denilen hâlet-i celîle, bu sûretle hâsıl ve bu sûretle tamâm olur. Abd-ı ilâhî bu dereceye vâsıl olunca, Hak kendisinde tahakkuk eder. Hadîsteki في كل ليلة ta'bîri ile murâd, her bir velîdeki her zuhûr-ı zâtîden ibârettir. Bunu anla!

Bizim bu bâbta izâhına çalıştığımız, bâlâdaki hadîsin, (bâhis başındaki hadîsin) ibâre-i celîlesine dâir olan sözlerimizden dolayı, hadîsi mefhûm-ı zâhirinden çıkarma! Belki bizim tenbihâtımızla tahakkuk etmekle berâber, hadîs-i şerîfin mefhûm-ı zâhirîsini de terk etme! Çünkü Risâlet-meâb hazretlerinin hadîsleri, gayr-ı mütenâhî esrârı muhtevîdir. Hz. Peygamber'in sözlerinin zâhiri de vardır, bâtını da; her bâtının zâhiri olduğu gibi, her zâhirin bâtını da vardır. Bu yedinci bâtına kadar tahakkuk edebilir. Çünkü Hz. Peygamber ان للقرآن سبعة بطون buyurmuştur. Türkçesi: "Kur'an âyetlerinin birbir içinde yedi adet bâtını vardır."

Kelâm-ı peygamberî de, kelâm-ı ilâhîden bir şu'bedir. Çünkü Hz. Peygamber, hevâdan nutk etmez. Söyledikleri Cenâb-ı Hak'dan kendisinde vukû' bulan vâhiylerdir. Cenâb-ı Hakk'ın salâtı, selâmı, teşrîfi, ta'zîmi, temcîdi, tekrîmi, o Peygamber'e olsun.

Kırkıncı Bâb

Fatiha-i Kitab Hakkındadır

Fatihâ-i kitab, seb-i mesânîden ibârettir. Seb-i mesânî de yedi sıfât-ı nefsiyyedir. Onlar da hayât, ilim, irâde, kudret, semi', basar, kelâmdır.

Hz. Peygamber, ان الله قد قسم الفاتحة بين عبده و بينه buyurmuştur. "Cenâb-ı Hak, fâtîhâyı kuluyla kendi arasında taksîm etti" demektir. Bu hadîs-i şerîf, vücûdun halk ile Hak arasında munkâsım olduğuna işârettir. Zâhiriyle halk olan insan, bâtını i'tibâriyle Hak'tır. Şu halde vücûd, bâtın ile zâhir arasında münkâsımdır. Görmüyor musun, sıfât-ı nefsiyye ayniyle Hz. Muhammed'in sıfatıdır. Cenâb-ı Hak haydır, âlimdir denildiği gibi, Hz. Peygamber hakkmda da haydır âlimdir denilir. Bâkî beş sıfât da böyledir. İşte bu izâh, fâtîhânın Allah ile kul arasında inkısamı demektir.

Fatihâ-i şerîf, muhtevî olduğu medlûlâtiyle heykel-i insanîye işârettir. Çünkü Cenâb-ı Hak, vücûdun kilitlerini o heykel-i insanî ile açmıştır. Fatihânm Allah ile abdi arasında inkısamına gelince; insan her ne kadar zâhiren halk ise de, Hakk'ın hakîkat-ı insaniyye olduğuna işârettir. Çünkü insan, evsaf-ı ubûdiyeti hâvî olduğu gibi, evsaf-ı rubûbiyeti de câmi'dir. Zîrâ Allah, onun hakîkatıdır. O hakîkat de, Hz. Muhammed (s.a.v.)' den ibârettir. Bu bâbta Hz. Muhammed'den başka bir şey yoktur. İki mertebede mu'teber olan, iki memlekette mevcûd olan o'dur. Binâenaleyh Hak da o'dur, halk da o'dur.

Görmüyor musun? Cenâb-ı Hak, fâtîhâyı Allah üzerine hamd ve senâ arası ile abde duâ arasmda nasıl taksîm etmiştir? Binâenaleyh

abd, kemâlât-ı ilâhiyye-i hükmiyye-i ayniyye-i vücûdiyye arası ile, nekâis-i halkiyye-i ayniyye-i şuhûdiyye arasında munkâsımdır. Şu halde abd, fâtîhâtü'l-kitaptır, seb'u'l-mesânîdir. Bu sûrede evrakın istîâb edeceği esrâr olduğu gibi, bize nisbetle de işaâsı câiz olmayan esrâr vardır. Bundan dolayı kelâm-ı ilâhî teberrük maksâdına mebnî fâtîhâ sûresinin zâhirine müteallik biraz söz söyleyeceğiz.

Cenâb-ı Hak, بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين (Fatiha 1) buyurmuştur. Evvel-i Kur'an olan, besmeleye müteallik *"El-Kehfu ve'r-Rakîmu"* nâmında olarak te'lîf ettiğimiz kitapta, besmele için izâhât-ı kâfiye vardır. Besmelenin şerhini anlamak isteyenler, o kitabı mütalâa etsinler. Bu kitapta da besmeleye müteallik işâret tarîkiyle biraz söz söyleyeceğiz. O sözün mevzîi, izâhında bulunduğumuz bu bâbtır.

Ulemâ-i arâbiyye, "besmeledeki 'Ba' istiâne içindir" demişlerdir. Bunun ma'nâsı, "Allah'ın ismiyle şöyle şöyle işlerim" demektir. Ba'nın müteallıkı olan fiilin mahzûf olması, her şeyi şâmil olsun içindir. Besmelede lisân-ı işâretle fiil-i takdîr olunmak lâzım gelirse بسم الله يعرف الله deriz. "Allah'ın ismiyle Allah bilinir" demektir. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ı ma'rifet için ancak Allah isminin, senin üstüne tecellîsinden başka yol yoktur. Çünkü Allah ismi, kemâlâtı müşâhede için mir'attır. İşaret ettiğimiz kemâlâtı anla!

Bahr-ı hakîkâtın sefînesi, Allah ismiyle yürür, Allah ismiyle durur; başka bir isimle yürümez ve durmaz. Kalb gemicisi, bahr-ı tevhîdde "Allah" ismi sefînesine biner. إني لأجد نفس الرحمن من قبل اليمن hadîsinin cevrinde rahmâniyet rüzgarı eserse, ism-i rahîmin rahmet-i hidâyetiyle sâhil-i zât'a erişir. Hadîsin türkçesi: Ben nefes-i rahmânı, Yemen cânibinden, yâ'nî, nefs cânibinden buluyorum" demektir. Melîh-ı kalb de, sûret-i meşrûhâ vechile sâhil-i zât'a erişince, esmâ ve sıfâtta münezzehiyete nâil olur. İşte o zaman fâtihâ-ı vücûdu fethederek, âbid ma'bûdun ayn'ı olarak tahakkuk eder. İşte o neşve ile "El-hamdulillâh" der.

Allah, kendi zâtına müstehak olduğu kemâl ile senâ eder. Allah'ın nefsine senâsı, kendisi için olan kemâlatta aynile zuhûru ve tecellîsi demektir. "El-hamdulillâh" kelîmesindeki, "Elif-lâm," yâ'nî harf-ı târif de, ilm-i Nâhivde izâh olunduğu vechile, şumûl ve istiğrak içindir. Binâenaleyh, "El-hamdulillâh" كل المحامد لله demektir. "Ne kadar hamd ve senâ var ise, Allah'a mahsûstur" ma'nâsınadır.

Bu ma'nâca, hakkiyet ve halkiyet ile mahmûd olan sıfâtın kâffesiyle murâd, o Allah'tır. Binâenaleyh, "nefsine hamd ve senâsı merâtib-i ilâhiyye ve merâtib-ı halkiyyede vücûdun mâhiyyet-i hakîkîsiyle berâber zuhûruyla olur." demektir. Ehl-i Sünnet'in harf-ı ta'rifteki mezhebi, işte bu izâhımız vechile şumûl ve istiğrak içindir. Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet ulemâsından ba'zıları, "harf-ı ta'rif, ahd içindir" dediler. Bu i'tibâra göre ma'nâsı, "Allah'a layık olan hamd ve senâ, Allah içindir" demektir. Ve bu i'tibâra göre "el-hamd"deki işâret, fehâmet ve mekânet-i ilâhiyyedeki istihkâka göre, Cenâb-ı Hakk'ın nefsine senâsınadır.

Hülâsa: Hamd makâmı, makâmatın â'lâsıdır. Bunun için peygamberimizin livâsı, livâü'l-hamd oldu. Çünkü Peygamber, mekânet-i ilâhiyyenin istihkâkına göre zât-ı ecell ve â'lâya hamd ve senâ ederek, merâtib-i hakkıyye ve merâtib-i halkiyyede zâhir oldu. Onun bu iki şekildeki zuhûru, vücûdun muktezeyât-ı hakîkiyyesidir.

Allah isminin hamde tahsisindeki sebebe gelince; ulûhiyet, vücûdun bütün ma'nâlarını ve mertebelerini câmi'dir. Çünkü Allah ismi, hakâik-i vücûddan her zî-hakka hakkını "mu'tî" demektir. Bu ma'nâ, Allah isminin gayri esmâda mevcûd değildir. Bunun beyânı, ulûhiyet bâbında sebkat etmişti. İşte bundan dolayı Allah ismi, hamde tahsîs edilmiştir. Bu tahsîsten sonra, bizim "hakîkat-ı insaniyyeden ibârettir" dediğimiz Allah'ın ismi, "rabbü'l-âlemîn" olmak üzere tavsîf edildi. Yâ'nî avâlimin sâhibi ve avâlimin mübdii' ve avâlimde kâin olan ve avâlimin mazharı ve muzhiri ve mutahhiri demektir. Binâenaleyh avâlim-i ilâhiyye ve avâlim-i abdiyyede Allah'tan başka bir şey yoktur. Zâhir de odur, Bâtın da odur; Rahmân ve Rahîm ile murâd da odur.

Rab ismine âit, kezâlik Rahman ismine âit tefsîrât-ı lâzime, bu kitabın evvelînde geçmişti. O tafsîlat bâlâda mütalâa olunsun.

Şurası da ma'lûm olsun ki, rahîm rahmandan ehâs, rahman rahîmden eâmdır. Her şeye vâsi ve her şeyi muhît olan rahmet, rahmân isminin feyzidir.

İttikâ edenlerle zekât verenlere mahsûs olan rahmet, rahîm isminin feyzindendir. Bu bâbta düstûr-i aslî şudur ki, rahman isminden münfehim olan rahmet nikmete karışabilir. Merhâmeti mutezammin ola-

rak, çocukları dövmekle te'dîb gibi ve hastaya merhâmetten dolayı ta'mı kerîh olan devâyı içirmek gibi. Bu iki mîsâlde merhâmet mevcût olmakla berâber, içine nikmet de karışmıştır. Hâsılı rahmân, nerede olursa olsun ve nasıl olursa olsun ve içine nikmet karışsın karışmasın, her türlü merhâmeti şâmildir. Rahîm ismi böyle değildir. O isim, yalnız içine nikmet karışmayan rahmete mahsûstur. Bu sebebe mebnîdir ki, rahîm isminin âhirette zuhûru daha kuvvetlidir. Çünkü cennetin ni'metlerine nikmet kederinin karışmasına ihtimâl yoktur. İşte bu feyz-i mahz, rahîm isminin eseridir.

Görmüyor musun, Hz. Peygamber, "Ümmetin şîfâsı üç şeyden birindedir: Ya Kur'an'dan bir âyette, yâhut bal yalamakta, yâhut ateşle dağlanmaktadır. Fakat ümmetimin ateşle dağlanmasını sevmem" ma'nâsında olan bir hadîs-i şerîfinde, ateşle dağlanmasını sevmediği için Cenâb-ı Hak ona, عزيز عليه ما عنتتم حريص عليكم بالمؤمنين رؤف رحيم (Tevbe 88) âyetinde "rahîm" tesmiye buyurmuştur. Ayetin ma'nâsı: Muhammed azizu'n-nefistir. İmân etmediğiniz takdîrde çekeceğiniz zahmet ve meşakkatler, size merhâmetten nâşî ona râcî'dir. Müminîne karşı harîstir, raûftur, rahîmdir." Zîrâ, peygamberin rahmetine nikmet kederi karışmamıştır. Onun için "rahmeten li'l-âlemîn" olmuştur.

Cenâb-ı Hak, fâtihâda el-hamdulillâh dedikten sonra, el-hamdu lillâh'ın tefsirinde izâh olunan insân-ı efrâddan her ferdin ayn-ı zâtı olan Hakîkât-ı Muhammedîye'yi ملك يوم الدين (Fatiha 3) diyerek tavsîf etmiştir. Melik, kuvveti "şedîd" olan "hâkim" demektir. Yevm, eyyamullâhtan birisi olan tecellî-i ilâhî demektir. Dîn "edâne"dendir; "borçlandırmak" demektir. Şu halde yevmü'd-din, mevcûdatın kabûle mecbûr olduğu tecellî-i rabbânîden ibârettir. Cenâb-ı Hak o tecellî ile, eşyâda "keyfe-ma yeşâ" tasarruf eder. Binâenaleyh Cenâb-ı Hak, mevcûdatın melikidir.

Bu âyette ملك يوم الدين kırâatı da vardır. Bu kırâata göre, ملك يوم الدين âlem-i bâtının sâhibi demektir. "Alem-i bâtın" dediğimiz, kıyâmet ve saât ta'bîr olunan âlemdir. O âlem-i bâtınî, suver-i mahsûsatın ma'nâsı, rûhâniyet-i mevcûdatın mahâllidir. Bunu anla!

Sonra Cenâb-ı Hak, Fâtihâ'da اياك نعبد (Fatiha 4) buyurdu. Yâ'nî, nefsine nefsiyle hitâb ederek, "Sana ibâdet ederiz; başka kimseye ibâdet etmeyiz" dedi. Bu âyette edebiyât-ı Arâbiyye usûlunce iltifât var-

dır. İltifât, mütekellim yerinde muhâtab, muhâtab yerine mütekellime söylemek gibi, bir nev'i tarz-ı îfâdedir. Şaîr nefsine hitâb ederek: طحابك قلب في الحسان طروب demiştir. Ma'nâsı: *Seni kalb güzelliklere götürdü. Orada neşelenmektedir."* Burada, "kalb beni götürdü" demek lâzım iken, "kalb seni götürdü" diyerek, nefsini muhâtab makâmma ikâme etmiştir. Cenâb-ı Hak da اياك نعبد (Fatiha 4) da nefsine hitâb ediyor. Yâ'nî mezâhir-i mahlûkât ile nefsine ibâdet eden odur. Çünkü mahlûkâtta fâil, mahlûkâtın muharriki, mahlûkâtın müsekkini Cenâb-ı Hak olduğu için, mahlûkâtın Hakk'a ibâdeti, Hakk'ın nefsine ibâdeti demektir. Esâsen Cenâb-ı Hakk'ın mahlûkâtı îcâdı, isimlerine ve sıfâtlarına hakkını vermek içindir.

Hülâsa; Hak, kendi nefsine mahlûkât ile ibâdet etmiştir. Cenâb-ı Hak اياك نعبد dedikten sonra, halk lisânıyla nefsine hitâb ederek, واياك نستعين buyurdu. "Senden yardım taleb ederiz" demektir. Halk lisânıyla dediğimizin sebebi, halk ile de Hak ile de murâd kendisi olduğu içindir. Cenâb-ı Hak isterse kelâm-ı Hak ile nefsine hitâb edip, halkın sem'iyle onu işitir ister kelâm-ı halk ile nefsine hitâb edip, sem-i Hak ile o kelâmı işitir. İşte bu sûretle mahlûkât ile nefsine âbid olanın Hak olduğunu bize bildirince, bu hakîkatın bizde de şuhûduna tenbîh ederek, واياك نستعين buyurdu. Abid-i hakîki olunca biz, ibâdet vesâireyi Hakk'a isnad ederek havlden kudretten, kuvvetten teberrî etmiş oluruz. Ve bu hakîkatı bizde ve bizden mülâhaza ederiz ve ahadiyetini ma'rifete terakkî için Hak'tan gafil olmayız ve tecellîyât-ı ilâhiyye ile nâil-i devlet oluruz. İşte kendilerine saâdet-i ezeliyye sebk etmiş olanlar, bu sûretle mes'ûd olur.

Bu اياك نعبد و اياك نستعين cümlelerinde o kadar maâni-i celîle vardır ki, bu varaklar onun şerhine dar gelir. Binâenaleyh, söylediğimiz izâh ile iktîfâya mecbûruz. Çünkü maksâdımız tatvîl değil, ihtisârdır.

Sonra fâtihâda Cenâb-ı Hak, yine halk lisânıyla اهدنا الصراط المستقيم buyurdu. "Bize doğru yolu göster" demektir. بسم الله الرحمن الرحيم den مالك يوم الدين e gelinceye kadar olan kısım, Hakk'ın lisânıyla Hakk'ın nefsinden ihbârıdır. Fatihânın nisf-i sânîsi, halk lisânıyla Hakk'a karşı muhâtabadır. Binâenaleyh sırât-ı müstakîm, Hakk'm zâtıyla zâtına tecellîsinden ibâret olan meşhed-i ahâdî yoludur. Kur'an'da "sırâtullâh" ta'bîri, buna işârettir; zuhûr tecellîsine giden yol de-

mektir. Cenâb-ı Hak اهدنا الصراط المستقيم buyurduktan sonra, sırâtullâh ta'bîrindeki cemi' ta'kîb ederek, meşhed-i ahâdî ehlini tefrîk lisânıyla tavsif etti ve صراط الذين انعمت عليهم buyurdu. "Vücûdunla ve şuhûdunla ni'metine mazhar olanların yolunu göster" demektir. Bu nev'i ni'mete nâil olanlara Cenâb-ı Hak, kurb-ı ilâhîsi ni'metleriyle tecellî eder ve onlar "mağdûb-ı aleyh" değildir. غير المغضوب عليهم buyurduğu bunun içindir. "Mağdûb-ı aleyh" olanlar, Allah'ın muntakîm isminin tecellîsine uğradıkları için ehl-i buûddurlar. Cenâb-ı Hakk'ın " ولاالضالين " buyurduğu "hidâyet-i Hak'da dalâlete uğramayanlar" demektir. Şu halde âyetin ma'nâsı: "Dalâlete uğramayanlar ve mağdûb-ı aleyh olmayanlardan olarak, vücûdunla ve şuhûdunla ni'metine nâil olanların yolunu bize göster" demektir.

Dalâlette olanlar, Hakk'ı bulmayanlardır. Bunlar yine mağdûb-ı aleyh değildir. Bunlar, Allah'ı bulmamışlar ise de, rızâsını bulmuşlardır. Hak, bunları yanında değil, civarında iskân eder. Bu kabîlden olanlar o kimselerdir ki, Hak onlara "Ey kullarım benden temennî edin" dediği zaman, "Ya rabbi rızânı temennî ediyoruz" demişlerdir. Cevâpta onlara: "Benim rızâmın mükâfâtı, sizi civarımda iskândan ibâret kalır, temennî edin" diye tekrar onlara sorduğu zaman, yine "Ya rabbi, rızândan başka bir şey temennî etmeyiz" demişlerdir. Çünkü, bu kabîlden olanlar, Hakk'ı bilemezler; bilselerdi Hakk'ı temennî ederlerdi.

Hülâsa: Bu kabîlden olanlar, ravzât-ı cennâtta niâm-i ekvân ile nâil-i ni'mettedirler. Fakat Hak, onlara zâtıyla mütecellî değildir. Onlar rahmândan dalâlette, lezzât-i cinân ile ni'mettedirler. Bunu anla!

Allah, hakkı söyler ve doğru yolu gösterir.

Kırkbirinci Bâb

Tûr, Kitâb-ı Mestûr, Rakk-ı Menşûr, Beyt-i Ma'mûr, Sakf-ı Merfu', Bahr-ı Mescûr Hakkındadır

Cenâb-ı Hak, bizi ve seni tevfîkine mazhar kılsın! Ma'lûmun olsun ki, bu bâb, bu kitaptaki bâbların umdesidir. Binâenaleyh, söylenecek sözlerde huzûr-ı kalb ile teemmül ve tefekkürü iltizâm etmelisin. Elfazın zevâhiriyle iktîfâ etme; vâki' olacak tenbîhâtımızdaki işâretlerden murâd ve o işâretlerdeki latîf ibârâtımızdan daha ilerisindeki esrârı taleb et.

Ma'lûmun olsun ki, Tûr, Kitâb-ı Mestûr ile berâber bâbların kâffesinde zikri sebkat eden ma'nâların hepsi, ehl-i şerâi' kavli üzerine zâhirine masrûf olmakla berâber, bâtınî emirde bunların kâffesiyle murâd sensin. Senin enniyetin, o ibârâtın kâffesini câmi'dir. Ma'nâların taaddudu, senin enniyetindeki vecihlerin taaddudundan nâşîdir. O maânînin kâffesini nefsinde nazar-ı i'tibâra al; o esmâ ile müsemmâ olan, o sıfât ile mevsûf olan sensin.

Şurası da ma'lûmun olsun ki, Tûr ile murâd, nefsindir. Cenâb-ı Hak, Kur'an'da وناديناه من جانب الطور الايمن (Meryem 52) buyurdu. "Mûsâ'ya biz çok mübârek olan Tûr cânibinden nidâ ettik" demektir. "Tûr-ı Eymen cânibinden demek", nefis cânibinden demektir. Yalnız bu ta'bîrden şu da anlaşılır ki, orada Tûr-ı Eymen'den başka, "eymen olmayan bir Tûr" daha vardır. İşte bu Tûr, Mûsâ'nın kendisinde halvet ittihâz ettiği dağdır. Esâsen ehlullâh için kehflerde, mağaralarda, hâli yerlerde halvet ihtiyârı usûldendir.

Hülâsa: Orada Mûsâ'ya hâsıl olan tecellî nefis cânibindendir, dağdan değildir. O dağ, Mûsâ'nın mekân-ı taabbudu olan yerin adıdır. Dağın yıkılması, Mûsâ'nın bakâ-i ilâhî tecellîsiyle kendisinden fânî olmasından ibârettir. Mûsâ'nın bayılması, nefsin "izmihlâl-i tâmmı" demek olan, "mahk ve sahk"tan ibârettir. Mûsâ ma'dûm oldu; abd olan Mûsâ'dan eser kalmadı. Hak, la-yezâl olarak bâkî kaldı. Binâenaleyh Mûsâ, rabbını görmedi: Allah, Allah'ı gördü. Maamafih, arada Mûsâ ile muâbber olan zâttan başka da bir şey yoktur. Bu ma'nâya Cenâb-ı Hak Kur'an'da لن تراني (Araf 143) demekle, işâret etmiştir. "Ya Mûsâ, sen beni elbette göremezsin" demektir. Bu sözün ma'nâsı odur ki, "sen mevcûd oldukça, ben senden mefkûdum. Eğer beni bulursan, sen mefkûd olursun." Kadîmin zuhûru zamanında hâdisin bâkî kalmasına imkân yoktur. Bu ma'nîya Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri, "Hâdis, kadîme mukârin olunca hâdisin eseri kalmaz" sözüyle işâret etmiştir. İmâm Ali de, "Ben gaîb olunca, o âşikâr oldu. O âşikâr olunca beni gaîb etti" diye buyurmuştur.

Hz. Mûsâ münâcâtında "Ya rabbi, sana nasıl vâsıl olurum" dediği zaman, Cenâb-ı Hakk'ın "Nefsini bırak da öyle gel" cevâbını vermesi de bu ma'nâya işârettir. Bu izâhâta nazaran Tûr'un, bâtın-ı nefsinden ibâret olduğunu bildin. İnsanda "hakîkât-ı ilâhiyye" ta'bîr olunan, işte budur. Çünkü insana "halk" denilmesi mecâzîdir. Görmüyor musun? Hz. Peygamber, اني لأجد نفس الرحمن من قبل اليمن buyurmuştur. Bâlâdaki izâhta da "Tûr-ı Eymen"in nefsinden ibâret olduğu izâh edilmiş idi. Zîrâ eymen olmayan, "Tûr Dağ"ından ibârettir. Hz. Peygamber bu hadîste yalnız Yemen'i zikir ile iktîfâ buyurarak, "nefes-i rahmân'ı, nefes-i nefîsinden bulduğuna tenbîh etmiştir. Nefes-i rahmân ise, Rahmân'ın esmâ ve sıfâtında zuhûrudur.

Cenâb-ı Hak Kur'an'da والصبح اذا تنفس (Tekvir 18) diye buyurmuştur. Teneffüsle murâd, zuhûr demektir. Bu izâhâta nazaran bilmekliğin lâzımdır ki, Kitâb-ı Mestûr bütün furuâtıyla, bütün aksâmıyla ve bütün i'tibârât-ı hakkıyye ve halkiyyesiyle vücûd-i mutlaktan ibârettir. Mestûr olan odur, yâ'nî mevcûddur. Melekût da meşhûddur. Levh-i mahfûz da budur. Bunun âlem-i mülkte nazîri, insandaki kuvve-i kâbile-i insaniyyedir. "Rakk-ı menşûr," ta'bîr olunan işte budur.

Rûh-ı insanîdeki kâbiliyeti rakk'a teşbîhin mahall-i münâsebeti şundan dolayıdır ki, eşyâ kâbiliyyet-i rûhiyyede intibâ-ı aslî-yi fitrî ile mevcûddur. Mevcûdatın o kâbiliyyetteki vücûdu, hiç bir şeyin fikdâna uğramaması sûretiyledir. İşte "menşûr" ile ta'bîr olunan odur. Çünkü kitab, menşûr (açılmış) olunca, o rakk-ı menşûrda ne varsa kâffesi ma'lûm olur. İşte o rakk-ı menşûr, levh-i mahfûzdur. Onun nazîri, mevcûdatın kâffesini kabul ve kendisinde muntâbi' kıldığı için, rûh-ı insanîdir. O rûh-ı insanî, levh-i mahfûzun zâtı olduğu için, arada muğayeret de yoktur.

Beyt-i ma'mûra gelince, Allah'ın zât'ına muhtas kıldığı mahall-i mâ'nevîdir. Cenâb-ı Hak, onu yerden göğe ref' etti ve melâike ile ma'mûr kıldı. Bunun nazîri kalb-i insanîdir. O, Hakk'ın mahall-i mâ'nevîsidir. Kalb, ebediyen kendisini i'mâr edenlerden hâli değildir. İmar edenler, ya rûh-ı ilâhi-yi kudsiyyedir; yâhut rûh-ı melekiyyedir; yâhut rûh-ı şeytanîdir; yâhut rûh-ı hayvanîden ibâret olan rûh-ı nefsânîdir.

Hâsılı, içindeki sâkinleriyle kalb dâi'mâ ma'mûrdur. Cenâb-ı Hak, Kur'anda انما يعمر مساجد الله من آمن بالله (Tevbe 18) buyurmuştur. Cenâb-ı Hakk'm buyurduğu bu âyetteki "i'mâr," ikâmet demektir. Yâ'nî "mesacid-i ilâhiyyede mü'minler ikâmet eder" demektir. Zaten i'mâret de, "süknâ" ma'nâsınadır.

Sakf-ı merfu', kalbteki mekânet-i ulyâ-i ilâhiyyeden ibârettir. Cenâb-ı Hak, kalbi beyt-i ma'mûra teşbîh edince, hakîkat-ı ilâhiyyeyi o beyte âlî bir sakf yaptı. Sakf, beyttendir. Beyt-i Ma'mûr'un sakfı, ulûhiyettir. Beyt, kalbtir. Sakf, beytten, beytin hey'et-i mahsûsasından ve onun eczâsından olduğu gibi, Cenâb-ı Hakk'ı vâsi olan kalb de ondandır ve onun ba'zıdır. Çünkü vâsi, küldür, mevsu' cüzdür. Bu ta'bîr, hakîkat-ı emre nazaran mecâz olarak lisân-ı tevessu'yla söylenmiştir. Ammâ Hakk'ın hükmü ve vasfı, eşyâyı vâsi, yâ'nî eşyâyı muhît olmasıdır. Hakk'ı hiç bir şey muhît olamaz. O'nda külliyet, cüz'iyet i'tibârı da câiz değildir. Belki kudsiyetinde bunların kâffesinden münezzehtir.

İşte bu izâha göre sen, Allah için vücûd-i aynî cihetinden olanı ve vücûd-i hükmî cihetinden olanı ve onun kim olduğunu ve sen kendinin ne olduğunu ve senin ne ile emr olunduğunu ve onun ne ile sen

olduğunu ve senin ne cihetle ona muğâyir olduğunu ve ne ile onun senin nekâisinden münezzeh olduğunu bil! Bu ilim ile berâber, senin ile onun arasındaki nisbetin ne sûretle sahîh olup da, onu bulduğunu ve ne cihetle seninle onun arasında inkıta' hâsıl olarak onu gayb ettiğini de bil! Bu ibârâtın sarâhette ve işâratta tazammun ettiği esrâr-ı ilâhiyyeyi de düşün!

Bahr-ı Mescûr'a (kızdırılmış deniz) gelince; ilm-i masûn, sırr-ı meknûn, Kâf ile Nûn arasında mahzûn olan sır demektir. Lisân-ı işâretle ta'bîri budur. İlm-i zâhire göre ta'bîre gelince; Bahr-ı mescûr, arşın altında bir denizdir. Cebrâil (Akl-ı kül) ona her gün girer. Denizden çıkınca kanatlarını silker; kanatlarını silkince yetmişbin katre dökülür. Allah her katreden bir melek yaratır. O melekler, ilm-i ilâhîyi hâmildir. İşte bu melekler her gün, Beyt-i Ma'mûr'un bir kapısından girerek diğer kapısından çıkarlar ve kıyâmete kadar, bir daha avdet etmezler.

Bizim sarâhetteki işâretlerimizi, işâretteki remizlerimizi iyi anla! O deniz neden ateş oldu? Bu şafak niçin sönmedi? Bunu düşün! Bu, senin aklının idrâkındaki kusûr nedeniyle midir? Yoksa gayret-i ilâhiyye, bu hakîkatı keşfe mani' olduğundan mıdır? Bu husûsâtı iyice tefekkür et!

Hz. Peygamber, "Ben, mi'râca çıktığım zaman, bana üç nev' ilim verildi. Birisi zâhir, birisi bâtın, birisinin ketmiyle de benden mîsâk alındı." ma'nâsındaki hadîs-i şerîfteki ketm husûsunda mîsâk alınmasını iyi anla!

Hülâsa: Bizim bu satırlarda izhâr ettiğimiz, o ateş denizinin köpüklerindendir; yoksa gerdanlara takılmağa layık incilerden değildir. Maamafih, biz elimizden geldiği kadar ketm etmeğe gayret ettik. Bunların kâffesini ibârâttaki remiz ile işâretlerdeki lugazlarla ve sarâhaten söylerken, sarâhati terk edip, tarîk-i ihfâya rucuûmuzla beyân ettik.

Bu kitap öyle bir kitaptır ki, mislini zaman meydana getirmemiş, şekl-i beyânını geçmiş asırlar izâh etmemiştir. Bu kitabı anla, düşün!

Bahtiyâr oğlu bahtiyâr, bu kitabı okuyup da anlayan kimseden ibârettir. Allah, hakkı söyler, doğru yolu gösterir.

Kırkikinci Bâb

Refref Hakkındadır

Malûm olsun ki, Refref (kuş kanadının hışıltısı), vücûda müteallik mekânet ve fehâmet-i ilâhiyyeden ibârettir. O mekânet de, ulûhiyetin bi-nefsihî iktizâ ettiği umûr-ı zâtiyyedir. Umûr-ı zâtiyye-i mezkûre de, nev-i vâhid olmayıp, enva'-ı kesîresi vardır. Lâkin enva'-ı mezkûreden her nev'e "refref-i a'lâ" tesmiye olunur. Her refref, işte bu mekânet-i ilâhiyyeden ibârettir. Enva-ı mezkûrenin muktezeyâtında ihtilâf olsa da, hüküm böyledir. Çünkü enva'-ı mezkûre, şe'n-i zâtî cihetinden mekânetin aynıdır.

Bu izâha göre, umûr-ı zâtiyyeden ibâret olan enva'-ı mezkûre arasında tafdîl ve tefâdul yoktur. Çünkü tafdîl, sıfât ve esmâ-i ilâhiyye muktezeyâtındandır. Umûr-ı mezkûre ise, Hakk'ın zâtıyyâtıdır. Binâenaleyh aralarında tefâdul mümkün değildir; kibriyâ ve izzet gibi. Bunlardan her biri, bir nev'i refreftir. Binâenaleyh "izzet, kibriyâdan efdaldır" denilmek câiz olmadığı gibi, "kibriyâ, izzetten efdaldır" denilmek de sâhih olmaz. Azâmet-i zâtiyye de böyledir. Çünkü zikrolunan bu misâllerden her biri, zât-ı Hak için muktezâ-i zâttan ibâret olunduğundan, mekânet-i ulyâ-i ilâhiyyedir. Bu sözümüzde "mekânet-i ilâhiyye" kaydını îradımız, iktizâyı iktizâ-i zâtî ile takyid demektir. Çünkü zâtın nefsinde iki iktizâsı vardır: Biri iktizâ-ı mutlak, biri iktizâ-ı mukayyeddir. İktizâ-i mutlak, zâtın nefsi için müstehak olduğu şeydir. Bu istihkâkta ulûhiyet, rahmaniyet, rubûbiyet ve bunların emsâli gibi şeyleri nazar-ı i'tibâra almak yoktur. Belki bu iktizâ, mutlak iktizâdır; envâ'-ı kemâlâttan bir nev' ile, zâtın iktizâsından mücerred-

dir. Binâenaleyh, iktizâât-ı zâtiyye vücûd, sadelik, sezâcet, sirâfet, ahadiyet ve emsâli gibi şeyler olup, zâtın mutlaka nefsi için iktizâ ettiği şeylerdir. İktizâ-i mukayyed, zâtın nefsi için iktizâ ettiği şeyden ibâretse de, bunda enva'-ı kemâlâtta bir nev'i, nazar-ı i'tibâra almak lâzımdır; ilâhiyet, rahmaniyet, rubûbiyet, izzet, kibriyâ, azâmet gibi. Bunlar mekânet-i ilâhiyye için muktezâdır; Bir de ilim, sereyân-ı vücûdî ve ihâta gibi. Bunlar da, mekânet-i rahmani'yye için muktezadır.

Hasılı, ilâhî, yâhut rahmanî, yâhut rabbânî, yâhut esmâ ve evsaf-ı ilâhiyyeden başka bir şey nazar-ı i'tibâra almak üzere, zât için müstehak olan şeyler bu kısma dâhildir. Bunu anla!

Şurası da ma'lûmun olsun ki, iktizâât-ı mukayyede, netice i'tibâriyle iktizâ-i mutlak'a râcî'dir. Çünkü Cenâb-ı Hak, bunların kâffesini zâtı için iktizâ etmiştir. Ulûhiyet, zâtın muktezâsı olduğu gibi, rahmaniyet de zâtın muktezâsıdır. Merâtib enva'ından olan başka evsâf da, bunlar gibidir. Merâtibten, bir mertebenin iktizâ ettiği her şey takyîd olmaksızın zâtın muktezâsıdır. Çünkü mertebe, muktezeyât-i zâtiyyedendir. Merâtibten bir mertebenin iktizâ ettiği şey de, takyîdsiz muktezeyât-i zâtiyyeden olur. Çünkü, Cenâb-ı Hakk'ın eşyâ-yi mezkûreyi istihkâkı, ne kemâl içindir, ne de noksan içindir; belki, zâtı içindir. Hakk'ın kemâlâtı da kendisi için umûr-i zâtiyyedir.

Hâsılı, muktezeyâtın kâffesi, muktezeyât-ı zâtiyye-i mutlakadır. Şu kadar var ki, bu mes'elede ba'zı umûrun mutlaka muktezeyât-ı zâttan olduğu gibi, ba'zı umûrun da mukayyed olarak zâtın muktezeyâtından olduğu ve ikinci nev'iden olan bu umûrda mertebeyi yâhut mekânetî nazar-ı i'tibâra almak da sâhih olduğundan, biz "Zât'ın muktezâsı, mutlak ve mukayyed olmak üzere iki nev'idir" dedik.

Bunu anla!

Kırküçüncü Bâb

Serîr ve Tâc Hakkındadır

Nazmın Tercümesi:

"Serîr, mertebe-i saltanat-ı ilâhiyye için olup, o Serîr saltanat-ı ilâhiyyenin mekânet-i rahmâniyye ile arşıdır.

Sultan-ı kâinâtın o Serîr üzerine oturması demek, mecd ve azâmet, uluvv-ı saltanatla zuhûru demektir.

Muhakkim Kur'an'da "arş-ı mecîd" ve "arş-ı azîm" ta'bîr olunan işte bu serîrdir.

Arş, mutlak-ı mahlûkâttır. O arş üzerindeki istivâ, mekânet-i rabbâniyyedir."

Cenâb-ı Hak, bizi ve seni muvaffak kılsın, izâh-ı âtîyi iyi öğren! Bir hadîs-i şerîf-i nebevî ki, o hadîste Peygamber Efendimiz'in Cenâb-ı Hakk'ı Serîr üzerinde şâbb-ı emred sûretinde gördüğü ve o serîrin şöyle şöyle olduğu ve ayaklarında şöyle şöyle bulunduğu, zikrolunmuştur. Bu hadîs, kemâliyle bize lâzım gelen keşfi i'tâ ederek, bu rü'yetin sûreten ve mâ'nen vâkî' olduğunu bildirmiştir. Sûreten rü'yete gelince: Tâc-ı mahsûs ile, altından iki na'l ayaklarında olduğu halde serîr-i muayyen üzerinde sûret-i mezkûre-i muayyene-i mahdûdda Cenâb-ı Hakk'ın tecellîsi demektir. Çünkü Cenâb-ı Hak, istediği şey ile, istediği vechile tecellî eder.

O Hak, her menkûlde, her ma'kûlde, her mefhûmda, her mevhûmde, her mesmû'da, her meşhûdda mütecellîdir. Ba'zan, sûret-i mahsûsada tecellî eder ve o sûret-i mahsûsanın ayn'ı ve bâtınıdır. Ba'zan de

istediği vechile tecellî ederek, sûret-i mahsûsada mütecellî olup, o sûretin aynı ve zâhiridir. Ba'zan de sûret-i hayâliyyede tecellî eder; yine o sûretin ayn'ı ve zâhiridir. Sûret-i hayâliyyedeki tecellî, ancak o sûretin nefsi ve ayn-ı meşhûdu olarak zuhûru ile olur. Fakat, Cenâb-ı Hakk'ın tecellîsi bu tecellîye münhâsır olmayıp, bunun maverâsında kendisi için nihâyetsiz olan tecellîyât vardır.

Tecellî-i hayâlî de iki nev'idir: Bir nev'i, i'tikâd sûreti üzerinedir. Bir nev'i de, mahsûsat sûreti üzerinedir. Bunu anla! Lâkin, mutlak tecellî-i suverînin menşei ve aslı, âlem-i misâldir. Alem-i misâldeki zuhûr, şiddetli olursa, ayn-ı şahmiyye ile mahsûs olarak müşâhede olunur. Lâkin, hakîkâtte müşâhede eden, ayn-ı basîrettir. Şu kadar var ki, bu nev'i müşâhedeye mazhar olan kimsenin her tarafı göz olduğu için, basarı bu meşhedde mahâll-i basîreti olmuştur.

Ma'nen rü'yete gelince; Ma'nen demekle şunu kast ediyorum ki, hadîs-i mezkûrede rü'yetin ma'nen vâkî' olduğuna dâir keşf-i ilâhînin bize i'tâ ettiği şey, hadîsteki eşyâ-i mezkûreden her birisi birer ma'nâ-ı ilâhiyyeden ibârettir. Nitekim "refref" hakkında "mekânet-i ilâhiyye" ile ta'bîr ettik. Serîr hakkında da, "mekânet-i ilâhiyyedeki mertebe-i rahmâniyyeden ibârettir" dedik. Bu hadîsteki elfâzın da her biri ma'nâ-i ilâhiyyeye ma'tûftur. Hadîsteki tâc, mekânet-i ilâhiyye ve mecd-i azamet-i subhaniyye de adem-i tenâhîden, bir de zâtın muktezâsından ibârettir. Zîrâ sıfât-ı ilâhiyyeden her şey, gayr-ı mütenâhîdir. Lâkin o sıfâtı cem'e hasr ile, adem-i tenâhîde mütenâhî olarak görmek hakîkâtından "sûret-i şabb-ı emred" ile ta'bîr olunmuştur. Bu rü'yetin adem-i tenâhîde mütenâhî olmasının sebebi, sûretle tenâhînin luzûmundan nâşîdir. Halbuki Hak, gayr-ı mütenâhîdir. Baş üstünde bulunan tâcı zikretmek, nihâyeti olmayan mâhiyyet-i zât'a işârettir.

Hak Subhânehû ve Teâlâ hazretleri, tecellî edince, tecellî ettiği şeyle müşâhede olunur. Her meşhûd ise, mütenâhîdir. Bununla berâber bu mütenâhî olan tecellîdeki zuhûru, gayr-ı mütenâhîdir. Binâenaleyh tenâhîsi i'tibâriyle da Cenâb-ı Hak gayr-ı mütenâhîdir. O Hak vâhidiyeti i'tibâriyle şey-i vâhiddir. Vâhid ise, kendinde kesret olmayan şey demektir. Binâenaleyh vâhid için "nihâyeti yoktur." denilmez. Zîrâ adem-i tenâhî, kesretin şurûtundandır. Vâhid ise, kesretten münez-

zehtir. Cenâb-ı Hak ise hudûd, inhisâr ve idrâkten müteâlî olan zâtı i'tibâriyle, kendisi için nihâyet yoktur.

Hülasa: Cenâb-ı Hak kendisinde ikilik bulunmayan ayn-ı vahdette iki zıddı cem etmiştir. Sen bu emr-i acîbe dikkatle nazar eyle. Bu haber-i müstetâbı iyi düşün. Belki tarîk-i Hakk'a hidâyetyâb olabilirsin. Tevfîk Hak'tandır ve rucû'-ı küllî onadır.

Kırkdördüncü Bâb

Kademeyn ve Na'leyn Hakkındadır

Cenâb-ı Hak bizi ve seni tarîk-i savâba hidâyet etsin ve bize ihsân ettiği hükmünü sana da lutûf buyursun. İzâh-ı âtîyi iyi öğren!

Kademeyn, yekdiğerine zıd olan iki hükm-i zâtîden ibârettir. Kademeyn, zât cümlesindendir. Belki zâtın aynıdır. İki hükümden dediğimiz, zâtın kendisi üzerine terettüb ettiği hükümdür; hudûs, kıdem hakkiyet, halkiyet, vücûd, adem, tenâhî, adem-i tenâhî, teşbîh, tenzîh ve emsâli gibi. Bunlar, aynları cihetinden zât için oldukları gibi, hükümleri nokta-i nazarından da yine zât içindir. Onun için bu nev'i zıd olan sıfâtlardan "kademeyn" ile ta'bîr olunmuştur. Zîrâ kademeyn, sûret cümlesindendir. Kezâlik na'leyn de, yekdiğerine zıt iki sıfât demektir; rahmet, nikmet, gazâb, rızâ ve emsâli gibi.

Kademeyn ile na'leyn arasındaki fark şu sûretledir: Kademeyn, zâta mahsûs olan ezdâttan ibârettir. Na'leyn mahlûkâtta taaddî eden ezdâttan ibârettir. Yâ'nî bu nev'i ezdât, mahlûkâtta eser taleb eder. Bunun için mahlûkât iki ayak altındaki na'l gibidir. Zîrâ sıfât-ı fiiliyye, sıfât-ı zâtiyyenin altındadır. Na'leynin altın olması, eseri bizzât taleb etmesi demektir. Ezdâd-ı mezkûre, zâhibtir; yâ'nî mevcûdata hükmü sârîdir. Mevcûdattan her birisi hangi nev' ile mevcûd olursa olsun, o ezdâdın, o mevcûdda hükmü ve te'sîri vardır. Na'leynin ma'nâsı ve kademeyn ile maksâdın ne olduğunu bilince, senin için hadîs-i nebevîdeki esrâr zâhir olmuş demektir. O hadîste ان الجبار يضع قدمه في النار فتقول القط القط وانها تفني حينئذ فينبت موضها شجرة الجرجر buyurulmuştur. Türkçesi: Cab-

bâr olan Vâhid-i Kahhâr, ayağını ceheneme vad' edince, cehennem "yeter, yeter" der ve derhal fânî ve zâil ve muntafi olur. Ve cehennem ateşlerinin yerinde circir otu biter" demektir.

Bu kitabın âhir taraflarında, cehennemin evsâfını zikredeceğimiz bâbta mümkün olduğu kadar tasrîh ve kinâye ile bu sırra işâret edeceğiz. Bu sırrı anla!

Şurası da ma'lûmun olsun ki, rabbın her mevcûdda vech-i kâmili vardır. O vecih, o mevcûdun rûhunun sûreti üzerinedir. O mevcûdun rûhu da, sûret-i mahsûsa ve sûret-i cesed üzerinedir. Bu emir, rab için emr-i zâtîdir. O emr-i zâtîyi zâtı için kendisi vâcip kılmıştır. Hiç bir i'tibârla kendisinden müntefî olmaz. Zîrâ emr-i mezkûr, rab için i'tibâr ile sâbit olmamıştır. Hakk'a bir i'tibârla nisbet olunan her şey, o i'tibârın zıddıyla Hak'tan müntefî olur. Ve Hakk'a i'tibârsız nisbet olunan her şeyin Hakk'a nisbeti, i'tibârâtta hiç bir şey ile müntefî olmaz. Bunu anla!

Hakîkât-ı hâl böyle olunca, sûret rab için emr-i zâtîdir. Bu hakîkâte خلق الله آدم علي صورة الرحمن، خلق الله آدم علي صورة. hadîslerinde işâret vardır.

Bizim, *"el-Kehfu ve'r-Rakimu fi-Şerh-i Bismillâhirrahmanirrahîm"* adlı kitabımızda izâh ettiğimiz vechile, bu iki hadîs için başka türlü ma'nâ tasavvuru muktezî ise de, keşf-i ilâhî bize bu iki hadîsteki elfâzın zâhiri üzerine olduğunu i'tâ etmiştir. Bu husûsa evvelce de işâret etmiştik. Şu kadar var ki, tenzîh-i ilâhî bu mes'elede şarttır. Allah tecsîmden, temsîlden müteâlîdir.

Allah, hakkı söyler ve doğru yolu gösterir.

Kırkbeşinci Bâb

Arş-ı İlâhî Hakkındadır

Ma'lûm olsun ki, arş-ı ilâhî hakîkâtte mazhar-ı azâmet, mekânet-i mecd ve saltanat ve husûsiyet-i zâttan ibârettir. Arş-ı ilâhî, "cism-i hazret", "mekân-ı hazret" de tesmiye olunur. Lâkin o mekân, cihât-ı sitteden, yâ'nî altı cihetten münezzehtir. Arş-ı ilâhî, manzar-ı a'lâ, mahâll-ı ezhâ (çok güzel yer) olup, enva'-ı mevcûdâtın kâffesini şâmildir. Arş, vücûd-ı mutlakda vücûd-ı insanîye nisbetle insanın cismi gibidir. Şu i'tibâr ile ki; âlem-i cismânî, âlem-i rûhânîyi, âlem-i hayâlîyi, âlem-i aklîyi ve bunlara benzeyen âlemleri câmi'dir.

Bunun içindir ki, sûfiyyeden ba'zıları arş'a, "cism-i küllî" ta'bîr etmiştir. Fakat bu ta'bîrde nazar vardır. Çünkü cism-i küllî, her ne kadar âlem-i ervâhı şâmil ise de, rûh onun fevkinde, nefs-i küllî de yine onun fevkindedir. Biz vücûdda yâ'nî, bu ulu varlıkta arşın fevkinde Rahmân'dan başka bir şey bilmiyoruz. Halbuki nefs-i küllîden "levh" ile de ta'bîr etmişlerdir.

Bu ta'bîrde levhin arş üzerinde olduğuna hüküm vardır. Halbuki bu hüküm, hilâf-ı icma'dır. Şununla berâber ki, sûfiyye ashabımızdan arşa "cism-i küllî" diyenler, onun levhin fevkinde olması mes'elesinde bize muhâlif değillerdir. İşte o levh'e, "nefs-i küllî" ta'bîr edenler onlardır.

Şüphe yoktur ki, nefs mertebesi cisim mertebesinden a'lâdır. Mutlak arş hakkında keşf-i ilâhînin bize bildirdiğini, âlem-i ibâreye tenzîl

etmek lâzım gelirse deriz ki: "Arş", eflâk-i ma'neviyye ve suveriyyenin kâffesini muhît olan felektir. O feleğin sathi, mekânet-i rahmaniyye olup, o feleğin nefs-i hüviyetinden ibârettir. Bu "nefs-i hüviyet" dediğimiz de, ister aynî olsun ister hükmî olsun, "Vücûd-ı Mutlak"tan ibârettir.

İşte bu feleğin zâhiri ve bâtını vardır. Bâtını, âlem-i kudstur. Alem-i kuds, Hak Subhânehû ve Teâlâ hazretlerinin âlem-i esmâ ve âlem-i sıfâtından ibârettir. Alem-i kuds-i mezkûre ve onun meclâsına, "Kesîb" ta'bîr olunmuştur. Kesîb o yerdir ki, ehl-i cennet müşâhede-i Hak için sevk olundukları zaman bu kesîbin üstüne çıkarlar. "Bâtın-ı âlem-i kudstur" dediğimiz feleğin zâhiri, âlem-i ünsdür. Alem-i üns, teşbîhin, tecsîmin, tasvîrin mahâllidir. Onun içindir ki, cennetin sakfı olmuştur. Her cisimden, her rûhtan, her lafızdan, her ma'nâdan, her hükümden, her aynden teşbîhe, tecsîme, tasvîre dâir olan şey, felek-i mezkûrün zâhiridir.

Ne zaman sana mutlak olarak arş ta'bîr olunursa, bil ki, onunla maksûd, felek-i mezkûrdür. Ne zaman sıfâttan bir şey ile takyîd olunarak "arş" ta'bîr olunursa, bil ki, onunla murâd, o feleğin vechidir.

Kur'an'da "arş-ı mecîd". ta'bîr olunmuştur. Bununla murâd, asl-ı mecd ve azamet-i ilâhî olan âlem-i kuds'un mertebe-i rahmâniyyesidir. "Arş-ı azîm" ta'bîr-i ilâhîsi de, böyledir. Bununla da murâd, hakâik-i zâtiyye ile mekânet-i azamet olan muktezeyât-ı nefsiyyedir. Bu da âlem-i kuds'dendir. Alem-i kuds ise, ahkâm-ı halkıyye ve nekâis-i kevniyyeden mukaddes olan maânî-i ilâhiyyeden ibârettir.

Şurası da ma'lûmun olsun ki, heykel-i insanîdeki cisim, vücûd-ı insanînin tazammun ettiği şeylerin kâffesini câmi'dir. Rûh, kalb, akıl ve bunların emsâli şeylerin hepsi, cism-i mezkûrde dâhildir. Heykel-i insanîdeki cisim, âlemdeki arşın nazîridir. Arş, bir heykel-i âlemdir; ceset de âlemdir, cemî-i muteferrikâtını câmi'dir. İşte bu i'tibârladır ki, bizim ashabımız arşa cism-i küllî ta'bîr etmiştir. Bu izâha göre aramızda ihtilâf yoktur. Çünkü iki türlü ibâredeki ma'nâ birdir.

Kırkaltıncı Bâb

Kürsi Hakkındadır

Kürsî, sıfât-ı fi'liyyenin kâffesinin meclâsından ibârettir. Bu, mazhar-ı iktidâr-ı ilâhî, mahall-i nüfûz-i emr ve nehy-i subhânîdir.

Hakâik-i halkiyyede rekâik-i hakkiyyeyi ibrâz için teveccüh-i evvel, kürsîdedir. Hakk'm iki kademi bu Kürsî üzerinde sallanmıştır. Bunun sebebi Kürsî, mahâll-i îcâd ve i'damdır. Tafsîl ve ibhâmın aslıdır. Zarar ve menfaatin merkezi, fark ve cem'in mecmâı'dır. Sıfât-ı mütezâddenin tafsîl üzere zuhûru kürsîdedir. Vücûdda emr-i ilâhî, kürsîden izhâr olunur. Kürsî, fasl-ı kazâ mahâllidir. Kâlem, mahâll-i takdîrdir. Levh-i mahfûz, tedvîn ve tastîr mahâllidir. İnşaallahu Teâlâ, bu ikisine âit beyânât, mahâll-i mahsûsta gelecektir.

Cenâb-ı Hak, Kur'an'da وسع كرسيه السموات والارض (Bakara 255) buyurmuştur. "Hakk'ın Kürsîsi, yeri ve göğü ihâta etmiştir" demektir. Bu âyetteki ihâta ve vüs'at, iki kısımdır. Birisi, vüs'at-ı hükmiyye; birisi, vü'sat-ı vücûdiyye-i ayniyyedir. Vüs'at-ı hükmiyyeye gelince; semâvat ve arz, sıfât-ı fi'liyyeden bir sıfatın eseridir. Kürsî de, sıfât-ı fi'liyyenin kâffesinin mazharıdır. Şu halde vücûh-ı kürsiyyeden her vecihde, vüs'at-ı ma'neviyye hâsıl oldu. Çünkü Kürsînin her vechi, sıfât-ı fi'liyyeden bir sıfâttır. Vüs'at-ı vücûdiyye-i ayniyyeye gelince; vücûd hey'et-i umûmîsiyle, yâ'nî vücûd-ı mukayyed-ı halkiyyesiyle semâvât ve arzı ve başkalarını muhîttir. İşte "Kürsî" ta'bîr olunan budur, yâ'nî vücûd-ı mukayyeddir.

Çünkü biz ânifen beyân ettik ki, kürsî, emir ve nehy-i ilâhînin mahâll-i nüfuzu ve sıfât-ı fi'liyenin meclâsı ve iktidarât-ı ilâhiyyenin mazharıdır. Bunlarm hepsi ile murâd, vücûd-ı mukayyedden başka bir şey değildir. Çünkü me'mûr, yâ'nî emrin infâzi için mahâl olan, o vücûd-ı mukayyeddir. O vücûd-ı mukayyed, meclâdır, mazhardır. İşte kürsî budur. Hak, ma'nevi olan iki ayağını, onun üstünde sallamış ve îcâd, i'dam, ifnâ, ibkâ, i'tâ, men', terfi', tenzîl, i'zâz, tezlîl gibi icraâtı onun üstünde yapmıştır.

Azîz ve celîl olan Allah'ı tesbîh ederim.

Kırkyedinci Bâb

Kalem-i A'lâ Hakkındadır

Ma'lûmun olsun ki, Kâlem-i a'lâ, temyîz sûretiyle mezâhir-i halkıyyede taayyünât-ı hakkıyyenin evvelinden ibârettir. "Temyîz şeklinde" dediğimiz şey şudur ki, halkın evvelen ilm-i ilâhîde taayyün-i ibhâmîsi vardır. Bunun beyânı geçti. Sonra halkın Arş'ta vücûd-i mücmel-i hükmîsi vardır. Biz, Arş bahsinde, Arşın vecihlerinden birisinin, mevcûdat-ı halkiyyeden ibâret olduğunu beyân ettik. Sonra halkın Kürsî'de zuhûr-ı tafsîlîsi vardır. Bunu da, bâb-ı mütekaddimede beyân eyledik.

Sonra halkm Kâlem-i a'lâda temyîz üzere zuhûru vardır. Zîrâ halkm evvelki meclâların kâffesinde zuhûru gaybdır. Kâlem-i a'lâda vücûdu ise, Hak'tan temyîz edilmiş vücûd-ı aynîdir. O, yâ'nî Kâlem-i a'lâ, bir enmûzecdir ki, Levh-i mahfûzda iktizâ eden şeyi nakşeder; akıl gibi. Çünkü, akıl bir enmûzecdir ki, nefsinde iktizâ eden şeyi nakş eder. Binâenaleyh Akıl, Kalem yerinde; Levh, Nefis yerinde; kanûn-ı aklı ile nefiste mevcût olan kazâya-ı fikriyye, Levhi mahfûzda mektûb olan suver-i vücûdiyye mesâbesindedir. Bunun içindir ki, Rîsâlet-meâb Efendimiz, اول ما خلق الله القلم ve اول ما خلق الله روح نبيك يا جابر buyurmuştur.

Kalem, akl-ı evvelden ibârettir. Akıl ile Kalem, rûh-ı hazret-i Muhammedî için iki vecihdir. Aleyhisselâtu vesselâm Efendimiz, "Ey Câbir, Allah'ın ilk yarattığı şey senin peygamberinin nûrudur" buyurmuştur. Binâenaleyh, Kâlem-i a'lâ, Akl-ı evvel, rûh-ı Muhammedî, cevher-i ferd'ten ibârettir. O cevher-i ferd, halka nisbetle "Kâlem-i

a'lâ"; mutlak halka nisbetle akl-ı evveldir. İnsân-ı kâmile izâfetle, "rûh-ı Muhammed" tesmiye olunur.

Rûha, akl-ı evvele âit tafsîlat-ı lâzime, bu kitabın inşaallahu teâlâ, mevdi-i mahsûsunda gelecektir.

Kırksekizinci Bâb

Levh-i Mahfuz Hakkındadır

Nazmın Tercümesi:

"Bir nefis ki, bizzât âlemin ilmini muhtevîdir.

Ey Adem oğlu! İşte o bizim levh-i mahfûzumuzdur.

Vücûd-ı Mutlak'ın bütün sûretleri âşikâr olarak, o nefsin kâbiliyetinde menkûştur.

O nefs-i ilâhî ile meşgul olarak tahâret hâsıl ederse;

Ve siyah ve zâlim olan şek ve reybin zulmetinden kurtularak kesb-i safâ eylerse;

Eşyânın kâffesi o nefsin indinde zâhir olur ve âlemin gizli olan şeyleri âşikâr olarak onda görülür."

Ma'lûmun olsun ve Cenâb-ı Hak seni hakîkâte hidâyet buyursun! Levh-i mahfûz, meşhed-i halkiyyede tecellî eden nûr-i ilâhiyye-i hakkiyyeden ibârettir. Mevcûdat o levh-i mahfûzda intibâ-ı aslî ile muntâbi''dir. Lehv-i mahfûz, heyûlanın aslıdır. Çünkü heyûlanın iktizâ ettiği her sûret, levh-i mahfûzda muntâbi'dir. Heyûla, bu sûretlerden bir sûret iktizâ ederse, heyûlanın fevri veya mühleti olarak iktizâsına göre o sûret âlemde mevcûd olur. Çünkü kalem-i a'lâ levh-i mahfûzda o sûretin îcâdıyla câri olmuş ve heyûla da onu iktizâ etmiştir. Bu iktizâya göre o sûreti îcâd, zaruret hâline gelmiştir.

Bu izâha mebnîdir ki, hükema-i ilâhiyyûn, "Heyûla bir sûreti iktizâ ederse, Vâhibu's-suver üzerine o sûreti âlemde izhâr etmek vâcibtir."

demişlerdir. İlâhiyyûnun "Vâhibu's-suver üzerine o sûreti ibrâz vâciptir," demeleri tevessu' ve mecâz kabîlindendir; Rîsâlet-meâb Efendimiz'in, ان حقا على الله ان لا رفع شيأ من الدنيا الا وضعه hadîsinde olduğu gibidir.

Türkçesi:"Allah dünyadan bir şeyi kaldırınca, mislini onun yerine koymak kendi üzerine vâciptir" demektir. Gerek bu hadîste, gerek ilâhiyyûnun sözündeki "vücûb-alellâh" sözü, mecâz kabîlindendir. Yoksa, hakîkatte "Allah üzerine vâcip" demek değildir. Cenâb-ı Hak, kendi üstüne bir şeyin vâcip olmasından uluvv-i kebîr ile müteâlîdir.

Heyûlanın beyânı, mevzî-i mahsûsunda gelecektir.

Şurası da ma'lûm olsun ki, mevcûdatın intibâgâhı olan nûr-ı ilâhîye "nefs-i küllî" ta'bîr olunmuştur. "Lehv-i mahfûz," ta'bîr olunan nûr-i mezkûrde kalem-i a'lânın yazdığı şeyi idrâk o nûrun vecihlerinden bir vecih ile olur. İşte o vecih, bizim indimizde "akl-i küllî" ta'bîr olunur. Bu nûrdaki intiba' da "kazâ" ta'bîr olunur. Kazâ, vasf-ı ilâhî muktezâsınca tafsîl-i aslîden ibârettir. Biz bu tafsîlin meclâsına, bâlâda "kürsî" ile ta'bîr etmiştik.

Levh-i mahfûzdaki takdîr, zaman-ı muayyende hey'et-i mahsûsa ile sûret-i muayyenede halkı ibrâz ile hükm demektir. Bunun meclâsından da "kâlem-i a'lâ" ile ta'bîr olunmuştur. Kâlem-i a'lâ, bizim ıstılâhımızda "akl-i evvel" demektir. Akl-ı evvelin beyânı, mahâll-i mahsûsta gelecektir. Bu izâhı ber-vech-i âtî temsîl ediyoruz. Cenâb-ı Hak, falan zamanda falan hey'et üzerinde Zeyd'i îcâd ile hükm eylediği zaman, levh-i mahfûzda bu takdîrin iktizâ ettiği emr, kâlem-i a'lâdan ibârettir. Kâlem-i a'lâ da, akl-ı evvelden ibârettir. Bu iktizânın beyânına âit olan mahâl de levh-i mahfûzdur. O levh-i mahfûz da "nefs-i küllî" ile ta'bîr olunmuştur. Bir emr-i ilâhi ki, bu hükmün vücûdda îcâdını iktizâ etmiştir, işte o emir sıfat-ı ilâhiyyenin muktezeyâtındandır. Kazâ, ta'bîr olunan da budur. Bunun meclâsı kürsîdir.

Kalem ile murâdın ne olduğunu, levh-i mahfûz ile murâd ne olduğunu, kazâ ile murâd ne olduğunu, kader ile murâd ne olduğunu iyice anla ve bil!

Şurası da ma'lûmun olsun ki, levh-i mahfûzdaki ilim, ilm-i ilâhîden bir nebzedir. Cenâb-ı Hak onu, mevcûdat-ı halkiyye hakâikinin

iktizâsına göre kanûn-ı ilâhî hikmeti üzerine Levh'de icrâ etmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın hakâik-i hakkiyyesinin iktizâsına göre levh-i mahfûzdaki ilminin maverâsında da ilmi vardır. Hakâik-i mezkûre-i ilâhiyye, vücûdda kudretinin ihtirâı uslûbune göre zâhir olur. İşte bu hakâik, levh-i mahfûzda müsbet değildir. Belki, hakâik-i mezkûre, âlem-i aynîde zâhir olduğu zaman ba'zen levh-i mahfûzda da zâhir olur, ba'zan âlem-i aynîde zuhûrundan sonra da levhde zâhir olmaz. Levh-i mahfûzda bulunanın kâffesi, kıyâmet gününe kadar olan vücûd-ı hissîye âit ilim ibtida, eder.

Ehl-i cennetin, ehl-i nârın ahvâline dâir olan ilmin tafsîline âit, levh-i mahfûzda bir şey yoktur. Çünkü o tafsîl, kudretin ihtirâına âittir. Emr-i kudret ise, muayyen değil, belki mücmeldir.

Evet! Ehl-i cennet'ın ve ehl-i nârm ale'l-icmâl ahvâline dâir ilim, levh-i mahfûzda bulunabilir. Fakat bu ilim, hem mücmel hem mutlak sûrettedir; saâdet-i ebediyye mazhariyetine ilm-i ilâhînin câri olduğu kimse hakkında, ale'l-ıtlak darü'n- naîm ilmi gibi. Hatta bu naîme âit olan ilim, tafsîl olunsa bile bu tafsîl de, o cins-i naîme âit olduğu için yine bir cümle-i mücmeledir. Meselâ, falan kimseyi cennet-i me'vâ ehlinden, yâhut cennet-i huld ehlinden, yâhut cennet-i naîm ehlinden, yâhut cennet-i firdevs ehlinden diye bilirsin; fakat, bu bir icmâldir. Bundan ziyâdesine imkân yoktur. Ehl-i nârın hâli de böyledir.

Şurası da ma'lûm olsun ki, levh-i mahfûzda mukadder olan ahkâm iki nev'idir. Bir kısmı, kendisine tebdîl ve tağyîr mümkün olmayan mukadderdir. Diğer nev'i de, kendisinde tebdîl ve tağyîr mümkün olan mukadderdir.

Kendisinde tebdîl ve tağyîr mümkün olmayan mukadder, âlemde sıfât-ı ilâhiyyenin iktizâ ettiği umûrdan ibâret olup, âdem-i vücûduna imkân yoktur. Kendisinde tebdîl ve tağyir mümkün olan umûr o eşyâdır ki, hikmet-i mu'tâda kanûnu üzerine âlemdeki kâbiliyetler, o eşyâyı iktizâ etmiştir. Bu nev' umûru, Cenâb-ı Hak ba'zan tertîb-i mezkûr üzerine icrâ eder. Levh-i mahfûzda mukadder olan şey, vâkî' olur. Ba'zı kere de o umûru ihtirâ-i ilâhî hükmü üzerine icrâ eder. Binâenaleyh, levh-i mahfûzda mukadder olan, vukû'a gelmez.

Şüphe yoktur ki, âlemdeki kâbiliyetlerin iktizâ ettiği şeyler de, sıfât-ı ilâhiyye muktezâsının aynıdır. Lâkin ikisi arasında fark vardır. Yâ'nî mutlakan, sıfât-ı ilâhiyyenin iktizâ eylediği şeyle, âlemdeki kâbiliyetlerin iktizâ ettiği şey arasında fark vardır.

O fark şu sûretledir ki, âlemdeki kâbiliyetler bir şeyi iktizâ etse de, o kâbiliyet hükmünde acz mevcûddur. Çünkü husûlunde gayriye istinad etmiştir. Bunun içindir ki, ba'zen vâkî' olur ba'zen vâkî' olmaz. Halbuki, sıfât-ı ilâhiyyenin iktizâ ettiği umûr böyle değildir. Onda iktizâ-i ilâhî bulunduğundan, zarûrî olarak vâkî'dir.

İzâh olunan fark-ı mezkûrde ikinci bir vecîh daha vardır. O vecîh şöyledir: Alemdeki kâbiliyetler mümkün olan şeylerdir. Mümkün olan şey ise, kabul ettiği şeyin zıddını da kabul eder. Kâbiliyet bir şeyi iktizâ etse de, kudret-i ilâhiyye onun nakîzinin vukû'uyla câri olsa, o nakîz de yine mümkünde mevcûd olan kâbiliyetin muktezâsı demektir. Binâenaleyh, âlemdeki kâbiliyetlerin iktizâsının vukû'una kâil olsak da, kanûn-i hikmetin hilâfına olarak kâil oluruz. Şâyet kâbiliyetin iktizâ ettiği şey, aynıyla vukû'a gelirse o zaman kanûn-i hikmet üzerine vukû'una kâil oluruz. Bu bir emr-i zevkîdir, akıl bunu nazar-ı fikrî noktasından idrâk edemez. Belki bu bir keşf-i ilâhidir. Allah, kullarından istediğine o keşfi ihsân eder.

Hülâsa: Kaza-i muhkem kendisinde tağyîr ve tebdîl olmayan kazâdır. Kazâ-i mübrem de, kendisinde tebdîl ve tağyîr mümkün olan kazâdır. Bunun içindir ki, Hz. Peygamber ancak, kazâ-i mübremde istîâze etmiştir. Çünkü peygamber bilir ki, kazâ-i mübremde tağyîr, tebdîl husûlü mümkündür. Cenâb-ı Hakk'ın, يمحوا الله ما يشاء و يثبت و عنده ام الكتاب (Rad 17) "Allah, dilediğini siler, dilediğini sâbit kılar," buyurduğu kazâ-i mübrem'e âittir.

Kazâ-i muhkem böyle değildir. Ona Kur'an-ı Kerîm'de و كان امر الله قدرا مقدورا (Ahzab 38) "Allah'ın emri yerine gelecektir" âyetiyle işâret olunmuştur. Kazâ-i muhkemde âdâba riâyet, kazâ-i mübremde şefâate cesâret husûsunda hatt-ı hareketini ta'yîn edebilmek için kazâ-i mübremi kazâ-i muhkemden seçebilmek, mükâşif üzerine en güç olan şeylerdendir. Cenâb-ı Hak, kazâ-i mübremi kuluna bildirirse, şefaate izin verdiğine işârettir. Cenâb-ı Hak Kur'an'da, من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه (Bakara 255) buyurmuştur. "Allah'ın yanında Allah'ın izni olmadıkça kim şefâat edebilir" demektir.

Şurası da ma'lûm olsun ki, "levh-i mahfûz" ta'bîr olunan nûr-ı ilâhî, nûr-ı zât-ı ilâhîden; nûr-ı zât-ı ilâhî de, ayn-ı zât-ı ilâhîden ibârettir. Çünkü Hakk'a nisbetle teb'îz ve inkısam muhâldır. Şu halde, nûr-ı zâtından olan levh-i mahfûz, Hakk-ı Mutlak'tır. "Nefs-i küllî" ta'bîr olunan budur, halk-ı mutlak da odur. Kur'an'da بل هو قرآن مجيد في لوح محفوظ buyurulması, buna işârettir. Yâ'nî, "Kur'an mecd ve azamet, izzet ve saltanat sâhibinin nefsidir. Bu levh-i mahfûzdadır." Yâ'nî, nefs-i küllîdedir; yâ'nî insân-ı kâmilin nefsindedir. Bunda 'hulûl' da yoktur. Allah, hulûl ve ittihâddan müteâlî ve mukaddestir.

Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.

Kırkdokuzuncu Bâb

Sidre-i Münteha Hakkındadır

Ma'lûmun olsun ki, sidre-i münteha, mahlûkun Allah'a vusûlüne âit seyrinde vâsıl olâbildiği kudretin nihâyetidir. Ondan ilerisi, yalnız Cenâb-ı Hakk'a mahsûs olan kudret ve azamettir. Mahlûkun oraya ayak basmasına imkân yoktur. Sidre-i müntehâdan ilerisine erişmek mümkün değildir. Çünkü mahlûk, orada ezilmiştir, parçalanmıştır, muzmâhildir, müntâmistir, adem-i mahz'a mülhaktır. Sidre'den sonra kendisi için vücûd yoktur. Bu hakîkâte mi'râcda Cebrâil'in Peygamber'e cevâben söylediği, لو تقدمت شبرا لاحترقت sözünde işâret vardır. "Bir karış daha ileri gidersem, yanarım" demektir. Buradaki "lev" harfi, harf-ı imtina'dır. "Takaddüm, mümteni'dir" demektir.

Peygamber haber verdi ki, sidre-i müntehâda yaprakları fil kulağı gibi büyük olan şecere-i sidre, yâ'nî Arabistan kirazı ağacını buldu. Peygamberin bu ihbârma, nefsinden haber verdiği için mutlaka inanmak lâzımdır. Maamafih, bizim urûcumuzda bulduğumuz gibi, hadîsin müevvel olması da muhtemeldir, hadîsin zâhiri üzerine câri olması da muhtemeldir.

Hadîsin zâhiri üzerine tefekkür lâzım gelirse, "Hz. Peygamber'in mecâli-yi misâliyye, menâzil ve mezâhir-i ilâhiyyesinde ayn-ı kemâliyle meşhûd ve hayâli için mahsûs şecere-i sidr'in bulunduğu vâkî'dir." deriz. Peygamber'in her haber verdiği şeyde ve mi'râca âit ihbârâtmda sûreten ve ma'nen keşf-i muhakkakın kendisinde icti'mâı

müsteb'âd değildir. Onun için ihbârına sûret-i mutlakada imân ederiz. Her ne kadar keşfin bize i'tâ ettiği şekil, mukayyed ve müevvel ise de, bizim mi'râcımız onun mi'râcı gibi değildir. Hadîste keşfin bize i'tâ ettiği ma'nâyı almakla berâber bunun maverâsında bizim ilmimizin erişemediği ahbâra da imân ederiz.

Bu hadîsde keşf-i ilâhînin bize i'tâ ettiği şey: "Şecere-i sidre" ile murâd, "imân"dır. Hz. Peygamber, من ملأ جوفه ملأ الله قلبه ايمانا buyurmuştur. Türkçesi: Bir adam içini Arabistan kirazı ile doldurursa, Allah onun kalbini imân ile doldurur." demektir. O şecerinin fil kulakları gibi büyük yaprakları olması, o imânın büyüklüğü için darb-ı meseldir. O ağacın kuvveti ve yapraklarının cennet evlerinden her eve girmesi demek, o ev sâhibindeki imândan ibârettir.

Şunu da bil ki, biz sidre'yi keşfimizde bir makâm olmak üzere bulduk. O makâmda sekiz hazret vardır. Her hazrette ta'dâdı mümkün olmayan menâzir-i ulyâ vardır. Bu menâzirî, o hazerât ashabının ezvâkına göre taaddut ve yekdiğerine nisbetle tefâvüt gösterir. Sidrenin makâm olmasma gelince, Hakk'ın mezâhirde zuhûrudur ki, Hakk'ın hakâik-i hakkiyye ve maâni-i halkiyyede tecellîsinden ibârettir.

Birinci hazret, abdın bâtını cihetinden "Zâhir" ismiyle Hakk'ın tecellîsidir.

İkinci hazret, abdin zâhiri cihetinden "Bâtın" ismiyle Hakk'm tecellîsidir.

Üçüncü hazret, abdin rûhu cihetinden "Allah" ismiyle Hakk'ın tecellîsidir.

Dördüncü hazret, abdin nefsi cihetinden "Rab" sıfâtıyla Hakk'ın tecellîsidir.

Beşinci hazret, mertebe tecellîsinden ibâret olup, bu da abdin aklında "Rahmân"ın sûretidir.

Altıncı hazret, abdin vehmi cihetinden Hakk'm tecellîsidir.

Yedinci hazret, hüviyeti ma'rifetten ibâret olup, abdin enniyeti cihetinden Hakk'ın tecellîsidir.

Sekizinci hazret, abdin mutlakiyeti cihetinden ma'rifet-i zâttan ibâret olup, bu makâmda Hak, heykel-i insanînin zâhirinde ve bâtı-

nında kemâliyle tecellî eder. Bâtını abdin bâtınına, zâhiri zâhirine, hüviyeti hüviyetine, enniyeti enniyetine tamâmıyla mütecellîdir. Bu, hazerâtın a'lâsıdır. Bundan ötesi ahadiyettir.

Ahadiyette halk için mecâl yoktur. Çünkü ahadiyet, mahz-ı Hakk'ındır; zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'un havâssındandır.

Kâmil için ahadiyetten bir şey tecellî ederse, halk için mecâl olmayan şey ile Hakk'ın o kâmile tecellîsine kâil olarak bu tecellîyi halka değil, belki Hakk'a nisbet ederiz. Bunun içindir ki, ehlullâh halk için ahadiyet tecellîsini men' eylemişlerdir.

Ahadiyete âit tafsîlat, bâb-ı mahsûsunda geçmiş idi.

Cenâb-ı Hak, muvaffık-ı mutlaktır.

Ellinci Bâb

Ruhü'l-Kudüs Hakkındadır

Ma'lûm olsun ki, rûhu'l-kuds rûhu'l-ervâhtan ibârettir. Bu rûh, "Ol/Kün" emrinin ihâtası altına girmekten münezzehtir. Bunun hakkında "mahlûktur" demek câiz değildir. Çünkü rûhu'l-kuds, Hakk'ın vecihlerinden bir vech-i hâsdır. Vücûd, o vech-i hâs ile kâim olmuştur.

Rûhu'l-kuds, rûhtur; ama diğer ervâh gibi değildir. Çünkü o rûh, rûhullâhtır. Adem'e nefholunan rûh da, bu rûhullâhtandır. ونفخت فيه من روحي "Ona kendi rûhumdan üfledim" âyetinde buna işâret vardır. Adem'in rûhu, mahlûk ise de, rûhullâh mahlûk değildir. O, rûhu'l-kudstur; yâ'nî nekâis-i kevniyyeden mukaddes olan rûhtur. Bu rûha, mahlûkâttaki "vech-i ilâhî" ile ta'bîr olunmuştur. O vech-i ilâhî, فاينما تولوا فثم وجه الله "Nereye dönerseniz Allah'ın vechi oradadır" âyetindeki vechullâhtır. Yâ'nî vücûd-ı kevnîye bâis-i kıvâm olan rûh-ı mukaddes, nereye yüz çevirseniz, mahsûsatta hissiyatınızla, ma'kulâtta efkârınızla mevcûddur. Çünkü rûhu'l-kuds, kemâliyle vücûd-ı kevnîde müteayyindir. Çünkü rûhu'l-kuds, vücûd ile kâim olan vech-i ilâhîden ibârettir. Her şeyde o vech, rûhullâhtır. Bir şeyin rûhu ise, nefsinden ibârettir. Binâenaleyh, vücûd nefsullâh ile kâimdir. Allah'ın nefsi ise, zâtından ibârettir.

Şurası da ma'lûm olsun ki, mahsûsattan her şey için rûh-ı mahlûk vardır. O şeyin sûreti, o rûh-ı mahlûk ile kâimdir. O sûret için rûh, elfâz için meânî gibidir. Sonra o rûh-ı mahlûk için de rûh-ı ilâhî vardır. Rûh,

bu rûh-ı ilâhî ile kâimdir. İşte o rûh-ı ilâhî, rûhu'l-kudstur. İnsandaki rûhu'l-kudse nazar eden, onu mahlûk olarak görür. Çünkü bir şeyde iki kadîmin vücûdu mümkün değildir. Kıdem, yalnız Allah içindir. Allah'ın zâtına, esmâ ve sıfâtının kâffesi de mülhak olur. Çünkü esmâ ve sıfâtın, zâtından infikâki muhâldır. Bundan maâdası mahlûktur ve muhdestir. Meselâ insanın cesedi vardır; o insanın sûretidir. İnsanın bir de rûhu vardır; o da insanın ma'nâsıdır. İnsanın bir de sırrı vardır; o da, rûhunun rûhu ve vechidir. "Rûhu'l-kuds" ta'bîr olunan, "sırr-ı ilâhî" ta'bîr olunan, "vücûd-ı sâri" ta'bîr olunan işte o rûhu'r-rûhtur. Beşeriyet ve şehvâniyet ile muâbber olan sûret-i insaniyenin iktizâ ettiği umûr insan üzerine gâlip olursa, insanın rûhu sûretinin aslı ve menşei ve mahâlli olan rusûb-i ma'deniyyeyi iktisâb eder. Bu rusûb ile, muktezeyât-ı beşeriyye kendisinde yerleştiği için âlem-i aslısine muhâlefet etmeğe başlar. Bu muhâlefetle rûh, aslındaki mutlakiyetten sûretin kuyûduna düşer. Binâenaleyh, tabîatın ve âdetin zindanına girmiş olur.

Dünyadaki bu sukût-i beşerî, âhiretteki "siccîn"in misâlidir. Rûh'a mahall-i karar oldukça, bu sukût ayn-i siccîndir. Şu kadar var ki, âhiretteki siccîn, mahsûs olan ateşte mahsûs olan "siccîn(zindan)"dir. Dünyada ise izâh olunduğu vech ile, ma'nen vâkî'dir. Siccîn-i dünyevî ile siccîn-i uhrevî arasında fark olması şundan dolayıdır ki, âhiret bu âlemdeki maânînin, suver-i mahsûsa şeklinde mahâll-i zuhûrudur. Yâ'nî, burada ma'nâ olan şeyler, âhirette eşkâl ile zâhirdir. Bunu anla!

Fakat insanda fikr-i sahîhin devâmı, ekl ve şurbun kılleti, uykunun kılleti, kelâmın kılleti ve beşeriyetin iktizâ ettiği şeyleri terk etmesi sûretleriyle umûr-ı rûhâniyye galebe ederse o zaman, heykel-i insânî, letâfet-i rûhiyyeyi iktisâb eder. Yâ'nî, rûhiyet cismiyete gâlebe eder. Bu hâlin tahakkukunda su üzerinde yürüyebilir, havada uçabilir, duvarlar kendisine hicâb olmaz. Mahâllerin uzaklığı, kurb-ı rûhiyyeye mani' teşkil edemez. İşte muktezeyât-ı beşeriyeden olan mevâni'in bu sûretle zevâli hâlinde, rûhta mekânet ve kudret-i asliyyesi tahakkuk ederek, merâtib-i mahlûkâtın a'lâsına vâsıl olur. O a'lâ-i merâtib ise, ecsâma mücâveretle hâsıl olan kayıtlardan çözülmüş olan rûhların âlemidir. Kur'an'da ان الابرار لفي نعيم (İnfitar 13) "Muhakkak ki, iyiler naîmdedir" buyurulması buna işârettir. "Ebrârdan olanlar, niâm-i ilâhiyyeye müstağrak olmuşlardır" demektir.

İşte izâh-ı mezkûr vechile, bir kimsede umûr-ı ilâhî galebe ederse, o kimse kudsiyet kesbetmiş olur. Umur-ı ilâhiyyenin galebesi, esmâ-i hüsnâ ve sıfât-ı ulyâya âit fuyûzâtı müşâhede ve beşeriyetin ve rûhiyyet-i hâdisiyyenin iktizâ ettiği umûru terk ile hâsıl olabilir. Çünkü beşeriyet, cesedin bâis-i kıvâmı olan müştehâtın iktizâ ettiği şeyler olup, tabîat-ı insaniyye onları kendisine âdet ittihâz etmiştir. Rûhiyyet-i hâdisiyye de kendinde ulvîyet bulunduğu için câh ve mansıba ve beyne'l-beşer tefevvuka ve rıf'at-ı zâhiriyyeye müteallik olan namûs-ı insaniyeye âit işleri iktizâ eder.

İnsan bu rûhiyet ve beşeriyete âit olan muktezeyâtı terk ederek, kendine nisbetle aslu'l-asîl olan sırrı müşâhedede dâim olursa, sırr-ı ilâhînin ahkâmı o kimsede zâhir olur. Bu zuhûr üzerine heykeli ve rûhu, hazîz-i beşeriyetten tenzîhen evc-i kudsîsine i'tilâ ederek; sem'i, sem-i ilâhî; basarı, basâr-ı ilâhî; yed'i, yed-i ilâhî; lisânı, lisân-ı ilâhî olur. O kimse, eliyle ekmehse[7] (anadan gözsüz) ve abras'a (kekeme) yi mesh etse, biemrillâh şîfâ bulur. Lisânıyla bir şeyin tekvînini söylese, derhal hâsıl olur. O kimse, rûhu'l-kuds ile müeyyeddir. Nitekim Cenâb-ı Hak, İsâ (a.s.) hakkında, -evsâfı izâh-ı mezkûre dâiresinde olduğu için-, وايدناه بروح القدس buyurmuştur. "Biz, İsâ'yı rûhu'l-kuds ile te'yîd ettik" demektir. Bunu anla!

Allah, hakkı söyler, sebîl-i savâba hidâyet eder.

7. Bu, İsâ'da kolay olurdu. Çünkü İsâ'da şehvet yok idi. Maddî bir babanın mahsûlü değildi. Belki onun ma'nevî babası Rûhu'l-kudsdur. Rûhu'l-kuds'de inzâl-ı meni olmaz. İştihası, kudsîdir. Meryem'deki beyza, rûh kuvvetiyle telkîn edilmiştir.

Ellibirinci Bâb

'Ruh' Tesmiye Olunan Melek Hakkındadır

Ma'lûm olsun ki, bu melek, sûfiyye ıstılâhında "Hakk-ı Mahlûk" ve "Hakîkât-ı Muhammediyye" tesmiye olunan melektir. Cenâb-ı Hak, bu meleğe kendi nefsine nazar ettiği gibi nazar etmiştir ve onu kendi nûrundan yaratmış ve âlemi ondan yaratmıştır. O melek, Allah'ın âlemden mahâll-i nazarıdır. Emrullâh, bu meleğin esâmîsindendir.

Bu melek, mevcûdatın eşrefi, mekânet ve kudret i'tibârıyla a'lâsı, menzil ve derece i'tibâriyle mevcûdatın en yükseğidir. Bunun fevkinde melek yoktur. Bu melek seyyidü'l-mukarrebîn ve efdalu'l-mükerremîndir. Cenâb-ı Hak, mevcûdatın değirmenini bu melek üzerinde devrettirmiştir ve o meleği mahlûkât feleğinin kutbu eylemiştir.

Cenâb-ı Hakk'ın halk ettiği her şey ile berâber o meleğin vech-i hâssı olup, o melek o vech-i hâs ile o şeye bakar ve Cenâb-ı Hakk'ın îcâd ettiği mertebede, o şeyi muhafaza eder. O meleğin sekiz sûreti vardır. O sekiz sûrete "hâmele-i arş" tesmiye olunur. Melâikenin ulvî ve unsûrîlerini Cenâb-ı Hak, bu melekten yaratmıştır. Melâikenin o meleğe nisbeti, katrelerin denize nisbeti gibidir.

Hamele-i arş olan sekiz sûretin o rûhâ nisbeti, vücûd-ı insânînin rûh-ı insânî nokta-i nazarından o vücûd-ı insanîyi bâis-i kiyâm olan sekiz şeye nisbeti demektir. O sekiz şey, akıl, vehim, fikir, hayâl, musavvire, hâfıza, müdrike ve nefisten ibârettir. O meleğin âlem-i illiyette (yâ'nî âlem-i rubûbiyette), âlem-i lâhûtta, âlem-i ceberûtta, âlem-i

melekûtta, âlem-i mülkte saltanat-ı ilâhiyyesi vardır. Bu saltanatı, Cenâb-ı Hak o melekte halk etmiştir.

O melek, kemâliyle Hakikât-ı Muhammedî'de zâhir olmuştur. Bunun içindir ki, Hz. Muhammed efdalü'l-beşerdir. Allah'ın en büyük lütfu onun üstünde, Allah'ın ihsân ettiği ecell ni'meti onun fuyûzâtındandır. Bunun içindir ki, Cenâb-ı Hak, Kur'an'da وكذالك اوحينا اليك روحا من امرنا ماكنت تدري مالكتاب ولاالايمان ولكن جعلناه نورا نهدي به من نشاء من عبادنا وانك لتهدي ال صراط مستقيم (Şura 52) buyurmuştur. Ma'nâsı: "Ya Muhammed, ber-vech-i meşrûh sana emrimizden rûhu vahyettik. Bundan evvel kitabın ve imânın ne olduğunu bilmezdin. Lâkin biz o rûhu nûr kıldık. Kullarımızdan istediğimizi o nûr ile hidâyet ederiz. Sen de sırât-ı müstakîme hidâyet edersin" demektir.

Ayetin hülâsası, "bizim emrimizden ibâret olan meleğin vecihlerinden vech-i kâmili, senin rûhun için yarattık" demektir. Çünkü o meleğin ismi "Emrullâh"tır. Buna قل الروح من امر ربي (İsra 85) "De ki, rûh Allah'ın emrindendir" âyetinde işâret vardır. Rûh, o meleğin vecihlerinden bir vecihtir demektir.

Ayet-i mezkûrede yâ'nî, ويسألونك عن الروح "Sana rûhtan sorarlar" âyetindeki nükteye gelince; bu âyetteki suâlde rûh mutlak olarak zikrolunmuştur. Binâenaleyh, cevapta da قل الروح من امر ربي "De ki, rûh rabbımın emrindendir" denilerek, mutlak olarak zikrolunmuştur. "Rabbımın emrindendir" demek, vücûh-i emrden bir vecih demektir. Hz. Muhammed'in rûhuna gelince, onda böyle değildir. Onun rûhu hakkında وكذالك اوحينا اليك روحا من امرنا (Şura 52) buyurulmuştur. Burada rûhu zikr, rûhâ verilen ehemmiyetten dolayıdır. Rûhun nekre olarak beyân olunması da, o vechin, yâ'nî o rûhun celâlet-i şanından dolayıdır. Bunların ikisi de, Hz. Muhammed'in azâmet-i kadrine tenbîh içindir. ذالك يوم مجمع له الناس (Hud 103) "O bir gündür ki, nâs onun için toplanmıştır" demektir. Bu âyette de "yevm" kelîmesinin nekre olarak îfâde edilmesi, o yevmin azâmetine mebnîdir. Sonra روحا من امرنا denilip de, اوحينا اليك روحا من امرنا denilmemesine sebeb, vücûddan maksûd-i âlînin rûh olmasından dolayıdır. Çünkü heykel-i insandan maksûd, rûh-ı insanîdir. من امرنا ta'bîrinde nûn-ı izâfetle getirilmesi zikrolunan esbâb ile berâber hepsi, Hz. Muhammed'in azâmet-i şanını te'kîd ve tebyîn içindir. Şurası da ma'lûm olsun ki, Cenâb-ı Hak bu "rûh" denilen me-

leği, zâtına mir'ât olarak halk etmiştir. Cenâb-ı Hak zâtıyla ancak bu melekte zâhir olmuştur. Cenâb-ı Hakk'ın mahlûkâtın kâffesinde zuhûru, zâtıyla değil, sıfâtıyladır. Binâenaleyh o melek, âlem-i dünyevînin, âlem-i uhrevînin, ehl-i cennetin, ehl-i nârın, ehl-i kesîbin, ehl-i a'râfın kutbudur.

Hakikat-ı ilâhiyye, halk ettiği her şeyde bu meleğin bir vechinin bulunmasını ilm-i subhânîsinde iktizâ etmiştir. O meleğin her vechi hangi şeyde bulunursa, o mahlûkun feleği o vecih üzerinde deveran ettiği için, o mahlûkun kutbudur. Bu melek, efrâd-ı insaniyeden hiç bir kimse için ma'rûf olmayıp, yalnız insân-ı kâmil için marûftur. Velî, o meleği bilince o melek velîye eşyâ-ı hafiyyeyi ta'lîm eder. Velî, o eşyâ ile tahakkuk edince, vücûd değirmeninin hey'et-i umûmiyyesinde medâr-ı hareketi olan kutbu olur. Fakat bu kutbiyet o velîde, o melekten niyâbet-i vekâlet hükmüyledir. Vücûdda o melek için kutbiyet, asâlet ve mâlikiyet hükmüyle olup, başkalarından niyâbet ve âriyet hükmüyle zuhûr eder. Bu sırrı iyi bil!

Cenâb-ı Hakk'ın Kur'an'da, يوم يقوم الروح والملئكة صفا لا يتكلمون الا من اذن له الرحمن وقال صوابا ذالك اليوم الحق (Nebe 38) âyetinde bildirdiği melek, muvzu-bahsimiz olan melektir. Ayetin türkçesi: "Rûh ile melaîkenin saf saf kâim oldukları günde, meleklerden izn-i rahmâna mazhar olmayan, söz söyleyemez ve o melek sözü savâb olarak söyler. Hak olan gün, bugündür" demektir.

Bu âyetin mısdakınca, rûh denilen melek-i mezkûr, devlet-i ilâhiyye hazretinde kâim olduğu zaman, melekler rûhun önünde ona hizmet için saf olarak dururlar. Rûh-ı mezkûr ubudiyyet-i Hak'ta kâim ve Allah'ın emrettiği şey ile hazret-i ilâhiyyede mutasarrıftır. Ayetteki لا يتكلمون kelimesi, melaîkeye râcî'dir. Rûh, huzûr-ı ilâhîde ale'l-ıtlak, kelâma me'zûndur. Çünkü rûh, hazret-i ilâhiyyenin mazhar-ı ekmeli, meclâ-yi efdalıdır. Huzûr-ı ilâhîde diğer meleklere tekellüm için izin verilse de, her melek ancak bir kelime söyleyebilir; fazla söylemek, takâtleri değildir. Binâenaleyh elbette ve elbette bir kelâmdan fazla söz söylemek, kendileri için mümkün değildir.

Cenâb-ı Hakk'ın emrini evvelâ telakkî eden rûhtur. Sonra evâmir, diğer melaîkeye tevcîh olunur. Binâenaleyh, diğer melaîke rûhun asâkiri kabîlindendir. Alemde bir emrin inkâzını Cenâb-ı Hak emrettiği

zaman, o emre münâsib bir melek halk eder. Rûh o meleği gönderir, me'mûr olan melek, rûhun emrettiği şeyi yapar. İsrâfil, Cebrâil, Mikâil, Azrâil ve bunlarm fevkinde olup, levh-i mahfûzun tahtında kâim ve "Nûn" tesmiye olunan melek ve bu bâbın akâbinde gelecek olan ve "Kalem" tesmiye olunan melek; kürsînin altında kâim olan ve "Müdebbir" tesmiye olunan melek ve i'mâm-ı mübînin tahtında kâim olan ve "Mufassıl" tesmiye olunan melek; hâsılı hikmet-i ilâhiyye îcâbıyla Adem'e secde ile emrolunmayan ve "âlûn" tesmiye olunan mezkûr melaîke-i mukarrebînin kâffesi, mevzu-i bahsimiz olan ve "Rûh" denilen melekten mahlûktur.

Bu "âlûn" kısımdan olan meleklerin Adem'e secde ile me'mûr olmamasında hikmet şudur ki, eğer me'mûr olsalar, o melekleri zürriyet-i Adem'den her insanın bilmesi lâzım gelirdi. Adem'e secde ile me'mûr olan melekler benî Adem üzerine zâhirdirler. Muâyene sûretiyle olmasa da, uyuyan kimse için Hakk'ın izhâr edeceği emsâl-i ilâhiyyeyi rü'yada tasavvur sûretiyle bildirirler. Rü'yadaki sûretlerin hepsi, bu nev'i melek demektir. İnsanlara emsâl göstermek için me'mûr olan melek, bu sûretleri nâim için tasavvur ederek, umûr-ı müstakbelesine işâret eder. Bunun içindir ki, naîm olan kimse rü'yasında cemâd ile tekellüm eder. Cemâdın rûhu olup da sûret-i cemâd ile tasavvur etmemiş olsaydı, tekellüme kâdir olamazdı. Bunun için Risâlet-meâb Efendimiz, "Rü'ya-i sâdıka Allah'tan vâhiydir" buyurmuştur. Çünkü o rü'yayı insana tenzîl eden melektir. Yine Risâlet-meâb Efendimiz, diğer bir hadîste "Rü'ya-ı sâdıka nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir cüzdür" buyurmuştur.

İblîs de Adem'e secde etmemiş ise de, secde ile me'mûr olanlardan olduğu için, melaîke-i âlîn'in sûret peydâ etmeleri gibi, kendi nesli ve zürriyeti olan şeyâtînin nâime tasavvurlarını (sûret peyda etmelerini) emrettiğinden, rü'ya-yi kâzibe meydana gelmiştir.

Bu izâhâtın kâffesinden şu netîceyi elde ederiz ki, melâike-i âlîn Adem'e secde ile emrolunmamışlardır. Bunun içindir ki, benî Adem'den "ilâhiyyûn"dan başkası, o nev'iden melekleri ma'rifete nâil değildirler. İlâhiyyûnun bu ma'rifete nâiliyetleri de, maânî-yi beşeriyye demek olan, ahkâm-ı beşeriyetten halâs bulduktan sonra, nâil oldukları in'am-i ilâhîdir. Görmüyor musun, İblîs ki, onun hakkında

Cenâb-ı Hak, ما منعك ان تسجد لما خلقت بيدي استكبرت ام كنت من العالين (Sad 75) buyurmuştur. Türkçesi: Benim iki elimle halk ettiğim şeye secdeden seni ne men' etti? Tekebbür mü ettin, yoksa âlîn olan kısımdan mısın?" demektir. Yâ'nî "âlîn" üzerine secde emri olmadığından onlardan mısın?" demektir.

İmâm Muhyiddîn Arâbî hazretleri, *Futuhâtü'l-Mekkiye*'sinde bu ma'nâyı zikretmiş ise de, "Alîn"in kimlerden ibâret olduğuna dâir hiç bir nev'i tasrîhte bulunmamıştır. Maamafih, bu âyetlerden istidlâl etmiştir.

Ayet-i mezkûrenin ma'nâsını tamâmiyle anlamak için, şu cihet ma'lûmun olsun ki, Cenâb-ı Hak'tan vukû' bulan suâlleri istifhâm üzerine hâmletmek sahîh olmaz. Cenâb-ı Hak'tan vukû' bulan suâlleri ya nefy, ya isbât, ya înâs, yâhut îhâş ve tedhîş ma'nâlarına mahmûl olur. İblîs hakkında ما منعك ان تسجد "seni ne engelledi" diyerek, vukû' bulan suâl, tehdit ve tedhîş içindir. استكبرت deki "istifhâm hemzesi", isbât ma'nâsınadır. Yâ'nî "sen, "ben, Adem'den hayırlıyım" demekle tekebbür gösterdin" demektir. ام كنت من العالين deki "em" nefiy ma'nâsınadır. Yâ'nî "sen secde ile emrolunmayan âlîn kısmından değilsin" demektir. İstifhâm-ı înâs ve inbisât için olmasının misâli, ام كنت من العالين deki istifhâmdır. "Ya Mûsâ, elindeki nedir?" demektir. Buradaki istifhâm, ünsiyet için olduğundan Hz. Mûsâ, وما تلك بيمينك يا موسي هي عصاي اتوكؤ عليها واهش بهاعلي غنمي ولي فيها مأرب اخري (Taha 12) diye cevap vermiştir. "O, benim asâmdır; ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkerim; bu asânın başka vazifeleri de vardır." demektir. Hz. Mûsâ, Cenâb-ı Hakk'ın bu sûretle bast-ı kelâm istediğini bildiği için cevâbı mufassal söylemiştir. Yoksa, cevâbın yalnız "O, benim asâmdır" demekle söylenmesi lâzım gelirdi.

İşte huzûr-ı ilâhîde ehlullâhın Allah ile berâber de'bi ve edebi bu sûretledir. İnsân-ı kâmil, bu hakîkatı sana izhâr etti. Kârii bunu okusun, mûcibiyle amel etsin ve süedâ kısmından yazılsın arzusunda bulundu. İnsân-ı Kâmil'le berâber edebe riâyet et!

İfâdede sefîne-i izâhâtım olan beyânım, bahr-ı tibyânda cevlâna düştü. Sâhil-i hakîkâte vararak, izhârı muktezî olmayan şeyi izhâr edecek dereceye vardı. Binâenaleyh, rûh tesmiye olunan melek hakındaki ta'bîre âit olan bahr-ı hakâike rucû' ediyoruz.

Şurası ma'lûm olsun ki, rûh tesmiye olunan meleğin aded-i vücûhuna göre esmâ-i kesîresi vardır. Kalem-i a'lâ, rûh-ı Muhammed, Akl-ı evvel, Rûh-ı ilâhî tesmiye olunur. Bunların hepsi, fer ile aslı tesmiye kabîlindendir. Yoksa, hazret-i ilâhiyyede bu meleğin bir ismi vardır. O da "rûh"tur. Bunun içindir ki, bu bâbın ünvânını rûh ismine tahsîs ettik. Bu meleğin câmi' olduğu acaîb ve garâibi tafsîl etmek lâzım gelse, mücelledât-ı kesîre yazmaya htiyaç görünürdü.

Ba'zı hazerât-ı ilâhiyyede bu melekle ictima' ettim. Heybetinden eriyecek, hüsn ve behcetinden fenâya uğrayacak hâle geldim. Bana kendini bildirdi. Bana selâm verdi. Selâmına mukâbele ettim. Selâm ile îfâ-i tahiyyetten sonra, kelâmiyle bana mücâmele ve aşk ve muhabbet-i ilâhiyye peymânesini devr ettirerek, bana ünsiyet gösterdi. Mekânetinden, kudretinden, makâmından, hazretinden, meşhedinden, asl'ından, fer'inden, hey'etinden, nev'inden, sıfâtından, isminden, resminden, hilyesinden suâl ettim.

Cevâbında "Bu senin hüsn-i hitâbetle söylediğin keyfiyet, taleb ettiğin esrâr azîzu'l-merâm, azîzu'l-makâmdır. Bunu tasrîh ile ifşâ, muvafık değildir. Kinâye ve telmîh ile de anlaşılması güçtür." dedi.

Dedim ki: Telmîh ve kinâye sûretiyle lutuf buyurun! İnâyet-i ilâhiyye sebkat etmiş ise belki sözlerinizi anlarım."

Dedi ki: "Ben o çocuğum ki, o çocuğun babası kendinin oğludur. Ben, bir şarabım ki, o şarabın küpü üzümün çubuğudur. Ben, bir fer'im ki, aslımı netîce olarak meydana getirdim. Ben bir okum ki, o okun temreni (okun geçtiği yer) kavsinin aynıdır. Ümmühât ile ictima' ettim, beni tevlîd ettiler. Onlarla nikâh icrâsı için nişanlanmak istedim. Benimle nikâhlandılar. Zâhir usûl üzerine yürüyünce sûret-i mahsûlum mün'akid oldu. Kendi nefsimde hamd ve senâ ettim. Devrânımı kendi cismimde yaptım. Heyûla emânetlerini yüklendim. "Ulî'" ta'bîriyle vasfolunan hazreti, muhkem tuttum. İşte bu sûretle kendimin her şeyin babası olduğumu ve büyük ve küçük vâlidesi olduğumu buldum, bildim. İşte, hazret ve emânet ta'bîr olunan, şu izâhatımdadır."

"Makâm ve mekânet ve kudrete gelince; ma'lûm olsun ki, ben ayn-ı meşhûd olduğum zaman, gaybde de hükmüm mevcûd idi. O hükm-i mahtûmu (farz olunan şeyi) bilmek ve emr-i mahkûm câni-

binde görmek murâd edince, Allah'a "Allah" ismiyle şu kadar sene ibâdet ettim. O ibâdette iken yakazâda değil, sînede (uyuklamada) idim. Cenâb-ı Hak, beni uyandırdı. Ve kendi ismine yemîn ederek, قد افلح من زكاها وقد خاب من دساها (Şems 10) buyurdu. "Kalbini tathîr eden halâsa vâsıl, desîse ve hîle yapan hüsrana dâhil olur" demektir. Taksîm-i ilâhîde hâzır olduğum ism-i ilâhînin bana ihsân ettiğini kazanınca, hazret-i Rasûlün lisânıyla, Hakikât-ı Muhammediye beni tezkiye ve tathîr etti. Bunun içindir ki, Hz. Peygamber خلق الله ادم علي صورته "Allah, Adem'i kendi sûreti üzere yaratmıştır" buyurmuştur. Bu sözde şek ve şüphe yoktur."

"Adem'i Allah kendi sûreti üzerine yaratmış ise de, o Adem, benim mezâhirmden bir mazhar ve benim zâhirim üzerine bir halîfeden başka bir şey değildir. Bildim ki, Hak, beni, ibâdı arasından maksûd ve murâd olarak meydana getirdi."

"İşte bu hâlet içinde iken makâm-ı a'zamdan hitâb-i ekrem şu sûretle vârid oldu: "Eflâk-i cemâlin medâr-ı deverânı olan kutub sensin! Kemâl bedrinin ziyâsından istimdâd ettiği güneş de sensin! Seni bir numûne-i ilâhî olarak meydana getirdik. Ve senin için hakîkat kapısını iç tarafından kuvvetle kapadık. Hind ile Selmâ ile künyelenen sensin! Azze ve Esmâ ile telmîh olunan yine sensin! Ey evsâf-ı seniyye ve nuût-i zekiyye sâhibi! Bunların hepsi senden başka bir şey değildir. Cemâl-i ilâhî, sana dehşet vermesin. Celâl-i ilâhî, seni titretmesin. Kemâlatı ihâtayı istib'ad etme! Nokta senden ibârettir. Dâire de o'dur. Rubâyı giyen sensin. O evsâf ve nuût siyâb-ı fâhirandır."

Rûh bunları söyledikten sonra yine söze başlıyordu.

Dedim ki: "Ey seyyid-i kebîr, ey allâm-ı habîr! Senin için Hak'tan te'yîd ve ismet temenni ederim. Bana hikmet incilerinden rahmet deryasından haber ver. Neden o incilerin sadefi benden başkası oldu? Halbuki o inciler, benim suyumdan başka bir şeyden mün'akid olmamıştır. Bir de benim tayr'ıma niçin başkasının ismi verildi? Bu hakîkat mes'elesi niçin ketm olundu? Bu hakîkatın aslı ve bünyâdı niçin bildirilmedi?"

Cevâben Rûh dedi ki: Ma'lûmun olsun ki, Hak teâlâ hazretleri, zâtını halka bildirmek için esmâ ve sıfâtının tecellîyatını irâde buyurunca, zâtını mezâhir-i mütemeyyize, bevâtin-i mütehayyizede ibrâz etti.

Mezâhir-i mütemeyyize, merâtib-i ilâhiyyede mütecellî olan mevcûdat-ı zâtiyyeden ibârettir. Bu hakîkat yüzyüze açıktan söylense, bu abdin kuyûdatı çözülüp de salıverilse, merâtib, mechûl; izâfât ve niseb mefkûd olurdu. Çünkü insan, gayrisinde hakîkatı görünce onun hayrını istîfâ ve ona ittibâ daha kolay olur ve muktedir olabildiği şeyleri, daha kolay alır. Bu hikmete mebnîdir ki, Cenâb-ı Hak rusûl-i kirâmı kitâb-ı mübîn, hitâb-ı metîn ile gönderdi. Bunlar, sıfât-ı ulyâ ve esmâ-i hüsnâ-yı ilâhiyyeye tercümânlık yaparlar. Ve onların bu lutfu sayesinde idrâkten müteâlî ve gayrinin iştirâk ma'rifetinden âlî olan zât-ı ilâhî, bu sûretle bilinir."

"Bunun içindir ki, Seyyid-i evvâh (çok ah diyen) yâ'nî Risâlet-penâh, تخلقوا باخلاق الله buyurmuştur. "Allah'ın huyları ile huylanın" demektir. İşte sûret-i meşrûhâ ile ve enbiyânın vesâtatiyle heyâkil-i insâniyede mevdu' olan esrâr meydana çıkarak, gayret-i rabbâniyyenin ulviyeti zâhir, mertebe-i rahmâniyyenin hakkı bâhir olur. Böyle olmakla berâber hasr-ı küllî sûretiyle ma'rifete de yol yoktur. Çünkü Cenâb-ı Hak nefsinden haber vererek, وما قدروا الله حق قدره buyurmuştur. "Cenâb-ı Hakk'ın kadrini tamâmiyle takdîr edemediler" demektir."

İşte hikmet incileri ve rahmet deryası bu izâhtadır. "Senin suyundan başka bir şeyden mün'akid olmayan incilerin sadefinin başkası olması" ta'bîri, lüb üzerine geçirilmiş kabuktan ibârettir. Bunun sırrı, ümmü'l-kitaba âit hakîkâte vâkıf olmayanlar hikmete ve fasl-ı hitâba irtîfâ etmesinler diye te'sîs edilmiş olan fikr-i âlîdedir. "Senin kuşunun başkasının ismiyle tesmiye edilmesi", yine senin hayırlarını ve fâidelerini istîâb içindir. Bu hakîkât mes'elesinin ketmine gelince; bu denize dalmağa herkesde takât olmadığı içindir. Çünkü ukûl, bunu idrâkten kâsır ve ukûlun kuyûdatından infikâkine imkân olmadığı bir emr-i bâhirdir. Bu izâhâtın, bu ta'bîrâtın kâffesi ibârât şeklinde yapılmış kabuklar olup, işârâtın kuburudur. Ehli olmayana hicab olsun için, hakîkâtın yüzüne "nikâb" ittihâz olunmuştur.

"Eğer sen, hitâbı müdrik isen, şurasını anla ki; zâhirde âşikâr olan vücûh ve i'tibârât-ı zâhirî perdeleri gibi, bâtında müstetir olan ebkâr da (açılmamış fikir-nûranî perdeler demektir), efkârın hicâbları ve perdeleridir. Bu bir emr-i ma'kûsdur ki, efkâr bu mes'elede hayrete düşmüştür."

Rûh ta'bîr olunan melek ile münâdeme (mülâtefe) ve mücâmelede, rûh-ı a'lânın bana verdiği ma'nevî ve hakîkî şarapları içmekte devam ettim. O şaraplara ne kadar kanmış isem, eski susuzluğum yine hâlinde ber-devâm, belki daha fazla idi. Bu sûretle ka'sât-ı münâdemeyi içerken, şems- i iktidâr tûlu' ile âşikâr ve hakîkat isminin sabahı mânend-i nehâr, pür-envâr-ı âşikâr olduğu sırada idi. Bu damın üstünde kumru terennüme başladı. Hâlime tercümânlık ediyordu. Rûh tesmiye olunan melek hakkındaki âtîdeki ebyâtı inşâd etti.

On Beyitten İbâret Olan Nazmın Tercümesi:

"O bir mahbûbe-i rânâdir ki, onun güzelliklerinde tûluât-ı mütevâliye vardır. O tûluâtın hepsi, sıfâtının ma'nâsıdır.

Zât da odur. Cemâlin sûretlerinin rûhu odur. O nefiy olmakla berâber, isbâtı da yanındadır.

Benim, Hint, Selmâ gibi ta'bîrât ile kinâye ve telmîh ettiğim güzelliğin sûreti odur.

Sizin hasebinizden gizli olan maâni-yi bâtına odur. O maânî bâtın olmakla berâber, zâhir de odur.

Avâlimin kâffesi, o mahbûbenin merkez-i kutbu altındadır. O mahbûbe, âlemlerin mecmâ'-i kemâlidir.

Alemler onun mehâsin-i müteferrikasıdır. Hak ile kinâye yaparak söyledim: O mahbûbe, mahlûkât-ı ilâhiyyenin hakîkatidir. Kelimâtın esâsı, o hakîkattır.

O mahbûbe, ilm-i ilâhîde kadîm olmakla berâber, sıfâtın muktezeyâtında istediği gibi tasarruf eden zât-ı ilâhî onu hâdis olarak meydana getirmiştir.

Fakat o mahbûbe, zât-i ilâhîde taayyün-i kadîmî olduğu için zuhûrda behcet ve nezâret ahkâmiyle şaşaâ-dâr olmuştur.

O mahbûbe müstetir ise de, libâs cemâlini giyerek zuhûrunda gösterdiği güzelliği her güzelliğin fevkindedir.

Senin için şöyle demek lâzımdır. "O mahbûbenin vücûdu, mesbûk bi'l-in'idâm değildir. Onun levâhik-i hudûsiyyesi de yoktur.

O, kemâlini, cemâlini, evsâfını ayniyle müşâhede için meydana çıkmıştır. Zâtın hakkı ise, dâima gaybı zuhûrât-ı aliyye ile izhârdır."

Elliikinci Bâb

Kalb Hakkındadır

Kalb, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den İsrafîl'in makâmıdır.[8]

35 Beyitli Kasîdenin Tercümesi:

"Kalb, mümkünâtın sâhibi olan Allah'ın arşıdır. İnsanda Allah'ın beyt-i ma'mûru budur.

Hakk'ın kendi nefsi için zuhûru, o kalbdedir. Hakk'ın hakkıyle istivâgâh-ı rahmanîsi yine budur.

Allah kalbi, merkez-i sırrı ve ekvân ve a'yân-ı hârice dâirelerinin muhîti olarak yaratmıştır.

Ashab-ı hakîkâtın indinde "manzar-ı a'lâ," "meclâ-i bâlâ" ta'bîr olunan budur.

Tûr, kitâb-ı mestûr, bahr-ı mescûr, rakk-i menşûr, şe'n-i âlî olan sakf-ı merfu' kalbtedir.

Cenâb-ı Hak Kur'an-ı Kerîm'inde kalbin nûrunu temsîl için "Nûr" âyetinde "zeyt" ile "misbâh" ile "mişkât" ile;

"İnci gibi pür-lem'an olan kevkeb" ile "zücâce" ile temsîl etmiştir.

Kalb, hem mukallib hem mukallebtir. Rif'at ve adem-i rif'at ve ulviyet ve zıddı kendisinde mevcûttur.

Zulmet ondandır. Nûr da ondandır. Kalb nûruyla kâinâtı tenvîr etmektedir.

---

8. İsrafîl, Hz. Muhammed'in kalbidir.

Hz. Peygamber (sav), kalbinde olan makâm-ı rabbâniyeye nâil olmak için ondan ona, yâ'nî kalbten kalbine gelmiştir.

Kalb taatle, melek; ulviyetiyle, rab; kabâihiyle şeytanın hakîkatidir.

"Kalb" ta'bîri bir remizdir. Nâsın hepsi bu remiz ve işârette mütehayyırdır. O hayret içinde ba'zısı kazanır, ba'zısı ziyân eder.

Esrârın hazînesi, bir zerreden ibârettir. Temsîl edilmek lâzım gelirse, o zerre bir bahr-ı muazzamdır.

Kalb bir beyttir. Bunun kapısı dardır, kilidi büyüktür. Ve kapısının iki kanadı vardır.

Kanadın biri seni a'lâ-i iliyyîne îsâl eder. İkinci kanad da cahîme yaklaştırır.

Kapının kilidini söker ve kırmaksızın açmağa muvaffak olursan, seni tebrîk ederim.

Kemâlâta ve bütün ümniyelere nâil ve sahâ-i rahmâna nâzil oldun.

Şâyet kilidi kırarsan, önüne bir hımâ, yâ'nî koru âşikâr olur. O koruda mekânet-i sultân ikâmet etmektedir.

İşte kalbin misâli, bu izâhımızdadır. Bu sırrı öğren ve bil. İşte bu sırrı sana izmâr şeklinde izhâr ediyorum.

Yukarıda "beyt" dediğimiz kalbin sırrıdır. "Kapı" dedğimiz Allah ismidir. Onun vasfı, vasf-ı subhânîdir.

"Kilit" dediğimiz, mukaddes olan zât-ı ilâhîdir. "Onu sökmek" dediğimiz, imân ile Hakk'ı bilmektir.

"Kapıyı açmak", iktisâb ettiği hakâiki göz bebeğiyle açıktan görerek ayne'l-yâkin müşâhede etmektir.

"Esbâba vâsıl olmak" demek, öyle bir mekâsible tahakkuktur ki, o mekâsibe ins ve cin baş eğmiştir.

Sonra "ulvîyetle tebrik ederim", dediğim insandaki sahâ-i rahmânîde ulvîyete nâiliyetinden dolayıdır.

Hazîne ta'bîr olunan nükte-i deyyânı elde ettikten sonra, bu ilmi hakîkat-ı idrâkiyye sûretiyle bilmektedir.

Bu ilmin kadr-i celîline hürmeti hakkıyla îfâ edemezsen, o zaman azîz, zillet-i azîme ile zelîl olarak sukût eder.

Hakâikin şeâirini ta'zîm etmeyen kimse, kâinâtta hiç bir zaman telvînden kurtulamaz.

Koruya esrâr ile vusûl, zât-ı Hakk'a vusûldur. Fakat bu vusûlde güzellik ve güzel yapmak taakkulâtı, yâ'nî esmâ ve sıfâtın araya girmesi şeklinde tefekkürât yoktur.

Usûl-i meşrûhâ vechile nâil-i münîf olan kimseye meşhûr "Ban" ağacından esen rüzgarın getirdiği güzel kokuları almak pek çabuk me'mûldür.

Bu izâhatıma dikkat et. O kapının iki kanadından birisi rızâdır; rızâ-ı ilâhiyyeye mûsil olur.

Öbür kanadı gazâb-ı şedîddir. Gazâbın vüs'atı, tuğyânın geniş olan meydanıdır.

Rızâ ile hareket edenin alâmeti, rabbine itaattir. Gazâb ile hareket edenin alâmeti, isyana inhimâktır.

Tebriğe layık olanın alâmeti, istediğini yapabilmektir.

Meksûrun, yâ'nî bu bâbta maksada adem-i vusûl ile himmeti münkesir olanın alâmeti, irfânda noksanıdır.

İşte kalb hakkında sana yazmış olduğum bu izâhât, kalb, zîfâfhânesinde kurulan menissa-i irfâna oturtulmuş bir hüsnâ gelin demek olan, vâridât-ı kalbiyyedir.

Bunu sana ihdâ ettim. Mahbûbe-i hüsnâya onun gözüyle bakarsan, bu bâbda ne kadar maânî-i hafiyye varsa, hepsi senin indinde âşikâr olur."

Cenâb-ı Hak, seni tevfîkât-ı ilâhiyyesine mazhar etsin. İzâhât-ı âtiyyeyi iyice öğren. İnsandaki kalb, nûr-ı ezelî, sırr-ı ezelî, yâ'nî sırr-ı rabbânîden ibârettir. Cenâb-ı Hak bu sırrı, ayn-ı ekvâna (bütün kâinâta) inzâl buyurmuştur. Ve bu inzâl, Cenâb-ı Hakk'ın o sır ile insana nazarı içindir. Kur'an'da kalbe, rûh-ı Adem'e nefh olunan rûhullâh ile ta'bîr olunmuştur. Bunun içindir ki, Kur'an'da ونفخت فيه من روحي "Ona kendi rûhumdan üfledim" buyurulmuştur. Bu nûra "kalb" tesmiye edilmesinde maânî-i müteaddide ve esbâb-ı adîde vardır.

1-Kalb, mahlûkâtın hülâsası, eâlî ve esâfili dâhil olmak üzere kâffe-i mevcûdâtın zübdesidir. Bunun için kalbe "kalb" adı verilmiştir. Çünkü bir şeyin kalbi demek, o şeyin hülâsası ve zübdesi demektir.

2-Kalb, serîu't-takalluptur. Çünkü kalb, bir noktadan ibârettir ki, esmâ ve sıfât dâiresi o nokta üzerinde deverân eder. Müvâcehe şartıy-

la o nokta bir isme yâhut bir sıfâta mukâbil olursa, o ismin, o sıfatın hükmü o noktada muntâbi' olur. "Müvâcehe şartıyle" ta'bîrimiz, bir nev'i takyîd içindir. Çünkü kalb, kendi nefsinde kâffe-i esmâullâha ve sıfâtullâha bizzât mukâbildir.

Bu mukâbele-i teveccühde, ikinci bir şey daha vardır, o da kalbin müteveccih olduğu şeyin eserini kabûle müstâid olmasıdır. Bu sûretle o şey kalbte muntâbi' olup, o ismin hükmü kalb üzerinde câri olur. Esmânın kâffesinin, kalb üzerinde hükmü câri ise de, ber-vech-i meşrûh teveccüh-i mahsûs olduğu zaman, ism-i hâkimin saltanatı altında diğer esmânın hükmü müstetirdir. Yâ'nî ism-i mahsûs teveccühü zamanında zaman, o ismin zamanıdır. Kalbte, iktizâsına göre tasarruf eder.

Bu izâhı bildikten sonra şunu da bil ki, kalbin dâi'mâ yüzü, fuâdda olan nûra müteveccihtir. "Mütevecceh ileyh" olan o nûra "Hem" tesmiye olunur. O "hem", kalbin mahall-i nazarı, veche-i teveccühüdür. Kalb, bir isme veya sıfata hemmin muhazâtı cihetinden muhâzî olursa, onun hükmü kalbte muntâbi' olup, sonra o isim zâil olarak onu ism-i âhar ta'kîb eder. Ta'kîb eden ism-i âhar, ism-i evvelin cinsinden olmak, yâhut cinsinin gayrinden olmak müsâvîdir. Bu def'a ta'kîb eden ikinci isim ile, ism-i evvelin cereyâni vechile kalbte cereyân eder. İşte bu sûretle ale'd-devam isimler kalbe teâkub eder. Ammâ kalbin kafâsı, yâ'nî maverâsı cihetinden olursa bunda intibâ' yoktur.

Şunu da bil ki, kalb için medâr-ı tensîs olacak vechile kafâ yoktur. Belki kalbin her tarafı yüzdür. Şu kadar var ki, "hem" mevziine vech; "ferağ" mevziine kafâ tesmiye olunur. Atîdeki dâire, zikrettiğimiz keyfiyeti irâe eder. Bunu anla!

Dâiretü'l-Esmâ ve Ves'sıfât:

Şunu da bil ki, "hemm" diye izâh ettiğimiz şeyin kalbe nisbetle cihet-i mahsûsası yoktur. Belki o "hemm" ba'zan yukarı doğru, ba'zan aşağı doğru, ba'zan sağa doğru, ba'zan sola doğru olabilir. Bu hâl, kalb sâhibinin derecesine göredir. Çünkü nâsdan öyle kimseler vardır ki, hemmi ebediyen ma-fevk'e doğrudur; ârif-i billâhlar gibi. Nasdan ba'zıları da vardır ki, hemmi ebediyen aşağı doğrudur; ba'zı ehl-i

dünya gibi. Yine nâsdan ba'zıları vardır ki, hemmi ebediyen sağa doğrudur; âbidler gibi. Nâsdan ba'zıları vardır ki, hemmi ebediyen sola doğrudur. "Sol dediğimiz" nefis mevziidir. Çünkü nefsin mahâlli, dıll-ı eyserdir. Ekseri serserîlerin hemmi, nefsinden başka bir şeye değildir.

Muhakkikîne gelince; bunlar için 'hem' olmadığı gibi, kalblerinde kafâ denilen mevzi de yoktur. Çünkü muhakkikler, bütün mevcûdiyetiyle kâffe-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeye mukâbildirler. Onların katında bir isme ihtisâs ile diğer bir isimden gaflet yoktur. Çünkü muhakkikler zâtîyyûndur; bunlar, dâima esmâ ve sıfât ile olmayıp, belki bizzât Hak ile berâberdirler. Bunu anla!

3-Kalbe "kalb" tesmiyesini îcâb ettiren esbâbtan birisi de, esmâ ve sıfât kalbe nisbetle kalıplar gibidir. Kalb teveccühünü o kalıplara boşaltır ve nûr o kavâlibe dökülür. İşte bu tefrîğ için kalbe, "kalb" tesmiye olunmuştur. Bu ma'nâca olan kalb, قلبت الفضة في القالب قلبا Arapların, kelâmından me'hûzdur. "Gümüşü kalıba döktüm" demektir. Yine bu ma'nâca olan kalb masdarı, ism-i mef'ûl yerinde isti'mâl kabîlindendir.

4-Kalb, hâdisâtın maklûbudur, yâ'nî aksidir. Yâ'nî mevcûdat-ı hâriciyye hâdis olduğu halde, kalb bunun aksine olarak nûr-ı kadîm-i ilâhîdir.

5-Kalb, mahall-i neş'eti olan masdar-ı asliyye-i ilâhiyyeye münkalib olur. Bunun için "kalb" tesmiye olunmuştur. Kur'an-ı Kerîm'de, ان في ذالك لذكرى لمن كان له قلب (Kaf 37) âyet-i kerîmesinde bu ma'nâ melhûzdur. Burada kalb, Hakk'a inkılab demektir. Hakk'a inkılab ise, "udve-i dünyâ"dan, yâ'nî zevâhirden ibâret olan alçak tepeden, "hakâik ve bevâtin-i umûr" demek olan "udve-i kusvâ"ya, yâ'nî yüksek tepeye vech-i himmeti sarftan ibârettir.

6-Kalb, halk idi, Hakk'a münkalib oldu. Bunun için "kalb" tesmiye edilmiştir. Yâ'nî "meşhed-i halka mensûb olduğu halde, meşhed-i hakkîye inkılab etti" demektir. Yoksa halk, hiç bir zaman Hak olmaz. Çünkü, "Hak Haktır, halk da halktır." Hakâik de ise, tebeddül yoktur. Şu kadar var ki, her şeyin aslına rucuû', emr-i zarûrîdir. Bunun için Kur'an'da واليه تقلبون buyurulmuştur. "Hakk'a ircâ' olunursunuz" demektir.

7-Kalb, istediği umûru taklîb eder. Onun için "kalb" tesmiye olunmuştur. Zîrâ kalb, Allah'ın halk ettiği fıtrat-ı asliyye üzerine oldukça, kalb için istediği vechile umûr takallub eder ve kalb vücûdda istediği gibi tasarruf eder. Cenâb-ı Hakk'ın halk ettiği fıtrat-ı asliyye, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye demektir. Buna işâret için Kur'an'da لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم (Tin 4) *buyurulmuştur. "İnsanı, en mükemmel bir nazm-ı kavîm, şekl-i ahsen-i müstakîm üzerine yarattık"* demektir. Lâkin insan tabîatla berâber âdet hükmüne ve şehevâtından nasîb almağa tenezzül ettiği için, tenezzüli hâli, hükm-i beşerde gâlib olmuştur. Çünkü beşer, sevb-i ebyâz gibidir. Üzerine ne vâkî' olursa, o şeyin rengi kendisinde muntâbi' olur. Meselâ etfâlın evvelâ taakkul ettiği şey, ehl-i dünyâdan gördüğü ahvâl-ı zâhiredir. Ehl-i dünyânın ahvâl-i şettâsı, (müteferrik ahvâli) ve âdetlere ve tabîatlere doğru inhimâk ve inhitâtı, etfâlin tabîatında muntâbi' olur. Binâenaleyh, etfâl, ehl-i dünyanın nazîrı olan ahvâl ile sûret peydâ eder.

İşte ثم رددنا اسفل سافلين (Tin 5) "Biz, insanı esfel-i safilîne reddettik." ma'nâsında olan âyet de, bu izâh-ı mezkûre işârettir. Halktan sonra tabîat-ı kesâife düşen kimseler ehl-i saâdet-i ilâhiyyeden olup da, kendisini mekânet-i zulfâ, merâtib-i ulyâya îsâl eden umûr-ı ma'neviyyeden uzaklaştığını taakkul ederse tezkiyeye, yâ'nî teressübât-ı beşeriyyeden hâsıl olan kir ve paslardan tahâret kesbetmeğe nâil olur. Bu nev'iden olan kimseler, rûbasına dökülen boyayı yıkayıp da temizleyen kimse gibidir.

Bu bâbtaki tezkiye, tabîatın kalb-i insanîde yerleşmiş olduğu ahvâlinin derecesine tâbi'dir. Beşeriyetiyle umûr-ı âdiye ahkâmı kendisine iyice yerleşmemiş ise, pek az himmetle tezkiyeye, yâ'nî tahârete nâil olur. Bu kabîlden olanlar, rubâsındaki nakşin levni sâbit olmadığından dolayı, su ile yıkamak sûretiyle rubâsı hâlet-i aslîsine avdet eden kimse gibidir. Yok eğer tabîat ve umûr-ı âdiye ahkâmı nefsinde iyice karar kılmış ise, o kimse de rubâsında müstakar olan boyanın tathîrinde ateş ile ve o kiri izâle edecek sâir muâlecât ile uğraşmağa mecbûr olan kimse gibidir.

Bunun ma'nâsı, sülûk-i şedîde, kuvvetli mücâhedeye, nefsine kuvvetli muhâlefete ihtiyaç var demektir. Tarîkatte sülûku kuvetli, nefsine muhâlefeti devamlı olursa, tezkiyesi ve safâ-i kalbi o nisbette oldu-

ğu gibi; azm-i sâlikâsında zaaf olursa, tezkiyesinin de o nisbette zayıf olacağı der-kârdır, demektir. Bu sûretle tezkiyeye nâil olanları, Cenâb-ı Hak Kur'an'da الا الذين أمنوا وعملوا الصالحات (Tin 6) âyet-i kerîmesiyle istisnâ etmiştir. "İmân edenler ve a'mâl-i sâlihaya sa'y ve gayret edenler, âyetteki hükm-i sâbikten müstesnâdırlar" demektir. Burada imân edenlerle murâd, Cenâb-ı Hakk'ın enbiyâsı üzerine inzâl buyurduğu kütüb-i mukaddesdeki tenbîhât vechile kendilerine esrâr-ı ilâhiyye tevdi' edilmiş kimseler demektir. Cenâb-ı Hak buyuruyorlar ki; "Bize ve enbiyâmıza imânın hakîkatı budur." Yâ'nî bu nev'i kimseler, nükte-i tevhîd üzerine yaratildıklarından dolayı imân edenler demektir. Bu sûretle mü'min olanlar, huzûr-ı ilâhîye nâil olmak için sâlih olan ef'ali işlemekte ber-devâm olurlar.

O nev'i ef'al, ya a'mal-i kalbiyye veya ef'al-i kâlibiyyedir. A'mâl-i kalbiyye, hüsn-i sûretle i'tikâd, murakâbeye müdâvemet ve emsâlidir. Ef'al-i kâlibiyye, ferâizi îfâ, tarîk-i Hakk'a sülûk ve nefse muhâlefete devam demektir. İşte وعملوا الصالحات فلهم أجر غير ممنون (Tin 6) âyetinin ma'nâsı budur. "Amel-i sâlih işledikleri için kendilerine gayr-ı maktu' ecir ve mükâfât vardır." Yâ'nî bu nev'i kimseler, kendilerinin istihkâkı olan şeye nâil oldular demektir. Bunların nâil oldukları mevhûb değildir ki, maktu' olsun. Belki bu nev'i kimseler, Cenâb-ı Hakk'ın asl-ı fıtratlarında o kimseler için halk etmiş olduğu hakâik muktezâsına göre muzaffer oldular demektir.

Hülâsa; bu nev'iden olan kimseler, her neye nâil olurlarsa Cenâb-ı Hakk'ın onlar için yaratmış olduğu istihkâkın îcâbıdır. Vâkıaa, nâiliyetlerinin kâffesi, hazâin-i cûd-i ilâhî ise de, tecelliyât-ı zâtiyyeye "mevhibe" tesmiye olunmaz. Belki, tecelliyât-ı zâtiyye umûr-i istihkâkıyye-i ilâhîdir. İşte bu ma'nâya şeyhimiz Abdülkâdir Geylânî hazretleri, âtîdeki beyitle işâret etmiştir.

ما زلت ارقع في ميادين العلي   حتي بلغت مكانة لا توهب

Türkçesi:

"Ma'neviyâtın ulvî meydanlarında terakkî ede ede bir mertebeye vardım ki;

O mertebe, hibe kabîlinden olmayıp, tecelliyât-ı zâtiyyeden ve umûr-ı istihkâkiyye-i ilâhiyyedendir"

8-Kalb, hakâik-i vücûdiyyeye nisbetle yüze karşı olan ayna gibidir. Kalb, vücûdun aksidir. Yâ'nî âlem her nefeste serîü't-tağayyur olduğu için, bunun aksi kalbde de muntâbi' olarak, o da serîü't-tağayyurdur. Bu intibâ'ya, "aks" ve "kalb" tesmiye olunması şundan dolayıdır ki, ayna bir şeye mukâbil gelince, kendisinde o şeyin aynı değil belki aksi muntâbi' olur. Meselâ, yazı sağdan sola yazılmış ise, aynadaki aksi soldan sağa olur. Hatta ayna bir sûrete mukâbil gelince, o sûretin sağı aynanın şimâline mukâbildir. Bu ebediyen ihtilâf etmeyen bir mes'eledir. İşte kalbe, "kalb" tesmiyesi bundan dolayıdır.

Fakat benim indimde âlem, kalbin aynasıdır. Asıl ve sûret kalbden ibâret olup, fer' ve mir'ât âlemdir. Bu izâha göre de kalbe "kalb" tesmiyesi sahîhtir. Çünkü sûret ile mir'âttan her birisi, öbürünün kalbi, yâ'nî aksidir. Bunu anla!

Kalbin asıl, âlemin fer' olmasındaki bizim delîlimiz şudur ki, hâdis-i kudsîde ما وسعني ارضي ولا سمائ بل وسعني قلب عبدي المؤمن buyurulmuştur. "Bana yerlerim göklerim vâsi olamaz. Belki bana vâsi olan, mü'min olan kulumun kalbidir." Eğer âlem asıl olsaydı, vüs'ate kalbten ziyâde âlemin evlâ olması lâzım gelirdi. Bundan malumdur ki, kalb asıl, âlem fer'dir.

Şunu da bil ki, vüs'at-i ma'neviyye-i kalbiye üç nev' üzerinedir. Bunların hepsi kalbde câridir.

Nev-i evvel, vüs'at-i ilmiyyedir. Vüs'at-i ilmiyye, Allah'ı bilmek demektir. Cenâb-ı Hakk'ın âsârını ve müstehak olduğu kemâlatını, layık olduğu vechile kalbten başka vücûdda taakkul eden yoktur. Çünkü kalbten başka ne varsa, kendilerinde ma'rifet hâsıl olsa da rablerini bir vecihden bilebilirler. Cenâb-ı Hakk'ı min-külli'l-vücûh, kalbten başka bilen bir şey yoktur. İşte bu zikrolunan, bir vüs'at-ı kalbiyyedir.

Nev-i sânî, vüs'at-ı müşâhededen ibârettir. Bu da, keşf-i ilâhî ile kalbin mahâsin-i cemâlullâha karşı ittilâı demek olup, kalb bu sayede, müşâhede sûretiyle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin lezzetini zevk eder.

Hülâsa: Allah için olan fuyûzâtı, kalbten başka mahlûkâttan hiç bir şey zevk edemez. Meselâ kalb, Cenâb-ı Hakk'ın mevcûdata karşı olan ilmini taakkul eder de, bu ilm-i ilâhî sıfâtının felekinde seyrederse, o sıfâtın lezzetini tezevvük ve bu sıfâtın mekânet ve azâmetini bilmiş

olur. Kudret-i ilâhiyye hakkında mes'ele aynen böyledir. Bu ilim ve kudret sıfâtlarından maâda cemi'-i evsâf ve esmâ-i ilâhiyyede de mes'ele böyledir. Bunlardaki fuyûzâtı da zevk etmek için kalbte vüs'at mevcûttur. Ve kalbin bu bâbtaki zevki, bâlâdaki ma'rifeti, kudreti zevk etmiş gibi olup, evsâf ve esmâ-i ilâhiyye eflâkında seyrinin netîcesidir.

İşte bu zikrettiğimiz de, kalb için vüs'at-i saniye olup, ârif-i billâh olanlara mahsûstur.

Vüs'at-i mâneviyye-i kalbiyyenin **üçüncü nev'i,** vüs'at-i hilâfettir. Vüs'at-ı hilâfet, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye ile tahakkuk sûretiyle olur. Sâlik, bu tahakkuk da zâtını, zât-ı ilâhî olarak rü'yet eder. Binâenaleyh Hakk'ın hüviyeti, abdin hüviyetinin ayn'ı; Hakk'ın enniyeti, abdin enniyetinin ayn'ı; Hakk'ın ismi, abdin isminin ayn'ı; sıfâtı, sıfâtınm; zâtı, zâtının ayn'ı olur. Bu feyze mazhar olan kimsenin vücûdda tasarrufu, müstahlefin mülkünde halîfenin, yâ'nî onun makâmına kâim olanın tasarrufu gibidir. İşte muhakkikînden olan vüs'at, bundan ibârettir.

Tahakkuk-ı mezkûrün keyfiyetinde ve buna mazhar olan âriflerin merâtibindeki isimlerinin mahallerine âit bir takım nüktecikler var ise de, biz onları izâhtan feragat ettik ve sırr-ı rubûbiyetin ifşâsına sebeb olmasın diye, bu kadar tebyîn ile iktîfâya mecbûr olduk. Bu nev-i sâlisten ibâret olan vüs'at-i hilâfete, ba'zen "vüs'at-i istîfâ" dahî tesmiye olunur.

Cenâb-ı Hak, bizi ve seni tevfîkâtına mazhar etsin. İzah-ı âtîmizi güzelce öğren! Cenâb-ı Hakk'ı ihâta ve istîfâ sûretiyle idrâk etmek, ne kadîm için ne de hâdis için mümkün değildir. Kadîme gelince; çünkü Cenâb-ı Hakk'ın zâtı, sıfâtlarından bir sıfâtının altına girmez. Meselâ ilim, Cenâb-ı Hakk'm zâtını ihâta edemez. Yoksa, küllün cüz'de vücûdunun bulunması lâzım gelir. Halbuki Cenâb-ı Hak, külliyet ve cüz'iyetten müteâlîdir. Binâenaleyh ilim, zâtını min-külli'l-vücüh, istîfâ edemez. Belki Cenâb-ı Hakk'ın kendini bilmemesi mümkün değildir. "Cenâb-ı Hak, zâtını hak ma'rifetiyle bilir." deriz. İşte, bu ta'bîr söylenebilir. Fakat "Cenâb-ı Hakk'ın zâtı, sıfât-ı ilmiyyenin ihâtası altına dâhil olur" denemez. Kezâlik, "Sıfât-ı Hakk'm zâtı, kudret sıfâtının altına dâhil olur" da denemez. Cenâb-ı Hak bundan da müteâlî-

dir. Mes'ele ber-vech-i izâh, kadîmde böyle olunca, mahlûkâtta da böyle olması evleviyetle sâbittir. Yâ'nî mahlûkun ihâtası altına girmeyeceği de muhakkaktır.

Şu kadar var ki, bizim "vüs'at-i istîfâiyye" ta'bîr ettiğimiz vüs'at-i kemâliyye, Hak'tan mahlûka ihsân olunan kemâli istîfâ sûretiyledir. Yoksa Hakk'a mahsûs olan kemâlatı istîfâ, demek değildir. Çünkü Hak için olan kemâlatın nihâyeti yoktur. İşte hadîs-i şerîfteki و وسعني قلب عبد المؤمن ta'bîrinin ma'nâ-i hakîkisi, bizim bu izâhımızdan ibârettir.

Cenâb-ı Hak, âlemin kâffesini Hz. Muhammed'in nûrundan yarattığı için, İsrafil'in halk olunduğu yer, Hz. Muhammed'in kalbi olmuştur. Melâikenin kâffesinin ve meleklerden başkalarının her birinin nereden halk edildiğine dâir olan bâhiste bunun beyânı gelecektir.

İşte ber-vech-i meşrûh, İsrafil nûr-ı kalb-i Muhammedî'den mahlûk olduğu için âlem-i melekûtta vüs'at ve kudreti der-kârdır. Zât-ı İsrâfil'de Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı kuvve-i ilâhiyyeden dolayı İsrâfil, nefhâ-i vâhide ile âlemi imâteye, nefhâ-i vâhide ile âlemi ihyâya kâdirdir. Çünkü İsrafil'in makâmı kalbdir. Kalb ise, kendisinde kuvve-i zâtiyye-i ilâhî bulunduğu için, zâtullâh için de vüs'atı vardır.[9]

Hülâsa: İsrâfil aleyhisselâm Hakk'a nisbetle melâikenin en kavîsi ve en karîbi demektir. Melâike ile, unsûrî olan melekleri kast ediyorum. Bunu anla! Allah, her şeyin hakîkatini âlimdir.

---

9. Bu ma'nâca zâtullah, zâtullahı muhîttir, iştirâk yoktur. Ya'nî, bir şeyin diğer bir şeyi ihâta kabîlinden olmayıp, belki, şey-i vahidin kendisini ihâtası demektir. Binâenaleyh, muhît, muhât şey-i vahiddir.

Elliüçüncü Bâb

Akl-ı Evvel Hakkındadır

Akl-ı evvel, Cibrîl'in makâmı, asl-ı bünyâdı demek olup nisbeti, yine kalb-i Muhammedîye âittir.

Cenâb-ı Hak, bizi ve sizi tevfîkâtına mazhar ve seni kendi zâtına delâlet ve bu delâletle tahakkuka hidâyet eylesin. İzâh-ı âtîyi öğren!

Akl-ı evvel, vücûdda ilm-i ilâhînin teşekkül mahâllidir. "Kâlem-i a'lâ" ta'bîr olunan budur. İlm-i ilâhî, akl-ı evvelden levh-i mahfûza nâzil olduğu için, akl-ı evvel, levh-i mahfûzun icmâli, levh-i mahfûz onun tafsîlidir. Belki akl-ı evvel, ilm-i icmâl-i ilâhînin tafsîli olup, levh-i mahfûz o ilmin mahall-i taayyünü, mahâll-i tenezzülüdür.

Şurası da bir hakîkâttır ki, levh-i mahfûzun ihâta edemediği esrâr-ı ilâhiyye akl-ı evvelde mevcûddur. Akl-ı evvelin ihâta edemediği esrâr-ı ilâhiyye de, ilm-i ilâhide mevcûddur. Binâenaleyh, ilm-i ilâhî ümmü'l-kitaptır. Akl-ı evvel, imâm-ı mübîn; levh-i mahfûz, kitâb-ı mübîndir. Şu halde levh-i mahfûz kalem-i a'lâ ta'bîr olunan akl-ı evvele tâbi'dir. Akl-ı evvel ta'bîr olunan kâlem, levh-i mahfûz üzerine hâkim olup "Nûn" ta'bîr olunan ilm-i ilâhî devâtında (okka demektir) mücmel olan kaziyyeleri tafsîl eder.

Akl-ı evvel, akl-ı küllî, akl-ı maaş aralarındaki farka gelince; akl-ı evvel, nûr-ı ilm-i ilâhîden ibâret olup, tenezzülât-ı taayyünât-ı halkiyyenin evvelinde zâhir olmuştur. İstersen, "ilm-i icmâl-ı ilâhînin tafsîlinin ibtidâsıdır" de! Bunun için Hz. Peygamber ان اول ما خلق الله العقل bu-

yurmuştur. Binâenaleyh, akl-ı evvel, hakâik-i halkiyyenin hakâik-i ilâhiyyeye nisbetle en yakın olanıdır. Akl-ı küllî ise, kıstâs-ı müstakîm (terazi) ve levh-i tafsîli tepesinde mîzân-ı adldir.

Hülâsa: Akl-ı küllî, âkileden ibârettir. Yâ'nî "akl-ı evvele mevdu' olan, suver-i ilmiyyenin kendisiyle zâhir olduğu müdrike-i nûriyyedir" demektir. Mes'elenin hakîkatı budur. Bunu idrâk edemeyen ba'zı kimseler, "akl-ı küllî her âkile sâhibinden, aklın efrâd-ı cinsiyyesine şumûlden ibârettir", demişse de, bu ta'rîf bozuktur. Çünkü, akıl için taaddut yoktur. Çünkü akil, cevher-i ferdden ibârettir. Onu temsîl etmek lâzım gelirse, ervâh-ı insâniyye ve melekiyye için unsûriyet gibi; ervâh-ı behîme için de cinsiyet gibidir." diyebiliriz.

Akl-ı maaşa gelince: Akl-ı maaş, kanûn-ı fikrî ile vezn edilmiş olan nûrdan ibârettir. Akl-ı maaşın idrâki, fikir âletiyledir ve onun idrâki akl-ı küllî vecihlerinden bir veche âittir. Akl-ı maaş için, akl-ı evvele vusûl yolu yoktur. Çünkü akl-ı evvel, kıyâs ile takyîdden, kıstâs ile hâsırdan münezzehtir. Belki akl-ı evvel, rûh-ı nefsî merkezine doğru olarak vukû' bulan vahy-i kudsînin mahall-i sudûrudur. Akl-ı küllî de, umûr-ı tafsîliyye için mîzân-ı adlden ibâret olup, bir kanuna münhasır olmaktan münezzehtir. Akl-ı küllînin eşyâyı vezn etmesi, her türlü mi'yâr üzerine olabilir. Akl-ı maaşın mi'yârı ise tektir. O da fikirden ibârettir. Akl-ı maaşın kefesi de birdir, o da âdetten ibârettir. Akl-ı maaşın tarafı da birdir. O da ma'lûmdan ibârettir. Akl-ı maaşın mi'yârı da birdir. O da tabîatten ibârettir.

Fakat akl-i küllî böyle değildir. Onun kefesi çifttir: Biri hikmet, biri kudrettir. Tarafı da ikidir: Biri iktizâyat-ı ilâhiyye, ikincisi kuvâ-yi tâbiiyyedir. Akl-ı küllînin mi'yârı da ikidir: Birisi, irade-i ilâhî; diğeri, muktezeyât-ı halkiyyedir. Akl-ı küllînin başka müteaddit mi'yârları da vardır. Hatta mi'yârsız olmak da akl-ı küllî mi'yârlarından bir mi'yârdır. Bunun içindir ki, akl-ı küllî kıstâs-ı müstakîmdir; eksik tartmaz, zulmetmez ve onu bir şey fevt etmez. Akl-ı maaş böyle değildir. O eksik yapabilir ve kendisini bir çok şeyler fevt edebilir. Çünkü kefesi vâhid, tarafı da vâhiddir.

Hülâsa, akl-ı maaşın kıyâsı sıhhat üzerine mebnî değildir. Belki takdîr ve tahmîn sûretiyledir. Cenâb-ı Hak Kur'an'da قتل الخراصون (Zariyat 10) buyurmuştur. 'Harrasûn' demek, umûr-ı ilâhiyyeyi akıllarıy-

la vezn edenler demektir. Tahmîn ile hareket ederler, çünkü mîzânları yoktur. Onların vezinleri, tahmînlerinden ibârettir. Hırs da, farazî ve tahminî hareketten ibârettir.

Netîce akl-ı evvel, güneş gibidir. Akl-ı küllî, güneşin ziyâsı içine düşen su gibidir. Akl-ı maaş, sudaki şuâ'ın duvar üzerinde vukû'u gibidir. Bu teşbîhât, birer nisbetten ibârettir. Hülâsa: Meselâ suya bakan, güneşin hey'et-i mahsûsasını sihhatli gördüğü için, nûrunu apaşikâr olarak ahz eder. O derecede ki, güneşi suda görmesiyle semâda görmesi arasında fark yok gibidir. Şu kadar var ki, doğrudan doğruya şemse bakan, başını yukarı kaldırır. Su içinde güneşe bakan, başını aşağı indirir. Kezâlik akl-ı küllî de tıpkı böyledir.[10] O da ilmini akl-ı evvelden alır. Nûr-ı kalbî ile ilm-i ilâhiyyeye baş kaldırır. İlmini akl-ı küllîden alan nûr, kalb ile levh-i mahfûza eğilerek bakar. Ekvâna taalluk eden ulûmu oradan alır. Bu sûretle âhiz, bir hadd-ı ilâhîdir ki, Cenâb-ı Hak onu levh-i mahfûza vedîa kılmıştır. Fakat akl-ı evvel böyle değildir. Çünkü akl-ı evvel, doğrudan doğruya ilmini Hak'tan alır.

Bundan başka akl-ı küllî "kitab" dediğimiz levh-i mahfûzdan bir şey ahz ettiği zaman, aldığı ilmi ya kanûn-ı hikmetle veyâhut kanun ile veya kanunsuz olarak mi'yâr-i kudretle ahz eder. Akl-ı küllînin bu ahzı, her ne kadar bir istikra' ise de, intikasdır; yâ'nî aşağıya doğru eğilmek demektir. Çünkü levâzim-i halkiyye-i külliyedendir; "hatadan sâlimdir" denemez. Hatadan selâmet, Cenâb-ı Hakk'ın zâtı için ihtiyâr ettiği ilme müteallik olan şeylerde olur. Cenâb-ı Hak ise, bir şeyi vücûda inzâl etmek istediği zaman, onu evvelâ akl-ı evvele inzâl eder. Cenâb-ı Hakk'ın zâtına hâsır olan ilimlerde ihtiyâr ettiği düstûr, o şeyin levh-i mahfûzda bulunmamasıdır.[11]

Şunu da bil ki, ehl-i şekâvet akl-ı küllî ile ba'zen istidrâc gösterir. Kendi hevâ ve heveslerinde olmak ve başka şekilde zuhûr etmemek

---

10. İşte izâh-ı serd vechile, akl-ı küllî, ilmini levh-i mahfuzdan aldığı ve hatadan salim ilmin, ulûm-ı zâtiyye-i ilâhiyyeye münhasır olduğu ve ulûm-ı zâtiyyeden olan ilim, vücûda inzâl olunduğu zaman, yalnız akl-ı evvele inzal olunup, o ilmin levh-i mahfuzda bulunamayacağı cihetle, akl-ı küllînin levh-i mahfuzdan ahzında tamamiyle hatadan selamet muhakkak değildir." demektir. Mecdî
11. O da ilmini akl-ı evvelden alır. Nûr-ı kalbî ile ilm-i ilâhîye başını kaldırır, ilmini Hak'tan alır.

üzere bunlar, akl-ı küllî ile nâil-i futûhât olurlar. Bu futûhât sayesinde tabâyi', eflâk, nûr, ziyâ ve emsâli gibi kevne müteallik olan şeylerde ekvân perdesi altında esrâr-ı kudrete muzaffer olurlar ve bu muzafferiyetleri üzerine eşyâya ibâdete zâhib olurlar. Bu keyfiyet, ehl-i şekâvet için Cenâb-ı Hak'tan bir mekr-i ilâhîdir.

Bu bâbtaki hikmet-i ilâhiyye şudur ki, Cenâb-ı Hak ehl-i şekâvetin ibâdet ettikleri eşyâ-yı mezkûre libâsında onlara tecellî eder. Onların eşyâ-yı mezkûreyi idrâki, akl-ı küllî ile olup, "âlihe ve kuvâ-yi fâile, eşyâ-yı mezkûredir" derler.

Akl-ı küllî ile adem-i idrâk şundan dolayıdır ki, akl-ı küllî kevni tecâvüz edemez. Binâenaleyh ehl-i şekâvet, akl-ı küllî ile Cenâb-ı Hakk'ı bilemezler. Aklın Cenâb-ı Hakk'ı bilmesi, ancak nûr-ı imân vâsıtasıyladır. Akıl, ister akl-ı maaş olsun, ister akl-ı küllî olsun, kendi kıyâsı, kendi nokta-i nazarından Hakk'ı bilmelerine ihtimâl yoktur. Maamafih, eimme-i sûfiyye aklın esbâb-ı ma'rifetten olduğuna zâhib olmuşlardır. Fakat bu zehâb, ikâmet-i huccet için mecâz-ı tevessu' kabîlindendir. Bizim mezhebimiz de budur. Şu kadar var ki, netîce akıldan müstefâd olan ma'rifet ve delâil ve âsâr ile mukayyed ve bu ikisine münhâsırdır. İmân ile ma'rifet böyle değildir. Çünkü o, mutlaktır. Ma'rifet-i imâniyye, esmâ ve sıfâta müteallıktır. Ma'rifet-i aklıyye ise, delaîl ve âsâra müteallıktir. Ma'rifet-i aklıyye de bir nev'i ma'rifet ise de, fakat ehlullâhın indinde matlûb olan ma'rifet kabîlinden değildir.

Bundan sonra şunu da bil ki, akl-ı maaşın akl-ı küllîye nisbeti, nâzırın şuâ'ya nisbeti gibidir. Şuâ, yalnız bir cihetten olup o şuâ'ya nazar eden, şuâ'yı tevlîd eden şemsin hey'eti ve sûretini göremez. Güneşin suda teşekkül eden nûrunu ve o nûrun tûlu'nu ve arzını da bilemez. Belki farz ve tahmînî ve takdîrî olarak hükme kalkışır. Ba'zan de kendi zu'munca delîl bularak, nûr-ı mezkûrün tûlu'na ba'zen de yine kendi zu'munca delîl bularak, o nûrun arazına kâil olur. Netîce, hakîkât-i emre nisbetle hüküm doğru değildir.

Akl-ı maaş da tıpkı böyledir. Çünkü, onun ziyâsı da bir cihettendir. O cihet, akl-ı maaşın nokta-i nazarı ve fikirdeki kıyâsı ve delîlidir. Cihet-i vâhideden ziyâ veren akl-ı maaş, ma'rifetullâha kıyâm edecek olursa, hata edeceği şüphesizdir. Bu izâha mebnîdir ki, biz ne zaman "Allah, akıl ile idrâk edilmez" dersek, bu sözle murâdımız akl-ı maaş-

tır. Ne zaman da "Allah, akıl ile bilinir" dersek, bununla murâdımız akl-ı evveldir. İşte bunun içindir ki, Cenâb-ı Hak Kur'an-ı Kerîmde قتل الخراصون الذين هم غمرة ساهون (Zariyat 10) buyurmuştur. "Batıla inhimâk içinde sehv ve gaflet eden harraslar, yâ'nî tahmînî hareket denler, maktûl olsunlar" demektir. Bunlarm maktûl olmalarının arzu edilmesi, tahminlerinin kat'iyetine kâil olduklarından ve hükümlerini bu tahmîne binâ eylediklerinden dolayıdır. Onun için helâka uğramışlardır. Çünkü kendileri, kendilerini helâk eden şeye kat'iyetle hükm etmişler ve kendi nûrlarını kendileri söndürmüşlerdir. Onun için maktûllerdir. Şu halde nefislerinin kâtilleri kendileridir. Çünkü nefislerinin rabbi olmadığını tahmin etmişler ve öldükten sonra nefisleri için hayât olmadığına dâir hükm-i kat'iyi vermişler ve kendilerini saâdete doğru sevk eden muhbir-i sâdık'a karşı inad etmişler ve ona imân etmemişlerdir. Bunun için kendilerini ihlâk ve kendilerini katl etmişlerdir. Binâenaleyh nefislerini katl eden, yine nefisleridir ve kendilerini öldüren kendilerindeki keyfiyet-i tahminiyyedir. Bunu anla!

Bundan sonra şunu da bil ki, akl-ı evvel, kalem-i a'lâ nûr-ı vâhiddir. O nûra da, abde nisbetle "akl-ı evvel", Hakk'a nisbetle "kalem-i a'lâ" tesmiye olunur. Hz. Muhammed, (s.a.v.)' e mensûb olan akl-ı evvelden Cenâb-ı Hak, ezelde Cibrîl'i yaratmıştır. Binâenaleyh Hz. Muhammed, Cibrîl'in babası ve bütün âlemin asl'ıdır. Eğer bilmek isti'dâdında olanlardan isen, bu sözümü bil! Bunu taakkul edebilene, cânım fedâ olsun. Bunu anlayabilene, nefsim fedâ olsun!

İzâh-ı mezkûrden dolayıdır ki, Cebrâil mi'râcta tevakkufa mecbûr olmuş, Hz. Muhammed tek başına ileri gitmiştir. Akl-ı evvele "Rûh-ı emîn" de tesmiye olunur. Çünkü ilmullâhm hazînesi ve ilmullâhm emînidir. Cibrîl'e "akl-ı evvel" tesmiye olunması, fer'e asl'ın ismiyle tesmiye kabîlindendir.

Ellidördüncü Bâb

Vehim Hakkındadır

Vehim, Hz. Muhammed'den mahlûk olan Azrâil'in aslı ve bünyâdıdır.

Nazmın Türkçesi:

"Vehim, felekü'l-Atlas'ın fevkinde olan melekût üzerindeki nûrdan ibârettir.

Afâk'a değil, enfüse nisbetle o nûra "vehim" ta'bîr olunmuştur.

Bu nûr, rahmânın alâmetidir. Fakat sûret-i ma'neviyye i'tibâriyle bu sûrette rahmân, en zarîf cemâl ile tecellî etmiştir.

Bu nûr, rahmânın kahrı, rahmânın ilmi, rahmânın hükmü, rahmânın zâtıdır.

O nûr, her reis olan şeydir. O nûr rahmânın fiili, vasfı ve ismidir.

En nefîs olan her güzelliğin meclâsı, o nûrdandır.

Yine o nûr kudret ve kahr hâlinin noktasıdır.

Hilkatinde himmeti kâsır olmayanlar için bu, bir nev'i "kudret" olmak üzere ta'bîr olunmuştur.

Bu noktanın kudreti, ma'nevî kışrı olan kısımdan ibârettir.

O kışr-ı ma'nevî, mahbûbe-i rânâ, havrâ-i zibâ üzerine atlas gibi nefis bir perdedir.

Bunu ihtiyâr et, hayrette kalma. Bu, dehşet değildir.

Şu kadar var ki, karanlık gecenin zulmeti gibidir."

Cenâb-ı Hak, Hz. Muhammed'in vehmini "kâmil" isminin nûrundan halk etti. Azrâil'i de Hz. Muhammed'in nûr-ı vehminden[12] halk etti. Cenâb-ı Hak, Hz. Muhammed'in vehmini kâmil isminin nûrundan yaratınca, bu nûru âlem-i vücûdda "kahr" libâsıyla izhâr etti. Binâenaleyh insanda en kavî olan şey, kuvve-i vehmiyedir. Kuvve-i vehmî, akla, fikre, musavvireye, müdrikeye galebe eder; insanda her kavî olan şey, vehme nisbetle makhûrdur. Böyle bir kuvve-i kâhireden yaratıldığı için de Azrâil melâikenin en kuvvetlisidir. Bunun içindir ki, Cenâb-ı Hak Adem'i yaratmak için yerden bir kabza toprak alınmasını melâikeye emrettiği zaman Azrâil'den başkası o kabzâ-i tûrâbiyyeyi almağa kâdir olamadı.

O kabzâ-i tûrâbiyyeyi almak için evvelâ Cibrîl yere inince yer ona bu kabzayı almaması için yemînle ricâ etti. Cibrîl bıraktı gitti. Sonra Mikâil nâzil oldu, sonra İsrafil nâzil oldu, sonra melaîke-i mukarrebînin kâffesi nâzil oldu. Bunlardan hiç birisi, yerin yemîn ile olan ricâsına karşı kabza-i tûrâbiyyeyi almağa kâdir olamadılar. Azrâil nâzil olduğu zaman da yer, yine yemîn ile ricâ etmiş ise de Azrâil, yerin yemînini istidrâca atf ile, "emr-i ilâhîyi dinlemezsen, günah işlersin" diyerek, Cenâb-ı Hakk'ın emrettiği kabzâ-i tûrâbiyyeden aldı. O kabzâ-i tûrâbiyye, yerin rûhu demektir. İşte o rûh-ı arzdan Cenâb-ı Hak, ced-i Adem'i yarattı. Azrâil, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine vedîa kıldığı ve kahr-ı galebe meclâsında tecellî ettirdiği kuvâ-ı kemâliyyeden dolayı ve kabza-i tûrâbiyyeyi ahzda kâbız-ı evvel olduğundan nâşî, kabz-ı ervâha da onu me'mûr etti.

Bundan başka Azrâil tesmiye olunan melek, rûhlarını kabzedeceği zevi'l-ervâhın hallerine dâir o kadar ittilâa mâliktir ki, şerh ve tafsîl mümkün değildir. Her cins için bir nev' sûretle tasavvur ederek gelir. Hatta ba'zı eşhâsa sûretsiz olarak basît bir şekilde zuhûr eder. Rûha yalnız mukâbelesiyle rûh bedenden çıkmak ister. Rûh ile cesed arasında sebketmiş olan taaşşuka binâen, cesed de rûhu bırakmak istemez. Câzibe-i Azrâil ile rûhun cesedde taaşşuku arasında nizâ hâsıl olur. Bu nizâda câzîbe-i Azrâiliyye galebe ederek, rûh ce-

---

12. Vehim, bir ma'nâca şeytan demektir. Şeytanın insana secde etmemesi demek, kuvve-i fikriyyenin insana adem-i inkiyâdı demektir. Diğer efkarı insana münkaddır.

sedden çıkar. Rûhun bu sûretle bedenden hurûcu, pek acîb bir hâlettir.

Şurası da bilinmelidir ki, aslında rûh cesede duhûl ile ve cesede hulûl ile mekân-ı aslîsinden mufârakât etmez. Rûh mahâll-i aslîsinde olmakla berâber cesede nâzırdır. Mevdî-i nazarına hulûl, ervâhın âdetindendir. Rûhun hangi mahâlle nazarı vâkî' olursa, merkez-i aslîsinden mufârakât etmeksizin o mahâlle rûh hulûl eder. Bu bir keyfiyettir ki, akıl bunu muhâl görür ve bu keyfiyet, ancak keşif ile bilinir.

İzâh-ı mezkûr vechile rûh, cisme nazar-ı ittihâd ile nazar edince ve bir şeyin kendi hüviyetine hulûlu kabîlinden olarak bedene hulûl edince, vehle-i ûlâda bu hulûl ile sûret-i cismiyyeye âit ahvâli iktisâb eder. Ve rûh bedene nâzır oldukça, bu iktisâb da dâimdir: Yâ ahlâk-ı marziyyeyi iktisâb ederek illiyyîne irtîfa' ve suûda nâil olur, veyâhut ahlâk-ı behimiyye-i hayvâniyye-i arzıyyeyi iktisâb ederek, o ahlâk ile siccîne sukût eder.

Rûhun illiyyîne suûdu demek, şu sûret-i insaniyyedeki tasavvuru hâliyle berâber, âlem-i melekûta irtîfâya kudreti demektir. Çünkü sûret, ervâha sikletini ve kendi ahvâlini giydirir. Bunun içindir ki, rûh, cesedin sûretiyle sûretlenince cesede âit olan sikleti hasrı, aczi ve buna benzeyen şeyleri kendine mal eder. O zaman rûh, aslındaki hiffetten ve sereyândan ve letâfetten uzaklaşır. Fakat bu mufârakât, mufârakât-ı infîsâl değil, mufârakât-ı ittisâldır. Zîrâ, rûh o zamanda sıfât-ı asliyyesinin kâffesiyle muttasıftır. Şu kadar var ki, umûr-ı fi'liyyeyi isbâta kâdir değildir. Binâenaleyh evsâf-ı asliyyesi kendisinde bilkuvve mevcût olup, bilfiil değildir. Bunun içindir ki, biz mufârakât-ı mezkûreye "mufârakât-ı infisâl değil, mufârakât-ı ittisâldır" dedik.

Cismin sâhibi ahlâk-ı melekiyyeyi isti'mâl ederek, safvet peydâ ederse, rûhu kuvvetlenir. Üstünden siklet-i cismiyyeyi kaldırır. Bu sûretle terakkîde dâim olursa, cesede gâlebe ederek, cesed kendi nefsinde rûh gibi olur. İşte, su üzerinde yürümek, havada uçabilmek, böyle bir terakkî zamanına mahsûstur. Bunun izâhı, kitabın yukarlarında sebkat etmişti. Böyle olmayıp da, cismin sâhibi ahlâk-ı beşeriyyeyi, muktezeyât-ı arziyyeyi isti'mâl ederse rûh üzerinde teressübâtın hükmü ve siklet-i arziyyenin izdiyâdı kuvvetlenir. Siccînde mahsûr kalır, yarın siccînde haşrolunur.

Bundan sonra şu da ma'lûmun olsun ki, rûh cesede cesed de rûha aşık olduğu için, cesedin sıhhati mu'tedil oldukça, rûhun cesede nazarı dâimdir. Cesedde hastalık vukû' bulur ve hastalık yüzünden elem hâsıl olursa rûh, nazarını âlem-i rûhîye doğru kaldırmağa başlar. Çünkü rûhun ferâhı, kendi âlemindedir. Rûh, cesedden mufârakâtı istememekle berâber, âlem-i cesedden kendi âlemine bu sûretle nazarını tedrîcen kaldırması, dar bir yerden genişliğe doğru kaçan kimsenin hâli gibidir. Dar mahâlde bulunan kimsenin o zindanda az çok vüs'at olmakla berâber genişliğe doğru firârı, kendisinde bir hâl-ı zarûrîdir. Tıpkı rûh da, böyle hasta olan bedenden yavaş yavaş nazarım kaldırarak, ecel-i mahtûm, ömr-i ma'lûm nihâyete varınca, Azrâil denilen melek ona gelir. Azrâil'in muhtazıra gelmesi, onun Cenâb-ı Hak indindeki hâline münâsib bir sûrette olur.

Muhtazırın indellâh hâlinin güzel olması, müddet-i hayâtındaki i'tikâdâtına, ef'aline, ahlâkına ve ahvâl-i sâiresine göredir. Hâlinin çirkin olması da, yine ahvâl-i mezkûre-i hayâtiyyenin çirkin olmasına mübtenî olup, Azrâil'in o sûrette gelmesi, o hâline münâsib bir şekilde olur. Meselâ zâlim olan kimseye, hükümet me'mûrlarından, intikam almak sıfatıyla kendisine gelen kimse sûretindedir; veyâhut müstekbire menfûr bir hey'ette olarak, emirin veya reîs-i hükümetin adamlarından birisinin sıfatı üzerine gelir. Ehl-i salâh ve ehl-i takvâya en sevgili ve güzel bir hey'ette olarak zuhûr eder. Hatta ba'zen Azrâil ehl-i salâhtan olanlara peygamberin sûretiyle sûretlenerek gelir. Muhtazır olanlar, o sûreti görünce rûhları bedenden çıkar.

Azrâil ile melaîke-i mukarebînden olanlar için peygamber sûretiyle sûretlenmek mübâhtır. Çünkü bunlar, kuvâ-yi rûhâniyyeden yaratılmışlardır. Çünkü melâike-i mezkûrenin kimi Hz. Muhammed'in kalbinden, kimisi aklından, kimisi hayâlinden, kimisi bunlara benzeyen şeylerden mahlûktur. Bunu anla!

Melâike-i mezkûreye temessül-i mezkûrün mümkün olması, ber-vech-i meşrûh Hz. Muhammed'den mahlûk oldukları içindir. Aradaki münâsebetten dolayı, onun sûretiyle temessül edebilirler. Melâike-i mezkûrenin sûret-i nebî ile temessülleri, bir şahsın rûhunun kendi cesediyle temessülü gibidir. Şu hâlde sûret-i Muhammed ile temessül eden, Muhammed'in kendi rûhundan başka bir şey değildir. İblîs,

(aleyhillâ'ne) ile onun etbâı böyle değildir. Çünkü bunlar, Hz. Muhammed'in beşeriyetinden mahlûkturlar. Halbuki peygamber, nebî olduktan sonra kendisinde beşeriyetten hiç bir eser kalmamıştır.

Bu bâbta vârid olan bir hadîs-i şerîf meâline nazaran, Hz. Peygamber'e bir melek gelmiş, kalbini yarmış, kalbinden kan çıkarmış ve kalbini temizlemiştr. İşte o kan, nefs-i beşeriyettir. Şeytanm mahâlli de odur. Melek-i mezkûr tarafmdan vukû' bulan ameliyeden sonra, şeytanm peygamberden nisbeti munkatı' olmuştur. Binâenaleyh, şeytandan hiç birisi, sûret-i nebî ile temessüle kâdir olamaz. Çünkü arada münâsebet yoktur.

Bundan sonra şunu da bil ki, Azrâil'in ehl-i taat için ve ehl-i zulmet ve ma'siyet için temessülleri, bu nev'a münhâsır olmayıp, belki muhtazırın hâline, makâmına, tabîatının iktizâsına göre tenevvuât-ı muhtelifesi vardır. Bunların her birisi, muhtazırm defter-i a'malinde mestûr olduğu ahvâle göredir. Hatta vahşi hayvanlardan yırtıcı olanlara, öldürmekte yırtıcı olanların âdeti ne ise o şekilde olarak; arslan, kaplan, kurt, sûretlerinde temessül eder. Kezâlik kuşlarda da Daba, veyâhut karakuş veya doğan şeklinde gelir.

Hâsılı Azrâil'in temessülünde her halde muhtazırm hâline bir münâsebet şekli zarûrîdir. Yalnız sûret-i gayr-ı mürekkebede gayr-ı mer'î olarak gelirse, böyle değildir. O zaman münâsebete lüzûm yoktur. O zaman şahsı, râihasiyla helâk eder. O râiha, güzel veya çirkin olabilir. Bunda da, şahsın hitâm hâlinde bulunduğu hâlin râihada te'sîri vardır. Ba'zan muhtazır, râihayı da idrâk etmez. Belki hâlinin dehşetinden dolayı üstünden geçen şeyi idrâk edemez. Meyyit o geçen şeye nazar ederek, taaşşuk hâsıl olur. Cesedden bilkülliye çekilir ve munkati' olur ve "rûhu çıktı" denilir. Halbuki hakîkâtte ne hurûç, ne duhûl vardır. Eğer duhûlsuz hulûl sahîh olmadığı için rûhun nazarının bedene hulûlü hakîkâtte duhûl addolunursa, o zaman nazarın irtifâına hurûc denilebilir.

Bundan sonra şunu da bil ki, rûh cesedden çıktıktan sonra sûret-i cesediyyeden asla ayrılmaz. Rûh için bir zaman vardır ki, o zamanda bedende sâkindir. Adetâ rûh, o zaman uykuya dalıp da, rü'yasında bir şey görmeyen kimse gibidir. Bu mes'ele de ba'zıları "Her uyuyan kimse, elbette rü'ya görmek zarûrîdir; ba'zıları o rü'yayı hıfz eder,

ba'zıları unutur" demişse de, bu söz mu'teber bir söz değildir. Bunda nazar vardır. Çünkü biz, keşf-i ilâhî ile idrâk ettik ki, bir kimse bir gün iki gün yâhut daha ziyâde uyur ve uykusunda bir şey görmez. O kimsenin uykusu, tarfete'l-aynde zamandan bir müddetin Cenâb-ı Hak tarafından tay' edilmesi gibidir. Bunun gibi bir kimse gözünü yumar, sonra açar; Cenâb-ı Hak, o kimse için o müddet-i kalîle de eyyâm-i kesîri tay' etmiş ve o eyyâm-ı kesîre içinde başkaları yaşamıştır.

Nitekim Cenâb-ı Hak bir şahıs için ân-ı vâhidi bast eder. Gündüz saâtlerinden bir saâtten daha az olan o müddet içinde o kimse, bir çok iş işlemiş, ömür sürmüş, tezevvüc etmiş, kendisi için olan hâsıl olmuştur. Halbuki bu şeyler başkasının yanında, belki ehl-i dünyanın kâffesinin yanında vâkî' olmamıştır. Yâ'nî başkaları bundan bî-haberdir. Bu bir keyfiyettir ki, bizde vâkî' olarak biz bunu idrâk ettik. Buna, bizden nasîbi olan kimseden başkası inanamaz.

İşte, bâlâda bedenden çıktıktan sonra yine bedenden rûhun ayrılmasına, yâ'nî bu sükûnet-i rûhiyyeye "mevt-i ervâh" ta'bîr olunur. Görmüyor musun? Hz. Peygamber, "inkita-ı zikri" melaîke için mevt ile ta'bîr etti. Bunun hakîkâtını keşf eden Hz. Peygamber'in işâret ettiği şeyi anlar. Ber-vech-i meşrûh, rûhun "mevt-i ervâh" ta'bîr olunan bu sükûneti geçirdikten sonra, rûhun intikâli âlem-i berzâhadır.

Berzâhın beyânı, inşaallahû teâlâ, mahâll-i mahsûsunda gelecektir.

Cevvâd-i kalem, âlem, yâ'nî seyyid-i kebîr olan rûhun beyânında haddi tecâvüz etti. Biz, yine Cenâb-ı Hakk'ın şems-i kemâlinden halk edip, vücûdda kendisine şuâ-ı celâlı giydirdiği nûr-ı vehmînin ahvâlini şerhe rucû' ediyoruz.

Ma'lûmun olsun ki, Cenâb-ı Hak, nûr-ı vehmi nefsine mir'ât, kudsiyetine tecellîgâh kılmıştır. İdrâk ve kahr ve galebe nokta-i nazarından, âlemde vehimden daha sürâtli bir şey yoktur. Nûr-ı vehm için, cemi'-i mevcûdatta tasarruf vardır. Alem, Cenâb-ı Hakk'a onunla ibâdet etmiş ve o nûr ile Cenâb-ı Hak Adem'e nazar eylemiştir. Su üzerinde yürüyen, bununla yürümüş, havada uçan bununla uçmuştur. Nûr-ı vehm, nûr-ı yakîn, asl-ı istilâ ve temkîn demektir. Bu nûr bir kimseye müsahhâr olur da, o kimse bu nûr-ı vehme hâkim olursa, o kimse için mevcûdat-ı ulviyye ve süfliyyede tasarruf mümkün olur. Fakat vehmin saltanatı bir kimse üzerine hâkim olursa, vehim onun

işlerini mel'abeye döndürür. Vehmin nûruyla hayret zulmetleri içinde mütehayyir olur.

Cenâb-ı Hak imânını muhâfaza ve seni ehl-i ihsândan eylesin!

Şunu da bil ki, Cenâb-ı Hak vehmi yarattığı zaman vehme "Ehl-i taklîd için senden başka bir yerde tecellî etmem ve âlem için senin korkunç yerlerinden başka yerlerde zâhir olmam. Sen ehl-i taklîdi bana doğru ne kadar yükseltirsen, onları bana karşı o kadar delâlet etmiş olursun; ve ehl-i taklîdin nûrlarına bakarak benden ne kadar yüz çevirirsen, onların helâkini o derecede bâis olursun" diye yemin etti.

Vehim cevapta dedi ki: Ya rabbi! Menissa-i zât'a vusûl sebeb olsun diye, esmâ ve sıfât ile merdiven ikâme eyle!" Cenâb-ı Hak enmûzec - i münîr ikâme eyledi. Onun duvarına heybet ve takdîr ile yazıldı ve Hakk'a ubûdiyet orada muhkem oldu. Enmûzeci gören vehim, rabbinin ismiyle nefsinden yemin ederek: "Bu ağır anahtarlarla şu kilidi açmağa devam edeceğim. O dereceye kadar ki, cemâl ekinnelerinin deliğinden benim cemelim, yâ'nî gemi halatım geçecektir. Bu sûretle sahra-i kemâl kazâsına vâsıl olcağım. O kazâda Cenâb-ı Hakk-ı Müteal'e ibâdet edeceğim." dedi.

Cenâb-ı Hak da onun yemîni üzerine, kendisine takrîb hulleleri giydirip, "Ey felek-i edîb, güzel yaptın!" dedi.

Sonra Cenâb-ı Hak o vehme iki hulle giydirdi. Birinci hulle, nûr-ı ahdardan olup, tezeyyünâtın kenârlarına kibrit-i ahmer ile الرحمن علم القرآن خلق الانسان علمه البيان (Rahman 1) yazılmıştır. İkinci hulle, insanı hem yakınlaştıran, hem uzaklaştıran hulle (zînetli ruba) dır. Bu hulle, tuğyân zulmetinden nesc edilmiş, süsleri üzerine hızlân kâlemiyle ان الانسان لفي خسر (Asır 3) yazılmıştır. Bu vehim nûru, âlem-i imkana nâzil olarak âlem-i zuhûrda görününce, Allah onun zuhûrundan "habbe"yi yarattı. Adem o habbeyi yedi ve ondan dolayı cennetten çıktı.

Bu izâhatta olan evsâfı, işârâtı, vedîa-i ilâhiyyeyi hâmil olan ibârâtı iyiden iyi düşün. Elfâzın zâhiri sadefinden dışarı çık, kıtası büyük olan incileri elde etmek devletine nâil olursun.

Allah, hak söyler ve yolu gösterir.

Ellibeşinci Bâb

Himmet Hakkındadır

Himmet, hazret-i Muhammed'den mahlûk olan Mikâil'in aslıdır.

Nazmın Tercümesi:

"Bizim için ulviyet tepelerinde mukaddes bir cevâd, yâ'nî küheylân vardır.

O mukaddes cevâd ile maâlî-yi refîa cânibine irtîfa' ederiz.

O cevâd-ı mukaddese, ulviyetlere çıkmağa mahsûs olan (burak-ı ârifîn) tesmiye olunur.

Rûhun hakîkât cânibine suûdu, o burâkın üstünde olur.

O burâk için, nûr-ı ilâhiyyeden yaratılmış ve sürmelenmiş iki göz vardır. Birisi sihr-i te'sîr, öbürüsü kudrettir.

Bu burâkın iki kanadı vardır. Birisi saâdete doğru uçar, öbürüsü şekâvetin derinliğine doğru aşağı çeker.

Bunda taaccüb edecek bir şey yoktur.

O burâk, her hangi şeyi güç görürse, en güzel sanâtla derhal ona ulaşarak o suûbeti teshîl eder.

Burâkın gözleri nereye erişir ve bakarsa, derhal bir adımda erişmek için tırnağının bastığı yer, gözünün düştüğü o uzak mahâl olur.

Dikkat et, bu envâr-ı ilâhiyyeden inzâl edilmiş bir nûrdur. İnsan için "himmet" ismi altında gizlenmiştir."

Cenâb-ı Hak, bizi ve seni muvaffak kılsın ve kendisine musîl yola delâlet ve hidâyet buyursun! Şunu da bil ki, himmet, Cenâb-ı Hakk'ın insana vad' ettiği en kiymetli şeydir. Bunun sebebi, Cenâb-ı Hak envârı ezelde yarattığı zaman pişkâh-ı azâmetinden tevkîf etti ve o envâra birer birer baktı. O nûrların hepsini kendi nefsiyle müşteğil, yalnız himmeti Allah ile meşgûl olarak gördü. Himmete dedi ki: "Azîmetime, celâlime yemîn ederek söylüyorum, seni envârın en yükseği kılacağım. Halktan senin devletine eşrâf-ı ebrârdan başkası nâil olamaz. Kim bana vuslat kast ederse, senin iznin olmadıkça o bana yaklaşamaz. Sen, mürîdlerin mi'râcı, âriflerin burakı, erbâb-ı vuslatın meydân-ı müsâbakası olduğun gibi, bu meydanda müsâbaka edenlerin müsâbakası ve bana lâhik olanların iltihâkı seninledir. Muhakkiklerin tenezzühü, mukarriblerin teâlîsi sende ve seninle hâsıldır" buyurdu.

Ondan sonra himmet üzerine "Karîb" ismiyle tecellî edip, seriü'l-mucîb ismiyle nazar eyledi ve bu sûretle himmete kalblerden her uzak olanı yaklaştırabilmek tecellîsini giydirdi. Nazar-ı ilâhî-yi mezkûre, himmet vâsıtasıyla husûl-ı matlûbun sür'âtinde himmete fâidebahş oldu. Bunun içindir ki, himmet, bir şeyi kast eder ve husûlu için teşmîr-i sâka ihtimâm eylerse, matlûbuna muvâfık olmak üzere ona nâil olur.

Himmetin teşmîr-i sâkında iki alâmet vardır. Biri hâliye biri fi'liyedir. Hâliye muayyen olan emr-i matlûbun husûlunde yakînin kat'iyyetidir. Fi'liyye, himmet sâhibinde hareket ve sükûnâtının kâffesinde harekât ve sükûnât-ı mezkûrenin maksût ve himmet olan şeye layık ve sâlih olması demektir. Sâhib-i himmet bu şekilde olmazsa, ona "sâhib-i himmet" tesmiye olunmaz. Belki sâhib-i â'mâl-i kâzibe, sâhib-i emânî-i haîbedir.

Böyle himmeti nakıs olanlar, memleket i'mârı kastında olduğu halde, mezbeleden ayrılmayan kimseler gibidir. Bu nev'iden olanlar, matlûbuna nâil, mahbûbuna muzaffer olamazlar. Çünkü, bu nev'iden olanlar, usûl-ı hitâbeti ve kitâbeti bilmedikleri halde kalmaz, mürekkebsiz yazı yazmak isteyen kimseler gibidirler. Bu sözde mürekkeb sözü, himmetin bir şeyi kastı mesâbesindedir. Kalem de şey-i matlûbun husûlune yakîn mesâbesindedir. Usûl-ı hıtâbet, ma'rifette emr-i maksûda muvâfık olan ef'al ve harekât mesâbesindedir.

Vasf- ı mezkûr dâiresinde olmayan sâhib-i himmet himmetin ne olduğunu bilmez. Çünkü onun yanında himmetten eser yoktur. Binâenaleyh haberi de olmamak zarûrîdir. Fakat, ef'al ve harekât-ı matlûbuna muvâfık olan böyle değildir. Husûsiyle harekâtında ced ve ictihâd tamâm olursa, o nev'iden olanların en sür'âtli olanların vâsıl olacağı şey, neyl-i murâddır. Bir fakîrin hâline dâir olmak üzere bize söylenen hikâyeyi burada kayd ediyorum.

Bir fakîr bir gün şeyhinden "bir kimse bir şeyi kast eder de ictihâd-ı tâm ile hareket ederse, matlûbuna nâil olur" sözünü işitti. Bu sözü işitir işitmez yemîn ederek dedi ki, "melikin kızını nikâh ile almak üzere isteyeceğim ve bu maksâda vusûl için bütün mevcûdatımla çalışacağım." Doğru meliğe gitti ve kızını istedi. Melik, lebîb, ârif, âkil bir zât idi. Fakîri tahkîr etmesini veyâhut "benim kızımın küfüvvü değilsin" demesini istemedi.

Dedi ki: "Ey fakîr, benim kızımın mihri "Behirmân" ta'bîr olunan bir cevher nev'idir. Bu yâ, Kisrâ'nın veyâ Hakân'ın hazînelerinde bulunabilir.

Fakîr, "Efendim, bu cevherin ma'deni neresidir?" dedi.

Melik "Bunun ma'den-i aslîsi Seylân denizidir. Eğer bu matlûb olan mihri getirirsen, matlûbun olan nikâh mümkün olur" dedi.

Fakîr doğru Seylân'a sefer eyleyerek orada eline geçirdiği bir kab ile denizin suyundan alıp karadan bir yere dökmeye başladı. Yemedi içmedi, bu harekette devam etti. Gece ve gündüz meşguliyeti bu idi. Fakîrin sadakatle suyu tüketmeye çalışması, balıkların kalbine denizin bitmesi korkusunu düşürdü. Balıklar Cenâb-ı Hakk'a şikâyet ettiler. Cenâb-ı Hak, o denize müekkel meleğe emretti. "Gidip, bu fakîrin maksâdını suâl et ve is'af et" dedi. Melek, fakîrin maksâdını anlayınca denize temevvüc ve teheyyüc ile içindeki cevâhirini karaya atmasını emretti. Denizin kenârı cevâhir ve leâlî ile doldu. Fakîr, o cevâhiri yüklenerek meliğe götürdü ve kızını tezevvüc etti.

Kardeşim, bu hikâyeye bak! Fakîrin himmeti neler yaptı? Bunu bir emr-i garîb, şey-i acîb zannetme. Sana yemîn ile söylüyorum. Biz kendi nefsimizde bundan daha mühim vak'aların cereyân ettiğini gördük. O derecede ki, ta'dâd ve ihsâsına imkân bile yoktur ve bizim bu

bâbtaki sözümüze Cenâb-ı Hak şâhittir. Yemîn ettiğimin sebebi de, münkirlerin taslîtiyle, kalbinden yakîn nez' ederek süllem-i hidâyet ve mi'râc-ı esrârdan sukûtunu korktuğum içindir. Çünkü İblis-i hannâs, kalbinde cevelân ederse kalbe vesvese rubâsını giydirir ve me'yûsiyet sahralarında dolaşmak dertlerine uğratır ve insanı zulmet-i elbâs ile nûr-ı yakînden mahrûm eder.

Bunu bildikten sonra şunu da bil ki, -Cenâb-ı Hak seni muvaffak etsin!-zücâce-i himmet dolmadan evvel, ona muhâlif olan her taş parçası onu kırabilir. O zücâceye münâfî olan her şey, onu dökebilir. Fakat zücâce-i himmet dolup da, kadeh kemâle gelirse, onu ne şiddetli fırtınalar tahrîk edebilir, ne de büyük çekiçler ve yırtıcı âletler onu kırabilir. Azminde sâbit olan lebîb ve ârif-i musîb, işe başlayınca ve bir denize dalmak isteyince, yolunda görülen mehâlike iltîfât etmemesi ve bu yolda zuhûr edecek müşkülâta ehemmiyet vermemesi muktezîdir. Çünkü meslekinde göreceği ve mülâkî olacağı her hangi bir müşkil, "aduv" olan şeytanın ifsâdından başka bir şey değildir. Onu hazret-i sultâna duhûlden men' etmek ister. Vesvese-i şeytana iltîfâttan hazer etmeli, yolda hâsıl olan veyâhut fevt olan şeye ehemmiyet vermemelidir.

Çünkü hakîkat bir yoldur ki, âfâtı pek çoktur. Tarîk de kavati' dolu olup, yol mevâni' ile mestûrdur. O yolun âsâri muzlimâttır. Hânelerinin bakiyye-i âsârı bile yıkılmıştır. Geceleri çok uzundur. Bu tarîk, sırât-ı müstakîm ise de buna sülûk edenler, azâb-ı elîmi uzûbet olarak görenlerdir. Bu hakîkate sabredenlerden başkası ve bu hakîkate nasîbi büyük olanlardan başkası, mülâkî ve nâil olamaz. Cenâb-ı Hak seni muvaffak kılsın!

Şunu da bil ki, himmet makâm-ı evvel ve meşhed-i efdalinde cenâb-ı ilâhîden başka bir şeye taalluk etmez. Çünkü himmet, o kitâb-ı meknûnun bir nüshâsı, o sırr-ı mahzûnun miftahıdır. Onun için başkasına iltîfât etmez ve cenâb-ı ilâhiyyeden başkasına iştiyâk göstermez. Çünkü her şeyin rucû'u, ancak aslına olur. Hurma çekirdeği ekilirse, ondan bitecek hurma ağacından başka bir şey değildir. Ekvâna, -hatta biraz da az olsa- taalluku olan her kimsenin bu taallukuna, himmet denilmez; belki, "hem" denilir. Bu sözü söylediğimin fâidesi şudur ki, himmetin nefsinde makâmı pek âlîdir. Süflîlere hiç bir zaman

takarrubu yoktur. Binâenaleyh zü'l-celâl ve'l-ikrâm olan Hakk'ın cânibinden başkasına taalluk etmez. Fakat "hem" böyle değildir. Çünkü hem, kalbin ale'l-itlak teveccühünün ismidir. O teveccüh, hangi mahalle olsa olabilir. Uzağa da yakına da taalluku vardır.

Bu ibâre ile işâret olunan şeyi ve bu işâretle ta'bîr olunan fikri anladınsa, himmetin neden ibâret olduğunu anlamış oldun.

Bunu bildiğin gibi, şunu da bil ki, himmetin mekânı ne kadar âlî, şanı ne kadar azîm olsa, yine himmet, üzerine tevakkuf eden kimse için hicâbtır. Bunu terk etmedikçe, bâlâya terakkî yoktur. Bahtiyâr o kimsedir ki, himmetin esrârını bilmezden evvel ve meyvelerinin lezzetini tatmazdan evvel himmetten bâlâya doğru terakkî eder. Çünkü himmet, ma'nevî bir mani'adır. Şunu demek istiyorum ki, himmetten hâsıl olan şey ile tevakkuf ederse, yâhut himmetin meyvelerini erişmezden evvel düşürürse, himmet onun için mani'a olur.

Maksâdımı biraz daha izâh edeyim: Bu yolda sâlikin yolu mutlaka himmete uğrar, başka geçecek yolu yoktur. Bununla berâber durulacak bir makâm değildir. Belki bu mecâz köprüsünü kat' ederek, ileriye geçmek lâzımdır. Hakîkat himmetin mâverâsında, tarîkat onun fezâsındadır. Çünkü himmet, ne kadar ulvî olsa kendisinde hasr ve hudûd bulunmak zarûrîdir. Allah ise hasr ve hadden münezzeh, keşf ve setrden mukaddestir.

Sen ulu'l-elbâbtan isen anlamaklığın lâzımdır ki, Hz. Muhammed "ümmü'l-kitâb" olup, bu bâbtaki hitâb ile maksûd-ı bizzât olan o'dur. Cenâb-ı Hak, âlemin kâffesini Hz. Muhammed'den yaratmıştır. Hz. Muhammed'den her rekîka, hakâik-i ekvândan bir hakîkâtın aslıdır. Hz. Muhammed câmi'iyyet-i külliyesiyle rahmânın câmi'yyet-i külliyesine mazhardır. Bunun için vüs'atı, vüs'at-ı rahmet-i ilâhiyyeye lâhik olan nûr-ı himmet-i Muhammediyyeden bir rûh halk eylemiş ve o rûhu melek yapmış ve kâbiliyet ve isti'dâdların mikdârını o melek için felek ittihâz kılmıştır. Ve o meleğe her merzûka rızkını îsâl ve her zî- hakka hakkını i'tâyı emretmiştir. Çünkü o melek, hakîkât-ı ahadiyyeden mahlûk olan rakîka-ı Muhammediyeden ibârettir.

Melek-i mezkûr, müekkel makâmına kâim olarak, vezn ve keylde (tartmak ve ölçmek) haksızlık yapmayan kimse gibi, her zî- hakka hakkını i'tâda adalet gösterince, makâm-ı celîlden, hitâb-ı evvel ile o

rûhâ "Mikâil" tesmiye olunmuştur. Mikâil, ezelden ebede kadar mikdârları hasr ve ta'dâd eder ve adetlerinin kâffesini bilir ve imdâda müstehak olanlara imdâd eder. Bunun için Cenâb-ı Hak Mikâil'i, felek-i hâmisin fevkinde minber-i fasl üzerine oturtmuş ve kendisine adalet mi'yârını ve mikyâsların kanununu ihsân eylemiştir. Minber-i fasl, feyz-i mukâbilden mîzân-ı adl kâbiliyetlerini müstehak olduğu şeyden kinâyedir.

Bu ibârâtın remizlerini düşün. İşarât defînelerinde meknûz olan şeyi çıkar, hikmet ve fasl-ı hitâb ile nâil-i devlet olursun.

Allah, hakkı söyler ve tarîk-i savâba hidâyet eyler.

Ellialtıncı Bâb

Fikir Hakkındadır

Fikir, hazret-i Muhammed'den mahlûk olan bâkî melâîkenin aslıdır.

Manzûmenin Tercümesi:

"Fikir âfâkta değil, âlem-i enfüs zulmetlerinde olan bir nûrdur.

Zeki olan kimsenin kalbi, bu nûr ile savâbı bulur.

Lâkin fikrin sürçmeleri, yağmur tanelerinden ve otsuz ve susuz çöllerin kumlarından daha çoktur.

Fikir için usûl vardır.

Civânmerd olan kimse, bu usûle riâyet ederse, o usûl kendisini nekâis-i akliyyede hatanın galebesinden muhafaza eder.

Usûl-ı mezkûrenin tenevvuât ve ecnâsı çok olmakla berâber, esaslı iki kısma taksîmi mümkündür.

Ve bu sûretle, mekkâr olmayan kimse, bu iki kısımdaki usûlü muhâfaza eder.

O iki kısımdan birisi akıl, birisi nakildir.

Akıl; "akl-ı muzdar" ve tecâribin netîcesinden hâsıl olan "akl-ı mükteseb"e taksîm olunmuştur.

Nakle gelince; bu bir imândır ki, mugayyebâta taalluk eder ve bu imân ve o imânın kandili sönmemiş olmak lâzımdır.

Bu akıl ve nakil kısımları, erbâb-ı dirâyet için fikrin aslı olup, bu ikisinin kiyasâtı ile hareket etmeyen zulmet-i fikriyyeye düşmüş olur.

Lâkin, erbâb-ı ukûl akl-ı kebîrin hükmü ile sahîh ittihâz ettikleri nazarı esas tutmuşlardır.

Bunlar, asl-ı imâna ehemmiyet vermezler.

Binâenaleyh, onların ziyâ-ı efkârı sabah vakti parlayan güneşin ziyâsı gibi değildir.

Asl-ı imâna ehemmiyet vermeyip, sırf akıl ile hareket ettikleri için galâta düşmüşlerdir.

Ve her emr-i makbûl ve esâs-ı savâb, kendilerini fevt etmiştir."

Cenâb-ı Hak, seni tarîk-i savâba muvaffak kılsın ve sana hikmet ve fasl-ı hitâbı ta'lîm buyursun! Şunu da bil ki, rakîka-i fikriyye gayb miftahlarından bir miftahtır.

Ma'lûmdur ki, gayb miftahlarının hakîkatini Cenâb-ı Hak'tan başka kimse bilmez. Çünkü gaybin miftahları iki nev'idir. Bir nev'i Hakk'a, bir nev'i halka âittir. Hakk'a âit olan nev', hakîkât-ı esmâ ve sıfâttan ibârettir. Halka âit olan nev', vücûh-ı kalbiyyesiyle, vücûh-ı Rahmân'a mukâbil olan zât-ı insandan cevher-i ferdin terâkibini ma'rifetten ibârettir. Fikir ise, vücûh-ı kalbiyyeden şüphesiz bir vecihdir. Binâenaleyh, fikir mefâtîh-i gaybten bir miftahtır. Lâkin o fikir, bir nûrdur. O miftahı almağa bâis-i delâlet olacak, öyle parlak bir nûr neredesdir!

Semâvat ve arzı değil, bunların şekl-i halkını düşün! Bu söylediğim sözlerin, ma'nâları latîf, yâ'nî, ma'nâsı pek ince olan işâretlerdir. O maânî, işârât-ı mezkûrenin gizli noktalarında gizlenmişlerdir. İnsan, suver-i fikriyyede terakkî ederek bu bâbtaki göklerin serhaddine erişirse, o kimse suver-i rûhâniyyeyi âlem-i hissiyâta tenzîle ve umûr-ı mektûmeyi hesapsız sûrette istihrâca kâdir olur. Bu terakkî ile semâvata urûc ederek, ihtilâfât-ı elsineleriyle berâber meleklerle muhâtabaya nâil olur.

Bu semâvata urûc iki nev'idir. Bir nev'i, sırât-ı rahmâniyyedir. Bu sırât-ı müstakîm üzerinden urûc eden kimse, fikrin merkez-i azametindeki noktaya erişir ve onun hatt-ı müstakîm ve kavîmi sathında cevelâna başlar. Kitâb-ı meknûnunda "dürr-i musavvire" ta'bîr olunan tecellî-i âliye muzaffer olur. O bir tecellîdir ki, alakât-ı kevniyye paslarından tathîr edilmeyenler, buna mess edemezler. Bu tecellînin

ismi, "Kâf ile Nûn arasında idğâm olunmuş olan", müsemmâsı ise انما امره اذا اراد شيأ ان يقول له كن فيكون âyetinden ibârettir. Ma'nâsı: Allah, bir şey murâd ettiğinde, ona "ol" der ve o da olur."

Bu rekîka-i fikriyyeye urûc için olan mirkât-ı sır, sırr-ı şerîât ve sırr-ı hakîkâttir.

Urûcun nev'-i sânîsine gelince, hayâl ve tasvîrde vedîa olan "sıhr-ı ahmer" ve bâtıl ve tezvîr perdeleriyle Hak'tan mestûr olan urûctan ibâret olan "mi'râc-ı hüsran"dır; istivâgâh-ı hizlâna sukût için yapılmış, sırât-ı şeytanîdir. Bu, bir sahrada serap gibi olup, susuz olan kimse onu su zanneder. Yanına varınca orada hiç bir şey bulamaz. Nûru nâra, kararı bevâra, yâ'nî helâka münkalib olur. Cenâb-ı Hak, bu emr-i ma'kûsa uğrayan kimsenin elini tutar, latîfe-i tey'îde-i rabbaniyesiyle onu meydana çıkarırsa, o kimse için ikinci bir mi'râc câiz olur. İşte o zaman Hakk'ı bu mi'râcta bulabilir. Me'vâ-i Hakk'ı, meâb-ı Hakk'ı bilir. Tarîk-i bâtıldan ve tarîk-i bâtıla girenlerden ayrılarak, mak'ad-ı sıdk-ı ilâhîde nâil-i temeyyüz olur. Emr-i ilâhî o kimseyi tahkîm ederek, hesâbını hak sûretle tesviye eder.

Eğer, o dâr-ı bevârda ve sâbık olan o kararda kalan kimseye lutf-ı ilâhî erişmezse, o kimsenin ateşi tabîatleri rubası üstünde fışkırarak tabâyiini ihlâk ettiği zaman, bu ateşin dumanı rûh-ı a'lâsının meşâmına vâsıl olarak onu öldürür. Artık bir daha tarîk-i savâba ric'ata imkân yoktur. Ümmü'l-kitâbın; yâ'nî, vücûd-ı mutlakın ma'nâsını hiç bir zaman anlayamaz. Böyle bir hâle ma'rûz olan kimseye maânî-yi cemâliyyeden, tenevvuât-ı kemâliyyeden her ne kadar telkînât icra olunsa, o kimse sıfat-ı dalâletten başka bir yola gitmez. Bu sûretle bize göre muhâl olan umûr-ı mütenekkire hâlâtı onda meydana çıkar. O kimsenin bir daha Hakk'a rucû'una imkân yoktur. İşte Kur'an-ı Kerîm'de اولئك الذين ضل سعيهم في الحيوة الدنيا وهم يحسبون انهم يحسنون صنعا (Kehf 104) âyeti bunlar hakkında vârid olmuştur. Ma'nâsı: "Hayât-ı dünyada mesâileri dalâlete uğrayan kimseler bunlardır. Bunlar, gaflet ve dalâl ile fena yaptıklarını iyi yaptık zannederler."

Ben bu derin denize gark olmuş ve o denizin muhataralı olan dibinde mevcelerin beni helâk etmesine yaklaşmıştım. Ve o sırada yediyüz doksan dokuz (799) tarîhinde Yemen'in Zebid şehrinde semâ'da idim. Ve bu semâ, kardeşimiz Şeyh Arif Şihabeddîn Ahmed ed-Re-

dâd'ın evinde idi. Şeyhim, üstad-ı dünya, kutb-ı kâmil, muhakkik, fazıl Ebû'l-Ma'rûf Şerâfeddin İsmaîl b. İbrahîm el- Ceberitî hazretleri de bu semâ'da hazır idi. En yüksek sada ile "Ya rabbi! ilm-i mühlikten sana sığındım. Ey seyyidim, bana eriş bana eriş!" diye bağırdım. Hz. Şeyh, o semâda ittilâ-ı hakîkî ile nazar edenler gibi beni nazar-ı tetkîkinde tutuyordu. Onun berekâtıyla Cenâb-ı Hak beni sırât-ı müstakîm olan *mi'râc*-ı kavîme nakil buyurdu. O sırât-ı müstakîm, yerde ve gökte ne kadar mevcûdât var ise, kâffesi kendisinin yed-i kudretinde olan Cenâb-ı Hakk'ın tarîk-i müstakîmidir. الا الى الله تصير الامور (Şura 53) "Her iş netîcede Cenâb-ı Hakk'a rücû' eder."

Bu zikrettiğimiz iki mi'râc arasında o kadar ince nokta vardır ki, o incelik pek azîm ve pek şerîftir. Onun beyânma mübâşeret etsem, veyâhut irfânı olmadığı için ric'at eden zavallının hâlinden bahs etsem, veyâhut bu denizlerde helâk olan evliyânın nûru nârına nâsıl muntâbi' olduğunu teşrihâta girişsem, tafsîlât-ı kesîreye muhtaç olmak zarûrîdir. Halbuki bizim kastımız tatvîl ve iksâr olmayıp, ihtisârdır. Binâenaleyh, izâhât sadedinde olduğumuz fikir hakkındaki teşrihâta rucû' ediyoruz.

Ma'lûmun olsun ki, Cenâb-ı Hak fikr-i Muhammedîyi "Hâdî-Reşîd" isminin nûrundan yarattı ve o fikir, mahlûk üzerine "Mübdi'-Muîd" ismiyle tecellî etti. Bâis-Şehîd, gözüyle o nûr-ı fikrîye nazar etti. Mezkûr nûr-ı fikrî, şu ta'dâd olunan altı esmâ -i hüsnânın esrârmı ihtivâ ederek, bu âlem arasmda sıfât-ı ulyâ libâsıyla zâhir oldu. Bu ihtivâ ve zuhûr üzerine Cenâb-ı Hak, Hz. Muhammed'in fikrinden semâvat ve arzda olan melâikenin ervâhını yarattı. Ve bu melâikeyi esâfil ve eâlînin muhafazasına me'mûr etti. Bu melâikenin nazarları devam ettikçe, avâlim mahfûziyette dâimdir.

Ecel-i ma'lûm hâsıl ve emr-i mahtûmun zamanına âlem vâsıl olunca, Cenâb-ı Hak o melâikenin ervâhını kabz eder. Ve o melâikeyi âlem-i gaybe nakleder. İşte o zaman umûr-ı âlemin ba'zısı ba'zısına mülhak ve semâvât bütün mevcûdâtıyla arz üzerine sâkıt olup, umûr-ı dünya emr-i âhirete müntakil olur. Bu intikal, elfâz-ı zâhirenin maânî-yi bâtıneye intikali gibidir.

Bu işâretleri anla! Bu ibârelerin lugazlarmı fekk et. Ketm edilen esrâra ittilâ' devletine nâil olarak, estâr-ı mevhûme hicâblarını kaldır.

Esrâr-ı mezkûreye muttali' olarak bu envârın ziyâsmda yürümeğe başladığın zaman, o esrârı ibârât-ı mektûme altında muhafaza et ve işâretlerin mühürleriyle damgalanan sırları sakla! O esrârı faş etme! Çünkü, ifşâ hiyânettir. O hiyaneti, her kim irtikâb ederse, emâneti istilzâmın mükâfâtından mahrûm olur. Ve melâike-i kirâm derecesine eriştikten sonra, mertebe-i avâma rucû' eder. Bunu belle!

Maamafih, esrârı ifşâ, sâmî'i dalâlete ve muhatabı takyîde sevketmekten başka bir şeye yaramaz.

Allah, hakkı söyler, doğru yolu gösterir.

Elliyedinci Bâb

Hayal Hakkındadır

Hayâl, kâffe-i avâlimin heyûlasıdır.

Manzûmenin Tercümesi:

"Hayâl, rûh-ı âlemin hayâtıdır. Hayâl, hayâtın aslı olup onun aslı da Adem oğludur.

Hayâli kudret-i azîme olarak bilen kimesnenin indinde vücûd, hayâlden başka bir şey değildir.

His denilen şey, zuhûrundan evvel senin için muhayyeldir. O his, hükümde uyuyan kimsenin rüya görmesi gibidir.

Maamafih, his muhayyelin hissimizde zuhûru zamanında aslı üzerine bakâsı, hafâ ile zuhûr arasındaki telâzümu îcâbındandır.

Hisse mağrur olma, o muhayyeldir. Ma'nâya da âlemin kâffesinde mağrur olma, o da öyledir.

Melekût, ceberût, lâhût, nâsut da, âlim olanın yanında böyledir.

Hayâlin kadrini, hakîr görme. Vücûd-ı hâkim için ayn-ı hakîkât odur.

Lâkin hayâlın aslı ve bütün mevcûdiyeti, kat'î keşfe nâil olanlar indinde iki kısımdır:

Kısmın birisi, bakâyı tasvîr eder. İkinci kısım, helâkı ve fenâyı musavvir olup, dâim değildir.

Bu mes'eledeki işâretimizi anla ve remizlerini fek et. Fakat ahkâmı kâim olan kitâb-ı mübeccelin, yâ'nî Kur'an'ın esası üzerine bu bâbta hidâyetten meyilli olan anlamaktan hazer et.

Nebî-yi Hâşimî'nin getirdiği ahkâmdan ayrılma.

Ben hayâlin izâhında yukarıda söylemiş olduğum sözlerimle, resûlün getirmiş olduğu şeyi kitmânsız bir şekilde kast etmekteyim.

Ve benim bu risâlemdeki esasları binâdaki fikrimin hülâsası, Hz. Resûl'un dînine hâdim olmaktan başka bir maksada ma'tûf değildir.

Şâyet sözlerimden bir şeyi anlamak müteassır olursa, yâhut acemi bir kimsenin anlaması gibi bir anlayışa zâhib olursan;

Onu terk et ve Cenâb-ı Hakk'a ilticâ et ve Ebû'l-Kasım'ın hadîslerinden münfehim olan sünnetler üzerine sâbit ol.

Karanlık olan şek gecesini nûr-ı yakînin parlatması dâim oldukça, Cenâb-ı Hak o peygambere salât etsin."

Cenâb-ı Hak seni muvaffak etsin, şunu da bil ki, hayâl, vücûdun aslı ve Ma'bûd'un kemâl-i zuhûrunun kendisinde hâsıl olduğu zâtından ibârettir. Dikkat etmiyor musun! Cenâb-ı Hak hakkındaki ve onun sıfât ve esmâsı hakkındaki i'tikâdlar hangi mahâlde hâsıldır? Hak hakkındaki zâhir olan i'tikâdının mahâlli, hayâldedir başka yerde değildir. Bunun için biz hayâle "Hak Subhânehû ve Teâlâ hazretlerinin kemâl-ı zuhûru kendisinde olan zâttır" dedik.

Bunu bilince senin için şu zâhir oldu ki, hayâl cemî'-i avâlimin aslıdır. Çünkü Cenâb-ı Hak cemi'-i eşyânın aslı olup, eşyânın ekmel zuhûru da asıl olan mahâlde olmak zarûrîdir. O mahâl de, hayâlden ibârettir.

Bundan şu netîce hâsıl oldu ki, hayâl kâffe-i avâlimin aslıdır. Dikkat etmiyor musun? Hz. Peygamber, mahsûsata "menâm", menâma da "hayâl" tesmiye etti ve hadîs-i şerîfte الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا buyurdu. "İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar." demektir. Yâ'nî "dar-ı dünyada bulundukları ahvâlin hakâiki kendilerine ba'de'l-mevt, zuhûr eder ve ölmezden evvel uykuda olduklarını bilirler." demektir. Yoksa bu hadîsin ma'nâsı, mevt ile intibâh-ı küllî hâsıl olur demek değildir. Çünkü, Cenâb-ı Hak tarafından ehl-i berzâh, ehl-i mahşer, ehl-i nâr, ehl-i cehennem üzerine gaflet perdesi çekilmiştir. Ma'rûf olduğu vechile ehl-i cennetin müşâhede-i Hak için hurûc edecekleri, "Kesîb" üzerinde Hak tecellî etmedikçe bu gaflet perdesi açılmaz.

Hülâsa: Bu gaflet, bir nev'i "uyku" demektir. Şu halde avâlimin kâffesinin aslı hayâldir. Bunun içindir ki, hayâl, avâlimin kâffesindeki eşhâsı takyîd eder.

Ümmetlerden her ümmet, avâlimdeki hangi âlemde bulunursa bulunsun, hayâl ile mukayyeddir. Meselâ ehl-i dünyâ maîşetlerinin hayâliyle, yâhut emr-i âhiretlerinin hayâliyle mukayyeddir. Bu takdîr, ister dünyaya ister âhirete âit olsun, her ikisi de Cenâb-ı Hak ile huzûrdan gaflettir. Binâenaleyh, ehl-i dünyâ da, ehl-i âhiret de uykudadır. *Allah ile hazır olanlar da, Hak ile huzûrları nisbetine göre intibâh* hâsıl ederler.

Kezâlik ehl-i berzâh da uykudadır. Lâkin bunların uykusu, ehl-i dünyadan ba'zılarının uykusundan daha hafiftir. Ehl-i berzâh kendilerinde olan azâb yâhut naîm ile meşgûldurlar. Bu meşguliyet de bir nev'i uykudur. Çünkü o meşguliyet, Cenâb-ı Hak'tan gaflet demektir. Kezâlik ehl-i kiyâmet de uykudadırlar. Çünkü ehl-i kıyâmet muhâsebe için huzûr-ı ilâhiyyede durmakta iseler de, onlar da muhasebe ile meşgûl olduklarından Allah ile berâber değildirler. Bu da bir nev'i uykudur. Çünkü huzûrdan bir nev'i gaflettir. Fakat bunların uykuları, ehl-i berzâhın uykusundan daha hafiftir. Kezâlik ehl-i cennet de, ehl-i nâr da uykudadırlar. Çünkü ehl-i cennet ni'metleriyle, ehl-i nâr azâblarıyla meşguldurlar. Bu da Allah'tan bir nev'i gaflettir, bir nev'i uykudur, intibâh değildir. Şu kadar var ki, bunların uykusu da ehl-i mahşerin uykusundan daha hafiftir. Bunların uykusu, "sine", yâ'nî uyuklama kabîlindendir.

Bununla berâber bu avâlimin kâffesi, her ne kadar Hakk'ın her şey ile berâber olması nokta-i nazarına göre Hak ile berâber iseler de, bu berâberlikleri nevm ile, gaflet iledir; yakazâ ile Hak ile berâber değildirler. Cenâb-ı Hakk'ın bütün vücûd ile berâber olması وهو معكم اينما كنتم âyetiyle sâbittir.

Hülasatü'l-hülasa: Ehl-i a'râf, yâ'nî maârif-i ilâhiyyeye nâil olanlarla, yalnız "Kesîb"de olanlardan başkası için intibâh yoktur. Onlar Cenâb-ı Hak ile berâberdirler. Bunlardaki intibâh da, kendilerine karşı ihsân olunan tecellîyat-i ilâhiyyenin mikdârına göre olur.

Ehl-i cennet için "kesîb"de muahheren vukû' bulması lâzım gelen şeyi, Cenâb-ı Hak takdîm ederek, bir kimse için o devlet bu dâr-ı dün-

yada hâsıl olursa Hakk'ın tecellîsi inâyetiyle ma'rifet-i Hakk'a nâil olduğu için, o kimse uykuda değil, intibâha nâil olmuştur. Çünkü tecellî ile, teyakkuz ve irfan hâsıldır. İşte izâhât-ı sâbikâya mebnîdir ki, bu makâmât ehlinin seyyid-i zî-şânı olan peygamber الناس نيام buyurmuştur.

Bu izâhâta nazaran her âlemde mevcût olan zî-hayâtın nevm ile mahkûmun-aleyh olduğunu bilince, avâlimin kâffesi üzerine "hayâldir" diye hükmeyle. Çünkü nevm, âlem-i hayâlden başka bir şey değildir.

Nazmın Tercümesi:

"Dikkatle şunu bil ki; Vücûd bilâ-muhâl hayâl içinde hayâl, hayâl içinde hayâldır.

Ehl-i Hak'tan başka intibâha nâil olan yoktur. Ehl-i Hak, her halde Rahmân ile berâberdir.

Ehl-i Hak arasında tefâvüt vardır. Ve bu tefâvütte ihtilâf yoktur.

Onların intibâhı da, kemâlleri mikdârına göredir.

Ulviyetlerine işâret olunan kimseler işte bu ehl-i Hak'tır.

Bunlar için halkın fevkinde her türlü teâlî vardır.

Ehl-i Hak, zât ve sıfâtın devlet-i umûmiyyesine nâildirler.

Zü'l-celâl olan Cenâb-ı Hakk'ın indinde bunların şe'ni azîmdir.

Bunlar, ba'zan celâl-i ilâhî ile, ba'zan de cemâl-i ilâhî ile telezzüzdedir.

Evsâf-ı ilâhiyyede olan lezzât, bunlara sirâyet etmiştir.

Bunlar için zâtta da lezzât-i âliye vardır."

Lugaz Deryâsında Remiz ve İşâret İncileri:

Rûh, ta'bîr olunan garîb, "Yuh" ta'bîr olunan âlem-i ulvîye sefer ederek, o âleme dâhil oldu. O semâya dâhil olunca bâb-ı hımâyı, yâ'nî, mahfûz ve mestûr olan o âlemin kapısını çaldı. Ona "Ey aşk-ı ilâhîde müstağrak olan ve bizim kapımızı çalan zât! Sen kimsin?" denildi.

Cevâbında dedi ki: "Ben sizin bilâdınızdan çıkarılmış ve sizin ma'mûrenizden teb'îd edilmiş bir âşık-ı mufârıkım. Sizden mufârakâtımdan sonra, kuyûd-ı mikdâriyeye, tûl, arz ve umk kayıtlarına giriftâr oldum. Ateş, su, hava, toprak, zindanında haps edildim. Şimdi o kayıtları kırarak size geldim. İçinde müddet-i medîde kaldığım zindandan kurtulmak isterim."

"Ey Arab-ı kirâm! Benim üzerime her taraftan hücum vukû' buldu. Siz de, mazlûm olan esîri kurtarmak için yaratılmış insanlarsınız."

Bu seferi rivâyet eden diyor ki: Zikri sebkat eden kapıdan sakalı beyazlanmış bir adam çıktı ve cevâben dedi ki:

"Burası âlem-i gaybdır. Bunun ricâli pek çoktur. Bunların lutufları cemîl, hazırlıkları kavî, imdâtları tavîldir. Bunların içine dâhil olmak isteyen kimseye, bunların elbise-i fâhiresiyle tezeyyün ve güzel kokularıyla kokulanmak lâzımdır."

Oraya sefer eden garîb dedi ki; "Ben o rubâları nereden bulurum ve o güzel kokular nerede satılır?"

O ihtiyâr dedi ki: "Rubâlar Adem'den bakiyye olan "Simsime" çarşısında, güzel kokular da hikâyât-ı latîfesi olan hayâl arzında bulunur. İstersen bu ibâreyi aksi edebilirsin; rubâları nesc-i hayâlden, güzel kokuları arz-ı Simsime'den alırsın. Çünkü bu ikisi, yâ'nî hayâl ile Simsime, "âlem-i gayb" tesmiye olunan âlem için mevdu' iki ta'bîr olup, iki kardeştir."

Evvelâ arz-ı kemâle ve ma'den-i cemâle ve ba'zı vücûh-ı i'tibâriyle "âlem-i hayâl" tesmiye olunan mevki'-i âlü'l-âl'e gittim. Orada bir adama vardım. O zât, azimu'ş-şan, refiu'l-mekân, azizu's-sultan bir zât olup, "rûh-ı cinân" ismiyle müsemmâ ve "rûh -ı cinân" ta'bîriyle hâiz-i esmâ idi. Ona selâm verdim. Huzûrunda durdum. Bana hürmetle mukâbele ederek, "hayâtın uzun, kalbin surûr olsun" dedi. Ve senâ ile "merhaba" diyerek iltîfât etti.

Ona dedim ki: "Efendim! Adem'den bâkî olan ve "arz-ı Simsime" ta'bîr olunan bu âlem neredetir?

Dedi ki: "O, asla zevâle ma'rûz olmayan bir latîfe-i ilâhiyye olup, onun üstüne eyyâm ve leyâlînin mürûru yoktur. Allah, onu Adem'den bakiyye hamurdan yarattı ve bu habbeyi o acînenin (yoğ-

rulmuş hamur) parçasından aldı. Ve o latîfeyi her şey üzerine hâkim kıldı ve onu büyükler ve süt emenler için vâlide ittihâz etti."

Bu kitapta biz, o Simsimeden tercüme ederek, bu bâbı onun için açtık. O latîfede muhâller câiz olup, hayâller his ile meşhûd olacak şekilde zâhirdir.

Dedim ki: "Efendim! Bu mahâll-i acîbe, bu âlem-i garîbe girebilmek için yol bulabilirmiyim?"

Cevapta dedi ki: "Evet, vehmin kemâle gelerek ve tamâm hâsıl ederek, muhâlin cevâzını içine alacak kadar geniş olsun. Maanî-yi hayâliyeyi his ile müşâhede edebilecek kudreti gösterir ve nükteyi bilir ve sırr-ı noktayı okursan, senin için o maânîden rubâlar nesc olunur. İşte o rubâları giydiğin zaman, arz-ı simsimenin kapısı sana açılır."

Dedim ki: "Efendim! Ben, emr-i meşrût ile muttasıf ve ahd-i merbût ipi ile hâmil-i vesîkâyım. Keşf ile vücûd ile bildim ki, âlem-i ervâh, zevk ve şuhûdda âlem-i histen daha kavî daha zâhirdir."

Böyle söyleyince kulağıma fısıldadıktan sonra eliyle işâret etti. Ben kendimi arz-ı Simsime de buldum. •

Manzûmenin Tercümesi:

"Arz-ı simsime bir yerdir ki, toprağı en güzel miskten ma'mûldür.

Rebi' ve kıba'yı, yâ'nî haveleyi müştemil hânelerin, anbarların kubbeleri cevâhirdendir.

Bu arzın ağaçları, lisânı olan insan gibi nâtık ve mütekellimdir.

Kezâlik, evleri de nutka sâhiptir; evet, hatta evlerinin eşikleri bile.

O arzın ta'mında her nev'i lezzet vardır. Hatta, o arzın serâbı bile âb-ı hayâttır.

O arz cemâl ile doludur. O derecede ki, cemâl o arzda sûreten müşâhede olunur.

O arzın serâbı, nice susuzları suya kandırmıştır.

Bir kimse yeryüzünde arz-ı mezkûrün her şeyi tayyîb olan devletine nâil olursa, cennetü'l-me'vâdan bir nüshâyı görmüş demektir.

Arz-ı simsime, umûr-ı ma'neviyyeyi idrâk ve dekâik-i hesâba mukadder olan kimse için kâdir olan Cenâb-ı Hakk'ın kudretinden bir sırdır.

Bu bir sihir değildir. O arz-ı mezkûr su, ateş, hava, topraktan ibâret olup, bu usûl-ı mezkûrenin ihtivâ ettiği kudretin fer'i sihirdir.

Bu arz sihir ile izhâr-ı kudret edenlerin hitâbına cevâba kâdirdir.

Alem-i ma'neviyâtta kâhirmen olan kimse, murâdını arz-ı mezkûrden istihrâc edebilir.

Ve o arzın üstündeki nikâbı, uyûn-ı nâzirîne açabilir.

Bu istihrâc, himmet-i faal kuvvetiyle meydana gelir.

Halk arasında o himmet-i mezkûrenin ashabı için bu kudret verilmiştir.

"Arz-ı simsime" dediğimiz, arz-ı ma'nevîde nâs iki kısımdır:

Bir kısmı, nâcî ve husûl-ı matlabla fevz ve necâta sâhiptir.

Onların nisâbı tamâm olarak zekât vermeye kâdirdirler.

Bir kısmı da helâkta olup, saâdeti şekâvete satmıştır.

Ve bu bey'i pek az para ile yaptığı için, kendisini desîseye uğratmış ve hicâbı ziyâdelenmiştir.

Arz-ı simsime, tînet-i Adem'den bakiyye olduğu için, Hz. Adem'in kızkarındaşıdır.

Belki sırrının kızıdır. Beyne'l-beşer ne kadar ensâb var ise, onun nesebine müntehîdir.

Neseblerin kâffesi fânî olsa da, mevzubahs olan arz-ı simsime letâfeti üzerine bâkî olup, kudretle hükmü çok vâsi'dir.

Arz-ı simsime, Adem denilen şecereden zâhirdir. Bunun habbeleri başka yerde bulunmaz.

Arz-ı simsime bir şey taleb ederse, insan ona cevâp verir.

İnsan bir şey taleb ederse arz-ı simsime ona cevâp verir.

Bu söylediğim, hayâl değildir, his de değildir. Bâlâdaki izâhâtımdan başka bir şey de değildir. Savâb olan da budur."[13]

Ben o arz-ı acîbi gördüm. Garîb olan kokularıyla kendime koku sürdüm. O arzdaki acaîbi, garâibi, tuhfeleri, zarîf şeyleri, hâtıra hutûr

---

13. Arz-ı simsime ta'bîriyle, mefrûz olan dürre-i rûhîye verdiği vüs'atı tasvîr eder.

etmeyecek ve âlem-i mahsûste ve âlem-i hayâlde görülmeyecek bir şekilde gördüm. Bu rü'yet hâsıl olunca, âlem-i gayb-i vücûdda yükselmek istedim. Evvelâ kapıyı çaldığım zaman, bana birinci delâleti yapan ihtiyâra geldim. O ihtiyârı o halde buldum ki, kesret-i ibâdetle vücûdu o kadar incelmiş ki, adetâ hayâl olmuş. O derece zayıflamış ki, kendisini mafrûzât-ı muhâliyyeden zannettim. Fakat kalbi ve himmeti kavî, satvet ve azîmeti şedîd, kuûd ve kıyâsı seri'; güya bedr-i tâm gibi parlak bir halde kendisine selâm verip, redd-i selâmını aldıktan sonra, "Şart-ı meşrût, ahd-i merbût ile geldim. Ricâl-i gayb arasına girmek isterim." dedim.

Dedi ki: "Duhûlün evvâni, vusûlün zamanı gelmiştir."

Kapının halkasını çaldı. Kapı açıldı ve kapandı. Yeri pek acîb tûlu'u ve arzı (genişliği) azîm bir şehre dâhil oldum. Bu şehrin ahâlisi Cenâb-ı Hakk'â âlim olanların en bilgilisi olup, içlerinde gâfil kimse yoktur. O şehrin arazisi dürre-i meknüne-i beydâ, semâsı zebercede-i hadrâdır. Sükkânından Arab olanlar, Arab-ı kirâm ve içlerinden emîr olan Hz. Hızır (a.s.)'dır. Eşyâmı onun yanına koydum ve önünde diz çöktüm. Ve kendisine selâm verdim. Bana bir şahs-ı enîsin hürmeti gibi hürmet etti ve yekdiğeriyle habîb ve celîs olan kimselerin münâdeme ve mülâtefesi gibi iltîfât ederek, "makâma âit kelâmı izâh etmek için bana istediğini söyle" dedi.

Dedim ki: "Efendim! Senin yüksek olan şahsından ve idrâkı pek güç olan şe'n-i azîminden, yâ'nî, halkın senin hakkında iştibâha düştüğü husûsiyattan bana haber ver."

Cevâben dedi ki: "Hakîkât-ı âliye, rekîkâ-i mütedâniye benim. Vücûdun gözbebeğinin sırrı, bâtın ma'bûdun aynı, hakâikin mirkâtı, rekâikin deryası yine benim. Şeyh-i lâhûtî, hafız-ı âlem-i nâsûtî yine benim. Her ma'nâda sûret peydâ eder ve her tegânnigâhta zâhir olurum. Her sûretle tahalluk eder ve her sûrede de âyet ibrâz eylerim. Benim işim bâtın-ı acîb, hâlim garîbtir. Meskenim Cebel-i Kâf, mahâllim A'râftır. Mecmau'l-bahreyn'de vâkıf olan, ta'b ve meşakkat ırmağından avuçla su alan, sırr-ı hakîkâtın çeşmesinden su içen, bahr-ı lâhûtta balığa delîl olan benim. Hz. Mûsâ'nın fetâsı, yâ'nî yanındaki genci hâmil olan ben olduğum gibi, onun gıdasının sırrı da benim."

"Mûsâ-i zâhirin muallimi, evvel ve âhirin noktası, ferd-i câmi' olan kutub yine benim. Nûr-ı lâmi'im, Bedr-i sati'im, kavl-i kati'im, akıllara hayret veren, beni arayanlara maksûd olan yine benim. İnsân-ı kâmilden ve rûh-ı vâsıldan başkası bana vâsıl ve benim sırrıma dâhil olamaz. Benim kudretim, insân-ı kâmilden maâdasının fevkindedir. Benden başkası, ne eser görebilir, ne de haber alabilir. Belki, onlar için zihinlerindeki i'tikâd ba'zı suver-i ibâdda sûret bağlamak derecesinde olur. Benim ismimle isimlenen, benim yanağımdaki alâmeti kendi yüzüne yazmağa çalışır. Bu nev'iden olanlara câhil, gâfil bakarak "Hızır" tesmiye olunan budur, zanneder. Halbuki o nerede ben nerede ve onun kâsesi nerede benim küpüm nerede? Yalnız denilebilir ki, o benim denizimden bir katre, benim dehr-i tavîlimden bir zaman-ı kalîldir. Çünkü onun hakîkâti, benim rekâikimden bir rakîka ve onun tarîkatı benim tarîkimden bir yoldur. İşte bu i'tibârla, o "aldatan yıldız", yine benim demektir."

Dedim ki: "Sana vâsıl olanın alâmeti, senin sahana nâzil olanın işâreti nedir?"

Dedi ki: "Alâmeti, ilim ve kudrette münzevî; ma'rifet-i hakâikle tahakkuk ilmine muntavî olmaktır."

Sonra ona ricâlü'l-gaybın cinslerinden sordum.

Cevâben dedi ki: "Bunlardan ba'zıları benî Adem, ba'zıları ervâh-ı âlemdir. Bunlar altı kısım olup, makâmâtta derece i'tibâriyle muhteliftirler."

"**Kısm-ı evvel**, sınıf-ı efdal, kavm-i kümmel olup bunlar evliyâdan ferdâniyet derecesine varanlardır. Bunlar âsâr-ı enbiyâya tâbi' ve istivâgâh-ı rahmânî tesmiye olunan âlem-i gaybte olup, âlem-i ekvândan gaîb olmuşlardır. Bunlar ne bilinirler ne de tavsîf olunabilirler. Mamafih bunlar, benî Adem'dir."

"**Kısm-ı sânî**, ehl-i maânî ve evânîden ibâret olan elfâzın ervâhıdırlar. Velî, ehl-i maânî sûretiyle tasavvur eder ve nâs'a bâtın ve zâhire âit bunların haberlerini söyler. Bu nev'iden olanlar ervâh iseler de, eşbâh gibidirler. Yâ'nî bunların ervâhı eşbâh, eşbâhı ervâhtır. Çünkü bunlarda âlem-i şuhûddan sefer ederek, fezâ-i gayb-ı vücûda vâsıl olanların sûretleriyle sûretlenmek kudreti vardır. Binâenaleyh bunla-

rın gaybi, şahadeti; enfâsi, ibâdeti demektir. Yeryüzünün evtâdı, bunlardır. Allah için sünnet ve farz ile kâim olan yine bunlardır."

"**Kısm-ı sâlis**, melâike-i ilhâmdan ibâret olup evliyânın arkasından yürürler ve esfiyâya dâir sözler söylerler. Bunlar his ve müşâhede âleminde görünmeyip, avâm-ı nâs için ma'rûf olmazlar."

"**Kısm-ı râbi'**, münâcât ricalidir. Bunlar, âlemlerinden hurûc ile mevâkî''-i mahsûsada görünüp, o mevkilerden başka yerlerde bulunmazlar. Bunlar, âlem-i şuhûdda herkes için meşhûd olurlar. Bunların livâsına ba'zen ehl-i safâ da dâhil olarak, muğayyebâtı ihbâr, mektûmâtı izhâr ederler."

"**Kısm-ı hâmis**, rical-ı besâbistir (ıssız çöl anlamında), yâ'nî ehl-i bâdiyedir. Î'timâd olunamayacak sözleri vardır. Bunlar da ecnâs-ı benî Adem'den olup, ehl-i hutve-i âlemdir. (Devlet ve servet sâhibi demektir.) Yâ'nî servete ve ni'mete hevesnâkdırlar. Nâsa ba'zan görünürler, ba'zan gaîb olurlar. Nâs ile mükâleme ve mücâvebeleri vardır. Bunların ekserisinin meskeni dağlarda, sahralarda, vadilerde, ırmak kenarlarındadır. İçlerinden kudret-i mâliyesi olanların şehirlerde mesken ittihâz ettiği de vardır. Bunların en nefîs makâmı da, iştiyâka değer bir şey olmayıp, i'timâda şa'yân değildirler."

"**Kısm-ı sâdis**, vesveseye değil hatırât-ı kalbiyyeye benzeyen kimseler olup, bunlar tefekkür babasıyla, tasavvur anasından doğmuşlardır. Bunların sözleri, iltifâta şa'yân olmayıp, bu gibilerin hâline iştiyâk da muvafık değildir. Bunlar hata ve savâb arasında olup, ba'zan ehl-i keşf ba'zan ehl-i hicâbtır."

Allah hakkı söyler, doğru yolu gösterir. Ve ümmü'l-kitâb, yâ'nî vücûd-ı mutlak esrârı onun yanındadır.

Ellisekizinci Bâb

Musavvire-i Muhammediyye Hakkındadır

Musavvire-i Muhammediyye hakkında olup, cennet ve cahîme bâ-is-i hilkat olan nûr ve azâb ve naîm kendisinde mevcûd bulunan esas bundan ibârettir.

Manzûmenin Türkçesi:

"Musavvire-i Muhammedî, güzellik nûrlarından ibâret olup, bunun zuhûr-ı lemââtî kalbtedir.

O envâr gizlidir. Fakat yeni doğmuş güneş gibi parlaktır.

Ârif olan kimsenin indinde Hakk'ın zuhûru o envârdadır.

Tecellîyât, o envârda muhtefî olmayıp, kemâl-i zuhûr ile şa'şaâdârdır.

Kalbte bir takım kuvvetler vardır ki, o kuvvetlere musavvire denilir.

Esrârı, câmi' olarak ihtivâ eden o kuvvetlerdir.

O kuvvetler cennât-ı huldden bir parça meydana gelerek sahâ-i tecellîde kasr-ı mürtefi' olarak vücûd bulmuş gibidir.

O kuvvetler, tatlı ve ekşi olan meyveleri dallarının üstünde kemâle gelmiş olarak ucundan istihrâc eder.

Kâinâtın kendisine muti' olan sâni-i kâdirin o kuvvetlerdeki sun-ı celîlinde muhtevî kıldığı esrârı, hâkim-i âriften başkası bilemez.

O kuvvetler, mahlûk olmakla berâber hâlikının mir'âtıdır.

Hükümde uzak olsa da ma'nen en karîbtir. Hakîr olsa da indellâh şanı âlîdir.

Bu bir sırdır ki, insanların hey'et-i mecmuâsında şâyidir.

Şu kadar var ki, o kuvvetlerin aczi mahlûk olduğundan dolayıdır.

O kuvvetler, nefsin esâretine baş eğmiş olduğu gibi, nefiste hayât bulur ve nefiste ölür.

Zâhir hâline nazaran müteneννi' kederlere ma'rûz olan insanı, o kuvvetler ferah-bâhş eder.

Her akıl sâhibi için, o kuvvetlerin zînetine mağrûr olmamak ve onlara hırs ile dalmamak lâzımdır.

Eğer bu kuvvetler, memâttan müberrâ' olarak hayât ile mahlûk olsalardı, sen onları rü'yete de kâdir olurdun.

O kuvvetler, insanlara hem muttasıl hem de insanlardan munfasıldır.

O kuvvetler hakkında benim söylediğim bu sözler, bizim nüktemizin üstüne çekilmiş bir perde demektir.

Sen, o perdeyi at! O perdelerde menfaat yoktur.

Bu mes'elenin nefiste olan lübbü, sadefteki inci gibidir.

Yâhut, kendisinden sihir çeşmeleri akan şiir gibidir.

Bu sözlerimin içinde derc edilmiş olan hikmetleri tedkîk et!

Zâhiren mektûm ise de, yine maksad güneş gibi parlaktır."

Cenâb-ı Hak, seni ma'rifete muvaffak ederek, kurbetine nâil olanlardan eylesin! Şunu da bil ki, Cenâb-ı Hak musavvire-i Muhammedîyi "Bedi-Kâdir" isminden yaratmış; ona "Mennân-Kahhâr" isimleriyle nazar eylemiştir. Sonra o musavvire-i Muhammedîye üzerine "Latîf-Gâfir" ismiyle tecellî etmiştir. İşte o tecellî zamanında musavvire-i Muhammedî iki parçaya bölündü. Güyâ iki nısfa taksîm edildi. Cenâb-ı Hak, cenneti sağ cihetine mukâbil olan nısfından yarattı ve o cenneti nâil-i ni'met olanlara dâr-ı saâdet eyledi. Sol cihetine mukâbil olan nısfından da cehennemi yarattı. Onu da ehl-i dalâl olan eşkiyâya ikâmetgâh eyledi. Cennetlere bâis-i hilkat olan kısım, Hakk'ın Mennân isminin manzûrudur. Tecellî-yi latîfin sırrı olup, indellâh her kerîm ve şerîf olanın mahâllidir. Cehennem

kendisinden yaratılan kısım da, Hakk'ın Kâhir isminin manzûru olup, Ğafir isminin tecellîsinin sırrı içindir. Ğafir olan Hak, cehennemi setr eder ve netîcede ehl-i nârın akîbeti hayırda müncer olur. Nitekim haberde de vârid olmuştur ki, Nebî-yi Ekrem, cehennem'den haber verirken, "Kâdir-i Cabbâr, kademini cehennemin üzerine koyar, cehennem "yeter, yeter!" diye yalvarır. Ateş söner yerinde circir otu biter" buyurmuştur.

Bu hadîs-i şerîfin sırrı odur ki, Allah ehl-i nâr için azâbı yarattığı zaman, onlara azâbı tahâmmüle vesîle olacak kadar kuvvet yaratır. Böyle olmasa, ehl-i nârın helâk olarak mün'adim olması ve in'idâm ile azaptan müsterîh olmaları lâzım gelirdi. Binâenaleyh, Cenâb-ı Hakk'ın ehl-i nâr için kendilerinin çekeceği azâbı tahâmmüle bâis olacak kuvvet halk etmesi zarûrîdir. O kuvvet sebebiyle Cenâb-ı Hakk'ın ikâbını tadarlar ve çıkarlar.

İşte, "Ehl-i nârın derileri yanmakla pişip bittiği zaman azâbı tekrar tatsınlar diye onların derilerini değiştiririz." mânâsına olan كلما نضجت جلودهم بدلناهم جلودا غيرهاليذوق العذاب (Nisa 56) âyet-i mezkûr kuvvet-i hilkatın delîlidir. Cenâb-ı Hakk'ın ehl-i nârın derilerini tebdîl etmesiyle kendilerinde kuvvet de teceddüd eder. Ve ne zaman ehl-i nârda yeni kuvvet zuhûr ederse, ehl-i nâr kendi kendilerine "şöyle şöyle yeni bir azâb geliyor" diye söylenirler. Bunu, azâba tahâmmüle kâbiliyeti olan kuvvetin kendilerinde yeni zuhûrundan dolayı hissederler. Allah onlarda yeni kuvvet îcâd ettiği zaman, o kuvvet ile azâba tahâmmül ederek, kendilerinde azâb devam eder.

Ehl-i nârın nefislerinde böyle bir keşfin vukû'u, onlara karşı azâb tebşîri mesâbesinde olup, ihânet üzerine ihânettir. Nitekim ehl-i cennet de böyledir. Onlar da naîmin vukû'undan evvel vukû' bulacağı beşâretle tebşîr olunurlar.

İşte ber-vech-i meşrûh ehl-i nârdan azâbın biri zaîl, diğeri vâsıl olmasıyla kendilerinden hâsıl olan kuvvetten evvelki kuvvetleri de zâil olmaz. Çünkü o kuvvet yed-i minnet-i ilâhî ile mevhûbdur. Cenâb-ı Hak ise, hibesinden rücu' etmez. Halbuki onlara nâzil olan azâb, yed-i kahr-ı ilâhî ile nâzildir. Cenâb-ı Hak onu ref' ederek, yerine başkasını ikâme edebilir. İşte bu sûretle kendilerindeki kuvvetlerin terâkibi ile kuvve-i ilâhîye nâil olurlar. Kendilerinde kuvve-i ilâhî zâhir olun-

ca, Kâdir-i Mutlak'ın cehennem üzerine vad'-ı kademi lutfuna nâil olurlar. Çünkü bir kimsede sıfât-ı Hakk'ın zuhûrundan sonra, o kimsenin tekrar şekâvete düşmesi mümkün değildir.

Şunu da bil ki, Cabbâr'ın mezkûr vad'-ı kademi, kendilerinde münkeşif olan o kuvve-i ilâhî nokta-i nazarındandır. Çünkü o kuvvet, ilâhî olduğu için arada münâsebet vardır. Zâten her şeyde sebeb, vuslât-ı münâsebettir. Bu hikmete mebnîdir ki, ehl-i nârda kuvve-i ilâhî hâsıl olunca, kâdir-i Cabbâr derhal ayağını ateş üzerine vad' eder ve ateş zillet ve hudû' gösterir. "Aman yarabbi! Yeter yeter!" demek mecbûriyetinde kalır ve zaîl olur. Bu "yeter, yeter" ta'bîri, kahr-ı izzet altında söylenen hâl-i zillet kelâmı olup, bu, "kattu, kattu" lafziyle ta'bîr olunmuştur.

Şurasını da bil ki, nâr vücûdda aslî değildir. Bunun içindir ki, nihâyetü'l-emr zâil olmuştur. Bu mes'elenin sırrına gelince, nâra bâis-i hilkat olan sıfât mevsûf bi'l-ademdir. Mesbûk ise sâbıkın fer'idir. Cenâb-ı Hakk'ın سبقت رحمتي غضبي buyurması bunun delîlidir. "Rahmetim gazâbımı sebk etmiştir," demektir. Sâbık olan rahmet asıl, mesbûk olan gazâb fer'dir. Görmüyor musun? Rahmet, asıl olduğu için varlığın evvelinden âhirine kadar mümted olur. Gazâb, böyle değildir. O varlığın nihâyetine kadar mümted olmaz. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın mahlûku ademden îcâdı, mahlûka rahmetinden dolayıdır. Burada gazâb, mutasavver değildir. Çünkü mahlûk-ı cedîdden günah sâdır olmamıştır ki, gazâb lüzûm olsun. Görmüyor musun? Cenâb-ı Hak رحمتي وسعت كل شيء (Araf 171) buyurmuştur. "Benim rahmetim her şeyi muhîttir" demektir. "Gazâbım her şeyi muhîttir" buyurmamıştır. Çünkü Hakk'ın eşyâyı îcâdı, Hak'tan rahmet-i mahzâdır. İşte bu nükteye mebnîdir ki, gazâb, rahmet gibi varlığın âhirine kadar imtidâd etmez. Bunun sırrına gelince; rahmet, Cenâb-ı Hak için sıfat-ı zâtiyyedir. Gazâb, sıfat-ı zâtiyye değildir. Görmüyor musun! Hakk'a "rahmân, rahîm", tesmiye olunur. Gazbân, gazûb tesmiye olunmaz. Çünkü gazâb bir sıfattır ki, onu adâlet îcâb etmiştir. Adâlet ise iki iş arasında icrâ olunan hikmet netîcesidir. Şu halde Adil ismi, ism-i sıfât; rahman ismi ism-i zâttır.

Yine görmüyor musun! Gaffâr sıfatı ki, -rahmânın îcâb ettiği mezâhir-i niâmın evvelidir- bunun hakkında üç sîga vârid olmuştur.

"Gâfir, gaffâr, gafûr", denilir. Kâhir ismi ki, adâletin îcâb ettiği mezâhir-i niâmm evvelidir, bunda iki sîga vârid olmuştur; kâhir, kahhâr; kahûr vârid değildir. Bunların kâffesinin sırrı, rahmetin gazâba sebkâtidir.

Şunu da bil ki, nâr vücûdda emr-i ârizî olduğu için zevâli câizdir. Böyle olmasa zevâli muhâl olurdu. Nârın zevâlı demek, kendisindeki kuvve-i ihrakiyyenin zevâli demektir. Nârdan kuvve-i ihrakiyyenin zehâbiyle ona me'mûr olan melekler de zâhib olur. Melâike-i mezkûrenin zehâbiyle yerine melâike-i naîm vârid olur. Melâike-i naîmin vürûduyla nâr mahâllinde "circir otu" biter. Circir yeşil bir ottur. Cennette de en güzel renk, yeşil renktir. İşte izâh-ı mezkûr vechile, cahîm zâil olarak, naîme münkalib olur. İbrahîm (a.s.) kıssasında vârid olan da tıpkı böyledir.

Cenâb-ı Hak, Hz. İbrahîm'in atıldığı ateşe كوني بردا و سلاما علي ابراهيم dedi. "Ey ateş! Hararetin burûdete münkalib olsun. İbrahîm'in üzerine selâmet ol." demektir. Ateş zâil olarak, yerinde reyhânlar bahçeler hâsıl oldu. O ateşin mahâlli el-ân olduğu gibi bâkîdir, fakat ateş yoktur. İstersen "cehennemin ateşi gitmiştir, fakat azâb-ı elîmi râhata inkılâb etmiştir" diyebilirsin. Yevm-i kıyâmette cahîm de böyledir, yâ'nî İbrahîm (a.s.) mes'elesi gibidir. İstersen "Cabbar'ın vad-ı kademiyle mutlaka nâr zaîl olur" de; istersen "Nâr, hâli üzerine bâkîdir. Fakat o nâr ile muâzzeb olanların akibet-i emri rahâta münkalib olmuştur" de.

Dünyada cehenneme münâsib mîsâl, riyâzet ve mücâhede ile Hakk'a müncezib olan ve bu incizâb ile tezekkî ve tasaffî eden eşhastaki tabîat-ı nefsâniyyedir. Tâbîat-ı nefsâniyyenin zevâlinde, istersen "O tabîat, sûret-i mutlakada mefkûd oldu" de; böyle dersen, sözünde sâdıksın. İstersen "tezkiye-i ilâhî envârı altında tabîat-ı nefsâniyye mestûr kaldı" de; böyle dersen yine sözünde sâdıksın. Ehlullâhın mücâhede ve riyâzetle çektiği meşakkatler, ehl-i nârın azâbı ve ehvâl ve ahvâl-i yevm-i kıyâmet mesâbesinde demektir. Ahirette azâbın tenevvu'u ve ziyâde ve noksan olması, yine mücâhede ve riyâzet ve nefse muhâlefet kuvveti nisbetiyle temsîl olunabilir.

Ashâb-ı riyâzâtta tabîat-ı nefsâniyye temekkün etmiş ise, tâ'b-ı kesîr çekmedikçe zâil olmaz. Tâbîat-ı nefsâniyye kendisinde tamâmiyle mütemekkin olmayan kimse, böyle değildir. Onun zahmeti, meşakkâ-

ti azdır. O nev'i ashâb-ı riyâzet, hafif azâb görerek nârdan çıkan ve cennete dâhil olan kimseler gibidir.

Bana bu ulûmu haber veren Rûh haber verdi ki, mücâhede riyâzet, nefse muhâlefet meşakkatlarının devâmıyla zâil olan umûr-ı nefsâniyye وان منكم الا واردها كان عل ربك حتما مقضيا âyetinin îcâb-ı kat'iyyesinden olarak, ehlullâhın âhirete bedel, dünyadaki nasîbleridir. Ayetin ma'nâsı: Sizden hiç bir kimse yoktur ki, cehenneme vârid olmasın. Bu bir şeydir ki, Cenâb-ı Hak kendi üzerine vâcib gibi kılmıştır." demektir.

Ehlullâh, dünyada mücâhede meşakkatlerini gördükten sonra Allah'tan lutuf ve inâyet olarak cehennem ateşi üzerinden geçmezler. Çünkü Cenâb-ı Hak, kuluna iki azâb ile azâb etmez ve iki korkuyla korkutmaz. Cenâb-ı Hakk'ın ehlullâha dünyada verdiği o meşakkatler, âhiretteki azâba ivâz olarak yapılmıştır. Bizim bu müddeâmıza Nebî-yi Ekrem'den rivâyet olunan hadîs de delâlet eder. Nebî-yi Ekrem, "Sıtma denilen hastalık, her mü'minin cehennemden olan nasîbidir" buyurmuştur. Böyle hummâ, ateş makâmına kâim olursa, tezkiye-i nefis için her şedîdden şedîd olarak çekilen mücâhedeler, riyâzetler, muhâlefet-i nefsler cehennem ateşine bedel olmaz mı? Bunun içindir ki, Hz. Peygamber mücâhedeye "cihâd-ı ekber" tesmiye etmiş a'dâ ile vukû' bulan muhârebeye "cihâd-ı asgar" demiştir.

Şurası da gizli bir mes'ele değildir ki, hummâ, meydân-ı muhârebede düşman ile çarpışmaktan silâhlarla vuruşmaktan daha kolaydır. Bunların kâffesi ehlullâhın çektiği mücâhede ve riyâzetlerin yanında küçük olarak gösterilmiştir. Mücâhede, muhâlefet meşakkati daha büyüktür.

Şurası da ma'lûmun olsun ki, Cenâb-ı Hak nârı, yâ'nî cehennemi "Kahhâr" isminden yarattığı zaman onu celâle mazhar kıldı ve o nâr üzerine yedi tecellî ile tecellî etti. Tecellîyât-ı mezkûrenin maânîsi, cehennemin ebvâbı oldu.

Tecelli-i evvel: Bu tecellîde Cenâb-ı Hak cehennem üzerine "Müntakim" ismiyle tecellî etti. Bu tecellîden üçyüz altmışbin (360000) dereke hâsıl oldu. Bu derekeler birbirinin altındadır. Bu cehenneme "Lâzza" tesmiye olunur. Allah, bu vâdinin kapısını ma'siyet ve günah zulmetinden yaptı. Bu vâdi, ehl-i ma'siyetin mahâllidir. Fakat bu ma'siyet, o nev'-i ma'siyettir ki, onda mahlûkun hakkı yoktur. Yâ'nî Allah

ile kulu arasında vukû' bulan ma'siyet demektir: yalan söylemek, zina, livâta, şarap içmek, Allah'ın farz kıldığı evâmiri terk etmek, haram kıldığı şeyleri mübâh görmek gibi. Bunları irtikâb edenler, mücrimlerdir. Bunlar hakkında Kur'an'da "Mücrim olan kimseler giriftar olduğu azaptan kurtulmak için çocuklarını, zevcesini, kardeşini, mensûb olduğu aîleyi ve yeryüzünde bulunan insanların kâffesini fedâ etmeğe razıdır. Fakat bu kat'iyyen olamaz. Çünkü "Lâzza" denilen cehennem yakıp kavurmak için insanın a'zâsını birbirinden ayırır. Bu lâzza denilen cehennem, Allah'ın itaatından imtina' ederek zikrullâhtan yüz çevirenleri ve bu sûretle günaha gark olanları kendisine da'vet eder" ma'nâsına olan يود المجرم لو يفتدي من عذاب يومئذ ببنيه و صاحبته وفصيلته التي تؤويه ومن في الارض تدعو من ادبر و تولي وجمع فاوعي (Meâric 11) âyette vârid olmuştur. Bu tabaka-i cehennemin azâbı, elîmdir. Maamâfih, şiddetiyle berâber, diğer tabakalardaki azâblara nisbetle hafiftir.

Tecelli-i sâni: Bu tecellîde Cenâb-ı Hak cehennem üzerine "Adil" ismiyle tecellî etmiştir. Bu tecellîyle açılan vâdi-i cehennem "Cahîm" tesmiye olunur. Cahîm'in birbiri altında olmak üzere yediyüz yirmibin (720.000) derekesi vardır. Cenâb-ı Hak, bu vâdi-yi cehennemin kapısını fısk-ı fücür, halk üzerine zulûm ve tecebbur ve hukuku ezme husûsunda taassub, bâtılı taleb, tuğyân gibi maâsîden yaratmıştır. Yeryüzünde haksız olarak ve Allah'ın kullarına karşı tuğyân ederek ibâdullâhın haksız yere mallarını alan, kanlarını döken, şutûm-i gâlizâ ve giybet ve emsâli gibi esbâb ile, ırz ve nâmuslarını pay-mal eden kimselerin meskeni bu zikrolunan cahîmdir. Bu vâdi-yi cehennem, bundan evvelki tecellîdeki vadi-yi cehennemin tahtındadır. Ve bunun tabakâtı, evvelki cehennemin tabakâtınm zaîfidir. Cenâb-ı Hak Kur'an'da bu mücrimler hakkında ان الفجار لفي جحيم (İnfitar 14) buyurmuştur. "Fâcirler, cehennemdedir" demektir. "Facirler" dediğimiz, imânında kâzib, halka karşı zâlim, tuğyâna me'lûf, hukûk-ı nâsa mütecâviz demektir. Hülâsa, cahîm haksız yere nâsa zulmedenlerin ve hukûk-ı nâsı haksız ekl edenlerin meskenidir. Bu tabakadaki azâb, bundan evvelkinden çok şedîddir.

Tecelli-i sâlis: Bu tecellîde Hak, cehennem üzerine "Şedîd" ismiyle tecellî etmiştir. Bu tecellîden açılan vâdinin ismi "Usra"dır. Bunun derekâtı, (1440000) bir milyon dörtyüz kırkbindir. Cenâb-ı Hak, bu

vâdi-yi cehennemin kapısını buhulden, haksızlık sûretiyle malı çoğaltmak talebinden, kinden, hasedden, şehvetten, hubb-ı dünyadan ve bunlara benzeyen şeylerden yaratmıştır. Bu "usra" denilen cehennem, kendisinde ta'dâd olunan hasletlerden haslet bulunan kimselerin meskenidir. Bu vâdi-yi cehennem de, bundan evvelkinin altındadır. Bunun azâbı, öbüründen kat kat şedîddir.

Tecelli-i râbi': Cenâb-ı Hak, bu tecellîde cehennem üzerine Gazâb sıfâtıyla tecellî etmiştir. Bu tecellîden açılan vadi-yi cehennemin ismi, "Hâvîye"dir. Hâviye derekât-ı cehennemin en aşağısıdır ve derekâtı, iki milyon sekizyüz seksen bin (2888000)'dir. Buraya atılan günahkar iki dereke arasında dünya saâtlerince senelerce yuvarlandığı halde, ikinci derekeye erişemez. Bu vâdi-yi cehennemin kapısı, münafıklık, riyâ ve yalan yere iddialardan ve bunların emsâlinden halk edilmiştir. Hısâl-i mezkûreden kendisinde haslet bulunan kimselerin ikâmetgâhı, vâdi-yi mezkûredir. Cenâb-ı Hak, bunlar hakkında ان المنافقين في الدرك الاسفل من النار buyurmuştur. "Münafıklar, ateşin en aşağı tabakasındadır" demektir. Bunun için bu vâdi-yi cehenneme "Hâvîye" tesmiye olunmuştur. Bu tabakaya mahsûs olan azâb da, bundan evvelki tabakalardan kat kat fazladır.

Tecelli-i hâmis: Cenâb-ı Hak, bu tecellîde cehennem üzerine "Muzill" ismiyle tecellî etmiştir. Bu tecellîden açılan vâdi-yi cehennemin ismi "Sakar"dır. Birbiri altında olmak üzere bunun derekâtı beş milyon yediyüz altmış bin (5760000)'dir. Cenâb-ı Hak, bu vadinin kapısını tekebbürden yarattı ve o vadide, haksız yere nâsın başı üstüne çıkmak isteyen ferâin'i ve cebâbire'yi Allah zelîl kılmıştır. Çünkü Cenâb-ı Hak kıskançtır. Sıfâtlarından bir sıfat ile ittisafı, isimlerinden bir isim ile tesemmîyi haksız yere iddia eden kimseye aksiyle muâmele eder. Kıyâmet gününde onun iddiasının zıddıyla kendisine azâb eder.

İşte, böyle yeryüzünde tekebbür ederek vasf-ı Hak libâsını haksız giyenlere, Cenâb-ı Hak "Muzill" ismiyle azâb eder. Cenâb-ı Hak, Kur'an'da "Allah'a ibâdetten ve Cenâb-ı Hakk'ın saltanatına baş eğmekten imtina' ederek, istikbâr, yâ'nî taleb-i tekebbür ederek Allah'a ibâdet etmek istemeyenler ve "bu Kur'an beşer sözüdür, buna imân lâzım gelmez" diyenler "Sakar" ismiyle müsemmâ olan cehennemde

pişirilirler" (el-Müddesir, 25-27) ma'nâsında olan âyeti, bunlar Hakkında inzâl etmiştir.

Tecelli-i sâdis: Cenâb-ı Hak, cehennem üzerine bu tecellîde "Zü'l-bâtş" ismiyle tecellî etmiştir. Bu tecellîde açılan vadi-yi cehenemin ismi "Saîr"dir. Bunun derekeleri onbir milyon beşyüz yirmibin (11520000)'dir. Bu saîr'de, ehl-i dünya nufûsu adedince derekeler arasında mesâfeler vardır. Allah, bu saîr'in kapısını şeytandan yaratmıştır.

Şeytânet, tabîat kıvılcımlarıyla alevlenen ve nefiste hâsıl olan ateşin duhânı ile tahassul eden hıslât-ı deniyyeden ibârettir. Bu şeytânetten fitne, azâb şehvet, mekr, hile, ilhâd, yâ'nî hakkı inkâr ve bunlara benzeyen şeyler hâsıl olur. Bir kimsede hısâl-ı mezkûreden haslet bulunursa, onun meskeni zikrolunan saîr'dir ve şeyâtînin meskeni de bu "saîr" denilen cehennemdir. وجعلنا رجوماللشياطين واعتدنا لهم عذاب السعير (Mülk 5) âyeti bunun delîlidir. Ma'nâsı: "Biz, semâdaki şihabları şeytanları recm için yarattık, şeytanlar için azâb-ı saîri hazırladık" demektir.

Tecelli-i sâbi: Cenâb-ı Hak, bu tecellîde cehennem üzerine "Zü-ikâb-ı elîm" ismiyle tecellî etmiştir. Bu tecellîden açılan vâdi-yi cehennemin derekâtı, yirmiüç milyon kırk bin (23040000)'dir. Bu derekeler arasında senelerce yol vardır. Nihâyetlenmesi, yâ'nî, nihâyetine varılması pek güçtür. Bu derekât arasmda tenâhî tasavvuru ancak kudret-i ilâhiyye ile hâsıldır. Hikmet tertîbi üzerine buna imkân yoktur; belki kudret hesâbıyla mümkün olabilir. Çünkü Cenâb-ı Hak, gayr-ı mütenâhîyi mütenâhî olarak ibrâza kâdir olduğu gibi, şey-i kalîl-i mütenâhîyi gayr-ı mütenâhî yapmağa da kâdirdir.

Ahvâl-ı kıyâmetin kâffesi, yâhut ekserisi kudret yolundandır. Çünkü dünya, dar-ı hikmet, âhiret dar-ı kudrettir. O derecede ki, ehl-i nâr ahvâlinden bir hâli ve ehl-i cennet ahvâlinden bir hâli, o hâle ma'rûz olan kimse, ezelden ebede kadar mümted olarak görebilir. Ve görür ki, o hâlin ne evveli ne âhiri vardır. Gördü ki, o hâl ezel ile ebed arasındaki gayr-ı mütenâhî mikdâra mutabık oduğu halde, yine ân-ı vâhidden ve vakt-ı vâhidden ibâret oup, gayr-ı müteaddittir. Bu sûretle ân-ı vâhidden ibâret olan hâletlerden bir halden dîğer hallere irâde-i ilâhî vechiyle intikal edebilir.

Bu bir sırr-ı acîbtir ki, aklın bunu kabul etmesine imkân yoktur. Belki akıl, buna takât bile getiremez. Çünkü akıl hikmete, keşif kudre-

te merbûttur. Binâenaleyh, bu sırrı ancak sâhib-i keşf bilir. Mezkûr cehennemin kapısını Cenâb-ı Hak, küfür ve şirkten halk eyledi. Cenâb-ı Hak, Kur'an'da bunlar için ان الذين كفروا من اهل الكتاب والمشركين في نار جهنم خالدين فيها اؤلئك هم شر البرية (Beyyine 6) buyurmuştur. Ma'nâsı: "Ehl-i kitaptan küfredenlerle, müşrikler, nâr-ı cehennemde muhalleddirler. Halkın en şerlisi bunlardır." demektir. Bunların azâbı da, azâbın en şerli ve şiddetlisidir.

Cehennem öyle bir şeydir ki, şekl-i azâbına nihâyet yoktur. İşte bu, يوم نقول لجهنم هل امتلئت وتقول هل من مزيد (Kaf 30) âyetinin ma'nâsıdır. "Biz, kıyâmet gününde cehenneme "doldun mu?" diye suâl ederiz; cehennem, cevapta "daha ziyâde yok mu?" der." demektir. Ma'lûmdur ki, bu keyfiyet adem-i tenâhîden dolayıdır.

Şunu da bil ki, cehennem tabakâtından her tabakada bulunan, o tabakanın derekelerini tamâmiyle görüp çıkmadıkça, o tabakadan kurtulamaz. Cenâb-ı Hak, ba'zılarına bu girip, çıkmağı teshîl eder; ba'zılarına tas'îb eder. Dâhil-i nâr olanlar, girdiği vâdinin tabakâtını kat ettikten sonra, Kâdir-ı cabbar kademini nâr üzerine vad' eder. Beyânı, yukarıda bu hadîsin şerhinde geçtiği gibi olur. Yâ'nî, cehennem söner, yerinde circir otu biter.

Burada bir sırr-ı latîf daha vardır ki, o sır îcâbıyla Cenâb-ı Hakk'ın vad'-ı kademi, her insan için ayrı ayrı olduğu gibi, her tabaka için de ayrı ayrıdır. Maamafih, bu ta'dâtın kâffesi, müddet-i vâhide ve yevm-i vâhiddir. Fakat kudret, zamân-ı vâhidde ehl-i nâr için bu taaddudu izhâr etmiştir. Bu bir keyfiyettir ki, akıllar bunda hayrettedir. İdraki, keşf-i ilâhîye mütevakkıftır.

Şurasını da bil ki; Cenâb-ı Hak bu ebvâb-ı cehennemin kâffesine "Mâlik" isminde bir meleği hâzin ve hâdim yapmıştır. Mâlik, mazhar-ı şiddettir. Çünkü onun aslı, "Şedîdü'l-kuvâ" ismidir. Cehennem üzerine vukû' bulan tecellîyât-ı ilâhiyyeye bakarsan, hepsinde şiddet ma'nâsını bulursun. Bunun içindir ki, mâlikin kâffe-i tabakât-ı cehennemde saltanatı vardır. Ve kâffesinin hâzinidir. Azab melaîkesi, şiddet hakîkâtinin rakîkalarıdır. Cenâb-ı Hak, Kur'an'da عليها ملائكة غلاظ شداد (Tahrîm 66) buyurmuştur. "Cehennem üzerindeki meleklerin hepsi sert ve şedîdü'l-hısaldırlar." demektir. Zâten "Mâlik" ismi, şiddet ma'nâsına olan mülkten müştâktır.

Şurası da ma'lûmun olsun ki, ehl-i nâr bir tabakadan diğer bir tabakaya intikal edebilirler. Tahfîf-i azâb için tabaka-i ulyâdan, daha aşağıdaki tabakaya intikal eder. Ba'zısı da, azâbı tecdîd için aşağıdan yukarıya nakl olunur. Bunların kâffesi, azâbı noksan veya ziyâde yapmak için Hakk'ın irâdesi ne ise ona tâbi'dir. Bundan başka cehennemde ta'dâd olunamayacak derecede acaîb vardır.

Biz, cehennem tabakâtının beyânâtını ve her derekedeki tenevvuâtını beyâna girişsek, yâhut bunlara müekkel olan melekleri tavsîf etsek ve bunların enva'ını tafsîl etsek, yâhut mü'mîn olduğu halde cürmü olmayarak bunların arasma düşen mü'mîni beyân etsek; ve bu bâbta واتقوا فتنة لا تصيبن الذين ظلموا منكم خاصة (Enfal 25) "Zulm edenlere mahsûs olmayan fitneden hazer edin" âyetinin sırrını izâh eylesek; yâhut hayât-ı dünyada hakâik-i ilâhiyye ile tahakkuk mes'elesinde mü'minlerin bile nâil olamadığı devlete tabakât-ı cehennem ahâlisinden kudret-i ilâhiyye ile nâil olanları zikre başlasak, tafsîlâta ve tatvîlâta muhtaç olmak lâzım gelirdi. Halbuki bizim maksâdımız, ihtisârdır. Ehl-i zâhirin kâfir i'tikâd ettiği Eflatun ile ben ictima' ettim. Bu icti'ma'-i melekûtiyyede Eflatun'u âlem-i gaybı, nûr ile behcet ile doldurmuş gördüm. Kendisinde öyle bir kudret müşâhede ettim ki, öyle bir kudret efrâd-ı evliyâdan pek azına verilmiştir.

Dedim ki: "Sen kimsin?"

Dedi ki: "Kutb-ı zaman, vâhid-i evvân olan bir şahsım."

Bundan başka daha ne kadar acaîb garâib gördük. Fakat o esrârı ifşâ etmek, bizim şartımızdan değildir. Bu bâbta sana çok esrâr ile remz ettik. Bu esrârı başka bir lisân ile söylemek mümkün değildir. Sen bu hitâbtaki kuşûr-ı zâhireyi at, ashab-ı ukûlden isen lübbünü al. Çünkü bu kitaptaki varaklar öyle ilimleri cem etmiştir ki, onları anladıktan sonra ehl-i nârı bilmek husûsunda başka bir şeye ihtiyaç yoktur. Binâenaleyh azâbın envâ'ını ve melâikenin ahvâl-ı mühimmesini beyâna hâcet yoktur. Çünkü kitaplar bu bâbta izâhât ile doludur. Binâenaleyh ziyâde söz söylemeye hâcet görmüyoruz.

Şunu da bil ki, ehl-i cahîmin, cehennemde kendilerine mahsûs lezzeti vardır. Bu lezzet, muharebe ve mudârebe için yaratılan kimselerin indindeki muharebe ve mudârebe lezzetine benzer. Biz nâstan bir çok insanları gördük, muharebe ve mudârebenin elemli bir şey oldu-

ğunu bildikleri halde, yine darb ve harbı severler. Nefislerinde müstetir olan rubûbiyet, bu nev'i insanları harb ve darba dalmağa sevk eder. Bundan başka, ehl-i cahîmin bir lezzeti daha vardır. O lezzet, uyuz hastalığına tutulan kimsenin lezzeti gibidir. Uyuz, derisini kaşıdığı zaman, derisinden parçalar kopardığı halde bile, bu kaşıntı ile azâb ve lezzet arasında bir nev'i lezzet duyar.

Ehl-i cahîmin başka bir lezzeti daha vardır. Bu lezzet hatasını bildiği halde re'yine mağrûr olan câhilin lezzetine benzer. Müşâhedâtımdan buna bir mîsâl îrâd ediyorum.

Yediyüz doksan (790) târihinde Hindistan'da "Kuş" denilen beldede idim. Orada bir adam gördüm. Ekâbir-i nâstan üç kimseyi öldürmeyi kast ederek, ayrı ayrı o üç kimseyi öldürdü. Birisini öldürünce, koşarak öbürüne ve diğerine hücûm ederek onları da katl etti. Hülâsa üçünü de öldürdü. Bu şahs-ı kâtil, tutuklanıp da boynu vurulmak için meydana getirilince, yanına ilerliyerek "Yahû, ne yaptın?" dedim. Cevâben dedi ki:

"Ey Abdülkerîm sus! Öyle bir şey yaptım ki, ta'rîf edemem."

Kendisini büyük göstererek, müddet-i ömründe hâsıl edemediği büyük bir lezzete mâlik olduğunu göstermekte idi. Halbuki o dakîkada dövülecek, bağlanacak katl veya salb sûretiyle i'dam olunması sadedinde de bulunduğunu bilmekte idi. Böyle olduğu halde, kendi nefsinde lezzet-i azîme ile mütelezziz idi.

Ehl-i cahîmin başka bir lezzeti daha vardır. Bu lezzet, âkilin kendi aklıyla câhili tahtie ettiği zaman hâsıl ettiği lezzete benzer. Meselâ bir câhil, muvâfâkât-ı ekdâr ve müsaâde-i takallubu'l-leyl ve'n-nehâr ile nâil-i servet olmuştur. Akil, câhil-i mezkûr için hâsıl olan umûru istihsân etmekle berâber, yine câhilin hâline râzı olmaz ve câhile bâis-i saâdet olan iş ne ise, onu işlemeğe tenezzül etmez. Belki nefsinin riyâsetine ve aklının fazlalığına güvenerek, şekâvet deryalarında müstağrak olarak kalmağı tercîh eder. Bahr-ı şekâvette olduğu halde, akıl ve fikrinin muktezeyâtını tercîh ederek câhilin hâlinden müteneffir, kendi hâliyle mütelezzizdir.

Bundan başka ehl-i cahîmin muhtelif başka lezzetleri de vardır. Hatta ben cehennemde eşed azâb içinde bulunan bir cemaatla ictimâ'

ettim. O cemaata cennet arz olunduğu halde, o hâlet-i azâb içinde cennetten müteneffir olduklarını gördüm. Başka bir tâife ile de icti'mâ' ettim. Onlar tâife-i mezkûrenin aksinedir. Bu kısımdan olanlar, enfâs-ı cennetten bir nefes almağı veyâhut cennet sularından bir yudum içmeği temenni ettikleri halde kader, onlara muvafakat etmez.

İşte Cenâb-ı Hak Kur'an'da bu temennide bulunanlar hakkında "Ey ehl-i cennet! Bize biraz su ihsân edin, yâhut Cenâb-ı Hakk'ın size in'âm ettiği et'imeden bize rızık verin" ma'nâsında olan افيضوا علينا من الماء او مما رزقكم الله قالوا ان الله حرمهما علي الكافرين (Araf 50) âyetini buyurmuştur. Ayette ehl-i cennetin verdiği cevâbın ma'nâsı, "Allah sizin istediğiniz iki şeyi kâfirlere haram kılmıştır" demektir.

Şunu da bil ki, bâlâda zikrettiklerimizin kâffesi, ehl-i cahîm üzerine mümted değildir. Bâlâda zikrettiklerimiz, ahvâl-i câhîme âit enva' ve ecnâstan ibârettir. Ehl-i cahîmden ba'zıları azâb ile mütelezzizdir. Ba'zıları, azâb-ı mahz içinde olup kat'iyyen lezzeti yoktur. Belki azaptan şiddetle müteneffirdir.

Ehl-i cahîmden ba'zılarını azâba sevk-i bâis olan vefret-i cahâletiyyedir. Ba'zılarmı da azâba sevk eden, dâr-ı dünyadaki vefret-i akliyyedir. Ba'zılarını da azâba sevk eden, kendilerine mahsûs akîdeleridir. Ba'zısını da azâba sevk eden, ef'al ve harekâtıdır. Ba'zılarını da azâba sevk eden, kendinde mevcûd olmayan fezaîl ile halkın kendini senâya âit sözlerindendir. Ba'zılarını da azâba sevk eden, halkın o şahıstaki kabahatları veyâhut o şahısta bulunan mehâsin hakkında söz söylemeleridir. Ba'zılarmı da azâba sevk eden, nâsın bir kimse hakkında kendisine müsâvî olmadığına dâir söz söylemeleridir.

Hülâsa: Ehl-i cahîmin azâbı, cidden garîb olan bir keyfiyettir.

هؤلاء الي النار ولا ابالي هؤلاء الي الجنة ولا ابالي hadîs-i kudsîsinin sırrı, ehl-i nâr ahvâlini nâtıktır. "Şunlar cehennemliktir, onlara ehemmiyet vermem şunlar da cennetliktir, onlara da ehemmiyet vermem." demektir. Şunu da bil ki, ehl-i cahîmden öyle kimseler vardır ki, ehl-i cennetin çoğundan efdaldır. Cenâb-ı Hak, bu nev'iden olanları dâr-ı şekâvete kendileri üzerine tecellî etmek için idhâl etmiştir. Bu nev'i eşkiyâdan olanlar, Cenâb-ı Hakk'ın mahâll-i nazarıdır. Bu bir sırr-ı garîb, emr-i acîbtir.

Allah, istediğini işler ve neyi murâd ederse onunla hükm eder.

Fasıl:

Bu fasılda musavvire-i Muhammedî'den halk olunan kısm-ı sânî zikrolunacaktır.

Bu kısma Cenâb-ı Hak, "Mennân" ismiyle nazar etmiş, ve enva'-ı cinâni ondan halk etmiştir. Sonra o cennetler üzerine "Latîf" ismiyle tecellî etmiş ve o cinâni kendi indinde kerîm ve şerîf olan her şahsa ikâmetgâh eylemiştir.

Ma'lûmun olsun ki, cennetler sekiz tabakadır. Her tabakada da, müteaddit cennetler, her cennette de ta'dâdı mümkün olmayan dereceler vardır.

Birinci Tabaka: "Cennet-i selâm" ve "cennet-i mücazât" diye tesmiye olunan cennettir. Cenâb-ı Hak bu cennetin kapısını a'mal-i sâlihadan halk etmiştir. Ve bu cennete girenlere "Hâsib" ismiyle tecellî etmiştir. Binâenaleyh bu cennet, mükâfât-ı mahzdır. Peygamber-i zî-şan "Hiç kimse ameliyle cennete giremez", diye buyurduğu hadîs-i şerîf ile murâd, bu cennet değil, cennetü'l-mevâhibdir. Cennât-ı mükâfât (mücazât), a'mâl-ı sâlihanın mukâbilidir. Cenâb-ı Hak bu cennet ehli hakkında وان ليس للانسان الا ما سعي وان سعيه سوف يري ثم يجزيه جزاء الاوفي (Necm 40) buyurmuştur. İnsanın nâil olacağı mükâfât, mesâisinden başkasından hâsıl değildir. Ve insan mesâisinin âsârını mutlaka görecektir ve mukâbilinde ameline mutabık mücâzât ile mücâzât olunacaktır." demektir.

Bu cennete, a'mâl-i sâlihadan başkası ile girmek mümkün değildir. Amel-i sâlihi olmayan kimse bu cennete giremez. Bu cennete "cennet-i yüsrâ" diye de tesmiye olunmuştur. Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân'da فاما من اعطي واتقي وصدق بالحسني فسنيسره لليسري (Leyl 5) âyeti bu cennet hakkındadır. Ma'nâsı: "Fukaranın hakkı olan zekâtı veya sadakayı veren ve isyandan ictinâb eden ve kelîme-i hasene olduğunda şüphe olmayan kelîme-i tevhîdi söylemekle îmân eden kimseye "yüsra" denlen cenneti kolay olarak verir." Buna yüsra denilmesinin sebebi, a'mâl-i makbûleden az şey ile elde edilebileceğinden dolayıdır. Bu yüsra denilen cennet, Cenâb-ı Hakk'ın teysîr ettiğine müyesserdir.

İkinci Takabaka: Birinci tabaka olan cennetin fevkinde olup, ondan a'lâdır. Buna "cennetü'l-huld", "cennetü'l-mekâsib" tesmiye olunur.

Cennetü'l-mekâsible cennetü'l-mücâzât arasındaki fark şudur ki; Cennetü'l- mücâzât amelin mikdârına göredir; yâ'nî amel-i hasenenin tamâmiyle mukâbilidir. Cennetü'l-mekâsib ise, rıbh-ı mahzdan ibârettir. Çünkü cennetü'l-mekâsib, Cenâb-ı Hakk'a karşı akâid ve zunûn-ı hasenenin netâicidir. Bunda ef'al-i bedeniyyeye taalluk edecek mücâzâttan, yâ'nî mükâfâttan bir şey yoktur.

Cenâb-ı Hak, bu cennet ahâlisi üzerine "Bedî" ismiyle tecellî etmiştir. Bunun içindir ki, akâid-i hasene erbâbı için ümit etmedikleri şeyler bu cennette ibdâ-i ilâhi ile hâsıldır. Bu cennetin kapısı, Cenâb-ı Hakk'a karşı akâid ve zunûn-ı hasene ve recâdan mahlûktur. Kendisinde hısâl-ı mezkûreden bir şey bulunan kimse, bu cennete girer; bulunmayanlar, bu cennete dâhil olamazlar.

Bu cennete "cennetü'l-mekâsib" tesmiye olunmasının sebebi şudur ki, bu cennetin zıddı cahîm-i hüsrandır. Hüsran da, Cenâb-ı Hakk'a karşı zunûn-ı redîe ve hasîsenin netâicidir. Cenâb-ı Hak, zunûn-ı redîe ashabı hakkında ذالكم ظنكم الذي ظننتم بربكم ارديكم فاصبحتم من الخاسرين (Fussilet 23) buyurmuştur. Ma'nâsı: Bu hüsran, rabbinize ettiğiniz zanların netîcesidir. Zunûn-ı redîede bulunduğunuz için, Cenâb-ı Hak sizi redâete düşürdü. Binâenaleyh "hasirîn"den oldunuz." demektir.

Hülâsa: Zunûn-ı redîe ashabı, nâr-ı hüsranda; zunûn-ı hasene ashabı, cennetü'l-mekâsibdedir.

Üçüncü Tabaka: Cennetin üçüncü tabakasına "cennetü'l-mevâhib" tesmiye olunur. Bu tabaka, bundan evvelki iki tabakadan daha yüksektir. Çünkü, Cenâb-ı Hakk'ın mevhibelerine nihâyet yoktur. Cenâb-ı Hak isterse, ameli ve akîdesi olmayan kimseye, istediği kadar bahşâiş ve in'âm verir. O bahşâiş, a'mal-i kesîresi ve akâid-i vâfiresi olan kimselere verilen lutuftan daha fazla olabilir. Ben bu cennette benî Adem ecnâsından olmak üzere her cinsten ve her milletten insanlar gördüm.

Bu cennetü'l-mevâhib füyûzâtı o sûretledir ki, Cenâb-ı Hak, akâid erbâbına, a'mâl-i sâliha ashabına mevhibe kabîlinden ihsânda bulunup da, bu cennete girdikleri vâkitte Cenâb-ı Hak onlar üstüne "Vehhâb" ismiyle tecellî eder. Bu "tabaka-i sâlise" dedğimiz cennete, nâil-i mevhibe olmayan kimse giremez.

İşte bu cennet o cennettir ki, Peygamber zî-şan Efendimiz, bunun hakkında:"Sizden hiç kimse, ameliyle cennete giremez." Ashab-ı Peygamber de "Ya resûlellâh sen de mi?" dediler. Cevâben, "Cenâb-ı Hak rahmetiyle beni setr etmezse, ben de giremem" ma'nâsında olan"لا يدخلها احد بعمله. فقالوا له "ولا انت يا رسول الله؟" فقال "ولا انا الا ان يتغمدنى الله برحمته" buyurmuştur.

Bu cennetü'l-mevâhib, cennetlerin en büyüğü ve en genişidir. Bu cennet, رحمتى وسعت كل شى hadîs-i kudsîsinin sırrıdır. Bu mevhibe-i ilâhî o derecededir ki, nev'-i insanîden hiç bir kimse bâkî kalmamak üzere günlerden bir günde bu cennetten nasîbi olmasını hakâik tecvîz etmektedir ve hakâikin bu tecvîz-i mezkûrü, imkan-ı vehbî kabîlindendir.

Ammâ bizim keşf ile olan müşâhedemizde bizim bu cennette bulduğumuz ehl-i milel ve nihalden her nev'a âit ise de, o milletlerin hepsi veyâhut ekserisi olmayıp, belki her milletten bir fırkaya mahsûstur. Cennet-i mücâzât böyle değildir; O, a'mâl-ı sâliha ashabına mahsûstur. Ona yalnız ehli olanlar girer.

Cennetü'l-mekâsib, cennetü'l-mücâzâttan daha vâsidir. Çünkü rıbh, mücâzâta pek karîbtir. Ribha bâis-i imtina' olacak re'sü'l-mâla luzûm-ı kat'î vardır. Cennetü'l-mekâsib ahâlisinin re'sü'l-mâlı, Cenâb-ı Hakk'a karşı olan akâid ve zunûn-ı haseneleridir. Ammâ mevzubahs olan bu cennet, yâ'nî cennet-i mevâhib, cennetlerin kâffesinden daha geniştir. Hatta kendisinin olan tabakalardaki cennetlerden de geniştir. Bu cennete Kur'an-ı Kerîm'de اماالذين آمنو وعملو الصالحات فلهم جنات المأوى نزلا بما كانوا يعملون. (Secde 32) buyurulmuştur. "İmân edip de, a'mali sâlih olan kimseler için cennetü'l-me'vâ vardır. Ve bu cennetü'l-me'vâ, o kimselerin amellerine karşı Cenâb-ı Hakk'ın atâ ve bahşâişidir."

Burada Cenâb-ı Hak, نزلا buyurdu, جزاءً buyurmadı. Bunun hikmeti, cennetü'l-me'vâ'ya girenler, cennetü'l-mekâsibe, cennetü'l-mücâzâta girenler gibi olmadığına tenbîh içindir. Cennetü'l-me'vâ, "nüzül", ya'nî, Hak'tan atâ ve bahşâiştir. Ve hazâin-i cûddan, vücûddan ve mevhibeden misafire in'amdır. Amel-i sâlih işleyenyere muhtas değildir.

Dördüncü Tabaka: "Cennet-i istihkak, cennet-i naîm, fıtrat" denilen cennettir. Bu cennet, bir takım akvâma mahsustur ki, onların hil-

katlerinde Cenab-ı Hakk'ın vedîa kıldığı hakâik, onların bu cennete istihkâk-ı aslî ile girmelerini îcâb etmiştir. Bu cennete dahil olanlar Allah'ın kullarından öyle bir taifedir ki, dünyadan çıktıkları zaman rûhları fıtrât-ı asliyye üzerinde bâkîdir.

Bunlardan ba'zıları, dünyada da fıtrât-ı asliyye üzerine yaşarlar; meczûblar, mecnûnlar, çocuklar gibi.

Bunlardan ba'zıları da, a'mâl-i sâliha, mücâhede, riyâzet, Cenâb-ı Hak ile muâmele-i hüsünde bulunarak tezekkî ve tasaffî edenlerden olup, rûhları hazîz-i beşeriyetten, fıtrıyye-i asliyye zirvesine irtika' eder.

Fıtrât-ı asliyye, Kur'an'da, Cenâb-ı Hakk'ın لقد خلقنا النسان فى احسن تقويم âyetinde buyurduğudur. Denes-i beşerî, yâ'nî beşeriyetin kirliliği ve paslılığı da Kur'an'da ثم رددناه اسفل سافلين âyetiyle bildirilmiştir. Tezekkî sûretiyle terakkî edenler de الا الذين آمن و عملا لصالحت فلهم اجر غير ممنون ayetiyle teşrîh buyurulmuştur. "Gayr-i memnûn", gayr-ı maktu' demektir. İşte bu zikrolunan tâife, "cennet-i istihkak" tesmiye olunan cennete girerler. O cennet, bunların hakkıdır. Hibe, yahut, kesb, yâhut, a'mâl-i sâliha'ya mücâzât tarîkiyle değildir.

Bu cennete dâhil olanlardan tezekkî sûretiyle fıtrât-ı asliyyeye rücû' edenlere Kur'an'da ان الا برار لفى نعيم (İnfitar 82) âyeti mısdâkınca "ebrâr" tesmiye olunmuştur.

Bu cennete cennet-i istihkâk tesmiye olunmasının sırrı şudur ki; Cenâb-ı Hak, bu cennete girenlere "Hak" ismiyle tecellî etmiştir. Binâenaleyh, asâlet ve fıtrât-ı asliyye tarîkiyle bu cennete girmeğe istihkâk gösterenlerden başkasının duhûlü mümteni'dir.

Bu cennete girenlerden ba'zıları dünyadan çıkar çıkmaz, doğru bu cennete dâhil olur. Ba'zıları da ateşle tasfiye edilip, habâis-i ruhiyyeleri zâil olarak fıtrât-ı asliyyeye rucû' ile, bu cennete girmeğe istihkâk sûretiyle dâhil olur. Onların bu cennete duhûlü, ateşle tasfiyeden sonradır.

Bu cennetin sakf'ı arştır. Bundan evvelki cennetler böyle değildir. Onlardan her birinde a'lâ, ednânın sakfıdır. Cennet-i selâmın sakfı, cennetül huld; cennetü'l-huldun sakfı, cennetü'l-me'vâ; cennetü'l-me'vânın sakfı, "cennet-i istihkâk" ve "cennet-i fıtrat" ve "cennet-i na-

îm" tesmiye olunan bu cennettir. Bu cennetin sakfı da, arştan başka bir şey değildir.

Beşinci Tabaka: "Firdevs" tesmiye olunan cennettir. Buna "cennet-i maârif" de tesmiye olunur. Bunun zemîni, son derece geniştir. İnsan bu cennette irtifa' kesb ettikçe cennet daralır. Hatta o derecede ki, bu cennetin yukarısı iğne deliğinden daha dardır. O dar mahalde eşcâr, enhâr, kusûr, hûr-ı ayn bulunmaz.

Şu kadar var ki, bu cennette bulunanlar alt taraftaki cennetlere bakınca, oralarda eşcâr, enhâr, kusûr ve hûr-ı ayn ve vildân görürler. Fakat cennetü'l-maârif'de bunlardan bir şey bulunmaz. Bu cennetin üstündeki cennetlerde de kezâlik, mezkûr şeyler mevcûd değildir.

Bu cennet arşın kapısı üzerindedir. Bu cennetin sakfı, arş kapısının sakfıdır. Bu cennette bulunanlar, Cenâb-ı Hakk'ı müşâhede-i dâimdedir. Bunlar şühedâdır; yâ'nî, cemâl ve hüsn-ı ilâhî şâhidleridir. Nefislerini "fenâ" seyfiyle ifnâ ederek, muhabbetullâhda maktûl olmuşlardır. Mahbûblarından başkasını görmezler.

Bu cennete "vesîle" de tesmiye olunur. Çünkü maârif-i ilâhiyye, ârifin ma'rûfa vuslatı için vesîledir. Bu cennette bulunanlar, bundan evvelki cennetlerde bulunanlardan çok azdır. Çünkü cennette tabakât yükseldikçe, sükkânın az olması, emr-i vaki'dir.

Altıncı Tabaka: "Cennet-i fazilet" tesmiye olunan cennettir. Bu cennete dâhil olanlara "sıddîkûn" derler. Bunları Cenâb-ı Hak, عند مليك مقتدر (Kamer 54) "muktedir padişahın yanında" medhiyle medh etmiştir. Bu cennet, cennetü'l-esmâdır. Arşın derecâtı üzerine bast edilmiştir. Bu cennete dâhil olanlardan her tâife, arşın derecâtından bir derece üzerindedir. Bu cennette bulunanlar da, cennetü'l-maârif'de bulunanlardan daha azdır. Fakat bunların ilm-i ilâhîdeki mertebesi, daha yüksektir. Bunlar, "lezzet-i ilâhiyye ashabı", olarak vasf olunmuşlardır.

Yedinci Tabaka: "Derece-i refîa'" tesmiye olunan cennettir. Bu cennet, isim nokta-i nazarından cennetü's-sıfat; resim nokta-i nazarından cennetü'z-zâttır. Bunun zemîni, arşın bâtınıdır. Buna girenler, "hakâik-i ilâhiyye ile tahakkuk edenler" ta'bîriyle tesmiye olunurlar. Buna dâhil olanların adedi, zikri sebk eden tabakalara girenlerin ade-

dinden daha azdır. Buna dâhil olanlar, hilâfet-i ilâhiyyeye nâil olan mukarrebîndir. Bunlar, tahkîk-i ilâhîde azîm sahibleri olan ashâb-ı kudretlerdir.

İbrâhîm (a.s.)'ı bu cennetin sağ cihetine dikilmiş, ortasına doğru bakmakta olduğunu gördüm. Enbiyâ ve evliyâdan bir tâifeyi de, bu cennetin sol cihetinde dikilmişler, bu cennetin vasâtına gözlerini dikmiş oldukları halde gördüm. Hz. Muhammed (s.a.v.)'i de, bu cennetin ortasında, gözlerini arşın sakfına doğru dikerek, Hakk'ın va'd ettiği makâm-ı Muhammedîyi tâlib olarak gördüm.

Sekizinci Tabaka: Makâm-ı mahmûddur. Buna, "cennet-i lezzât" tesmiye olunur. Bunun zemîni, arşın sakfıdır. Hiç kimse için bu makâma vusûle yol yoktur.

Şu kadar var ki, cennetü's-sıfatta bulunanlardan her biri, bu makâma vuslata tâlib olup, o makâmın kendisine verildiği ve başkasına verilmediği zu'mundadır. Hepsinin zu'mu da, haktır. Lâkin o makâm, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e mahsûstur. Çünkü Hz. Peygamber "Cennette en yüksek makâm olan makâm-ı mahmûd, ahâli-yi cennetten bir kimseye mahsûstur. Ümîd ederim ki, o şahıs benim" ma'nâsında olan bir hadîs-i şerîf buyurmuşlardır. Sonra da Cenâb-ı Hakk'ın o makâmı kendisine va'd ettiğini haber vermiştir. Binâenaleyh, biz nebî-yi zîşa'n'ın söylediğine imân eder ve tasdîk ederiz. Çünkü söylediği hevâdan değil, belki mutlaka vahy-ı ilâhîdir.

Fasl:

Şurası da ma'lûm olsun ki, Cenab-ı Hak musavvire-i Muhammedî'den cenneti ve cahîmi ve bunlarda bulunan mü'minler için naîmi; kâfirler için azâb-ı elîmi yarattığı zaman Adem (a.s.)'ın musavviresini de, musavvire-i Muhammedîden bir nüshâ olarak yarattı. Adem (a.s.) cennetten çıkınca, musavviresindeki kudret-i hayât zâil oldu. Çünkü âlem-i ervâhdah mufarakat etti.

Görmüyor musun, Adem, cennette nefsinde her neyi tasavvur ederse, o şeyi hissinde mevcûd bulurdu. Bu kudret hali, cennete giren her kimsede mevcûddur. Hz. Adem, dâr-ı dünyâya inince bu hâl kendinde bâkî kalmadı. Çünkü cen-

netteki hayât-ı musavviresi, nefsi (zâtı) ile idi. Dünyada hayâtı, rûhu iledir. Cennetteki kudret-i hayâtiyye, ehl-i dünya için fenâ bulmuş ve olmuş demektir. Cenâb-ı Hak, dâr-ı dünyâda bir kimseyi hayât-ı ebediyyesiyle ihyâ eder ve kendi zâtına nazar ettiği gibi o kimseye de nazar eyler ve esmâ ve sıfâtıyla o kimseyi tahakkuk ettirmeğe inâyet buyurursa, dâr-ı âhirette ehl-i cennet için mevcûd olan kudret, dâr-ı dünyâda da bulunabilir. Bu devlete nâil olan kimse, nefsinde ya'nî, zâtında her ne tasavvur ederse, hissinde onu mevcûd olarak bulur.

Bizim bu bâbta sana işâret ettiğimiz şeyi anla! Çünkü her hangi kimse olursa olsun, bizim bu bâbtaki remzimizi hall ederse, ulu varlığın ketm ve ihfâ ettiği esrâr, o kimse yanında zâhir olur.

Allah, hakkı söyler ve isbât eder, nefyetmez.

Ellidokuzuncu Bâb

Nefs Hakkındadır

Nefs İblîs ile ehl-i telbîsten ona tâbi' olan şeyâtînin aslı ve menşeidir.

Manzûmenin Tercümesi:

"Nefs bir sırr-ı rabbânîdir. O da zâttan ibârettir. Nefsin zât ile zâtında lezzetleri vardır.

Nefs, rubûbiyet vasfının nûrundan mahlûktur. Bunun için nefiste rubûbiyet âsârı vardır.

Nefs, her türlü taazzum ve tekebbür ile zuhûr etmiştir. Çünkü bunlar nefsin ahlâkı ve sıfâtıdır.

Nefs, mâ-fevkinden makâmına gelecek hicre râzı olamaz. Çünkü hicrde meşy ve hareketten acz vardır.

Derece-i bâlâda nâzil olan ne kadar nûr var ise, kendilerinde olan hassaları unutmuşlardır. Buna sebep kendilerinde nüzûl ile hâsıl olan "mağbûniyet" yâni aldanmaktır.

Ber-vech-i meşrûh dereceden aşağı düşen envâr, dâima gaflete düşmüşlerdir. Fakat nefs sukût ile beraber gaflete uğramamıştır. Riyasetini de unutmamıştır. Bu nefste bir sebâttır."

Cenâb-ı Hak seni rûh-ı ilâhîsiyle münevver kılsın ve seni hiç bir zaman kendinden fâriğ kılmasın!

Şunu da bil ki; Cenâb-ı Hak, Hz.Muhammed'i kemâlinden halk ederek onu cemâl ve celâline mazhar kılmış ve Hz.Muhammed'in her

hakîkâtini, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyesinin hakâyıkından bir hakîkatten halk etmiş ve Hz.Muhammed'in nefsini, nefs-i ilâhîsinden yaratmıştır. Bir şeyin nefsi de, o şeyin zâtından başka bir şey değildir.

Biz bu kitâbın yukarısında ba'zı hakâik-ı Muhammediyyenin hakâik-ı ilâhiyyeden mahlûk olduğunu beyân etmiştik. O bahisler; akıl, vehim ve emsâline âid bâblarda geçmiştir. Bunlardan başka olan kısmı da yakında gelecektir.

Hülâsa: Cenâb-ı Hak nefs-i Muhammedîyi bâlâdaki tavsîfimiz vechile yaratınca Âdem (a.s.)'ın nefsini de Hz.Muhammed'in nefsinden bir nüshâ olarak yarattı. Bu mes'ele-i dakîka ve latîfeden dolayıdır ki, Âdem (a.s.)'ın nefsi cennette "habbe" yemekten men' olunca, men'i kabûl etmeyerek habbe-i mezkûreyi yedi. Çünkü nefs zât-ı rubûbiyetten mahlûktur. Hicr altında kalmak ise, rubûbiyetin şânından değildir. Bu hicri kabûl etmek mes'elesi, dâr-ı dünyâdadır; dâr-ı uhrâda da mümted olarak evlâd-ı Âdem üzerinde devâm etti. Nefs bir şeyden men' olundu mu, bâlâdaki sebepten dolayı o şeyi yapmağa inhimâk gösterir. Men' olunduğu şey isterse saâdete, isterse şekâvete sebep olsun, orasını düşünmez. Çünkü nefs, yaptığı işi saâdet yâhud şekâvet talebi için yapmaz. Belki rubûbiyet-i asliyyeden zâtında münderic olan sırdan dolayı yapar.

Görmüyor musun? Nefs, cennette habbeyi ekl ettiği zaman kendisini adem-i mübâlâta sevk etmiş oldu. Çünkü Cenâb-ı Hak, bu şecereye yaklaşmanın "zulm edenlerden olursunuz." mânâsına olarak ولا تقربا هذه الشجرة فتكونا من الظالمين (Bakara 2/35) nehy-i ilahîsiyle vukû' bulan ihbâr-ı ilâhînin kendisini bi'l-âhare şekavete sevk edeceğini bildiği halde Adem (a.s.) yine adem-i mübâlâtından ayrılamadı. Bu âyetteki habbe, zulmet-i tabiiyyeden başka bir şey değildir. Habbeyi ekl dahi zulmet-i tabiiyyenin iktizâ eylediği şeyleri ityândan başka bir şey değildir. Binâenaleyh şecereden hâsıl olan "habbe," zulmet-i tabiiyyeyi temsîl için vaz' olunmuş bir kelimedir. Cenâb-ı Hak, işte bu mâ'nâda olan habbeyi eklden men' etmiştir. Çünkü Cenâb-ı Hak, ekl-i habbeden feragat olunmayarak emr-i ilâhîye karşı isyân edilirse netîcesinin zulmet-i tabâyi' derekesine nüzûl icâb edeceğini bilmiştir. Zulmet-i tabiiyyeye meyl ise, şekâvetten başka bir şey değildir. Çünkü şecere-i memnûa, Kur'an'da şecere-i mel'ûne olarak zikr edilmiştir. Kim ona

meyl ederse matrûd olacağı âşikârdır. Bunun içindir ki, nefs-i Âdem habbeyi ekl edince, kurb-ı ilâhî-i rûhî derecesinden bu'd-ı cismanîye tard ve tenzîl olundu. Âyetteki nüzûlün mânâsı, bu zikr olunandan başka bir şey değildir. Yâ'nî kuyûd ve inhisârdan münezzeh olan âlem-i ulvîden taht-ı esârette bulunan âlem-i süflî-i tabiiyyeye yüz çevirmek demektir.

Fasl

Şunu da bil ki; nefs habbe-i mezkûreyi eklden men' olunduğu zaman, kendisini şe'n-i zatîsinde hicr altında görmek mevcûd olmadığı için men'-i mezkûrun mânâsını anlamaktan iltibâs ve iştibâha düştü. İştibâhı şundan dolayı idi ki, zâtındaki ilmi saâdet-i rubûbiyet ve ekl-i habbenin bâis-i şekâvet olacağı sırrı da, ihbâr-ı ilâhî icâbından olduğu için ekl-i habbede tereddüt etmemiş ise de, ekle muhabbeti olduğunu ihbâr-ı ilâhîye meyl etmeyerek kendi nefsindeki ilme itimâd etti ve habbeyi ekl etti. Bu iltibâs, iştibâh ve tereddüt öyle mühim bir şeydir ki, bütün âlimleri hayrete düşürmüş ve şekâvete uğrayan her şakî bu iltibâs yüzünden şekâvete uğramıştır. Çünkü vehle-i ûlâda olan şekâvete düşen, nefstir. Müteaddit milletlerin akıldan yâhût kendine benzeyen insanlardan aldığı ilme i'timâdı ve mezkûr milletlere gönderilen enbiyânın sıdkı, berâhin-i kâtıa, ihbârât-ı ilahiyye-i sahîha-i vâzıha ile sâbit olduğu hâlde, o ihbârâtı terk etmişlerdir. Ve bu terkten dolayı bir çok milletler, ümmetler helâka uğramıştır.

Bu mes'elenin sırrı şudur ki; nefs evvelâ ekl-i habbeden men' olunduğu zaman memnûiyeti dilemeyerek helâka düştüğü ve nüfûs-ı ümem de خلقكم من نفس واحدة (Nisa 4/1) âyeti mistâkınca nefs-i mezkûreden mahlûk oldukları için fer'in asla teb'iyeti kabîlinden olarak helâka uğramışlardır. Fevz ve necâta nâil olanlar, âhâddan ibârettir. Bu helâk ve necâtın sırrı لقد خلقنا الانسان فى احسن تقويم ثم رددناه اسفل سافلين (Tin 4-5) âyetinde mündericdir. Mânâsı: "Biz insanı en muntazam bir şekilde halk ettik. Sonra esfel-i sâfilîne reddettik. Ve bu redden halâs bulanlar, imân edenler ve sâlih amelde bulunanlardır." demek olur. Yani sâlih amellerde bulunanlar demek, ihbârât-ı ilâhiyyeye imân ederek kendi bildiklerini terk edenler ve terk-i maâsî ve fiil-i taât husûsunda sâdır olan evâmire itttibâ' edenlerdir. Binâenaleyh maâsî, zulmet-i tâ-

biiyye muktezeyâtından ve tâat de, envâr-ı rûhiyye icâbâtından başka bir şey değildir.

Şunu da bil ki; nefs tafsîl olunan iltibâsa ancak ekl desîsesiyle düşmüştür. Yoksa muhbirin ilmiyle bir insanın kendi ilmi yekdiğere muhâlif olunca insanın ilm-i zâtîsini ilm-i muhbire takdîm etmesi câizdir. Bu mes'elede Cenâb-ı Hakk'ın haber verdiği, nefsin kendi ilmine münâfî değildir. Çünkü nefs habbe ile temsîl olunan zulmet-i tabiiyyenin iktizâ edeceği sırrı, kabiliyet-i asliyyesiyle bilirdi.

Kezâlik zulmet-i tâbiiyyenin arz-ı rûhu siyahlaştıracağını ve rûhu şekâvete düşüreceğini ve tenzîl-i ilâhî ve takdîs-i zâtîye nazaran şekâvet-i necîs olan eşyâyı ityân, şân-ı rubûbiyetinden olmadığını da biliyordu. Cenâb-ı Hakk'ın haber verdiği de, nefsin kendisinde mündemic olan bu ilmin gaybından başka bir şey değildir. Fakat şekl-i kavîde zuhûr eden desîse ekl mes'elesinin hakîkâtini kendisine şüpheli gösterdi. Ve habbe-i mezkûreyi eklden men', zâtındaki rubûbiyeti fevt ettirir zannına düştü. Hakîkât-i telbîsten mahlûk olan İblîs'in söylediği de, sırr-ı rubûbiyeti fevt edersin mazmûnunda idi, مانهاكما ربكما عن هذه الشجرة الا أن تكونا ملكين او تكونا من الخالدين (Araf 20) âyetinin mânâsını söyledi. Âyetin mânâsı: "Sizi, Rabbınız şecereden men' etmiyor. Belki melek olmaklığınızdan yâhut cennette muhalled olmanızdan sizi men' ediyor. Halbuki meleklik bâkî oldukça mahcûr olmazsınız. Eğer men'i kabûl ederseniz, hicr altına girmiş olursunuz. Eklde hicri kabûl etmediğiniz zaman sizi kimse cennetten çıkaramaz. Çünkü rubûbiyetin iktizâ ettiği şeyi işlemiş olursunuz." demektir.

İblîs bu âyetin mânâsını söyledikten sonra وقاسمهما انى لكما لمن الناصحين (Araf 21) âyetinin mantûku vechile de Âdem ile Havvayı iknâya çalıştı. "Size yemîn ile söylüyorum, ben size nâsihat edenlerdenim." Burada yemînden maksat, iddiâ ettiği şeyi hüccet-i kâtıa, berâhin-i sâdıa ile izâhdan başka bir şey değildir. İblîs de böyle yaptı.

Bu izâhı anladıktan sonra şunu da bil ki; ümem-i mutekaddimenin kâffesi ve helâka uğrayanların hepsi, desâis-i nefsâniyye ile helâka uğramışlardır. Çünkü enbiyâ-yı kirâm ve rusul-ı izâm sâni-i mesnû' delîliyle ve iktidâr-ı san'at delîliyle ve kıyâmeti ihya-yı evvel delîliyle isbât ederek halka umûr-ı mechûleyi umûr-ı ma'kûle ile beyân buyur-

muşlardır. Öldükten sonra tekrâr insanları ihyâ edeceğine dâir Kur'an'da قل يحييها الذى انشأها اول مرة (Yasin 79) âyeti ve bunun emsâli âyetler vârid olmuştur. "Çürümüş kemikleri evvelâ kim yaratmış ise, yine o ihyâ eder, de." demektir.

Hâsılı Peygamberler mu'cizât-ı kâtıa, âyât-ı kâmia izhâr ve ityân buyurarak mahlûkun ebediyen muktedir olamayacağı hârikâ-i âdetlerin bir çok nev'ini halka göstermişlerdir. Ölüyü diriltmek, gözsüze göz vermek, behek-i baras illetine mübtelâ olanın bedenini sâfî kılmak, denizi yarmak ve bunlara benzeyen havârik-i âdâtı göstermek ancak kudret-i ilâhiyye ile mümkün olup, o da enbiyâya mahsûstur. İşte bu sûretle mu'cizât gösteren enbiyâya inkiyâddan imtinâ etmek isyânını tevlîd eden, desâis-i nefsâniyeden başka bir şey değildir.

O desîse-i nefsiyye icâbındandır ki, Hz. Muhammed hakkında araplardan ba'zıları "Ben kendimden küçük bir kimseye inkiyâd etsem; korkarım, kavm-i arap beni ayıplar." demiş; Hz. İbrahim hakkında, meb'ûs olduğu kavim "Bunu yakın, Allahlarınıza yardım edin" mânâsında olan حرقوه وانصروا آلهتكم (Enbiya 68) demişlerdir. Kezâlik Şuayb'ın meb'ûs olduğu ümmet de: "Ey Şuayb! senin usûl-i ibâdetin bize babalarımızın ibâdet ettikleri şeyleri terk etmekliğimizi mi emrediyor?" mânâsında olarak أصلاتك تأمرك أن نترك مايعبد اباؤنا (Hud 87) demekliğe cesâret etmişlerdir.

Hülâsa: Bunların hepsi Hak'tan men' eden desîse-i nefsâniyyedir. Yoksa ihbârât-ı ilâhiyye onların indinde gizli olan ilme muhâlefet değildir. Cenâb-ı Hak da, Kur'anda فانهم لا يكذبونك ولكن الظالمين بايات الله يجحدون (En'am 33) buyurmuştur. "Ya Muhammed! Bunlar seni tekzîb etmezler. Amâ zâlimlerin âyât-ı ilâhiyyeyi inkâr etmesi âdetleridir." mâ'nâsınadır.

Hulâsatü'l-hulâsa: Habbeyi eklden men'deki mes'elenin sırrı, ekl desîsesiyle nefsi iltibâsa düşürmektir. Bu sır, iltibâs sırrıdır. Belki emr-i ilâhînin iktizâ ettiği şeyin sırrıdır. Belki şe'n-i zât-ı ilâhiyyenin sırrıdır.

Fasl

Şurası da ma'lûmun olsun ki; Cenâb-ı Hak, nefs-i Muhammedîyi zâtından yaratmıştır. Hakk'ın zâtı ise, iki zıddı câmi'dir. Cenâb-ı Hak,

melâike-i âlîn'i de cemâl ve nûr-ı hidâyet sıfatı cihetinden nefs-i Muhammedîden yaratmıştır. Buna dâir izâhât bâlâda geçmişti. Cenâb-ı Hak, İblîs ve etbâını da celâl ve zulmet ve dalâl sıfâtları itibâriyle yine nefs-i Muhammedîden halk etmiştir. İblîs'in ism-i kadîmi, "Azâzil" idi. Cenâb-ı Hak, mahlûkâtını yaratmazdan evvel İblîs, binlerce sene Hakk'a ibâdet etti. Hak ona ibâdeti esnâsmda "Ey Azâzil! Benden başkasına ibadet etme." demişti. Cenâb-ı Hak, Âdem (a.s.)'ı yaratıp da melâikeye Âdem'e sücûd ile emr edince secde mes'elesi, İblîs'i iltibâsa düşürdü. Zannetti ki, Âdem'e secde ederse, Allah'dan başkasına ibâdet etmiş olur. Şurasını bilmedi ki, Allah'ın emriyle secde eden yine Allah'a secde etmiş demektir.

İşte bu iltibâs, İblîs'in secdeden imtinâsma sebep oldu. Kendisinde vâki' olan bu telbîs nüktesinden dolayıdır ki, İblîse "İblîs" tesmiye olundu. Bunu anla! Yoksa İblîsin ismi bâlâda yazıldığı vechile "Azâzil" idi. Kendisi de kudret sâhibi mânâsına olarak "Ebû Mirre" idi. İblîs, secdeden imtinâ edince, Cenâb-ı Hak ona, "Benim iki kudret elimle yarattığım Âdem'e secdeden seni men' eden nedir? tekebbür mü ettin, yoksa âlî olan meleklerden misin?" mânâsında olarak ما منعك ان تسجد لما خلقت بيدى استكبرت ام كنت من العالين (Sâd 75) buyurdu. Âlî olan melekler "Nûn" tesmiye olunan ve onun emsâli bulunan melekler gibi nûr-ı ilâhîden mahlûk olan meleklerdir.

Bâkî melâike anâsır-ı latîfeden mahlûk olup Âdem'e secde ile emr olunan o kısım meleklerdir. Cenâb-ı Hak İblîs'e bâlâdaki âyetle suâl buyurunca İblîs, "Ben Âdemden hayırlıyım. Beni ateşten, onu topraktan yarattın." mânâsına olarak انا خير منه خلقتنى من نار وخلقته من طين (Sâd 76) âyetinin mantûkunca cevap verdi. Bu cevaptan anlaşılır ki, İblîs huzûr-ı ilâhîde adâb-ı mükâlemeye ve suâlin nüktesine ve verilecek cevabın ehemmiyetine son derecede vâkıf idi. Çünkü Cenâb-ı Hak İblîs'e secdeye men' olan sebepten sormadı. Ondan suâl istemiş olsaydı, suâlde tarz-ı ifâde "Benim iki kudret elimle yarattığım Âdem'e secdeden niçin imtina' ettin." derdi. Halbuki suâl-i ilâhî böyle olmayıp, mâhiyet-i mâniâya müteallıktır. İblîs mes'elenin bu sırrına göre cevâba taaddî etti ve "Ben, Âdem'den hayırlıyım." dedi. Demek istedi ki, beni yaratmış olduğun zulmet-i tabiiyyeden ibâret bulunan hakîkat-i nâriyye, Âdem'in asl-ı hilkâti olan hakîkat-i tîniyyeden daha hayırlı-

dır. İşte bu sebebe mebnîdir ki, benim Âdem'e secde etmemekliğim emr-i hakîkat iktizâsıdır. Çünkü ateş, hakîkatiyle ulviyeti; toprak, hakîkatiyle süfliyyeti iktizâ eder.

Görmüyor musun? Yanmış olan mumu eline alıp da baş aşağı çevirirsen, uluvvu yukarıya doğru çıkar. Halbuki toprak böyle değildir. Bir avuç toprak alıp da havaya atsan, yukarı çıkmasından daha sür'atli olarak aşağı iner. Nâr ile türâbda hakîkatin müktezâsı budur. İşte buna mebnîdir ki, İblîs "Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten onu topraktan yarattın." dedi ve bu sözünün üzerine başka fazla kelime ilâve etmedi. Çünkü biliyordu ki, Cenâb-ı Hak sırrına vâkıftır.

İblîs şunu da biliyordu ki, ifâde-i merâmda makâm, makâm-ı ihtisârdır; makâm-ı tafsîl değildir. Eğer makâm, tafsîle müsâid olsaydı, bâlâdaki sözler üzerine "Sen Ya Rabbi! bana mukaddema benden başkasına ibâdet etme demiştin. Ben ona itimâd ettim de secde etmedim." derdi. Bunu demedi. Çünkü İblîs, makâmın mahall-i itâb olduğunu idrâk etti. Bu itâbdan teeddüb etti ve secde emrini idrâkte iltibâsa düştüğünü bildi. İltibâsa düştüğünü anlaması şundan dolayıdır ki, Hak ona : "Ey İblîs!" tâbiriyle nida etti. İblîs ise, iltibâstan müştâktır. Bu nidâdan mukaddem kendisine "İblîs" ismiyle nidâ vukû' bulmamış idi. Anladı ki, ok yaydan çıkmıştır ve bâlâdaki muhtasar cevâbı verdikten sonra ne feryâd u figân etti, ne de nedâmet gösterdi, ne de tevbe etti, ne de mağfiret talep etti. Çünkü İblîs biliyordu ki, Cenâb-ı Hak, irâdesinden başka bir şey işlemez.

Bu mes'elede Hakk'ın irâdesi hakâyıkın iktizâ ettiği şeyden başka bir şey değildir. Hakâyıkı tağyîr ve tebdîle de imkân yoktur. İblîs iltibâs-ı mezkûre düştüğü için Hak onu kurb-ı ilâhî huzûrundan bu'd-ı tabîî çukuruna tard etti. فاخرج منها فانك رجيم (Sâd 77) "Sen hazret-i ulyâdan merâkiz-i süflâya matrûdsun, cennetten çık." demektir. Bu âyetteki "racîm", "raceme"dendir. "Raceme" bir şeyi yukarıdan aşağıya salıvermek demektir. "Yevm-i kıyâmete kadar lanetim senin üstüne olsun." demek olan وان عليك لعنتى الى يوم الدين (Sâd 78) âyetindeki lânet de, tedhîş ve tard yani ürkütmek mânâsınadır. Şâirin زعرت به نفطا ونفيت عنه مقام الذئب كالرجل اللعين beytindeki racul-i laîn, habl-i müvehheş yâni bostan korkuluğu demektir. Bostan korkuluğu, insan şeklinde mezrûâta dikilen bir heykel olup, bunu kuşları ve hayvan-

ları ürkütmek için dikerler ve o vâsıta ile mezrûât ve ağaçların meyveleri selâmette kalır. Beyt-i mezkûrun mânâsı "Bu yaptığım şey ile kuta denilen bağırtlak kuşunu korkuttum ve bu yerde kurdun eğlenmesini def ettim. Bu yaptığım şey racul-i laîn yani bostan korkuluğu gibidir." demektir.

Cenâb-ı Hakk'ın İblîse وان عليك لعنتى الى يوم الدين (Sâd 78) buyurduğu âyette, ilm-i maânî usûlünce hasr vardır. Yani "la'net yalnız senin üzerinedir; başkasına değildir." demektir. Çünkü ilm-i nahivdeki hurûf-ı cârre ve hurûf-ı nâsibe ibârede takaddüm ederse, hasrı ifâde eder. Meselâ "ala zeydin dirhemun" denilse "Zeyd üzerinde olan hak alacak Zeyd'e mahsûrdur, başkasında değildir." demektir. Kezâlik اياك نعبد واياك نستعين (Fatiha 5) âyetinde de "iyyâke"nin takaddümü, yine hasr içindir. "Ya Rabbi! yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden muâvenet talep ederiz; başkasından değil." demektir.

Hulâsa: وان عليك لعنتى الى يوم الدين (Sâd 78) âyetindeki lânet yalnız İblîs'e âittir; başkasına değildir. Kur'an'ın başka yerlerinde zâlimlere, fâsıklara ve daha başkalarına karşı vukû' bulan lânet, ittiba' tarîkiyledir. Yani lânet asâlet tarîkiyle İblîs üzerine, furuât tarîkiyle de başkalarının üzerinedir. وان عليك لعنتى الى يوم الدين (Sâd 78) âyetinde "ilâ" harf-i cerrinin takaddümü de, yine hasr içindir. Yâni lanet ancak kıyâmet gününe kadardır. Binaenaleyh kıyâmet kâim olunca İblîs üzerine lânet yoktur. Çünkü yevm-i kıyâmette zulmet-i tabiiyye hükmü mürtefi'dir. "yevmü'd-din" tefsîri bu kitâbın kırkıncı bâbında geçmiş idi. Bu izâha nazaran İblîs'in hazret-i ilâhiyyeden matrûdiyeti, yevm-i kıyâmetin vukûundan evvele âittir. Çünkü lânetin mûcib-i aslîsi, rûhu hakâik-i ilâhiyye ile tahakkukundan men' eden mevâni-i tâbiiyyedir. Yevm-i kıyâmetin vukûundan sonra mevâni-i tabiiyye kemâlât cümlesinden olur. Binâenaleyh ondan sonra lânet yoktur; belki kurb-ı mahz vardır.

Bu sûretle mevânî-i tabiiyye zâil olunca İblîs'in mukaddema nezd-i ilâhîdeki kurbiyetine ise, yine o hâl avdet eder. Bu avdet bi't-tab' cehennemin zevâlinden sonradır. Zîrâ Cenâb-ı Hakk'ın halk ettiği her şey, neticede hakîkat-i asliyyesi, ne ise ona rucû' ile nihâyet bulur. Bu bir emr-i kat'îdir. Bunu anla!

Denildi ki, İblîs lânete giriftâr olduğu zaman şiddet-i surûrdan heyecana ve fart-ı aşka geldi. Hatta bu inşirâhı âlemi doldurdu. Kendi-

sine "Sen hazret-i ilâhiyyeden tard edildin. Bu yaptığın nedir?" denilince; cevapta: "Bu bir hil'âttır ki, sevgili Allah'ım bunu bana mahsûs kıldı. Benden başka ne melek-i mukarreb, ne nebiyy-i mürsel bu hil'âti giymedi." Bu surûrdan sonra Cenâb-ı Hakk'a nidâ ederek dedi ki: رب فأنظرني الى يوم يبعثون (Sâd 79) "Ya Rabbi! yevm-i ba'se kadar bana mühlet ver." demektir. Çünkü İblîs, şu hakîkate vakıf idi ki, bu ihmâl mümkündür. Zirâ aslı ve menşei zulmet-i tabiiyye olan hâlet-i mel'ûnenin vücûddan bekâsı, yevm-i bi'sete kadardır. Yevm-i ba'sın vukûunda zulmet-i tabiiyye envâr-ı rubûbiyete munkalib olur. İblîs ber- vech-i bâlâ imhâli talep edince, Cenâb-ı Hak ona müekked bir şekilde فانك من المنظرين الى يوم الوقت المعلوم (Sâd 80-81) buyurdu. "Ma'lûm olan vakte kadar sen imhâl olunanlardansın." demektir.

Vakt-i ma'lûm, emr-i vücûdun hazret-i Melik-i Ma'bûd'a rucûu zamânıdır. İblîs imhâl va'dini alınca: "Ya Rabbi! Senin izzetine yemîn ediyorum, kullarının hepsini iğvâ ederim." mânâsına olarak فبعزتك لأغوينهم اجمعين (Sâd 82) dedi. Çünkü İblîs biliyordu ki, insanların hepsi tabîatın hükmü altındadır. Tabîattan mütehassıl iktizâât-ı zulmâniyye, hazerât-ı nûrâniyyeye irtikâya mâni'dir. Yalnız İblîs "Halâsa nâil olan kulların bu iğvâdan müstesnâdır." mânâsına olarak الا عبادك منهم المخلصين (Sâd 83) dedi. "Muhlisîn" demek "zulmet-i tabâîden ve kesâfet-i mevânîden ibâdetle hâlis olanlar" demektir. Bu âyette "muhlas" kelimesi ism-i mef'ûl sigâsıyla olursa mânâsı: hakîkat-i ilâhiyyeye nisbet sûretiyledir. Yâni "Cenâb-ı Hak onları kendisine cezb ile halâsa nâil etmiştir." demek olur. "Muhlas" kelimesi ism-i fâil siğasıyla olursa, mânâ hakîkat-i abdiyyeye nisbetle tasavvur olunur. Yani mücâhede, reyâzet, nefse muhâlefet ve bunlara benzeyen "a'mâl-ı zekiyye-i şakka ile nâil-i halâs olanlar" demek olur.

İblîs nâil-i halâs olanları istisnâ edince, Cenâb-ı Hak ona "Ben hakkı söylerim, hakkı işlerim; elbette ve elbette cehennemi senin ile ve sana tâbi olanlarla dolduracağım." mânâsında olan قال فالحق والحق اقول لأملأن جهنم منك وممن تبعك منهم اجمعين (Sâd 85) âyetiyle cevap verdi. İblîs'in Hakk'a karşı cevapları hakâyıkın muktezâsına göre olduğu için Cenâb-ı Hakk'ın İblîse karşı vukû' bulan cevâbı da hikmet-i ilâhiyye nokta-i nazarından vukû' buldu. Bunun sebebi şudur ki, İblîsin insanlara tasalludu zulmet-i tabiiyye vâsıtasıyla olup bu zulmet-i tabiiyyeyi bildi-

ği için ibâdullahı iğvâya yemin etmiştir. Çünkü zulmet-i tabiiyye, onların aynı ve mâhiyeti olup, cehenneme sevk-i bâis olan odur. Belki o cehennemin aynıdır. Çünkü tabîat-ı muzlime bir ateştir ki, Allah onu müfsidlerin kalbi üzerine musallat kılmıştır. Binaenaleyh İblîs'e yalnız kendisinin aldatabildikleri tâbi' olur. İblîs kimi aldatırsa, o kimse cehenneme dâhil olmuş demektir.

Sen bu âyetlerde ve bu ibârelerdeki hikmet-i ilâhiyyeye iyi bak. Cenâb-ı Hak, Kur'an'da nasıl ince ibâre ile hikmet-i ilâhiyyesini ibrâz etmiştir. Murâd-ı ilâhî, bu sözleri işitenler, bu sözlerin en güzeline tâbi' olanlar içindir. Bu beyânâtı eğer anlayanlardan isen anla! Benim işâret ettiğim şeyi taakkul edene nefsim fedâ olsun. Benim işâret ettiğim şeyi bilene kurban olayım!

Fasl

Hakîkat-i İblîs üzerine lâzım gelen sözleri söyledikten sonra İblîsin mezâhiri, tenevvuâtı, kendisine halkı iğvâ için bâis-i istiâne olan âlâtı hakkında da söz söylemek zarûrî oldu. Binâenaleyh şeytânların piyade ve süvari olarak her türlü asâkiri ve evladları ve torunları hakkında da lâzım gelen beyânâtı îfâ edeceğiz.

Piyade ve süvari olarak asâkiri olduğuna dâir Kur'an'da واجلب عليهم بخيلك ورجلك و شاركهم فى الاموال والاولاد وعدهم وما يعدهم الشيطان الا غروراً (İsra, 24) âyeti vârid olmuştur. Mânâsı: "İnsanlar üzerine piyade ve süvari olan asâkirinle sayha ederek yürü ve insanlara malında ve evladında ortak olmağa çalış ve insanları aldatmak için mevâîd-i kâzibeyi yap! Şeytan ne va'd ederse, aldatmaktan başka bir şey değildir." demektir.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; İblîsin vücûdda doksan dokuz mazharı vardır. Mezâhir-i mezkûre esmâ-ı hüsnâ-ı ilâhiyyenin adedine muvâfıktır. Sonra İblîsin mezâhir-i mezkûrede o kadar tenevvuâtı vardır ki, ta'dadı mümkün değildir. Biz İblîsin doksan dokuz mazhardan ibâret olan mezâhirinin şerhine aid tafsîlata girişsek pek uzun olacağından "doksan dokuz mazharın asılları, yedi mazhardır." diyerek iktifâ ettik. Tabîi, böyle esmâ-i husnâ'nın kâffesinin hulâsası da yediden ibâret olan sıfât-ı zâtiyyedir. Mezâhirin esmâ-i husnâya ve usûl-ı mezâhir ve esmânın yediye muvâfık düşmesi bir emr-i acîb ve

sırr-ı garîptir. Bunun nüktesi İblîsin zât-ı ilâhiyyeden vücûd-pezîr olan nefisten icâd edilmesi sırrına âittir. Bu işâreti anla! Bu ibâreden gâfil olma! Şunu da bil ki; mezâhir-i mezkûre ber- vech-i âtî yedi mazhardan ibârettir.

Birinci Mazhar: Dünyâ ve vücûd-ı dünyâya vesîle-i ibtinâ olan kevâkib ve anâsır ve gayrılarıdır. Şunu da bil ki; İblîs bir şeyde ve bir yerde zâhir olarak diğer şeyden gâfil olmaz. Yani mazharında bir şeye ihtisâsı yoktur. Şu kadar var ki, ekseriye her tâife için zuhûru, âtîde işâret edeceğimiz sûretledir. Kezâlik bir tâifeye bir mazharla zâhir olduğu zaman o mazhara munhasır olmayıp belki mezâhirin kâffesinde tenevvuâtı göstermekte dâimdir. Mazharına karşı ric'ate vesile olacak sûrette hiç bir yol bırakmamak üzere kapıların kâffesini kapayıncaya kadar uğraşır. Bizim mezâhir-i İblîsiyyeden her tâifede vukû' itibâriyle zikr edeceğimiz mebâhis, ağleb zuhûrâtına göredir. Bundan mâ-adâsını terk ediyoruz. Çünkü mezâhir-i bâkiyedeki desâisi de, bu zikr edeceğimiz şeylerden başka bir şey değildir. Ber- vech-i meşrûh İblîsin zuhûrâtını zikre başlıyoruz.

Dünyâda ehl-i şirk üzerine zuhûru, dünyâya vesîle-i ibtinâ olan anâsırda, eflâkda, ekânimdedir. İşte küffâra ve müşrikîne mezâhir-i mezkûrede zuhûr ederek evvela onları zînet-i dünyâ ve müzehrefât-ı dünyeviyye ile iğva ederek akıllarını giderinceye kadar, kalplerini kör edinceye kadar uğraşır, bu sûretle gaflete düşürdükten sonra esrâr-ı kevâkibe ve usûl-ı anâsıra ve bunlara benzeyen şeylere delâlet ederek vücûdda bunların faâl olduğuna dâir ilkâât yapar. Bu sûretle iğfâl olunanlar, eflâka ibâdete başlarlar. Ahkâm-ı kevâkibde az çok sıhhat görülmesi, şemsin harâretle ecsâmı tezyîd etmesi, hesâbât-ı tevâli' üzerine yağmurun nüzûlu gibi şeyler, o muğfellere vesile-i iğfâl olur. İblis bu usûlü küffâr ile müşrikînde meleke-i sâbit haline getirince, onları behâim gibi hâl-i gaflette terk eder. Bu gaflet-i azîmeden sonra o nevi insanların yapacağı şey, ekl ve şürbde refaha sa'y ve gayretten başka bir şey değildir. Yevm-i kıyâmete ve ona âit ahvâle inanmazlar. Kıyâmet korkusu aradan çıkınca, o nevi insanların yekdiğerini öldürmesi ve yekdiğerinin emvâlini nehb ve garâtı daimiyyu'l-vukû' olur. Binâenaleyh zulmet-i tabâî' denizlerinde müstağrak olurlar. Bunlar için ebedü'l- âbâd halâs yoktur.

İşte eflâka ibadet edenlere yapacağı bu sûretle olduğu gibi, usûl-ı anâsıra inananlara da der ki; "Görmüyor musunuz? Ecsâm cevherden, yâni cüz-i ferdlerden mürekkebdir. Cevher de harâretten, burûdetten, rutûbetten, yubûsetten, mürekkeptir. Vücûda bâis-i terekküb ve terettüp olan işte bu Allahlardır. Âlem-i vücûdda faâl olan bunlardır." Usûl-ı anâsıra iman edenleri de bu sûretle iğfal ettikten sonra onlara da yapacağı kevakib ashabına yapacağından başka bir şey değildir. Kezâlik ateşe tapanlara da der ki: "Görmüyor musunuz? Vücûd ikiye munkasımdır. Biri, zulmet; biri, nûrdur. Zulmet bir ilâhdır ki, ona "Ehremin"; nûr, bir ilâhdır ki, ona da "Yezdân" tesmiye olunur. Nâr ise nûrun aslıdır. Bunlara ibâdet lâzımdır." Ateşe tapanları da bu sûretle ateşe taptırır. Onlara yaptığı desîse, iğvâ ve iğfalde sûret-i meşrûhada vuku' bulur. Hulâsa kâffe-i müşrikîne nev' nev' iğfâlâtı vardır.

İkinci Mazhar: tabiatta, şehevât-ı nefsâniyyede, lezzât-ı hayvâniyyededir. İblisin bunlarda zuhûru müslümanların avâmı için olur. Evvela avâm-ı müslimîni, umûr-ı şehvâniyyeye mahbûs, lezzât-ı hayvâniyyeye rağbet, hâsılı tabîat-ı zulmâniyyesinin muktezâsına delâlet sûretiyle iğvâ ederek, iğvâ ettikleriyle kalplerini körletir. Akabinde onlara dünyâ ile zuhûr ederek, umûr-ı matlûbesinin husûlüne dünyâdan başka vâsıta olmadığını haber verir. Bu iğfâle kapılanları hubb-ı dünyâya inhimâk ettirerek, taleb-i dünyâya müstemiran çalıştırır. Onları bu hale getirince, hâl-i dalâlette bırakır. Çünkü berbat etmek için başka ilâca hâcet yoktur. Bu sûretle aldattıkları kendisinin hâlis etbâı olurlar. İblîse hiç bir emrinde isyân etmezler. Çünkü hubb-ı dünyâdan ibâret olan cehâlet sebeb-i kâvîsi o kimselerde tamamıyla karar tutmuş olduğundan emr-i İblîse muhâlefet edemezler. Hatta İblîs onlara küfr ile emr etse, küfrü kabûl ederler. Bu hale getirebildikleri kimselerin kalplerine girerek âhiret gibi Cenâb-ı Hakk'ın haber verdiği umûr-ı mugayyebede tereddütler, vesveseler icâd eder. Bu sûretle kalplerine İblîs giren kimseler ilhâda düşerek İblîsin maksadı tamam olmuş olur.

Üçüncü Mazhar: a'mal-ı sâliha ashabına karşı olan zuhûrudur. Bunların kalbine ucûbu idhâl etmek için işledikleri ibâdeti müzeyyen gösterir. Böyle nefislerine ve amellerine ucûb idhâline muvaffak ola-

cak olanları kendilerinde bulunan fazîletin büyüklüğü ile aldatır. Bunun içindir ki, ucûba düşen kimseler hiç bir âlimden nâsîhat kabûl etmezler. İblis ashâb-ı ucûbu bu hale getirince, onlara der ki; "Bu kadar amel kâfidir. Başkaları sizin ibadetinizin binde birini yapsalardı, nâil-i necât olurlardı. Amellerinizi azaltın, istirahata başlayın, nefislerinizi büyük görün, nâsı istihfaf edin, sizin için korku yoktur." Ashâb-ı ucûb iğvâ-yı İblîs ile kendilerinin mesâvi-i ahlâkından ve nâsa sû-i zanlarından gaflet ederek ıstırâhat ve azâmet-i nefsiyyeye alışınca gıybete intikâl ederler. Yâni dâima halkı gıybetle meşgûl olurlar. Ba'zan da İblîs a'mal-ı sâliha ashâbına ma'siyeti birer birer telkîn eder. Ve "İstediklerinizi işleyiniz, Allah Gafûr ve Rahîmdir. Cenâb-ı Hak hiç kimseye azâb etmez. Allah sakalına beyazlık düşen kimseye azaptan haya eder. Allah Kerîmdir; Kerîm olan Allah'ın mutalebe-i hukûka kalkışması azâmet ve şânına yakışmaz." der ve bunlara benzeyen iğvaât ile uğraşır. Hatta a'mâl-ı sâliha ashâbını bulundukları salâh halden fıska sevk etmeğe muvaffak olur. A'mal-ı sâliha ashâbı bu nev' hâlâta ma'rûz olunca, kendilerine belâ hulûl etmiştir. el-İyâz billâhi Teâlâ!

Dördüncü Mazhar: niyetlerde ve tefâdul-i a'mâlda İblîsin zuhûrudur. Bu zuhûru, ashâb-ı keşfe karşı yapar. Amellerini ifsâd için niyetlerini ifsâd eder. Ve o nev' kimseler Allah için ibâdet edip dururken kalbine desîse îkâı için bir şeytân ilka eder. O şeytan: "Amellerini güzel yap! Nâs seni görür, sana iktidâ eder." tarzında sözlere başlar. Bu iğvası ashâb-ı keşfi riyâ ve süm'âya düşüremediği zamanda olur. Çünkü İblîs, bu nev' eşhâsa hayr cihetinden gelir. Meselâ bir kimse hayr ile, ibâdetle veyâ kırâat-ı Kur'an'la meşgûl ise ona "Sen hiç gezmez misin? Yolda istediğini okursun. Hac ile kırâat ecirlerini cem' etmiş olursun." şeklinde terğîbe başlar. Bu terğîb ile yola çıkarsa âbid-i mezkûre "Sen de nâs gibi ol. Çünkü şimdi misâfirsin. Senin için kırâat-ı Kur'an'a lüzûm yoktur." diyerek Kur'an'ı terk ettirir. Terk-i kırâat uğursuzluğu ile ferâiz-i mektûbe-i ilâhiyyeyi de arasıra fevte başlar. Hatta ba'zısı Kâbe'ye erişmez. Ba'zı abidleri de menâsik-i haccın kaffesinden tedârik-i rızk mâniasıyla meşgûl kılar. Bu nev' iğvâât ile ba'zısını da buhle, sû-i hulka, kalp sıkıntısına uğratır. Bunlara benzeyen bir çok iğvââtı vardır. İblîs âbidi içinde bulunduğu amelden ifsâd edemezse, daha başka türlü amel irâesiyle kalbine girerek birinci ame-

lini terk ettirmeye uğraşır. Onu terk ettirince, ikinci ameli de terk ettirmeğe uğraşır.

Beşinci Mazhar: ilimdir. Bu mazharda ulemâya zâhir olur. İblis için ilim ile iğvâ en kolay bir mes'eledir. Denildi ki: İblis "Vallahi bin tane âlimi iğvâ, imânı kavî bir ümmîyi iğvâdan daha kolaydır." Çünkü İblîs, imânı kavî olan ümmîyi iğvâda mütehayyirdir. Fakat âlim böyle değildir. Âlime mâlik olduğu ilmin hak olduğuna dâir iğvâ ile delîl gösterir. Bu sûretle kendine teb'iyet ettirir. Meselâ âlimi iğvâ için mahall-i şehvette ilim ile gelerek der ki: "Sen Hanefîsin, şu kadınla mezheb-i Dâvûd üzerine akd-i nikâh et. Yahut sen Şafiîsin. Mezheb-i Ebû Hanîfe üzerine akd-i nikâh et." Bunu yaptırmağa muvaffak olunca, şâyet zevceyn arasında bi'l-âhare nizâ hâsıl olur da zevce mihri, nafakayı, kisveyi talebe kalkarsa, onun için karısını râzı etmek husûsunda yemîn etmek câizdir. "Sana şöyle şöyle yapacağım ve şunları edeceğim, diye yemin et." der. Buna da muvaffak olursa, erkeğin va'd-i kâzibinden dolayı zevce mürâfaaya kıyâm ederek hâkime müracaat ettiği takdirde bu defa da "Akd fâsiddir, gayr-i câizdir. Karının zevceliğini inkâr et. Zâten senin mezhebine göre zevcen değildir. Ne nafakaya, ne de başka bir şeye ihtiyaç yoktur." yolunda iğfâl eder. O âdem de yemin ederek, bu sûretle zâhiren yakasını kurtarır. Hâsılı şeytân iğvâlarının envâı pek çoktur. Sayılmayacak derecededir. İğvâyı İblîsten halâs olan pek azdır. Halâs olanlar ta'dâd olunabilecek derecededir.

Altıncı Mazhar: âdâtta ve taleb-i râhâtta zâhir olur. Bunu sâdık müridlere karşı yapar. Âdet ve taleb-i râhat nokta-i nazarından onları zulmet-i tabîata düşürür. Himmetlerindeki kuvveti, ibadetteki şiddet-i rağbetlerini selb edince, onları gaflet-i tâmmeye düşürerek başka iğvâ ettiklerine yaptığı şeyleri bunlara da yapar. Sâdık müridler üzerine taleb-i râhat ve meyl-i âdâttan ziyâde korkulacak mühim ve büyük bir şey yoktur.

Yedinci Mazhar: maârif-i ilâhiyyededir. İblîs, maârif-i ilâhiyyede sıddıkîn ve evliyâ-yı ârifîn üzerine zâhir olur. Onun iğvâ edemeyeceği, Hakk'ın muhâfaza ettiği kimselerdir. Mukarrabîne gelince: Onlara vusûl için İblîs, hiç bir zaman yol bulamaz. Evliyâya maârif-i ilâhiyyede zuhûrunun birinci mertebesi, hakîkat-i ilâhiyyede olur. Onlara

der ki: "Allah kâffe-i vücûdun hakîkatidir. Siz de vücûd cümlesindensiniz. Şu halde Hak, sizin hakîkatinizdir." İblis böyle deyince, evliyâ bunu tasdîk eder. İblis tasdiki görünce, "şu mukallidlerin işlediği amellerle, âdetlerle, nefislerinizi niçin yoruyorsunuz." der, a'mâl-ı sâlihayı terk ettirmeğe muvaffak olur. Ma'rûz-ı iğfâl olarak a'mâl-ı sâlihayı terk edenlere bu defa da İblîs, "İstediklerinizi işleyin, Allah sizin hakîkatinizdir. Siz ondan ibâretsiniz. Onun için istediğinizi işlediğinizden asla suâl yoktur." Zina ederler, sirkat ederler, şarâp içerler. Bu sûretle dalâlet o kadar ilerler ki, zındıka ve ilhâd hâsıl olarak, islâm ve imân çerçevesinden sıyrılarak çıkarlar.

Onlardan ba'zısı ittihâda; ba'zısı ifrâda, yâni tek bir Âdem olduğuna kâil olurlar. Sevk-i dalâletle zuhûr eden hatayâttan dolayı kısâs ile mutâlebe olunurlar. Yahut münkirât ve ef''allerinden suâl olunurlarsa İblîs "Size nisbet olunan şeyleri inkâr edin, nefislerinizdeki kudretten aşağı düşmeyin. Çünkü siz hiç bir şey yapmadınız. Çünkü hakîkatte fâil Alllah'tır. "Siz sizsiniz; siz o değilsiniz." sözü nâsın i'tikâdından ibârettir. Hakîkatte siz ondan başka bir şey değilsiniz. Mustehlifih (kendisinden yemin istenilen) niyetine göre yemîn de câizdir." diyerek "hiç bir şey işlemedik." diye onları yemin etmek derekesine düşürür.

Ba'zı evliyâya da libâs-ı hakta nidâ eder. Meselâ birisine, "Allah benim. Sana muharremâtı mübâh kıldım. İstediğini işle. Senin üzerine günâh yoktur." tarzında nidâ eder. İzâhât-ı mezkûrenin kâffesinde "galattır," diye izah ettiğimiz, bu mes'elede zuhûr eden İblîs olduğu takdirdedir. Yoksa, Cenâb-ı Hakk'ın kulu ile kendi arasında bunlardan daha çok büyük husûsiyyâtı ve esrârı vardır. Cenâb-ı Hakk'ın atâyâsı için ehli indinde inkâr olunamayacak bir takım alâmetler vardır. Eşyâdaki iltibâs, o kimse üzerine olur ki, onun hakâyık-ı eşyâya adem-i ma'rifetle berâber usûl hakkında da ilmi yoktur. Yoksa, usûla ma'rifeti olan kimsenin indinde bu nev' eşyânın adem-i hafâsı derkârdır. Görmüyor musun? Seyyidünâ Abdülkadir Geylanî hazretleri hikâyesini ki, kendisine bir sahrada "Ey Abdülkadir Geylânî! Allah benim. Sana muharremâtı mübâh kıldım. İstediğini işle." diye nidâ geldiği zaman, Abdülkadir Geylânî hazretleri "Yalan söylüyorsun. Sen şeytânsın." diye cevâp verdi. Abdülkadir'e soruldu: "Onun şeytân olduğunu ne ile bildin?" denildi. Geylânî cevâpta: "قل ان الله لا يأمر بالفحشاء

(Araf 28) âyetiyle bildim." dedi. "Bana o laîn "muharremâtı mubâh kıldım." deyince bildim ki, şeytandır. Beni iğva etmek istiyor."

Maamafih bunun emsâli, Hak ile berâber, ibadullah ile Hak arasında ba'zan cârî olur; ehl-i bedr ve gayrileri hakkında olduğu gibi. Bu bir makâmdır ki, ben bunu inkâr etmem. Benim evâil-i sulûkumda vaktimin bir kısmında bu nevî hâlât vuku bulmuştur. Ben kendimi o hâlâtta haklı görüyordum. Seyyidim, şeyhim, üstadu'd-dünyâ Şerefüddin, Seyyidü'l-evliya'il-muhakkikîn Ebû'l-Ma'rûf eş-Şeyh İsmail ibn İbrahim el-Ceberîtî hazretleriyle birlikte Cenâb-ı Hak beni o hâlâttan nakl etti. Ben o hâlât içinde iken Şeyh hazretleri, nefehât-ı rahmâniyyede inâyet-i rabbâniyye ile müeyyed olarak beni o halden çevirmeğe itinâ etti. Nihâyet Hak, ayn-ı hak ile kuluna baktı. Ve beni yanında olanlardan yapmak himmetinde bulundu. O ne güzel seyyid-i fazıldır. O ne güzel şeyh-i kâmildir! Benim âtîdeki kasîdem kendileri hakkında söylediğim kasâid-i müteaddideden bir kasîdedir.

Otuz beş beyitli olan kasîdenin tafsîlen tercümesi:

1- Âşık vefâkârlık etti. Onun için ma'şûku kendisini ziyâret eyledi. Bu ne büyük müjde, bu ne büyük müjde! Âşıkın da matlûbu bu idi.

2- Zamanı az olan hicrândan sonra ma'şûk meclîsi teşrîf etti. Bu ne güzel ferâhtır. Doktoru hastayı tedâvî eyledi.

3- Ey salınarak yürüyen kâmet! Bu letâfette mızrak kâmetine benzeyen boy bükülür mü? Yoksa ey ona tâbî olan kimse! Sen onun mahall-i rikzi olan kavim beyi misin?

4- Ma'şûkun misk gibi kokan "ben"i, beni ittikâdan hayrette bıraktı. Lâkin şu kadar var ki, beni o "ben"in güzelliği aşkın şarab-ı halisine hidâyet etti.

5- Dudakları üzerine parçaları gelen tükrüğü ağzının beyaz çiçeği gibi, o inci gibi latîf olan habbeleri olup, ağzının mercanı üzerine, yani dudaklarına dizilmiştir.

6- Gece rengindeki saçlarının nûr-ı siyahı, sabah sabahâtini parlatmaktadır. Nehâr-ı şu'le-dâre benzeyen yanağının gurûb ve ufûlü var mıdır? Yâni yoktur.

7- O kirpikler, süngü müdür, yahut oklar mıdır? Onlara nidâ ederek söylüyorum. Kalbime lütfen isâbet etmez misin, yoksa kalbimin nasîbi, "size fedâ olsun" tâ'biriyle izhâr-ı muhabbet midir?

8- Ey kaşlarının yayları! Bu hareketsizlik ne zamânâ kadardır? Farz edin ki, hedef benim. Bu hedefe isâbet etmez misiniz?

9- Ey gammazlar! Ey ağyâr! Bu gammazlıktan ferâğat edin. Ey rakipler! Bilin, ben ma'şûkumun rakiplerini öldürürüm.

10- Sizin yok olmanız Allah içindir. Sizinle mülâkâtın yok olması temennisindeyim. Siz olmasanız; âşık, ma'şûkuna her zaman sarılacaktır.

11- Ey gammazlar! Ey rakibler! Seher vaktini letâfetle dolduran füyuzât rüzgârını görmüyor musunuz? Seher vakti esince âşık-ı mütehayyiri ihyâ ediyor.

12- Ben o kimseyim ki, rakib korkusu olduğu zaman cânânıma sarılırım. Bundan maksadım, kendine yaklaşmak isteyen kimsenin cânânıma erişmemesidir.

13- O sabah ki, ben cânânıma füyûzât bereketiyle ünsiyet etmiş idim, o sabahı asla unutmam. O sabahın bahş ettiği cesârettendir ki, üstüne bindiğim hayvan zulmetlere dalmaktan korkmaz.

14- Mızraklı ve kargılı süvariler bana karşı silahlarını doğrultmuşlar ise de, "Mirre" denilen mahbûbenin kabîlesinden tesâdüf ettiğim tehlikeler, beni men' edememiştir.

15- O süvarilerin soyu pak olan bindiği hayvanlar, beni yere düşürmek istemişlerse de, benim bindiğim soyu ve cinsi pak olan hayvanın gemini sıkı tutmak, başkalarının îkâ' mazarratına mânia teşkil etmiştir.

16- Ben, saâdet suyunu içtiğim zaman i'tirâz okları öyle yağıyordu ki, gerçekten Nisan ayındaki şiddetli yağmurlar ve berkler (şimşek) gibi idi.

17- İşte böyle tehlikeli hâlât içinde menzil-i maksûda erişerek, matiyyeyi, yâni bindiğim deveyi ihtirdim. (hayvanıma diz çöktürdüm.) O menzil öyle bir yer idi ki, oraya gelen garibe "ehlen ve sehlen" demekten başka sada yok idi.

18- Eriştiğim menzil bir ev idi ki, saâdetin şâyân-ı taaccüb teganni-gâhı o ev idi. O evin Anka'sı da tabaka-i âliyyesinde saâdetin hem-hali idi.

19- O bir evdir ki, keremler, ulviyetler, o evde mevcûttur. Evin etrâfı cûd ve in'âm ile ni'met-i vâfire ile doludur.

20- Bir evdir ki, İsmail (şeyhi) o evdedir. İsmail, semâdan esma yani daha âlî olup, en yüksek olan zâtın, yani Cenâb-ı Ecel ve A'lânın esmâsı onun alâmetleri ve şeref-i nisbetidir.

21- Hz. İsmail, sıfât-ı âliyyenin melîki ve zâtın kâmilidir. Onun güzel kokusu ile cihât-ı şimâliyye ve cenûbiyye güzel kokularla dolmuştur.

22- Mülûk-ı ilâhiyyenin melîki, bu zâttır. Mevhûb ve meslûb, yâni nâil-i feyz olan ve olmayan bunun livâsı altındadır.

23- Bu bir arslandır ki, kılıcının kını arslan kanındandır. Bu bir nesir yâni "kerkes" denilen yırtıcı kuştur ki, en ufak tırnağı kerkeslerin iliğine takılmıştır.

24- Padişahların başları üzerinde parlayan tac incileri, bunun çok olan mevhûbâtındandır.

25- Bu zât, kutbu'l-hakîkatır. Şerîatın mihveridir, ayn-ı ziyâdır. Velâyet eflâkının hem muhîti, hem de nihâyeti olmayan müntehâsıdır.

26- Sıfâtı i'tibariyle mekânet sâhibidir. Hürrü'r-rikâb olanlar, yani meşrebi en hür olan kimseler, bunun yanında küçük bir kölecağızdır.

27- Ey zât-ı âlî! Sana mükâfâtı ancak Hak yapar. Sen hem nâhib (kapıcı, selb edici), hem vahib olan bir meliksin. Senin kurdun hem kanatır, hem himâye eder.

28- O zât-ı âlî, istediğine mülk-i akîmi, yani saltanatı ihsân ile i'zâz eder; istediğini de zelîl kılar. Bu işin bu zât kudretli sâhibidir.

29- Ey İbrahim'in oğlu! Ey ihsan ve kerem deryası! Ey cebel-i Târık'a mensub olan zât! Ey Üstâd! Ey mâlik-i mahâret olan zât-ı âlî!

30- Kölen olan Abdulkerim el-Cîlî için bir inâyetin yok mudur? Öyle bir inâyet isterim ki, o inâyetin âşıkı ma'şûkun boyasıyla şekl-i tâmda olarak boyasın.

31- Sen kerîmsin. Bunda şüphe yoktur. Ben de kerîmin kuluyum. Benim kalbimin surûru ancak senden umulur.

32- Senin nutkunu işitenler, seni haricte araştıranlar, bunlarm hepsi senin cûd-ı in'âmının misâfirleridir. Çünkü senin cûdunun yağmur gibi yağması tarz-ı umûmîdedir.

33- Ey temiz toprakta biten ağaç! Sen eğriliğe meyl etmişsin. Şu kadar var ki, yâbâ şeb bûylarının güzel kokusu sende intişâr etmiştir.

34- Mekke'ye, Mekke'deki makâmât-ı ziyarete ve bin aşıkın uykularını terk etmeye sebep olan zâta, yani Hz. Peygamber'e yemîn ile söylüyorum ki:

35- Benim kalbimde sizden başka hiç bir şeye muhabbet yoktur. Bütün varlığımla söylüyorum; benim matlûbum ancak sizsiniz!

Şimdiye kadar İblîs hakkında îrâd olunan izâhât kâfidir, zannediyorum. İblis ve İblîsin mezâhirde tenevvuâtma dâir kâfî derecede izâhât verilmiştir. İblîsin bâlâda ta'dâd olunan yedi mazhardan yalnız bir mazhardaki tenevvuâtı tafsilâtıyla izâh lâzım gelirse, cildler dolusu eser yazmağa ihtiyac görülür. İşte yalnız bir mazhar için misâl söylüyorum. Aşağı derecelerdeki iğvâsından sarf-ı nazar ederek tabakaat-ı âliyyede yani tabakât-ı ârifîndeki iğvâsını beyân için derim ki; İblîs tabaka-i âliyyedeki iğvââtınm kâffesini tabaka-i sâfilede îkâa muktedirdir, aksi yoktur. Yani tabaka-i sâfilede yaptığını, tabaka-i âliyede yapamaz.

Tabakât-ı ârifîndeki iğvââtına gelelim; İblis ba'zı âriflere ifsâdâtını ism-i ilâhî nokta-i nazarından, ba'zan vasf-ı ilâhî nokta-i nazarmdan, ba'zan zât, ba'zan arş, ba'zan kürsî, ba'zan levh-i mahfûz, ba'zan kalem, ba'zan ama-yı ilâhî cihetinden, ba'zan ulûhiyet nokta-i nazarmdan yapabilir.

Hulasa; her mazhar-ı illî, yani mazhar-ı ilâhîde ve her vasf-ı ulviyette zâhir olabilir. İblisi evliyâdan ferdiyet derecesine gelenlerden başkası bilemez. Bu dereceye gelerek İblîsi bilenler, İblîsin ifsâdından masûndurlar. Onun iğvâsı bu nev' ârifler hakkında dalâlet değil, hidâyet olur. Ve onunla hazret-i ilahiyyeye takarrub hasıl olur.

Hulasatü'l-hulasa; İblîs evliyâya musallat olduğu zaman mes'eleyi nihâyete kadar vardırır. Velî hakâik-i ilâhiyye ile tahakkuk ederek hâ-

sıl ettiği temkîni içinde televvünü olsa da, nihâyete varmıştır. O mertebede İblîsin hükmü munkatı' olur. Velinin bu mertebeye gelmesi veli hakkında "yevmü'd-dîn"dir. Çünkü yevm-i dînin mânâsı, yevm-i kıyâmetten başka bir şey değildir. Ârif üçüncü derecede fenâya kadar terakkî eder ve bu sûretle vücûd-ı beşeriyeti mahv ve muzmahil olur da, bekâya nâil olursa, onun kıyâmet-i suğrâsı kopmuş demektir. O kıyâmet-i suğrâ o veli için yevm-i dîn olmuş olur. Bu mes'eleyi izâhda bu kadarla iktifâ ediyoruz. Çünkü bu sırrı ifşâya yol yoktur.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; şeyâtîn, evlâd-ı İblîs-i laîndir. Bunun sebebi şudur ki, İblîs nefs-i tabiiyyede kâmilü'l- kudret olduğundan, fuâddaki nâr-ı şehveti âdet-i hayvâniyye ile nikahlandırmağa muktedirdir. İşte, şeyâtînin bâis-i tevellüdü bu nikahtır. Bu mes'ele âdetâ ateşten, alevin; topraktan, nebâtın çıkması gibidir. Hulâsa şeyatîn, İblîsin zürriyeti ve etbâıdır. Bunların kalbe hutûru havâtır-ı nefsâniyye şeklinde olur ve iğvâyı bu sûretle yaparlar. Binâenaleyh şeyâtîn de İblîs gibi "vesvâs" ve "hannâs"tır. Gelir, çekilir ve tekrar gelir. İşte İblîsin beni Âdem'e müşâreketi bu sûretledir. Cenâb-ı Hakk'ın Kur'an'da وشاركهم فى الاموال والاولاد (İsra 24) buyurduğu bu müşârekettir. Âyetin mânâsı: "Mallarında ve evlatlarında insanlara ortak ol." demektir.

Şeytanın ifsâdıyla insanda tabîat-ı nâriyye gâlib olursa, o kimse ervâh-ı unsuriyyeye mültehak olur. Yok tabiat-ı nebâtiyye-i hayvâniyye galip olursa, bu ifsâda uğrayan beni Âdem sûretinde olur. O kimse Âdem gibi görünmekte ise de, mahza şeytandır. Cenâb-ı Hakk'ın Kur'an'da شياطين الانس والجن (Enam 112) buyurduğu budur. İşte bu beni Âdem sûretinde görünen etbâ-ı şeytâniyye, İblîsin hayeli yâni suvari alayıdır. Çünkü bu nev'iden olanlar, ervâh-ı unsuriyyeye mülhak olan şeytanlardan daha kavîdirler. Hâsılı şeyâtîn dünyâda fitnelerin usûlü olup, bu nev'iden olanlar da onların fer'idir. Buna Kur'an'da "racileke"den "racul" denilmiştir. Yani şeytanın piyade askerleri demektir. İşte Kur'anda واجلب عليهم بخيلك ورجلك (İsra 24) âyetinin mânâsı budur.

Şurası da bilinmelidir ki; Şeytanın müteaddid âletleri vardır. 1-En kavî olan âleti gaflettir. Gaflet kılıç gibi olup İblîs onunla istediği gibi keser. 2-Şehvettir. Şehvet, insan öldürmekle isti'mâl olunan ok mesâbesindedir. 3-Hubb-ı riyâsettir. Bu, şeytanın kaleleri gibidir, onunla tahassun eder. 4-Cehâlettir. Cehâlet, İblîsin merkebidir. Ona biner, is-

tediği yere yürüyebilir. Şâirlik, meseller irâdı, şarab, lehv ve la'b ve bunlara benzeyen şeyler de şeytânın, İblîsin bâki kalan âlât-ı harbiyyesidir.

Kadınlara gelince: Bunlar doğrudan doğruya İblîsin vekilleri ve hile ipleridir. Bunlarla İblîs, ne isterse yapabilir. İblisin kuvvetleri arasında te'sîr itibariyle nisâdan kuvvetli âleti yoktur. Bunlarla da istediği gibi iğvâ ve mukâtele ve muhârebe edebilir.

Zikr olunan âletlerden başka da İblîsin âletleri vardır. Mevsimler de onun aletleridir. Gece mevsimi, töhmet mevzileri, niza' vakti ve bunlara benzeyen şeyler de âlât-ı mezkûre kabilindendir. Kalbi olan veyahut hakîkati müşâhedeye vesile olacak samiâsı olan kimseye, bâlâdaki izâhımız kifâyet edecek derecededir.

Fasl

Şurası da ma'lûmun olsun ki; ıstılâh-ı sûfiyyede nefs beş kısma taksîm olunmuştur. 1-Nefs-i hayvâniyye, 2-Nefs-i emmâre, 3-Nefs-i mülhime, 4-Nefs-i levvâme, 5-Nefs-i mutmainne.

Bunların hepsi rûhun isimlerindendir. Çünkü nefsin hakîkati rûhdan başka bir şey değildir. Rûhun hakîkati de, Hak'dan başka bir şey değildir.

1-Nefs-i hayvâniyye: Bedeni tedbîr itibâriyle, rûha ıtlâk olunur. Felsefe ashâbına göre nefs-i hayvâniyye damarlarda câri olan kandan ibârettir. Bu bizim mezhebimiz değildir.

2-Nefs-i emmâre: lezâiz-i hayvâniyye, muktezayât-ı tabiiyye-i şehvâniyyeye inhimâk itibâriyle yine rûhun ismi olup, bu nefs-i emmârede evâmir ve nevâhi-i ilâhiyyeye mübâlât yoktur.

3-Nefs-i mülhime: Bu da rûhun ismidir. Fakat Cenâb-ı Hakk'ın nefse umûr-ı hayriyyeyi ilhâm etmesi itibâriyle tesmiye olunur. Nefsin hayra âit ef'âli, ilhâm-ı ilâhî iledir. Şerre âit ef'âli de, iktizâ-ı tabîî iledir. İktizâ-ı tabîî, nefse nisbetle fi'li îkâı emr mesâbesindedir. Güyâ, o muktezayât-ı tabiiyyeyi işlemek için nefse emretmekte olan ahvâl demektir. Bunun içindir ki, nefse şerri emr etmesi itibâriyle "emmâre", ilhâm-ı ilâhî ile emretmesi itibâriyle "mülhime" tesmiye olunmuştur.

4-Nefs-i levvâme: Levvâme, levm ve ta'yîb edici demektir. Nefs bu mertebede şerlerden rucû' ederek "o mühlikelere niçin daldım", diye kendisini levm ve ta'yîb eder. Bunun için "levvâme" tesmiye olunmuştur.

5-Nefs-i mutmainne: Nefs-i mutmainne tesmiyesi, nefsin Hakk'a karşı sükûn ve mutmain olması itibâriyledir. Bu itmi'nân, ef'âl-i mezmûme ve havâtır-ı mezmûmenin inkıtâıyla tahakkuk eder. Havâtır-ı mezmûme, henüz munkati' olmamışsa "mutmainne" denilmez; belki o zaman yine levvâmedir. Havâtır-ı mezmûme kâmilen munkati' olunca, nefse, "nefs-i mutmainne" tesmiye olunur.

Nefs-i mutmainnede tayy-i mekân, ilmu'l-gayb ve emsâli gibi âsâr-ı rûhiyye cesed üzerinde zâhir olunca, nefsin rûhdan başka ismi yoktur. Bu terakkiye nâiliyetten sonra havâtır-ı mezmûme munkatı' olduğu gibi, havâtır-ı mahmûde de munkatı' olup evsâf-ı ilahiyye ile ittisâf, hakâik-i zâtiyye ile tahakkuk hâsıl olursa o zaman ârifin ismi ma'rûfun ismi; ârifin sıfatı ma'rûfun sıfatı; ârifin zâtı ma'rûfun zâtı olur.

Allah hakkı söyler ve doğru yolu gösterir.

Altmışıncı Bâb

İnsân-ı Kâmil Hakkındadır

İnsân-ı Kâmil Hz. Muhammed'den (s.a.v) ibârettir. İnsân-ı Kâmil, Hakk'a ve halka mukâbildir. Şurasını da bil ki, bu bâb, bu kitâpta mevcût olan bâbların kâffesinin hülâsasıdır. Belki kitâbın evvelinden âhirine kadar, ne kadar izâhât varsa, bunların kâffesi bu bâbın şerhidir. Bu hitâbı anla!

Şunu da bil ki; Nev-i insânî efradından her ferd, bütün kemâliyle diğer ferd-i insânînin nüshasıdır. Birisinde bulunan şey, diğerinde de bulunmak zarûrîdir. Eli ayağı kesilmek veya rahm-i mâderde bir ârızadan dolayı a'mâ olmak gibi avârız bulunmadıkça, düstûr-ı mezkûre muhâlif insan bulunmaz. Ber- vech-i meşrûh ârıza bulunmadığı takdirde, efrâd-ı insândan iki ferd-i insânî yekdiğerine mukâbil birer âyinedir. Birinci ayinede bulunan, ötekinde de bulunur. Şu kadar var ki, eşya, yâni mevcûdât ba'zı insanlarda bi'l-kuvve, ba'zılarında bi'l-fiil mevcûttur.

Eşyâ kendilerinde bi'l-fiil bulunan zevât, enbiyâ ve evliyâdan kâmil olanlardır. Bunlardaki kemâlde de yine tefâvüt vardır. Ba'zıları kâmil, ba'zıları ekmeldir. Âlem-i vücûdda Hz. Muhammed kadar kemâliyle taayyün eden başka bir kimse zuhûr etmemiştir. Hz.Muhammed'in kemâlâttaki ifrâdına ahlâkı, ahvâli, ef'âli, akvâli şâhid ve burhândır. Hz. Muhammed, İnsân-ı Kâmildir. Hz. Muhammed'den mâada kâmil olan enbiyâ ve evliyâ, kâmilin ekmele ve fâdılın efdâle luhûku gibi, Hz.Muhammed'e mülhâktır. Ben müellefâtımda İnsân-ı

Kâmil lafzını söylediğim vakît, murâdım Hz. Muhammeddir. Onun makâm-ı a'lâ, mahall-i ekmel-i esnâsma öyle riâyet etmek farz olunduğundan, maksadımın bu olacağında şüphe yoktur. Maamafih, benim "insân" lafzı ile tesmiyemde mutlak "İnsân-ı Kâmil" makâmına işâretim ve tenbîhâtım da vardır. O tenbîhe âit ibârâtımın da Hz. Muhammed'den başkasına nisbet olunması câiz değildir. Çünkü bi'l-ittifâk İnsân-ı Kâmil, O'dur. Mahlûkât ve Hâlık-ı mahlûkât indinde Hz.Muhammed'e mahsûs olan fezâil bir kâmilde mevcût değildir. "ed- Dürretü'l-vâhide fi'l-lüccet-i's-sâide" tesmiye ettiğim âtîdeki kasîdeyi ben Hz. Muhammed hakkında söyledim.

Kasîdenin Tercümesi:

1-Bir kalp ki, içinde bulunan vecd ateşi tamamiyle rûha itaat etmiştir ve o kalbin sırrı ve sırr-ı nâtık olan lisanı, o kalbi levm edenlere isyân eylemiştir.

2-İşte o kalb, Medîne'de "Akîk" denilen mahalli ve o mahaldeki ahbâbı gâib ettiğinden dolayı gözlerinden döktüğü yaşları "akîk" şekline sokmuştur.

3-O kalb, aşk ve hasretle uykusuzluğa ülfet etti ve Medîne'yi unutamadı. Güya gözlerinin bebeği, kirpiklerinin üstünde tuttuğu yaş taneleri ile Sühâ yıldızına nazîreler teşkîl etti.

4-O kalb, bu'd-ı diyârdan, yâni sevdiklerine uzak düştüğünden dolayı ağlamaktadır. Sen o kalpten Medîne'de "Seli" denilen dağın ahvâlini sor. O dağdan akan yağmur sularının teşkil ettiği azîrelerden hâsıl olan sular, ne kadar susuzları sulamıştır.

5-O kalbin enîni, gök gürlemesi; bükâ ve enînin ateş gibi zuhûru, şimşek gibidir. Medîne'deki "Münhani" tepesi üzerindeki bulutlar da, gözlerinin kapaklarıdır.

6-Göz yaşından hâsıl olan deniz, incilerini dışarı atarak o incileri hitâma erdirmiş ise de, nihâyette o denizin mercânları zuhûr etmiştir. Yâni göz yaşı bitmiş ve yerine kan akmağa başlamıştır.

7-Benim bu nâr-ı hasretim arasında bir kuş çıkar da, ağaçları yekdiğere mülâhik olan ormanın üstünde ötmek davasına kalkışırsa, be-

nim kalbimin güvercini o sadâya, o hafakana, o heyecâna inilti ile cevâp verir.

8-Hele kervan geçmesi ve o kervanın sadâsı mutlaka kalbimin gam ve gussâsını artırır. Kervanın ormana ve koruluğa doğru eteklerini sürüyerek giden güzeller gibi süvarileriyle yürümesi, o hüznümü daha ziyâde teşdîd eder.

9-Ey gece vakti yürümesini kast eden ve beyazları kumrallığa mâil deve kervanının reîsi bulunan zât! Sizi sevk-i bâis olan, benim kederlerimin nağamâtidir. Yâni kervanın "hâdî"si, benim kederimdir. İşte bu kederlerimin aşkı için, bir dakika tevekkuf ederek beni dinle!

10-Asla durmayıp, müteselsil bir şekilde feyezân eden göz yaşlarımın rivâyet ve size ihbâr ettiği ahvâlimi beyân eden sözleri Medîne'ye eriştir.

11, 12, 13, 14-Benim za'f hâlimi göz yaşlarımın mütevâtir bir şekilde cereyânına âit şekl-i sahihde gördüğünüz ahvâli, göz bebeklerimden dökülen bu yaşları, bedenimin za'f ahvâlini ve a'zâlarımın gösterdiği ateşleri, rûhumun ahvâlini, kederini, elem vermekte olan hatırât-ı kalbiyyemi, kalbimin ihtiva ettiği aşkımı, muhabbete dâir Medîne'deki ihvân ile sebk eden ahd-i kadîmimi, "benim rûhum" demek olan Medîne sükkânına karşı iştiyâkımı Medîne'ye ulaştır.

15-Ey selâmette olan kervan reîsi! Medîne'deki ahbâba sor! Bu miskîne, bu fakîre âit olan lütûfları, âtifetleri el'ân yerinde midir? En büyüklerinin yanında avâtif-i mezkûre el'ân bâkî midir?

16-Ey kervan reîsi! Hicrân ateşi içinde zamanları zâyi' olup giden ben miskîne, rahmet ederek Medîne'deki arab-ı kirâmın eltâfından istiâne et.

17-Şâyet sükkân-ı mezkûre, sana izzet ve ulviyet gösterirlerse tavahhuş etme. O izzet, o ulviyet, o diyâr sükkânına birer vedîa-i vataniyyedir.

18-Ey kervan reisi! Zinhâr muhabbete dâir olan sözlerimi unutma! Aşk ve muhabbete dâir olan kıssaların Kur'an'ı gönlümden zâil olmamış olup, kalbimde dâimü'l- lem'ândır.

19-Onlar, beni vaktiyle vuslatlarından me'yûs bırakmamışlar ve benimle kardeşler gibi ünsiyet göstermişlerdi.

20-Ben, o muhabbet-i kadîmeye âit olan ahdi, el'ân muhâfaza etmekteyim. Ne olur bilsem? Acaba onlar bu ahidden nükûl ettiler mi?

21-Mahbûbun şânı, ahdi unutmak ise de; ben oradaki sevdiklerimi ahde hiyânetten tenzîh ederim.

22-Cenâb-ı Hak, oradaki dostlarımı tûl-i ömürle muammer kılsın ve Medîne'ye füyuzât yağmurlarını yağdıran zât-ı celîlin âb-ı hayât feyzinden müstefîd olsunlar.

23-O hak-i feyz-nâki, Hakk'ın ebedî yaşatacağından emînim. İşte o hayâttır ki, okumu ağaçlarının yaprakları sallanan riyâz-ı meserrete ilkâ eder.

24-Hz. Ahmed'in Nisan şeklinde füyûzât yağmurlarını yağdırdığı bir yerde, senelerin kaht-ı ma'rûzu olması mümkün müdür? Hz. Ahmed, o yerin Nisanı olduğu halde, o yerde ikâmet edenlere kahtı düşünmek ehemmiyet verir mi? Ona ehemmiyet verirlerse bâis-i taaccub olur.

25-Yahut bir yerde ki, boyuna emvâcının dâimi heyecânıyla inciler saçan bir deniz mevcûttur. O yerin sükkânı, susuz kalmasını düşünür mü?

26-"Nisan-ı füyûzât" dediğim Hz. Ahmed, kutb-ı kemâl üzerinde ziyâlar saçan şems-i kemâlâttır. Eflâk-ı ulviyye üzerinde seyr eden bedr-i tâmm meâlîdir.

27-O zât-ı celîl azâmetin meâlidir ki, bâlâ-i evcinde merkez-i izzettir. Ulviyet eflâkı, onun etrâfında deverân eder.

28-O bir padişah-ı meâlîdir ki, hazret-i ulyânın bâlâsmda arş-ı mekîn üzerinde mekâneti sâbit ve dâimdir.

29-Kâinât hey'et-i umûmiyesiyle tahkîk ve tedkîk olunursa, bi'l-cümle mevcûdâtın Hz. Muhammed'e âit olan fezâil küplerinden dökülen suyun kabarcıklarından başka bir şey olmadığı anlaşılır.

30-Mevcûdâtın kâffesi ondadır ve ondandır ve onun yanındadır. Asırlar fenâya uğrar, onun zamanları zevâle uğramaz.

31-"Elâ lehu'l-halk ve'l-emr" âyetinin işâreti vechile halk, onun semâ-yı ulviyeti altında hardal tanesi gibidir. "Emr"i de, onun lisanından zuhûr ile halkı isteği vechile tedvîr eder.

32-Kâinât bütün furûatıyla, onun parmağına geçirilmiş bir hâtem gibidir. Evet! Ekvân onun ekvânıdır. Belki, onun ekvânı bu tavsîfin daha fevkindedir.

33-Mülk, melekût onun dalgaları arasında katreler gibidir. Belki onun mekânı bu tavsifin daha fevkindedir.

34-Bâlâ-yı semâvâttan melekler, onun emrine itaat eder. Levh-i mahfûz ise, onun parmaklarının hükm ettiği şeyi infâz eder.

35-Kaç defa, nahle-i sammâyı, yâni rûhu olmayan hurma ağacını çağırdı. O ağaç da köklerinden sökülerek ve huzûruna gelerek itaat etti. Tıpkı bunun gibi, nice ceylanlar huzûr-ı nübüvvete ta'zîme geldi.

36-Parmağiyle bedr-i tâmmı şak etmesi sana kâfîdir. Halbuki, ayın eczâsının yekdîğerinden infisâli gayr-ı mümkün olan bir şeydir.

37-Kâinât, onun kudretine şehâdet etmiştir. Ve şâhidin kâinât olması, hayırlı bir beyyinedir ve parlak bir delîldir.

38-Tahkîkin noktası, yâni merkezi, muhîti odur. Teşrîin de kezâlik, merkezi ve muhîti yine odur.

39-O, ulûhiyet deryâsının incisi, "ayn"iyle o incilerin bahr-ı muazzamıdır. Ubûdiyet arzının seyfi ve o arzın mansûru yine odur.

40-O ulûhiyetin "Ha"sıdır, "Vav"ı, "Ya"sı odur. O, ayn-ı vücûdun "ayn"ının aynı, belki göz bebeğidir.

41-O, yâni Hz. Muhammed, ulûhiyetin "Kâf"ı, "Nûn"u, "Tâ"sı, "nâr"ı, "nûr"u ve nûrun zıddıdır.

42-Livâ-yı islâm Hz. Muhammed'le ve onun medh ve senâsıyla ıkd edilmiştir. Dehr, onun dehri ve zaman onun zamanıdır.

43-Hz. Muhammed için Hakk'a hidâyete tavassut vardır. O, insan çin ayn-ı vesile-i rahmettir. İnsana rahmânî tecellî, onun vâsıtasıyla ecellî eder.

44-Makâm onundur; o makâm, şânı ma'lûm olmayan makâm-ı nahmûddur. Allah onun şânını âlî eylesin.

45-Mikâil, onun bahr-ı füyûzâtı emvâcından bir tas dolusu su denektir. Rûh-ı emîn de, rûh-ı emân da böyledir.

46-Başka melekler de onun suyundandır. Güyâ o melekler, rüzgâın şiddetiyle teşekkül eden kar gibidir.

47-Arş, Kürsî, Sidre-i müntehâ onun tecellîgâhı, mahall-i kemâlâtı, mekân-ı füyûzâtıdır.

48-Gece vakti sefer eden kervanın yolları sür'atle tay ettiği gibi, dürdüğü gibi, semâvât-ı ulyâya urûcunda tayy-i mekân etmiştir.

49-O hazret, mâzîden ve müstakbelden haber vererek esrâr perdelerini keşf etmiş ve berâhin ve delâilini pek parlak göstermiştir.

50-Nübüvvetteki kudret elleri, kayser-i Rûm'un memâlikini parçalamıştır. İran saltanatının sara-yı hükümeti onun nübüvvetiyle yıkılmıştır.

51-Onun için öyle bir hulk-ı âlî vardır ki, o hulkun nûru her yeri parlatmış ve o nûru zikr ederek âkil olanlar değil, hayrân olanlar bile hidâyet-i hedy etmeğe muktedir olmuşlardır.

52-Tezkiyede, tasfiye-i kulûbda, tahâret-i maneviyyede o kadar terakkî etmiştir ki, müşâhedesi imkân altında olmayan derece-i âliyyeye erişmiştir.

53-Esrârı âşikâr olarak haber vermiş, bununla beraber halk için ilân ettiği serâiri ifşâ etmemiştir.

54-Ahâdîs-i şerifesi, altın üstüne saçılarak dizilmiş inci gerdanlıkları gibi olup bir kısmı, müstetir; bir kısmı, zâhirdir.

55-Hâinlerin hetkine, inkârına mahâl bırakmayarak emâneti hakkıyla teblîğ etmiştir.

56-Allah'a yemîn ederim; Hz. Muhammmed'deki kemâlin nihâyeti yoktur. Onun medh-i celîlini bize Kur'an-ı azimü'ş-şân getirmiştir.

57-Hz. Muhammed için gâyet ve nihâyet olmaktan o hazreti tenzîh ederim. Çünkü akılların en son mertebeleri o hazretin mebde-i kemâlidir.

58-Letâfeti meşhûr olan Sorgun ağacı üstünde yâni ale'l-ıtlâk şecere-i insâniyye üstündeki terennümât ve teğanniyât devâm ettikçe Cenâb-ı Hak;

59-Hz.Muhammed'e, âline, ashâbına, sülâle-i âliyyesine ve ulviyetinde kendilerini ihvânından addettiği aktâba salât ve selâm etsin.

Cenâb-ı Hak seni muhâfaza etsin. Şunu da bil ki; İnsân-ı Kâmil demek, evvelinden âhirine kadar eflâk-ı vücûdun ve merâtib-i vücûdiy-

yenin kendi üstünde döndüğü "kutb" demektir. Bu mânâca olan İnsân-ı Kâmil, vücûdun evveli olmayan zamanından ebedü'l-âbâda kadar mümted olmak üzere şey-i vâhiddir.

Şunu da bil ki; İnsân-ı Kâmil için mütenevvi' libâslar vardır. Kenişelerde zâhir olur. Bir libas itibariyle kendisine verilen isim, diğer libas itibâriyle kendisine verilmez. O libas itibâriyle, ayrıca ismi vardır. İnsân-ı Kâmilin ism-i aslîsi, Muhammed'dir; künyesi, Ebu'l-Kâsım'dır; vasfı, Abdullah'dır; lakabı, Şemseddin'dir. Başka libaslar itibâriyle de başka isimleri vardır. Her zamanda o zamanın libasına göre kendisine isim verilir.

Ben Hz. Muhammed'le ictimâ ettim. Şeyhim Şerefüddin İsmâil el-Ceberîtî sûretinde idi. (Ben bilmiyordum ki, o gördüğüm nebiy-yi zîşândı. Yine biliyordum ki, şeyhim idi.) Bu müşâhede Yemen'in "Zebid" şehrinde (796) târihinde vukû' buldu. Bu mes'elenin sırrı odur ki, Hz. Muhammed her sûretle tasavvura kâdirdir. Edîb olan kimse O'nu hayatındaki sûret-i Muhammediyyesinde görürse, kendisine o zamandaki ismi verir. Başka sûretlerden bir sûrette görüp de onun Hz. Muhammed olduğunu bilirse, o zaman ancak o sûretin ismiyle tesmiye eder. Ve o ismi yine hakîkât-i Muhammediyyeden başka bir şey üzerine îkâ' etmez. Görmüyor musun? Hz. Muhammed, Şiblî sûretinde zâhir olunca Şeyh Şiblî şakirdine "Şehâdet ederim ki, ben Resulullahım." dedi. Şakirdi sahib-i keşf idi, hakîkate muttali' oldu. "Şehâdet ederim ki, sen Resulullahsm." cevâbını verdi. Bu inkâr olunamayacak bir mes'eledir. Tıpkı rüyâda bir kimsenin bir adamı başka bir adam şeklinde görmesi gibidir. Keşfin en ednâ mertebesi ise, rüyada câiz olan şeyin yakazada da câiz olmasıdır.

Şu kadar var ki, rüya ile keşf arasmda fark vardır. Fark şudur ki, rüyada görülen sûret-i Muhammediyyeye verilen isim, yakazada hakîkat-i Muhammediyye üzerine îkâ olunamaz. Çünkü âlem-i misâl hâdisâtında, elbette ta'bîr yâni şekl-i mer'iyyeden başka bir şeye ubûr etmek elzemdir. Onun için âlem-i misâlde görülen hakîkat-i Muhammediyyeden yakazada görülen hakîkate ubûr lâzımdır. Keşf böyle değildir. Hakîkat-i Muhammediyye senin için münkeşif olup da benî Âdem sûretlerinden bir sûrette tecellîsi âşikâr olursa, o sûretin ismini hakîkat-i Muhammediyye üzerine îkâ etmek lâzım olur ve o zaman o

sûretin sâhibine Hz.Muhammed'e ifâsı lâzım gelen teeddüb gibi edeble muâmele etmek lâzımdır. Çünkü keşf, sana Hz.Muhammed'in o sûretle tasavvur ettiğini bildirmiştir. Binâenaleyh buna ıttılâından sonra, o hakîkat-i Muhammediyye sûretiyle o zâta eski yaptığın muâmeleyi yapamazsın.

Bundan sonra şunu da bil ki; Benim sözümde tenâsüh mezhebinden hiç bir şey yoktur. Allah'ı ve Allah'ın resûlunu tenzîh ederek benim maksadımın tenâsüh olmadığını bildiririm. Belki benim maksadım, Resulullah'ın her sûretle sûretlenmeğe kudreti olduğunu iş'ârdan ibârettir. Hz. Muhammed, suver-i Âdemiyyeden her hangi sûretle olsa sûretlenebilir. Risâlet-meâb Efendimizin sünneti şu yolda cârî olmuştur ki, her zamanda o zamanın ekmeli ile sûretlenmenin keyfiyeti kendisi için daimîdir. Bu tasavvurla ekmel olanların şânını i'lâ ve onlarla hakîkat-i Muhammediyyeye misâl irâd etmiş olur. Bu mazhariyete nâil olan ricâl, zâhirde onun halîfeleridir. O Hazret de, bâtında onların hakîkatidir.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; İnsân-ı Kâmil hakâik-i vücûdiyyenin kâffesine mukâbildir. Letâfetiyle hakâik-i ulviyyeye; kesâfetiyle hakâik-i süfliyyeye mukâbil olur. Hakâik-i halkiyyeye mukâbelede evvelâ zâhir olan şey, arş mukâbelesidir. Arş'a kalbiyle mukâbildir. Hz.Muhammed "kalbu'l mü'min arşullah" buyurmuştur. "Müminlerin kalbi, Allah'ın arşıdır." demektir. Enniyetiyle Kürsî'ye; makâmıyla Sidre-i müntehâya; aklı ile Kâlem-i A'lâya; nefsi ile Levh-i Mahfûza; tabiatıyla anâsıra; kabiliyetiyle Heyûlâya; hayyız-ı heykeli ile Hebâya; re'yiyle Felek-i Atlasa; müdrikesiyle Feleki-Mükevkebe; himmetiyle birinci kat göğe; vehmi ile altıncı kat göğe; himmetiyle yâni kastıyla beşinci kat göğe; fehmi ile, yâ'nî idrâkı ile dördüncü kat göğe; hayâliyle üçünçü kat göğe; fikri ile ikinci kat göğe; hafızâsıyla birinci kat göğe mukâbildir.

Sonra kuvvet-i lâmisesiyle Zühal'e; kuvvet-i dâfiasıyla Müşterî'ye; kuvvet-i muharrikesiyle Merih'e; kuvve-i naziresiyle Şems'e; kuvve-i mütelezzizesiyle Zühre'ye; kuvve-i şâmmesiyle Utarid'e; kuvve-i sâmiasıyla Kamer'e mukâbildir. Sonra yine harâretiyle felek-i nâra; burûdetiyle felek-i mâya; rutûbetiyle felek-i hevâya; yubûsetiyle felek-i turâba mukâbildir. Sonra havâtırıyla melâikeye; vesvesesiyle cin ve

şeyâtîne; hayvanâtı ile behâime; kuvve-i bâtışesi ile arslana; kuvve-i mâkiresiyle (hile) tilkiye; kuvve-i hâdiasıyla kurda; kuvve-i hâsidesiyle maymuna; hırs kuvvetiyle fareye mukâbildir. Bâkî kuvvetlerini de bu misâllere kıyâs eyle. Sonra rûhâniyeti ile kuşa; mâdde-i safraviyesiyle ateşe; madde-i balğamiyyesiyle suya; madde-i demeviyyesiyle rüzgara; mâdde-i sevdaviyyesiyle toprağa mukâbildir. Bundan başka ağzının suyu ve tükrükleri ile sümüğüyle, teriyle, kulağının kiriyle göz yaşı ile idrarı ile altı denize; yedinci deniz ise kan damarları ve deri arasınde cereyan eden madde olup, diğer ta'dâd olunan altı madde bu maddeden müteferri'dir.

Bunlardan her birinin ta'm-ı mahsûsu vardır: tatlı, ekşi, acı, lezzeti muhtelit, tuzlu, fenâ kokulu, güzel kokulu. Bundan başka zâtından ibâret olan hüviyetiyle cevhere (bi-nefsihi mevcûd olan demektir.); evsafıyla a'raza; azı dişleriyle cemâdâta mukâbildir. Çünkü dişler, nemâda hadd-i bulûğa erişince cemâdât gibi ne ziyâde, ne noksân olarak bâkî kalır ve dişi kırarsan kırılan parça ile diş bitişmez. Bundan başka kıllarıyla, saçlarıyla, tırnağıyla nebâtâta benzer. Şehvetleriyle de hayvana mukâbildir. Kendi nev'inden olan Âdem cinsine de beşeriyetiyle ve sûretle mukâbil olup, bu mukâbelesi ecnâs-ı nâsa şâmildir. Binaenaleyh rûhuyla reîs-i hükümete; nazar-ı fikriyesiyle vezîre; ilm-i mesmûu ve re'y-i metbûiyle kadıya; zannıyla asayişi muhâfaza eden me'mûrlara; urukuyla ve diğer kuvvetlerinin kaffesiyle a'vân-ı hükümete mukâbildir. Bundan başka yakîniyle mü'minlere, şek ve reybiyle müşriklere mukabildir. Hulâsa-i kelam hakâik-i vücûdiyyede her hakîkat, rakâik-i insâniyyeden bir rakîkasıyla İnsân-ı Kâmil'e ale'd-devâm mukâbildir. Her mukarreb meleğin İnsân-ı Kâmil kuvvetlerinden mahlûk olduğuna dâir ebvâb-ı sâbıkada tafsîlât-ı lâzime verilmiş ve yalnız esmâ ve sıfât mukabelesine âit söz söylemek bâkî kalmış idi.

Ma'lûmun olsun ki; Hak nüshası Cenâb-ı Peygamberin خلق الله ادم على صورة الرحمن , خلق الله ادم على صورته hadîsleriyle beyân buyurduğu vecihledir. Birinci hadîsin mânâsı: "Cenâb-ı Hak, Âdemi Rahmân sûretinde yarattı." İkinci hadîsin mânâsı: "Cenâb-ı Hak, Âdemi kendi sûreti üzerine yarattı." demektir. Bunun sırrı odur ki, Cenâb-ı Hak Haydır, Alîmdir, Kadîrdir, Mürîddir, semî'dir, Basirdir, Mütekellimdir; kezâlik insan da haydır, alîmdir, kadîrdir, ila ahirihî.

Bu zikr ettiğimiz İnsân-ı Kâmilin esmâya mukâbelesidir. Sıfâta mukâbelesine gelince; hüviyetiyle hüviyet-i ilâhiyyeye; enniyeti ile enniyet-i ilâhiyyeye; zâtıyla zât-ı ilâhiyyeye; şümûluyla şümûl-ı ilâhîye; husûsiyle husûs-ı ilâhîye mukâbildir. İnsân-ı Kâmilin başka bir mukâbelesi de vardır: Hakk'a hakâyık-ı zâtiyyesiyle mukâbildir. Biz bu hakâk-ı zâtiyyeye bu kitâbın müteaddit mevzûlarında izâhât-ı kâfiye vermiş olduğumuzdan burada ayrıca söz söylemeğe lüzûm görmüyoruz.

Şunu da bil ki; İnsân-ı Kâmil, esmâ-ı zâtiyye ve sıfât-ı ilâhiyyeye müstehaktır. Bu istihkâk, mukteza-yı zâtî hükmüyle, asâlet ve malikiyetle istihkâktır. Çünkü yukarıdan beri ibârât-ı teşrîhiye ile hakîkatinden tâ'bîr olunan ve işârât-ı mutekaddime ile latîfesine işâret olunan İnsân-ı Kâmildir. Esmâ-ı zâtiyye ve sıfât-ı ilâhiyyenin ulu varlıkta müstenedi, İnsân-ı Kâmilden başka birisi değildir. İnsân-ı Kâmilin Hakk'a nisbetle misâli, bir şahsın kendi sûretini görmeğe mahsûs olan âyinesi gibidir. Bu izâh vechiyle olmamak lâzım gelse, o vakit kendi nefsinin sûretini görmeğe imkân olmazdı. Olsa olsa yalnız Allah ismini mir'âtında görürdü. O zaman mir'âtı yalnız Allah ismi olurdu.

Hakk'ın mir'âtı İnsân-ı Kâmil olduğu gibi, İnsân-ı Kâmil'in mir'âtı da Hak'tır. Çünkü Cenâb-ı Hak, esmâsını ve sıfâtını İnsân-ı Kâmilde görmeği ve göstermeği kendi nefsine vâcip kılmıştır. İşte انا عرضنا الامانة على السموات والارض والجبال فابين ان يحملنها واشفقن منها وحملها الانسان انه كان ظلوماً جهولاً (Ahzab 73) âyet-i kerimesinin mânâsı budur. "Zalûm" demek, "nefsini derece-i âliyesinden indirmekle nefsine zulum etmiştir." demektir. "Cehûl" demek, "kendi derecesini câhil" demektir. Emânet-i ilâhiyyenin mahalli olduğu halde bunu bilmez. Âyet-i kerimenin mufassal mânâsı, yirmi dördüncü bâbın izâhâtı arasında geçmiştir.

Şunu da bil ki; İnsân-ı Kâmile nisbetle esmâ ve sıfâtın kâffesi ikiye munkasımdır. Bir kısmı, İnsân-ı Kâmilin sağ cihetindedir: Hayât, ilim, kudret, irâde, semî', basar ve emsâli gibi. Bir kısmı da, sol cihetindedir: Ezeliyet, ebediyet, evveliyet, âhiriyet, ve emsâli gibi. Bunların kâffesinin mâverâsında İnsân-ı Kâmil için sârî bir lezzet vardır. Bu lezzete, "lezzet-i ulûhiyet" tesmiye olunur. Kâmil, bunu kudsiyet-i ilâhiyyeyi incizâb icâbıyla vücûdunun kâffesinde hisseder ve bulur. Hatta

ba'zan fukara bu lezzette mütemâdi istiğrâkı temenni etmiştir. Bu nev' ricâli ve fukarayı tezyîf edenler, seni aldatmasın. Tezyîfleri bu makâma âit ma'rifetleri olmadığındandır.

İnsân-ı Kâmilin esmâ ve sıfât gibi ne kadar müteallikâtı varsa, bunlardan ferâğı ve tecerrüdü de vardır. O nevi müteallikâta nazar-ı ehemmiyetle nazar etmez. Belki esmâdan, sıfâttan, zâttan mütecerrid olur. Yakîn hükmüyle vücûdda hüviyetten başka bir şeyi bilmez. Bununla beraber keşf ve vücûdun a'lâsından ve esfelinden sâdır olan şeylerin kâffesinin İnsân-ı Kâmilden olduğuna şehâdet eder. İnsân-ı Kâmilin emr-i vücûda âit müteallikâtı ve umûr-ı müteaddideyi zâtındaki ru'yeti, bizlerden birisinin havâtırını ve hakâyıkını görmesi gibidir. İnsân-ı Kâmilin ehemmiyetli ve ehemmiyetsiz hatırât-ı kalbiyesini men'e de iktidârı vardır. Sonra İnsân-ı Kâmilin eşyâda tasarrufu bir sıfat ile ittisâfdan veyâhut bir âletten yahut bir isimden yahut bir resimden dolayı vâki' değildir. Belki onun eşyâda tasarrufu, bizim kelâmımızda, eklimizde, şürbümüzde tasarrufumuz gibidir.

İnsân-ı Kâmil için üç berzâh vardır. Bu berâzıhın nihâyetindeki makâma "hitâm" tesmiye olunmuştur. Birinci berzaha, "bidâyet" tesmiye olunur. Bu mertebe, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye ile tahakkuktan ibârettir. İkinci berzaha, "tavassut" tesmiye olunur. Bu mertebe, hakâyık-ı rahmâniyye ile rekâik-i insâniyyeyi fek etmek makâmıdır. Bu meşhedde kemâle eren insan, mektûmâtın kâffesini bilir ve mügayyebâttan istediği şeye muttali olabilir. Üçüncü berzaha gelince; bu mertebe, kudrete âit işleri ihtiraatta tenevvuât-ı hükmiyyeyi bilmek mertebesidir. Bu mertebeye vâsıl olan insan için Cenab-ı Hak melekût-i kudretinde âdâtı hark eder. O derecede ki, hark-ı avâid mülkü hikmette o kimse için âdet olur. Bu mertebeye vâsıl olan kimseye (el-müsemma bi'l-hitam, el-mevsûf bi'l-celal ve'-l ikram makâmına dâhil olur) zâhir-i ekvânda kudret ibrâzı ile izin verilir. Bu mertebeden sonra kibriyâdan başka bir şey yoktur. Bu kibriyâ bir nihâyettir ki, o nihâyet için nihâyet tasavvur etmek mümkün değildir. Nâs bu makâmda muhteliftir. Kimisi kâmil; kimisi ekmel; kimisi fâzıl; kimisi efdaldir.

Allah hakkı söyler ve doğru yolu gösterir.

Altmışbirinci Bâb

Eşrât-ı Saate, Ölüme, Berzaha, Kıyamete, Hesaba, Mizana, Sırata, Cennete, Cehenneme, A'rafa, Ehl-i Cennet'in Ru'yeti Hak İçin Çıkacağı Kesibe Dairdir

Bilmekliğin lâzımdır ki; dünyâ âlemi -ki biz onun içindeyiz.- bunun elbette bir intihâsı olup, bu âlem o nihâyete rucû' eder. Çünkü âlem-i dünyevî hâdistir. Hâdisin nihâyetle hıtâm bulması zarûrîdir. Bu hükmün zuhûru, âlem-i dünyevînin inkizâsı ve fenâsı demektir. Bu fenâ ve bu inkizânın âlem-i dünyevîde mevcûd müfredât libâsında zâhir olan hakîkat-i ilâhiyyenin saltanatı altında vukû' bulmasına "ölüm" tesmiye olunur ve fürâdâya âit olup, Kur'an'da mezkûr olan ahkâmı ile hakîkat-i ilâhiyyenin zuhûruna da bu vücûd için "saat-i kübrâ" tesmiye olunur.

Şunu da bil ki; bu âlemde mevcûd efrâddan her ferd için o ferde mahsûs kıyâmet vardır. O husûsî kıyâmetlerin kâffesinin ictimâı saat-i kübrâdadır. Çünkü her ferd için kendisine mahsûs bir kıyâmetin husûlu zarûrî olup, bu hükmün bu âlemde mevcûd efrâdın kâffesine şumûlu da kat'îdir. İşte bu şumûl Cenâb-ı Hakk'ın va'd ettiği kıyamet-i kübrâdan ibârettir. Bu sözümü bildin, anladın ve bu hakîkati idrâk ettinse şunu bildin ki; bütün bu âlemin a'lâsına ve esfeline âit ecel-i ma'lûm vardır. Zira âlemde mevcûd efrâddan her birisi için ecel-i ma'lûm olduğundan, hey'et-i umûmiyyesine nazaran bu hükmün umûmu ve şumûlu âlemin kâffesinin ecelidir, demek olur. Ve bundan başka bir şey yoktur.

Bilmiyorum? bu nükte-i dakîkayı bu kitaptaki tansîsim vechi ile anladın mı? Yoksa fikrin benim maksadımdan başka türlü bir idrâke mi

gitti? veyâhut avâmın zâhire nazaran anladığına mı zâhib oldun? Sana başka bir ibâre ile bu mes'eleyi bir daha izâh edeyim: Ma'lûmun olsun ki, Cenâb-ı Hakk'ın avâlim-i kesîresi vardır. Ve bu âlemlerin her birine insan vasıtasıyla nazar eder. Cenâb-ı Hakk'ın insan vasıtasıyla nazar ettiği âleme "şehâdet-i vücûdiyye" tesmiye olunduğu gibi, insan vâsıtası olmaksızın nazar ettiği her âleme de "gayb" tesmiye olunur.

Bundan başka Cenâb-ı Hak gaybı iki nev' yapmıştır. Gaybın birisi, âlem-i insânîde "mufassal"dır; diğer gayb, insanın kâbiliyetinde "mücmel"dir. İlm-i insânda mufassal olan gayba, "gayb-ı vücûdî" tesmiye olunur; âlem-i meleküt gibi (âhiret âlemi). Kâbiliyet-i insâniyyede mücmel olan gayba, "gayb-ı ademî" denilir; Cenâb-ı Hak için ma'lûm olup da bizim bilemediğimiz âlemler gibi. Bu nev' âlemler bize nisbetle "adem" mesâbesindedir. İşte gayb-ı ademînin mânâsı budur. Bundan başka Cenâb-ı Hakk'ın insan vasıtasıyla nazar ettiği bu âlem-i dünyevî, insan, Hakk'ın vâsıta-i nazarı oldukça "şehâdet-i vücûdiyye"dir. İnsan o âlemden intikâl edince, insanm intikâl ettiği âleme de Cenâb-ı Hak insan vasıtasıyla nazar eder. O zaman ikinci âlem şehâdet-i vücûdiye âlem-i dünyevî gayb-ı ademî olur. O zaman âlem-i dünyevînin ilm-i ilâhîde vücûdu bu gün cennetle cehennemin ilm-i ilâhîde vücûdu gibidir. İşte bu zikr ettiğimiz keyfiyet, âlem-i dünyevînin fâni olmasının aynı, kıyâmet-i kübrânın da aynıdır. "Sâat-ı âmme" denilen, işte o kıyâmet-i kübrâdan ibârettir. Bizim maksadımız kıyâmet-i kübranın izâhına âit değildir. Belki maksadımız bu âlemin efrâdından her ferde mahsûs olan kıyâmeti teşrîh etmek husûsuna ma'tûftur.

Bu babda da yalnız insan üzerine vâki' olan kıyâmetten bahs edeceğiz. Çünkü vücûdda bulunan efrâdın ekmeli, insandır. Bâkîlerini ona âit kıyâmete kıyâs ederiz ve kıyâmet-i kübrâyı bilmek mes'elesini Kur'an'dan anlamayı da senin fehmine havâle ederiz. Böyle yaptığımızın sebebi; şek ve rayb-ı şeytânî, imânını selb etmesin diye korkuyoruz. Bunun için kıyâmet-i kübrânın acâibini zikr etmiyoruz. Belki izâhâtı, kıyâmet-i kübrâdan evvel olan kıyâmet-i suğrânın izâhına hasr ediyoruz. Fakat zannetme ki, kıyâmet ikidir. Belki kıyâmet, kıyâmet-i vâhidedir. Bu mes'eleyi anlamak, ilm-i mantıktaki küllîyi anlamakla olur. Küllînin, cüz'iyatından her ferd üzerine vâki' olduğu şüp-

hesizdir. Mesela at, koyun, keçi, insan ve başkaları gibi her nev' hayvan üzerine mutlak hayvan tâbiri sâdıktır. Envâ-ı mezkûreden her ferd nev'i üzerine hayvan lafzını ıtlak ettiğimiz zaman, envaında taaddüt olduğu halde nefs-i hayvâniyette taaddüt yoktur. Çünkü hayvan lafzı, külliye-i tâmmedir. Külliye-i tâmme de cüz'iyâtı üzerine taaddütsüz muntâbik olur. Kıyâmet-i kübrâ da böyledir. Yâni kıyâmet-i kübrâ, kıyâmet-i suğrâdan her ferd üzerine taaddütsüz muntabiktir. Binâenaleyh biz evvelâ kıyâmet-i suğrânın alâmetlerini zikr edeceğiz, ondan sonra da kıyâmete âit tafsîlata geçeceğiz.

Ma'lûmun olsun ki; kıyâmet-i suğrânın eşrâtı, yâni alâmetleri vardır. Bu alâmât, kıyâmet-i kübrânın eşrâtına ve alâmetlerine münâsip ve muvâfıktır. Hadîste vârid olduğu vechile, câriyenin mürebbiyesini doğurması ve koyun çobanları olan çocukların, yalın ayak yürüyenlerin yüksek binalar yapmağa kalkışması, kıyâmet-i kübrânın alâmetlerinden olduğu gibi kezâlik rubûbiyetin zât-ı insanda zuhûru, insana mahsûs olan kıyâmet-i suğrânın alâmetlerindendir. "Eme" yâni câriye insanın zâtından ibârettir. Doğurmak, emr-i hafînin bâtından zâhire doğru zuhûru demektir. Çünkü çocuğun mahalli, anasının karnıdır. Şu halde o çocuğun zâhir hisse çıkması onun vilâdetidir. Kezâlik Hak Subhânehu ve Teâlâ hazretleri de insanda hulûlsuz mevcûttur. Bu vücûd bâtınîdir. Ahkâmıyla zâhir olarak abd كنت سمعه الذى يسمع به وبصره الذي يبصر به ويده الذى يبطش بها و رجله الذى يمشى بها hadîsinin hakîkatiyle tahakkuk ederse, Hak Teâlâ o insânın vücûdunda zâhir olmuş olur ve o insan âlem-i ekvânda tasarrufa kudret peyda eder. Binâenaleyh insanın zâtı "eme", yâni câriye mesâbesindedir.

Hakk'ın rubûbiyetinin âsârı, "mürebbiye" mesâbesindedir. O âsârın zuhûru, vilâdet mesâbesindedir. Bundan başka ârifin esmâdan tecerrüdü, yalın ayak olmak demektir. Çünkü esmâ âriflerin merâkibidir. Ârifin sıfâttan tecerrüdü, çıplakların hâli mesâbesindedir. Ârifin envâr-ı ezeliyyeyi mülâhaza-i dâimesi, koyun çobanları mesâbesindedir. Meczûb-ı ilâhînin maârif-i ilâhiyyede terakkiye başlaması, yüksek bina yapmağa teşebbüs mesâbesindedir. Bu hadîsin zâhiri, umûm-ı vücûda şâmil olan kıyâmet-i kübrâ alâmâtından olduğu gibi hadîsin bâtını da, bu izâhâtımız vechile efrâd-ı insândan her ferde has olan kıyâmet-i kübrâ alâmâtındandır.

Yeryüzünde Ye'cûc, Me'cûc'ün zuhûru da kıyâmet-i kübrânın alâmâtındandır. Ye'cûc, Me'cûc, zuhûrunda arza mâlik olur ve yerin menâfi-i umumiyyesini ellerine alırlar, sularını içerler. Sonra Cenâb-ı Hak onların üzerine bir gecede "neğf" yani deve ve koyun cinsinin burunlarına ârız olan hastalığı onlara musallat kılar. Bu hastalık Ye'cûc, Me'cûc'ün hey'et-i umûmiyyesini ifnâ eder. Ye'cûc Me'cûc aradan çıktıktan sonra mezrûât-ı bereket hâsıl eder. Usûl ve furu' yeşillenir, meyveler güzelleşir, Melik-i Cebbâr olan Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ olunur. Kezâlik zikr olunan Ye'cûc, Me'cûc kıyâmet-i suğrânın da alâmâtındandır. Bunun nefs-i insanîye nisbetle kıyâsı, ber- vech-i âtîdir. İnsan nefsine, irâdesine mâlik olmazdan evvel havâtır-ı fâside ve vesâvis-i muânidenin tuğyanıyla nefs-i insânînin azgınlığı, Ye'cûc ve Me'cûc'ün zuhûru demektir.

Havâtır-ı fâside ve vesâvis-i muânide, arz-ı kalbe mâlik olarak kalbin lübbüne, hakîkatine âit olan meyveleri yerler, sırrına âit denizleri içerler. Mezkûr azgınlık arasında maârif-i ilâhiyye ve ahvâl-i âliyyenin vesâvis-i mezkûreden dolayı zuhûruna çare bulunmaz. İnsan eğer sekr-i gafletten hakîkat-i sahve rucû' edince الا انّ حزب الله هم المفلحون (Mücadele 22) âyetlerinin tazammun ettiği hedâyâ-yı ilâhiyyenin ihsâniyle nefehât-ı rahmâniyye, inâyât-ı rabbâniyye insana vâsıl olunca kullarından istediklerini istifaya yâni seçmeğe daima kâdir olan Cenâb-ı Hakk'ın inâyet sürmeleri o insanın kalb gözüne çekilir. İşte o zaman havâtır-ı nefsâniyye fâni olur ve vesâvis-i şeytâniyye mündefi' olur, gider. Vesâvis-i mezkûre yerine ulûm-ı ledüniyye, nefesât-ı rûhiyye, kemâlât-ı kalbiyyede zâhir olmak mânâsına olan melâike-i rahmet kalbe vâsıl olur. Bu keyfiyetin zuhûru mezrûâtın bereketi, usûl ve furuun yeşillenmesi demektir. Bundan sonra kurb-ı ilâhî makâmında insânın iktisâb-ı hakîkat eylemesi ve müşâhede-i Rab ile kesb-i telezzüz etmesi, meyvelerin güzelleşmesi, Melik-i Cebbâr'a hamd ve senâ olunması mesâbesindedir.

Ye'cûc, Me'cûc zuhûrunun zâhiri, kıyâmet-i kübrâ alâmetlerinden olduğu gibi bizim bâtına âit işâret ettiğimiz izâhât da her ferd-i insânîye mahsûs olan kıyâmet-i suğrâ alâmetlerindendir. Dâbbetü'l-arzın hurûcu da kıyâmet- i kübrâ alâmetlerindendir. Cenâb-ı Hak Kur'an'da واذا وقع القول عليهم اخرجنا لهم دابّة من الارض تكلمهم ان الناس كانوا باياتنا لا يوقنون (Neml 82)

buyurmuştur. "Onlar için emr-i ilâhî vâki' olunca, yerden bir dâbbe ihrac ederiz. O dâbbe onlara nâsın bizim âyetlerimize yakîn getirmediklerini söyler ve haber verir." Yâni o âlemin Hakk'a rucû'una emr-i ilâhînin suduru demek olan kavl-i ilâhî vâki' olunca, dâbbenin onlara söylemesi, Cenâb-ı Hakk'm ba'se, nuşûra, cennete, cehenneme ve emsâline âit haber vermesi demektir. Bu âlemin Hakk'a rucû'u, âlem-i dünyâ umûrunun inkitâiyle âlemin âhirete inkilâbı sûretiyle olup, dâbbenin tekellümü ve ihbârı, o zamâna âittir.

Hâsılı, nâs âlem-i dünyâda ihbâr ettiğimiz âyât-ı ilâhiyyemize yani umûr-ı müstakbeleye âit kelâm-ı ilâhîmize müteallık hakâyıka yakînen imân etmediği için, onlara dâbbe-i mezkûreyi ihrâc ettik. Bu ihrâcdan kast-ı ilâhîmiz, her şeye muktedir olduğumuzu bilsinler içindir. Dâbbe-i mezkûrenin ihrâcından sonra ba'de'l- ihrâc vuku bulacak umûra yakînen iman ederler. Ve nasîbe-i ezeliyyeye göre bize rucû' eden, rucû' eder, ve bizim bu vâsıta ile ihbârımıza yakîn hasıl ederler. Kezâlik âyet-i mezkûredeki dâbbetü'l- arz, insânda hâsıl olan ve insâna mahsûs bulunan kıyâmet-i suğrânın da alâmetlerindendir. İnsandaki kıyâmete nazaran dâbbetü'l- arzın hurûcu demek, insanın umûr-ı âdiyyeyi ve muktezayât-ı beşeriyyeyi terk ile rûhun arz-ı tabiattan çıkması sûretiyle Rûhu'l- emîn'in hazretü'l- kudste zuhûru demektir. Bu hâlet-i âliye hâsıl olunca insân için keşf-i kebîr tahakkuk ederek ruhu'l-kuds, nakir ve kıtmiri (en küçük şeyler) haber verir. Ve ahbârın kâffesini söyleyerek insâna bevâtin-i estâr-ı eşyâyı izhâr eder. Ve o insana kitmân-ı esrâr usûlünü öğretir ve insan tasdik makâmından refîk-i a'lâdaki makâm-ı kurb'a terakkî eder. O refîk-i a'lâ ne güzel refîktir.

İzâh-ı mezkûr vechile keşf-i kebîrin husûlü, Cenâb-ı Hakk'ın kuluna itinâ ve fazl ve keremi ve lutf-ı in'âmıdır. Abd bu lutfa mazhariyetiyle hucub-ı mânia asâkiriyle cuyûş-ı imânını inhizâma uğratmaz. Binâenaleyh hakîkat-i savâbiyyeden meyl ederek hataya düşmez. Zira mektûmât-ı rubûbiyet ve mukteza-yı mertebe-i ilâhiyye, gâyet uluvvu'-l merâm ve âlî bir makâmdır. Şiddet-i ulviyyetinden dolayı kulûb-ı beşeriyye, o mertebenin husûlüne ancak keşf ile yakîn hasıl edebilir. Zirâ halkın nefislerinde eşyâ- yı kudsiyye-i mezkûreyi kabûle kudretleri yoktur. Binaenaleyh bu babda yakîn hasıl edebilmeleri, ancak keşf-i ilâhîden sonra hasıl olabilir. Dabbetü'l- arz hurûc etmedik-

çe, insanların ber-vech-i bâlâ yakîn hâsıl edememesi gibi ârif olan kimse de muktezayât-ı ilâhiyyeyi kabûl ile tahakkuk mertebesine ancak rûhun arz-ı tabâyi'den hurûcu ve kavâti' ve mevâni'den halâsından sonra nâil olabilir. Bu sırrı anla!

Deccâlın hurûcu da kıyâmet-i kübrânın alâmetlerindendir. Deccâlın cennet solunda; cehennem sağındadır. Deccâlın iki gözü arasında "kâfir billah" yazılıdır. Nâs bunun zamanında susuz ve yiyeceksiz kalır. Halkta maişet derdi o kadar şedîd olur ki, mel'ûnun kuvveti hâricinde yiyecek ve içecek bulunmaz. Deccâla kim inanırsa, Deccâl ona suyundan içirir, taâmından yedirir. Taâmından yiyen, suyundan içen için ebedî felâh yoktur. Deccâl kendine imân edeni cennete; imân etmeyeni cehenneme ilkâ eder. Her kim onun cennetine girerse Allah o cenneti akibette cehenneme; her kim onun cehennemine girerse, nihâyette Cenâb-ı Hak o cehennemi cennete tahvîl eder. Deccâlın zararı mürtefi' oluncaya kadar insanlarm ba'zıları, ot ve ot kökleri yemek zaruretinde kalırlar.

Deccâl-ı laîn, Mekke ve Medîne'den mâada bütün aktâr-ı arzı devr ve seyahât eder. Yalnız Mekke ile Medîne-i Münevvere'ye giremez. Nihâyet Deccâl Beytü'l-makdi'se teveccüh eder, oraya girmek ister. *Kudüse bir çok günlük mesâfede vâki olan "Remle" köyünün kumlu*ğuna vâsıl olunca Cenâb-ı Hak Hz. İsa'yı elinde bir harbe (süngü) olarak orada bir minareye indirir. Deccâl, İsa (a.s.)'ı görünce su içinde eriyeren tuz gibi erir. İsa (a.s.) Deccâlı harbe ile öldürerek nâsı kurtarır. Kezâlik insanın hakîkatinden yâni nefs-i deccâlesinden Deccâlın hurûcu, insânda kıyâmet-i suğrânm kıyâmı alâmetlerindendir. İnsandaki nefs-i deccâle, bâtılı Hak kuvvetinde göstermek ve insanı şaşırtmak hâssasına mâliktir. Araplar "decele fülanün ala fülanin" der. "Fülan kimse falan üzerine decel yaptı; yani maslahatını karıştırarak onu galata düşürdü." demektir. İnsandaki nefs-i deccâliyyeye ba'zı cihetleri itibâriyle "şeytân-ı ins" dahî tesmiye olunur. Nefs-i deccâliye, şeytânetlerin, vesveselerin, tereddütlerin, hilekârlıkların mahall-i zuhûrudur.

Ba'zı cihetleriyle nefs-i deccâliyyeye, nefs-i emmâre-i bi's-sû' dahî derler. "Fenalıkları çok emreden nefs" demektir. "Nefs" lafzı mutlak olarak zikr olunursa ıstılâhât-ı sufiyyede nefs-i emmârenin ismi kast

olunur. Sûfiyye ne zaman "nefs" tâbirini kullanırlarsa, bundan maksatları abddeki Deccâl mesâbesinde olan evsâf-ı ma'lûmedir. Nefsin muktezayât-ı şehvâniyyesi, Deccâlın sol tarafında bulunan cennet mesâbesindedir. Çünkü sol taraf, ehl-i şekâvetin yoludur. Tabiata âit umûru ve alâık-ı kevniyyeyi ve feyze mâni' olan şeyleri terki ile nefse muhalefet, Deccâlın sağ cihetinde bulunan cehennem mesâbesindedir. Çünkü sağ cihet, ehl-i saâdetin yoludur. Hucub-ı zulmâniyyeyi teksîf ile umûr-ı nefsâniyyenin iktizâ ettiği şey de, Deccâlın alnı üzerine "kâfir billah" yazılması mesâbesindedir.

Deccâlın esâretine düşerek tarîk-i savâbı bulamayacak şekilde zarûrete gark olan kimsenin zarûretle düştüğü ve hıtâb-ı âkilâneyi anlamayacak derekeye sukûtu, Deccâl zamanında nâsın susuz ve yiyeceksiz kalması mesâbesindedir. Deccâlın yüksek zevâtı da bilhassa taht-ı kahrına alması ve o nev'i zevâtın da Deccâla refîk olmaktan başka çare-i maişet bulamaması, nâsın yiyecek ve içeceği ancak Deccâlın elinde bulabilmesi mesabesindedir. Risâlet-meâb Efendimiz, bu mânâya سيأتي على الناس زمان يكون القابض على دينه كالقابض على الجمر hadis-i şerifiyle işâret buyurmuştur. "Nâs üzerine öyle bir zaman gelecek ki, o zamanda dine temessük eden avucu içinde ateş parçası tutan kimse gibidir." demektir.

Böyle bir müddette neuzu billah mücâhededen rucû' ederek muktezayât-ı nefsiyyeye ve umûr-ı tabiiyyeye meyl ile lezâiz-i şehvâniyyeyi isti'mâl eden ve ef'âl-i kabîhaya mübâşeret eden kimsenin hali, Deccâla imân edip de ârif indinde hamr-ı harâm gibi olan mubâhâta meyl ederek onun taammdan yemek mesâbesindedir. Nefs ve nefsin gafletlerine ve a'mâl-ı âdiyyeye inhimâk, Deccâlın yanında bulunan sudan içmek gibidir. Hakîkat-i eşyâya vâsıl olmazdan evvel âriflerden her kim bâlâdaki gafletlere düşerse, onların ahvâli de ebediyen felâh bulamayanların ahvâli gibidir. Bekâsı muhal, lezâizi hayal olan dar-ı dünyânın zehârifine aldanan kimse, Deccâlın cennetine giren kimse gibidir. Deccâlın cennetine kim girerse, Hak o cenneti cehenneme kalb ederek, karariyetini, rahatını selb eder. Kendisini helâka ilkâ eder. Her hangi kimseye tevfîk-i ilâhî saâdet-bahş olarak rehber-i hakîkî olur ve onu cadde-i müstakîmede sâbit kılarsa tahkikât gecelerinde envâr-ı şeriata sulûk eder ve nefse muhâlefet ve mücâhede ve riyâzete devâm ederek, haşîş-i kâinâttan Rahmân'ın zuhûru köklerini yer

ve bu sûrette terakkî ederse, o kimse Deccâlın cehennemine girmiş sayılır ve Cenâb-ı Hak bu nev eşhâs için zâil olmayan nimetleri ve fenâya uğramayan mülkleri in'am ve ihsân eder.

Deccâlm zararı mündefi' oluncaya kadar Mekke ve Medîne'den maâda aktâr-ı arzı devr ve seyahât demek, nefs-i deccâliyenin her mertebede abde tasallutu demek olup, yalnız iki makâmda tasalluta kâdir olamaması demektir. O iki makâm, ıstılâm-ı zâtî ile makâm-ı Muhammedî makâmlarıdır. Istılâm-ı zâtî, hazret-i ilâhiyye-i zâtiyyeden sâdır olan cezbe ile abdin nefsinden gaybûbeti ve hissinin elinden gitmesi ve nefsinden fânî olması demek olup, sekr ve istiğrâk-ı samedânî makâmıdır. Makâm-ı Muhammedîye gelince: sûfiyyenin ıstılâhında bu makâma "Sahv-ı sânî"de (ikinci uyanıklık) demişlerdir. Bu iki makâmda nefs için tasalluda imkân yoktur. Çünkü bu iki makâm gayb-ı ezelde tavârik-i ilelden masûn ve mahfûzdur. İşte zikr olunan bu iki makâm, Deccâlın giremediği Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere mesâbesindedir.

Küşûfât-ı ilâhiyyede abdı iltibâsa ve iştibâha düşürerek huccet-i kâtıa-i savâbdan nefsin insanı şaşırtması, Deccâl-ı laînin Beyt-i makdis cihetine teveccühü mesâbesindedir. "Remle" tesmiye olunan kasabaya yakın olan "Ridde" karyesinde Deccâlın tavakkufunu izâha gelince; decâcele-i nüfûs, ârife her türlü libasta zuhûr ettiği gibi, ba'zan da makâm-ı enfüs mukâbelesinde zuhûr eder. Vâdi-i akdese vâsıl olmayan kimseyi tevehhümâta düşürür. İşte o vâdi-i akdese yakın olan yere nefsin takarrübüne ihtimâl yoktur, demektir. Nefs orada hicâb izhârına muktedir olmayarak tavakkuf eder. İsa-yı rûh, elinde harbe-i futûh olarak o makâmda zâhir olup, nefsi katl eder. Çünkü İsâ rûhullahtır. Hak gelince bâtıl gitmeye mecbûr olur. Artık iltibâslar, şekler munkatı' olur. Hurûc-ı Deccâle âit bahsin evvelindeki âyât ve alâmât-ı saat-i kübrânın şurûtundan olduğu gibi âyât ve alâmât-ı mezkûrenin zikr ve teşrîh ettiğimiz cihet-i bâtıniyesi de insana mahsûs olan kıyâmet-i suğrânm alâmâtındandır. "Kıyâmet-i suğrânın insâna mahsûstur," dediğimizin sebebi, sâir ekvâna taalluku olamadığındandır.

Kıyamet-i kübrânın alâmetlerinden biri de Mehdî (a.s.)'ın hurûcudur. Mehdî, zuhûr edince halk arasında kırk sene icrâ-yı adâlet eder. Mehdî'nin zamanının gündüzleri ravza-i hadrâ gibi, geceleri envâr ile

şaşaadâr olan menâzil-i safâ gibidir. Mehdî zamanında mezrûât ucuz ve bereketli olduğu gibi, hayvanâtın sütleri de boldur. Nâs, Mehdî zamanında emn ve emân içinde olup, ibâdet-i Rahmân ile meşgûldür. Kezâlik Mehdî'nin hurûcu insandaki kıyâmet-i suğrânın alâmetlerindendir. Mehdî, sâhib-i Makâm-ı muhammedî demektir. Her evc-i kemâlde sâhib-i i'tidâldir. Devletinin müddeti kırk senedir. Bu kırk, merâtib-i vücûdiyye adedine muvâfıktır. Biz merâtib-i vücûdu *"el-Kehfü ve'r-Rakîm fi Şerhi Bismillahirrahmanirrahim"* adlı kitâbımızda tafsîl ettik. Merâtib-i vücûdu bilmek isteyen o kitâbı mütâlaa etsin.

Mehdî zamanının gündüzleri hadrâ, geceleri gurâ olması şu demektir ki, ârif-i billah kendini terakkî ettiren sekr-i samedânî ile kendini makâm-ı bekâya îsâl eden sahv-ı rabbânî arasında takallüb eder. Mezrûâtın ucuz ve kesir ve hayvanâtın sütlerinin bol olması demek, ârif o mertebe-i terakkîde yekdiğerini takip eden in'âmât-ı ilâhiyyeye ve ikrâmât-ı sübhâniyyeye nâil olur demektir. Mehdî zamanında nâsın emn ve emânda olması, ârifin hüllet (muhabbet-i ilâhiyyenin bir abde taalluku) mânâsına vuslatı ve o ravza-i saadette vâsıl-ı nimet olması demektir. Çünkü Cenâb-ı Hak Kur'anda makâm-ı İbrâhîmden bahs ederken "Her kim o makâma dâhil olursa azâb-ı elîmden emîndir." manâsına olarak ومن دخله كان آمنا (Ali İmran 97) buyurmuştur. Makâm-ı sûrî, nâr-ı cahîmden halâsa ve emâna sebep olursa, makâm-ı mânevînin emn ve emânı ve mekr-i Rahmândan âzâdeliği daha ziyâde te'mîn edeceğine şüphe yoktur.

Makâm-ı İbrahim bir makâmdır ki, şeyhimiz Abdülkadir Geylanî hazretleri o makâma vâsıl olunca, Cenâb-ı Hak kendisine mekr etmeyeceğine dâir yetmiş ahd ile ahd etmiştir. O makâmdan sonra ibâdet-i Rahmân ve senâ-yı Melîk-i Deyyân'dan başka bir şey yoktur. Bu izâhâta çeşm-i nazar-ı im'ânı açmak lâzımdır.

Alâmât-ı kıyâmet hakkındaki ibârelerin teşrîhine âit arada serd edilen işâret ne kadar latîf ve ne kadar zarîftir! O alâmetler kıyâmet-i kübrânın alâmetlerinden olduğu gibi, bu işâretler de kıyâmet-i suğrânın alâmetlerindendir.

Güneşin mağribden doğması da, kıyamet-i kübrânın alâmetlerindendir. Güneş, mağribden doğunca tevbe kapısı kapanır. Hiç bir şahsa evvelden münkir ise, o sırada imanı menfaat vermez. Çünkü vuslat

yaygısı dürülmüştür. Ne tevbe kabûl olunur, ne günah affolunur. Kezâlik şemsin mağribden tulûu, insanda kıyâmet-i suğrânın alâmetlerindendir. O kıyâmet-i suğrâ kâim olunca insânın mağrib-i vücûdundan şems-i şuhûdî tulu' eder. Bu da bâtın-ı keşfîdir. Bâtın- ı keşfî de, insanın sırr-ı mektûme ıttılâ' ile kesb-i hakîkat etmiştir. O zaman insan kendinin ne olduğunu ve sırr-ı mektûmun neden ibâret olduğunu bilir. Ve o ıttılâ' ile sırr-ı mektûm evsâfıyla tahakkuk ederek, cennet irfânında nâil-i ni'met olur. Remizleri, işâretleri hal etmek ve remizlerden kunûz-ı mektûmeyi çıkarmak ve luğazların hakîkatine muttali' olmak, bu babda nâil-i fevz ve necât olanlarla beraber necâta nâil olmak, bu hâletin tahakkukundadır. O zaman vuslat ve firkat besâtı dürülmüş olduğundan imânın o hâlette nef'îne lüzûm yoktur. Çünkü imân ondan evvelki zamâna âittir. Çünkü imân ancak gayb olan şeye karşı olur. O sırada ise ref-i hicâb ile hükm-i imân mürtefi'dir. Artık ne tevbenin kabûlüne, ne günahın affına lüzûm vardır. Çünkü günah ve onu afv iki şey demektir. Zât-ı vâhid, ahadiyetinde günahtan ve mağfiretten münezzehdir. İşte bu izâhât kıyâmet-i kübrânın alâmetlerine mukâbil olarak insanda kıyâmet-i suğrânın eşrâtındandır.

İmam Muhyiddin Arabî hazretleri, "kıyamet-i kübrâ" hakkındaki ibâreleri, bâlâdaki ifâdenin aynı olarak tâbîr etmiş ve bunun mukâbilini kıyamet-i suğrâda işâret bâbından olarak zikr etmiştir. Ve mağribden tulû-ı şemsi, rûhun merkez-i evveline ve mansıb-ı ekmeline rucû'u şeklinde izah eylemiş, rûhun merkez-i evveline rucû'u da memâttan ibâret olup, sonra vefât ile emr-i hayâtın âhirete intikâlinden ibârettir, demiştir. Tevbe kapısının kapanmasına mukâbil olarak da "gargara" haline gelen muhtazırın tevbesinin kabûl ve günahının afv olunmayacağını tasrîh ettikten sonra, müddeâsını bâb-ı hayât ile bâb-ı memâtın arasını ömürlerdeki hesâb ve nizâma nazaran yetmiş sene olmak üzere beyân eylemiştir. İmâm-ı mezkûrun zikr ettiği, makbûl ve ehsen-i vücûh üzerine mahmûl ise de, biz insanın bu dâr-ı dünyâda eyyâm-ı hayâtında kendine mahsûs olan kıyâmet-i suğrânın eşrâtını beyân sâdedinde olduğumuz için müşârun ileyhin izâh ettiği noktalara atf-ı ehemmiyet eylemedik. Bu babda hetk-i esrârdan korkmakla berâber, esrârın kâffesine karşı lâzım gelen remiz ve işâretleri de hüsn-ı ifâ ederek, bu kitâpta tenbîhine lüzûm olan hiç bir şeyi terk etmedik.

Allah hakkı söyler ve sebîl-i savâba hidâyet eyler.

Fasl

Bu fasılda ölümü zikre âit ba'zı cihetleri izâh edeceğiz. Esasen bu kitâbın elli dördüncü bâbında ölüme âit izâhât-ı lâzıme geçmiş olduğundan o babın mütâlaasını da tavsiye ederiz.

Ma'lûm olsun ki; ölüm, dâr-ı dünyâda itidâl-i tabîî üzerine devâm şartıyla sebeb-i hayât olan harâret-i garîziyyenin sönmesinden ibârettir. İşte insânın hayatı, ervâhın heyâkil-i suveriyyedeki kendi varlıklarına nazarından ibârettir. Heyâkil-i suveriyyede ervâhın bu nazarını devam ettiren şey, harâret-i garîziyyedir.

Şu kadar var ki, harâret-i garîziyyenin itidâl-ı tabîî üzerine devâmı şarttır. İtidâl-ı tabîî demek, o harâretin beden-i insânîde derece-i râbiada istivâsı demektir. Çünkü hararetin derece-i ûlâya insirâfı harâret-i unsuriyye kuvveti demek olup, o derecede erkân-ı anâsırdan başka bir rükn ile imtizâcı kabûl etmez. Yani "derece-i ûlâda harâret hadd-i nihâyîyi almıştır." demektir. Harâretin derece-i sâniyede istivâsı, imtizâcı kabûl eden harâret-i nâriyye demektir. "O derecede harâret bâkiyye-i erkân-ı anâsır ile imtizâcı kabûl etmez." desen nârın âdem-i vücûdu lâzım gelir. Çünkü ateş, su, hava toprak her biri harâret, burûdet, yubûset, rutûbetten ibaret olan anâsır-ı erbaadan mürekkebdir.

Şu kadar var ki, "bâkîleri muzmahil oldu." denecek derecede rükn-i harâret galebe ederse, "tabiat-ı nâriye" tesmiye olunur. "Bâkîleri müzmahildir." denecek derecede rükn-i rutûbet galebe ederse, "tabiat-ı havâiyye" tesmiye olunur. "Bâkîleri müzmahildir." denecek derecede yubûset hükmü galebe ederse "tabiat-ı türâbiyye" tesmiye olunur. Bu derecede mâî, havâî, türâbî denilmesi sahih değildir; meğer ki, derece-i sâliseye nüzûl edip erkân ile imtizâc etmiş ola. Her hangi şey ki, onda harâret, yubûset, derece-i sâlise müsâvî olup za'fından dolayı diğer iki rükün müstetir olursa, o şeye "nâr" tesmiye olunur. Her hangi şeyde burûdet ve yubûset derece-i sâlisede müsâvî olup diğer iki rükün za'fdan dolayı müstetir olursa, o şeye "türâb" tesmiye olunur. Hangi şey de harâret ve rutubet derece-i sâlisede müsâvî olur da, diğer iki rükün o derecede zaif olduğu için müstetir olursa, o şeye "hava" tesmiye olunur. Hangi şey de burûdet ve rutûbet derece-i sâlisede müsâvi olup da diğer iki rükün za'fından dolayı müstetir olursa o şeye, "mâ" tesmiye olunur.

Felek-i anâsırı görmüyor musun? Felek-i tabâyiinin fevkindedir. Felek-i tabâyi' de felek-i ustukussâtın fevkindedir. Felek-i ustukussât; nâr, havâ, mâ, türâb eflâkından ibârettir. Bundan başka harâret-i tabiiye bir derece aşağı inip de derece-i râbiada müsâvî olarak heyâkil-i süverde bâkiyye-i erkân ile imtizâc-ı cismânî-i hayvânî ile mümtezec olursa, o heykel "hayvânî" olur ve ondaki harâret-i garîziyye bu derecede dâim oldukça o heykelin vücûdu da dâimdir. Çünkü onun harâreti, derece-i râbiadadır, ve harâretin derece-i rabiada bulunmasına "gariziye" derler. Derece-i sâlisede bulunursa "nâriye" derler. Derece-i sâniyede bulunursa "tabiiye" derler. Derece-i ûlâda bulunursa "harâret-i unsuriye" derler. Bâkî erkânı da buna kıyâs et. Tesmiyede onlar da, bu izâhâta muvâfıktır.

İşte mevt dediğimiz, heykel-i hayvânîden harâret-i gariziyyenin zevâlinden ibârettir. Bu zevâlde harâret-i gariziyye tamâmiyle zıddı olan burûdet-i gariziyyenin husûliyle olur. İzâhât-ı mezkûre, tamamiyle cismin nasîbidir. Rûhun nasîbine gelince; rûhun hayât-ı heykeli, heykele ayn-ı ittihâd ile nazar-ı müddetinden ibârettir. Mevti de, o nazarın heykelden rûhun kendi nefsine nazarının irtifâından ibârettir. O zaman rûh bütün varlığıyla kendi âleminde bâkîdir. Bu bekâ âlem-i ervâhda rûhun tecessüdü ne şekilde ise, o heykel hey'eti üzerine olup o zaman rûhun tecessüd-i sâniyesiyle varlığına hükm olunur. Çünkü ahkâmı, mahalli olan o cesedde zâhirdir. Bu mes'elede keşf-i nûrânî erbâbından bir çokları hata ederek "ecsâm için haşr yoktur." demişlerdir. Lakin biz ittilâ-ı ilâhî ile ecsâmın ervâh ile haşr edileceğine muttali' olduk. Çünkü ervâha nisbet olunan mevt, cesed-i heykelînin nefsinden infikâkı demektir. Bu infikâk, onun cesedden ma'dûmiyetini muktezîdir. Binâenaleyh rûh, müddet-i ma'lûmede vücûdda basît olarak bulunur. Bu ayniyle uykuya varıp da, uykusunda hiç bir şey görmeyen naîm gibidir. O saatte o kimse, ma'dûm gibidir. Çünkü âlem-i şehâdette değildir ki, uyanık diyelim; o hâlette nâim bir şey dâhi göremediği için, âlem-i gaybda da değildir.

Binâenaleyh onun cesedde varlığına delâlet eden bir şey dahî olmadığı için mevcûd, ma'dûm sayılır. Bu babda güneş ile de temsîl etmek mümkündür. Güneş evin penceresinden içeriye ziyâ verdiği vakit, o hane güneşin ziyâsiyle ziyâdâr olur. Halbuki güneş o hâneye ne

inmiş, ne de hulûl etmiştir. İşte bu misâldeki ziyâ, ecsâm-ı hayvâniyyeden cism-i mahsûsta rûhun nazarı mesâbesindedir Bundan başka evin penceresi yeşil camdan olursa, güneşin şu'lesi de evin içinde yeşil olur. Pencere kırmızı olursa, güneşin şu'lesi kırmızı olur.

Hâsılı evin penceresinin camı her hangi şekilde ise, şu'lenin derûn-i hânede o hey'ette ve o sûrette zuhûru zarûrîdir. Tıpkı rûh da heykel-i insânîye veyâhud başka bir heykel-i hayvânîye nazar ettiği zaman o heykelin sûreti üzerine olup o haletten tagayyür etmez. Bu misalde güneşin ziyâsının hanede zevâlini tasavvur edersek, ayniyle rûhun nazarının cesedden irtifâı mesâbesinde buluruz. İşte "mevt" dediğimiz derûn-i hanedeki şu'lenin şuâ-ı şemsde ihtifâsı gibi olup, şule-i mezkûre bi-nefsihi mevcûd olmadığı halde şuâ-ı şemsin zâtında mevcûddur. Tıpkı bunun gibi, rûhun infikâkı nazariyle şahsın ölü olması, o şulenin zevâli gibidir. Rûhun bekâ-yı zâtîsi de bu misâle kıyas olunursa, âlemde mevcûd-ı dâimî olan güneşin zât-ı şuâında hanede zâil olan şu'lenin ihtifâsı gibidir.

Âlem-i berzâha gelince; Berzâh mevcûd bir âlemdir; fakat tam değildir, müstakil değildir. Eğer tam ve müstakil olsaydı, dâr-ı dünyâ, dâr-ı âhiret gibi dâr-ı ikâmet olması lâzım gelirdi. Âlem-i berzâh misâl-i mezkûrde şu'leyi ve onun yeşilliğini ve kırmızılığını tasavvurumuz gibidir. Bize o şu'lenin o şekilde görünmesi âlem-i hayâlimize nazarandır. Çünkü ehl-i dünyânın hayâli tam değildir. Ehl-i dünyânın hayâli için bi-nefsihî istiklâl yoktur. Halbuki âlem-i hayâl, kendi mevcûdiyetine nazaran âlem-i tâmdır. Bu tamâmiyet, kendi aynına nazar iledir. Halbuki âlem-i hayâlin âlem-i tâm olmaması, âlem-i hissîye ve âlem-i maânîye nazarandır. Ama ehlullahın hayâli böyle değildir. Onların hayâli kâmildir, müstakildir, bi-nefsihi tâmdır. Ehlüllahın hayâli, ehl-i dünyânın âhireti mesâbesindedir. Mücâhedât ve riyâzât ve bunlara mümâsil esbâb-ı i'tilâ ile tasaffi eden Berâhimenin, Keferenin, Müşrikînin ve bunların emsâlinin hayalleri ehl-i dünyânın uykusu mesâbesindedir. Ehl-i dünyânın hayâli ise, zâten şayân-ı itibâr değildir. Vâkıa, âlem-i hayâlin aslı ve bünyâdı herkes için hadd-i zâtında bir ise de, zikr olunan ricâlin hazine-i hayâlleri umûr-ı âdiyye, matlûbât-ı cesediyye ile fesâda uğradığından safâ-yı rûhî ahkâmından munkati' olmuştur. Berâhime ve felâsifeden tasaffi edenler, bu inki-

ta'dan halâs bulmuş iseler de, lâkin onların hazâin-i hayâllerinde umûr-ı akliyye ve ahkâm-ı tabiiyye yer tuttuğu için maânî-i ilâhiyyeye terakkîden mahrûm olmuşlardır. Ehlullahın hayâli böyle değildir. Onların hayâli gayb-ı ezelde mahfûz-ı ilâhî olduğu için avârızdan, ilelden masûndur.

İzâhât-ı mezkûreye nazaran âlem-i berzah için vücûd-ı tâm yoktur. Bunun için "berzâh" tesmiye olunmuş ve ehl-i dünyânın hayâli, âlem-i vücûdî ile âlem-i ademî arasında berzâhtan ibâret kalmıştır. Bâlâdaki güneş misâlini kıyâmete nisbet edersen, rûhun cesede rucû'u, evin penceresinden zâil olan şemsin tekrar sebeb-i işrâk olarak pencereye rucû'u gibidir. Bu mes'ele bundan ziyâde izâh edilemez. Çünkü ervâh, heyâkilde gayr-i mütecessit olarak bulundukça, besâtete mülhak olmuş olur. O besâtet de mevtin hakîkatidir. Ervâh tecessüd edince, ecsâd onun için bâis-i vücûd-ı zâhirî olur. Fakat tecessüd halinde levâzım-ı cesedle mukayyed oldukça ervâh berzâhtadır, demektir. Çünkü ervâh o hâletten rûhun muktezeyât-ı asliyyesinden olan ıtlak-ı rûhînin mukteza-yı tâmmından kâsırdır. Cenâb-ı Hak evrâhı kıyâmette ba's etmek murâd edince, ervâhı muktezeyât-ı cesediyyeden ıtlak eder. İşte o zaman kıyâmet, arz-ı mahşerde olur.

Emr-i ıtlaka gelince; bu da ervâhın dâr-ı dünyâda bulunduğu hal ne ise ona tâbidir. Eğer dünyâda hayr ile meşgûl ise, ıtlâkı hayr üzeredir. Dünyâda şer ile meşgul ise, ıtlâkı şer üzerine olur. Çünkü ervâh, ıtlak edince isteyeceği şey mutlaka dâr-ı dünyâdaki ahvâl-ı mü'tâdesidir. İşte "insân için sa'yinden başka bir şey yoktur." mânâsında olan وان ليس للا نسان الا ما سعى (Necm 39) âyetinin mânâsı budur.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; ervâh-ı müteaddidenin, nûr-ı vâhid-i Hak'tan mahlûk olması ayniyle şua-ı şemsin ziyâsından hâsıl olan şuâât-ı muhtelifenin husûlü gibidir. Erbâb-ı tahkîkin vâhidiyet âlemine âit iddia ettiği mes'ele de yine ayniyle şemsin vâhidiyeti gibidir. Zât-ı şems, şey-i vâhid olduğu halde muhtelif zücâcelerden eşkâl-i muhtelifede zâhir olur. Ne taaddüdü, ne de tenevvuu vardır. Meşhûd olan taaddüdât ve tenevvuât, mezâhire âittir. Bu babda bu kadar tenbih kâfidir. Kitâbın bâlâlarında, bab-ı mahsûsunda Azrail'in kabz-ı rûh için ne sûretle geldiğini ve ervahın ne sûretle kabz edildiğini beyân etmiştik.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; ahvâl-i nâs, âlem-i berzâhda muhteliftir. Ba'zı nâs hikmetle, ba'zı nâs da kudretle muâmele olunur. Kendilerine hikmetle muamele olunanlar, âlem-i berzâhda dünyâdaki amellerinin hakîkati üstünde ınkılâbâta uğrar. Dünyâda hayatı mutî' olarak geçmiş ise, Cenâb-ı Hak âlem-i berzâhda itaat mânâlarına muvafık sûretler halk eder. Salât, sıyâm, sadaka yahut başka sûretlerle ifâ ettiği itaatların sûretinden, yine taata muvâfık Hakk'ın ızhâr edeceği sûretlere intikâl eder. Bu sûretle a'mâl-ı hasene sûretlerinden diğer a'mâl sûretlerine amelinin ya misli veyahud daha güzeli olmak üzere amellere intikal ede ede, kendisi için hakâyık-ı umûr âşikar olur, kıyâmeti kopar.

O berzâhdaki sûretlerin güzelliğine, behcetine, ziyâsına gelince; bu keyfiyet, dünyâdaki taatın miktarına ve gayb-ı insanîdeki hâtırâtın samimiyetine ve amellerindeki hüsn-ı maksadına tâbidir. Sûret-i mer'iyyenin çirkinliği de, amelin çirkinliğine muvâfık zuhûr eder. Meselâ zinâ etti ise, fiil-i sirkatte bulundu ise, şarâp içti ise, Cenâb-ı Hak onun için ef'âl-i mezkûrenin mânâlarını sûret şeklinde gösterir ve o kimsenin intikâlâtı o suverde olur. Zânî için ateşten bir ferc yaratır. O kimse âlet-i zukûretini o ateşe idhâl eder. O ateşin harâreti ve kokusunun çirkinliği ma'siyette sebk eden inhimâkının kuvvetiyle münâsiptir. Kezâlik şârib-i hamr için ateşten bir meyhâne halk eder, onun içinde ateşten şarâp vardır, onu içer.

Hâsılı düyadaki amellerinin âhiretteki sûretleri arasında inkilâbâta düçâr olur. Bir kimsenin dünyâdaki ameli taatle ma'siyet arasında vukû' bulmuşsa, o zaman o kimsenin intikâlâtı yine o hale göre olur. Cenâb-ı Hak o kimsedeki maânî-i dünyeviyyenin sûretlerini ona göre halk eder. Taat ise nûra; mâsiyet ise nâra münkalib olur ve takallubâtı bu iki halet üzerinde vuku bulur. İntikâlâtın tevâlisiyle hakâyık-ı umûr kendisine tedricen âşikâr olur. İtaat yahûd ma'siyete âit iki hükümden birisi hitâma ererek, o kimsenin de kıyâmeti kopar. İşte hikmetle muâmele görenlerin ahvâli izâh-ı mezkûr vechiyledir.

Kudretle muâmele olunanlara gelince; bunlar ef'alinin mânâlarına düşmezler. Belki aksine olarak o ef'âlin sûretlerinin mânâlarına düşerler. Bunu kudret-i ilâhiyye yapar. Âsi olup da mağfirete nâil olmuş ise, taate müşâbih olan sûretlerde olarak inkilâbât görür. O sû-

retleri Cenâb-ı Hak o kimse için heyet-i ilâhiyyede olarak ibrâz eder. Binaenaleyh o kimsenin intikalâtı sûret-i haseneden daha yüksek, daha güzel sûrete münkalib olarak hakâyık-ı zuhûr-ı kat'îsiyle kıyâmeti kopar.

Diğer misâl; Bir kimse mutî' olup da Cenâb-ı Hak onun amelini habt etmiş ise Cenab-ı Hak onun için ezelde yazmış olduğu şekâvete mutabık olarak sûret ikâme eder. Ve o sûreti ona ibrâz ederek, tenevvuâtı o sûretle gösterir ve inkilâbâtı o sûrete muvâfık olarak zuhûr eder. Neticede kıyâmeti ona göre koparak ehl-i nârın tabakâtından hangisine mustehak görüldü ise, o cehennemde kendisine azâp olunur. Bundan başka şurası da ma'lûmun olsun ki; Cenâb-ı Hak berzâh için kavm-i mahsûs yaratmıştır. Onlar da berzâhda sâkindirler, orayı imâr ederler. Bunlar ne ehl-i dünyâdır, ne de ehl-i kıyâmettir.

Şu kadar var ki, bunlar ehl-i âhirete mülhaktırlar. Ehl-i âhirete iltihâkları şundan dolayıdır ki, onların hilkatlerinin aslı rûhiyyette ehl-i âhirete mücânistir. Bu nev'den olanlar ba'de'l- mevt ya meserret veyahut vahşet ve nefrete giriftâr olurlar. Meselâ bir kimse, tanıdığı bir kavm içine düşerse onları bildiği için o kavm ile ünsiyet ederek onların sohbetinden surûr ve ferah iktisâb eder. Tanımadığı bir kavm içine düşerse onları görünce sıkılır; ne o kavim onunla, ne o kimse o kavm ile ülfet edebilir. Tıpkı bunun gibi, berzâhda sebeb-i azâb ve sebeb-i rahmet de böyledir. Azâba giriftâr olacaklara Cenâb-ı Hak, dünyâda en sevmediği sûret ne ise onu izhâr eder. İşte o, onun amelinin sûretidir. Bununla hesâba gelmeyen vahşet ve nefrete mülâki olur. Ba'zılarına da Cenâb-ı Hak, ızhâr edeceği sûreti en güzel şekilde ızhâr eder. Amelinin sûreti olan o şekil, o kimseye ülfet, âtıfet, muhabbet, merhamet ilka ederek sûret-i mezkûre münesete vesîle olur. Bu sûretle kıyâmeti kopar.

Şurası da ma'lûm olsun ki; kıyâmet, berzâh, dâr-ı dünyâ hepsi vücûd-ı vâhidden ibârettir. Bunun emsâli bir dâirededir. O dâirenin nısfı dünyâ; nısfı âhirettir. Berzâh da bunların arasında mefrûş olan bir hat demektir. Bunlarm hepsi farz olunarak zikr edilmiştir. Çünkü senin senliğini ta'yîn eden hüviyet, ayniyle berzâhda mevcûd olan hüviyettir. Kıyâmette de ayniyle mevcûd olan, yine o hüviyettir. Sen dünyâda, berzâhda, âhirette, bu enniyetinle mevcûdsun. Şu kadar var

ki, arada tefâvüt vardır. Umûr-ı berzâh zarûrîdir; çünkü umûr-ı dünyâ üzerine binâ kılınmıştır. Umûr-ı dünyâ ise ihtiyârîdir.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; Cenâb-ı Hak kıyâmeti koparmak istediği zaman İsrafil'e nefha-i sâniye ile sûru üfürmesini emr eder. Çünkü İsrâfil'in birinci nefhası imâte yani öldürmek içindir. "Sûr" suver-i rûhiyye âlemi demektir. İsrafil nefha-i ûlâ ile o sûru üfürdüğü zaman, Cenâb-ı Hakk'ın Mufni ve Mümît isminin iktizâsına göre üfürür. O üfürmekle sûretler mün'adim olarak şekil bağladıkları heykellerden çözülüp irtibatlarını kat' ederler. Bu mes'ele tıpkı uyku uyuyan kimsenin rüyada gördüğü suver-i menâmiyyesinin intibâh ile in'idâmı gibidir. Ber-vech-i meşrûh, İsrâfil'in nefha-i ûlâsıyla sûretler bâis-i hilkatleri olan asla rucû' ederler. Sonra İsrafil nefha-i saniye ile sûru üfürünce, mün'adim olan suver-i rûhiyye âlem-i ervâhda oldukları vaziyetle eşbâh kalıplarına dâhil olurlar. Bu nefh keyfiyetini ve sûretlerini tekrar kavâlib-i eşbâh ile şekillenmesini bâlâda, ziyâ-ı şemsin tekrar zücâce-i beytiyyeye avdeti misâlinden anlarsın.

Şurası da bilinmelidir ki; bu zikr olunanın kâffesi ervâhın kendi varlıklarına nazarandır. Çünkü âlem-i uhrevî, âlem-i ervâhdan ibârettir. Âlem-i ervâhın kâffesi de insânda mevcûd olan mutlak rûhdan ibârettir. Binâenaleyh rûhun dünyâda ve âhirette mevcûdiyetinden dolayı insan kendi nefsinden çıkmış olmaz. Tekrar ediyorum; âlem-i âhiret, âlem-i ervâhdan ibâret olup âlem-i ervâhın kâffesini de mutlak rûh-ı insânî câmidir. Bâlâda zikri sebkat etmişti ki, âlemin hey'et-i mecmuası, muhteviyâtına nazaran yekdiğerine mukâbil âyineler gibidir. Bu âyinede bulunan şey, öbüründe de mevcûttur. Ve bu mevcûdiyet hükmü, ahadiyet muktezâsına göredir. Yoksa mümâselet ve müşâbehet tarîkiyle değildir. Hulâsa cemi' avâlim, hakîkate nazaran nefsinde gayr-i münkasim olan cevher-i ferdden ibârettir. Bizim nazarımızda mer'i olan taaddüt ve inkisâm, hakîkat değil, hayâldir. Âdetâ cevher-i ferdde inkısâm farz etmek kabîlindendir. İşte "onların hepsi kıyamet gününde tek olarak gelicidir." mânâsına olan وكلهم آتيه يوم القيامة فردا (Meryem 95) âyetinin mânâsı budur.

İzâhât-ı mezkûreyi ve izâhât-ı mezkûredeki nükteyi anladın ise, ulu varlıkta Hakk'ın setr-i ahadiyyetini de anlamış oldun. Ve Cenâb-ı Hakk'ın cennete, cehenneme, ehvâl-ı âhirete âit ne kadar va'd ve va-

îdi varsa yakînî ve keşf-i iyânî olarak bunları da müşâhede etmiş oldun. Ve bu idrâk ve şuhûd ile imânın Zeyd b. Harise'nin imânı gibi oldu. Zeyd b. Hârise bir defa Cenab-ı Peygamber'e اصبحت مؤمنا حقا "hakkiyle mü'min oldum." demişti. Cenâb-ı Peygamber ona "imânın hakîkati nedir?" diye sordu. Zeyd b. Hârise cevapta "Görüyorum ki, kıyâmet koptu ve Rabbimin arşı âşikar oldu." mânâsına olarak ارى كأنّ القيامة قد قامت وعرش ربى بارز dedi.

Bâbın evvelinden buraya kadar olan izâhât, kıyâmet-i suğrâya da tatbik ile berâber kıyâmet-i kübrâya âittir. Efrâd-ı insândan her ferde mahsûs olan kıyâmet-i suğrâya gelince; İnsânın akl-ı evvel mizânı, adl-ı ekmelî kubbesine asılır ve hakâyıkın muktezeyâtını insan kendi hakîkatlerinden her hakîkatin muktezâsına göre vezn ve hesâp ederse, "vâhidiyet köprüsü" gözünün önünde kurularak gamiz ve muğlak, yâni anlaşılması çok güç olduğundan dolayı kılıçtan daha keskin ve kıldan daha ince olan tabîat cehenneminin metni üzerinde yürümeğe başlarsa, o zaman o kimse seyr ve hareketinde, maârif-i ilâhiyyeden hâsıl olan matiyyesi, yâni bineği üzerinde mâhir olduğu için; ya serîu's-seyr olur veyâhut süfliyâta taalluku ziyâde olduğu için siklette dağ gibi ağırlaşır.

Mezkûr sırâtı süratle geçer ve mizân ve hesâbında da intizâm olursa, cennet-i zâta dâhil olmuş olur. O zaman sıfât gülzârlarında istediği safâyı sürer. Bu vuslât-ı âliyede o kimse enniyetten ferâğat etmiş, hüviyetini büsbütün gâib eylemiştir. Nefsi için asla ateş görmez ve nefsinden haberi bile olmaz. Onun meclis-i âlisinde münâdî-i Cebbâr nidâya başlar ve nidâsında "Mülk bugün kimindir?" mânâsma olarak لمن الملك اليوم (Gafir 16) suâlini îrâd eder. O zaman Haktan başka bir şey mevcûd olmadığı için لله الواحد القهّار (Gafir 16) cevâbını verir. "Bu gün mülk Vâhid-i Kahhâr'ındır." demektir. Bu hâlet-i ulviyyenin husûlünden sonra insânın ne gafleti vardır, ne huzûru, ne de mevti vardır, ne de nüşûru. O kimsenin kıyâmeti kopmuş, alâmeti ma'dûm olmuştur. İşte efrâd-ı insâniyyeden her ferde mahsûs olan kıyâmet-i suğrâ budur. Kıyâmet-i kübrânm ahvâlini de buna kıyâs eyle. Hesâbı, mîzânı, sırâtı bilmek husûsunda bizim sana tasrîh ile değil, işâretle söylediğimiz izâhâtı iyi anla! Âkil olana bizim verdiğimiz işâret kâfidir. Cenneti, cehennemi bâlâda elli sekizinci babda zikr etmiştik. Bu ikisinin sır-

rını da, işte işâret sûretiyle sana söylüyorum. İdrâkın yüksek, azmin kavî ise bizim işâret ettiğimizi anlarsın. Şâyet anlayamaz isen, bu ikisinin yani cennetle cehennemin zâhirine âit verilen ma'lûmâttan ayrılmazsın.

Ma'lûmun olsun ki; Cenâb-ı Hak dâr-ı âhireti bütün mevcûdâtıyla berâber dâr-ı dünyâdan bir nüsha olarak halk buyurdu. Dünyâyı da Hak'tan bir nüsha olarak halk buyurdu. Dünyâ asıl; âhiret fer'dir. Hadiste de الدنيا مزرعة الاخرة buyurulmuştur. "Dünyâ âhiretin mezraası, yâni âhirette biçilecek şeyin ekim yeri, dünyâdır." demektir. Kur'anda da ومن يعمل مثقال ذرّة شرا يره (Zilzal 8) buyurulmuştur. "Bir insan zerre miktarı hayır yaparsa, mükâfatını; zerre miktarı şer yaparsa, mücâzâtını görür." demektir. Bundan anlaşıldı ki, dünyâda insandan sâdır olan ef'âl, asıldır. Âhirette göreceği şeyler, o aslın fer'idir.

Her insanın âhireti, yevm-i kıyâmette göreceği mükâfât ve mücâzâttan ibârettir. Âhirette görülen şey de a'mâlinin neticesi demektir. Netice ise mukaddimenin fer'idir. Mukaddime de, a'mâl-ı dünyeviyyedir. Dünyânın hilkatte âhirete takdîmindeki hikmet de budur. Asıl olduğu için dünyâya "ûlâ", te'hîr ettiği için âhirete "uhrâ" tesmiye olunmuştur. Çünkü âhiret fer'dir. Eğer ber-vech-i meşrûh âhiret dünyânın fer'i olmasa, âhireti te'hîr hikmete nisbetle bir nev' noksan olurdu. Çünkü mukaddemi te'hîr, muahharı takdîm hikmete halel veren mesâildendir.

İzâhât-ı sâbıkaya vâkıf olduktan sonra şunu da bil ki, âhiretin mahsûsâtı dünyâdaki mahsûsâttan daha kavî; âhiretin lezâizi dünyâdaki lezâizden daha büyük; âhirette insânı iz'âc eden şeyler dünyâda iz'âc edenlerden daha mühimdir. Bunun sebebi şudur ki; Âhirette rûh sevdiği ve sevmediği şeylerden kendisine vârid olan şeyleri kabûle tamamiyle müstaîddir; dünyâda böyle değildir. Çünkü kesâfet-i cismiyye rûhda hâlet-i mânia peydâ ederek rûha mülâyim ve gayr-i mülâyim gelen şeyleri kabûl husûsunda sebeb-i muhâlefet olur. Bu hâletten dolayı rûh, mülâyim ve gayr-i mülâyimden bir miktarında müteessir olur. Bu ayniyle âyetteki misâl gibidir. Tatlı bir yemekle meşgûl olan bir şahsın kalbini bir emr-i mühim işgâl eder de tamamıyla yediği yemekle meşgûl olmazsa, o taamdaki lezzeti tamamıyla hissetmez. Bunun sebebi âşikârdır. Çünkü kalbi başka bir şey ile meşgûl olarak, ye-

mekle meşgûliyet için fâriğ değildir. İşte zikr olunan sebebe mebnî dâr-ı âhiret, dâr-ı dünyâdan daha şerîftir. Her ne kadar dünyâ âhiretin anası ise de, bundan taaccub etme. Çünkü bir çok evlâd vardır ki, babasından daha şereflidir. Dünyâ da her ne kadar âhiretin aslı ise de, âhiret nezd-i ilâhîde dünyâdan efdal ve eşrefdir. Bu keyfiyet, hakîkat-i uhreviyyenin muktezayât-ı zâtiyyesindendir. Elfâzı görmüyor musun? Mânâlarm aslı oduğu ve manâlar o elfâzdan münfehim olduğu halde, mânâlar elfâzdan daha şerîf, daha âlîdir. Hatta, bu şerefe nihâyetsiz bir şeref diyebiliriz. Halbuki mânâ lafzın neticesi ve fer'idir. O lafız olmasa, mânânın hakîkati anlaşılmaktan müberrâdır. İşte âhiret de böyledir. Dünyânın neticesi olmakla beraber âhiret, dünyâdan efdal ve eşref ve evsa'dır.

Bunun sebeb-i hakîkîsine gelince; Âhiret ervâhdan mahlûktur. Ervâh ise letâif-i nûrâniyyedir. Dünyâ ecsâmdan mahlûktur. Ecsâm ise kesâfet-i zulmâniyyedir. Şüphe yoktur ki, latîf olan şeyler kesîf olan şeylerden daha âlî, daha fazîletlidir. Bundan başka âhiret dâr-ı izzet, dâr-ı kudrettir. Ehl-i cennette olduğu gibi mevâni'den sâlim olanlar, orada istediğini işleyebilirler. Dünyâ ise dâr-ı zillet, dâr-ı aczdir. Ba'zan padişahlar bile bir karıncanın ezâsını def'e kâdir olamazlar. Dünyâ ber- vech-i meşrûh dâr-ı zillet olduğu halde, nimetlerinden insanlar mes'ûldur. O nimetlerden hesâp vermeğe mecbûrdurlar. Halbuki o nimetler zâildir. Ehl-i âhiret ise, Cenâb-ı Hak onlara atâ ve ihsânını hesapsız yaptığı için nâil oldukları nimetleri daha âlî nimetler ta'kip eder. Atâ-yı ilâhî âhirette hesâpsız olup, dünyâdaki atâ-yı ilâhî ise hikmet-i ilâhiyye tertîbinin iktizasına göre hesap iledir. Bu izâhâtı anladın ve hakîkatine vâkıf oldunsa, murâdına nâil oldun.

Şunu da bil ki; Âhiret, Cehennem, Cennet, A'râf, Kesîb dâhil olmak üzere hey'et-i umûmiyyesiyle dâr-ı vâhidden ibârettir, gayr-i münkasimdir, gayr-i müteaddiddir. Âhirette hakâyık-ı uhreviyye herhangi bir kimse üstüne hâkim olursa o kimse cehennemdedir. Çünkü ehl-i nâr, zillet ve makhûriyet altında mahkûmun aleyhdir. Hakâyık-ı uhreviyye bir kimse üstünde hâkim olamazsa, o kimse cennettedir. Bu dünyâda her kim hükm-i ilâhî altına girerek Hakk'a itaat ederse, Cenâb-ı Hak o kimseyi âhirette dâr-ı âhiretin hakâyıkı üzerine hâkim kılar ve o kimse istediğini yapabilir. Bu dar-ı dünyâ-

da hükm-i ilâhî altına girmeyen ve Hakk'a âsî olan kimse dâr-ı âhirette mahkûm olur.

Hakâyık-ı uhreviyye o kimse üstünde öyle hüküm sürer ki, o ahkâma muhâlefete muktedir olamaz. Nitekim ehl-i cehennem, zebânilerin hükmü altındadır. Fakat ehl-i cennet böyle değildir. Görmüyor musun? Ehl-i cennetten her birisi istediğini işler ve o şeyden dolayı kimse ona karşı hâkim olamaz.

Bir kimse umûr-ı uhreviyyeye âit ilmin hakîkatine vâkıf olur ve tahakkukât-ı ilmiyyesi ile tasarrufda kudret peyda ederse, o kimse A'raf'tadir. A'râf demek, mahall-i kurb-ı ilâhî demektir. Kur'anda bu A'râf hakkında "muktedir padişahın yanındadır." mânâsına olarak عند مليك مقتدر (Kamer 55) buyurulmuştur. Bu manzar-ı âlî, ma'rifet için tesmiye edilen bir isimdir. O da benim sana şimdi beyân ettiğim ilmin hakîkatine vâkıf olmaktır. Ehl-i a'raf, "ârif billah" olanlar demektir. Çünkü bir kimse Cenâb-ı Hakk'ı bilirse umûr-ı uhreviyye ilminin hakîkatine vâkıf olmuştur. Hakk'ı bilmemiş ise umûr-ı uhreviyye ilminin hakîkatine vakıf değildir. Görmüyor musun? Cenâb-ı Hak وعلى الاعراف رجال يعرفون كلا بسيماهم (Araf 46) buyurmuştur. Yâni "ma'rifetullah makâmında bir takım ricâl vardır ki, onlar her şeyi sîmalarıyla bilirler."

Bu âyette ricâl kelimesinin ma'rife olarak zikr edilmeyip de nekre olarak zikr edilmesi, onların celâlet-i şânına işâret içindir. Çünkü onlar ma'rifetullahdan haberi olmayan kimselerin yanında meçhûldürler. Onlar her şeyi sîmalarıyla bilirler. Çünkü onlar Cenâb-ı Hakk'ı bilmişlerdir. Cenâb-ı Hakk'ı bilen bir kimse indinde hiç bir şey hafî değildir.

Kesîb, cennât-ı naîmin fevkinde, A'raf'ın tahtında bir makâmdır. Ehl-i cennetten maârif-i ilâhiyyede terakkiye nâil olanların uluvv-ı derecâtı Kesîbde vukû' bulur. Ehl-i kesîb ile ehl-i A'raf arasında fark şudur ki; Ehl-i kesîb dünyâda iken, tecellî-i ilâhiyyeye nâil olmadan âhirete geçerler. Âhirete intikallerinden sonra onların mahalli cennettedir. Cenâb-ı Hak fazl ve keremiyle muamele ederek onları Kesîb üstüne çıkarır ve onları tecellîyâtına orada mazhar kılar. Ve orada tecelliyâtına mazhariyet, mazhar olanlarm dünyâdaki itikâd ve imânlarının kuvvetine ve miktarına, Hakk'ın celâlet-i kudretini derece-i mârifetlerine göredir.

Ehl-i A'raf bir kavimdir ki, dünyâda iken Cenâb-ı Hak onlara tecellî etmiş ve onlar Cenâb-ı Hakk'ı dünyâda iken bilmişlerdir. Bunlar dünyâdan âhirete geçince, onların mahalli nezd-i ilâhîde olur. Çünkü bir kimse, bir beldeye dâhil olsa ve o beldede bildiği bir dostu bulunsa o kimse ancak o bildiğinin yanında misâfir olur. Belki bildiği kimse üzerine onu kendi yanında misafir yapmak vâciptir. Mahlûkda böyle olunca Halıkda lutf-ı mezkûrun zuhûru, daha ziyâde şüpheden berîdir.

İşte bunun içindir ki, Cenâb-ı Hak Kur'an'da عند مليك مقتدر (Kamer 55) buyurmuştur. "Melik-i muktedir yanında bulunanlar mezkûr ehl-i A'rafdır." Bu bahiste bir takım acâip ve garâip daha vardır. Bunları tasrîh şeklinde tamamiyle zikr etmeğe vücûd ilmi mutehammil değildir. Belki o garip ve acâibin son derecede dakîk ve derin olmasından, anlaşılması için işâret ve telvîhden başka yol yoktur; meğer ki, bu kitaba nazar eden kimse o mertebeye evvelden vâsıl olmuş ve umûr-ı acîbeyi müşâhede etmiş kimselerden ola. Böyle olan kimse, ufak bir işâretle anlar ve en gizli bilmeceyi bilir. Halbuki bizim garazımız, hakîkati bilmeyen kimseye bu kitapdaki mebâhis ile, i'lâm-ı hakîkattir. Âlim olan kimse için acâib-i mezkûreyi zikr etseydik, fâide-i haber değil, belki lâzım-ı fâide-i haber olurdu. Lâzım-ı fâide-i haber ise, onun bildiğini bizim de bildiğimizi i'lâm demektir. Halbuki bizim maksadımız bu değildir. Binâenaleyh cevâd-ı kâlemin inânını tutarız. Yâ'nî sükûtu iltizâm ediyoruz.

Allah, müsteân ve her husûsta tevekküle şayândır.

Altmışikinci Bâb

Yedi Kat Gökler ve Onların Üst Tarafları, Yedi Kat Yerler ve Onların Alt Tarafları, Yedi Deniz ve Bu Denizlerdeki Acâib ve Garâib ve O Denizlerde Mevcud Olan Envâ-i Mahlukata Aittir

Cenâb-ı Hak, seni kendinden ihsân olunacak rûh ile müeyyed kılsın. Şunu bil ki; Cenâb-ı Hak mahlûkâtı yaratmazdan evvel kendi zâtında olup, mevcûdâtın kâffesi Hakk'ın varlığında müstehlek ve fânî idi. Ve Cenâb-ı Hakk'ın vücûduna müteallık hiç bir şeyde zuhûru yok idi. İşte "kenz-i mahfî" denilen budur. Cenab-ı Peygamberimiz bu "kenz-i mahfî"den "amâ" ile tâbir buyurarak "amânın ne fevkinde hava vardır, ne de tahtında hava vardır." buyurmuştur. Çünkü "hakîkatü'l-hakâyık", kendi varlığında her şeyden mücerred ve münezzeh olup nisebden ve izâfetten bir nisbete ve izâfete ihtisâsı yoktur, ve o niseb ister a'la olarak ister ednâ olarak tasavvur olunsun. Bir hadîs-i şerîfde vârid olan "yâkute-i beyzâ" dan maksad da bu amâdır. O hadîs-i şerîf "Cenâb-ı Hak mahlûkâtı yaratmazdan evvel yâkute-i beyzâ'da idi." manâsındadır.

Cenâb-ı Hak, bu âlemi îcâdı murâd edince, hakîkatü'l-hakâyıka nazar etti. İstersen "hakîkatü'l-hakâyık yerine, vücûdun aslı olan yâkute-i beyzâya nazar etti." de. Bu nazar-ı ilâhî, nazar-ı kemâl-i ilâhî idi. O nazar vukû' bulunca yâkute-i beyzâ eridi ve su oldu. Bunun içindir ki, Hakk'ın kemâl-i zuhûrunu vücûdda sudan başka hâmil olan bir şey yoktur. Çünkü asl-ı vücûd olan hakîkatü'l-hakâyık, vücûdu ancak butûnda hâmil idi; bâhir olunca eridi, su oldu. Bundan sonra Cenâb-ı Hak, o suya nazar-ı azâmetle baktı. Su dalgalandı, rüzgarlarla denizin

dalgalandığı gibi temevvücât hâsıl olunca, denizde köpüklerin yayılıp suya karışması gibi kesîf olanların ba'zısı, ba'zısı içinde dağıldı ve yayıldı. İşte o temevvücâttan Cenâb-ı Hak, yerlerin yedi tabakasını halk etti. Yerdeki her tabakanın mahlûkâtını da o arzın cinsine göre halk eyledi. Bundan sora suyun letâifi yükseldi, denizlerden buharın yükselmesi gibi. Cenâb-ı Hak o yükselen letâifi parçaladı, yedi kat gökleri yarattı ve her göğün melâikesini o göğün cinsinden halk eyledi. Sonra o suyu Cenab-ı Hak, âlemi muhît olarak yedi deniz şeklinde halk buyurdu. İşte varlığın kâffesinin aslı sudur.

Cenâb-ı Hak ezelde vücûd-ı kadîmi ile hakîkatü'l-hakâyık ve kenz-i mahfî ve yâkute-i beyzâ tâbir olunan "amâ" da mevcûd olduğu gibi, şimdi de el'ân o yâkute-i beyzâdan yarattığı mahlûkâtta mevcûttur. Ve Hakk'ın tecellî-i vücûdunda hulûl ve imtizac gibi şeyler mutasavver değildir. Cenâb-ı Hak, zerrât-ı âlemin kâffe-i eczâsında taaddüt, ittisâl, infisâl olmaksızın mütecellîdir. "Cenâb-ı Hak zerrâtın cemiinde mütecellîdir," dedik. Çünkü Cenâb-ı Hak, ezelde mevcût olduğu vücûd-ı ilâhîsiyle "amâ"da, yâkute-i beyzâda mevcûd olduğu gibi, bu vücûdun kâffesi de yine o yâkute-i beyzâ, o amâdan ibârettir. Eğer Cenâb-ı Hak, bu vücûdun kâffesinde mütecellîdir, demez isen Cenâb-ı Hakk'ın ezelde olduğu vücûd-ı kadîminden tagayyür etmesi lâzım gelir. Bundan Cenâb-ı Hakk'ı tenzîh ederim. Hâsıl olan tagayyür yâkute-i beyzâdan ibâret olan meclâ-yı ilâhiyyededir. Yoksa mütecellî olan Cenâb-ı Hak'da değildir. Cenâb-ı Hak, mahlûkâtmda zuhûrundan sonra, amâ-yı zâtîsindeki kenziyet-i mahfiyye üzerine bâkîdir.

Bu mes'eleyi iyi düşün ve biz "amâ" bahsinde amâya ve hakîkatü'l-hakâyıka âit açık beyânâtta bulunduk. Şimdi de hakîkatü'l-hakâyıkda mevcût olan eşyâyı zikr ve beyân etmek zamanı geldi. Bu babda evvela zikr edeceğimiz şey yedi kat göklerdir.

Yedi Kat Gökler

Şunu bil ki; bizim gözümüze görünen, semâ-ı dünyâ değildir. Bu görünenin rengi ve vasfı da semâ-ı dünyânın vasfı ve rengi değildir. Bu görünen, harâret-i şems ile havaya suûd eden rutûbet-i mâiyye ve yubûset-i arziyyeden hükm-i tabîatla yükselen buhardır. Yer ile semâ-

ı dünyâ arasındaki cevv-i halîyi dolduran işte budur. Onun için gök şeklinde bize görünenin rengi ba'zan mâî; ba'zan tuz renginde; ba'zan da karışık renkde görürüz. Görünen bu renkteki ihtilâf, yerden çıkan buhar ile o buhar arasına sukût eden zıyâ-yı şemsin te'sîrinden ibârettir. Bizim bu görünene semâ dediğimiz, semâ-ı dünyâya ittisâlinden dolayıdır.

Asıl semâ-ı dünyâya gelince; onu, şiddet-i bu'dundan ve şiddet-i letâfetinden görmek mümkün değildir. Semâ-ı dünyâ sütten daha beyazdır. Hadîs-i şerîfde "semâ-ı dünyâ ile yer arasında beşyüz yıllık yol vardır." diye vârid olmuştur. Bu bir hakîkattir ki, beşyüz senelik uzakta bulunan bir şeye ru'yet taalluk edemez. Bundan şu zâhir oldu ki, bizim nazarımıza görünen ve gök zannolunan şey, semânın aynı değildir. Eğer kevâkib ziyâlarının yere sukûtu olmasa, semâ-ı dünyânın varlığına müşâhede ve ru'yet taalluk etmemiş olurdu. Semâvâtta öyle parlak necm-i ziyâdâr ve necm-i ziyâ-feşânlar vardır ki, henüz ziyası yere düşmemiştir. Uzak olduğundan biz, o yıldızları göremeyiz. Lâkin ehl-i keşf, o yıldızları görür ve sükkân-ı arza onlardan ma'lûmât vererek, o yıldızları tefhîm ederler. •

Şunu bil ki; Cenâb-ı Hak, halka âit mütenevvi' olan erzâkın ve ekvâtın kâffesini dört günde yarattı ve o erzâkı yer ile gök arasında dört feleğin içinde iddihâr etti. Bu dört felek; felek-i harâret, felek-i yubûset, felek-i burûdet, felek-i rutûbettir. İşte Kur'an'da وقدّر فيها اقواتها فى اربعة ايّامٍ سواءً للسّائلين (Fussilet 10) âyetinin mânâsı budur. Yâni "sual-i zâtînin miktarına göre, tesviye hükmünün icâbıyla erzâkı dört günde, yani dört felekte yarattı." demektir. Çünkü hakâyık-ı zâtiyye, muktezâsını ister. Hakâyık-ı mahlûkâtta, her bir hakîkat bir şey iktizâ edince, onun suâline ve iktizâsına göre hazâin-i ilâhiyyeden o şey nâzil olur. İşte bu da, وان من شيئٍ الا عندنا خزائنه ومانتزله الا بقدرٍ معلومٍ (Hicr 21) âyetinin mânâsıdır. "Her şeye âit hazineler bizim indimizde mevcûttur. Biz onları mikdâr-ı ma'lûm ile tenzil ederiz." demektir. Bundan başka Cenâb-ı Hak yedi kat göklerde her türlü rızkı merzûkuna îsâle me'mûr olarak "inzâl melâikeleri" yarattı. Bundan başka her semâda bir melek yaratarak o meleği, o semâda mevcût melâike-i erzâk üzerine hâkim yaptı. O meleğe, "Melekü'l-havâdis" tesmiye olunur. O semâda mevcûd olan kevkebin rûhâniyeti, o melekten ibârettir. O semânın kevkebinin

rûhâniyeti üzerine mahlûk olan melek-i hâkimin izni olmadıkça, erzak melâikesinden hiç bir melek gökten nâzil olmaz. Semâ-ı dünyânın kevkebi "Kamer"; ikinci semânın kevkebi "Utarid"; üçüncü semânın kevkebi "Zühre"; dördüncü semânın kevkebi "Şems"; beşinci semânın kevkebi "Merih"; altıncı semânın kevkebi "Müşterî"; yedinci semânın kevkebi "Zühal"dir.

Semâ-ı dünyâya gelince; semâ-ı dünyâ gümüşten daha beyazdır. Cenâb-ı Hak onu rûhun hakîkatinden yarattı. Ve şunu murâd etti ki, rûhun cesede nisbeti ne ise, semâ-ı dünyânın arza nisbeti de o olsun. Kezalik felek-i kamer'i, semâ-ı dünyâda yarattı. Çünkü Cenâb-ı Hak Kameri "Hay" isminin mazharı kılmış ve semâ-ı burûcda tedvir ettiği felek-i kamerî de hayât-ı vücûdu ızhâr etmiştir. İşte o vücûd, medâr-ı mevhûm ve meşhûddur. Bundan başka kevkeb kamerinin feleğini, tedbîr-i arza müstevlî eylemiştir; tıpkı rûhu tedbir-i cesede müstevlî yaptığı gibi. Cenâb-ı Hakk'ın semâ-ı dünyâyı rûhun hakîkatinden yaratmamış olduğunu farz edersen, hikmet-i ilâhiyye yerde hayvanın vücûdunu iktizâ etmemesi lâzım gelirdi. Belki yer, o zaman cemâdâtın mahalli olurdu. Bundan başka Cenâb-ı Hak, Âdemi bu semâ-ı dünyâda iskân etmiştir. Çünkü Âdem, âlem-i dünyevînin rûhudur. Zirâ Cenâb-ı Hakk'ın mevcûdâta nazarı Âdem iledir. Cenâb-ı Hak, mevcûdâta merhâmet etti de mevcûdâtı hayât-ı Âdem ile hay kıldı. Nev'-i insânî, âlem-i dünyâda dâim oldukça, âlem-i dünyâ hay olarak bâkîdir. İnsan, âlem-i dünyâdan intikâl ederse, dünyâ helâk olur. Ba'zı eczâsı ba'zısına karışarak karma karışık olur; nitekim hayvanın rûhu cesedden çıkınca cesedin harap olmasıyla ba'zı azâsının ba'zısına karıştığı gibi.

Cenâb-ı Hak, semâ-ı dünyâyı kevâkib zînetiyle tezyîn etmiştir. Letâif-i zâhire ve letâif-i bâtıneyi hâmil olan heykel-i insânînin kâffesini de rûh ile tezyîn eylemiştir. "Letâif-i zâhire" dediğimiz havâss-ı hamsedir. "Letaif-i bâtıne" dediğimiz akl, himmet, fehm, vehm, kalb, fikir, hayâl denilen yedi kuvvetten ibârettir. Semâ-ı dünyânın yıldızları, şeytanlara karşı âlet-i recm olduğu gibi insanın kuvvetleri de muhkem ve sahih olursa, havâtır şeytanları o kimseden mündefi' olur. İnsanın bâtını o kuvvetlerle mahfûz olduğu gibi, nücûm-ı sevâkıb ile de semâ-ı dünyâ mahfûz olmuştur. Bu semâ-ı dünyânın melekleri, Ce-

nâb-ı Hakk'a tesbîh ettikleri müddetçe basîttirler. O semâ melekleri inzâline müekkel olan meleğin emriyle melâike-i mezkûre semâ-ı dünyâdan nâzil olmak lâzım gelince; hangi iş için nâzil olursa o işin hey'eti üzerine teşekkül ederler ve me'mûr oldukları şeyin rûhâniyeti olurlar. Ve o melekler me'mûr oldukları şeyi, Cenâb-ı Hakk'ın emr etttiği yere kadar sevk etmek husûsunda ber-devâmdırlar. Eğer me'mûr olduğu şey rızık ise, onu merzûka sevk ederler. Me'mûr oldukları şey, bir emr-i kazâî ise, hayr olsun, şer olsun o şeyi Hak kimin için takdir etmiş ise, o kimseye sevk ederler.

Bu vazifeyi îfâden sonra yine sâkin oldukları semânın feleğinde tesbîhe devâm ederek artık başka bir şey için yerlerinden nâzil olmazlar. Cenâb-ı Hak "İsmail" tesmiye olunan meleği, semâ-ı dünyâ meleklerinin kâffesi üzerine hâkim kılmıştır. Kamerin rûhâniyeti o melekten ibârettir. Cenâb-ı Hak, bir şeyi emr eder ve o melek de emr olunan şeyi icrâ ederse "menissatü's-suver" tesmiye olunan kürsîler üzerine oturur; fakat o kürsîler üzerine cülûsü hangi iş için nâzil olmuş ise, o şeyin sûretiyle teşekkül ederek vuku' bulur. Bir daha besâtetine avdet etmez. Belki teşekkül ve tasavvurda, yâni sûret bağlamak husususunda cism-i cüz'î şeklinde ne hal üzere ise, o hal üzere bâkî kalır, vücûdda Cenâb-ı Hakk'a o sûretle ibâdet eder. Zirâ ervâh sûretlerden bir sûretle teşekkül edince, o sûretten bir daha sıyrılmasına imkân yoktur. Sûretten sıyrılmak demek, besâtet-i asliyyesine avdet demektir. Bu avdet mümteni'dir.

Şu kadar var ki, ervâhın kuvvet-i asliyyesinde, sûret-i asliyyesinden adem-i mufârakatla beraber, her sûretle sûretlenmek için kendisinde kudret vardır. Bu, Cenab-ı Hak'dan bir hikmettir. Zikrolunan suver-i rûhaniyye, mevcûdâta bâis-i kıvâm olan kelimât-ı ilâhiyyedir. Rûhun cesedle kıvâmı, bu kabîldendir. Ervâh, ğumûz-ı ilmiyyeden incilâ-ı ayniyyeye çıkınca, vücûddaki muktezâ-yı zâtiyyeleriyle kâim olarak bâkîdirler. Binaenaleyh ma'den, nebât, hayvanât, elfâz ve gayrileri gibi mahlûkât-ı âleme âit ne kadar ecsâm var ise, o cisimlerin sûretleri üzerine kâim olmak üzere bâis-i kıvâmı olan ervâhı vardır. Hatta o cisim zâil olursa, rûh Cenâb-ı Hakk'a tesbih ederek bâkîdir. Ve bu bekâ, Hakk'ın ibkâsıyladır. Çünkü Cenâb-ı Hak ervâhı fâni olmak için değil, bâkî olmak için yaratmıştır. İşte nâil-i keşf olan kimse-

ler, umûr-ı vücûdiyyeden bir emrin keşfini murâd ettikleri zaman, kelimâtullahtan ibâret olan o ervâh kendilerine mütecellî olur. Mükâşif o ervâhı a'yâniyle, esmâsıyla, evsâfıyla bilir. Zirâ ervâh-ı vücûddan her rûh kendisine vasf, na't, ahlak olan libas ile tecellî ederek tedbîr ettiği cisim üzerine hükmünü izhâr eder. O cisim de hayvan, nebât, ma'den, mürekkeb, basît gibi şeylerdir. Yahut ervâh-ı mezkûreden her rûh bir sûret üzerine tecellî eder ki, o rûh sûretin mânâsıdır. Bu da elfâz, a'mâl, a'râz, ve bunlara benzeyen şeylerde olur.

İzah-ı mezkûr, ervâhın âlem-i ilmîden âlem-i aynîye zuhûru takdirindedir. Amma âlem-i ilmîdeki hali üzerine bâkî olursa mükâşif olan kimse o ervâhı müstakbelen mazharı olacak cesed yahut sûret için ne şekilde a'mâl ve evsâf olacak ona göre libasa bürünmüş olarak görür. Bu ruyetle beraber yine mükâşif bilir ki, o ervâhın suver-i meşhudiyye-i ilmiyyesinin vücûdu mükâşifin zâtına nazarandır. Yani sûret-i meşrûha vechile ru'yet esnâsında ervâh-ı mezkûreden istediği ulûmu ahz edebilir. Fakat bu ahz, o ervâh haysiyetinden değil, belki mükâşif haysiyetindendir. Maamafih mükâşif bu sûretle ahz-i ulûm eylerse de, bu ahz yine o ervâhm hakâyıkının muktezasına göredir. Fakat ervâh âlem-i ilmîden âlem-i aynîye zuhûr etmiş ise, keyfiyyet-i ahz zikr olunan izâhın hilâfınadır. O zaman mükâşif bilir ki, ervâhm vücûdu kendi haysiyetindendir. Bu hâlette mükâşif, ervâh ile konuşur ve ervâhm ulûm ve hakâyıkdan câmi' olduğu mütenevvi' şeylere âit cevaplar alır.

Bu meşhedde enbiyâ ve evliyânın yekdiğerleriyle ictimâı vardır. Zebîd şehrinde hicretin sekizyüz (800) senesi Rebiu'l- evvel'inde ben bu meşhedde bulunduruldum. Enbiyâ ve mürselînin kaffesini, evliyâyı, melâike-i âlîni, mukarrabîni, melâike-i teshîri gördüm. Mevcûdâtın kâffesinin rûhâniyetini de müşâhede ettim. Ezelden ebede kadar hakâyık-ı umûru keşf ettim. Ulûm-ı ilâhiyye ile nâil-i hakîkat oldum. Fakat bu kevn-i vücûdî, o esrârı zikre müsâid değildir. Meşhed-i mezkûrda olan oldu. Sen hayır zannet, hakîkatinden haber sorma! Kâlem dalgıcı, haber beyânında fazla daldı. Takdîr-i ilâhî bu incileri ızhâra beni muzaffer kıldı. Ebediyen ızhârı hatıra gelmeyen bu mes'eleden âşikâr olan miktâr ile iktifâ ederek saded-i beyânında olduğumuz semâ-ı dünyânın îzâhına rucû' ediyoruz. Aşağıdaki sözleri dikkatle bil ki;

Cenâb-ı Hak, semâ-ı dünyâ feleğinin dâiresini 11000 senelik seyr ile kat' olunacak genişlikte halk etmiştir. Bu ise dâiresi itibâriyle eflâk-ı semâvâtın en küçüğüdür. Kamer, bu feleğin dâiresinin kâffesini 24 saat mu'tedilede kat' eder. Bu hesaba göre her saatte 458 sene 120 günlük yolu kat' etmiş olur. Bu feleğin katrı, 4500 senede kat' olunabilecek bir yoldur. Bundan başka felek-i mezkûr içinde Kamere mahsûs ayrıca bir felek daha vardır. Kamerden başka her kevkeb de böyledir. Yâni felek-i kebîrden kendisinin devrine mahsûs bir de felek-i sağîri vardır. Felek-i kebîr, batiyyu'd-devrdir. Felek-i sağîrin devri, seri'dir. Senin yıldızların rucû'una dair gördüğün şey, felek-i kebîrin deverânı içinde felek-i sağîrin devrinden dolayı hâsıl olan ihtilâftandır. Felek-i sağîr, devirde felek-i kebîri geçer, karşıdan bakan şahıs kevkebi rucû' etti sanır. Halbuki rucû' etmemiştir; o devirdendir. Rucû' etmesi lâzım gelse, âlemin hey'et-i umûmiyesiyle harâb olması lâzım gelir.

Şunu da bil ki; Kamer rengi mütegayyir bir cirmdir. Hadd-i zâtında kendisinde ziyâsı yoktur. Belki nısfının şemse mukâbelesiyle, şemsden ahz-ı nûr eder. Binaenaleyh nısfı, dâimâ ziyâdâr olduğu gibi şemse mukâbil olmayan diğer nısfı, dâimâ muzlimdir. Binaenaleyh kamerin nûru yalnız şemse mukâbil olan cihetinden görülür. Sâir kevâkib-i seyyâre böyle değildir. Kevakib-i seyyâreden her kevkeb, hey'et-i umûmiyyesiyle nûr-ı şemse mukâbildir. Kevâkib-i seyyâre, billure-i şeffâfe gibidir. Nûr-ı şems üzerine vakî' olunca, zâhirine de bâtınına da sirâyet eder. Kamer böyle değildir. Kamer kürre-i madeniyye-i ma'kûleder. Nûru, yalnız şemse mukâbil olan cihetten kabûl eder. Bunun içindir ki, yere nisbetle nûru noksan ve ziyâde olur. Sâir kevâkib böyle değildir.

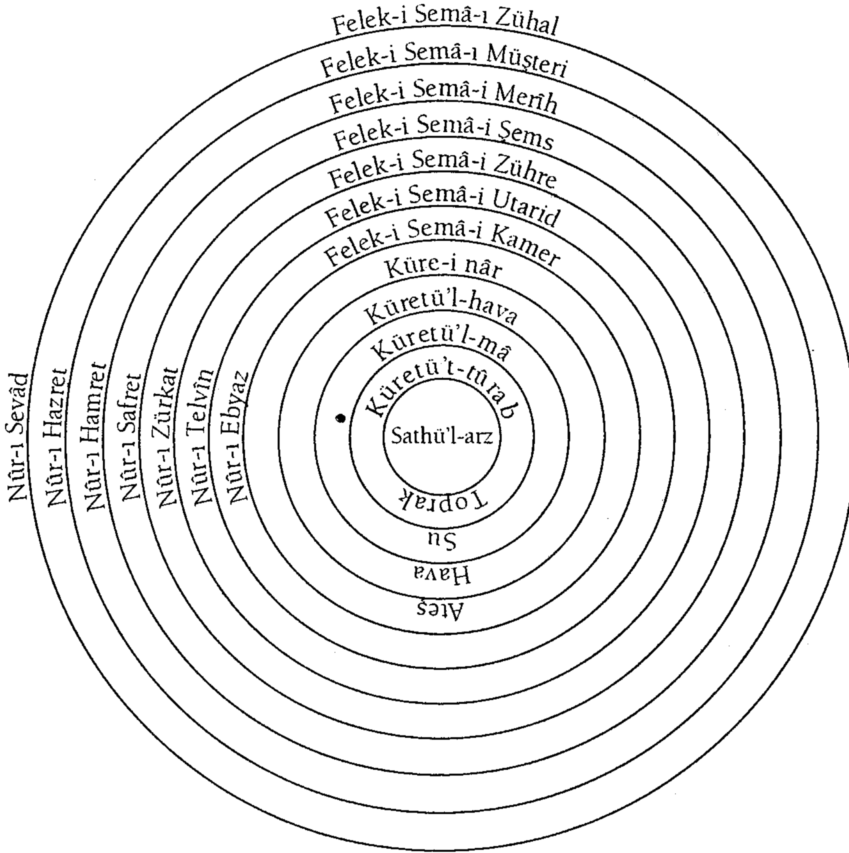
Şunu da bil ki; semâvâtın ba'zısı, ba'zısını muhîttir. En büyüğü semâ-ı Zuhal'dir; en küçüğü semâ-ı Kamer'dir. Vad'iyet ve suver-i kevâkibin şekli âtide gösterilmiştir.

Her felek, kendi semâsına altı cihetten temas eder. Bu temas, bir emr-i manevîdir. Çünkü bu tâbir, kevkebin kendi evcinde deverân ettiği semt için bir isimdir. Kevâkib ise her semâda şeffâf ve ziyâdâr olan cirmin ismidir.

Biz bu babdaki en rakîk bahsi, saniyeleri, dakîkaları, dereceleri, hulûlu, semti, seyr-i kevkebi beyana girişerek bunların havâssını ve

muktezeyâtını şerhe mübâşeret etsek, mücelledât-ı kesîreye ihtiyaç hâsıl olur. Onun için o cihetten i'raz ediyoruz. Çünkü bizim matlûbumuz ma'rifetullahtan başka bir şey değildir. Zâhir-i eşyaya âit bâlâda sebkat eden bir miktar teşrihatımız, onun altındaki esrâr-ı ilahiyyeye remz ve işâretten başka bir şey değildir. Biz o eşyâyı, bu kışr için lüb mesâbesinde olarak zikrettik.

Allah hakkı söyler ve doğru yolu gösterir.

İkinci semâya gelince; bu cevher şeffâf ve latîftir, levni bozdur. Cenâb-ı Hak, bunu hakîkat-i fikriyyeden halk etmiştir. İnsan için fikir ne ise, ikinci semâ da, bu varlık için o mesâbededir. Bunun içindir ki, Utarit'ten ibaret olan felek-i kâtibe mahal olmuştur. Cenâb-ı Hak onu

"Kadîr" isminin mazharı eyledi ve onun semâsını Âlim ve Habîr isminin nûrundan yarattı. Sonra ehl-i sanayiin kâffesine imdâd eden melekleri Cenâb-ı Hak bu semâda sâkin eylemiştir. Ve o melâikeye bu kevkebin rûhâniyetini hâmil olan meleği me'mûr etmiştir. Bu semânın melâikesi, semâvâtın kâffesinin melâikesinden daha çoktur. Âlem-i ekvâna ilim, bu semâdan nâzil olur. Cin tâifesi semâ-ı dünyânın safahâtına kadar gelirler; ikinci gök meleklerinin esvâtını işitirler. Çünkü bu'd ve mesâfe, söz işitmekten ervâhı men' edemezler. Lâkin bu sûretle istimâ, ervâhın kendi âleminde olduğu zamâna mahsûstur. Kendi âleminde olmazsa ervâhın hükmü o âlem ehlinin hükmüne tabidir. Ve tâife-i cin, âlem-i ecsâm-ı kesâfette sâkin iseler de, ervâh oldukları için âlem-i rûh-ı cânibîye irtikâ edebilirler.

Semâ-ı dünyâ safahâtı, âlem-i rûhî ciheti demektir. İşte bu sûretle, yâni irtikâ-yı mezkûr ile ikinci kat gök meleklerinin sözlerini işitebilirler. Çünkü arada fâsıla yoktur. Üçüncü kat gök meleklerinin sözlerini işitemezler. Çünkü arada fâsıla vardır. Her makâmm ehli, bu keyfiyete tâbidir. Kendi mâ-fevklerinden yalnız bir mertebeyi keşf edebilirler. Arada fâsıla olur ve merâtibde bu'diyet görülürse, derece-i ednâda olan derece-i a'lâda olanı bilemez. İşte bunun içindir ki, tâife-i cin semâ-ı dünyâya yaklaşarak ikinci gök meleklerinin seslerini işitirler. Bu sûretle sirkat ettikleri mesmûâtı, yere rucû' ederek müşrikîn-i cinne mugayyebât şeklinde haber verirler. Şimdi tâife-i cin mahall-i mezkûre terakkî edince, üzerlerine şihâb-ı sâkib nâzil olarak onları yakar. Şihâb-ı sâkib dediğimiz, nûr-ı Muhammedîdir. Hucub-ı zulmâniyye ashâbını asıllarındaki kesâfetten kurtaran o nûrdur. Binaenaleyh cin tâifesi şihâb-ı mezkûre ma'rûz olarak tayr-ı himmetlerinin kanatları yandığı için matlûb olan mahalle terakkî edemezler. Hüsrâna uğrayarak rucû' ederler.

Nûh (as)'ı bu semâda nûr-ı kibriyâdan mahlûk bir serîr üzerinde ve ehl-i mecd ve senâ arasında oturmuş olarak gördüm. Selâm verdim, huzurunda durdum, selâmımı aldı. Bana iltifât ettikten sonra ayağa kalktı. Kendisine semâ-yı fikrî, makâm-ı sırrîlerinden sual ettim.

Dedi ki: "Bu semâ cevâhir-i maârif gerdanlığıdır. Ebkâr-ı avârif, bu semâda tecellî eder. Bu semânın melâikesi nûr-ı kudretten mahlûktur. Âlem-i vücûdda sûret bağlayan her şeyde, bu semâ meleklerinin o sû-

reti tasvîre velâyetleri vardır. O melâike, tasvîrin en incelerini muhkem kılan dekâik-i takdîrden ibârettir. Âyât-ı bâhire ve mu'cizât-ı zâhire işleri onların üstünde döner. Kerâmât-ı bâhire de onlardan neş'et eder. Cenâb-ı Hakk'ın bu semâda yarattığı melekler için, envâr-ı Hakk'a halkı irşâddan başka ibâdetleri yoktur. Bunlar semâ-yı ibrette, kudret kanatlarıyla uçarlar. Başları üstündeki tâcları nûrdandır. O taclar esrârın en müşkilleriyle tersî' edilmiştir.

Bir kimse bu meleklerden bir meleğin arkasına binerse, onun kanatlarıyla yedi kat göklere uçar ve o kimse suver-i rûhâniyyeyi kavâlib-i cismâniyyeye ne zaman isterse ve nâsıl isterse inzâl edebilir. O kimse, melâike-i mezkûreye bir şey sorarsa, melekler onunla konuşurlar. Bir müşkili sorarsa o müşkilin hallini o kimseye bildirirler. Cenâb-ı Hak, bu semânın felek-i dâiresini 12222 sene 120 günlük mesâfe olarak halk etmiştir. Bu semânın Utarit'ten ibâret olan göğü, her saatte 555 sene 5 ay ve 20 günlük mesâfeyi kat' eder. Bu hesâba göre Utarit feleğinin kâffesini 24 saat mu'tedilede ve felek-i kebîrini de tam bir senede kat etmiş olur. Bu semâdaki melâikenin kâffesi üzerine hâkim olan meleğin rûhâniyetine "Nûhail" ismi verilmiştir. Bu zikr ettiğim izâhâttan başka, ben bu semâda âyât-ı Rahmân'a dâir acâibi, esrâr-ı ekvâna dâir garâibi gördümse de, bu zaman ahâlisine onları ifşâ câiz değildir.

Bizim işâret ettiğimiz şeyi iyi düşün ve bilmece şeklinde söylediğimiz sözleri iyi tefekkür eyle. Haricden değil, kendi vücûdundan bu rumuzâtın hallini talep et.

Üçüncü kat göğe gelince; bu semânın rengi sarıdır. Bu semâ, Zühre semâsıdır. Bunun cevheri, yâni vücûd-ı unsurîsi, şeffâftır. Bunun içindir ki, sükkânı dâimâ mütelevvinü'l-evsâftır. Cenâb-ı Hak, bu semâyı hakîkat-i hayâliyyeden halk etti. Bu semâyı âlem-i misâle mahal yaptı. Bu semânın kevkebi, ism-i âlî'nin mazharıdır. Bu semânın feleği sâni-i hakîmin tecelliyât-ı kudretidir. Bu semâ melekleri, muhtelif şekiller üzerine halk edilmiştir. Bu semâda kalbe hutûr etmeyen bir çok acâip ve garâip vardır. Orada, muhal olan şey, mümkün; mümkün ve câiz olan şey, mümtenî' olabilir. Cenâb-ı Hak, bu semâ feleğinin devresini 15026 senelik ve 120 günlük mesâfe olarak halk etmiştir. Bu semânın Zühre'den ibâret olan kevkebi her saatte 621 senelik 18

günlük ve bir günün üçte birine müsâvî mesâfeyi kat' eder. Bu hesâba göre feleğin kâffesini 24 saatte, felek-i kebîr menzillerinin kâffesini de 324 günde kat' eder.

Bu semânın melekleri "Sürâil" tesmiye olunan meleğin hükmü altındadır. Zühre'nin rûhâniyeti işte bu melektir. Bu semânın melekleri, âlemi muhittir. Benî Âdemden kendilerini çağırana cevap verirler. Bu semâ melekleri, envâ-ı muhtelife üzerine mahlûk oldukları halde yine yekdiğerleriyle mu'teliftir. Bu meleklerden ba'zıları ya sarîh yahut âlemin taakkul edebileceği vecihle emsâl îrâd ederek, uyuyan kimseye vahye müekkeldirler. Ba'zıları da terbiye-i etfâle ve etfâle elfâz ve maânî ta'lîmine me'mûrdurlar. Ba'zıları da gamlıya ferâh vermek, mahzûnu tesellî etmek husûsuna müekkeldirler. Ba'zıları da tevehhüşe düşenleri istînâsa, vecde düşenlerle mükâlemeye me'mûrdurlar. Ba'zıları da ehl-i temkînin emirlerine imtisâle müekkeldirler. Bu sûretle hûr-ı în'in ellerindeki tabaklar üzerinde cennet meyveleri ni ehl-i temkîne çıkarırlar. Ba'zıları da aşk-ı ilâhîye düşenlerin süveydâ-ı kalbinde nâr-ı muhabbeti alevlendirmekle me'mûrdurlar. Ba'zıları da, aşık mahbûbunun nazarından gâib olmasın için mahbûbun sûretini muhafazaya müekkeldirler. Ba'zıları da, ehl-i vesâil arasında iblâğ-ı resâile müekkeldirler.

Bu semâda Yusuf (as) ile ictima' ettim. O'nu müşâhedem sûretle idi. Serîr-i esrâr üzerinde oturmuş, rumûz-ı envârı keşf etmiş, ulemâ-ı hakîkatin lokmalarına bâis-i in'ikâd olan hakîkati müdrik, maânî-i hakîkiyye husûmetiyle nâil-i hakîkat, su ve su kabının kuyûdâtından ileri geçmiş, yani kesâfet-i unsuriyyeden tecerrüt eylemiş bir ziyâretçinin hürmetle selâmı gibi kendisine selâm verdim. Selâmıma hüsn-i mukâbele ederek bana "merhaba" kelime-i iltifâtiyesiyle iltifât etti.

Dedim ki: "Efendim! Sana, "Rabbim bana mülk verdi ve te'vîl-i ahâdîsi öğretti." mânâsında olan ربّ قد آتيتنى من الملك و علّمتنى من تأويل الاحاديث (Yusuf 101) âyetinden soracağım. Bununla ne demek istedin? İki memleketin hangisini kast ediyorsun? Te'vîl-i ahâdîs ile hangi sözlere kinâye yapmak istiyorsun?"

Cevaben dedi ki: "Murâdım, nükte-i insaniyyede vedîa olan memleket-i rûhâniyye olduğu gibi te'vîl-i ahâdîs ile de elsine-i hayvaniyyede deverân eden emânetlerdir."

Dedim ki: "Efendim! Bu remiz ve işâretle söylediğin sözün sarâhet şeklinde hilye-i beyânı yok mudur?"

Cevâben dedi ki: "Ma'lûmun olsun ki, Cenâb-ı Hakk'ın kullarında bir emâneti vardır. O emâneti söyleyenler lisaniyle Cenâb-ı Hak, ibâdını ehl-i irşâda ilhâk eder."

Dedim ki: "Hakkın nasıl emâneti olur? Halbuki zuhûrda o vücûdun aslıdır."

Dedi ki: "Senin sözün onun vasfı; benim sözüm onun şânıdır. Senin sözün onun hükmü; benim sözüm bunun tâbiridir. Emânet dediğimi, câhil olan lisan, beyâna düşürür. Âlim olan sırrında ve kalbinde o emâneti hâmûle-i mâneviyye eyler. Herkes ondan haber verirse de ârif-i billah olanlardan başka kimseler için bâis-i necât olacak bir şeye ulaşmak mümkün değildir."

Dedim ki: "Bu nasıl olur?"

Dedi ki: "Cenâb-ı Hak seni himâye ve tevfîkiyle müeyyed kılsın. Şunu bil ki, Cenâb-ı Hak esrârını, ibâre sadeflerine mevdû' işâret incileri gibi kılmıştır. Bu esrârı yollara döken halkın lisanında deverâna sebebiyet verenler varsa da avâmdan olanlar o işâretleri bilemez. O ibârelerin tahtında müstetir olan esrârı havâs bilir ve bu işârâtı muktezâsına göre te'vîl eder ve bu sûretle cihet-i rızâ-yı ilâhîye yol bulmuş olur. Benim rüyâ tâbîri dediğim, bu denizden sızmış bir parça sudur. Yâhut sahrâ-yı vâsianın çakmak taşlarından alınmış bir taş parçasıdır. Yusûf Siddîk'in işâret ettiğini bildim ve bundan evvel de bu hakikate câhil değildim. Sonra Yusûf'u bıraktım. Refîk-i a'lâya gittim ve refîk-i a'lâ ne güzel refîktir.

Dördüncü kat göğe gelince: Bu semâ cevher-i efhar, zât-ı levn-i ezherdir. Şems-i envârın semâsıdır. Şems, eflâkın kutbu ve kalbidir. Cenâb-ı Hak, bu semâyı nûr-ı kalbîden halk ederek içindeki şemsi, mevcûdât için kalb menzilesinde yapmıştır. Mevcûdâtın mâmûriyeti ve nezâret-i vücûdiyyesi onunladır. Yıldızlar, envârı şemsden talep eder ve merâtibdeki ulviyet nûrlarını ondan alırlar. Cenâb-ı Hak, bu kevkeb-i şemsiyyeyi felek-i kalbîde ulûhiyetin mazharı, evsâf-ı mukaddese-i münezzehe-i tâhirenin tecelliyât-ı mütenevviasına tecelligâh eylemiştir. Mahlûkât-ı unsuriyyenin kâffesine nisbetle

şems, asıldır; "Allah" isminin kâffe-i merâtib-i âliyyeye nisbetle isim olduğu gibi.

İdrîs (as) bu makâm-ı nefîse nâzil olmuştur. İdrîs hakîkat-i kalbiyyeye vâkıf olduğu için rütbe-i rubûbiyette başkalarından mütemeyyizdir. Cenâb-ı Hak, bu semâyı mehbit-i envâr, ma'den-i esrâr eylemiştir. "İsrâfil" tesmiye olunan melek-i celîl, bu semâ meleklerinin üzerine hâkim bî-adîldir. İsrâfil zât-ı sinâ, yâni hâmil-i eş'a-ı ulyâ olan güneşin rûhâniyetidir. Varlık içinde bir şeyin aşağı inmesi, yukarı çıkması her şeyde bast ve kabz husûlu, bu meleğin tasarrufuyla hâsıldır. Cenâb-ı Hak, onu bu feleğin asl-ı asîli kılmıştır. Heybette melâikenin en büyüğü ve saadette melâikenin en kuvvetlisi, himmette en ulusu İsrâfildir. Sidre-i müntehâdan tahte's-serâya (toprak) kadar her şeyde onun tasarrufu ve her şerîf ve zelîl üzerinde mekânet ve kudreti vardır. Bunun menissası, yani müzeyyen sandalyesi, kürsî yanındadır. İsrâfil, felek-i şemsînin aslı ve bünyâdıdır. Ve onun âlemi, semâvât ve arazîn ve her ikisindeki mevcûdât-ı akliyye ve hissiyyedir.

Bundan sonra şunu da bil ki; Cenâb-ı Hak, felek-i şemsînin muhîtini 17029 sene ve 20 günlük mesâfe eylemiştir. Felekin kâffesini 24 saat-ı mu'tedilede ve feleğin kebîrini 365 gün ve bir günün rubuu ve üç dakîkada kat eyler.

Şunu da bil ki; İdrîs (as)'ın bu felekteki makâmı, makâmât-ı Muhammediyyeden bir makâmdır. Görmüyor musun? Hz. Muhammed, leyle-i isrâda (mi'râc gecesi) dördüncü kat göğe erişince orada durmayıp, mâ-fevkine irtikâ etti. Müstevâ-yı İdrisiyyeye vuslâtla, İdrîs'in mertebe-i rubûbiyetindeki makâmât-ı âliyesini müşâhede-i hakikiye ile müşâhede ettiği gibi, o semâdan yukarıya irtikâ ile de daha a'lâ müşâhedeye nâil olmuş, hatta Hz. Muhammed'in menşûr-ı saadeti (fermân) سبحان الذى اسرى بعبده (İsrâ 1) tezyinâtıyla zuhûra gelmiştir. Âyetin mânâsı: "Her uyûbdan münezzeh olan Allah azîmu'ş-şân, kulu Muhammed (s.a.v.)'i kemâl-ı kudret ve himmetine delâlet eden ba'zı âyâtını göstermek için geceleyin yürütmüştür." Binaenaleyh makâm-ı ubûdiyet, makâm-ı mahmûd-ı refîadan ve livâü'l-hamd-ı ulviyye-i münîfeden ibârettir.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; Cenâb-ı Hak, vücûdun kâffesini kurs-ı şemsde meknûz eylemiştir. Kuvâ-yı tabiiyye, vücûdda tedrîcî

sûretle ve emr-i ilâhî ile şemsde meknûz olan şeyleri izhâr eder. Şems, nokta-i esrâr, dâire-i envârdır. Ehl-i temkîn olan ekser enbiyâ, bu felek-i metînin dâiresindedir. O dâirede olanlar İsâ, Süleyman, Dâvud, İdrîs, Circis ve bunlar gibi adedi ve füyüzâtı pek tavîl ve celîl olan zevâtın kâffesi, bu menzil-i celîlde ve bu makâm-ı ulvîde sâkindirler.

Allah hakkı söyler, doğru yolu gösterir.

Beşinci kat göğe gelince: Bu semâ, "Behrâm" tesmiye olunan kevkebin semâsıdır. Bu, azâmet ve intikâm-ı ilâhiyyeye mazhardır. Yahya (as), bu semâdadır. Çünkü Yahya, azâmet ve ceberût-ı ilâhiyyeyi görmüş; izzet ve melekûtu mülâhaza eylemiştir. Onun içindir ki, zelleye ehemmiyet vermemiştir. Zâten bunların ehemmiyet verdiği şey, hullet yâni muhabbet yahut muhabbeti hâmil olan kimsedir. Bu kevkebin semâsı, nûr-ı vehimden mahlûktur. Bunun rengi, kan gibi kırmızıdır. Bu semânın meleklerini Cenâb-ı Hak, kemâl aynaları ve celâl mezâhiri olarak halk etmiştir. Onların bu varlıktaki ibâdeti kemâl ve celâl iledir ve bunlar vasıtasıyla ehl-i taklîdin Hakk'a sücûdu ve diyâneti meydana gelmiştir. Allah bu meleklerin ibâdetini, uzağı yakın yapmak ve mefkûdu mevcûd eylemek için yaratmıştır. O melâikeden ba'zılarının ibâdeti, kalbde kavâid-i imânı te'sîstir. Ba'zılarının ibâdeti, küffârı âlem-i esrârdan tard ve teb'îddir. *Ba'zılarının ibâdeti, hastaya şifâ* vermek ve yerden güç kalkan âcizin kuvvetini yerine getirmektir. Bunlardan ba'zıları, kabz-ı ervâha me'mûrdur. Allah'ın emriyle rûhu kabz eder. Ve bu kabzda onlar için günah yoktur. Bu sema-ı şerîfin hâkimi, "Azrâil"dir. Azrâil, Merîh'in rûhaniyetidir. Merîh, sâhib-i intikâm ve tevbîhdir. Allah, bu meleğin makâmını bu semâda eylemiştir. Bunun münissası, kalem-i a'lâ indindedir. Gökten yere intikâm veya kabz-ı ervâh veya neşr-i intizâm için inen her melek, melek-i mezkûrun yâni Azrâil'in emriyle iner. O melek, Behrâmın rûhâniyet-i asliyesidir.

Şunu da bil ki; Cenâb-ı Hak bu semânın dâiresini 19832 sene, 4 aylık mesâfe olarak halk etmiştir. Kevkeb-i mezkûr bir saat mü'tedilede 826 senelik ve 140 günlük mesâfeyi kat' eder. Bu hesaba nazaran feleğin [illegible] 24 saatte ve felek-i kebîri de 540 günde kat' eylemiş olur. Erbâb-ı suyûfa, ashab-ı intikâma imdâd eriştiren bu feleğin rûhâniyetidir. İdâre-i umûra sâhip olanlardan Hak kime tasarruf etmek isterse, tasarrufa me'mûr olan da bu feleğin rûhâniyetidir.

Altıncı kat göğe gelince: Altıncı kat göğün aslı, nûr-ı himmettendir. Cevher-i şeffâf-ı nûrânîdir, ezraku'l-levndir. Bu semânın kevkebi, mazhar-ı kayyûmiyet ve manzar-ı deymûmiyet ve imdad zıyâsı neşr eden nûr-ı kudret hâmili bulunan Müşterî yıldızıdır. Mûsâ (as)'ı bu makâmda mekânet tutmuş olarak gördüm. Ayağını bu semânın sathına koymuş, sağ eliyle sidre-i müntehânın sâkına yapışmış, rubûbiyet tecellîsi şarabıyla sarhoş, izzet-i ulûhiyyetten hayrân, mir'ât-ı ilminde eşkâl-ı ekvân muntâbi' olmuş, enâniyetinde melik-i Deyyânın rubûbiyeti tecellî etmiş , manzarı her nâzıra haşyet-bahş edecek sûrette ve vâridât ve sâdırât-ı kalbiyyesi insanı lerze-dâr eyleyecek bir şekildedir.

Huzûrunda edeple durdum. Mertebesini tahkîk için kendisine selâm verdim. Başını ezelî sarhoşluktan kaldırdı ve bana "buyurun" diyerek iltifât ve muhabbet gösterdi.

Dedim ki: "Savâbı nâtık, hitabda sâdık olan Kur'an'ın haber verdiğine göre sana لن ترانى (Araf 143) den bir hil'at dizilmiş. Halbuki senin hâlin ehl-i hicâbın hâline benzemiyor. Bu emr-i acîbin hakîkatinden bana haber ver."

Cevabda dedi ki: "Ben meskenim olan Mısır'dan çıkarak, hakîkat-i mâhiyetime vusûle çalıştığım zaman, envar-ı ezeliyetle mukaddes olan vadide şecere-i ahadiyet olan Rabb'imin lisânıyla Tûr kabîlinden bana انني اناالله لا اله الا انا فاعبدني (Taha 14) diye nidâ olundu. Ber- mûcib-i emr eşyada Rabbime ibâdet ve esmâ ve sıfâttan müstehak olduğu mehâmid ile kendisine hamd ve senâ edince envâr-ı rubûbiyet tecellî ederek beni benden aldı. O sırada makâm-ı likâda bekâyı talep ettim. Şurası da hakîkat-i ma'lûmedir ki, kadîmin zuhûrunda hâdis için likâya mahâl yoktur. Bu talepte bulununca, bu emr-i azîmden tercüman olan lisan-ı sırrım nidâya başladı. Dedim ki; "Ya Rabbi! kendini bana göster, sana nazar edeyim ve hazretü'l-kudsta enniyetinle sana vâsıl olayım.!" Bu nidâya karşı Cenab-ı âlîden gelen cevâbı işittim. Cevap; لن ترانى ولكن انظر الى الجبل (A'raf 143) dedi. "Sen beni elbette göremeyeceksin. Lakin şu dağa bak." فان استقرّ مكانه فسوف ترانى (Araf 143) buyurdu. "Eğer dağ yerinde durursa sen beni görürsün." dedi."

Buradaki cebel, nûr-ı ezelden mahlûk olan zât-ı Mûsâ'dır. Mekânette istikrâr demek, "kadîm saltanatı izhârdan sonra, o istikrâra imkân varsa" demektir فلمّا تجلّى ربّه للجبل جعله دكّاً و خرّ موسى صعقاً (Araf 143) Mû-

sânın Rabbı dağa tecellî edince muîn-i hakîkat-i ezelî Mûsâyı cezb edince ve kadîm hâdis üzerine zuhûr ile tecellî eyleyince o dağ parça parça oldu ve Mûsâ bayıldı, yere düştü. Yani kadîmde kadîmden başka bir şey bâkî kalmadı ve azâmetle azâmetten başka bir şey tecellî etmedi. Mes'ele-i Mûsâ sûret-i meşrûhada olmakla beraber azîmi tamamiyle istifâ gayr-ı mümkün olduğu gibi Mûsâ'ya hasrı da gayr-ı câizdir. Kadîmin mâhiyeti ne idrâk olunur, ne bilinir. Onun künhü ne ma'lûm olur, ne de idrâk olunur. Tercümân-ı ezel bu hitap üzerine muttali' olunca ümmü'l-kitaptan bu mes'eleyi size haber verdi. Ve hak ve savâb husûsunda bize tercümanlık etti. Bu mülâkâttan sonra Mûsâyı terk ederek yanından ayrıldım. Ve bahr-ı ilminden iğtirâf edebildiğim hakîkati iğtirâf ettim.

Şurasını da bil ki; Cenab-ı Hak bu altıncı kat göğün devre-i felekiyesini 22066 sene ve sekiz ay olarak yaratmıştır. Binaenaleyh bu semâ kevkebi olan Müşterî, her saatte 919 sene 5 ay 27 gün ve yarım günlük mesafeyi kat' eder. Bu hesaba nazaran felek-i kebîrin kâffesini de 12 sene zarfında kat' eylemiş olur. Bu on iki seneden her senede felek-i kebîr bir burcunu kat' eder. Cenâb-ı Hak bu semâyı nûr-ı himmetten halk eyleyerek melâikesi üzerine "Mikâil" (a.s.)'ı müekkel kılmıştır. Bu semanın melekleri melâike-i rahmettir. Melâike-i mezkûre, meâric-i enbiyâ, bevâis-i terakkiyât-ı evliyâdır. Cenab-ı Hak o melekleri, rekâiki muktezeyât-ı hakâyıka îsâl için halk etmiştir. Bu meleklerin ibâdetleri aşağıda olanları yukarıya kaldırmak ve müşkilâtı teshîl etmektir. Yer yüzünde cevelân ederek zulmet-i sukûta düşenlerin derecesini kaldırır. Melâike-i mezkûre, melekler arasında ehl-i bast, ehl-i kabzdır. Erzâkı merzûkuna îsâl eden bunlardır. Hak, bunları inbisât ve hatve, yani bâis-i devlet olarak yaratmıştır. Bunlar melâike arasında müstecâbu'd-da've olan meleklerdir. Bunlar her hangi şey için dua ederlerse, karîn icâbet olur. Ve her hangi musibeti def'i kasd ederlerse, salâh ve felâh ve ref-i belâyât hâsıl olmuş olur.

Risâlet-meâb Efendimiz "Bir kimsenin "âmin"i yâni isticâb-ı niyâzı, melâikenin isticâbe-i niyâzına muvâfık düşerse, o dua kabul olunur ve maksad hâsıl olur." mânâsında olan hadîs-i şerîfindeki melekler, melâike-i mezkûredir. Halbuki, her meleğin duası müstecâb, her hamd ve senâ edenin hamd ve senâsı müstetâb değildir. Melâike-i

mezkûrenin duasına icâbet-i Hak ise, her zaman hâsıldır. Ben melâike-i mekzûreyi, envâ-ı hayvânât üzerine yaratılmış olarak gördüm. Melaike-i mezkûreden ba'zıları kanadı çok olan kuş sûretindedir. Bu nev'den olanların ibâdeti, esrara hizmet ve hazîz-i zulmetten âlem-i envâra i'lâ gibi şeylerdir. Melâike-i mezkûreden ba'zıları da kendilerine nişân verilmiş at hey'etindedir. Bu tâife-i mükerremenin ibâdeti kalpleri âlem-i şehâdet zindânından gayb-ı ilâhî fezâsına terfi' gibi husûsâttır. Ba'zıları da gayet iyi binek atları şeklindedir. Bu nev'den olanların ibâdeti, nüfûsu âlem-i mahsûsdan âlem-i mânâya terfîdir. Bunlardan ba'zıları da katır ve merkep hey'eti üzerine yaratılmıştır. Bu nev'den olanların ibâdeti, hakîri âlî; meksûru mâmûr eylemek ve azdan çoğa ubûr eylemek gibi şeylerdir.

Bunlardan ba'zıları da insan sûreti üzerine yaratılmıştır. Bu nev'den olanların ibâdeti, kavâid-i edyânı muhâfazadan ibârettir. Bunlardan ba'zıları, cevâhir ve a'râz besâidi üzerine yaratılmıştır. Bunların ibâdeti, hasta cisimlere sıhhati îsâldir. Bunlardan ba'zıları da, hubûbât ve sair me'kûlât ve meşrûbât şeklinde yaratılmıştır. Bunların ibâdeti mahlûkâttan merzûk-ı ilâhî olanlara erzâkı îsâldir. Bu zikr olunandan başka bu altıncı kat gökte bir takım melekler gördüm ki, mümtezec olarak mühtelit şekildedir. Meselâ nısfı ateş; nısfı buz olmuş su şeklinde olup, ne suyun itfâ-yı nâra ne de nârın tağyîr-i mâya te'sîri vardır.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; Mikâil (as) bu semâ-ı kevkebin rûhâniyetidir. Mikâil bu felekde mukîm olan melâikenin kâffesi üzerine hâkimdir. Cenâb-ı Hak, Mikâil'in ikâmetgâhını altıncı kat gök yaptığı gibi, tasarrufunu da sidre-i müntehânın sağ tarafına vad' eylemiştir.

Mikâil'e "Burâk-ı Muhammedî "den suâl ettim.

Dedim ki: "Bu, asl-ı ulvîden mahlûk mudur?"

Dedi ki: "Hayır. Çünkü Hz. Muhmammed üzerine perdeler tekâsüf etmemiş ve onun sırrı semâ-yı nûrdan aşağı inmemiştir. Onun semâ-yı sırrı, akl-ı evvelin aslı ve rûh-ı efdalin menşeidir. Hz. Muhammed'in Burağı, bu makâm-ı mekînin feleğinden olup tercümânı, Cibrîl'dir. O da, Rûh-ı Emîn'dir. Hz. Muhammed'den başka enbiyânın ve evliyâdân kâmil olanların merâkib-i terakkiyâtı, semâ-yı mezkûrenin necâibi üzerinde sefer-i a'lâdadır. O necâib ile, yâni mânevi binek atları ile arz-ı tabâyi' çukurundan semâ-yı mezkûrede suûd ederler.

Hatta yedinci kat göğü de geçerler. Maamafih şurasını da unutmamalı ki, onların merkebi sıfâttan başka, tercümânı da zâttan başka bir şey değildir."

Yedinci kat göğe gelince: Zuhal yıldızının semâsıdır. Bunun cevheri de şeffâf ise de, leyl-i muzlim gibi siyahdır. Cenâb-ı Hak, Zuhali akl-ı evvelin nûrundan yaratmıştır. Ve onun menzilini menzil-i efdal kılmıştır. Siyahlıkla renk peyda etmesi siyâdetine ve uzaklığına işarettir. Bunun için akl-ı evveli, âlim-i ekmelden başkası bilemez. Zuhalin semâsına "semâ-yı keyvân" da denilir. Bu semâ-ı keyvân, muhît-i kâffe-i ekvândır. Bu semâ, semâvâtın efdali ve mekânların a'lâsıdır. Kevâkib-i sâbitenin kâffesi, bu semânın mevkib-i celâletinde olup, seyr-i hafî iledir. Peygamberimiz (s.a.v.) Zuhal'dedir. Bu semânın devre-i felekiyesi 24500 senedir. Bu feleğin kevkebi, her saat-ı mu'tedilede 1020 sene 10 aylık yolu kat' eder. Bu hesâp ile felek-i kebîri 20 senede kat, eder. Bu semâdaki kevâkib-i sâbitenin seyri o kadar hafîdir ki, âdeta seyirleri görünemez. Sevâbitten ba'zıları bu feleğin her birini 20000 senede, ba'zıları daha ziyâde zamanda, ba'zıları daha az zamanda kat' ederlerse de, bu seyr son derece rakîk ve kesîr olduğundan bilinemez. Hesapta bunlar için isim de yoktur. Fakat ehl-i keşf, her necmin ismini bilir ve onunla muhâtaba eder ve sual sorar, seyrini sorar, cevâbı alır, ve feleğindeki muktezeyâtından haber verebilir. Bundan başka âlem-i ekvânı muhît olarak birinci yaratılan semâ, budur. Diğer gökler bunun altında yaratılmıştır. Bu semâ, âlem-i muhdesatta birinci mahlûk olan akl-ı evvelin nûrudur.

İbrâhim (as)'ı gördüm. Bu semâda dikilmiş, onun kürsî-i tasarrufu, kürsînin fevkinde, arşın sağ tarafında olarak kurulmuştur. İbrâhim (as) orada الحمدلله الذى و هب لى على الكبر اسماعيل و اسحاق (İbrahim 39) âyetini okumaktadır.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; Bu yedinci kat gök meleklerinin kâffesi mukarrabindendir. Cenâb-ı Hak, mukarrabînden olan meleklerin her birine verdiği vazife itibâriyle aralarında derece farkı vardır. Yedinci kat göğün fevkinde, felek-i atlas vardır. Felek-i atlas, felek-i kebîrdir. Bunun sathı, kürsî-i a'lâdır. Felek-i atlas ile felek-i mükevkeb arasında üç felek daha vardır. Bu felekler vehmîdir, hükmîdir. Bunların vücûdu "ayn"da değil, hükümdedir. Bu üç felek-i hükmîden birin-

cisi, felek-i a'lâ olan felek-i heyûlâdır. İkincisi, felek-i hebâdır. Üçüncüsü, felek-i anâsırdır. Bu son felek, felek-i mükevkebi velî eden feleklerin âhiridir. Burada hukemâdan ba'zıları bir de felek-i tâbayi'den ibâret olmak üzere dördüncü bir felek daha zikr etmişlerdir. Şurasını da bil ki; felek-i atlas, sidre-i müntehânın arsasından ibaret olup felek-i kürsînin altındadır. Felek-i kürsînin beyânı bâlâda sebkat etmiştir.

Sidre-i müntehâda sâkin olan melekler, "melâike-i kerrûbiyyûn"dur. Ben o melekleri eşkâl-i muhtelifede gördüm. Bunlarm adedini Allah'tan başka kimse bilmez. Tecelliyât-ı ilâhiyye, bu kerrûbiyyûn olanları öyle istila etmiştir ki, ba'zıları yüzü üzerine yere düşmüş, ba'zıları iki dizi üzerine yere çökmüş, ba'zıları göz kapaklarını oynatamayacak derecede mütehayyırdır. Bunlardan diz çökenler, kerrûbiyyûn içinde ekmel olanlardır. Yine mezkûr meleklerden ba'zıları hayretten yan tarafına düşmüş, ba'zıları da kıyâm halinde incimâd etmiş bir haldedir. Bu kısım, diğerlerinden daha kavîdir. Bunlardan ba'zıları da, hüviyeti içinde dehşete düşmüş, ba'zıları kendisini enniyetine kaptırmıştır.

Kerrûbiyyûndan olan meleklerden yüz melek gördüm. Bunlar diğer melâike-i kerrûbiyyûna takaddüm etmiş, ellerinde nûrdan bir sütûn mevcûd olup her sutûn üzerinde esmâ-ı hüsnâ-ı ilâhiyyeden bir isim yazılmıştır. Bu yüz melek, kendilerinin mâ-dûnunda bulunan kerrûbiyyûn ile ehlullahdan olanlar mertebesine vâsıl olanların tehzîbine hizmet ederler. Yine yüz melekten yedi tanesini gördüm diğerlerinin hepsine takaddüm etmiştir. Bunlar, "eimme-i kerrûbiyyûn" tesmiye olunmuştur. Bu yedi melekten üç melek, diğerlerinin hepsine takaddüm etmiştir. Bunlara da "ehl-i merâtib" ve "ehl-i temkîn" tesmiye olunmuştur. Bunlardan bir tanesi diğerlerinin kâffesinin reisi olup adına "Abdullah" tesmiye olunur. Zikr olunan melaike-i kerrûbiyyenin kâffesi, "melâike-i âlûn"dur. Bunlardan hiç birisi Âdem'e secde ile emr olunmamıştır. Bunların fevkinde olan ve "Nûn" ve "Kalem" tesmiye olunan ve bunlara mümâsil olan melekler de âlî olan kısımlardandır. Yani Âdeme secde ile emr olunmamışlardır. Cebrâil, Mikâil, İsrâfil, Azrâil ve emsâli melekler, melâike-i mukarrabînden ise de, âlî olan kısımdan değildir. Bu felekde o kadar acâip ve garâip gördüm ki, tafsîlini izâh edebilecek ifâde yoktur.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; Cenâb-ı Hakk'ın âlemde halk ettiği eflâkın kâffesi 18 felekten ibârettir. 1-Arş-ı muhît, 2-Felek-i kürsî, 3-Felek-i atlas, 4-Felek-i heyûlâ, Sidretü'l-müntehâ, 5-Felek-i hebâ, 6-Felek-i anasır, 7-Felek-i tabayi', 8-Felek-i zuhalden ibâret olan Felek-i mükevkeb. Buna "Felekü'l-eflâk" da tesmiye olunur. 9-Felek-i müşterî, 10-Felek-i merîh, 11-Felek-i şems, 12-Felek-i zühre, 13-Felek-i utarid, 14-Felek-i kamer, 15-Felek-i esîr. Buna "felek-i nâr" da tesmiye olunur. 16-Felek-i havâ, 17-Felek-i mâ, 18-Felekü't-turâb.

Yeri omuzlarında taşıyan ve "Behemût" tesmiye olunan balık, kendisi içinde bulunan bahr-ı muhîtte on sekizinci feleğe tâbî'dir. Aşağıdan yukarıya saymak istenilirse felek-i turâb, felek-i mâ, felek-i hevâ, felek-i nâr, felek-i kamer ilah.. sayarız.

Bundan başka her âlemde mevcûd olan her şeyin geniş feleği vardır. Nâil-i keşf olan, onu görür ve o âlemde tesbîh eder ve o âlemdeki muktezeyâtı bilir. Hulâsa kesretten nâşi eflâkı ta'dâda imkân yoktur. Cenâb-ı Hak Kur'anda وكل فى فلك يسبحون (Yasin 40) buyurmuştur. Mânâsı: "Her biri felekinde yüzer, deverân ederler." demektir.

Şunu da bil ki; felek-i nâr, felek-i mâ, felek-i havâdan her biri dört tabaka üzerinedir. Felek-i turâb ise yedi tabakadır. Bunların tafsîlini bu babda zikr ediyoruz. Evvela yerden ve yerin tabakalarından bahs edeceğiz. Çünkü Cenâb-ı Hak, Kur'an'da semanın akâbinde arzı zikr etmiştir. Biz de ara yere fâsıla sokmaksızın bu sûretle hareket edeceğiz.

Yerin tabaka-i ûlâsı: Cenâb-ı Hak evvela yeri yarattığı vakitte yer, sütten beyaz, miskten râyihaca daha latîf idi. Hz. Âdem'in ma'lûm olan isyânından sonra yeryüzünde yürümesi ile yerin rengi değişti. Bu anlatmak istediğimiz arz, arz-ı nufûstur. Onun için bu arzda sâkin olan hayvanâttır. Bu arzın dâire-i küreviyyesi 1166 sene 240 gündür. Bunun dörtte üçünü su ihâta etmiştir. Bâkî kalan, vasat-ı arzda yalnız rubu' miktârıdır. Şimâl cihetinden yer, yekdiğere muttasıl ise de Cenûb cihetinden olan kısmının kâffesi su ile muhâttır. Hulâsa su ile muhât olmayan, yerin rubu' miktârıdır. Bundan harâb olan dörtte üçtür. Şu halde bâkî kalan, rubu'dan rubu'dur. Bu rub'-ı bâkîden meskûn olan yirmi dört senelik mesâfedir. Bâkîsi sahralar, kumluk yerlerdir. Buralarda eser-i umrân yollar olup, gelip gitmek mümkündür.

Meşhûr İskender bu yerden rub'-ı bâkîye seyâhat etmiştir. İskender seyâhati kast edince, arzın Şarkına da, Garbına da seyahat etti. Çünkü İskender'in bilâdı Mağrib cihetinde idi. İskender "Rûm"da bir melik idi. Evvela kendi memleketine muttasıl olan cihete doğru sulûk ederek, mağrib-i şemse vusûl ile küre-i arzın alt kısmına bâliğ olmuş oldu. Sonra garba mukâbil olan cânib-i şarka sulûk etti. Oradaki eşyânın zuhûrunu da tahkîk etmek istedi. Meşrık-ı şemse vâsıl oldu. Sonra meşrıkde cânib-i şimâlîye doğru seyâhat etti. Orası arz-ı zulumâttan ibâret olup Ye'cüc ve Me'cüc bilâdıdır. Ye'cüc ve Me'cüc, yerin cânib-i şarkındadır. Ye'cüc ve Me'cüc'ün arza nisbeti, havâtırın nefs-i insânîye nisbeti gibidir. Onların adedi ma'lûm olmayıp, miktarları tamamiyle bilinmemiştir. Ye'cüc Me'cüc arâzisine, eyyâm-ı şitâda güneş tulu' etmez. Bunun içindir ki, kendilerine za'f galip olmuştur. Yine bunu içindir ki, zamandan müddet-i medîde geçtiği halde seddi yıkmağa muktedir olamamışlardır. Sonra İskender, Şarkın cânib-i şimâline tevcîh-i seyâhat ederek bir yere vâsıl oldu ki, orada güneşin gurûbu yoktur. Bu yer Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı gibi beyazdır. Orası ricâl-i gaybın meşkenidir. Bunlarm padişahı, Hızır (as)'dır. Bu bilâdın ahâlisi melâike ile konuşurlar. Oraya, âsi olan Âdem evlâdı giremez. O yer fıtrat-ı asliyye üzerine bâkî olup, arz-ı Bulgar'a yakındır. Bulgar, diyâr-ı garb hâricinde bir beldeden ibârettir. Eyyâm-ı sayfde mağribdeki şafak gurûb etmezden evvel, fecrin şafakı tulû' ettiği için orada yatsı namazı vâcip olmaz. Binaenaleyh oranın sükkânı, yatsı namazı ile mükellef değildir. Arz-ı mezkûrun acâibine dair haberlerde bir çok rivâyet olduğundan onları beyâna lüzûm görmüyoruz. Bizim arz hakkındaki bu izâhâtımızdaki işâretleri anla!

Arz-ı beyzâ dediğimiz, eşref-i arâzîdir. O yerin kadr ve mertebesi indellah âlîdir. Çünkü o yer enbiyâ ve mürselîn ve evliyâ ve sâlihînin mahall-i ikâmetidir. Nâsı gaflet istilâ etmemiş olsa, sen de onlarm mugayyebât ile nasıl tekellüm ettiğini ve umûr-ı müşkilede nasıl tasarruf ettiğini ve sâni-i âlimin kudretiyle her istediklerini nasıl yaptıklarını görürdün. Sözümüzdeki işâretleri anla! Sana nasıl rehberlik yaptığımızı idrâk et. Bu sözlerin zâhiri üstünde kalma. Her zâhirin bir bâtını vardır ve her hakkın bir hakîkati vardır. Vesselâm!

Yerin ikinci tabakası: Yerin ikinci tabakasının rengi, yeşil zümrüt gibidir. Yerin bu tabakasına arz-ı âdât tesmiye olunur. Bunda sâkin olanlar, cin taifesinin mü'minleridir. Bunların gecesi, yerin gündüzü; yerin gündüzü, bunların gecesidir. Arz-ı dünyâdan güneş bâtıncaya kadar, bu tâife bunların gündüzü olan geceyle yerde sakin olup gurûb-ı şemsden sonra zâhir-i arza çıkarlar. Cin taifesinin mü'minleri demirin mıknatısa incizâbı gibi benî Âdem'e âşıktırlar. Arslan avının, arslandan korktuğu gibi benî Âdem'den korkarlar. Şeriatm kuvvetli olduğu yerde kımıldanamazlar. Bu arzın devre-i küreviyyesi 2201 sene, dört aydır. Bu tâife-i arziyyede harâp yoktur. Belki kâffesi süknâ ile ma'mûrdur. Cin müminlerinin ekserisi, irâde sâhibi ve nefse muhâlefet heveskârı olan sâliklere haset ederler. Bunun içindir ki, ekser-i sâliklerin helâkı, bu yerin cinleri yüzündendir. Bunlar bir şahsa tasallut arzu ettikleri zaman, o şahsın bilemeyeceği taraftan tasallut ederler.

Ben zamanın sâdât-ı sûfiyyesinden bir cemaat gördüm. Mezkûr cinlerin kuyûdâtıyla mukayyed olmuşlar ve cinler onların kulaklarını sağır, gözlerini kör yapmıştır. Halbuki o âdemler bu tasalluta giriftâr olmazdan evvel, kelâm-ı Hazreti kulaklarıyla işitenlerden idiler. Arz-ı mezkûrun cinleri tarafından tasalluda uğradıktan sonra, onlara, ne vecihle hitâp olunursa kulaklarına gitmez ve hakîkatini taakkul edemezler. Bu kabîlden olan sûfiyye kendilerindeki hakâyıktan mahcûbdurlar. Kendilerinin ahvâlini bildirmek için vesâyâ sûretiyle kendilerine hıtâp olunsa, inkâr ederler.

Bu izâh ile işâret etmek istediğim şeyi anla ve sana göstermek istediğim hakikatle tahakkuka çalış ve ahkâm-ı tarîkde Cenâb-ı Hak'tan istiânede kusur etme. Bu fırka-i mutasallidenin keydinden (hilesinden) Cenâb-ı Hak seni necâta erişdirir.

Yerin üçüncü tabakası: Yerin tabakâtından üçüncü takabaka-i arzın rengi, zağferân gibi sarıdır. Buna, arz-ı tabîat tesmiye olunur. Bu arzın sükkânı, cin tâifesinin müşrikleridir. Bunların içinde Allah'a imân eden yoktur. Bunlar şirk için, küfür için yaratılmışlardır. İnsanlar arasında benî Âdem sûretinde temessül ederek görünürler. Bunları evliyâdan başkası bilemez. Eş'â-i envâr-ı kemâlâtıyla sâhib-i kudret olan muhakkık bir velînin bulunduğu şehre bunlardan hiç birisi

giremez. Velî henüz tahkîk mertebesinde kemâle gelmemiş ise onun bulunduğu şehre zikr olunan cinler girer ve muhârebe ederler. Cenâb-ı Hakk'ın nusret-i ilâhiyyesine nâil oluncaya kadar o nev'den olan evliyâ ile muhârebeye devâm ederler. Kemâl husûlunden sonra onun bulunduğu şehre girmeğe kâdir olamazlar. Hatta onlardan birisi o velînin bulunduğu şehre girmek istese envârının eş'âsıyla yanar. Zikr olunan cinlerin bütün meşgûliyetleri halkı envâ-ı gafletle iğfal ederek Allah'a ibâdetten men' etmektir. Bu arzın devre-i küreviyyesi 4402 sene, sekiz aydır. Bu arzın her tarafı süknâ ile ma'mûrdır. İçinde harâp yer yoktur. O yerin halk olunduğu günden beri içinde Cenâb-ı Hak zikr olunmamıştır. Yalnız bir defa zikr olunmuşsa da o da, o arzın sükkânının konuştuğu lugattan başka bir lugatdır. İşâret ettiğimizi anla! ve sana rehberlik ettiğimiz hakîkati bil!

Yerin dördüncü tabakası: Yerin tabakâtından dördüncü tabakanın rengi, kan gibi kırmızıdır. Bu yere arz-ı şehvet tesmiye olunur. Bunun devre-i küreviyyesi 8065 sene, 120 gündür. Bu yerin her tarafı süknâ ile ma'mûrdur. Bu yerin sükkânı, şeyâtînden ibârettir. Şeyâtînin envâı çoktur. Bunların hepsi İblîsin nefsinden tevellüd eder. İblîsin tevlîd ettiği bu ensâli, iblis önüne alarak bunları bölük bölük yaparak taksim eder. İnsanlara kıtâl husûsunda delîl olmak için bir kısmına katl ilmini öğretir, bir kısmına da küfr ve şirki ta'lîm eder. O kısımdan evlâtları, ehl-i küfrün kalbinde bünyân-ı küfrü tahkîm için ulûm-ı müşrikîni bilmek husûsunda hâkim kılar. Bir kısmına da ulemâ ile mücâdele için ilim usûlunu öğretir.Bir kısmına münekkirâtı ta'lîm eder. Bir kısmına da hud'a usullerini, bir kısımma zinâ usûllerini, bir kısmına da sirkat usûllerini ta'lîm eder. Bu sûretle ne küçük, ne büyük hiç bir ma'siyet bırakmayarak hepsini kendi torunlarına tâlim eder. Sonra İblîs bunlara mevâdı-ı ma'rûfede oturmalarını emr eder. Ehl-i hud'aya, ehl-i hîleye, tama' peykesinde; ehl-i katle, ehl-i ta'na, riyâset peykesinde; ehl-i şirke, şirk peykesinde; ehl-i ilme, münâcât ve ibâdet peykesinde; ehl-i nâra ve sirkâte, taam peykesinde oturmalarını ta'lîm eder. Sonra bunların eline bir takım zincirler ve âlât-ı kuyûdiyye vererek bunları tevbe etmeksizin yedi defa münkerâtı işleyen kimselerin boynuna geçirmelerini emr eder. Bu nev' silsileye giriftâr olanları, şeytân cinsinden ifritlere teslîm ederek yer tabakasından aşağıdaki noktalara silsilelerin rabt olmasını emr eder. Bu nev'

silsileye giriftâr olan kimseler için bir daha İblîse ve şeyâtîne muhâlefet imkânı yoktur.

Allah hakkı söyler, doğru yolu gösterir.

Yerin beşinci tabakası: Beşinci tabaka yerin rengi, çivit (sarı renge yakın) gibi koyu mavidir. Bu arza arz-ı tuğyân tesmiye olunur. Bu arzın devre-i küreviyyesi 17720 sene, 8 aydır. Bu yerin her tarafı süknâ ile ma'mûrdur. Bu yerde cinnin ve şeyâtînin ifritleri sâkin olur. Bunlar için ehl-i maâsîyi kebâire sevk etmekten başka vazîfe yoktur. Bunlarm hasletleri söylenen sözün aksini yapmaktır. Bunlara "gidin" dense gelirler, "gelin" dense giderler. Keyd ve hile itibâriyle şeyâtînin akvâsı bunlardır. Çünkü bunların üst tarafında dördüncü tabakada bulunanlarm keydi ve hilesi daha hafiftir, ednâ hareketle mündâfi' olurlar. Cenâb-ı Hakk'm Kur'anda ان كيد الشيطان كان ضعيفا (Nisa 66) buyurması bunlar hakkındadır. Fakat bu beşinci tabakada bulunan şeyâtînin keydi, daha büyüktür. Bunlar, benî Âdem üzerine galebe-i kahriyye ile musallat olurlar. Onlara muhalefet mümkün değildir.

Allah hakkı söyler, sebil-i savâbı gösterir.

Yerin altıncı tabakası: Yerin tabakâtından altıncı tabakaya arz-ı ilhâd tesmiye olunur. Bunun rengi karanlık gece gibi siyahtır. Bu yerin devre-i küreviyyesi 25221 sene, 120 gündür. Bu yerin kâffesi, meredei cin ve ibâdullahdan hiç bir kimsenin sözüne kulak asmayan anede-i cin ile meskûndur.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; taife-i cinnin ecnâsı muhtelif olmakla beraber, dört nev'e münhasırdır. Bir kısmı, unsurî olanlardır. İkincisi, nârî olanlardır. Nârî olan da unsurîye munkalib ise de bizim bu tâbirimizde nükte vardır. Üçüncü nev'i, havâî; dördüncü nev'i, türâbî olanlardır. Unsurî olanlar âlem-i ervâhdan çıkmazlar. Besâtet, bunlar üzerine gâlibdir. Kuvvet itibâriyle cinnin eşeddi, bunlardır. Bu isim ile de tesmiye edildikleri, melâikeye olan münâsebetlerinin kuvvetindendir. Çünkü bunlarda umûr-ı rûhâniyye, umûr-ı tabiiye-i süfliyye üzerine gâlibdir. Bunlarm zuhûru, hâtırât-ı insaniyyede olur. Bunlar hakkında Cenâb-ı Hak شياطين الانس والجن (En'am 112) buyurmuştur. Bu işâreti anla! Bu hatırâta musallat olanlar, ekseriye evliyâya musallat olurlar.

Nârî olanlara gelince: Bunlar ekseriyâ alem-i ervâhdan çıkarlar ve her sûretle temesssül edebilirler. Ve ekseriyâ insanlara âlem-i misâlde füc'aten tasallut ederek, o âlemde istediği şeyi yaparlar. Bunların keyd ve hilesi de şedîddir. Hatta bunların ba'zıları bir şahsı heykel-i insânîsi ile alıp istediği yere götürdüğü vardır. Ve ba'zıları da bir şahsa tasallut ederek, onunla ikâmet ederler. Bu sûrette bunu gören kimse, onu ru'yeti devâm ettikçe masrû' olarak yere düşer.

Havâî olanlar âlem-i mahsûsda da görünürler. Bunlar, insanın rûhuyla mukâtele eder. Onların sûret ve şekilleri, nazar eden kimseye mün'akis olunca, o da masrû' olarak yere düşer.

Türâbî olanlara gelince: Bunlar bir şahsa bir hey'etle görünerek, onun üstüne toprak atmak sûretiyle rengini tağyîr ederler. Bu kısımda olanlar, cinnin mekirde ve hilede kuvveti en zayıf olanıdır.

Yedinci tabaka: Yerin tabakâtından yedinci tabakaya, "arz-ı şekâvet" tesmiye olunur. Arz-ı şekâvet, cehennemin sathıdır. Arz-ı şekâvet, süfliyyât-ı tabiiyyeden yaratılmıştır. Bunun sükkânı, yılanlar, akrepler, cehennemin ba'zı zebânîleridir. Bu arzın devre-i küreviyyesi, 70442 sene dört aydır. Burasının yılanları, akrepleri, dağlar gibi, deve boyunları gibidir. Bunların hepsi, neûzu billah cehenneme mülhaktır. Bu nev' eşyayı bu nev' yere Cenâb-ı Hak'kın iskân etmesi, âlem-i uhrevîde cehennemde bulunan azâba numûne olsun içindir. Nitekim naîm-i cennete de, dünyada numûne yapmak için sükkân-ı cennete nazîre olmak üzere felek-i mükevkebde de bir taife iskân etmiştir. Bu zikr olunanların nezâiri mahayyile-i insaniyyedendir. Muhayyile-i insaniyyenin sol cânibinde bulunan suver, bu yerden bir nüshadır. Muhayyile-i insaniyyenin sağ cânibinde bulunan suver de felek-i atlastan, "Sûr" ve "Arş" ve emsâli sükkândan bir nüshadır. Cenab-ı Hak'kın âlem-i dünyevîdeki şeyleri izharı, âlem-i uhrevîde bulunan cennet ve cehennemdeki mevcûdâtın vücûduna dâir, halkullah üzerine şimdiden Hakk'ın huccet ve delîl ikâmesi demektir. Böyle olmasa, ukûl-ı beşeriyye umûr-ı uhreviyyeyi idrâka yol bulamazdı. Ve böyle olmasa dünyâ ile âhiret arasında münâsebet gösterilmedikçe âhirete imân lâzım gelmezdi. Nitekim Cenâb-ı Hak'kın bu dâr-ı dünyâda bu gibi cennet ve cehennem numûnelerini izhârı, Cenâb-ı Hakk'ın naîm-i cennete, azâb-ı cehenneme dâir Kur'an'da haber ver-

diği şeyleri bilmeğe akılları için bir nev mirkât-ı idrâk (merdiven demek) husûlu içindir.

Bu izâhâtta işâret ettiğimiz şeyleri anla! Elfâzın zâhiriyle iktifâ etme! Hatta ma'na-yı batıniyye üzerinde de tavakkuf etme. Belki ma'na-yı bâtıniyyenin işâret ettiği hakîkatle tahakkuka gayret et ve bizim sana rehberlik etmek istediğimiz mes'elede zâhirden bâtına vusûlde sa'y-ı belîğ göster. Çünkü zâhirin bâtını ve her hakkın hakîkati vardır. Âdem-i hakîkî o kimsedir ki, bir söz işittiği zaman onun güzel olan noktalarına atf-ı nazar ederek o noktalardaki parlak mânâlara ittiba' eder. Cenâb-ı Hak, bizi ve seni hüsn-i tefekkür, hüsn-i tezekkür ile hakîkati görenlerden eylesin!

Bundan sonra şurası da ma'lûmun olsun ki; zikr olunan yedi tabaka-i yerin tabakâtı nüzûl itibâriyle nihâyete varınca devresi, suûd cihetine doğru meyl eder. Mes'ele ehl-i nârda da, aynen böyledir. Sükkân-ı cehennem, kendileri üzerine yazılan cezayı ikmâl edip de cehennemden çıktıkları zaman bunlar suûd cihetine meyl ederek, ehl-i cennetin müşâhede-i mekrine ve envâr-ı azâmet-i ilâhiyyeye mutâbık ve bunların hakâyıkıyla tahakkuk mertebesine doğru suûd ederler. Ayniyle bu babın evvelinde• Yakûte-i beyzâdan münkalib olan "su" mes'elesi de böyledir. Çünkü felek-i mâ, felek-i türâbdan evvel bir felek olduğu gibi, felek-i turâbdan sonra felek-i evveldir. Ondan sonra felek-i havâ; ondan sonra felek-i nâr; ondan sonra felek-i kamer; ondan sonra felekü'l-eflâka; arş-ı muhîde varıncaya kadar tertîb üzerine eflâk yükselir.

Şunu da bil ki; yeri muhît olan yedi denizin aslı, iki denizdir. Çünkü Cenâb-ı Hak evveli olmayan ezelde bâlâda îzâh edildiği vechile dürre-i beyzâya nazar edince, dürre-i beyzâ suya münkalib oldu. İşte bu sudan ilm-i ilâhîde nazar-ı heybete, nazar-ı azamete, nazar-ı kibriyâya mukâbil olan kısım, heybetin şiddetinden dolayı ta'mı itibâriyle tuzlu ve acı oldu. O sudan ilmullahda nazar-ı lutfa, nazar-ı merhamete mukâbil olan kısmın ta'mı da tatlı oldu. Cenâb-ı Hakk'ın Kur'an'da "şu kısmı tatlıdır, içmesi latiftir. Bu kısım acıdır. içilemez haldedir." mânâsına olan هذا عذب فرات سائغ شرابه و هذا ملح اجاج (Fatır, 12) âyetindeki azbin takaddümü, yani tatlı suyun evvel zikr olunması, rahmet-i ilâhiyyenin azâb-ı ilâhîye sebkatı sırrına mebnîdir. İşte şu izâh vec-

hile yedi denizin aslı biri tatlı, biri acı olmak üzere iki denizden ibârettir. Tatlı denizden bir cedvel maşrık cânibine doğru uzayarak yerin nebâtâtı ile ihtilât etti. Binaenaleyh o suda koku hâsıl oldu. Bu cedvel tek başına bir denizdir. Sonra yine o tatlı sudan bir cedvel de mağrib cihetine doğru uzadı. Bahr-ı muhît-i mâliha yaklaştı. Onun ta'miyle imtizâc etti. Binaenaleyh o cedvelin ta'mı, mümtezic oldu. Bu cedvel de tek başına bir denizdir.

Tuzlu denize gelince: Bundan üç cedvel çıkmıştır. Cedvelin birisi, yerin ortasındadır. Ta'm-ı evveli üzerine tuzlu olarak bâkî kalmıştır, tagayyür etmemiştir. Bu da tek başına bir denizdir. Tuzlu sudan bir cedvel de yerin sağ cihetine gitmiştir. Yerin sağ ciheti, cânib-i cunûbdan ibârettir. Bu cetvel de mümted olduğu arâzînin ta'mı kendisine galebe ederek ekşi olmuştur. Bu da tek başına bir denizdir. Bir cetvel de sola doğru yani cânib-i şimâliyyeye doğru gitmiştir. O suya da üstünde mümted olduğu arâzînin ta'mı galebe ederek içilmeyecek derecede acı olmuştur. Bu da tek başına bir denizdir. Mezkûr tuzlu deniz cebel-i Kâf ve cebel-i Kâf'daki arâzînin kâffesini de ihâta etmiştir. O kısımda suyun ta'm-ı mahsûsu yoktur. Şu kadar var ki, rayihâsı pek güzeldir. Onun kokusunu koklayan kendindeki hâl üzerine sebât edemeyip, belki kokunun güzelliğinden helâk olur. İşte dalgalarının sadâsı işitilemeyen bahr-ı muhît budur. Bu işâreti anla ve bu ibârelerin zımnındaki hakâyıkı bil!

Zikr olunan icmâli işte şimdi tafsîle başlıyorum. Bu tafsilâtın içinde esrâr-ı ilâhiyyeden akvâl-i garibiyyeyi derc edeceğim tatlı denizin tafsîline gelince; içmesi güzel, üstünde merâkible yürümek kolay ve havâs ve avâmın seyr ve hareketine müsâid ve efkâr-ı ukûlun hüsn-i taakkulle hareket edeceği yerdir. Uzak ve yakın, yâni idrâkı kavî ve zaîf olanlar bu denizden iğtiraf (yani avuç avuç su almak) feyz edebilirler. Ve zaif ve şedid olanlar bundan nasibini iktisâb edebilirler. Bunların müvâzenesi bununla müstakîm ve nâmûs-ı edyândaki hikmetler bununla muntazim ve kavîm olabilirler. (Şerîat)

Bu denizin rengi beyaz, televvünü şeffâftır. Bu denizin geçitlerinde bâliğ ve nâ-bâliğ olan insanlar sür'atle gidebilirler. Ve bunun sofraları üstünde tâlip olan iğtinâm ganimetiyle fâide görür. Balıklarının inkiyâdı kolaydır. Şebekeye yakın gelirler, kolay sayd olunurlar. Bu

deniz ta'zim ve ihtiram nûrundan yaratılmıştır. Bu denizde helâl de, harâm da âşikârdır. Bu deniz hükm-i zâhirin irtibâtına, evvel ve âhirin salâh-ı emrine vesîledir. Bunun içinde sefer çoktur, hatar azdır. Gemilerinin sakatlandığı veyahut dalgadan rakîb-i bahrın gark olduğu pek azdır. Bu deniz, necâta doğru koşan kimse için yoldur. Her tâlibin ümniyesine vusûl için, tarîk-i necâttır. Bu denizde ibâre sadeflerinden işâret incilerini çıkarmak kolaydır. Kelimât şebekelerinden hikmet mercânlarının zuhûru, bu denizde görülür. Merâkibi nakliyâtta dâim, limanları mechûl değil, ma'lûmdur. Ka'rı yakın ise de gavrı uzaktır. Milel-i muhtelife ahalisinin kâffesi bu denizin sükkânındandır. Milel-i muhtelifenin rüesâsı müslümanlardır. Hâkimleri, ilmiyle amel eden fukahâdır. Cenâb-ı Hak, nimet meleklerini bu denizi muhâfazaya me'mûr kılarak o melekleri kabz ve basta vâsıta eylemiştir. Bu tatlı denizin dört tanesi meşhûr, kırk bin kadar gayr-i meşhûr furûu vardır. Müşteher olan fer'leri Fırat, Nil, Seyhun, Ceyhundur. Meşhûr olmayan fer'lerinin ekserisi arz-ı Hind'de, arz-ı Türkmen'dedir. Habeş'te de bu denizden iki fer' vardır. Bu denizlerin dâire-i muhitası yirmi dört senelik yoldur. Bu denizler, aktâr-ı arzda teşe'ub ve teferru' ederek tûlunde ve arzında yayılmıştır.

Bu denizden iki fer' daha vardır. Birisi, "ireme zâti'l-imâd"da yani Yemen'de öbürüsü Ummân'dadır. Yeryüzünde yayılan ve yerin her tarafına iltisâkı olan deniz, yerin diyar ve bilâdını ma'mûr eyleyen ve bütün halk arasında eserini gösteren bir denizdir. Araz-ı arzmda görünen, zikr olduğu vechiledir. Tûl-i arzda ahz-i mevki ederek ireme zâti'l-imâd'da sâkin olandır. Memzûcun sâhibi bulunan bahr-ı memzûc, yani bahr-ı muhteliftir. Bu işâretleri anla! Bu ibareleri bil! Keyfiyeti izâh-ı zâhir üzerine değildir. Cenâb-ı Hak, işin evvelini ve âhirini muhîttir. (Tarîkat)

Kokusu fena olan denize gelince: Bu denizde seyir ve sefer güç, helâke uğramak pek gâliptir. Bu deniz hakikate sülûk edenlerin yolu ve mugayyebât ile uğraşanların teveccühgâhıdır. Herkes bu deniz üzerinde murûra heves ederse de, o saadet ibâdullahdan ancak ubbâda müyesser olur. Bu denizin rengi, beyaz ile siyah arasında mahlût olup tatlı tuz rengindedir. Bu denizin emvâcı her türlü hayrât ve müberrât ile taşmakta ve rüzgarları her türlü fedâil ile neşr-i revâyih-

i tayyibe eylemektedir. Bu denizin balıkları katırlar, develer gibi pek iridir. O balıklar her türlü ağırlığı, maddî ve mânevî sikletleri yüklenerek zahmet çekilmedikçe vusûl mümkün olmayan "dürre-i nefîse" beldesine îsâl edebilirler. Şu kadar var ki, bu balıkların inkiyâdı çoktur. Ced ve ictihâd olmadıkça avlanamazlar. Azâim-i kâhire ashabından olmayanlar bu denizin gemilerine binemezler. Rüzgarları, meşrık-ı şems cihetinden eserek gemilerini bahr-ı necâtın sâhil-i selâmetine yürütür.

Bu denizin ahâlisi ef'âlinde sâdık, akvâlinde ve ahvâlinde her cihetle şa'yân-ı i'timâddır. Bunun sükkânı âbidler, sâlihler, zâhidlerdir. Bekâ incileri, nükâ ve safâ mercânları bu denizden çıkarılır. O incilerle zinetlenenler, ancak kalbî tahârete nâil olanlar ile ahlâk-ı hasene ile mütehakkık ve envâr-ı hakâyıkla mütecellî olanlardır. Cenâb-ı Hak, bu acîb denizin muhafazasına melâike-i azâbı müekkel kılmıştır. Bu denizin muhîti beşbin senedir. Bu deniz, arzında suûbete ma'rûz olduğundan yeryüzünde tûle ve imtidâda mâlik olamamıştır. (Hakîkat)

Bahr-i memzûce gelince: Bahr-ı memzûc, muhtelif mazarratların devâsıdır. Bunun rengi, sarıdır. Dalgaları, kırmızı kaya gibi donmuştur. Her insan ondan su içmeğe kâdir olamaz. Kezâlik her insan onun yollarında seyr ü sefer edemez. Bu deniz "ireme zâti'l-imad"ın denizidir. İreme zâti'l- imâd bir bahçedir ki, bunun misli bilâd-ı sâirede yaratılmamıştır. Bu deniz, sa'bu'l-meslek, kesîrü'l-mühlekdir. Bunda selâmetle, ancak mü'minînden âhâd-ı ma'lûme seyr ü sefer eder. Ve orada ancak mu'tekâd olanlardan efrâd-ı mahsûs hükmünü yürütebilir. Küffârdan birisi, bu denizden bir gemiye binse uğrayacağı felâket geminin batması ve râkibinin gark olmasıdır.

Bu denizin mühlik canavarları gemileri parçalar ve batırır. Bu denizin gemilerini nukûl-ı şafiye ile müeyyed olan ukûl-ı vâfiye ashâbı inşâ edebilir. Onlardan başkası bu denize binmek için gemi yapmak isterse de, neticedeki azâbı ve helâkı düşünerek fâideyi ikâmette bulmağı tercih eder. Bu denizin balıkları, yutmak husûsunda kâhir ve hilekârlıkta mâhirdir. Bunlar ancak ibrişimden ma'mûl ağlarla tutulabilirler. Bu mes'ele-i mühimmeye, ancak hâlis olan mü'minler cesâret edebilirler. Bu denizden çıkarılacak inciler, lâhûtiyyu'l-asl,

mercanları nasûtiyyu'l-meşheddir. Bu denizin fâidelerini ta'dâd mümkün değildir. Çünkü nihâyeti yoktur. Kezâlik helâkı da şiddetli, husrânı mûcib ve ebdâna ve edyâna te'siri pek kâvîdir. Bu denizin sükkânı, sıddıkiyet-i kübrâ ashâbının gıdasını hâmil olan sıddıkiyet-i suğra ashabındandır. Ben bu denizin sükkânını itikâdları selîm, intikâm ve fitnelerden sâlim olarak hüsn-i zan ile muttasıf gördüm. Cenâb-ı Hak bu bahr-ı azîmin hıfzını melâike-i teshîre havâle etmiştir. O melekler bilâd-ı sâirede misli yaratilmayan ireme zâti'l- imâd'ın sükkânıdır. Bu denizin dalgaları, garip bir beldenin sâhillerine vurur. Ve o belde ahalisi o denizin acîp olan balıklarıyle intifa' ederler. Bu denizin katr-ı muhîti 7000 senedir. Burada sefer edenlerden ba'zıları, bu mesâfe-i kesîreyi yarım dakîkalık bir uyku müddetinde de kat' edebilirler. Bu deniz, şehirlerinin imtidâdınca furuât meydana getirmiş ve bu denizin harâbı da, ma'mûresi de ma'mûr olmuştur.

Bahr-ı mâliha, yani tuzlu denize gelince: Bu bahrın muhîti âmm, dâiresi tamamdır. Rengi, gök; derinliği, çoktur. Bunun suyundan kim içerse, mübtelâ olacağı susuzluk yüzünden ölür. Ve bunun refnâsından, yâni kenârından geçen kimsenin fâni olması muhakkaktır. Ezel rüzgârları, bunun cihât-ı garîbesinden esmiş ve emvâcı her tarafda tesâdüm yapmıştır. Bu denizde seyâhat eden, selâmete erişemez ve bu denizde sefer eden ister usûlu dâiresinde, ister usûlsüz olsun hidâyeti bulamaz. Meğer ki tevfîk-i ilâhî yed-i inâyeti ile sefer eden kimseyi te'yid etmiş ola. Böyle tevfîk ile müeyyed olan kimsenin gemisi, bu bahr-ı amîkin yollarından sâlim olarak avdet edebilir. Bu denizin gemileri, ancak sabah vaktinde seyr ve sefer eder. Rüzgârları, yalnız sağdan ve soldan eser. Bu denizin gemisi, nâmûs levnlerinden inşâ edilmiş; kâmûs yâni bahr-ı muhît ilminden istihrâc olunan çivilerle çakılmıştır. Fikirler bu denizin yollarında şaşırmış ve akıllar bu denizin umkundan hayrete düşmüştür. Bu denizin gemileri pek çok zaman helâkı müeddî ve helâktan başka ta'b-ı azîmi müstevcibdir. Bu denizde de selâmete uğrayanlar, âhâd-ı müslimîndir.

Bu denizin mühlikelerinden necât bulanlar, efrâd-ı hâlisîndir. Bu denizin mühlik canavarları râkibi de, merkebi de yutar. Bu denizde mukîm olan da, sefer eden de helâka uğrar. Bu denizde sefer eden, her meslekde binlerce mühlikeye giriftârdır. Bu denizde helâl ile

harâm yekrenktir ve bu denizde menşe', yâni ibtidâ ile meâl, yâni netîce muhtelittir. Ve bu denizin ka'rı için intihâ ve âhiri için ibtidâ yoktur. Bu denizde ancak azâim-i vâfiye ashâbı dalabilir. Bu denizin incilerini ancak himem-i âliye ashâbı ele geçirebilir. Bu denizin mes'ele-i mühimmesi, hakîkat mahsûlu üzerine mebnî olup, furu' ve usûlu o mahsûl üzerine müessestir. Bu denizin emvâcının telâtumu, yani yekdiğeri ile çarpışması devamdadır. Ehvâli azîm, yağmurlarının bulutları dâimu't-terâkümdür. Bu denizde sefer edenler için kevâkib-i zâhireden başka delîl olmadığı gibi, gemileri için de zulumât arasında muhtefî olan hayretten başka liman yoktur. Bu denizin balıkları, umûm-ı mahlûkât hey'eti üzerine yaratılmıştır.

Bu denizin ufak hayvanları, ağızlarıyla zehir atmağa mâildir. Allah bu denizin haşerâtını "Kâdir" isminin nûrundan yaratmış ve onları emr-i zâhir hikmetinin hakîkati eylemiştir. Bu denize dalanlar denizin med ve cezrinden sâlim olurlarsa, çukurları sadeflerinde dolu olan dürr-i yetîmleri (tek ve iri inci) çıkarırlar. Cenâb-ı Hak, bu denizin sükkânını mele-i a'lâdan halk etmiş ve o mele-i a'lâ keşf-i hakîkatte kendileri için yed-i tûl'a ihsân olunan tâifeden ibâret bulunmuş ve onları muhâfazaya da vahiy melâikelerini me'mûr kılmıştır.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; Cenâb-ı Hak, kıdemde, ademde mevcûd olan "Yâkûte-i beyzâ"ya nazar edince o yakûte-i beyzâ'nın nûru bu deniz oldu. Yâkûte-i beyzâ, bu denizin bâis-i ciheti ve cedâvilden cereyân eden tatlı sular da o yâkûtun sûreti ve hey'etidir. Ber-vech-i meşrûh nazar-ı ilâhî kendisine taalluk eden o yâkûte-i beyzâ suya munkalip oldu. İki deniz hâsıl oldu. Birisi zulmet, birisi ziyâ. Cenâb-ı Hak, bu iki denizi birbirine karıştırınca ara yerinde âb-ı hayâtı, iki denizin birbirine birleşmemesi için berzâh ittihâz etti. Bu zikr ettiğimiz su, mecmeu'l-bahreyn'de, mülteka'l-emreynde'dir. O bir sudur ki, mağrib cânibinde "Erbil" tesmiye olunan şehirde akar.

Mecmeu'l-bahreyn'de Cenâb-ı Hakk'ın halk ettiği bu suyun hassası şudur ki, bundan içen ölmez ve o suda seyâhat eden "Behemût" denilen balığın karaciğerinden yemeğe muvaffak olur. Behemût, zikr olunan tuzlu denizde, bir balıktan ibâret olup dünya ve mâfihâyı hâmil olan bu balıktır. Cenâb-ı Hak, yeri bast ettiği vakitte onu "Berehût" tesmiye olunan öküzün iki boynuzu üzerinde mekân tut-

turmuş, o öküzü Behemût tesmiye olunan ve zikr olunan bahrda bulunan balığın arkasına yüklemiştir. İşte Kur'an'da وماتحت الثرى (Taha 6) âyetinin işâreti budur.

Bu zikr olunan mecmeu'l-bahreyn bir yerdir ki, onun kenarında Mûsâ (as) ile Hızır (as) ictimâ etmiştir. Cenâb-ı Hak, Mûsâ'ya, mecmeu'l-bahreynde Allah'ın hâlis kullarından bir kul ile ictimâ edeceğini va'd etmiştir. Bu va'd-i ilâhî üzerine Mûsâ, yanındaki delikanlı ile yiyeceklerini arkalarına alarak sefer ettiler. Mecmeu'l-bahreyne vâsıl olunca evvela Mûsâ mahall-i maksûda vâsıl olduklarını bilemedi. Mûsâ (as) arkadaşıyla bir kaya kenarında yemek yedikleri zaman balığı unutmuşlardı. O sırada denizde cezir vukû' bulmuştu. Med hâsıl olunca su kayaya kadar erişti. Hakîkat-i hayâtiyye, sudan balığa sirâyet etti. Sıçradı denize gitti. Mûsâ (as), ateş üzerine pişirilmiş ölü bir balığın canlanmasından taaccüp etti. Yanındaki delikanlı Yûşa İbn-i Nûn'dur. Yûşa, Hz. Mûsâdan sene-i şemsiyye itibâriyle bir yaş büyüktür. Bunların kıssaları meşhûrdur. Biz o vak'ayı *Müsâmeretü'l-habib Müsâyeretü's-sâhib* adlı kitâbımızda tafsîl ettik. İsteyen oraya müracaat eder.

İskender, üstâdı olan Eflatun'dan "âb-ı hayât içen, ölmez." diye işitmişti. Onun kelâmına itimâd ederek, bu sudan içmek için seyr ü sefer etti. Eflatun vaktiyle o suyun bulunduğu mahalle giderek âb-ı hayattan içmişti. Eflatun ilâ yevminâ (ma'lumat-ı rûhiyyesi itibariyle. Mecdi) hâlâ sağdır. Derâvend denilen dağdadır. Aristo, Eflatun'un tilmizidir. O da, İskender'in üstâdıdır. İskender, mecmeu'l-bahreyn'e giderken üstâdı da berâber idi. Arz-ı zulumâta vâsıl oldukları zaman, yine sefere devâm ettiler. Yanlarında askerden de bir kısım vardı. Diğer asâkir "Tibet" denilen şehirde ikâmet ettiler. Tibet, bir yerdik ki, tulû'-ı şemse evvelâ ma'rûz olur. İskender ile berâber giden askerin içinde Hızır (as) da vardı. Sefere devam ettiler. Ne kadar gittikleri gayr-i ma'lûmdur. Bu sefer, deniz kenarında devâm etti. Her su buldukları yere indikçe o sudan içtiler. Tûl-ı seferden usanmak hâsıl olunca, askerin ikâmet ettiği mahalle döndüler.

Halbuki mecmeu'l-bahreyn yollarından geçtikleri halde, mecmeu'l-bahreyn olduğunu bilemediler. Onun için mecmeu'l-bahreyn denilen yerde ikâmet ederek, sudan içmeğe muvaffak olamadılar.

Halbuki Hızır (as) ilhâm-ı ilâhiyyeye nâil olmuştu. İlhâmında kendisine bir kuşu buğazlayarak bacağına bağlaması emr olunmuştu. Hızır da böyle yaptı. O kuş bacağında olduğu halde suyun içinde yürüyordu. (Bir rehber buldu.) Mahall-i matlûba yâni mecmeu'l-bahreyne erişince kuşda hayat olmuşcasına ızdırâp ve hareket hâsıl oldu. Hızır (as) orada ikâmet etti. O sudan içti. Gusl etti ve o suda yüzdü. Bu meseleyi İskender'den ketm etti. Aristo Hızır (as)'ı gördüğü vakit anladı ki, Hızır matlûbuna nâil oldu. Bunun içindir ki, Aristo ölünceye kadar Hızır'a hizmet etti. Gerek Aristo, gerek İskender Hızır'dan ulûm-ı mühimme iktisâb ettiler.

Şurasını da bil ki; Âb-ı hayât demek ulu varlığa nisbetle hakîkat-i zâtiyyenin mazharı demektir. Bu işâretleri anla! Bu ibâredeki rumuzları fek et. Bu izâhâtın hulâsasını kendinden başka yerde talep etme. Kendi enniyetinden çıkarsan, احياء عند ربهم يرزقون (Ali İmran 164) "Dirilerdir, Rablerinin indinde merzûk olurlar." sırrıyla mâlik-i fevz ve necât olursun. Ümit ederim ki, zaman seni onların hizbinden olmağa muvaffak eder. Mûsâ ile Hızır ile İskender ile zulumât ile âb-ı hayât ile maksût sen olursun.

•

Şunu da bil ki; Hızır (as)'ın zikri bâlâda geçti. Ve denildi ki, Cenâb-ı Hak Hızır'ı ونفخت فيه من روحي (Hicr 29) âyetinin hakîkatinden yaratmıştır. Binaenaleyh Hızır, rûhullahtır. Bunun için kıyâmet gününe kadar yaşar. Ben Hızır'la ictimâ ettim ve ona sordum. Bu kitapda bu bahse âit yazdıklarımı ondan rivâyet ettim.

Şunu da bil ki; Bahr-ı muhît-i mezkûr ve o bahrdan olup da dünyâyı velî ettiği cihetten cebel-i Kâf'dan ayrılan deniz, mâlih yani tuzludur. İzâhı sadedinde olduğumuz deniz budur. Cebel-i Kâf'a muttasıl olan deniz, bu bahr-ı mâlihin mâverâsındadır. Bu mâverâda olan, bahr-ı ahmerdir. Bunun kokusu güzeldir. Bir de cebel-i Kâf'ın mâverâsında olarak cebel-i esvede muttasıl olan deniz vardır. Bu da, bahr-ı ahdardır. Semm-i kâtil gibi, ta'mı acıdır. Bundan bir katre içen derhal hâlik ve fâni olur. Yine bu denizden olarak infisâl eden ve cemi' mevcûdâtı şâmil ve muhît olarak cebel-i esvedin mâverâsında olan deniz, bahr-ı a'zamdır. Bunun ne ta'mı ma'lûm, ne de rüzgarı mefhûmdur. Buna kimse baliğ olmamış, belki haberlerde vaki' olduğu için insanlarca haberi ma'lûm ise de, âsârından munkati' olarak mektûmdur.

Bahr-ı ahmere gelince: Bunun intişâr-ı râyihâsı misk-i ezfer (en iyi misk) gibidir. Bu deniz mevc-i âlî sâhibi olan "bahr-ı sâmî" tabiriyle bilinmiştir. Ben bu denizin sahilinde sâhib-i imân bir takım âdemler gördüm. Onların ibâdeti, halkı Hakk'a takrîbden başka bir şey değildir. Bu insanlar, fıtrat-ı asliyyelerinde bu feyizle yaratılmışlardır. Bunlarla muâşeret eden kimse muâşeretinin miktârına göre Allahı öğrenir. Ve onlarla beraber seyri miktarınca Allah'a takarrub eder. Bunların yüzleri şems-i talî', berk-ı lâmi' gibidir. Sülûk sahralarında hayrette kalanlar, bunlardan ziyâ alır ve denizlerin derin yerlerinde şaşırıp kalanlar bunlarla nâil-i hidâyet olurlar. Ricâl-i mezkûre, bu denizde sefer etmek istedikleri zaman balıklar için ağ kurarlar. Balıkları avladılar mı, o balıklar üzerine binerler. Çünkü bu denizin sefîneleri, o denizlerin balıkları ve bu denizden kazanılan, o denizin incileri ve mercanlarıdır. Şu kadar var ki, ricâl-i mezkûre, sayd ettikleri balıkların üzerine binince denizin güzel kokusunu koklayarak bayılırlar. Bir türlü ifâkât bulamazlar. Ve bu denizde balıklara râkib olduğu müddetçe hissiyâtlarına sâhip olamazlar. Onları, bindikleri balıklar alıp götürür.

Nihâyet sahile yaklaşarak, oradaki merâtibden bir mertebe sâhiline atarlar. Ricâl-i mezkûre, bu sûretle karaya vâsıl olup da denizden çıktıkları zaman, akılları kendilerine rucu' eder. Ve ellerine ne gibi mahsûller geçmişse, o zaman meydana çıkar. Hatta o kadar acâip ve garâibe mazhar olurlar ki, bunu anlatmak için en hafif söylenebilecek ta'bîr مالا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر dir. Türkçesi: "Öyle şeyler ki, ne onu gözler görmüş, ne kulaklar işitmiş, ne de benî beşerden bir kimsenin kalbine hutûr etmiştir."

Şurası da ma'lûmun olsun ki; Bu denizin dalgalarından her dalga, yerle gök arasını milyonlarca defa doldurabilir. Çünkü o mevcelerin nihâyeti yoktur. Eğer Cenâb-ı Hakk'ın bu denizi ihâta eden kudret âlemi olmasa, bu ulu varlığın içinde böyle bir denizin vücûduna imkân olamazdı. Cenâb-ı Hak "melâike-i Kerrûbiyyûn"u bu denizin muhâfazasına me'mûr etmiştir. Melâike-i mezkûre, bu denizin ortasında karar tutamazlar. Belki kenarında tavakkuf sûretiyle vazife-i muhâfazayı icrâ ederler. Bu denizin sükkânı yalnız kendi devâbbı ile balıklardan ibarettir.

Bahr-ı ahdara gelince: Bu, mürrü'l-mezâk, ma'den-i helâk ve ağrâktır. Yâni ta'mı acı olup, insanın helâka ve istiğraka uğrayacağı bir mahaldir. Bu denizde âlim olanların ilminde o denizin adı, "hayru's-sıfât" olup âriflerin indinde "ahsanü's-simât" ile tavsîf ve tevsîm olunmuştur. Bu denizde balık yoktur. (Tecelliyât-ı sıfatiyye) Bu denizde sefer eden, mutlaka mevte mahkûmdur. Bu denizi ben gördüm. Sâhilinde emîn ve mutmain bir şehir mevcûttur. O şehir, Hızır ile Mûsâ (as)'ın vâsıl olduğu şehirden ibâret olup, şehr-i mezkûr ahâlisinden yiyecek istedikleri zaman ikisini de misâfir etmekten imtina' etmişlerdi. Bunun sebebi, ikisinin de libâsı fukâra libâsı idi. Halbuki o şehrin yemeklerinden yiyebilmek mülûk ve ümerâya mahsûstur.

Bundan başka şehr-i mezkûrun ahâlisini bu denizde seyr ü sefere âşık ve mübtelâ gördüm. Hepsinin kalbinde bu muhabbet mevcûttur. Hatta her sene başındaki o gün onların bayramıdır. Şehr-i mezkûr ahâlisi ictimâ' ederek renkleri yeşil, kırmızı, sarı, daha başka türlü renklerde olan binek atları üzerine binerek kendilerini bindikleri hayvana bağlarlar. Kezâlik atın gözlerini de bağlayarak o denize yaklaşırlar. Kimin atı, gözü bağlı olduğu için denize girerse o at da, üstüne binen de helak olur. Yok eğer bindiği at, deniz kenarına varınca denize girmeyip geri dönerse, o kimse diri olarak avdet edebilir. Maamafih kurtulan o şahıs kendisini hâib-i merdûd ve mehcûr ve matrûd addeder. Gelecek sene başka bir binek tedârik ederek, bütün sene besleyip it'âmına ihtimâm ettiği o atla yine hareket-i sâbıkayı, yani tekrar denize doğru atı ile yürümeyi icrâ ederek o denizde gark olup ölünceye kadar uğraşır. (Yani zâta geçmek istiyorlar.) Bu deniz kenarındaki şehirde bulunan ahâli, ölmek için aşka mübtelâdır. Bunlar o denize tıpkı pervânenin nûr-ı sirâca hücûmu gibi hücum ederek, o denizde fânî olmak sûretiyle helâk olmağa müştâktırlar.

Yedinci bahre gelince: Bu deniz, bahr-ı esved-i kâtıadır. Bunun ne sükkânı ma'rûf, ne de balıkları ma'lûmdur. Buraya vusûl muhâl olduğundan, o vusûlun husûlu dâire-i imkânda değildir. Çünkü bu deniz etvârın, ekvârın (küreler), edvârın mâverâsında olup, devrelerin nihâyetidir. Bunun acâibi için nihâyet, garâibi için âhiriyet yoktur. Müddetler ondan kâsır olduğu için çok tavîldir. Acâipde

ziyâdeliği fevka't-tasavvur olduğu için, vusûl muhâl olmuştur. Bu, bahr-ı zâttır. Sıfatların kâffesi bu bahr-ı zâtda hayrettedir. Ma'dûm, mevcûd, mevsûm, mefkûd, ma'lûm, mechûl, mahkûm, menkûl, mahtûm, ma'kûl, hepsi işte bu bahr-ı zâttan ibârettir. Bunun vücûdu, fikdânı; fikdânı, vicdânı yâni mevcûdiyetidir. Bunun evveli, âhiriyeti muhît; bâtını, zâhirini câmi'dir. Onda bulunan şey, idrâk olunamaz. Yâni kimse bilmediği için istifâye kâdir olamaz. Binaenaleyh bu bahr-ı a'zama dalmaktan inân-ı beyânı geri çekmek mecbûriyetindeyiz.

Allah hakkı söyler, hakîkî yola hidâyet eder ve tevekkül ve itimâd O'nadır.

Altmışüçüncü Bâb

Babbi'l-Umum Edyânın ve İbâdâtın Esrârı ve Kâffe-i Ahvâl ve Makâmâtın Nükteleri Hakkındadır

İzâhât-ı âtiyeyi dikkatle bil ki; Cenâb-ı Hak mevcûdâtm kâffesini kendisine ibâdet için yaratmıştır. Mevcûdât, mezkûr ibâdet hikmeti üzerine meşgûl ve bi'l-asâle bunun için mahlûktur. Esasen bu ulu varlıkta hiç bir şey yoktur ki, Cenâb-ı Hakk'a hâliyle, makâliyle, ef'âliyle, belki zâtıyla, sıfâtıyla da ibâdet etmesin!

Bu ulu varlıkta bulunan her şey, Allah'a mutî'dir. Bunun delîli Kur'an'da yere göğe hitâben Cenâb-ı Hakk'ın إئتيا طوعاً او كرهاً قالتا آتينا طائعين (Fussilet 4) buyurmasıdır. Türkçesi: "Tav'an yahut kerhen geliniz. Cevapda yer ve gök mutî' olarak geldik." dediler. Bu âyette semâvât ve arz ile murâd, yerin ve göğün sükkânmdan başka bir şey değildir. Bundan başka Cenâb-ı Hak, وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون (Zâriyat 56) buyurmuştur. "İns ve cinni ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım." demektir. Kezâlik كل ميسّر لما خلق له hadîs-i şerîfi de bu babda mevcûdâtın ibâdette olduklarına şâhiddir. "Her şey ne için yaratılmışsa, o yaratıldığı şey kendisine kolay gösterilmiştir." demektir. Cin ve insin Hakk'a ibâdet için yaratıldıkları edille-i mezkûreden anlaşılmıştır. Binaenaleyh kendilerinde sebeb-i hilkat olan şey, kendilerine kolay gösterilmiştir. Şu halde onlar, bi'z-zarûre Allah'ın ubbâdıdır.

Şu kadar var ki, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin muktezeyâtındaki ihtilâftan dolayı ibâdâtta ihtilaf zuhûr etmiştir. Çünkü Cenâb-ı Hak, "Hâdî" ismiyle mütecellî olduğu gibi "Mudil" ismiyle de mütecellîdir. Cenâb-ı Hak, "Mün'im" isminin zuhûr-ı eserini sevdiği gibi,

"Muntakim" isminin zuhûr-ı eserini de sever. Bu iktizâya mebnî, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye erbâbından ihtilâf zuhûr ettiği için nâsın ahvâlinde de ihtilâf görülmüştür. Cenâb-ı Hak Kur'an'da كان الناس امّةً واحدةً فبعث الله النبين مبشّرين ومنذين (Bakara 213) buyurmuştur. Mânâsı: "Nas, aslında ümmet-i vâhide idi. Yâni fıtrât-ı asliyyeleri nokta-i nazarından Allah'a ibâdet üzerine yaratılmışlardı. Cenâb-ı Hak enbiyâyı tebşîr ve inzâr için ba's etmiştir". Binaenaleyh "Hâdi ismi itibâriyle peygamberlere tabi' olan o cihetle Cenâb-ı Hakk'a ibâdet etsin ve enbiyâya muhâlefet eden de Hakk'a Mudil ismiyle ibâdet etsin." demektir.

Bu hikmete mebnîdir ki, nâs arasında ihtilâf zuhûr ederek milel-i muhtelife ve mezâhib-i mütenevvia ile insanlar arasında ihtilâf görülmüştür. Ve her tâife, kendi bildiğini başkalarına nisbetle hata olduğu halde savâb olarak bilmiş ve bildiği yola gitmiştir.

Bundan şu netice çıkar ki, Cenâb-ı Hak her husûsda sıfat-ı müessiresinin iktizâ ettiği nokta-i nazardan kendisine ibâdet olunsun için, başkalarına nisbetle hata olan şeyi savâp gören tâifeye, savâp görmesini güzel göstermiştir. İşte bu tetkîk ما من دابّة الا هو آخذ بناصيتها (Hud 56) âyetinin mânâsıdır. "Hareket eden hiç bir müteharrik yoktur ki, onu Cenâb-ı Hak nâsiyesinden tutmamış olsun." demektir.

Hulâsa: Bir fiili icrâ edenin fiilinde, hakîkatte fâil olan Cenâb-ı Hak olup, irâdesi ve murâdı ne ise o hâsıl olur demektir. Hakk'ın murâdı da sıfâtının iktizâ ettiği şeyin aynıdır. Cenâb-ı Hak mahlûkâtına, esmâ ve sıfâtının muktezâsı vechiyle mücâzât eder. Binaenaleyh bir kimsenin rubûbiyyet-i ilâhiyyeyi ikrârı, Hakk'a bir menfaat veremediği gibi inkârı da Hakk'a bir mazarrat veremez. Belki Cenâb-ı Hak mahlûkâtın istihkâkına göre tasarruf eder. Mahlûkâtın istihkâkı dediğimiz, kemâl-i ilâhî için lâyık olan ne ise, ibâdâtın ona göre tenevvuudur.

Hulâsa: Vücûd'da Hakk'a ibâdet etmeyen ve mutî' olmayan hiç bir mevcûd yoktur. Cenâb-ı Hakk'ın Kur'an-ı Azîm'inde وان من شيئٍ الا يسبّح بحمده ولكن لاتفقهون تسبيحهم (İsra 44) âyet-i kerîmesi de bu babdaki edilledendir. Mânâsı: "Mevcûdâttan hiç bir şey yoktur ki, Hakk'ı tesbîh etmesin. Fakat siz o tesbîhi anlayamazsınız." demektir. Çünkü mevcûdâtın tesbîhinde muhâlefet, ma'siyet, inkâr ve bunlara benzeyen tesbîhler de vardır. Bu sırrı her insan anlayamaz. Bundan başka âyet-

i celîle-i mezkûredeki "nefiy", cümle üzerine vâki' olmuştur. Ondan anlaşılır ki, ba'zı insanların anlaması sahihtir. "Siz onların tesbîhlerini anlayamazsınız." demek, "hepiniz anlayamazsınız." değildir. Bundan da, ba'zı kimselerin anlamasına cevâz olduğu anlaşılır. Şurası da ma'lûmun olsun ki; Cenâb-ı Hak bu varlığı icâd ettiği ve Adem (as)'ı da cennetten inzâl ettiği zaman, Âdem (as)'ı nüzûlunden evvel velî olarak halk etmişti. Âdem yeryüzüne inince, Cenâb-ı Hak ona nübüvvet ihsan etmiştir. Çünkü nübüvvet teşrî' ve teklîf demektir. Dâr-ı dünyâ da dâr-ı teklîftir. Cennet böyle değildir. Âdem orada sırf velâyetle hareket ediyordu. Cennet te dâr-ı kerâmet, dâr-ı müşâhededen ibâret olup bunlar da velâyetle kâim olan ahkâmdandır. Ebû'l-beşer Âdem (as) yere indiği zaman da, zürriyeti meydâna gelinceye kadar yine velî idi. Zürriyeti meydana geldikten sonra Cenâb-ı Hak, Âdem'i zürriyetine nebî olarak gönderdi. Âdem (as) zürriyetine lâzım gelen şeyleri öğretti ve Cenâb-ı Hakk'ın kendisine emr ettiği şeyleri izâh buyurdu. Âdem (as)'a inzâl olunan âyetler müteaddid sahifelerden ibârettir. Âdem (as) evladından bir kısmı, suhuf-ı mezkûreden bi'z-zarûre öğrendikleri ahkâma imân ettiler. Çünkü suhuf-ı mezkûredeki ahkâmı, ednâ aklı olan bir kimsenin reddine imkân yoktur.

İşte bu imân edenler, evlâd-ı Âdem'den Âdem'e tâbî' olanlardır. Lezzât-ı nefsiyye ve hevesât-ı şehevâniyyeleriyle meşgûl olarak suhuf-ı mezkûreyi öğrenmekten i'râz ederek hevâlarına tâbî' olanların, netîce-i ahvâli, dünyâya aldanarak zulmet-i gaflete düşmekten ibâret oldu. Bu gaflet, onları neticede inkâra ve suhuf-ı mezkûre ahkâmına adem-i imâna sevk etti. İşte küffâr bunlardır. Âdem (as) vefât edince, nesli arasında tefrika hâsıl oldu. Bir kısmı, Âdem (as)'ın Cenâb-ı Hak indinde mukarreb olduğuna imân ettiler. O derecede ki, Âdem'i sıfâtı üzerine taştan bir şahıs teşkîli ile sûretini meydana getirmeye ihtimâm ettiler. Bundan maksatları hürmet ve ta'zîm ile Hz. Âdem'e hizmet idi. Şahıs sûretini müşâhedeye devâm ederek kalplerinde nâmûs-ı muhabbeti bu sûretle ikâme etmek istediler ve "bu sûretle hürmet, bizim için Cenâb-ı Hakk'a vesile-i takarrub olur." dediler. Çünkü onlar biliyorlardı ki, Hz. Âdem'e hâl-i hayatında hizmet, Cenâb-ı Hakk'a vasıta-i kurbiyyet idi. Şahs-ı Âdem'e vefâtından sonra bu sûretle hizmet de, kurbiyyet-i mezkûreyi intâc eder, zannettiler.

Nesl-i Âdemden mu'tekadâtı izâh olunan kısm-ı mezkûrun içinde bir tâife de hürmette dalâlete düştüler. Doğrudan doğruya sûretin nefsine ibâdete başladılar. "Abede-i evsân" denilen bunlardır.

Yine bunladan bir tâife de kıyâs-ı aklîye mürâcaatla, abede-i evsânı tezyîfe kıyâm ederek "evsâna ibâdetten ise, tabâyi-i erbaaya ibâdet evlâdır." dediler. Onların fikrince tabâyi-i erbaa varlığın aslı olup, âlem harâret, burûdet, yubûset ve rutûbetten mürekkebdir. Binaenaleyh asl'a ibâdet fer'e ibâdetten evlâ olmak şeklini tercîh ettiler. Evsân, ibâdet eden kimsenin fer'idir. Çünkü evsânı, yâni putları yontup meydana getiren, o ibâdet eden kimsedir. Binaenaleyh âbid, o evsânın aslıdır.

Hulâsa: Tabâyie ibâdet muraccahtır. İşte "tabiiyyûn" denilen de bunlardan ibârettir. Daha sonra bir tâife de yedi yıldıza ibâdete zâhib oldular. Bunlar "harâret, burûdet, yubûset, rutûbet hadd-i zâtında hareket-i ihtiyâriyyesi olan bir şey değildir. Onlara ibâdette fâide yoktur. Zuhal, Müşterî, Merih, Şems, Zühre, Utarid ve Kamer'den ibâret olan yedi yıldıza ibâdet evlâdır." dediler. Bu yedi yıldızdan her biri nefsinde müstakil, feleğinde seyre, devre sâhip; ba'zan menfaat, ba'zan mazarrat olmak üzere vücûd bunların hareket-i müessiresi olup o vecihle hareket eder. Bu sûretle tasarrufu olan şeye ibâdet evlâdır." diyerek mezkûr yedi yıldıza ibâdet ettiler. (Bunlara "sâbiiyye" de denilir.) Felâsife denilen de bunlardır.

Başka bir tâife de nûr ile zulmete ibâdete zâhib oldular. Bunların fikrince nûrları ibâdete tahsis, ikinci bir ciheti tazyikden başka bir şey değildir. Çünkü varlık, nûr ile zulmete münhasırdır. Binaenaleyh nûr ile zulmete ibâdet evlâdır, diyerek hiç bir yıldıza tahsîs etmeksizin tasavvur-ı mutlak itibâriyle nûra, kezâlik tasavvur-ı mutlak itibâriyle zulmete ibâdet ettiler ve nûra "Yezdân" ve zulmete "Ehrimân" tesmiye ettiler. "Seneviyye" denilen tâife de bunlardır. Başka bir tâife de ateşe ibâdete zâhib oldular. Bunlar derler ki, "Hayatın esâsı harâret-i gariziyye üzerine müessestir. Harâret-i gariziyye ise, zihinde mânâ ve mefhûmdan ibârettir. Bu mânânın sûret-i vücûdiyyesi ise, ateşten ibârettir. Binaenaleyh vücûdun tek başına aslı ateştir." Bu tâife de, bu fikirle ateşe taparlar. "Mecûsiyye" denilen tâife de, bunlardan ibarettir. Başka bir tâife de esâsında ibâdeti terke zâhib oldular. Bunların zu'mları ber-vech-i âtîdir.

İbâdet hiç bir fâideyi müfîd değildir. Fıtrat-ı ilâhiyye esâsı nokta-i nazarından hilkatin icâbı ne ise, dehr, yani zamân-ı hâdisât o sûretle vâki olan şeyi göstermektedir. Binaenaleyh ortada içindeki mevcûdu dışarıya atan rahimlerden ve hariçdeki mevcûdu içinde tutan yerden başka bir şey yoktur. İşte "Dehriyyûn" denilen tâife de bunlardır. Bunlara "melâhide" denilir.

Ehl-i kitâba gelince: Bunlar da fırka fırkadır.

1- Berâhimiyye: Bunlar, Hz. İbrahim dini üzerine olduklarını ve Hz. İbrahim neslinden bulunduklarını zu'm ederler. Bunlarm ibâdet-i mahsûsası vardır.

2- Yehûd: Bunlar, Mûseviyyedir.

3- Nasârâ: Bunlar, İseviyyedirler.

4- Müslimîn: Bunlar, Muhammedîdirler; yâni biziz.

Bu ta'dâd olunan on fırkadan ibâret olup milel-i muhtelifenin asılları, bunlardır.

Milel-i muhtelifenin ihtilâfatına gelince; kesretinden nâşi nihâyeti yoktur. Bununla beraber kâffesi zikr olunan on fırkadan müteferridir.

1-Küffâr, 2- Tabiiyyûn, 3- Felâsife, 4- Seneviyye, 5- Mecûsiyye, 6- Dehriyye, 7- Berahimiyye, 8- Yehûd, 9- Nasâra,10- Müslümanlar

Bu on fırkadan hiç bir tâife yoktur ki, onlardan bir kısmını, Cenâb-ı Hak cennet, bir kısmını da cehennem için yaratmış olmasın. Görmüyor musun? Ezmine-i mütekaddimedeki küffâr, o zamanın peygamberinin dâveti kendilerine vâsıl olmayan cihetlerde bulunmuşlar ise, onlar ikiye münkasım olmuş demektir. Bir kısmı, âmil-i hayrdır; Allah onları cennetle mükâfât eder. Bir kısmı, âmil-i şerdir; Allah onlara cehennemle mücâzât eder. Ehl-i kitâp da böyledir. Onlarda şerâyiin nuzûlünden evvel hayr denilen şey, kalplerin kabul ettiği, nefislerin sevdiği, rûhların kesb-i telezzüz ettiği şeylerden ibârettir. Şerâyiin nüzûlunden sonra hayr, ibadullahın Cenâb-ı Hakk'a ber-mûcib-i emr ibâdet ettikleri şeyden ibarettir.

Şer de şerâyiin nüzûlunden mukaddem, kalplerin red ile pis gördüğü ve nefislerin kerîh gördüğü ve rûhların elemine bâis olduğu şeylerden ibârettir. Şerâyiin nüzûlunden sonra şer, Cenâb-ı Hakk'ın

ibâdetini nehy ettiği şeylerdir. Bu ta'dâd olunan tâifenin kâffesi lâyık olduğu vechile Cenâb-ı Hakk'a ibâdettedirler. Çünkü Cenâb-ı Hak, onları kendileri için değil, belki kendisi için yaratmıştır. Binaenaleyh onlar, müstehak olduğu vecihle Cenâb-ı Hakk'ındır. Bundan başka Hak Subhânehu ve Teâlâ hazretleri bu milletlerden esmâ ve sıfâtının hakâyıkını izhâr etmiştir. Binaenaleyh kâffesinde bi-zâtihî tecellî eden Cenâb-ı Hak'tır. İşte bu sûretle mezkûr tâifelerin kâffesi, Cenâb-ı Hakk'a ibâdet etmiştir.

Küffâra gelince: Bunlar, Cenâb-ı Hakk'a bizzât ibâdet ederler. Çünkü Cenâb-ı Hak bütün varlığın hakîkatidir. Küffâr da varlık cümlesindendir. Cenâb-ı Hak, onların da hakîkatidir. Binaenaleyh küffâr, Cenab-ı Hak kendilerinin hakîkati olduğu için kendilerine rab olmasını küfr ve setr etmişlerdir. Onlar "Hak bizim hakîkatimizdir. Hakk'ın ise rabbı yoktur. Belki Hak, Rabb-ı mutlaktan ibârettir." diyerek Hakk'ın "ayn"ı olan zâtlarının muktezâsı nokta-i nazarından Cenâb-ı Hakk'a ibâdet etmişlerdir.

Küffârdan putlara tapanlara gelince: Bunlar derler ki, "Cenâb-ı Hakk'ın kemâliyle berâber hulûl ve ittihâd olmaksızın zerrât-ı vücûddan her zerrede varlığın sırrı âşikârdır. "Bu sırra nazaran Hak Teâlâ onların ibâdet ettikleri evsânın hakîkati olur." Binaenaleyh onlar da Allah'dan başkasına ibâdet etmemişlerdir. Cenâb-ı Hakk'ın abede-i evsânın bu hakîkati bilmesine de ihtiyâcı yoktur. Onların niyetlerine de muhtâç değildir. Çünkü hakâyıkın, perde-i istitârda devâmı ne kadar uzun olursa olsun, elbette o hakâyık için bir gün hakîkat-i emr vechile zuhûru zarûrîdir. İşte abede-i evsânın kendi nefislerinde Hakk'a ittibâlarının sırrı budur.

Çünkü abede-i evsânın kalpleri şehâdet etmiştir ki, hayr bu vecihle harekettedir. Binaenaleyh onların akâidi, bu hakîkat üzerine düğümlenmiştir. Cenâb-ı Hak ise hadîs-i meşhûr vechile kulunun kendine zannı ne ise, orada olduğu ma'lûmdur. Hz. Peygamber de "Müftîler sana başka fetvâ verirseler de, sen fetvâyı kendi kalbinden al." mânâsına olarak استفت قلبك ولو افتاك المفتون buyurmuştur. Bu hadîs-i şerîf umûmî kalb te'vîli üzerine söylenmiştir. Mes'ele husûsiyle tefekkür olunmak lâzım gelirse, her kalb, lâyık-ı vechile istiftâ edemediği gibi, her kalp de savâb olan şeyi iftâ edemez. Binaenaleyh

bu hadîs-i şerîfde maksûd olan kulûb, ba'zı kulûbdur, kalplerin kâffesi değildir.

Abede-i evsândaki hakîkat-i emre nazaran mevcûd olan lâtife-i i'tikâdiyye üzerine fiil-i ibâdeti îfâ ettikleri için âhirette o menhec-i mezkûr üzerine hakîkat-i emirlerinin zuhûrlarına bâis olur. Cenâb-ı Hak Kur'an'da كلّ حزب بما لديهم فرحون (Mü'minûn 53) buyurmuştur. "Her hizb, kendilerinde mevcûd olan ahvâl ile dünyâda ve âhirette mesrûrdurlar." demektir. Çünkü "ferihûn"daki ferihûn kelimesi, ism-i sıfattır. İsim ise, müsemmâdan münfek olmaz. Cenâb-ı Hak onları "ferihûn" ile tesmiye ederek onları bu sıfatla tavsîf etmiştir. Vasf ise, mevsûfa muğayir değildir. Cenâb-ı Hak فرح كلّ حزب بالديهم şeklinde fiil-i mâzî sigasiyle buyurmuş olsa, veyahut muzârî sığasiyle "yefrahu" buyurmuş olsaydı, mes'ele izâh-ı mezkûr vechiyle olmazdı. Çünkü fiil, inkıtâı muktezîdir. Ama isim, devâm ve istimrâr içindir. Binaenaleyh onlar dünyada fiilleriyle, âhirette hâlleriyle ferahtadırlar.

Hulâsa: Kendilerindeki ferâh dâimdir. O derecede ki, dünyâya tekrâr iâde olunsalar kendilerinde hâsıl olacak ittılâ'dan sonra da nehy olundukları şeye elbette yine avdet ederlerdi. Âhirette ba'de'l-ittilâ' azâba giriftâr olmuşlarsa da, neticede yine o azâbı latîfe-i melzûzede bulmuşlardır. Azâbda bekâlarının sebebi budur. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın rahmeti icâbındandır ki, bir kulunu âhirette bir azâp ile ta'zîb etmek murâd etttiği zaman, o kimse için azâb-ı mezkûrde lezzet-i gariziyye îcâd eder. Muazzeb olan kimsenin cesedi, o lezzet-i gariziyyeye taaşşuk eder. Bundaki hikmet şudur ki; bu suretle azâba müncezib olduğu için, Cenâb-ı Hakk'a ilticâsı ve azâbdan istiâzesi sahih olmaz. O lezzet kendinde mevcûd oldukça, o azâbda bâkî kalır.

Cenâb-ı Hak azâbın tahfîfini murâd edince, o lezzeti izâle ettirir, muazzeb olan kimse rahmet-i ilâhiyyeye ilticâya muzdar olur. Cenâb-ı Hakk'ın şân-ı âlîsi duâ eden muzdarrın duâsını kabûl etmektir. Bu ızdırar hasıl olunca, Cenâb-ı Hakk'a ilticâ ve azâbdan istiâze sahih olup, Cenâb-ı Hak da onun ilticâ ve istiâzesini kabul eder. İzâhât-ı mezkûreye nazaran küffârın Cenâb-ı Hakk'a ibâdeti, ibâdet-i zâtiyyedir. Bu ibâdet-i zâtiyye, her ne kadar onları saâdete îsâl ederse de, bu ibâdet, tarîk-i dalâldır. Çünkü bu saadetin husûlü uzaktan gelmiştir. Çünkü o saâdet sahibi, ef'âliyle, akvâliyle mukteză-yı beşeriyet

üzerine dünyada iken tabakât-ı nâriyye-i tabiiyyeye ne kadar dalmış ise, o nisbetle mütenâsip olarak âhirette de tabakât-ı cehennemin kâffesine daldıktan sonra kendisine hakâyık münkeşif olmuştur. Sûret-i meşrûha vechile mücâzâtmı istifâ ettikten sonra yolunu Hakk'a doğru çevirmiştir. Bu ise, uzaktan kendisine nidâ olunmaktan başka bir şey değildir. Binaenaleyh saâdet-i ilâhiyyeye vuslâtı, birinci derecede nâil-i saâdet oldukları için kendilerine yakından nidâ olunan mukarrabînin fevz ve necâta nâil olması gibi değildir. Ber- vech-i meşrûh devrelerden geçtikten sonra olduğu için baîdden kendisine nidâ olunmuş demektir. Bunu anla!

Tabiiyyûna gelince: Bunlar, Cenâb-ı Hakk'a dört sıfatını nazar-ı i'tibâra alarak ibâdet etmişlerdir. Çünkü hayât, ilim, kudret, irâdeden ibâret olan dört evsâf-ı ilâhiyye binâ-ı vücûdun aslıdır. Harâret, burûdet, rutûbet, yubûset de âlem-i ekvânda mezkûr dört sıfatın mazharıdır. Rutûbet, hayâtın; burûdet, ilmin; harâret, irâdenin; yubûset, kudretin mazharları olup bu mezâhirin hakîkati de evsâf-ı mezkûre ile mevsûf olan Hakk'ın zâtıdır. Tabiiyyûnun besâir-i rûhiyyesi, mezâhir-i mezkûrede mevcûd olan latîfe-i ilâhiyyeye ve evsâf-ı erbaa-i mezkûre-i ilâhiyyenin eserlerini muâyene ve bunların âlem-i ekvânda harâret, burûdet, yubûset, rutûbet eşkâlinde zuhûruna taalluk ettiği için, isti'dâd-ı ilâhî nokta-i nazarından sıfât-ı mezkûre mânâlarının, kâbiliyetlerinin bu sûretle de zuhûru hakîkatini idrâk etmişlerdir. İstersen burada "sıfât-ı mezkûrenin maânîsi" demeyip de "eşbâh-ı hâriciyyenin ervâhıdır." de. Veyâhud "bu mezâhirin zâhirleridir." de. İşte zikr olunan nükteye mebnî mezkûr tabayiâe, sırr-ı meşrûhdan dolayı tabiiyyûn ibâdet etmiştir. Tabiiyyûndan ba'zıları bu hakîkate vâkıf, ba'zıları bu hakîkatten gâfil ve câhildir. Dâimâ âlim olan sâbık, câhil olan ona lâhık olur.

Hulâsa: Tabiiyyûn Cenâb-ı Hakk'a sıfât-ı ilâhiyye noktasından ibâdet etmişlerdir. Ve onların netîce-i ahvâli de saadete rucü' eder. Bunlar da tıpkı bundan evvelki abede-i evsân hakkında teşrîh olunduğu vechile, kendilerine medâr-ı hikmet olan hakâyıkın âhirette zuhûriyle mesrûr olurlar.

Felasifeye gelince: Bunlar Cenâb-ı Hakk'a esmâ-i ilâhiyye nokta-i nazarından ibâdet etmişlerdir. Zîra yildızlar, esmâ-i ilâhiyyenin maz-

harları olup Cenâb-ı Hak ise zâtıyla o mezâhirin hakîkatidir. Binaenaleyh güneş, "Allah" isminin mazharıdır. Çünkü nurûyla kevâkibin kâffesine imdâd eden güneştir. "Allah" ismi de tıpkı böyledir. Çünkü esmâ-i ilâhiyyenin kâffesinin hakâyıkı, "Allah" isminden istimdâd eder. Kamer de "Rahmân" isminin mazharıdır. Zirâ Kamer nûr-ı şemsi hâmil olan mükemmel bir kevkebdir. Tıpkı "Rahmân" ismi de "Allah" isminin şâmil olduğu isimler içinde, mertebe itibâriyle kâffe-i esmâdan a'lâdır. Bunun izâhı, bâb-ı mahsûsda geçmiştir.

Müşterî yıldızı da "Rab" isminin mazharıdır. Zira Müşterî gökte en çok mes'ûd olan ve saâdet-bahş olan kevkebdir. Nitekim Rab ismi de merbûbu iktizâ ettiği için kemâl-i kibriyâya şumûlu i'tibâriyle merâtib-i esmâ içinde en husûsi mertebesi olan bir isimdir. Zuhal yıldızı da "vâhidiyet"in mazharıdır. Zirâ eflâkın kâffesi, onun ihâtası altındadır. Nitekim Vâhid ismine nisbetle de esmâ ve sıfâtın kâffesi Vâhid isminin tahtındadır.

Merîh'e gelince: "Kudret"in mazharıdır. Çünkü Merîh ef'âl-i kahriyyeye muhtas olan bir kevkebdir. Zühre de "İrâde"nin mazharıdır. Çünkü Zühre, hadd-i zâtında serîu't-tekallubdur. Hak da böyledir; her an bir şeyi murâd eder. Utarid kevkebine gelince: Bu da "İlm"in mazharıdır. Çünkü Utarid, semâda "Kâtip" ismiyle ma'rûf olmuştur. Bâkî kalan kevâkib-i ma'lûme, dâhil-i dâire-i ta'dâd olan esmâ-ı hüsnânın mazharlarıdır. Kevâkib-i bâkiyeden ma'lûm olmayan kevâkib de dahil-i dâire-i ta'dâd olmayan esmâ-ı ilâhiyyenin mazharlarıdır.

Felâsifenin ervâhı, kendilerinde mevcûd olan fıtrat-ı ilâhiyyedeki idrâk isti'dâdı nokta-i nazarından bu esrârın zevkini tadınca, her bir kevkebde mevcûd olan latîfe-i ilâhiyyeye nazar ederek kevâkib-i mezkûreye ibâdet ettiler. Bundan başka Cenab-ı Hak, o kevâkibin hakîkati olduğu için ma'bûd-ı bizzât olması iktizâ etmiştir. İşte bu sır içinde Cenâb-ı Hakk'a ibâdet etmişlerdir. Bu ulu varlıkta hiç bir şey yoktur ki, Âdem evlâdı yahud hayvanâttan başkaları ona ibâdet etmiş olmasın. Meselâ "Hırba", yani Bukalemun güneşe ibâdet eder. Necâset böceği, fenâ kokuya ibâdet eder. Envâ-ı hayvanâttan başkaları da her birisi, bir şeye ibâdet eder.

Hulâsa: Vücûdda hiç bir hayvan yoktur ki, Allah'a ibâdet etmesin. Bu ibâdet de ya bir mazhar, ya bir muhdes şey ile takyîd etmek

sûretiyle olur. Yahûd ale'l-ıtlâk olur. Cenâb-ı Hakk'a ale'l-ıtlâk ibâdet eden "muvahhid"dir. Takyîd sûretiyle ibâdet eden "müşrik"dir. Maamafih kâffesi hakîkat-i emre nazaran Allah'ın ibâdıdır. Çünkü o mezâhirde mevcûd olan, Hakk'ın vücûdudur.

Cenâb-ı Hak, zâtı nokta-i nazarından her hangi şeyde zâhir olursa, o şeye ibâdet olunmak iktizâ etmiştir. Hak da zerrât-ı vücûdun kaffesinde zâhirdir. Nâstan ba'zıları, alemin aslı olan tabâyie ibâdet etmiş; ba'zıları, kevâkibe; ba'zıları, maâdine; ba'zıları da ateşe ibâdet etmiştir. Hâsılı vücûdda bu âlemde mevcûd olan eşyâdan her şeye ibâdet olunmuş ve ibâdet olunmamış hiç bir şey bâkî kalmamıştır. Yalnız Muhammedîler Cenâb-ı Hakk'a ibâdeti sûret-i mutlakada yaparak, eczâ-ı muhdesâttan hiç bir şey ile takyîd etmemişler ve kâffe-i mevcûdâta şumûl itibâriyle, Hakk'a ibâdet eylemişlerdir. Kezâ Muhammedîlerin ibâdeti, pek nezihdir. Çünkü ibâdetleri, bâtın veyâhud zâhire nisbetle bir veche müteallik olup yekdiğer vechi terk şeklinde değildir. Binâenaleyh Muhammedîlerin yolu, Cenab-ı Hakk'ın zâtına giden yoldur.

Bunun içindir ki, Hakk'a kurbiyet derece-i ûlâsında fevz ve necâta nâil olmuşlardır. Binaenaleyh "onlara mekân-ı karîbden nidâ olunmuştur." mânâsına olan اولئك ينادون من مكان قريب (Fussilet 44) âyetindeki işâret Muhammedîleredir. Cenab-ı Hakk'a bu cihetle takyîd ve tabâyi', kevâkib, evsân daha başkaları gibi mezâhirde tecellîsini düşünerek ibâdet edenler böyle değildir. Onlar "uzak bir yerden nidâ olunanlardır." mânâsına olan اولئك ينادون من مكان بعيد âyetinin şümûl-ı işâreti altındadırlar. Çünkü izâh-ı mezkûr vechiyle takyide düşenler, ancak kendilerinin ibâdet ettikleri mazhar cihetinden Hakk'a rucû' ederler. Hak onlar için başka mazharda zâhir olmaz. Medâr-ı ibâdetleri olan bu hâl, ayn-ı bu'ddan başka bir şey değildir. Kendilerine o mekân-ı baîdden nidâ olunmuştur. Ama menzil-i maksûda vuslattan sonra kendilerine yakından nidâ olunanlar da, uzaktan nida olunanlar da müsâvî ve müttehid olurlar. Bu sırrı anla!

Seneviyyeye gelince: Bunlar, Cenâb-ı Hakk'a nefsi nokta-i nazarından ibâdet etmişlerdir. Çünkü Cenâb-ı Hak, nefsiyle kâffe-i ezdâdı câmi'dir. Binaenaleyh merâtib-i hakkiyye ve merâtib-i halkiyyeye şâmildir. İki hükm ile iki vasıfda ve iki na't ile dareynde zâhir

olan, O'dur. Bir şey ki, hakîkat-i hakkiyyeye mensûbdur, o şey envârda zâhirdir. Bir şey ki, hakikat-i halkiyyeye mensûbdur, o da zulmetten ibârettir. Seneviyyenin nûra, zulmete ibâdetleri bu sırr-ı ilâhîden dolayıdır. O sırr-ı ilâhî iki vasfı, iki zıddı, iki itibârı, iki hükmü câmi'dir. Ne şekilde istersen öyle söyle. Çünkü Cenâb-ı Hak, o şey ve zıddını câmi'dir. İşte Seneviyye Cenâb-ı Hakk'ın nefsine nisbetle iktizâ eden şeyden dolayı latîfe-i ilâhiyyeyi tefekkür nokta-i nazarından ibâdet etmişlerdir.

Hulâsa: Hak ile de, halk ile de müsemmâ olan O'dur. Zulmet de O'dur, nûr da O'dur.

Mecûsiyyeye gelince: Bunlar, Cenâb-ı Hakk'a ahadiyet nokta-i nazarından ibâdet etmişlerdir. Ahadiyet merâtibin, esmânın, sıfâtın kâffesini ifnâ ettiği gibi kezâlik ateş de unsuriyât içinde en kuvvetli bir unsur ve mertebesi yüksek bir varlıktır. Çünkü ateş, tabâyi'den hangi tabîata muhâzî olursa, o şeyi ifnâ eder. Her hangi tabîata mukârin olursa, o şey kuvvet-i galebesinden dolayı nâra istihâle eder. Ahadiyet de böyledir. Ona hangi isim, hangi vasıf mukâbil olursa derhâl muzmahil olarak ahadiyetin şumûlü altına girer. İşte bu latîfeden dolayı Mecûsiyye, ateşe ibâdet etmişlerdir. Ateşin hakîkati de zât-ı Hak'tan başka bir şey değildir.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; heyûlâ, nâr, mâ, havâ, turâbdan ibâret olan tabâyi-i erbaa erkânından her hangi bir rükünde zuhûrundan evvel, hangi rükn-i tabîatı isterse onunla temessül edebilir. Ama erkân-ı tabiattan bir rükünde zuhûrundan sonra, temessül ettiği o sûreti kendinden hal' ederek başka bir sûretin libâsıyla telebbüs mümkün değildir. Vâhidiyete nazaran esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye de böyledir. Bunlardan her birisinin ikinci mânâsı vardır. Meselâ "Mün'im", "Muntakim"den ibârettir. Fakat mertebe-i ilâhiyyede esmâ zâhir olduktan sonra, her isim ancak hakîkatinin iktizâ ettiği şeyi ifâde eder. Bu nokta-i nazardan Muntakim'in "ayn"ı olan Mün'im, Muntakim'in zıddı olur. Ateş de tabâyi'de esmâdaki vahidiyet mazharıdır. Mecûsiye tâifesine mensûb olanların kuvve-i şâmie-i rûhiyyesi bu miskin kokusunu duyunca, bu kokudan mâadasını koklamağa mâni' olan zekâme (nezle) tutuldular. Binaenaleyh ateşe ibâdet ettiler. Halbuki hakikatte onların ibâdeti Vahid-i Kahhâr'dan başkasına değildir.

Dehriyyeye gelince: Bunlar, Cenâb-ı Hakk'a hüviyeti nokta-i nazarından ibâdet etmişlerdir. Risâlet-meâb Efendimiz لا تسبّوا الدّهر فانّ الله هو الدهر buyurmuştur. "Dehre, yâni zamânâ sövmeyiniz. Çünkü dehr, Allah'dan başka bir şey değildir."

Berâhime'ye gelince: Bunlar, Cenâb-ı Hakk'a mutlak olarak ibâdet ederler. Ne bir nebîyi, ne de bir rasûlü tefekkürle ibâdet etmezler. Belki bunlar derler ki, bu ulu varlıkta hiç bir şey yoktur ki, Allah'ın mahlûku olmasın. Onlar, o ulu varlığa nazaran Allah'ın vâhidiyetini ikrâr ederler. Fakat enbiyâ ve mürselîni, sûret-i mutlakada inkâr ettikleri için, bunlarm Hakk'a ibâdeti bi'setten evvel peygamberlerin ibâdeti nev'indendir. Bunlar İbrahim (as)'ın evladından olduklarını zu'm ederler. Ve kendilerinin yanında İbrahim (as)'ın yazdığı bir kitâbın mevcûd olduğunu söylerler ve onlarm i'tikâdmca o kitâp İbrahim'in yazdığıdır, Rabbı tarafından gönderilmiş kitâp değildir, derler. Kitâb-ı mezkûrde hakâyık zikr edilmiştir. Bu kitâp beş cüzdür. Dört cüzün kıraati Berâhime'den olan her şahıs için mübâh görülmüştür. Beşinci cüzün kıraati mübâh görülmez. Bunu, içlerinden âhâd-ı mahsûsa bilebilirler. Çünkü beşinci cüzün meâli çok derindir. Hatta berâhime arasında meşhûrdur ki, cüz-i hâmis okuyan kimse, her halde İslâm'a dâhil olur ve dîn-i Muhammedîyi kabûle mecbûr bulunur.

Bu tâifenin çoğu, bilâd-ı Hindde'dir. Bir takım insanlar vardır ki, Berâhime kıyâfetine girer ve Berâhime'den olduklarını iddiâ ederlerse de, hakîkatte onlardan değildir. O nev'den olanlar Berâhime arasında ibâdet-i evsân ile ma'rûftur. Bunların içinde evsâna tapanlar Berâhime tâifesinden ma'dûd değillerdir.

Bâlâda zikri sebkat eden tâifelerden her birisi ibâdetlerinde kendi nefislerinden bir takım bid'atlar icâd etmişlerdir. İşte bunların sebeb-i şekâveti olan, o bid'atlerdir. Bunlarm şekâveti, nihâyetü'l-emr saâdete munkalib olsa da, kendilerinin düştüğü hufre-i bu'diyet onlarm şekâveti demektir. Onlardan saâdetin zuhûru, şekâvet-i mezkûrenin husûlünden sonradır. Bunu anla! Ama her hangi peygamber olursa olsun, teblîğ ettiği kanûn üzerine tâbi' olan ve o yolda ibâdet eden kimseler, asla şekâvete düşmezler. Belki onların saâdeti dâimîdir. Sûret-i tedriciyyede zuhûrunu gösterir. Ehl-i kitâp ise, kendilerine peygamberleri tarafından teblîğ olunan kelâm-ı ilâhîyi tebdîl

ve kendilerinden araya bid'at karıştırdıkları için bu halleri kendilerinin sebeb-i şekâveti olmuştur. Binaenaleyh Ehl-i kitâptan olanların şekâveti, evâmir-i ilâhiyyeye muhâlefetleri miktarıyla; saâdetleri de evâmir-i ilâhiyyeye muvâfakatları derecesiyle mütenâsibdir. Cenâb-ı Hak, her hangi bir peygamberi veyâ rasûlu bir ümmete göndermiş ise, o nebînin ve o rasûlun risâletinde kendilerine tâbi' olanların saâdetini derc etmiştir. Bu bir düstûr-ı ilâhîdir.

Yehûd'a gelince: Bunlar Cenab-ı Hakk'a, hakk-ı tevhîd ile ibâdet ederler. Bunların günde iki defa namazı vardır. Namazın esrârı mahall-i mahsûsunda inşaallah gelecektir. Taife-i yehûd "Kennûre" günlerinde orucla da Hakk'a ibâdet ederler. Kennûre, senenin evvelinde onuncu gündür ki, yevm-i âşûre olacaktır. Orucun esrârına âit beyânât dahî âtîde gelecektir. Tâife-i yehûd Cumartesi günü i'tikâf ile de Hakk'a ibâdet ederler. Yehûda göre i'tikâfın sırrı, Cumartesi günü evine mal tesmiye olunabilecek bir şey yahûd me'kûlât ve meşrûbâttan muktezî bulunan malzemeyi idhâl edemediği gibi ondan ihrâc da edemez. Cumartesi günü nikâh kıyamadıkları gibi, bey' ve şira ve sâir ukûdatı îfâ edemezler. Yalnız Cenâb-ı Hakk'a ibâdet için nefislerini fâriğ kılarlar. İşte Yehûd'un i'tikâfı budur. Bunun delîli Tevrat'ta "Sen, kölen, cariyen Cumartesi günü Allah içindir." mânâsına olan âyettir. Bunun içindir ki, tâife-i Yahûd Cumartesi günü umûr-ı dünyeviyyeye müteallik bir şey istemekten men' olunmuşlardır. Emr-i dünyâ fiili, onlara harâmdır.

Tâife-i Yahûd'un Cumartesi günü me'kûlâtı, Cuma günü hazırladığı şeyden ibârettir. İ'tikâfın müddeti, Cuma günü şemsin gurûbundan bi'l- i'tibâr Cumartesi günü güneşin sararması vaktine kadardır. Bu, bir hikmet-i celîledir. Çünkü Cenâb-ı Hak, gökleri, yerleri altı günde yaratmış ve hilkata pazar günü ibtidâ eylemiştir. Haftanın birinci gününde arş üzerine istivâ-yı Rahmânî vukû' bulmuştur. Binaenaleyh Cumartesi günü, umûr-ı dünyeviyyeden ferâgat günüdür. İşte tâife-i Yehûd'un Cumartesi gününde ibâdet etmeleri, istivâ-i Rahmânînin yevm-i mezkûrde husûlüne işâret içindir. Bunu anla!

Biz Yehûd'un peygamberlerinin meşrû' kıldığı me'kûlât ve meşrûbâtın sırrını tafsîle ve bayramlarının esrârını izâha ve o bayramlarda peygamberlerinin emr ettiği şeylerinin zikr ve beyânına, onların

taabbudâtındaki esrâr-ı ilâhiyyeyi izâha mübâşeret etmiş olsaydık, esrâra ıttıla'daki kusurlardan dolayı bir takım cühhâlın aldanmasına ve dinlerinden *inhirâfa vesîle olacakları* korkusuna düşerdik. Bunun için, Ehl-i kitâbın ibâdetlerindeki esrârı izhârdan imsâk-ı lisân ederek, bundan daha fazîletli olan ve ehl-i İslâmın taabbudâtmdaki esrâra müteallik bulunan bahse rucû' ediyoruz. Çünkü ehl-i İslâmın ibâdeti müteferrik olan ibâdetlerin hepsini cem' etmiş olduğu gibi, Hz. Muhammed (sav) esrar-ı ilâhiyyeden hiç bir şey terk etmeyerek bize bildirmiştir. Binaenaleyh dîni edyânın ekmeli ve ümmeti ümmetlerin en hayırlısıdır.

Nasârâ'ya gelince: Geçmiş ümmetler içinde Hakk'a en yakın olan bunlardır. Bunlar Muhammedîlerin mâdûnundadır. Bunun sebebi, bunlar, "Cenâb-ı Hakk'ı tabep ettiler ve Cenâb-ı Hakk'a İsâ, Meryem ve Rûhul-kudsde mütecellîdir." diyerek ibâdet ettiler. Bundan başka, adem-i tecezziye, yâni üç şahsiyetin min-haysu'r-rûh başka başka olmadığına kâil oldular. Yine bundan başka, İsa'nın vücûd-ı muhdesinde vücûd-ı kadîm-i ilâhiyyeye kâil oldular. Bu mu'tekâdâtın hepsi, Cenâb-ı İlâhîye lâyık teşbîh içinde tenzîhdir. Fakat Nasârâ ulûhiyeti bu üçe hasr ettikleri için "muvahhidîn" derecesinden aşağı düştüler. Şu kadar var ki, yine Nasâra Muhammedîlere en yakın olan bir tâifedir. Bunun sebebi, Nasâra Cenâb-ı Hakk'ı insanda müşâhede etmişlerdir. Hakk'ı insanda müşâhede ise kemâldir. İnsanın gayrı yerde, yani mahlûkât-ı sâirede Hakk'ı müşhede noksandır.

Binaenaleyh Nasârâ'nın ulûhiyeti, hakîkat-i İseviyyede müşâhedeleri, onları nihâyetü'l-emr bir inkişâfa nâil eder ki, o inkişâf da benî Âdem'in yekdiğerinde bulunan her şeyi gösterecek şekilde mütekâbil âyineler gibi olduğunu bilmeye sevk eder. Bu müşâhede ile Cenâb-ı Hakk'ı nefislerinde müşâhedeye nâil olarak Hakk'ı ale'l-ıtlâk tevhîde mazhar olurlar. Bu mazhariyetle derece-i muvahhidîne nakl olunurlar. Lakin Nasârâ'nın *i'tikâdlarında sâbit olan takyîd ve hasr mes'ele*sinden dolayı derece-i muvahhidîne intikalleri sırât-ı baîdden geçtikten sonra vukû' bulur.

Nâsâra'nın Cenâb-ı Hakk'a 49 gün oruçla ibâdeti vardır. Bu oruç Pazar günü başlar, Pazar günü biter. Pazar günü oruç tutmaları kendi peygamberleri tarafından mübâh kılındığı için, 49 gün oruç müd-

detinden 8 ihrâç olunca müddet-i siyâmları 41 güne munhasır kalır. Oruçlarının keyfiyeti şu sûretledir. Bir İkindi'den diğer İkindi'ye kadar olan 24 saatlik müddet içinde 23 saatte azık ta'bîr olunacak hiç bir şey yemezler. Bâkî kalan bir saat içinde yerler, içerler. O oruç müddetinin mâadasmda şarap içmek, su içmek, azık makâmına kâim olmayacak meyvelerden yemek câizdir. Bu zikr olunan her nüktenin altında esrârı-ı ilâhiyyeden bir sır vardır. Nasârâ'nın Pazar günlerinde ve dokuzuncu gün olan bayramlarında i'tikâf ile ibâdeti de vardır. Fakat biz bunların beyânı sadedinde değiliz. Onların ibâdât-ı dakâyıkında müteaddid alâmetler ve muhtelif işâretler varsa da, biz onları zikr ve beyândan ferâgat ederek müslümanların taabbüdüne âit daha mühim olan şeyleri zikre mübâşeret ediyoruz.

Müslümanlara gelince: Ma'lûmun olsun ki, müslümanlar, Cenâb-ı Hakk'ın "Siz hayırlı bir ümmetsiniz; nâs'a numûne-i âlî olmak üzere meydana getirildiniz." mânâsında كنتم خير امّة اخرجت للنّاس (Âli İmrân 110) haber verdiği vechiledir. Çünkü peygamberleri olan Hz. Muhammed, enbiyânın hayırlısıdır. Dîni de, sâir dinlerin en hayırlısıdır. Hz. Muhammed'in nübüvvetinden ve risâletle ba'sından sonra, sâir ümmetlerden Hz. Muhammed'e muhâlefet eden her kim olursa olsun dâldır, şakîdir, nâr ile muazzebdir. Cenâb-ı Hakk'ın ihbârı da bu vecihledir.

Hz. Muhammed'e muhâlefet edenlerin rahmete nâil olabilmeleri ebedü'l-âbâdînden, yâni müddet-i medîdeden sonradır. Bunda da rahmet-i ilâhiyyenin, gazab-ı ilâhîye sebkati sırrı vardır. Yoksa dinine tâbi' olmayanlar, gazab-ı ilâhîye giriftâr olanlar demektir. Çünkü onları, Cenâb-ı Hak kendi nefsine öyle bir yoldan dâvet etmiştir ki, o yol, tarîk-i şekâvettir, tarîk-i gazabdır, tarîk-i elemdir, tarîk-i ta'bdır. Binaenaleyh muhâlefet edenlerin kâffesi helâktadır. Cenâb-ı Hak Kur'an'da ومن يبتغ غير الاسلام دينًا فلن يقبل منه وهو فى الاخرة من الخاسرين (Ali İmran 85) buyurmuştur. Türkçesi: "Her kim müslümanlıktan başka din isterse, onun bu talebi makbûl değildir. Ve o kimse âhirette hüsrana uğrayanlardandır." demektir. Kurb-ı ilâhî derecesinden insanı aşağı düşürmek sûretiyle, saâdeti fevt ettiren şeyden daha büyük hüsrân olur mu?

Hz. Muhammed'e muhâlefet eden kimselere uzaktan nidâ olunmuştur. Uzaktan nidâ olunmak ise, hasâret ve şekâvet ve azâb-ı

elîmin aynıdır. Uzaktan nidâ olunanların dînine ehemmiyet verilmez. İsterse o muhalif dîne giren kimse meşakkatten sonra saâdete vâsıl olsa da. Çünkü dîni, dîn-i şekâvettir. Şekâvet dînine tâbi' oldukları için şekâvete düşmüş oldular. Görmüyor musun? Dünyada isterse bir gün olsun envâ-ı azâba giriftar olan bir kimseyi, onun azâbı, âhiret azâbına nisbetle hardal tânesi kadar veyahut daha küçük olduğu halde yine o kimse o azap ile şekâvete düşmüş demektir. Ebedü'l- âbâdîn, nâr-ı cehennemde olan kimsenin halini artık sen düşün! Cenâb-ı Hak Kur'an'da dîn-i hakka muhâlefet edenlerin yer gök dâim oldukça azâbda bâkî olduklarını haber vermiştir. Onların o azabdan rahmete intikâli yer ve göğün zevâlinden sonra olur. Yer gök zâil olunca, onlar, bu geçirmiş oldukları devrenin nihâyetinde her varlıkta mebde-i hakîkî olan şeye rucû' ederler. O da Cenâb-ı Hak'tan başka bir şey değildir. Bu sırrı anla!

Müslümanlara gelince: Bunların kâffesi bahtiyardırlar. Çünkü Hz. Muhammed'e tâbi' olmuşlardır. Bu babda delîl, Arabî ile Hz. Peygamber arasında geçen muhâveredir. Arabî, Hz. Peygamber'e "Ben helâlı, helâl; harâmı, harâm bilip üzerime farz olan evâmir-i ilâhiyyeyi edâ ederek bunun üstüne hiç bir şey ziyâde etmem ve hiç bir şey de noksan yapmam." diyerek, "Bu ifâdeme nazaran ben cennete dâhil olur muyum?" diye sormuştu. Hz. Peygamber ona "Evet! dâhil olursun." dedi. Ve bu "Evet! dâhil olursun." sözünü hiç bir şartla kayıtlamadı. Ve arabînin amel-i mezkûr ile cennete duhûlünü mutlak olarak tasrîh etti.

Şurasında da şüphe yoktur ki, cennete dâhil olan kimse, kurb-ı ilâhî derecesinden derece-i ûlâ ile nâil-i fevz ve necât olmuştur. Çünkü Cenâb-ı Hak Kur'an'da فمن زحزح عن النّار و ادخل الجنّة فقد فاز (Ali İmran 185) buyurmuştur. Mânâsı: "Cehennemden uzaklaştırılarak cennete idhâl olunan kimse, nâil-i fevz ve necâttır." demektir. Binaenaleyh müslümanlar sırât-ı mustakîm üzerinedir. O da, saâdeti meşekkatsiz îsâl eden yoldan ibârettir. Müslümanlardan muvahhid olanlar, yâni hakîkat-i tevhîdi bilenler sırâtullah üzerinedir. Bu sırât, sırat-ı mustakimden daha husûsî, daha fazîletlidir. Çünkü bu sırât, Cenâb-ı Hakk'ın nefsi ile nefsine vukû' bulan tecelliyâtının tenevvuundan ibârettir. Sırât-ı mustakîm ise o tecelliyâta yol açan tarîkten ibârettir. Bu

hulasaya nazaran müslümanlar ehl-i tevhîddir. Ârif-i billâh olanlar, ehl-i hakîkat ve ehl-i tevhîddir. Bunlardan mâadası ale'l-umûm müşriktir. Bu müşrik olmakta, bâlâda zikr ettiğimiz dokuz milletin kaffesi müsâvîdir. Binaenaleyh müslümanlardan başka muvahhid yoktur.

Bundan başka şunu da bil ki; Müslümanların Cenab-ı Hakk'a ibâdeti, Hakk'ın "Rab" ismine nazarandır. Müslümanlar, evâmir ve nevâhi-i ilâhiyyeye iktidâ etmişlerdir. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın, peygamberi Hz. Muhmamed üzerine inzâl ettiği birinci âyet, اقرا بسم ربّك (Alak 1) "Rabbinin isimiyle oku." demektir. Bu âyette evâmir, rubûbiyete mukârindir. Çünkü rubûbiyet, emrin mahallidir. Bunun içindir ki, müslümanlar üzerine ibâdet farz olmuştur. Çünkü merbubiyet Rabb'a ibâdeti elzem olan bir keyfiyettir. Binaenaleyh avâm-ı müslimîn Cenab-ı Hakka, "Rab" ismi itibâriyle ibâdet edicidirler. Başka bir isim itibâriyle onların ibâdetine imkân yoktur. Ârif-i billâh olanlar böyle değildir. Onlar Hakk'a "Rahmân" ismi itibâriyle ibâdet ederler. Çünkü cemi' mevcûdâta sârî olan vücûd-ı ilâhînin onların üstünde tecellîsi vardır. Onlar rahmeti mülâhaza ve mutâlaa ederek, mertebe-i rahmâniyye itibâriyle Hakk'a ibâdet ederler. Evliyâdan muhakkik olanlar böyle değildir. Onların ibâdeti ne "Rab", ne de "Rahmân" itibâriyledir. Belki onların Hakk'a ibâdeti, "Allah" ismi itibâriyledir. Onlar muttasıf oldukları esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin istihkâkına göre Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senâ ederler. Zirâ hamd ve senânın hakîkati, hamd ve senâya vesîle olan isim ve sıfat ne ise onunla senin de muttasıf olmaklığın demektir. Binaenaleyh muhakkikler, Allah'ın ibâdıdır; ârifler, Rahmânın ibâdı; âmme-i müslimîn, Rabb'ın ibâdıdır. Bu izâha nazaran muhakkiklerin makâmı "el-hamdu lillâh" dır. Âriflerin makâmı, الرحمن على العرش استوى له مافى السموات وما فى الارض وما بينهما وما تحت الثرى (Taha 5) dır. Türkçesi: "Rahmân arş üzerine istivâ ile tecellî etti. Göklerde ve yerde ve her ikisinin arasında ve toprağın altında ne varsa onundur." Âmme-i müslimînin makâmı ربنا اننا سمعنا مناديا ينادى للايمان ان امنوا بربكم فامنا ربنا فاغفرلنا ذنوبنا وكفر عنا سيآتنا وتوفنا مع الابرار (Ali İmran 193) dır. Türkçesi: "Ya Rabbi! Biz imâna nidâ eden münâdîyi işittik. O bize "Rabbınıza imân edin." diye nida ediyor. Biz de Rabbımıza imân ettik. Ya Rabbi! günahlarımızı mağfiret et. Bizi ebrâr ile beraber haşr eyle." demektir.

"Âmme-i müslimîn" ile ârif-i billâh olanların mâdûnunda olan şühedâyı, salihîni, ulemâ-yı âmilîni kast ediyoruz. Çünkü bunlar, kurb-ı ilâhî ashâbına nazaran "avâm" demektir.

Kurb-ı ilâhî ashâbı o muhakkiklerdir ki, Allah bu ulu varlığın esâsını onlar üzerine binâ etmiş ve eflâk-ı avâlimi onların nefisleri üstünde döndürmüştür. Onlar bu âlemde Hakk'ın mahall-i nazarı olan zevât-ı celîledir. Belki bu ulu varlıkta Allah'ın mahalli onlardır. Burada "mahal" tâbiriyle hulûl, teşbîh, cihet gibi şeyleri kast etmiyoruz. Belki bu ta'bîr ile muhakkiklerin mahall-i zuhûr-ı Hak olduğunu bildirmek istiyoruz. Çünkü Allah'ın esmâsını, sıfâtının âsârını izhâr onlardadır ve onlar üzerinedir. Envâ-ı esrâr ile muhâtap olan ve perdelerin mâverâsı için seçilmiş bulunan, işte bu zevâttır. Allah onları, kavâid-i dîn, belki cemi' edyânın kavâidi kılmıştır. Çünkü kavâid-i edyân, bunların arz-ı maârifi üzerinde inşâ edilmiştir. Onların arz-ı maârifi öyle enva-ı letâif ve dekâik ile doludur ki, o letâif ve dekâiki onlardan başkası bilemez. Cenâb-ı Hakk'ın bunlara karşı olan kelâmı bir takım ibârelerdir. Hakâyıka işâretler, o ibârelerdedir. Evâmir-i ilâhiyye ve, ta'birât-ı halkiyyenin rumûzu, o kelâm-ı ilâhîde münderic olup maârif-i ilâhiyyenin hazineleri, o kelimâttır. Cenâb-ı Hak, bu nev' ricâl için ihsân buyurduğu ma'rifetlerle onları ulviyetten ulviyete; bir hazretten diğer bir hazrete; ilimden îyâna, yâni gaybden a'yân-ı hariciyyeye; îyândan tahakkuka nakl eder. Bir derecede ki, ondan daha ötesi yoktur. Halkın kâffesi, bunlar için âlet gibidir.

Cenâb-ı Hakk'ın bu tâifeye mülk olarak ihsân ettiği emânâtın, halk hâmilleridir. Bu emânâtı halkın taşıması, mecâzî bir şekildedir. O emanâtı o ricâl-ı âliyyenin taşıması, Allah için hakîkattir. Mezkûr rical-i kudsiyye, dâima kelâm-ı ilâhînin mahall-i hıtâbıdır, mevrid-i işâretidir, meclâ-yı beyânıdır. Bâkî insanlar, mecâz tarîkiyle onlara mülhakdır. Kâfûr-ı ilâhî çeşmesinin âb-ı sâfîsinden su içen, bunlardır. Başkaları da kâfûr çeşmesinden su içebilirlerse de, tamamiyle sâfîsi olmayıp içenin kâffesinin miktarına göre âb-ı kâfûrdan karıştırılmak sûretiyle içer. Cenâb-ı Hak, Kur'an'da ان الابرار يشربون من كأسٍ كان مزاجها كافورا عينا يشرب بها عبادالله يفجرونها تفجيرا (İnsan 5) buyurmuştur. Türkçesi: "Ebrârdan olan ricâle öyle bir kâseden su içirilir ki, onun mizâcı kâfûrdur. Yâni bir çeş-

medir ki, ancak Allah'ın ibâdı olanlar içebilir ve onlar o çeşmeyi alabildiğine akıtırlar."

Hulâsa: İbâdullah hakîkaten Allah ile beraberdirler. Ebrâr, mecâzen Allah ile beraberdirler. Bâkîleri de teb'iyyet sûretiyle Allah ile beraberdirler. Halbuki hüküm, hakîkat üzerinedir. Maamafih bunlarm hepsi, lâyık olduğu vechile Allah ile beraberdir. Hepsi Allah'ın kullarıdır, hepsi Rahman'ın kullarıdır, hepsi Rabb'ın kullarıdır.

Bundan sonra, şu da ma'lûmun olsun ki, Cenâb-ı Hak, Hz. Muhammed ümmetini yedi mertebe üzerine yapmıştır.

1-İslâm, 2-İmân, 3-Salâh, 4-İhsân, 5-Şehâdet, 6-Sıddıkiyet, 7-Kurbet.

Bu yedi mertebenin yukarısı, nübüvvet mertebesinden başka bir şey değildir. Halbuki onun kapısı da Hz. Muhammed ile kapanmıştır.

Birinci mertebe olan İslâm, beş asıl üzerine binâ edilmiştir. 1-Şehâdet (Eşhedü enlâ ilâhe illellâh ve enne Muhammeden rasûlullah), 2-Namaz kılmak, 3-Zekât vermek, 4-Oruç tutmak, 5-Servet ve kudreti varsa Beytullâhu'l-harâmı ziyâret etmek; buna "hac" tâbir olunmuştur.

İmâna gelince: İki rükün üzerine binâ kılınmıştır.

Rükn-i evvel: Cenâb-ı Hakk'ın vahdâniyetini, meleklerini, kitâplarını, âhiret gününü, ister hayra ister şerre âit olsun, her şeyin Cenâb-ı Hak tarafından mukadder olduğunu yakînî bir şekilde tasdîktir. Bu tadîk-i yakînî kalbin sükûnetinden ibâret olup kendisine gaybdan haber verilen şeylerin tahakkukuna imânı tazammun eder. Bu babdaki yakîn, âdetâ insanın gözüyle hâricde bir şey müşâhede ederek, o müşâhedeye şek ve raybın karışmamasına müşâbihdir.

İmânın ikinci rüknü, İslâmm esâs-ı binâsı olan şeyleri işlemektir.

Salaha gelince: Bunun üç rüknü vardır. 1-İslâm, 2-İmân, 3-Havf ve recâ şartıyla Cenâb-ı Hakk'a ibâdete müdâvemet.

İhsâna gelince: Bunun dört rüknü vardır. 1-İslâm, 2-İmân, 3-Salâh, 4-Yedi makâmda istikâmet. Bu yedi makâm, tebve, inâbe (teslîm olmak), zühd, tevekkül, rızâ, tefvîz, cemi' ahvâlde ihlâs.

Şehâdete gelince: Beş rükün üzerine binâ edilmiştir. İslâm, imân, salâh, ihsân ve beşinci rükün irâdedir. İrâdenin üç şartı vardır. 1-Mu-

habbeti garazsız, ivazsız Cenâb-ı Hak için mün'akid olmak. 2-Za'f ve fütûr getirmeksizin zikre devam etmek, 3-Ruhsat şekline müracaat etmeyerek dâima azîmetle (sıkı tutmak; ruhsat, hafîf tutmak mânâsına gelir.) nefse muhâlefet etmektir.

Sıddıkiyete gelince: Altı rükün üzerine binâ edilmiştir. İslâm, îmân, salâh, ihsan, şehâdet; altıncı rükün ise ma'rifettir. Ma'rifetin üç makâmı vardır. 1-İlme'l-yakîn, 2-Ayne'l-yakîn, 3-Hakke'l-yakîn. Her makâmın kendi cinsinden yedi şartı vardır. 1-Fenâ, 2-Bekâ, 3-Tecellî-i esmâ nokta-i nazarından zâtı bilmek, 4-Tecellî-i sıfât nokta-i nazarından zâtı bilmek, 5-Zâtı, zât nokta-i nazarından bilmek, 6-Esmâ ve sıfâtı zât ile bilmek, 7-Esmâ ve sıfât ile muttasıf olmak.

Kurbete gelince: Yedi rükün üzerine bina olunmuştur. İslâm, imân, salâh, ihsân, şehâdet, sıddıkiyet; yedinci rükün velâyet-i kübrâdır. Velâyet-i kübrânın dört makâmı vardır.

Birincisi Hullet (muhabbet) makâmıdır. Bu İbrâhim (as)'ın makâmı olup buna dâhil olan her şeyden emîndir.

İkinci makâm: Hakk'a hubb-ı tâmdır. Habîbullah tesmiyesiyle Hz. Muhammed'e giydirilen hil'at kendisine o makâmda biçilmiştir.

Üçüncü, hıtâm makâmıdır. O bir makâmdır ki, livâu'l- hamd-ı Muhammedî, Hz. Muhammed'e dikilmiştir.

Dördüncü makâm; ubûdiyet makâmıdır. İşte Kur'an'da Cenâb-ı Hakk'ın سبحان الذى اسرى بعبده ليلا من المسجد الحرام الى المسجد الاقصى (İsra 1) âyetinde abd tesmiye ettiği mezkûr ubûdiyettir. Mânâsı: "Tesbîh ederim o Allah'ı ki, kulunu gece vakti Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yürütmüştür." Hz. Peygamber bu ubûdiyet makâmında nübüvvete nâil olmuş ve halka rasûl olarak gönderilmiş ve bütün âlemlere rahmet olmuştur. Evliyâdan muhakkık olanlar için bu makâm tefekkür olunursa, abd-ı ilâhî ile tesmiyeden başka bir şey yoktur.

Muhakkıklar, Hz. Muhammed'in halîfeleridir. Bu hilâfet onlar için her makâmda cârîdir. Yalnız kemâlât-ı asliyye itibâriyle Hz. Muhammed'in münferid olduğu makâm, bundan müstesnâdır. Muhakkıklardan birisi iktisar ederse, yâni himmetini nefsine kasr ederek hidâyet-i halk ile meşgûl olmazsa, Hz. Muhammed'e nübüvveti makâmı itibâriyle nâib olur. Yok eğer meşâyıhdan sâdât-ı kümmel gibi hidâyet-i

halk ile de meşgûl olursa Hz. Muhammed'e risâleti makâmı itibâriyle nâib olmuş olur. Bu tâifeden yeryüzünde tek bir kimse de bulunursa, yine bu dîn zevâle uğramaz. Çünkü bu tâife, Hz. Muhammed'in hulefâsı olup çobanın koyunundan kurdu men' ettiği gibi, bunlar da dînden mevânii def' ederler. Bu tâife, Hz. Muhammed'in ihvânı olup bunlar hakkında وا شوقاه الى لقاء إخوان الذين يأتون من بعدى buyurmuştur. "Ah, benden sonra gelecek ihvânıma mülâkî olsaydım, şevkim bunadır." demektir.

Hulâsa: Tâife-i mezkûre, evliyânın enbiyâsıdır. Bu tâbir ile kurb-ı ilâhî nübüvvetini ve hakîkati ilâmı ve hükm-i ilâhîyi beyânı kast ediyoruz. Yoksa maksadımız nübüvvet-i teşrî' değildir. Çünkü nübüvvet-i teşri, Hz. Muhammed'le munkâti' olmuştur.

Hulâsatü'l-hulâsa: Muhakkık ta'bîr ettiğimiz bu tâife, vasıtasız ulûm-ı enbiyâdan haber verirler.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; velâyet, Hakk'ın abdı üstüne esmâsının ve sıfâtının ilmen, aynen, hâlen, lezzeten, tasarrufan zuhûruyla tevellîsi demektir. Nübüvvet-i velâyet ise, Cenâb-ı Hakk'ın halkın umûr ve şuûnunu ıslâh edecek sûrette abdinin nazarını halka tevcîhden ibârettir. Bunda abdin hüsn-i hâl ve kuvvet-i bâl ile (kalp kuvveti) ittisâfı şarttır. Hâl ve bâlin kuvvetiyle, halkı salâha cezb eder. Bu nev'den olan kimse, Hz. Muhammed'den evvel bu sûretle halkı dâvet edenlerden ise o kimse rasûl olmuş demektir. Bu dâvet Hz. Muhammed'den sonra vukû' bulmuşsa o kimse, Hz. Muhammed'in halîfesi demektir. Şu kadar var ki, Hz. Muhammed'den sonra gelen, da'vasıyla ve nefsiyle istiklâl iddiâ edemez. Belki o kimse, Hz.Muhammed (sav)'e tâbi'dir. Bayezid-ı Bestâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, Şeyh Abdulkâdir Geylânî, Muhyiddîn İbn Arabî ve emsâli gibi sâdât-ı sûfiyyenin hepsi bu kabîldendir. Yâni Hz. Muhammed'e tâbi'lerdir. Ricâl-i mezkûreden olup da, Cenâb-ı Hakk'a dâvet etmeyip belki Cenâb-ı Hakk'ın ahvâl-i nâsa dâir kendisine haber verdiği şey üzerine sırf kalbî olarak tedbîr-i halk ile meşgûliyette tavakkuf ederse, o kimse nübüvvet-i velâyetle nebîdir. Bu kısm-ı âhardan olanlar, kendinden evvel geçenlere tâbi olmayarak tarîkat-i müstakil üzerine hareket ederse o kimse, nübüvvet-i teşrî' ile nebî olmuş olur. Halbuki nübüvvet-i teşrî', Hz. Muhammed'le kapanmıştır.

Bu izâhâtın kâffesinden şu anlaşıldı ki; velâyet, kuluyla Rabbı arasındaki vech-i hâssın ismidir. Nübüvvet-i velâyet ise, halk ile Hak ara-

sında müşterek olan vechin ismidir. Nübüvvet-i teşrî' hiç bir kimseye muhtâc olmaksızın taabbudâtında nefsiyle istiklâline âit olan vechin ismidir. Risâlet, abd-ı ilâhî ile kâffe-i halk arasında olan vechin ismidir.

Bu izâhlardan şu ma'lûm olmuştur ki, nebînin velâyeti, nebînin nübüvvetinden mutlaka efdaldir. Nebînin nübüvvet-i velâyeti de, nübüvvet-i teşrî'den efdaldir. Nübüvvet-i teşrî'i de risâletten efdaldir. Zirâ nübüvvet-i teşri, peygambere mahsûstur. Risâlet ise, başkalarma da şâmildir. Halbuki taabbudât nev'inden kendisine mahsûs olan şey, başkalarına da taalluk edenden şüphesiz ki, efdaldir. Zira enbiyâdan çoğunun nübüvveti, nübüvvet-i velâyettir. Ba'zı akvâlde Hızır için, tekrâr yeryüzüne indiği zaman Hz. İsa için olduğu gibi; bunlar için nübüvet-i teşri' olamaz; enbiyâ-ı İsrâil'den daha başkaları gibi. Enbiyâ-ı İsrâil'den bir çokları rasûl değildi. Belki nefsi için teşrî' yapan nebî idi. Hatta ba'zıları tek bir kimseye rasûl idi. Ba'zıları da tâife-i mahsûsaya rasûl idi. Ba'zıları da insanlara rasûl ise de, tâife-i cinne değil idi.

Siyaha, kırmızıya, yakma, uzağa rasûl olarak Cenâb-ı Hak Hz. Muhammed'den başkasmı yaratmamıştır. Çünkü Hz. Muhammed (sav) kâffe-i mahlûkata gönderilen bir rasûldur. Bunun içindir ki, rahmeti âlemlere şâmildir. İşte bu tafsîle vâkıf olduktan sonra ale'l-ıtlak ber-vech-i âtî söyleyebilirsin: Velâyet nebîdeki nübüvvetten mutlaka efdaldir. Nübüvvet-i velâyet, nübüvvet-i teşrî'den; nübüvvet-i teşrî', nübüvvet-i risâletten efdaldir.

Şunu da bil ki, her rasûl, nebî-i teşrî'dir. Nebî-i teşrî' de nebî-i velâyettir. Her nebî-i velâyet de mutlak velîden efdaldir. Bunun içindir ki, "nebînin bidâyeti, velînin nihâyetidir" denilmiştir. Bunu anla ve iyi düşün! Bu yazdıklarım öyle mühim bir mes'eledir ki, sûfiyyeden çoğunun indinde hafî kalmıştır.

Allah hakkı söyler, doğru yolu gösterir.

Fasl

Bu faslın münderecâtı ber- vech-i âtîdir.

1-Cenâb-ı Hakk'ın hak peygamberi Hz. Muhammed'in lisânı üzerine nâzil olan ve bizim için farîza-i taabbud bulunan şeylerdeki esrâr; bu da İslâm'ın mebnî-i aleyhi olan beş şeyden ibârettir.

2-Esrâr-ı imâniyye

3-Makâm-ı salâhda beyne'l-havf ve'r-recâ, devâm-ı ibâdete âit olan şeylerdeki esrâr-ı maânî.

4-İhsândaki makâmât-ı seb'anın esrârı: Makâmât-ı seb'a: Tevbe, inâbe, zühd, tevekkül, rızâ, tefviz, ihlâsdır.

5-Makâm-ı şehâdete âit ba'zı mertebeyi izâhâtı.

6-İlme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, hakke'l-yakîn ashâbının alâmetine dâir teşrihât.

7-Makâm-ı hullete, makâm-ı hubba, makâm-ı hitâma, makâm-ı ubûdete âit garâib-i ahvâlin izâhât-ı fâsihâ ile beyânı. Fakat bunlardan her birisini icmâl ve ihtisâr sûretiyle îzâh edeceğiz. İtnâb sûretiyle, makâmât-ı mezkûre esrârının tafsîli lâzım gelse, mücelledât-ı kesîreye ihtiyâç görünürdü. Halbuki biz bu tafsîlâta girmek sadedinde değiliz.

Evvelâ kelîme-i şehâdetin sırrını zikr ediyoruz. Bilmelisin ki, ulu varlık ikiye münkasımdır. Birisi, hükmü selb ve in'idâm ve fenâdan ibâret olan halk; diğeri hükmü îcâb, vücûd-ı bekâdan ibâret olan Hak'tır. Bu hikmete mebnî kelime-i şehâdet evvela selb sonra icâb üzerine binâ olmuştur. "Lâ ilâhe"deki "lâ" selb, "illâ" icâbdır. Bunun mânâsı "Lâ vücûde li şey'in illallah"dır. Yâni Allahdan başka hiç bir şey için vücûd yoktur. "Lâ ilâhe"deki "ilâh" lafzıyla bir kısım halkın ibâdet ettikleri evsân, yani putlar kast olunmuştur. Cenâb-ı Hakk'm o evsâna "ilah" tesmiyesi halkın evsân-ı mezkûreye ilâh tesmiyesi muvafık olsun içindir. Zira ilâh tesmiye ettikleri şeyin, ayân-ı hariciyyesinden sırr-ı ilâhî mevcûddur. Bu mânâya göre evsân, vücûd-ı Hak ile hakkan âlihedir. Şu halde evsândan her ma'bûdun aynında Hakk'm zuhûruyla o ma'bûd ilâh olmuştur. Çünkü Hak, onun "ayn"ından başka bir şey değildir. Allah her nerede zâhir olursa müstehakk-ı ulûhiyettir. Bundan başka "lâ ilâhe" tâbirindeki istisnâda cem'in müfred olması şunu ifâde eder ki, o ilâh tesmiye olunanlar, Allah'dan başka bir şey değildirler. Binâenaleyh mânâsı: "Takyîd etmeksizin mutlak olarak Allah'dan başkasına ibâdet etmeyin." demektir. Takyîd tasavvuru, cihet ile olur. Halbuki cihâtın kâffesi yine Hak'dır. Şu halde vücûdda Allah'tan başka bir şey yoktur.

Hülasatü'l-hulâsa: Allah cemi'-i mevcûdâtın "ayn"ıdır. Bu sırrı idrâk, şuhûda ve keşfe mütevakkıf olduğundan şehâdet lafzına mukârin kılındı. Bunun içindir ki اشهد ان لا اله الا الله denildi. Mânâsı: "Müşâhede-i ayniyye sûretiyle görüyorum ki, vücûdda Allah'tan başka bir şey yok." demektir. Bu istisnâ hakkında kütüb-i mufassalada çok bahisler vardır. Bu bahisler, istisnâ, istisnâ-ı muttasıl mıdır, munkatı' mıdır? nefy olunan ilâh, ilâh-ı hak mıdır, ilâh-ı bâtıl mıdır? ilâh-ı bâtıl olursa bir mânâ ifadesi kâbil midir, değil midir? ilâh-ı hak olursa mânânın cevâzına imkân var mıdır, yok mudur? Ve bunların arasında cem' ve telfîke âit ve bunlardan başka mesâil-i şettâya müteallık mebâhisten ibâret olup, bunlara müteallık ecvibe-i katıâ ve berâhin-i sâtıa mezkûrdur. Bunu anla!

Namazın esrârına gelince: Namaz, Cenâb-ı Hakk'ın vahdâniyetine ibâdettir. Namazı ikâme, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin kâffesiyle muttasıf olarak nâmûs-ı vâhidiyeti ikâme demektir. Abdest, nekâis-i kevniyyeden tahârete işârettir. Abdestin su ile meşrût olması, "nekâis-i kevniyyenin zevâli ancak hayât-ı vücûddan ibâret olan sıfât-ı ilâhiyye âsârının zuhûruyla olabileceğine" işârettir. Çünkü su, hayatın sırrıdır. Zarûret olan yerlerde teyemmümün tahâret yerine kâim olması "nefse muhâlefet ve mücâhede ve riyâzetle tezekkî ve tathîre" işârettir. Su ve teyemmüm ile olan bu tezekkî, mümkün olan me'mûlât kabilindendir. Çünkü bunun derecesi, cezb-i ilâhî ile nakâyis-i kevniyeden tatahhur edenlerin derecesinden aşağıdır. Cezb-i ilâhî ile tatahhur edenler, ezel-i ilâhîdeki âb-ı hayât ile tatahhur etmişlerdir. Bu sırra mebnîdir ki, Hz. Peygamber وآت نفسى تقواها و زكيها انت نفسى تقواها و زكيها انت خير من زكيها hadîsini îrâd buyurmuştur. Mânâsı: "Ya Rabbi! Nefsime takvâsını sen ihsân et ve nefsimi sen tezkiye buyur. Çünkü sen nefsi tezkiye edenlerin en hayırlısısın." demektir. İşte bu hadîs-i şerîf de آت نفسى تقواها mücâhedeye, nefse muhâlefete, riyâzete işârettir. زكيها انت خير من زكيها buyurulması da, cezb-i ilâhîye işârettir. Çünkü cezb-i ilâhî ile olan tezekkî ve tatahhur, a'mâl ve mücâhedât ile olan tezkiyeden hayırlıdır.

Namazda istikbâl-i kıbleye gelince: Bu da, taleb-i Hak'da teveccüh-i küllîye işârettir. Namazda niyet, teveccüh-i külliye-i mezkûrede kalbin in'ikâdına işârettir.

Tekbîr-i ihrâm: Cenâb-ı Hakk'ın Cenâb-ı ilâhîye me'mûl olan tecelliyâtından daha büyük, daha vâsi' olduğuna işârettir. Binaenaleyh Cenâb-ı ilâhiyyeyi bir meşhed ile kayıtlamak mümkün değildir. Belki o Cenâb-ı ilâhî, her meşhedden ve Hakk'ın abd üzerine zâhir olduğu her manzardan daha büyük, daha vâsi'dir. Çünkü Cenâb-ı ilâhînin nihâyeti yoktur.

Namazda fâtiha kıraatı, kemâl-ı ilâhînin insânda vücûduna işârettir. Çünkü insan, fâtihatü'l-vücûddur. Cenâb-ı Hak, mevcûdât-ı umûmiyyenin kilitlerini insan ile açmıştır. Binaenaleyh fâtihayı kıraat, esrâr-ı rabbâniyyenin estâr-ı insâniyye tahtında zuhûruna işârettir.

Namazda rukû', tecelliyât-ı ilâhiyyenin vücûdu altında mevcûdât-ı kevniyyenin mün'adim olduğu şuhûda işârettir.

Rukû'dan sonra kıyâm makâm-ı bekâdan ibârettir. Bunun içindir ki, Musallî o kıyâmda سمع الله لمن حمده der. "Allah, hamd edenin hamdini işitti." demektir. Bu bir kelimedir ki, kulun bunu söylemeğe istihkâkı yoktur. Çünkü bu söz, hâl-i ilâhîyi ihbârdır. Demek ki, abd kıyâmda, halîfe-i Hak olarak makâm-ı bekâda bu sözü söylemiştir. İstersen halîfe-i Hak demeyip de, eşkâli murtefi' olsun için ayn-ı Hakdır, de. O ayniyetin icâbıdır ki, kendi nefsinden kendi nefsiyle haber vererek سمع الله لمن حمده demiştir. Yani halkın hamd ve senâsı, Hakk'ın işitmesine tercüman olmuş demektir. Halbuki Cenâb-ı Hak, iki halde de "vahidun gayr-i müteaddid"dir.

Namazda secde, Zât-ı mukaddese-i ilâhiyye zuhûrunun istimrârıyla âsâr-ı beşeriyenin "sahk ve mahk"ından, yâni ezilip mün'adim olmasından ibârettir. İki secde arasındaki culûs, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye hakâyıkıyla tahakkuka işârettir. Çünkü iki secde arasındaki ka'dede oturmak, bir nev' "istivâ"dır. Bu da الرحمن على العرش استوى (Taha 5) nın hakîkatine işârettir. İkinci secde, makâm-ı ubûdiyete işârettir. Makâm-ı ubûdiyet, Hak'tan halka rucû ile tahakkuk eder.

Namazda tahiyyât "kemâl-ı hakkî ve halkî"ye işarettir. Çünkü tahiyyât musallînin, Allah'a ve peygamberine ve ubbâd-ı sâlihîne hamd ve senâsından başka bir şey değildir. Bu ise makâm-ı kemâldir. Binaenaleyh velînin kemâlı üç şey ile tahakkuk ediyor, demektir.

1-Hakâyık-ı ilâhiyye ile tahakkuk, 2-Hz. Muhammed'e ittiba', 3-Allah'ın sâlih kullarının kâffesine karşı ızhâr-ı edeb.

Bu bahisde daha başka esrar-ı kesîre varsa da bizim kastımız ihtisârdır.

Zekâta gelince: Hakk'ı halk üzerine tercîh ile tezkiyeden ibârettir. Yâni ulu varlıkta Hakk'ı müşâhedeyi, halkına müşâhedeye tercîh etmektir. Nefsini müşâhedeyi kast edince, Hakk'ı îsâr ederek Hakk'ı müşâhede eder. Nefsinin sıfâtıyla muttasıf olmak murâd edince, Hakk'ı îsâr ederek onun sıfâtlarıyla muttasıf olur. Zâtını ma'rifet sûretiyle enniyetini bulmak kast edince Hakk'ı îsâr ederek zât-ı Hakkı bilir. Bu sûretle hüviyetine vâkıf olur. İşte zekâtın işâreti, zikr olunan izâhâttan ibârettir.

Mevcûdât-ı ayniyyede zekâtın kırkta bir olması kırk mertebesi olduğuna ve bu kırk mertebeden matlûb-ı âlînin, mertebe-i ulyâ olan mertebe-i ilâhiyye bulunduğuna işârettir. Mertebe-i ilâhiyye, kırk mertebeden bir mertebedir. Biz bu merâtibin kâffesini *el-Kehfu ve'r-Rakîm fi şerhi Bismillahirrahmanirrahîm* adlı kitâbımızda zikr ettik. Oraya müracaat olunsun.

Sıyama gelince: Sıyâm, "sıfat-ı samedâniyye ile muttasıf olmak için muktezeyât-ı beşeriyyeyi isti'mâlden imtina"a işârettir. Ne derecede imtina' edebilirse, yâni muktezeyât-ı beşeriyyeden ne nisbette oruç tutabilirse, o kimsede âsâr-ı Hakın zuhûru ona göre olur. Orucun bir ay olması muktezeyât-ı beşeriyyeden imtina' mes'elesine, hayât-ı dünyâ müddetinin kâffesinde ihtiyâca işârettir. Binaelaneyh "vâsıl oldum, muktezeyât-ı beşeriyyeyi terke ihtiyâcım yoktur. Meshûk ve memhûk olan kimseye muktezeyât-ı beşeriyye için yol yoktur." dememelidir. Bir kimse böyle derse, mahdû'dur, memkûrdur; yâni mekr-i ilâhîye uğramış demektir. Binaenaleyh zât-ı ilâhiyye hakâikiyle ittisâf-ı tâm, fevz ve necâta nâil olmak için dâr-ı dünyada bulundukça muktezeyât-ı beşeriyyeyi terkten ibâret olan oruca lüzûm vardır. Orucun niyetine, iftâra, sahura, terâvihe ve bunlardan başka Ramazan'a mahsûs olan ahvâle âit mebâhis-i kesîre varsa da, biz izâhât-ı sâbıka ile iktifâ ediyoruz.

Hacca gelince: Cenâb-ı Hakk'ı talepte kastın istimrârına işârettir. İhrâm, mahlûkâtı şuhûdu terke işarettir. Dikişli ruba giymemek sıfât-

ı mahmûde ile muttasıf olarak sıfât-ı mezmûmeden tecerrüde işârettir. Başı tıraşın terki, riyâset-i beşeriyyeyi terke işârettir. Tırnakları kesmeyi terk etmek, kendinden sâdır olan ef'âlde fiil-i ilâhîyi müşâhedeye işârettir. Koku sürmeyi terk etmek, hakâyık-ı zâtiyye ile tahakkuk için esmâ ve sıfâttan tecerrüde işârettir. Nikâhı yani nisâya takarrubu terk etmek, vücûdda tasarruftan taaffüfe işârettir. Sürme isti'mâlini terk etmek, hüviyet-i ahadiyyede alabildiğine yürümek üzere keşf talebinden men'e işârettir. Mîkât, kalpten ibârettir. Mekke, mertebe-i ilâhiyyeden ibârettir. Kâbe, zâttan ibârettir. Kâbe'deki hacer-i esved, latîfe-i insâniyyeden ibârettir. Bunun sevdavî yani siyah olması latîfe-i insâniyyenin muktezeyât-ı tabiiyye ile televvününden ibârettir. Hz. Peygamber bu sırra "Hacer-i esved sütten daha beyaz olarak nâzil oldu. Âdem oğullarının günahları onu siyahlandırdı." mânâsına olarak نزل الحجر الاسود اشر بياضاً من اللبن فسودته خطايا بنى ادم hadîsiyle işaret etmiştir. Bu hadîs-i şerîfdeki hacer-i esved, laîfe-i insâniyyeden ibârettir. Çünkü latîfe-i insâniyye asâleti itibâriyle hakîkat-i ilâhiyye üzerine yaratılmıştır.

İşte hakîkat-i insâniyyenin bu mânâyla olması لقد خلقنا الانسان فى احسن تقويم (Tin 4) âyetinin mânâsıdır. Latîfe-i insâniyyenin tabâyie, âdete, alâık-ı kevniyyeye ve zuhûr-ı hakîkate mâni' olan şeylere rucûu, onun isvidâdı, siyahlanması demektir. Zikr olunan mevâni' ise, benî Âdem'in hatâyâsından ibârettir. İşte ثم رددناه اسفل سافلين (Tin 5) âyetinin mânâsı da budur.

Bu izâhı anladınsa, bilmekliğin lâzımdır ki; tavâf, insana hüviyetini, aslını, menşeini, meşhedini idrâke âit lâzım olan şeylerle iştiğâlden ibârettir. Tavâfın yedi olması zâta vesile-i tamâmiyet olan evsâf-ı seb'aya işârettir. Evsaf-ı seb'a defeât ile geçtiği vechile hayât, ilim, irâde, kudret, semi', basar, kelâmdan ibârettir. Tavâfın yedi adedine iktirânında başka bir nükte daha vardır. O da mezkûr sıfât-ı seb'adan sıfâtullaha rucûu lüzûmu nüktesidir. Binaenaleyh hayâtını, Allah'a; ilmini, Allah'a; irâdesini, Allah'a; kudretini, Allah'a; sem'ini, Allah'a; basarını, Allah'a; kelâmını, Allah'a nisbet etmek lâzımdır. Bu hâlet-i celîle tahakkuk ederse, o zaman sâlik Hz. Peygamber'in hadîs-i kudsîsinde اكون سمعه الذى يسمع به وبصره الذى يبصر به hadîs-i şerîfine mazhar olmuş olur.

Bir de tavâftan sonra mutlaka namaz kılmak, ahadiyetin burûz ve zuhûruna ve bu feyzi itmâm eden kimse için onun şeref-i mânevîsiyle kıyâmına işârettir. O namazın makâm-ı İbrahim'in arkasında kılınmasının müstehâb olması, makâm-ı hullete işarettir. Makâm-ı hullet ise, âsâr-ı halkın cesedinde zuhûrundan ibârettir. O makâma varan kimse, eliyle mesh ederse anadan doğma gözsüzün gözünü açar ve abrası şifâ-yab edebilir. Ayağı ile yürürse, yer onun için dürülür. Başka a'zâsı da böyledir. Yâni onlarla da istediğini yapabilir. Çünkü envâr-ı ilâhiyye, onun a'zâsına hulûl olmaksızın yâni girmeksizin girmiştir. (tahallul etmiştir.)

Zemzeme gelince: Hakâyık ilimlerine işârettir. Ondan içmek, ilm-i hakîkatte dallanıp budaklanmağa işârettir. Safâ, sıfât-ı halkiyyeden tasaffîye işârettir. Merve, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye kâselerinden içerek suya kanmak demektir. Başını tıraş etmek, o makâmda riyâset-i ilâhiyye ile tahakkuka işârettir. Bıyıklarını kesmek, mertebesi kâsır olmasına ve ehl-i kurbetin mertebesinden ibâret olan derece-i tahkîkten aşağı düşmesine işârettir. Ehl-i kurbetten aşağı mertebede bulunanlar "iyân" derecesindedir. Bu ise, sıddıkiyetten olanların kâffesinin nasibidir.

İhrâm'dan çıkmak, mak'ad-ı sıdka yâni ind-i ilâhîde vücûd-pezîr olduktan sonra halk için tevessu' göstererek onların derecesine inmektir.

Arafat Cenâb-ı Hakk'ı ma'rifet makâmından ibârettir. Arafat'ta iki bayrak dikilmesi, ma'rifetullah yolunda cemâl ve celâl-ı ilâhiyyeden ibârettir. Çünkü cemâl ile celâl, Cenâb-ı Hakk'a vâsıta-i vuslattır.

Müzdelife, makâmın bû'diyeti ve teâlîsinden ibârettir. Meş'ar-i harâm, umûr-ı şer'iyyeye vukûf ile berâber muharremât-ı ilâhiyyeye ta'zimden ibârettir. Minâ, makâm-ı kurbet ashâbı için minâ'ya yâni âmâline erişmekten ibârettir. Minâ'da üç taş atmak nefs, tabîat, âdetten ibâret olup bunlardan her birisine yedi tane ufak taş atarak o üç şeyi ifnâ, izâle ve imhâ demektir. Buna nâiliyet, sıfât-ı seb'a-i ilahiyye âsârının kuvvetle zuhûruyle mümkündür.

Tavâfa ifâza, feyz-i ilâhînin devâmı için terakkîde devamdan ibârettir. Çünkü bu terakkî, kemâl-i insâniyyeden sonra da munkati' değildir. Çünkü Allah'ın nihâyeti yoktur. Tavaf-ı veda', hâl tarîkiyle Cenâb-ı Hakk'a hidâyete işârettir. Çünkü hidâyet Allahın sırrını müste-

hakkına vedîa kılmakla olur. Allah'ın esrârı, velînin yanında vedîadır. Bu vediaya kim müstehak olursa, velî o vedîayı ona verir. Cenâb-ı Hak, Kur'an'da فان آنستم منهم رشداً فادفعوا اليهم اموالهم (Nisa 6) buyurmuştur. Mânâsı: "Eğer onlardan eser-i rüşd görürseniz, mallarını kendine veriniz." demektir. Bu hac bahsinde ve menâsik-i haccın kâffesinde okunan dualarda esrâr-ı kesîre olduğu gibi her duanın altında da esrâr-ı ilâhiyyeden sır vardır. Fakat biz bu esrârı zikr ve beyâna lüzûm görmedik. Çünkü bizim maksadımız ihtisârdır.

İmâna gelince: İmân, âlem-i gayba âit medâric-i keşfiyyenin evvelidir. Bu bir merkebdir ki, buna binen kimse makâmât-ı âliyyeye, hazerât-ı seniyyeye doğru suûd eder. Binaenaleyh imân akla nisbetle baîd olan bir şey üzerine kalbin tavâtuundan (bir şeyin üzerine hücûm mânâsınadır.) ibârettir. Akl ile bilinen her şeyde kalbin tavâtuu olmazsa buna imân denilmez. Belki bu şuhûda âit delâilden müstefâd olan ilm-i nazarîdir; imân değildir. Çünkü imânda kalbin bir şeyi delilsiz kabûl etmesi meşrûttur. İmân, tasdîk-i mahzdan ibârettir. Bunun içindir ki, nûr-ı akl nûr-ı imândan nâkıstır. Çünkü tâir-i akl, hikmet kanatlarıyla uçar. Hikmet kanatları ise delâilden ibârettir. Delâil ise, eseri zâhir olan eşyâda bulunur. Eşyâ-ı bâtınede ise delîl bulunmağa imkân yoktur. Şu halde imân kuşu, kudret kanatlarıyla uçar ve bunun tayerânı için cevv-i âlîde tavakkuf yoktur. Belki avâlimin kâffesinden tayerân eder. Çünkü onun kanatları olan kudret, bu saydığımız şeylerin kâffesini muhittir.

İmânın fâide-i evveliyyesi kendisine haber verilen şeylerin hakâyıkını sahib-i imânın basîretle ru'yetidir. Bu ru'yet ancak nûr-ı imân ile mekşûf olabilir. Nûr-ı imân hâsıl olunca sâhib-i imân, imân ettiği şeylerin hakîkat-i tahkikiyyesinde asla durmayarak ber-devâm olur. Cenâb-ı Hak Kur'an'da الم ذالك الكتاب لاريب فيه هدًى للمتقين (Bakara 1) buyurmuştur. "Kitaba karşı rayb ve şekkin mündefi' olması ancak mü'minler içindir. Çünkü onlar Kitâb'a imân ettiler ve delîl-i aklî ve nazarîye ehemmiyet vermediler. Kendilerini, aklın takyidâtı ne ise onunla mukayyed kıldılar. Belki kendilerine vukû' bulan ihbârı aynen kabûl ettiler ve o ihbârın vukûuna şeksiz olarak sûret-i katiyyede inandılar."

Bir kimsenin imânı, delâile nazar etmek ve akıl ile takyîde muhtaç olursa o kimse, Kitâp hakkında şüphesiz bir imâna mâlik değildir.

Akâid ilmi tâbir olunan ilm-i kelâmda zikrolunmuş olan mebâhisin kâffesi, mülhidleri ve ehl-i bid'attan başkalarını müdafaâ ile iskât (susturmak) içindir. Yoksa ilm-i kelâm kalplerde imânın vukûu için değildir. Binaenaleyh imân, envâr-ı ilâhiyyeden bir nûr olup abd-ı ilâhî o nûr ile mukaddem ve muahhar ne varsa hepsini görür. Bunun içindir ki, Hz. Peygamber "Mü'minin ferâsetinden sakının. Çünkü o Allah'ın nûruyla nazar eder." mânâsına olarak إتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله تعالى buyurmuştur. Peygamber bu hadîste "ferâsetü'l-müslim", "ferâsetü'l-âkil" gibi bir tâbir ile veyâhut daha başka bir tâbir ile hadîs îrâd buyurmamıştır; belki mü'min ile tâbir etmiştir.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; bu âyet-i celîlenin pek çok mânâsı varsa da, biz onların zikri sadedinde değiliz. Yalnız "Elif Lâm Mîm" ile Kitap ve kitap lafzının gayrı ba'zı kelimâtın işâretlerini beyân edeceğiz. Cenâb-ı Hak'tan niyâz ediyorum ki, bana Kur'an'a tefsîr yazma için izin verilsin. Ben o tefsirde ukûla nisbetle pek garîp olan esrârın izâhâtını derc edeyim. Benim o tefsîrimle ثم ان علينا بيانه (Kıyame 19) yâni "Kur'an'ın izâhı, sonra yine bizim üzerimizdedir." mânâsında olan âyetteki peygambere olan va'd-i ilâhîsinin itmâmı hâsıl olsun. Böyle bir tefsire lüzûm-ı kat'î vardır. Kitâbullaha böyle bir hizmetle müşerref olan kimse, Hak'tan niyaz ederim ki, ben olayım.

Âyet-i mezkûrede "O Kitap'ta şüphe yoktur. Muttakîler için hidâyettir. Müttakîler, gaybe imân eden kimselerdir." mânâsına olan ذلك الكتاب لا ريب فيه هدًى للمتقين الذين يؤمنون بالغيب (Bakara 1-3) âyeti "Elif Lâm Mîm" muammâ-ı ilâhiyyesinin hakîkatine işârettir. Bu da icmâl tarîkiyle zâta, esmâya, sıfâta işârettir. ذلك الكتاب daki Kitâp, İnsân-ı Kâmil'den ibârettir. Binaenaleyh "elif lâm mîm" işâretiyle hakîkat-i insâniyyeye işâret olunmuştur. Bunda şüphe yoktur. Bu muttakîler için hidâyettir. Mezkûr muttakîler Hak'tan vikâye ve Hak onlardan vikâyedir. Eğer Hakk'a duâ edersen Hak ile onlardan kinâye yapmış olursun, onlara dua edersen onlarla Hak'tan kinâye yapmış olursun الذين يؤمنون بالغيب deki gayb Allah'dır. Çünkü Cenab-ı Hak, onların gaybıdır. Onlar O Allah'a hüviyetleri olmak üzere ve onlar da ayn-ı ilâhî olmak üzere imân ettiler. Bunlar namazı ikâme ederler. Yani esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye hakîkatiyle muttasıf olarak vücûdlarında mertebe-i ilahiyye nâmûsunu (kâide) ikâme ederler.

Bunlar Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine verdiği rızıktan, yâni rızk-ı mânevîden infâk ederler. Bunların infâkı, kendilerinin zâtlarında ahadiyet-i ilâhiyyenin neticesi olan semerâta âit olarak vücûdda tasarrufları demektir. Binaenaleyh bunların merzûk olması, kendilerinde ahadiyet-i ilâhiyyeyi mülâhaza vâsıtasıyladır. Bunlar "sâbikûn-ı müfridûn"dur. Bunlara, Cenab-ı Paygamber, ashâbına hitâben سيروا سبق المفردون hadîsiyle işâret etmiştir. "Ferd olanların müsabakası gibi müsâbaka edin." demektir. "Lâhikûn" gayba, yani "Ya Muhmmed! sana inzâl olunan ve senden evvel geçen enbiyâya inzâl olunan âyetlere ve âhirete yakinen imân edenlerdir." Bunlar Rablerinden hidâyet üzerinedir ve felâha nâil olan, bunlardır. Bunlar melâikeye, kütüb-i ilâhiyyeye, peygamberlere, yevm-i âhirete, hayır olsun şer olsun takdîrin Allah'dan olduğuna imân edenlerdir. Allah'a imân eden bu mü'minler, melâikenin, kütüb-i ilâhiyyenin hakîkatine muttalidirler. Hakk'ın mürselîni ne için gönderdiğini bilirler. Yevm-i âhireti de görürler. Hayır ve şerrin takdîr-i ilâhî ile olduğunu müşâhede ederler. Bunlar, "yalnız bu zikr olunanlara imân etmişlerdir." demek olmayıp, belki "ilim ile mârifet-i iyâniyye-i şuhûdiyye ile zikr olunan şeyleri âlimdirler" demektir.

Binaenaleyh hulâsâ itibâriyle "bunlar yalnız Allah'a mü'mindirler." demektir. Çünkü bunların Allah'ın mâ-dûnunda bulunan şeylere ilimleri, ilm-i şuhûdîdir. İlm-i şuhûdî ise îmân demek değildir. Çünkü imânın şartı, ma'lûmun meşhûd değil, gayb olması şeklindedir. Onların indinde gayb olan bir şey varsa, o da zât-ı ilâhiyyenin künhüdür. Binaenaleyh bunlar, Cenâb-ı Hak'tan şuhûd-ı aleni-i aynîye mazhar olmakla berâber, Cenâb-ı Hakk'ın gayr-ı mütenâhî olan esrârına da mü'mindirler. Hulâsa muttakîlerin imânı tek başına Cenâb-ı Hakk'a mahsûstur. Bunlara lâhık olanlar ve bâlâda "lahikûn" ta'bir olunan mü'minler, Allah'a mü'min oldukları gibi imânın târifinde Allah'a, meleklere, kitaplara, mürselîne, yevm-i âhirete, hayır ve şerrin takdîr-i ilâhî ile olduğuna da imân ederler. Binaenaleyh bu kısm-ı âhir "lâhikûn"dan, ondan evvelkiler "sâbikûn"dandır.

Salâha gelince: Salâh, devâm-ı ibâdetten ibârettir. İbâdet, Allah'ın ikâbından haşyet ve mükâfâttan taleb-i âtıfet sûretiyle îfâ edilen a'mâl-ı hayriyyeden ibârettir. Sâhib-i salâh, işlediği işleri Allah için iş-

lerse de, ef'âlinde dünyasına ve âhiretine âit ziyâdelik talebi vardır. Binaenaleyh sâhib-i salâh, Allah'ın ateşinden korkmak ve cennete duhûlü tamâh etmek şeklinde ibâdet eder. Ve bu yoldaki ibâdeti kalbinde azâmet-i ilâhiyyeyi tahkîm ettiği için o tahkîm sâyesinde maâsiden uzaklaşarak nehy olunan ef'âlden mücânebetle nâil-i tezekkî ve tahâret olur. İzâh-ı mezkûr vechile ibâdete devâmdaki fâide ise, âbidin sevdâ-yı kalbinde nükte-i ilâhiyyenin temekkünüdür. O derecede ki, mekânet-i mezkûreden sonra keşf-i ğıtaya (perdenin açılması demektir) nâil olsa, yine o âbid, ale'l-ıtlâk kayıtsızlığa düşemez; hakâyıkında şerâyi' ile mukayyed olur. İşte recâ şartıyla vukû bulan devâm-ı ibâdetin netîcesi budur. Çünkü sâhib-i salâh olanların ibâdeti mutlaka şart-ı recâ ile meşrûttur. Muhsinîn böyle değildir; onlar, Cenab-ı Hak'tan korkmakla berâber, ibâdetine rağbet gösterirler.

Bu izâha göre muhsinîn ile salih arasındaki fark şudur ki; salih olan kimse nefsi üzerine azâb vukûundan korkar ve yine nefsi için niâm-i cennete tamâh gösterir.

Hulâsa, havfinin ve recâsının sebebi nefsidir. Muhsin ise, celâl-ı ilâhîden korkmakla berâber cemâl-ı ilâhîye rağbet gösterir. Rağbetinin ve haşyetinin sebebi, cemâl ve celâl-ı ilâhîdir. Binaenaleyh muhsin olan Allah için muhlistir. Sâlih olan Allah için sâdıktır. Muhsinde ayrıca bir şart daha vardır ki, o da ef'alinde kebâirin vâki, olmamasıdır. Sâlih böyle değildir; sâlihde şart-ı mezkûr yoktur. Bunu anla!

İhsâna gelince; İhsân bir makâmın ismidir ki, o makâmda abd-ı ilâhî, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye âsârını mülâhazadadır. İbâdet ettiği zaman kendisinin huzûr-ı ilâhîde olduğunu tasavvur eder. Dâima ibâdette ahvâli, nazar-ı mezkûrden hâlî olmaz. İhsan derecâtının en azı, muhsin olan kimsenin nazar-ı ilâhî altında bulunduğuna nazar etmesidir. Bu hâlet murâkebe derecâtının mukaddemesidir. Murâkabe ise, ancak yedi şart ile tekemmül eder: Tevbe, inâbe, zühd, tevekkül, tefvîz, rızâ, ihlâs.

Tevbe şudur ki, tâib olan kimse tekrar günah işlemeğe avdet ederse, bu hâliyle Hakk'ın kendisine nazarını murâkabe edemez ve Hakk'ın nazarının altında bulunduğuna da nazar edemez; yâni tefekkür edemez. Çünkü bir kimse Hakk'ın kendisini gördüğünü görürse, o kimsenin kuvâ-yı mâneviyyesi ve kalbi ma'siyete cesâret edemez.

Binaenaleyh muhsin ile makâm-ı ihsânın mâ-dûnunda bulunan salihînin, mü'minînin, müslimînin tevbesi, yalnız günahtandır. Şehâdet makâmı ehlinin tevbesi, hatırına ma'siyet fikrinin hutûrundandır. Sıddıkiyet makâmı ashâbının tevbesi, kalbine Allah'dan başka bir şeyin hutûr etmesindendir. Mukarrabînin tevbesi, ahvâl-i kalbiyye altına girmektendir. Çünkü ahvâl-i kalbiyye mukarrabîni taht-ı hükmüne alamaz. Bu terakkî-i celîl ise, istivâ-yı Rahmânînin tahakkukundan ibârettir. İstivâ-yı Rahmânî tahakkuk edince, her telvînde temkîn husûlü zarûrîdir. Bunu ehli bilir.

İnâbeye gelince: İnâbenin makâm-ı ihsânda meşrût olması şundan dolayıdır ki, abd-ı ilâhî heybet-i ilâhiyyeyi tefekkürle nekâyisten ferâğat ederek Cenâb-ı Hakk'a inâbe etmedikçe, murâkabesi sahih değildir. Şu halde muhsin olanların ve muhsinlerin ma-tahtında bulunan salihînin, mü'minînin, müslimînin inâbesi menhiyyât-ı ilâhiyyenin kâffesindendir. Menâhî-i ilâhiyyeden çekinenlerin evâmir-i ilâhiyye ile hareket edecekleri ve hudûd-ı ilâhiyyeyi muhâfaza edebilecekleri derkârdır. Şühedanın inâbesi, kendi nefislerinin irâdesinden irâde-i ilâhiyyeye rucû ile olur. Bunlar kendi irâdelerini terk etmişlerdir. Bunların iradesi, Hak'kın irâdesi ne ise, odur.

Sıddıkînin inâbesi, Hak'tan Hakk'a rucû'dur. Mukarrebînin inâbesi, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeden zât-ı ilâhiyyeye rucû' ve irtifâdır. Bu bir makâmdır ki, sıddıkînde bu makâmın tahakkuku müşkildir. Sıddıkîne dâhil olanlardan hemân kâffesi, zât-ı ilâhî ile berâber olduklarına zu'm ederlerse de, hakîkat-i emr öyle değildir. Onlar esmâ ve sıfât ile berâberdir. Onların vâhidiyet şarabıyla sarhoş olmaları, kendilerini hakîkat-i emri taakkulden alıkoymuştur. Şâyet "sıddıkîn, zât ile beraberdir." demek istersen, yine bu sözü "esmâ ve sıfât vasıtasıyladır." kaydıyla takyid ederek söylemelidir. Muhakkikler böyle değildir. Onlar takyîdsiz zât ile beraberdir. Belki muhakkikler zât ile beraber, zât ile zâttadır. Muhakkikler kurbiyet makâmının tamamiyle ehlidirler. Bunun beyânı inşaallah âtîde gelecektir.

Zühde gelince: Zühdün makâm-ı ihsânda şart olmasının sebebi şudur ki, Cenab-ı Hakk'ı murâkebe eden kimsenin, dünyaya iltifât etmemesi şarttır. Köleyi görmüyor musun? Efendisinin huzûrunda bulunduğu zaman bilir ki, efendisi ondan hizmet istemektedir. Köle bu-

nu bildiği için mesâlih-i zâtiyyesinden ferâgat ederek, efendisinin emr edeceği, emr ettiği şeyi işlemekle meşgûl olur.

Hulâsa: Muhsinlerin ve onların mâ-tahtındaki salihînin, mü'minînin, müslimînin zühdü dünyâdan ve dünya lezzetlerindendir. Şühedânın zühdü, dünyâ ve âhiretin kâffesindendir. Sıddıkînin zühdü, kâffe-i mahlûkâttandır. Bunlar ancak Hakk'ı ve Hakk'm esmâ ve sıfâtını müşâhede ederler. Mukarrabînin zühdü, esmâ ve sıfât ile beraber bekâdadır. Bunlar hakîkat-i zât mertebesindedirler.

Tevekkülün makâm-ı ihsanda şart olunmasının sebebi şudur ki, bir kimse Cenâb-ı Hakk'ın kendini gördüğünü görürse, o kimsenin bi'l-cümle umûrunu, Cenâb-ı Hakk'a havâle etmesi de şarttır. Çünkü Cenâb-ı Hak o kimseye âit maslahatları daha ziyâde bilebilir. Binaenaleyh mütevekkil olan, yed-i kudretinde olmayan şey hakkında nefsini yormaz.

Tevekkülün şartına gelince: Efendisi neyi işlemek istiyorsa, kölenin ona teslimiyetidir. İşte على الله فتوكلوا ان كنتم مؤمنين âyetinin manâsı budur. Yâni "Cenab-ı Hak ne işlerse kendi irâdesine göre işler mes'elesine imân ettiniz ise, işlerinizi ona havale ederek Cenâb-ı Hakk'a itiraz etmeyin." demektir.

Bu mertebe sâlihînin mertebesi değildir. Çünkü sâlih olanlar ve onların mâ-dununda bulunanlar Allah'a tevekkül ederlerse de onların tevekkülü, Cenâb-ı Hakk'm onların istediğini yapsın emeline ma'tûftur. Bu mânâ, ومن يتق الله يجعل له مخرجاً ويرزقه من حيث لا يحتسب (Talak 3) âyetinin mânâsıdır. "He kim Cenâb-ı Haktan ittikâ ederse Cenâb-ı Hak o kimse için mahrec-i ferec halk buyurur ve o kimseyi hesâp etmediği cihetten merzûk kılar." demektir. Evvelkisi, yâni muhsin olanların tevekkülü böyle değildir. Onlar Cenâb-ı Hak neyi murâd ediyorsa, kendilerine onu işlesin diye tevekkül ederler. Bu tâife, âyet-i mezkûrenin alt tarafındaki ومن يتوكل على الله فهو حسبه ان الله بالغ امره قد جعل الله لكل شيئٍ قدراً (Talak 3) âyetinin mazmûnuna dâhildirler. Âyetin mânâsı: "Kim Cenâb-ı Hakk'a tevekkül ederse, Cenâb-ı Hak ona kâfîdir. Allah her işe erişmek ve o işi murâdı vechile işlemek kudretine mâliktir. Allah her şey için mikdâr-ı ma'lûm tayin etmiştir."

Hulâsa: Muhsinlerin tevekkülü, umûru Cenâb-ı Hakk'a havâleden ibârettir. Şühedânın tevekkülü, esbâb ve vesâiti ref'den ibâret olup,

onların nazarı müsebbibe ve müsebbibin kendileri hakkındaki tasarrufâtına âittir. Binaenaleyh onların tevekkülü demek, irâdelerini, aynı irâde-i ilâhiyye kılmak demektir. Onlar için bir şey talepte temeyyüz etmiş ihtiyâr-ı mahsûsları yoktur. Belki Cenâb-ı Hakk'ın irâdelerinin kâffesi, onların ihtiyârı ve irâdeleridir.

Sıddıkînin tevekkülü; şuûn-ı zâtiyyelerini, şuûn-ı zât-ı Hakk'a irca'dan ibârettir. Bunlar kendi nefislerine asla nazar etmezler. Bunlar şuhûdda istiğrak, vücûdda istihlâk ile mütevekkildirler. Muhakkiklerin tevekkülü, besât-ı temkînden sonra, adem-i inbisâttan ibârettir. Yâni zât-ı Hakk'a vuslat-ı kâmileden sonra ketm-i esrâr ile sukûnet-i mutlakadan ayrılmazlar demektir.

Makâm-ı ihsânda tefvîze gelince; tefvîz ile teslîm ikisi bir mânâyadır. Aralarındaki fark pek azdır. Fark şudur ki, müsellim olan yâni irâdesini Hakk'a teslim eden kimse, umûrunu teslim ettiği Hak'tan kendisine karşı, ısdâr olunan şeylerden ba'zısına razı olmaz. Müveffiz, böyle değildir. İşlerini tefvîz ettiği Cenab-ı Hakk'ın işlediği ve işleyeceği her şeye râzıdır. Teslîm ile tefvîz vekâlete karîbdir. Vekâletle bu ikisi arasında, yâni teslîm ile tefvîz arasındaki fark şudur ki, tevkîlde vekile tevekkül olunan işlere âit husûsâtta müekkil için davâ-yı mülkiyet kokusu vardır. Teslîm ile tefvîz böyle değildir, onlarda bu râyiha yoktur.

Hulâsa: Muhsinlerle onların mâ-dûnunda bulunanların Hakk'a kâffe-i umûrunu tefvîz, Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine vermiş olduğu salâhiyet-i umûrun kâffesini Hakk'a ircâ etmeleri demektir. Bunlar, mülkiyet davasmdan berîdirler. Belki her işlerini Hakk'a havâle ederler. İşte onlarm tefvîzi budur.

Şühedânın tefvîzi, Cenâb-ı Hak kendilerini ne sûretle taklîb ederse, o şekilde Cenâb-ı Hakk'a karşı sukûnleridir. Bunlar, ef'âl-i ilâhiyyeyi kendi nefislerinde ve başkalarında da mulâhaza ederek zimâm-ı umûrı Hakk'a tefvîz etmişlerdir. Hak, bunların reylerine hâkimdir. Yâni Cenâb-ı Hak, umûm mahlûkatın nâsiyelerini âhiz olduğu gibi, hassâten bunlarm nâsiyelerini de âhizdir. Hasılı bunlar, umûru tamamiyle irâde-i Hakk'a bırakarak, amellerinde fâiliyet davasından ferağat etmişlerdir. Bunun içindir ki, ne ecr, ne de cezâ talep etmezler. Çünkü bunlar nefisleri için bir fiil olduğuna kâil olmadıkları için ecr ve cezâya da istihkakı düşünmezler.

Sıddıkînin tefvîzi; tecelliyâtın tenevvuâtında, cemâl-ı ilâhîyi mülâhazadan ibârettir. Bunlar bir tecellîyi bırakıp, diğer bir tecellî ile mukayyed değildirler. Belki tecelliyâtın kâffesini zuhûr-ı tecellî-i ilâhiyyeye tefvîz etmişlerdir. Tecellî-i ilâhî ne sûretle zâhir olursa icâb-ı makâma göre isim, sıfat, ıtlak, takyîd gibi ahvâlde, yalnız zuhûr-ı tecellîyi müşâhede ederler.

Mukarrabînin tefvîzi; mahlûkât üzerine cârî olan kalem-i ilâhînin esrârına âit her neye muttali' olurlarsa ona karşı feryâd u figân etmezler. Bunlar vücûdda hiç bir şey ile tasarruf etmezler. Belki bunlar Hakka tefvîz-i umûr ederek, "Hak mülkünde keyfe mâ yaşâ tasarruf eder." derler. "Ümenâ-i üdebâ" bunlardır. Bunlar esrâr-ı ilâhiyyeyi hiç bir zaman ifşâ etmezler ve nâil oldukları bu terakkî ile başkalarının üzerine ulviyet talep etmedikleri gibi, umûr-ı nâsa fesât karıştırmak da istemezler. Bunların halk ile muâmelesi, halkın yekdiğeri ile olan muâmelesi gibidir. Hetk-i esrârına dâir hiç bir şey teâti ve nufûz-ı emirlerini irâe etmezler. Belki bunlar, cesedleriyle halk ile beraber olup rûhlarıyla kurb-ı ilâhîde bulundukları için nâstan uzaktırlar.

Makâm-ı ihsânda rızâ, kazâdan sonra olmakla meşrûttur. Kazâdan evvel rızâ, rızâ değil; rızâya azim ve kasıttır. Bizim bu izâhâtımıza eimme-i tarîkten pek çok zevât kâildir. Binaenaleyh muhsinin Allah'dan rızâsı, kazâsına rızâ ile olur. Kazâya rızâdan, hükm-i kazânın taalluk ettiği şeye rızâ lâzım gelmez. Bunun izâhı, Cenâb-ı Hak ba'zan şekâvete kazâ eder. Muhsinlerin kazâ-ı ilâhîye rızâsı sırf kazayadır. Çünkü kazâ, hükm-i ilâhîdir. Hükm-i ilâhîye rızâ vâciptir. Fakat hükm-i kazânın taalluk ettiği şekâvete rızâ lâzım gelmez. Belki muhsinler için o kazâya razı olmamak vâciptir.

Şühedânın rızâsı, Cenâb-ı Hakk'a muhabbet-i sırflarından ibârettir. Bu muhabbetin içinde vuslatı veyahut hicrândan nefreti veyâhut Hak'tan bu'diyetinden dolayı adem-i memnûiyetten mütevellid hiç bir şeyi talep yoktur. Belki Hak'tan bu'diyet, Hakk'a vuslatla gazab-ı ilâhî ve rızâ-yı ilâhî hallerinin vukûunda da muhabbetten rucû etmezler. Ve kendilerinin istirahâtına asla iltifat etmezler. İşte şühedânın rızâsı bu sûretle olur.

Sıddıkînin rızâsı, huzûr-ı Hak'ta, a'lâ-yı menâzirde hâzırın rızâsına taaşşukla tahakkuk eder. Çünkü sıddikîn dâimâ terakkîde oldukları

için hazret-i ilâhiyyede yolları gittikçe daralır. Çünkü abd-ı ilâhî, tecellî-i ef'âlde evvelâ Allah ile beraberdir. Onu cemi' mahlûkâtta müşâhede eder. Bu mertebeden terakkî edince meşhedi daralır. Bu sûretle terakkîde ber-devâm oldukça sıddıkînin menâzirinin daralması zarûrîdir. Binaenaleyh sıddıkînin rızâsı, işte bu meşhed-i dayyikada Hakk'a karşı sukûn ve sukûtlarıdır. Bu bir mertebedir ki, akıl ile idrâkına imkân yoktur. Bu mertebe, emr-i keşfî-i zevkîdir.

Mukarrabînin rızâsı, Hak'tan halka rucû şeklinde tahakkuk eder.

Makâm-ı ihsânda ihlâsa gelince: Bu ihlas, sâlihînden ve sâlihînin mâ-dûnunda bulunan mü'minîn ve müslimînden olursa ibadâtta ve nazar-ı mahlûkata adem-i iltifât sûretinde olur. Muhsinînin ihlâsı, dâreynde yâni dünyâda ve âhirette mükâfât talep etmeksizin Hakk'a ibâdetleridir, demektir. Muhsinlerin Cenâb-ı Hakk'a olan ibâdetleri, ibâdetin emr-i ilâhî olduğundan dolayıdır. Muhsinlerle sâlihîn ve sâlihinîn mâ-dûnunda bulunan mü'minîn ve müslimîn arasında kıyas yapmak lâzım gelirse, tıpkı ücretle tutulan kimse ile hâlis kölenin arasındaki mukayese gibidir. Ücretle tutulan amelleri için ücret ister, hâlis köle olanlar hizmetleri için ücret istemezler.

Şühedânm ihlâsına gelince: Bunların ihlâsı, ulu varlığı yalnız Hak'tan ibâret olmak üzere görmeleridir. Muhakkikîin-i sıddıkînin ihlâsı, zât-ı ilâhiyyeyi bilmekte esmâ ve sıfâttan hiç bir şeye ihtiyaçları olmamaktan ibârettir.

Mukarrabînin ihlâsı, temkîn âsârının zuhûru altında bakâyâ-ı telvinden yekdiğerinin tahakkuk-ı tâmmı demektir. "Sahk" ve "mahk" denilen mertebenin hakîkati işte bu tahakkuktan ibârettir.

Allah hakkı söyler, doğru yolu gösterir.

Şehadete gelince: Şehâdet iki nev'dir. Şehâdet-i kübrâ, şehâdet-i suğrâ. Şehâdet-i suğrânın müteaddit kısımları vardır. Garîb olarak denizde gark olarak ölmek, ishâlden ölmek ve bunlara benzeyen hastalıklarla vefat etmek, şehâdet-i suğrâ aksâmındandır. Bunlara dâir ahâdîs-i şerîfe de vardır. Şehâdet-i suğrâ makâmının a'lâsı gazada iki saf arasında Allah yolunda ölmektir.

Şehâdet-i kübrâ, iki kısımdır. Birisi, a'lâ; birisi, ednâdır. A'lâ olan kısım, cemi' mahlûkâtta ayn-ı yakîn ile Hakk'ı müşâhededir. Meselâ

mahlûkattan bir şeyi görürse, o şeyde hulûl, ittisâl, infisâl olmaksızın Cenab-ı Hakk'ı müşâhede eder. Onun bu müşâhedesi, Cenâb-ı Hakk'ın Kur'an'da فاينما تولوا فثم وجه الله (Bakara 115) âyetiyle haber verdiği mertebeyle mutabıktır. Biz bu izâha "Şehâdetin târifinde fetretsiz murâkabenin devâmı şarttır." demekle işâret etmiştik. Abd-ı ilâhî için bu meşhed, bu makâm sahih olunca o abd-ı ilâhî Hakkı müşâhededir. İşte menâzir-i şehâdetin a'lâ mertebesi budur. Bundan aşağısı sıddıkiyet mertebelerinin mukaddemesiyle başlar. Bu da vücûd-ı mutlaktan ibâret olup, Rabbinin vücûduyla kendi nefsinden fânî olmakla tahakkuk eder. Bu tahakkukla dâire-i sıddıkîne girmiş olur.

Şehâdet-i kübrânın ednâ kısmına gelince; bu da Allah'a ıvazsız, garazsız muhabbetin in'ikâdından ibârettir. Bu nev' muhabbete nâil olan kimsenin Allah'a muhabbeti sıfât-ı ilâhiyyeye ve Allah'ın sevilmeye layık olduğuna muhabebetle tahakkuk etmiştir, demektir.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; muhabbet üç kısımdır. Muhabbet-i fiiliyye, muhabbet-i sıfâtiyye, muhabbet-i zâtiyedir. Muhabbet-i fiiliyye, avâmın muhabbetidir. Bu muhabbet, Cenâb-ı Hakk'ın muhabbet eden kimseye ihsânından ve o ihsânın tezâyüdü emelinden dolayıdır.

Muhabbet-i sıfâtiyye, havâssm muhabbetidir. Bunlar, Cenâb-ı Hakk'ı cemâli ve celâli için severler. Hicâbı açmak veyahut nikâbı kaldırmak talebi yoktur. Belki bunların muhabbeti nefislere âit emellerden hâlistir, pâktır. Çünkü a'mâl-ı nefsiyye illetiyle ma'lûl olan bir kimse muhabbetullah için hâlis değildir. Belki illet-i nefsiyyeden dolayıdır. Cenâb-ı Hakk'ı ihlâs ile seven ise, bu nev' hâletten münezzehtir.

Havâssu'l-havâssm muhabbeti: Taaşşuk-ı zâtiyyeden ibâret olup o taaşşukun kuvvetiyle ma'şûkundaki envârın kâffesi aşıkta muntabi' olur. Bu intibâ', hasıl olunca, âşık, ma'şûk sıfatmda vücûd-pezir olmak tabîîdir. Bu mes'ele ayniyle rûhun cesed sûretiyle teşekkülü gibidir. Bu teşekküle sebep ikisi arasındaki taaşşuktur. İnşaallah kitâbın âhirinde mukarrabîni zikr edeceğimiz yerde bunun izâhı gelecektir.

Hulâsa: Avâmın muhabbeti, muhabbet-i fiiliyye; şühedânın muhabeti, muhabbet-i sıfâtiyye; mukarrabînin muhabbeti, muhabbet-i zâtiyyedir.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; şehâdet-i kübrâ ashâbında ruhsatsız nefse muhâlefetle hareket etmek meşrû'dur. Ruhsatsız demek, şerîatın ruhsat diye izâh ettiği mesâilde değil, azîmetlerde de nefse muhâlefet ederler, demektir. Bizim nefse muhâlefet şartmı izâh hakkmda söylediğimiz bu söz mahz savâptır. Tâife-i sûfiyyeden muhâlefeti tahkîk husûsunda beyânâtta bulunanların pek çoğu, bu mes'elede hata etmişlerdir. Onlar muhâlefeti izâh ederken demişlerdir ki, meselâ "Nefs, oruç tutmak ister veyahut namaz kılmak murâd ederse, nefse muhâlefet için yemek ve içmek ve namazı terketmek vâcip olur." Halbuki bu, hatadır. Çünkü nüfûs-ı insâniyye fıtratındaki asâlet icâbıyla dünyada nefislerine rahat verecek şeyden başkasını istemez. Şu hâlde nefsin aslına nazaran talebi yemek, içmek gibi şeylerdir. Orucu talep etmek ve oruca benzeyen nefsin hoşuna gitmeyen şeyleri talep etmek, a'mâl-ı hayriyyedendir. A'mâl-ı hayriyye, nefs için değil, rûh içindir. Rûha muhâlefet ise, bu tarîkin şerâitinden değildir. Çünkü rûh, Melik-i Celîl'in celîsidir. Melik-i Celîl ise celîsullahdır. Nefs böyle değildir. Nefs hevânın celîsidir. Hevâ da şeytanın celîsidir. Bunun içindir ki, nefse muhâlefet, nefsin itmi'nânını te'mîn için olup rûh ile ünsiyet etmesin içindir.

Bu izâh ettiğimiz muhâlefet-i nefsiyyeye Cenâb-ı Peygamber, "cihâd-ı ekber" tâbiriyle işâret etmiştir. Ve hadîs-i şerîfte رجعنا من الجهاد الاصغر الى الجهاد الاكبر buyurmuştur. Bu hadîs, peygamberin bir muharebeden avdet ettiği sırada söylenmiş olup "küçük muharebeden, büyük muharebeye rucû ettik." demektir. İşte bu hikmete mebnîdir ki, kılıç ile şehîd olmak şehâdet-i suğrâ, muhabbetle şehîd olmak şehâdet-i kübrâdır.

Sıddıkiyet mertebesine gelince: Bu mertebe من عرف نفسه فقد عرف ربه makâmının hakîkatinden ibarettir. "Nefsini bilen Rabbını bilmiştir." demektir. Ma'rifet-i nefs için üç derece vardır: İlme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, hakke'l-yakîndir. Sıddık olan zâtın alâmeti şudur ki, sıddık bu dereceleri kat' ettikten sonra gayb-ı vücûd kendisi için ayn-ı meşhûd olur. O mertebede mahlûkâtın basarlarından gâib olan esrâr-ı ilâhiyyeyi, nûr-ı yakîn ile görür ve bu sûretle hakîkat-i Hakk'a muttali' olarak envâr-ı cemâl saltanatı altında kendisinin fânî olduğunu müşâhede eder. İşte, bu "fenâ ile bekâ-yı ilâhiyyeyi iktisâp eyler" demekle maksadım, evveli olmayan ezelden beri mevcûd olan vücûdun sırrı

açılarak kendisi için bekâ-yı ilâhî zâhir olur demektir. Yoksa "o dereceden, bu bekâ müstefâddır." demek değildir. Sıddık, bekâ-yı ilâhî ile bekâya nâil olunca birer birer esmâ-ı ilâhiyye kendi üzerine mütecelli olup, zât-ı ilâhiyyeyi esmâ cihetinden bilmeğe muvaffak olur. Bu mertebe, ilm-i yakîn ile hâsıl olan terakkînin sınır başıdır. Bunun içindir ki, bu ilim, ayn-ı ilim olmuş demektir. Sonra sıddık, bu mertebeden tecelliyât-ı sıfâtiyye mertebesine irtikâ ederek birer birer sıfât-ı ilâhiyyeyi müşâhedeye vâkıf olunca zât ile berâber olur. Fakat bu zât ile beraber olmada, zâtın sıfatını mülâhaza da dâhildir.

Bundan sonra sıddîk bu mertebeden de yükselerek, esmâ ve sıfâtın zât ile beraber olmasına muhtaç olmamak derecesine suûd eder. Bu mertebeden de terakkî ederek, zâta nazaran esmâ ve sıfâtın mevkî'lerini bilmeğe muvaffak olur. Bu derecede zâtı, zât ile bilmek devleti hâsıl olup kendi önünde esmâ ve sıfât merâtibi dikilerek o esmâ ve sıfâtın hakâikini müşâhede ve tafsildeki icmâlini ve icmâldeki tafsilini idrâk eder. Bu sûretle rubûbiyet hil'atlerinde takallub ederek, yed-i inâyet-i ilâhiyye kendisini esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye ile ittisâfa ulaştırır. Ecel-i mahtûma erişerek, rahîk-i mahtûm kâsesinden içerse, hakke'l-yakîn sâhibi olur. Mührü söker ve elindeki kâse şarabın rengiyle boyanırsa, o kimse hakîkat-i yakîn sâhibidir. İşte mukarrabîn makâmâtının evveli budur.

Cenâb-ı Hakk'a takarrub mânâsı olan "kurbet"e gelince; "kurbet" sıfatta Cenâb-ı Hakk'ın mekânetine karîb bir şekilde velînin mekânetinden ibârettir. Kurbet kelimesinin bu nev' manâda isti'mâli lisân-ı Arabda şâyi'dir. Meselâ "falan âlim, falan kimseye yaklaştı" denir. "İlimde ve ma'rifette yaklaştı." demektir. "Şu müslim-i tâcir, kârûn-ı Mûsâ'ya yaklaştı" denir. "Servette yaklaştı" demektir.

Hulâsâ, kurbet Hakk'm esmâ ve sıfâtmda zuhûruna karîb olarak abd-i ilâhînin esmâ ve sıfât tenevvuâtmda zuhûru demektir. Karîb tabirimizin sebebi şudur ki, abd-i ilâhînin sıfât-ı ilâhiyyeden bir sıfâtm hakîkatini istîfâsı muhâldir. Şu kadar var ki, abd-ı ilâhî temkîn yolunda tasarrufa kâdir olur da talep ettiği şeyler kendine isyân etmezse ve bu sûretle ilmindeki ıttılâı da bilirse yâni bildiğini bilecek hâle gelirse ve bu âlemde meydana gelmesini istediği şeyi meydana getirebilirse, meselâ ölüyü diriltmek, anadan doğma gözsüzün gözünü açmak ve

abraş illetine mübtelâ olanın lekelerini gidermek ve bunlara benzeyen harîku'l-âde şeyleri yapmağa muktedir olursa, o kimse Hakk'a yaklaşmış, yâni bir nev civâr-ı ilâhiyyeye nâil olmuş demektir. Buradaki kurb, mücâveret mânâsınadır.

Ehl-i cenneti görmüyor musun? Cennette mücâveret-i ilâhiyyeden bir nev'e nâil olunca, ekvân onlara ne suretle munkâd oluyor ve ne isterlerse o sûretle hâsıl oluyor? Bunların irâdelerinde eşyâyı tekvîn edecek derecede olan kudret cennette olmuştur. Bu ise Hakk'a kurbdan başka bir şey değildir. Bu kurbet makâmı merâtibinin evveli "hullet"tir. Hullet, abd-ı ilâhînin Hak ile tahallul yani hil'atlenmesi, muhabbetlenmesi demektir. Tahallulun eserleri, cesedin kâffe-i eczâsında zâhir olur. Bunun alâmeti, o kimsenin "kün" demesiyle eşyâ münfail ve müteessir olur. Yâni o kimsenin "kün" emri kâinâtta te'sîre başlar ve onun "kün" emriyle ilel ve emrâz zâil olur. Hariku'l- âde şeyleri eliyle yapabilir. Ayağıyla havada yürümek ve tamâm-ı heykeliyle her sûretle sûretlenebilmek kudretine mâliktir.

Bu izâhât لايزال عبدى يتقرب الى بالنوافل حتى احبه فاذا احببته كنت سمعه الذى يسمع به وبصره الذى يبصر به hadîs-i şerîfinin mânâsıdır. Türkçesi: "Kulum bana nevâfil ile yaklaşır, o derecedeki nihâyet ben onu severim; ben onu sevince işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı ben olurum." demektir. Cenâb-ı Hak bir kimsenin sem'i, basarı, ricli, bâkî cesedi olunca o abd-ı ilâhî Allah'ın halîli olur. Yani Hakk'm envârı, ona tahallul etmiş olur. İşte o kimse Allah için dosttur. O kimsenin hullet-i İbrâhimiyye makâmında nasîbi vardır.

Bunun sebebi şudur ki, cesed-i insânînin kâffesi iki kısımdan ibârettir. Birisi a'zâ, diğeri kuvvetlerdir. A'zâ el, ayak, gibi kuvvetlerde sem, basar gibi Hak o kimsenin bâtınına da zâhirine de sereyân-ı umûmî ile sereyân etmiştir. Bu ta'dâd olunan şeyler yani sem'i, basarı, lisânı, ricli, eli başka kudrete nail olduğundan ekvân onlar için münfail olur. Çünkü ma'dûdât-ı mezkûre, Cenâb-ı Hak'tır. Bunun için o kimse eliyle işler, eliyle söyler, eliyle tutar, eliyle bilebilir. Cesedden diğer a'zânın her birisi ve cesedin kuvvetlerinden her kuvvet de ber vech-i meşrûh tasarrufa kâdirdir. Bu hâlet-i celîle ise, hulletin şâhidi ve delîlidir. Görmüyor musun? Bu makâmın seyyidi olan İbrahim (as) hâlet-i celîle-i mezkûrenin tahakkukunu görmek isteyince,

nasıl dört tane kuş aldı ve kuşlardan her bir parçayı bir dağın üzerine koydu. Sonra onları lisanıyla dâvet edince, o kuşlar koşarak geldiler. Bu hâlet-i celîle delîldir ki, İbrahim her şeye kâdirdir. Bu mu'cizât ile Kebîr-i Müteâl hazretlerine yaklaşmıştır.

Şurası da ma'lûmun olsun ki; makâm-ı kurbet "vesîle"den ibârettir. Çünkü kurbet, vâsıl olan kalplerin sukûnetine vesile olur. hakâyık-ı ilâhiyye ile tahakkuk, o vasıta ile husûle gelir. Bu babda esas şudur ki, kulûb-ı insâniyye asl-ı hilkatte hakâyık-ı ilâhiyyeden mahlûk olmakla berâber hakâyık-ı ilâhiyyenin kâffesinden ârîdir. Çünkü kalpler, âlem-i ekvâna nâzil olunca bu sâdeliği iktisâp eder. Bunun içindir ki, başka birisinde bir şey görmedikçe kendi nefsinde kabul edemez. O başkası dediğimiz kimse, o kimse için mir'ât veyahut mühür menzilesindedir. Nefs o şeye bakarak, kendisi için kabul ve isti'mal eder. Ve nefsin bu isti'mâli gördüğü ve taklîd ettiği şeyin hükm-i asâletle isti'mâli gibi olur. Binaenaleyh Hak ismi evvelâ ervâhın sükûnetine vesîle olup evsâf-ı ilâhiyyeye o vecihle meyl ve ünsiyet eder. Makâm-ı kurbete vâsıl olan velinin kalbi ise ecsâmın hakâyık-ı ilâhiyye ile tahakkuku keyfiyetinde sukûnete vesiledir. Vesîle olması sebebiyle zuhûr ve asârı meydana getirir.

Hülâsa: Bir velînin umûr-ı ilâhiyye ile tahakkukât-ı cesediyyesinin makâm-ı kurbet ashâbından diğer bir velîdeki tahakkukı keyfiyeti müşâhedeye ihtiyacı vardır. Mir'ât olan velî tahakkuk derecesine vâsıl olmak husûsunda velî-i sânî için vesîle olur. Enbiyâ ve evliyâdan kâffesinin vesîlesi, Hz. Muhammed'e (sav)dir.

Hulâsa: Vesîle, makâm-ı kurbetin aynıdır. Makâm-ı kurbet merâtibinin birinci mertebesi de, hullet makâmıdır. Hullet makâmının nihâyeti habîb makâmının ibtidâsıdır. Çünkü hubb-ı zâtî tahakkuk-ı ittihâdîden ibâret olup iki âşıktan her birisi öbürünün sûreti üzerine zâhir olur. Ve o iki âşıktan her biri diğerinin makâmına kâim olur. Cesed ile rûhu görmüyor musun? Bu ikisinin yekdiğere taaşşukı zâtî olduğu için, dünyâda cesedin teellümü ile rûh müteellim, âhirette de rûhun teellümüyle cesed müteellim olur. Bundan başka her birisi öbürü sûretinde zâhir olabilir. Bu sırra Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de peygamberine hitâben söylediği ان الذين يبايعونك انما يبايعون الله (Fetih 10) âyetinde işâret buyurmuştur. "Ya Muhammed! sana bey'at eden-

ler, Allah'a etmişlerdir." Bu âyette Cenab-ı Hak, Hz. Muhammed'i kendi nefsi makâmına ikâme eylemiştir. Kezâlik من يطع الرسول فقد اطاع الله (Nisa 80) âyetinde de böyledir. "Rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş demektir." Bundan başka Ebû Saîd el- Hudrî gördüğü rüyâ üzerine Cenab-ı Peygambere "Ya Rasûlallah! beni mâ'zûr gör. Allah muhabbeti, sana muhabbetten beni meşgûl kılar." dediği zaman Hz. Peygamber, "Ey Mübarek! senin Allah muhabbeti dediğin, benim muhabbetimden ibârettir." buyurması da delâil-i sarîhedendir. Hz. Muhammed, orada Allah'dan halîfe olunca, Allah da burada Hz. Muhammed'den nâib oldu.

Nâib, halîfe; halîfe, nâib demektir. O budur, bu odur. İşte bu mertebede Hz. Muhammed, kemâlât ile teferrüd etmiştir. Kemâlât ve makâmât-ı ilâhiyye bâtınen kendisiyle hitâm bulduğu gibi, zâhiren de makâm-ı risâlette "Hâtem" olması buna şehâdet eylemiştir.

Muhabbet makâmının âhiri, "hitâm" makâmının evvelidir. Hitâm makâmı ise, zü'l-celâl ve'l-ikrâmın hakîkati ile tahakkuktan ibârettir. Yalnız bu husûsta mahlûkun vâsıl olamayacağı nevâdir müstesnâdır.

Eşyâ "hitâm" makâmına varan kimsede alâ sebîli'l-icmâl mütehakkik olup, o eşyâ Cenâb-ı Hakk'a nisbetle alâ sebîli't-tafsîldir. Bunun için kâmil, ekmeliyette daimâ müterakkîdir. Çünkü Allah'ın nihâyeti yoktur. Velî de Cenâb-ı Hakk'ın kendisini zâtındaki seyr ettirmesinin icâbına göre terakkî eder.

Şurası da ma'lûmun olsun ki, "ubûdet" makâmı bir mekânete ve kudrete muhtas olmayıp her mekânete şâmildir. Terakkî eden velî, ba'zan makâm-ı hulletten hazret-i halkiyyeye rucû eder. Cenâb-ı Hak, onu ubûdet makâmında ikâme eyler. Velî ba'zan da makâm-ı hubdan rucû eder. Ba'zan da makâm-ı hitâmdan rucû eder. Bu izâhın fâidesi şudur ki, ubûdet abd-ı ilâhînin mertebe-i ilâhiyyeden hazret-i halkiyyeye rucûu demektir. Ubûdet bir makâmdır ki, onun için kâffe-i makâmât üzerine saltanat ve mâlikiyet ve rüchân vardır.

İbâdet, ubûdiyet, ubûdet arasındaki farka gelince: İbâdet, ef'âl-i hasenenin abdden mücâzât tarîkiyle sudûrudur. Ubûdiyet ise yine ef'âl-i hasenenin abdden sudûru demek ise de, bunda mücâzât talebi yoktur. Belki Allah için a'mâl-ı hâlisadır. Ubûdete gelince: Ubûdet, bir fiili Allah ile işlemek demektir. Bunun içindir ki, makâm-ı ubûdetin

kâffe-i makâmât üzerine heymânesi ve rüchânı vardır. Kezâlik makâm-ı hitâm da böyledir. Çünkü makâm-ı hitâm, makâmât-ı kurbiyyenin kâffesinden süzülmüş bir makâmdır. Çünkü "hitâm" makâmât-ı evliyânın hatminden ibârettir.

Velînin makâm-ı kurbete erişmesi, o velînin mahlûk için vusûlü câiz olan makâmâtm kâffesinden ileri geçmesi demektir. Çünkü velî makâm-ı kurbette Hakk'a mülhak olur. Velînin Hakk'a iltihâkı ise halka âit makâmâtın kâffesinin bitmesi demektir. O makâma varan velinin makâm-ı hulletten nasibi vardır. Kezâlik makâm-ı hubdan da nasibi vardır. Şu halde velî o mertebede nefs-i makâm-ı kurbette nâil-i hitâmdır demektir. Hulletin makâmât-ı kurbetten birinci mertebeye isim olmasında sebep şudur ki, mukarreb olan kimsenin vücûduna âsâr-ı Hak tahallul eylemiştir. Ondan sonra makâm-ı hub gelir.

Makâm-ı hub, menâzir-i ilâhiyyede, makâm-ı Muhammedî'den ibârettir. Makâm-ı hitâm makâm-ı kurbetin nihâyetinin ismidir. Halbuki bunun nihâyetine yol yoktur. Çünkü Allah için nihâyet yoktur. Şu kadar var ki, hitâm ismi makâmât-ı kurbetin kâffesinin üstüne çekilen bir sehâbe-i latîfe-i nûrâniyyedir. Her kim bu makâm-ı kurbete vâsıl olursa, o kimse, hatemu'l-evliyâ olup makâm-ı hitâmda peygamberin vârisidir. Çünkü makâm-ı kurbet, makâm-ı mahmûd ve makâm-ı vesîledir. Oraya kadar vâsıl olan velînin vardığı yer, kimsenin erişemeyeceği bir makâmdır demektir.

Binaenaleyh o kimse, makâmât-ı ilâhiyyeyede "ferd"dir. Bunlara efrâd denilir ve o makâmın Hz. Muhammed (sav)'e mahsûs olduğuna i'tikâd vâciptir. Buna Hz. Peygamber "Vesîle cennette en yüksek bir mâkamdır. Bu makâma erişmek yalnız bir kimse için müyesserdir. Ümid ederim ki, o âdem benim." mânâsına olan hadîs-i şerîf ile işâret etmiştir. Çünkü ulu varlığın ibtidâsı odur, hitâmmm da onun için olması elzemdir.

El-hamdü lillahi ale't-temâm ve's-selâtu ve's-selâmü alâ seyyidi'l-enâm.

İndeks

İ

K

L

M

N

Ş

T

U-Ü

INSAN-I KAMIL

ABDÜLKERÎM EL-CÎLÎ

"Ben, bu kitâbımı mütâlaa edenden şunu iltimâs ve ricâ ederim ki, benim bu kitâbımda derc ettiğim ne kadar mebâhis var ise, o mebâhs Kur'ân-ı Kerîm ve ahâdîs-i şerîfe ile müeyyeddir. Şâyet kitâbımı okuyanın anlayışına nazaran Kur'ân'a veyâhud ahâdîse muhâlif bir şey zuhûr ederse, okuyan bilsin ki, anladığı ma'nâ, kendi anlaması cihetindendir; yoksa benim îzâh için kasd ettiğim murâdım noktasından değildir. Bu gibi husûsâtta, okuyan zâtın hakîkatin fehmine kendisi için fütuhât hâsıl oluncaya kadar, yâhud kitâbullahdan veyâ hadîs-i müeyyedden delîlini buluncaya kadar, o ma'nâ ile amel etmeyerek, teslîmiyeti de elden bırakmamalıdır."

ISBN 975-355-325-0

İZ YAYINCILIK 266
İSLAM KLASİKLERİ DİZİSİ
2. BASKI
www.kitapyurdu.com